

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

AYDIN VE MUĞLA KUVA-YI MİLLİYESİ
(DOKTORA TEZİ)

HAZIRLAYAN
EMİNE PANCAR

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MUZAFFER TEPEKAYA

İZMİR 2010

Doktora Tezi olarak sunduğum, ‘‘Aydın ve Muęla Kuva-yı Milliyesi’’ adlı çalışmamın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gűsterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Emine PANCAR

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün/...../..... Tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmenliği'nin maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Emine PANCAR'ın "Aydın ve Muğla Kuva-yı Milliyesi" konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ
FORMU

Tez No:

Konu:

Üniv. Kodu:

Tezin Yazarının Soyadı: Pancar

Adı: Emine

Tezin Türkçe Adı: Aydın ve Muğla Kuva-yı Milliyesi

Tezin Yabancı Adı: Aydın ve Muğla Kuva-yı Milliyesi

Tezin Yapıldığı

Üniversite: Dokuz Eylül
Diğer Kuruluşlar:

Enstitü: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi

Tezin Türü:

- 1- Yüksek Lisans
- 2- Doktora X
- 3-Tıpta Uzm.
- 4- Sanatta Yeterlilik

Dili: Türkçe
Sayfa Sayısı: 473

Tez Danışmanı

Ünvanı: Doç. Dr.

Adı: Muzaffer

Soyadı: Tepekaya

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Aydın
- 2- Muğla
- 3- Kuva-yı Milliye
- 4- Yunanistan
- 5- İtalya

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Aydın
- 2- Muğla
- 3- Kuva-yı Milliye
- 4- Greek
- 5- Italy

Tarih: / /

İmza:

ÖZET

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalayarak mağlup devletler arasındaki yerini almıştı. İtilaf Devletleri, 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı'nda yapılan görüşmeler sonucu, İzmir'in Yunanistan tarafından işgalini kabul etti. 15 Mayıs 1919'da Yunan gemileri İtilaf Devletleri korumasında İzmir'i işgal ettiler. Yunan Efzon Taburları coşkun Rum kalabalığın taşkın hareketleriyle karşılandılar. Türk tarafından atılan bir kurşunla taburun önündeki bir Yunan askerinin yere düşmesi, Yunan işgal kuvvetlerinin erken zamanda cinayetlere başlamasına sebep oldu.

İzmir'in işgali haberinin duyulması ile Aydın'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri başkanlığında, Muğla'da ise Ragıp Bey başkanlığında birçok kez toplantı yapılmış ise de silahlı direniş yönünde bir karar alınamamıştı. İzmir'de durumlarını sağlamlaştıran Yunanlılar, Venizelos'un emri ile 27 Mayıs 1919'da Aydın'ı işgal ettiler. Aydın'ın ileri gelenleri ise çoktan işgali sükunetle karşılama kararı almışlardı.

İtalya ise mütareke boyunca faaliyette bulunduğu Menteşe sahillerinin işgaline, 11 Mayıs'ta Fethiye'nin işgaliyle başlamış, Kuşadası, Selçuk, Söke, Milas, Çin'e şeklinde devam etmiştir. İtalya işgal siyaseti pek çok bakımdan Yunan işgal siyasetinden kalın çizgilerle ayrılmaktadır. Yunanlıların yaptıkları cinayetlerle bölgeden Türk halkını göç ettirerek, buralara Rum göçmenlerini yerleştirmeyi planlamışlardır. Buna karşı İtalyanlar bölgedeki ekonomik faaliyetlerinde kullanmaya amaçladıkları Türk halkını her bakımdan kazanmaya çalışmışlardır.

Aydın'ın işgalinden sonra Çine'ye gelen Asaf Gökbel, Teğmen İsmail Hakkı Bey, Yedek Subay Necmi Bey gibi vatanseverler Yörük Ali Efe ile irtibat kurarak, Efe'yi mücadeleye ikna etmişlerdir. 15/16 Haziran'da gerçekleştirilen Malgaç baskını, bölgede Kuva-yı Milliye'nin ilk başarısıdır. Bu baskını Erbeyli baskını, Tellidede çarpışması izlemiş ve Kuva-yı Milliye birlikleri Yunan işgal kuvvetlerini sürekli rahatsız eder olmuştur. Kuva-yı Milliye'ye katılımın hızla artması ile 30 Haziran 1919 tarihinde Yunanlılar Aydın'dan çıkarılmıştır. Fakat takviye edilen Yunan kuvvetleri 4 Temmuz 1919 tarihinde Aydın'ı tekrar ele geçirdiler. Dağılan Kuva-yı Milliye birlikleri kısa süre sonra beşer onar kişilik guruplar halinde Umurlu'da toplanmaya başlamışlardır. 11 Temmuz'da 57. Topçu Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in,

Umurlu'da bin kadar Kuva-yı Milliye'nin toplandığını ve Demirci Mehmet Efe ile iki yüz kadar maiyetinin de mücadeleye katıldığını bildirmesi, direniş kalındığı yerden devam edeceğini göstermekteydi. Bundan sonra Kuva-yı Milliye birlikleri Yunanlıları baskın ve pusularla sürekli rahatsız etmiştir.

17 Temmuz 1919'da her bakımdan üstün Yunan kuvvetlerinin ileri harekata başlaması üzerine, Kuva-yı Milliye Köşk'e çekilmek zorunda kalmıştı. Köşk cephesinin kurulup teşkilatlanmasında Demirci Mehmet Efe büyük rol oynarken, Yörük Ali Efe ise kalabalık maiyetiyle Dalama'ya yerleşmişti. 23 Haziran 1919 Yunan genel taarruzuna kadar, Kuva-yı Milliye'nin baskın, keşif kolu çarpışmaları, demiryolu ve köprü tahripleri ile düşman kuvvetlerine rahat verilmemiştir.

Düşmana karşı mücadelenin sürdürülebilir olması için Nazilli'de toplanan kongreler sayesinde teşkilatlanma yoluna gidilmiş, bölgede asker toplanmasından, işe faaliyetlerine hemen hemen tüm konularda askeri görevlilerden idari görevlilere, aydınlara, efelere kadar tam bir işbirliği sağlanmıştır. Bu sayede 23 Haziran 1920'ye kadar Yunan ileri harekatı durdurulabilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Aydın, Muğla, Kuva-yı Milliye, Yunanistan, İtalya.

ABSTRACT

Ottoman Empire, in October 30th 1919, signing the Mondros Armistice took part among the defeated Countries. The Ally Countries, as a result of Paris Peace Conference which started in January 18th 1919, approved the invasion of İzmir by the Greeks. In May 15th 1919 a Greek fleet invaded İzmir under protection of the Ally Countries. Greek Eazon battalions were welcomed with excessive actions by Greek originated Ottomans. The death of a Greek soldier in front of the Eazon battalions caused by a fired bullet from Turkish side initiated immediate murders committed by the invader Greek forces.

After having heard news about invasion of İzmir, many meetings had been held in Aydın with presidency of member of the Hürriyet ve İtilaf Fırkası (Party of Freedom and Accord) and in Muğla with presidency of Ragıp Bey though it had not been decided to resist with weapons. The Greeks reinforcing in İzmir, in May 27th 1919 invaded Aydın with the order of Venizelos. Distinguished people from Aydın had already made decision to welcome the invasion.

By having activities at full blast on the coast of Menteşe during armistice, Italy started invasion of Fethiye on May 11th and kept on with Kuşadası, Selçuk, Söke, Milas and Çine. Italian invasion policy was far different from Greek invasion policy. Greek invasion policy was aiming to make Turkish residents emigrate by murdering them and settle Greek originated Ottomans instead, whereas Italians were tiring to obtain full confidence of the Turkish people to benefit from them for the economic purposes.

After invasion of Aydın, patriotic people such as Asaf Gökbel, 2nd Lt. İsmail Hakkı Bey and 3rd Lt. Necmi Bey came to Çine met with the Yörük Ali Efe and persuaded him to fight against the Greeks. The Malgaç raid took place in 15th & 16th June was the first achievement of the Kuva-yı Milliye. Erbeyli ambush and Tellidede clashes happened after the Malgaç raid and the Greek invasion troops bothered continuously. Having increased participation to Kuva-yı Milliye helped to expel the Greeks from Aydın, in June 30th 1919. But reinforced Greek forces, in July 4th 1919, seized Aydın again. Scattered Kuva-yı Milliye troops started gathering in small groups in Umurlu in a short period of time. In July, 57th artillery regiment commander Major İsmail Hakkı Bey declared that there was nearly a thousand Kuva-yı Milliye volunteer in Umurlu and stated Demirci Mehmet Efe and nearly 200 of his troops joined the

struggle and this was showing that the resistance would continue. After that, Kuva-yı Milliye continuously bothered Greek Forces with ambushes and incursions.

In July 17th 1919 Greek troops, superior in every point to Kuva-yı Milliye, started an operation and the Kuva-yı Milliye needed to retreat to Köşk. While Demirci Mehmet Efe played an important role in building Köşk front, Yörük Ali Efe and crowded group of his troops settled in Dalama. The Kuva-yı Milliye bothered Greek forces with incursions, front patrol collisions, railway and bridge destructions until Greek general attack.

Thanks to congress which was gathered in Nazilli to continue struggle the enemy troops organized; moreover, military personnel, managerial personnel, scholars and Efeler fully collaborated about all the matters from calling up to supplies. Thanks to that collaboration, Greek forward operation curbed until June 23rd 1920.

Key Words: Aydın, Muğla, Kuva-yı Milliye, Greek, Italy

ÖNSÖZ

Müttefiklerin İzmir ve çevresini, bir zamanlar Türk devletinin himayesinde yaşayan Yunanlılara vermeleri, Türk halkında ciddi bir onur yarası açtı. Yunanlıların Rumlarla birlikte varlıklarını borçlu oldukları eski hamilerine karşı, bölgede giriştikleri cinayet, taciz, ihrak gibi hareketler Türk halkına erken zamanda ulusal bağımsızlık yolunu açtı. Küçüğünden büyüğüne, kadınından erkeğine Türk halkı bu paylaşımı içine sindiremedi. Esarete yaşamayı yok olmakla bir sayan Türk milleti elindeki kıt imkânlarının tümünü mücadele yolunda seferber etti. Nitekim bu azim ve irade ile başlayan ulusal mücadele karşısında Yunan askerleri geldikleri gibi gitmek zorunda kaldı.

Bu çerçevede belirlediğimiz “*Aydın ve Muğla Kuva-yı Milliyesi*” tezimizin birinci bölümünde; mütareke döneminde halkın durumu, İzmir’in Yunanlılara verilmesi, Türk halkının geçirdiği şaşkınlık dönemi, Yunan ve İtalyan işgalleri, bu devletlerin işgal siyaseti işlendi. İkinci bölümde bölge ileri gelenlerinin halkı mücadeleye inandırmak ve harekete geçirmek için yaptığı faaliyetler ve eferlerle mücadelenin başlatılması ortaya konulmaya çalışıldı. Sağlanan milli birlik sayesinde oluşturulan Kuva-yı Milliye kuvvetleri ile düşmanın Aydın’dan kovulması, Kuva-yı Milliye birliklerinin dağılması ve yaşanan zor günler belgelerle ve anılarla ortaya konuldu. Tüm imkânsızlıklara ve İstanbul hükümetinin engellemelerine karşı önce Umurlu, ardından da Köşk cephelerinin nasıl kurulduğu, düşmana yapılan baskınlar incelendi. Demirci Mehmet Efe’nin mücadeleye katılması ile direniş hareketinin nasıl güçlendiği ortaya konmaya çalışıldı. Üçüncü bölümde mücadelenin sürdürülebilirliği açısından her türlü askeri teçhizatın, sıhhi malzemelerin, yiyecek giyecek gibi levazımın ne şekilde temin edildiği incelendi. Yunanlıların bölgede uyguladıkları tecavüzler nedeniyle bölge halkının göç hareketi Yunan kuvvetlerine karşı yapılan baskınlar ve bölgedeki diğer gelişmeler ortaya konmaya çalışıldı. Dördüncü bölümde Muğla Kuva-yı Milliyesi’nin oluşumu ve faaliyetleri, muhalif hareketler, bölgede Yörük Ali Efenin rolü ve İtalyanların faaliyetleri incelendi. Beşinci bölümde ise milli kuvvetlerin her türlü ihtiyacının karşılanması ve cephe gerisinde düzenin sağlanmasında kongrelerin etkisi ortaya koymaya çalışıldı. Demirci Mehmet Efe’nin Denizli’deki olumsuz faaliyetleri ve düzenli orduya geçilmesi zorunluluğu işlendi.

Araştırmamız da, arşiv vesikaları, süreli yayınlar, hatıratlar kitap ve makaleler kullanıldı. Araştırmanın konusuyla ilgili olabilecek belli başlı arşivlerden, Genelkurmay

Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivinde istifade edildi. Ayrıca Uşak Valisi Kayhan Kavas Bey'den Yörük Ali Efe Dosyası temin edilerek konu ile ilgili belgelerden faydalanıldı.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana her türlü yardımı esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Muzaffer Tepekaya'ya, Enstitü Müdürüm Doç. Dr. Kemal Arı'ya, tez izleme kurulu üyesi Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyigit'e ve diğer hocalarıma, arşiv çalışmalarımnda bana her türlü kolaylığı sağlayan ATASE, TİTE ve Cumhuriyet arşivleri görevlilerine, maddi ve manevi her türlü desteği sağlayan eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Emine PANCAR

İZMİR 2010

KISALTMALAR

AAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AY	: Aydın İl Yıllığı
ATASE Arş.	:Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi
ATBD	: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
YAED	: Yörük Ali Efe Dosyası
B.	: Bölüm
Bkz.	: Bakınız
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	: Cilt
Cum. Arş.	: Cumhuriyet Arşivi
Çev.	: Çeviren
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
G.	: Gömlek
K.	: Kutu
İDG	: İzmir'e Doğru Gazetesi
İHG	: İstiklal Harbi Gazetesi
İMG	: İrade-i Milliye Gazetesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
TBMM GCZ.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDV.İA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

vd.	: ve devamı
vs.	: vesaire
TİD	: Tarih İncelemeleri Dergisi
TİH	: Türk İstiklal Harbi
TTD	: Tarih ve Toplum Dergisi
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Y	: Yıl

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	X
İÇİNDEKİLER	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YUNAN VE İTALYAN İŞGALLERİ

I- BATI ANADOLU'DA İŞGALLER ÖNCESİ DURUM

A- MONDROS MÜTAREKESİNİN UYGULANIŞI VE İSTANBUL HÜKÜMETİNİN TAVRI.....	10
B- HALKIN DURUMU	19
C- RUM AZINLIKLARIN FAALİYETLERİ	24
D- PARİŞ BARIŞ KONFERANSI VE İZMİR'İN YUNANLILARA VERİLMESİ	28

II- İZMİR'İN İŞGALİ VE İŞGALE TEPKİLER

A- İZMİR MÜFAA-İ HUKUK-U OSMANIYE CEMİYETİ	33
B- İZMİR'İN İŞGALİ	42
C- İZMİR'İN İŞGALİNİN AYDIN'A YANSIMALARI	51
D- MUĞLA'DA DURUM VE İZMİR'İN İŞGALİNİN MUĞLA'YA YANSIMALARI.....	58

III- YUNAN VE İTALYAN İŞGALLERİNİN GENİŞLEMESİ VE İŞGAL SİYASETLERİ

A- YUNAN İŞGALİNİN GENİŞLEMESİ	64
B- YUNAN İŞGAL SİYASETİ	74
1- Yunanlıların Mezalim Siyaseti	74
2- Yunanlıların Propaganda Siyaseti	78
3- Yunan Siyasetinde Kilisenin Faaliyetleri	82
C- İTALYAN İŞGALLERİ	85
D- İTALYAN İŞGAL SİYASETİ	92

İKİNCİ BÖLÜM

AYDIN KUVA-YI MİLLİYESİ'NİN OLUŞUMU

TEŞKİLATLANMASI VE FAALİYETLERİ

I- AYDIN KUVA-YI MİLLİYESİ'NİN OLUŞUMU

A- BÖLGEDE ASKERİ BİRLİKLERİN DURUMU VE AYDIN'DA YUNAN ZULMÜ	101
B- ÇİNE'NİN KUVA-YI MİLLİYE MERKEZİ OLUŞU.....	111
C- SARAYKÖY'DE MİLLİ KUVVETLERİN TOPLANMASI VE SÖKE'DE DURUM.....	121

II- KUVA-YI MİLLİYE'NİN İCRA ETTİĞİ BASKINLAR VE YUNAN İŞGAL KUVVETLERİ

A- MALGAÇ BASKINI	127
B- NAZİLLİ'NİN İŞGALİ VE YUNAN KUVVETLERİNİN GERİ ÇEKİLMESİ.....	132
C- ERBEYLİ BASKINI	138
D- TELLİDEDE ÇARPIŞMASI	140

III- KUVA-YI MİLLİYE'NİN TAARRUZ HAREKETİ

A- AYDIN SAVAŞI	144
B- YUNANLILARIN AYDIN'DA UYGULADIKLARI PLAN VE MUHAREBE SONRASI AYDIN'DA DURUM	161
C- AYDIN'IN İKİNCİ DEFA İŞGAL EDİLMESİ	168

IV- CEPHELERİN KURULUŞU VE İSTANBUL HÜKÜMETİNİN KUVA-YI MİLLİYE'Yİ DAĞITMA ÇABASI

A- UMURLU CEPHESİNİN KURULUŞU VE UMURLU MUHAREBELERİ	177
B- KÖŞK CEPHESİNİN KURULMASI VE MİLLİ KUVVETLERİN TEŞKİLATLANMASI	189
C- İSTANBUL HÜKÜMETİ'NİN KUVA-YI MİLLİYE'YE KARŞI FAALİYETLERİ	200
D- JANDARMA GENEL KOMUTANI ALİ KEMAL PAŞA'NIN NAZİLLİ'YE GELİŞİ VE BİNBAŞI HACI ŞÜKRÜ'NÜN CUMHURİYET İLANINA KALKIŞMASI	211
E- ÜÇYOL MUHAREBESİ	215

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AYDIN CEPHE GERİSİNDE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER

I- AYDIN KUVA-YI MİLLİYE'SİNİN LEVAZIM VE İKMAL FAALİYETLERİ İLE GÖÇMENLERİN İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

A- MİLLİ KUVVETLERİN İAŞE VE LEVAZIM FAALİYETLERİ.....	223
B- SİLAH VE CEPHANE İKMALİ	231
C- ASKER TOPLANMASI.....	242
D- YUNAN İŞGALLERİ KARŞISINDA GÖÇ HAREKETİ	247

II- AYDIN CEPHE GERİSİNDE MEYDANA GELEN ÖNEMLİ OLAYLAR VE CEPHEDEKİ DURUM

A- İNGİLİZ GENERALİ HUMPHREY'İN KUVA-YI MİLLİYE KOMUTANI İLE GÖRÜŞMESİ	258
B- DEMİRCİ MEHMET EFE'NİN YENİ DANIŞMANI, HACI ŞÜKRÜ'NÜN UZAKLAŞTIRILMASI, ALBAY M. ŞEFİK'İN İSTİFA TEŞEBBÜSÜ VE REFET BEY'İN BÖLGEYE GELMESİ	260
C- MİLLİ KUVVETLERİN YENİDEN TEŞKİLATLANMASI VE YUNAN KUVVETLERİNİN DURUMU	263
D- YUNAN GENEL TAARRUZUNA KADAR CEPHE VE GERİSİNDEKİ GELİŞMELER	267

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUĞLA KUVA-YI MİLLİYESİ VE FAALİYETLERİ

I- MUĞLA'DA KUVA-YI MİLLİYE'NİN OLUŞUMU VE İÇ ÇEKİŞMELER

A- MUĞLA KUVA-YI MİLLİYESİ	276
B- HAMZA BEY, RAGİP BEY MÜCADELESİ	292
C- MUĞLA'YI KARIŞTIRAN MUHALİF HAREKETLER	296

II- İTALYANLARIN KUVA-YI MİLLİYE'YE BAKIŞI VE YÖRÜK

ALİ EFE'NİN BÖLGEDEKİ ROLÜ

A- İTALYANLARIN KUVA-YI MİLLİYE İLE İLİŞKİSİ VE BÖLGEYE YAPILAN YABANCI ZİYARETLER	310
B- ASAYİŞ OLAYLARI VE YÖRÜK ALİ EFE'NİN BÖLGEDEKİ ROLÜ...	317

**III- MUĞLA VE ÇEVRESİNİN KUVA-YI MİLLİYE'Yİ
DESTEKLEME FAALİYETİ**

A- MUĞLA VE İLÇELERİNDEN ASKER TOPLANMASI	323
B- MUĞLA'DA İAŞE FAALİYETİ	328

IV- MUĞLA'NIN İLÇELERİNDE KUVA-YI MİLLİYE

A- FETHİYE KUVA-YI MİLLİYESİ.....	331
B- MARMARİS KUVA-YI MİLLİYESİ.....	341
C- MİLAS, KÖYCEĞİZ VE BODRUM KUVA-YI MİLLİYELERİ	344

BEŞİNCİ BÖLÜM

KONGRE HAREKETLERİ VE DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ

I- KONGRE HAREKETLERİ	349
A- BİRİNCİ NAZİLLİ KONGRESİ.....	350
B- İKİNCİ NAZİLLİ KONGRESİ.....	357
C- ÜÇÜNCÜ NAZİLLİ KONGRESİ.....	365
D- NAZİLLİ VE SİVAS İLİŞKİSİ	368
II- DENİZLİ OLAYI	374
III- DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ	384
IV- YÖRÜK ALİ EFE VE DEMİRCİ MEHMET EFE KUVVETLERİNİN DÜZENLİ ORDUYA DÂHİL EDİLMESİ.....	386
SONUÇ	395
KAYNAKÇA	402
EKLER	417

GİRİŞ

AYDIN TARİHİ

Aydın Büyük Menderes vadisinin kuzey kenarında ve Aydın Dağlarının güney eteklerinde yer alır. İlk çağlardaki adı Tralles'tir. Eski Tralles şehri bu günkü Aydın'ın daha kuzeyinde, deniz seviyesinden 160-170 m. yükseklikte savunmaya elverişli bir yerde kuruludur. İlk çağlarda Tralles, önünde uzanan ovanın verimliliği yanında, Efes-Milet limanlarını iç kısımlara bağlayan önemli bir ulaşım yolu üzerinde bulunması nedeniyle, Ege bölgesinin mamur ve zengin şehirlerinden biriydi. Bu nedenle şehir tarih boyunca çeşitli afetlere ve sık sık istilalara maruz kaldı¹.

Aydın ili daha ilk çağlarda, doğudan gelen ve kuzeyden akan göçlerin durak ve yerleşme alanı oldu. Şehir Türk idaresine geçinceye kadar pek çok kez el değiştirdi. Aydın Anadolu'nun Türkler tarafından fethi sırasında Selçukluların idaresine girmişse de, 12. yüzyıl başlarında Bizanslılar tarafından geri alınmıştır. 1177'ye doğru II. Kılıçarslan'ın kuvvetleri tarafından zapt edilen şehir, kısa süre sonra İmparator I. Manuel tarafından geri alındı. Şehir 1280'e doğru Sahil Bey'i Menteşe Bey'in akınlarına uğrayarak bu mücadelede harap oldu. VIII. Mikail'in oğlu II. Andronikos burayı yeniden imar ve tahkim ettiyse de, 1282'de Menteşe Bey tarafından kesin olarak Türk hâkimiyetine katıldı².

Bölgeye Anadolu Selçuklularının son yıllarında, Anadolu'yu istilaya başlayan Moğolların önlereinden kaçan Türkmen boylarının gelmesiyle, Menderes havzası süratle Türkleşti. Terk edilen yerler yeniden iskân edilerek, yeni iskan merkezleri kuruldu³. Bunların bir kısmı yerleşik hayata geçerken diğer kısmı bir süre daha göçebe hayatını devam ettirdi⁴.

Anadolu Selçuklularının dağılması ile 1309'a doğru şehir Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından ele geçirildi. Mehmet Bey Tralles'in Bizans'tan kalma kalesini onararak "*Aydın Güzelhisar*" adını verdi⁵. Aydınoğulları Beyliği Küçük Menderes, Büyük Menderes vadilerindeki diğer Türklerle Ege denizini bir havuz haline getirdiler. Beylik, İsa Beyin kızını Yıldırım Beyazıt'a vermesiyle Osmanlı Devletine katıldı. 1402 Ankara

¹ Feridun Emecen, "Aydın", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.30, İstanbul 2005, s.235.

² Emecen, **a.g.m.**, s.235.

³ Emecen, **a.g.m.**, s.236.

⁴ Faruk Sümer, **Oğuzlar**, Ankara 1967, s.270.

⁵ **Aydın İl Yıllığı**, 1976, s.106.

savaşından sonra başlayan Fetret devrinde, kısa bir süre Aydınoğulları Beyliği yeniden kurulmuşsa da, 1426'da II. Murat tarafından tekrar Osmanlı Devletine katıldı⁶.

XV-XVI. yüzyılda Aydın Sancağı Birgi, Tire, Güzelhisar, Sultanhisar, Arpaz, Bozdoğan, Kestel, Yenişehir, Ayasluk, İzmir, Çeşme, Alaşehir ve Sart kazalarından oluşmaktaydı. Sancak geniş bir idari bölge olmakla beraber, merkezden tayin edilen sancak beyleri tarafından yönetilmekte idi. XVII. yüzyılda Aydın sancağındaki kazaların sayısı daha da artarak on sekize çıktı. Eski kazalara Bayındır, Balyanbolu, Keles, Köşk, Amasya, İnegöl kazaları da katıldı⁷.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyıl başlarına kadar Manisa ve Aydın bölgeleri Karaosmanoğullarının nüfusuna girdi. 1826'dan sonra Aydın, Hamit, Sığla, İzmir, Saruhan, Teke sancaklarının bağlanması ile Aydın eyaleti kurularak, valiliğine Hasan Paşa getirildi. 1838'de Çengeloğlu Tahir Paşa'nın valiliği sırasında eyalet Aydın, Saruhan, Menteşe, Sığla sancaklarından meydana geliyordu. 1843'de Sait Mehmet Paşa'nın valiliğe getirilmesiyle eyalet merkezi İzmir'e taşındı. Daha sonra aynı zamanda Aydın sancağının merkezi durumunda bulunan Güzelhisar eyalet merkezi oldu⁸. 1850'lere gelindiğinde Aydın sancağının idari yapılanmasında radikal sayılabilecek bir değişiklik oldu. Yüzyıllardır Aydıneli'nin bir parçası olan Tire, Ödemiş, Birgi, Ayasluk (Selçuk) gibi önemli kentler vergi toplanmasındaki karışıklıkları önlemek amacıyla 1851 yılı başından itibaren, idari yapıda İzmir'e bağlı hale getirildi. Önceden Aydın'a dahil olmayan Söke gibi orta büyüklükteki bir yerleşim de Aydın'a bağlandı. Bu yeni yapılanma sonrası Aydın sancağında merkez kaza Güzelhisar, Nazilli, Söke gibi üç önemli yerleşim biriminin varlığından söz edilir oldu⁹.

XIX. yüzyıl ortalarındaki Aydın sancağı, genel olarak çok gelişmiş bir görüntü sergilememektedir. Gün geçtikçe büyüyen, gelişen metropol kent İzmir'e hala çok uzaktır. Demir yolunun işlemeye başlamasından önceki yollar, içe dönük ekonomik ilişkilerin bir kanıtı olarak örümcek ağına benzer bir yapılanma içindedir. Aydın, Nazilli, Tire gibi ticari merkezler çevresinde gelişmiş bir pazar ağından söz edilebilir. İki Menderes'i bir birine bağlayan dağ yolları önemini bir süre daha korumuştur.

⁶ AİY, a.g.e., s.107.

⁷ Emecen, a.g.m., s.236.

⁸ Emecen, a.g.m., ss.236-237.

⁹ Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, "Yunan İşgali Öncesi Aydın Sancağının Sosyo ekonomik Yapısı", **Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe**, Aydın Belediyesi yay., Aydın 2007, s.33.

Bölgeye demir yolu ağının ulaşması ile doğu-batı yönünde limana giden yollar, kuzey-güney doğrultusunda yer değiştirmiştir¹⁰.

XIX. yüzyılın ortalarında Aydın sancağında, ekonomi büyük ölçüde tarım kaynaklıdır. Tarımın temel üretim birimi Batı Anadolu genelinde olduğu gibi, kendi toprağının sahibi üreticidir. Kapitalist yayılcılık girişimlerine ve tarımın yer yer ticarileşme eğilimlerine rağmen, aynı dönemde tek bir ürüne ve sanayi bitkilerine yönelimde net değildir¹¹. Yabancılar ise Aydın'ı daha çok yerel zenginliklerinden yararlanmak için seçti. Fakat bu çok kolay gerçekleşmedi. Üreticinin dilini bilmemeleri, çevreyi tanımamaları ve bölgede her zaman var olan güvenlik sorunu yabancı tüccarı, aracı yerli tüccarla iş birliği yapmaya zorunlu bıraktı. Yabancılar bölgenin dış ticareti üzerinde belirleyici rol oynadı. Bu iş birliği sayesinde gayrimüslim Osmanlı tebaasının ekonomik durumu oldukça gelişirken, müslüman topluluk tarım üretimini gerçekleştirmeye devam etti¹².

Modern anlamda ilk nüfus sayımının yapıldığı 1831 yılında Osmanlı idari bölünmesi, kendi içinde liva ve sancaklara ayrılan 29 eyaleti kapsamaktaydı¹³. 1831 tarihine ait Aydın ve Aydın'a bağlı yerlere ait nüfus durumu şöyledir¹⁴:

<u>Sayım bölgesi</u>	<u>Müslümanlar</u>	<u>Reaya</u>	<u>Yahudiler</u>	<u>Ermeniler</u>	<u>Toplam</u>
Aydın Sancak	100.257	6.346	532	543	107.678

1877/78 (H.1294) yılı salnamesine göre Aydın Sancağı'nda müslüman nüfus 110.000, ev sayısı ise 75.440'dır. Bölgedeki bağlı kazalar ise Buldan, Bozdoğan, Denizli, Muğla, Nazilli şeklinde verilmiştir¹⁵. Karpat bu nüfus listesinin 1844 sayımı

¹⁰ Yapucu, **a.g.m.**, s.34.

¹¹ Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, **Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın**, İstanbul 2007, ss.67-69.

¹² Yapucu, **a.g.m.**, s.46.

¹³ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, İstanbul 2010, s.39.

¹⁴ Karpat, **a.g.e.**, s.233. Osmanlı idaresindeki istatistikler vergi koyma, askere alma, idari bölge sınırlarını tespit etme ve en işlek mahallelerde demir yolu ve anayol inşa etmek gibi tümüyle uygulamaya yönelik amaçla derlenmiştir. Bu nedenle olabildiğince doğru olmaları gerekmektedir. Osmanlı'da sayımın başlangıçta her idari bölümdeki nüfusun bir kurum tarafından kaydedilmesinden ibaret olduğu dikkate alınmalıdır. İmparatorluğun nüfusuna ilişkin daha sonra ki yıllık rakamlar, her idari bölümde ki nüfus idaresi tarafından kaydedilmiş olan bütün doğumların bir önceki kayda eklenmesi ve ölümlerin çıkartılmasıyla elde edilmiştir. Osmanlı sayımında ki ortak kusur, genelde nüfusun özellikle kadınların noksan sayılmış olmasıdır. Bu sorunun farkında olan Osmanlı yetkilileri, kadınların ve diğer toplulukların sayımının eksik kaldığı bölgeleri gerektiği gibi belirtmeye de özen gösterdiler. Bkz. Karpat, **a.g.e.**, ss.14-15

¹⁵ Karpat, **a.g.e.**, s.253.

sonuçlarına, doğanların ve ölenlerin sayısının hesaplanmasından sonra yapılan nüfus tahminlerine dayandığını belirtir¹⁶.

XIX. yüzyılın son on yılındaki Sancak genelinde nüfus durumu şöyledir¹⁷:

	İslam	Rum	Ermeni	Musevi	Katolik	Ecnebi	Toplam
Güzelhisar	65272	4559	268	1873	96	172	72240
İneabat	12198	74	66				12338
Sobice	101110	10805					111915
Karahayıt	8311						8311
Köşk	8791						8791
Nazilli	61784	1965	336	220		142	64447
Atça	5154	113					5267
Karacasu	17958	155					18113
Sultanhisar	5158	56					5214
Kuyucak	12395	25					12420
Söke	15192	10901	88	3			26184
Bozdoğan	27943	81	8				28032
Yenipazar	8228	30					8258
Arpaz	8660	3					8663
Amasya	2635						2635
Çine	29892	369	5				30266
Toplam	390681	29136	771	2096	96	314	423094

1313 salnamesinde 1892-1893 (1310) yılının genel nüfusu: Aydın vilayeti 1.184.876 İslam, 222.004 Rum, 1.507.515 toplam nüfus vardır. 1895-1896 (1313) salnamesine göre Aydın Sancağı'nda 206.069 İslam, 18.731 Rum, 227.975 toplam nüfus vardır¹⁸.

1890'ların başında Aydın Sancağı kazalarında yaklaşık altmış yıllık bir süreç içinde artan bir nüfus göze çarpar. Söz konusu veriler bu süreçte nüfusun yaklaşık iki katına çıktığını gösterir. Fakat Aydın sancağının sınırlarında yapılan değişiklikler, göç dalgaları, salgın hastalıklar ve savaşlardaki kayıplar düşünüldüğünde sancak geneli için

¹⁶ Karpat, a.g.e., s.257.

¹⁷ Yapucu, a.g.e., s.221.

¹⁸ Esin Dayı, **Nazilli Kongreleri**, Atatürk Üniversitesi Yay., N:866, Erzurum 1998, s.11.

bu artış çok doğal görülmemektedir. Bu durum nüfus artışının bölgenin iç dinamiklerinden çok dış etkilerle arttığını göstermektedir. XIX. yüzyılın son yıllardaki nüfus artışının farklı sebepleri vardır. Sağlık koşullarının iyileşmesi, güvenlik ve ulaşım gibi durumların gelişmesi, özellikle kıtlık dönemlerinde ve bulaşıcı hastalıkla savaşta halk lehine bir tablo yaratmıştı. Kaybedilen Osmanlı topraklarından gelen göçlerde, nüfus artışının bir diğer nedenidir. Yunanistan'ın Batı Anadolu'da Rum nüfusu artırma girişimleri sürerken, Yunan Krallığı'nın kurulmasından sonra Anadolu'dan giden yerli Rumlardan da geriye dönenler vardır. Tüm bu ve benzer sebepler Batı Anadolu'daki değişen nüfus durumunu etkileyen önemli sebeplerdendir¹⁹.

MUĞLA TARİHİ

Muğla şehri etrafı dağlarla çevrili büyükçe bir ovanın (Muğla ovası) kuzey kenarında, Oyuklu dağı eteklerindeki Aşar tepenin (Hisar dağ) yamaçlarında denizden 650 m yükseklikte kuruludur²⁰. Şehrin kuzeyi Yatağan, kuzey batısı Milas, güneyi Ula, güney doğusu Köyceğiz ilçeleri ile sınırlanmıştır. Şehrin çevresi ise dik yamaçlı Torosların kolları ile sarıdır. Doğudan kuzeye doğru uzanan Yılanlı, batıda Marçalı, güneyde ise Gökabat körfezinin kuzey sahili boyunca sıralanan Kıran dağları yer almaktadır²¹.

Bilinen en eski ismi Mobolla olan Muğla şehrinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, çeşitli buluntular kentin Helenistik dönem öncesinde de var olduğunu göstermektedir. Şehrin bulunduğu Karya bölgesi, Menderes nehrinin güneyinden Köyceğiz gölünün güneyine kadar olan yöreyi kapsamaktadır²². Karya bölgesine yapılan Türk akınları, XI. yüzyıldan başlayarak XIII. yüzyılın son çeyreğinde bölgenin kesin olarak fethine kadar çeşitli aralıklarda sürmüştür. Bizans'ın kuvvetli olduğu dönemlerde Türk akınları fazla etkili olmamışsa da, XIII. yüzyılda Bizans'ın iç yönetiminin zayıflaması ve Balkanlara yönelmesi ile Karya bölgesi 1261'den itibaren Menteşeoğullarının hâkimiyetine girmiştir²³.

¹⁹ Yapucu, **a.g.m.**, s.39.

²⁰ Zekai Mete, "Muğla", **TDV.İA**, s.377.

²¹ K. Ekrem Uykucu, **Muğla Tarihi**, İstanbul 1968, s.15.

²² Sevim Buluç, "İlk Çağda Muğla", **Tarih İçinde Muğla**, Der. İlhan Tekeli, Muğla Belediyesi yay., Muğla 2006, s.25.

²³ Ömür Bakırer, "Orta Çağda Muğla", **Tarih İçinde Muğla**, Der. İlhan Tekeli, Muğla Belediyesi yay., Muğla 2006, s.10-13.

Menteşeoğulları Beyliği yaklaşık olarak bu günkü Muğla vilayeti büyüklüğünde küçük bir siyasi birim olmasına karşı, dış ilişkilerinde canlı bir durum sergilemiştir. 1313-1414 yılları arasında Girit'le Mentеше arasında silah, at, köle, demir gibi alanlarda yoğun ticari ilişkilere rastlanmaktadır²⁴. Mentешеoğulları dönemi boyunca bir kent olarak Muğla ikinci planda kalmıştır. Beyliğin limanları arasında Balat önemli bir yere sahiptir. Muğla kasabasının tek özelliği “*Ulu Bey*” olmayan hanedan mensuplarının oturdukları yer olmasıdır. Devrin önemli yapıları da Muğla'da değil Peçin ve Milas'ta kurulmuştur²⁵.

Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıt'ın 1389-1390'da Anadolu beyliklerine karşı yaptığı seferde Mentеше Beyliği zapt edildi. Yıldırım Beyazıt'ın 1402'de Ankara savaşında Timur'a yenilmesi üzerine bağımsızlığını kazanan Anadolu beylikleri içinde Mentеше Beyliği de bulunuyordu. Timur diğer beylikleri eski beylerine verdiği gibi Mentеше beyliğini de Mehmet Bey'e vermişti. Fakat bu durum çok sürmemiş şehir 1424 yılında II. Mehmet zamanında kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır²⁶.

Muğla sancağı sekiz kadılığın birleşmesinden meydana gelmiştir. Merkez olan Muğla'da sancak beyi ve mütesellim otururdu. Her ilçenin ayrıca bir kadısı vardı. Sancak beyleri ilçelerin yönetimine karışmazlardı. Muğla sancağı takriben XVIII. yüzyılın yarısına kadar bu beyler tarafından yönetilmiştir²⁷. Mentеше sancağının mütesellimler eliyle yönetilmesi miri toprakları oluşturan Mihrimah Sultan Vakfının 1739 tarihinden itibaren mütesellimlere ve onların kazalardaki yardımcıları olan ayanlara verilmesiyle başladı²⁸. Muğla'da da mütesellimlerin çoğu yörenin yerlilerinden meydana gelmekte idi. Ancak bunlar dahi mütesellimlik için daima birbirleriyle uğraşmışlardır²⁹.

1500-1501 tarihlerinde Muğla kazasına bağlı 36 köy bulunuyordu. 1517-1562 ve 1583 tahrirlerinde de sayı değişmedi. Bu tarihten sonra civardaki göçebe aşiretlerin iskân edilmesiyle ortaya yeni köyler çıkmaya başladı. 1621 tarihli avarız tahririnde Muğla'ya bağlı Yerkesik, Dadya (Datça) ve Tarahya köyleri ile Ula kasabası kaza

²⁴ Suraiya Faroqhi, “Menteşeoğullarından Osmanlılara Muğla”, **Tarih İçinde Muğla**, Der. İlhan Tekeli, Muğla Belediyesi yay., Muğla, 2006, s.18.

²⁵ Faroqhi, **a.g.m.**, s.19.

²⁶ Bayram Akça, **Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002, s.8.

²⁷ Uykucu, **a.g.e.**, ss.97-98.

²⁸ Sevgi Aktüre, “XIX. Yüzyılda Muğla”, **Tarih İçinde Muğla**, Der. İlhan Tekeli, Muğla Belediyesi yay., Muğla 2006, s.37.

²⁹ Uykucu, **a.g.e.**, s.98.

olarak kaydedilmişti. 1622’de Gökova köyü Muğla’dan ayrılıp kaza haline getirildi. Bu idari değişikliklerin ardından 1676 yılında Muğla merkez kazasına bağlı sadece Yeniköy, Düğrek, Kozağaç ve Bayır köyleri kalmıştı³⁰.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Katip Çelebi’nin Cihannüma adlı eserinde verilen yer adlarına göre, Menteşe Sancağı sınırları içindeki kaza ve diğer yerleşim yerlerinin sayısı 54’dür. 1831 tarihli nüfus kayıtlarına göre Menteşe Sancağı’nın sınırları içinde gösterilen kaza sayısı ise 27’dir. 1831 tarihinde Menteşe Sancağı, merkezi Kütahya olan Anadolu eyaletine bağlıdır. 1847’deki yönetsel bölünme ile Menteşe Sancağı Aydın eyaletine dahil edilmişti³¹. 1867’de Muğla’nın yönetim merkezi olduğu Menteşe sancağının sekiz kazası bulunuyordu. Bunlar; Muğla, Bozüyük, Milas (Peçin), Bodrum, Datya (Datça), Meğri (Fethiye), Tavas ve Köyceğizdi. 1867 yılı salnamesine göre Aydın eyaleti sınırları içinde bulunan Menteşe sancağı sınırları daralarak, kaza sayısı sekizden dörde inmişti³².

XIX. yüzyılda Menteşe sancağının nüfus yapısıyla ilgili ayrıntılı ilk bilgiler 1831 tarihli nüfus sayımı sonuçlarıdır. Buna göre Menteşe sancağının toplam nüfusu 52.460’tır³³. Diğer bir kaynağa göre XIX. yüzyılın ilk yarısında Menteşe sancağının önemli yerleşim merkezleri ve kentsel nüfusları ise şu şekildedir³⁴:

Yerleşim Yeri	Yıllar	Nüfus	Konut Sayısı
Muğla	1832	10.000	
	1835	5.000	1.000
20 Rum evi			
Milas	1815	10.000	2.000
			130 Rum evi
			30 Ermeni evi
			10 Yahudi evi
	1827	7.500	1.500 (Rum yok)
Bodrum	1815	10.000	2.000
			100 Rum evi
Köyceğiz	1834	1.200	250
Fethiye	1841	400	70-80
Kaya (Fethiye’ye yakın)	1841	2.000 fazla	350-400

³⁰ Mete, **a.g.m.**, s.380.

³¹ Aktüre, **a.g.m.**, s.56.

³² Aktüre, **a.g.m.**, s.57.

³³ Karpat, **a.g.e.**, s.235.

³⁴ Aktüre, **a.g.m.**, s.63.

Tablodan da anlaşılacağı üzere XIX. yüzyılın ilk yarısında nüfus durumlarında önemli dalgalanmalar görülmektedir. Muğla, Milas ve Bodrum Menteşe sancağının zaman zaman nüfusları 10.000 kişiye ulaşan en büyük yerleşim merkezleridir.

Bölgedeki nüfus durumu hakkında salnameler bize ayrıntılı bilgi vermektedir. Buna göre; 1890-1891 salnamesine göre Menteşe sancağında 134.757 İslam, 10.639 Rum, toplam 145.544 kişi bulunmaktadır³⁵. 1908 (1326) yılı salnamesinde ise 173.890 İslam, 17.177 Rum, toplam 192.592 kişi vardır³⁶. Görüldüğü gibi Rum nüfusta dikkat çeken bir artış söz konusudur. Bu durum Rumların maddi refahı ile ilgili olduğu kadar, bölgeye göç yoluyla gelen Rum nüfusla da yakından alakalıdır. Bölgede ciddi bir çoğunluk oluşturmamalarına karşı Rumlar, bölgenin ekonomik faaliyetlerinde büyük ölçüde söz sahibi durumdadır.

Muğla bölge ölçeğinde gördüğü işlevler açısından ne tam kentsel, nede tam kırsal nitelikler gösteren küçük bir kent görünümündedir. Büyük ticaret kentiyle kırsal yerleşmeler arasındaki ilişkiyi sağlayan, kırsal alanda elde edilen artı ürünün toplandığı ve tüketici merkeze iletiildiği bir ara merkez niteliğindedir. Bu temel işlevin yanı sıra, yerleşmenin asıl varlık nedeni yakın çevresi ve etki alanı ile olan karşılıklı ilişkililerdir. Bu ilişkiler çerçevesinde ekonomik faaliyetler yürütülmüştür³⁷.

Toprağın hızla mülk haline dönüşmesi üzerine zenginleşen büyük toprak sahibi aileler, bir süre sonra kentlerde arazi geliri ile yaşayan kesimin güçlenmesine neden oldu. Bu kesimin büyüüp güç kazanmasında dış pazara yönelik tarımsal yapı değişikliğinin önemli rolü vardı³⁸. Tanzimat'ın ilanından sonra ortaya çıkan yenilik hareketlerinin sağladığı ortamda refah seviyeleri daha artan Rumlar, özellikle dış ticarete önemli ölçüde söz sahibi oldular. Rum azınlıklar XIX. yüzyılın ortalarından sonra, satışa çıkarılan miri toprakların mülkiyetini ellerine geçirerek toprak sahibi durumuna da geldiler. Topraktan elde edilen tarımsal geliri ticaret sermayesine çeviren Rum ailelerden Barutçular, Dimistoklular ve Hacı Petrolar XIX. yüzyılın sonunda Menteşe sancağının ticari yaşamına büyük ölçüde egemen oldular³⁹. Maddi refahı üst

³⁵ Dayı, **a.g.e.**, ss.10-11.

³⁶ Dayı, **a.g.e.**, ss.12-13.

³⁷ Aktüre, **a.g.m.**, s.55.

³⁸ İlber Ortaylı, "XVIII Yüzyılda Akdeniz Dünyası ve Genel Çizgileri ile Türkiye", **Toplum ve Bilim**, S.1, 1977, s.81-82.

³⁹ Aktüre, **a.g.m.**, s.49., "Batı Anadolu'da sosyal değişim ve nüfusta beliren değişimler asıl olarak, Tanzimat Fermanının ardından oluşan barış ve azınlıklara tanınan serbest ortam ile Mora'da baş gösteren

düzeye yükselen Rum azınlık, bu durumu siyasi gayelerinin gerçekleşmesi için kullanmaktan geri durmadılar. Bir bakıma ilerde yaşanacak olayların şartları bu dönemde çoktan oluşmuş durumdaydı.

Yunan ayaklanmasının Balkanlar'da yarattığı nüfus hareketlenmesidir..Tanzimattan sonra gerçekleşen bu göçler haricinde 20. yüzyılın başından itibaren Yunan emperyalist politikası da, Ege ve Karadeniz'e Rum göçünü desteklemiştir. Bu sebepten ötürü, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Ege kıyılarında Rum nüfusun hayli arttığı görülmüştür.” Tuncay Ercan Sepetçioğlu, “Batı Anadolu'da Yunan İşgalinin Temel Argümanları ve Milli Mücadelede Nazilli Cephesi”, Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi Ve Önderleri, Aydın 2006, s.71.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUNAN VE İTALYAN İŞGALLER

I- BATI ANADOLU'DA İŞGALLER ÖNCESİ DURUM

A- MONDROS MÜTAREKESİNİN UYGULANIŞI VE İSTANBUL HÜKÜMETİNİN TAVRI

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı İmparatorluğuna “*hasta adam*” denilmeye başlanmış olması, imparatorluğun diğer sahalarda olduğu gibi iktisadi ve mali sahada da hızla gerilemeye başladığını göstermekteydi. Osmanlı İmparatorluğu “*büyük güçler*” için önemi yadsınamaz bir bölgede bulunuyordu⁴⁰. İmparatorluktan sağlanan çıkarların birbirleriyle çatışmadığı sürece, bu durum batılı güçler için ciddi bir sorun olmadı. Çıkarların çatıştığı uç noktalarda ise, imparatorluğun tamamen dağılması, ayakta kalmasından daha kötü bir seçenek olarak görüldü. Bu durum ise İmparatorluk için en önemli yaşam alanı sayıldı⁴¹.

XIX. yüzyılın ortalarında Rusya, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi büyük güçlerin diğer devletlere bakışını, büyük ölçüde ekonomik kaygılar belirledi. Hızlı gelişen sömürge yarışında, Osmanlı Devletinden pay almak isteyen çok olacaktı⁴². Bir görüşe göre, Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıl sonrası tarihi, aşama aşama dünya sistemleri tarafından özümsemesinin ya da çevrelenmesinin tarihidir⁴³. Fransız İhtilali ile yaygınlaşan bir takım fikir hareketleri ve yeni değerler, Osmanlı Devleti'nin siyasi birliğini bozmuştu. Sırp ve Yunan isyanı ile başlayan isyanlar giderek yaygınlaşmıştı. Merkezi idare büyük ölçüde işgallerle özdeşleşmeye hazır hale gelmişti. Ekonomik birikim açısından kapitülasyonlar, “Duyun-ı Umumiye” çıkmazını sergilemekteydi. Toplumsal birikim ise yönetenler ve yönetilenler ayrımı ile özetlenecek derecede belirgin hale gelmişti⁴⁴.

İmparatorluktaki tüm bu olumsuz gelişmeler yanında, devletteki çözümler ve sona gidişi ciddi bir şekilde değerlendiren, kafa yoran ve çözüm yolları arayan aydın bir kesimin varlığından söz etmekte mümkündür. Temelleri 31 Ocak 1913'e dayanan

⁴⁰ Bayram Sakallı, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, İz yay., İstanbul 1997, s.15.

⁴¹ Marian Kent, **Osmanlı İmparatorluğu ve Büyük Güçler**, İstanbul 1999, s.1.

⁴² Daniel Goffman, “İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine”, **Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep**, İzmir, İstanbul 2003, s.143.

⁴³ Huricihan İnan, “Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Bilim**, S. 21, İstanbul 1983, s.26.

⁴⁴ Emin Memiş, **Milli Mücadelenin Hukukileşme Süreci**, Filiz Kitapevi, İstanbul 1999, ss.17-18.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, bu çabaların bir sonucu idi. İttihat ve Terakki Cemiyeti *Vatanımız tehlikede!... Bu musibet-i müştereke önünde her Osmanlıya tereddüb eden vazife, şahsa ait her emel ve her hissi unutmak ve el birliği ile vatani kurtarmaya çalışmaktı...* şeklindeki çağrısı ile partililik hissiyatından uzak, herkesin el ele vereceği milli bir teşkilatın kurulacağını bildirmekteydi⁴⁵. Cemiyet kuruluş tarihinden itibaren, iane heyeti, sıhhiye heyeti, gönüllü heyeti, irşad heyeti, idare heyeti, hanımlar heyeti ve mümaresat-ı bedeniye ve askeriye heyetleri vasıtasıyla çok önemli hizmetler yürüttü. Bir bakıma milli mücadele başlangıcında, pek çok yerde kurulan ve düşman işgalinin kabul edilemeyeceğini ilan eden cemiyetlerin temeli, bu tarihlerde atılmıştı. Fiili mücadelenin başlamasıyla birlikte, devletin yerine getiremediği pek çok vazifenin yürütülmesi ise, daha 1913’lerde tatbiki konan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Heyetlerinin bir benzerinin yeniden kurulup, vazifelerini tekrardan ifaya başlamaları şeklinde olmuştur⁴⁶.

I. Dünya Savaşı bir bakıma Fransız İhtilali ve yirmi beş yıla yakın süren ihtilal savaşlarının meydana getirdiği, sosyal ve ekonomik gelişmelerin bir devamı oldu. Ulusal hareketinin liberalizmden daha büyük güç kazanması, ulusal devletin hammadde kaynakları ve üretim mallarına pazar bulmak için yaptıkları mücadele, sömürgecilik ve emperyalizm adı altında 19. yüzyılın 20. yüzyıla bıraktığı bir mirastı. 19. yüzyıl sonunda İtalya ve Almanya’nın siyasal birliklerini tamamlamaları Avrupa’nın dengesini bozarken, Balkan uluslarında da milliyetçilik hareketini kamçılıyordu. I. Dünya savaşının görünürde ki sebepleri bir yana, asıl sebep Avrupa’da ki dengenin bozulmasıydı⁴⁷. Özellikle Fransız ihtilalından sonra, Avrupa’da yeni siyasi teşekküller doğurmuştu. Bunlardan biri, Piyomente Krallığının önderliğinde kurulan İtalya birliğiydi⁴⁸. Siyasi birliğini tamamlayan İtalya, “*Şark Meselesi*” bağlamında, Osmanlı mirasının paylaşımında aktif rol alacaktı⁴⁹. Süveyş kanalının açılması, pamuk üretiminin önemi ve diğer hammadde kaynaklarının imparatorlukta bolca bulunması gibi sebepler 19. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti topraklarını, emperyalist mücadelenin merkezi haline getirmiştir⁵⁰.

⁴⁵ Nazmi Polat, **Müdafaa-i Milliye Cemiyeti**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991, s.24.

⁴⁶ Polat, **a.g.e.**, ss.44-81.

⁴⁷ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmeleri Yayınları. No:87, İzmir 1998, ss.45.

⁴⁸ Fahir Armaoğlu, **20.y.y. Siyasi Tarih**, Ankara 1983, s.12.

⁴⁹ Yusuf Hikmet Boyur, **Türk İnkılâp Tarihi**, C. 3, Kısım 2, Ankara 1995, s.248.

⁵⁰ Aybars, **a.g.e.**, s. 47, İttihat ve Terakki Cemiyeti önderliğinde I. Dünya savaşına Almanya safında girilmesi hala tartışma konuları arasındadır. Osmanlı devleti içinde yaşayan dört milyona yakın insan,

1890'dan itibaren Almanya'nın değişen politikası ve Bağdat Demiryolu Projesi ile Osmanlı Devleti büyük ölçüde Almanya'nın nüfusu altına girmişti. Bu durum ise İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devletine karşı düşmanlıklarının artmasına sebep oldu⁵¹. 19. yüzyıla gelindiğinde Rusya, İngiltere ve Fransa arasındaki en önemli sorunlardan biri, “Şark Meselesi” olarak da adlandırılan, Osmanlı İmparatorluğu topraklarının paylaşılması sorunu idi⁵². Sömürge yarışının hız kazandığı bu dönemde, İngiltere ile Fransa, Fransa ile İtalya, İtalya ile Yunanistan bir türlü anlaşamamaktaydı⁵³. I. Dünya Savaşından evvel ciddi menfaat çatışmasına giren Avrupa devletlerinin görünümü iki bloğa ayrılmış durumdaydı⁵⁴. Nitekim 1914'de ülke yönetimini elinde bulunduran Enver Paşa, Almanya'nın Rusya'yı kısa sürede yeneceğini düşündüğünden, Balkan savaşı kayıplarının giderilmesi ve Yunan “*megali ideasının*” engellenmesi için bir an evvel savaşa girilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlar nedeniyle büyük devletlerin boyunduruğuna girmesi, İttihat ve Terakki'nin Almanya yanında savaşa girmesi için önemli bir sebep oldu⁵⁵.

Sonradan gelişen bazı olaylar Osmanlı Devleti'nin beklentileri yönünde gerçekleşmedi. I. Dünya Savaşı'nın üçüncü yılına gelindiğinde Osmanlı Devletinin durumu hiçte iyi değildi. İmparatorluğun mali ve iktisadi durumu sarsılmış ve halk orduyu besleyemez duruma gelmişti⁵⁶. Halife cihat ilan ettiği halde Arapların İtilaf Devletleriyle birlikte savaşmaları, savaşmaktan usanan Anadolu Türkü'ne, anlamını yitiren çürük bir imparatorluğa bağlanıp kalmanın boşuna olduğu acı gerçeğini göstermişti⁵⁷.

Almanya yanında savaşa girme sonucunda askere alınmıştır. Bunlardan 550.000'i cephelerde şehit düşmüş, 2.162.841 kişi yaralanmış, 891.364'ü sakat kalmış, 103.731 kayıp ve 129.644'ü esir olmuştur. Esirlerle birlikte şehitlerin sayısı 600.000'e ulaşmaktadır. Bkz. Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü yay., 6/1, Ankara 1973, s.10.

⁵¹ Aybars, a.g.e., s.46.

⁵² Bayram Kodaman, **Şark Meselesi Işığı Altında Sultan Abdülhamit'in Doğu Anadolu Politikası**, İstanbul 1983. s. 7, Şark meselesi, Tabirinin ilk defa Viyana Kongresinde Rus Delegasyonu tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Terim daha sonra çeşitli manalarda olmak üzere diplomatlar tarafından kullanılmaya başlamıştır. 19. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün korunması, aynı yüzyılın ikinci yarısında Türklerin Anadolu'daki topraklarının paylaşılması, 20. Yüzyılda ise İmparatorluğun bütün topraklarının paylaşılması anlamında kullanılmıştır. Bkz. H. Ergene, **Neden Hedef Türkiye?**, Kitap yay., Ankara 1993, s.20.

⁵³ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1919)**, Filiz Kitapevi, İstanbul 2000, s.315.

⁵⁴ Uçarol, a.g.e., s.515.

⁵⁵ Aybars, a.g.e., s.47.

⁵⁶ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Türk İstiklal Harbi 1 Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962, s.35.

⁵⁷ Selahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, s.1.

Dünyayı tarafsız bir fikir ve program ile barışa kavuşturmak isteyen Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, 8 Ocak 1918’de, 14 maddelik “*Wilson Prensipleri*” adı ile anılan programı ilan etti⁵⁸. Bu ilkeler incelendiğinde birinci maddede gizli anlaşmaların kabul edilmeyerek açık bir diplomasi zorunluluğundan bahsedilmesi, on ikinci maddede ise Osmanlı Devleti’nin Türk olan kısımlarına tam bir emniyet sağlanmasından bahsedilmiş olması İmparatorluğun geleceği adına büyük önem taşımakta idi.

Başkan Wilson’un 14 prensibi, Ortadoğu’nun hemen her yerinde biliniyor ve bu prensiplere gerçek bir samimiyetle güvenilmek isteniyordu. Türklerde, bu 14 Prensibe güvenerek İtilaf Devletleri’nin hoşgörülü olacaklarına inanıyor ve Başkan Wilson’un demeçlerini bir vaat sayıyorlardı⁵⁹. Vatanlarını savunmada haklı davalarını duyurmak, işgalleri protesto etmek için Müdafaa-i Hukukçular Wilson Prensipleri’ni daima öne sürdüler⁶⁰. Aralık 1918 itibariyle Halide Edip ve Ahmet Emin gibi tanınmış Türk Aydın ve yazarları, Wilson Prensipleri Cemiyeti’ni kurarak özellikle 12. Prensibin, yani self determinasyon ilkesinin uygulanmasını sağlamak amacıyla çalışmaya başladılar⁶¹. Fakat bu durum fazla iyimserlikten öte gidememiştir⁶².

Emperyalist tutkularla başlayan I. Dünya savaşı, sonuçları itibarıyla muzafferler arasında emperyalist bir yayılma tutkusunu dizginsiz bırakmıştı. İtilaf devletleri için Anadolu değer biçilmez bir hazine idi. 1919 yılında İtilaf devletleri bu hazinenin “*gizli anlaşmalarla*” ele geçirilmesi için harekete geçtiler⁶³. 31 Ekim 1918’de yürürlüğe giren Mondros Ateşkes antlaşması, Osmanlı İmparatorluğunun galip devletler tarafından daha önceden varılmış anlaşmalara göre bölüşülmesi yönündeki ilk adımdı.

Savaşa büyük kazançlar elde edeceğini umarak giren hükümet, sonunda Anadolu’yu da elinden alan mütarekeyi imzalamak zorunda kaldı⁶⁴. Donanma Bakanı Hüseyin Rauf Bey (Orbay) başkanlığındaki Osmanlı murahhasları, 30 Ekim 1918’de

⁵⁸ Sıtkı Aydinel, **Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye Hareketi**, Vadi Yay., Ankara 2008, s.28, Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâp Tarihi**, C. 3, K. 4, TTK yay., Ankara 1967, s. 623-627, Wilson Prensipleri: Amerika 2 Nisan 1917’de Almanya’ya karşı savaş açmıştır. ABD Başkanı Wilson, 8 Ocak 1918’de savaşı sona erdirecek prensipleri 14 madde halinde açıklamıştır. Bu program Avrupa’nın savaş öncesine kadar sürmüş olan devletlerarası kuvvet dengesi ilkesine son vermekte onun yerine kurulacağı işaret edilen “Devletler Cemiyetiyle” devletlerarası anlaşmazlıkların çözülüp, barışın sürdürülmesi prensibini getirmektedir. Wilson Prensiplerinin tam metni için Bkz. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara 1953, C. 1, ss.519-522.

⁵⁹ Sonyel, **a.g.e.**, s.5, Mondros Birakişması için Bkz. Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.50.

⁶⁰ Aydinel, **a.g.e.**, s.29.

⁶¹ Sonyel, **a.g.e.**, s.6.

⁶² Aydinel, **a.g.e.**, s.29.

⁶³ Selahi Sonyel, **a.g.e.**, s.2.

⁶⁴ Seha L. Meray ve Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu Çöküş Belgeleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 409, Ankara 1977, s.2.

Mondros'ta İtilaf Devletleri'ni temsil eden İngiliz Amiral Arthur Gough Calthorpe başkanlığındaki İngiliz murahhasıyla Mondros Mütarekesi'ni imzaladılar⁶⁵. Osmanlı heyeti Mondros Mütarekesi'ni imzalarken, Boğazlar hariç olmak üzere, Osmanlı ülkesinden hiçbir yerin işgal edilmeyeceğine ve mütareke tarihindeki ileri hattında, “*mütareke hattı*” olarak kabul edileceğine inanıyorlardı⁶⁶. Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı delegeleri İngilizlere çok güvenmişler ve bunun karşılığında da kayıtsız teslim belgesini imzalamışlardı⁶⁷.

Böylece İngilizler mütarekeyi tek başına imzalamakla, Fransız ve İtalyanlara karşı üstünlük elde ederek Orta Doğu politikasına da ağırlıklarını koydular. Anlaşılan o ki, mütareke biraz acele edilerek kabul edilmişti. Çünkü mütarekenin kabul edildiği tarihte henüz Türk'ün anayurdu işgal edilmemişti. Belki de bu durumda Suriye ve Trakya cephelerinde düşman saldırıda bulunsaydı, müttefikler yeni kayıplara uğrayabilecekti⁶⁸. Çünkü Türk ordusu, Irak ve Suriye cephelerinde yıpranmış olmasına rağmen, 18 Mart 1915'de İtilaf devletlerine ağır zayıflar verdiren Boğazlar, hala Osmanlı Devleti'nde idi. Bu sebeplerledir ki, İtilaf Devletleri mütarekenin dış görünüşünde, Türk Milleti'ni yok edici, “*kayıtsız şartsız teslim hissini*” verecek hükümlerden özellikle kaçındılar⁶⁹. Buna rağmen mütareke şartları, durumun ciddiyetinin farkında olanları rahatsız eden, ucu açık birçok maddeyi içermekteydi. İngiliz temsilcilerinin Türk temsilcilerine göstermiş oldukları umulmadık nezaket ve Amiral Colthorpe'nin Hüseyin Rauf Bey'e verdiği vaat dolu mektup Türk murahhaslarının mütareke maddelerinden çok bunlara güvenmelerine neden olmuştur. Bazı anlaşmazlıklara karşı verilen bu şekildeki sözde vaatler⁷⁰, Türk murahhaslarının verdiği demeçlere de yansımış⁷¹ ve mütareke şartlarının çok olumlu olduğu gibi yanlış

⁶⁵ Sonyel, **a.g.e.**, s.7.

⁶⁶ Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.44.

⁶⁷ Aybars, **a.g.e.**, s.82, Osmanlı Hükümetinin nasıl bir bırakışma beklediği ve ne ile karşılaştığı ilginç bir konudur. Osmanlı Devlet adamlarının neredeyse halk derecesinde olup bitenlerden, dünyanın gerçek durumundan habersiz oldukları veya daha kötüsü kendilerini tamamen pembe hayallere kaptırdıkları görülür. Bkz. Akşin **a.g.e.**, s.56.

⁶⁸ Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.44.

⁶⁹ Aybars, **a.g.e.**, s.81.

⁷⁰ Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev. Cemal Köprülü, Ankara 1971, ss.27-28.

⁷¹ Hudutların tarifinde açık ifadelerden kaçınılarak “Klikya” gibi neyi ifade ettiği tam belli olmayan tarihi isimlere yer verilmesi, bilhassa 7. maddenin “mühim sevkulceyş noktalarının işgali” salahiyetinin müttefiklere tanınması, başta gelen elastiki ve zayıf noktalardır. Bütün demir yollarının murakabesine verilmesi de itilaf devletlerine geniş imkânlar sağlamaktaydı. Bkz. Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.45.

bir izlenim kamuoyun ile paylaşılmıştır.⁷² Mütareke maddelerini önce sert bulan Vahdettin'de şartların çok ağır olmalarına rağmen kabul edilmesini ve İngilizlerin dostluğunun, lütfkâr siyasetinin değişmeyeceğini söylemiştir⁷³.

Osmanlı Devleti mütareke hükümleri ile; sınırların ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülen askeri kuvvetler haricinin terhis edilmesi, güvenlik için ayrılacak küçük gemiler haricindeki savaş gemilerinin limanlarda tutuklu bulunması, her türlü haberleşme aracı ile tüm demiryollarının İtilaf Devletleri denetimine verilmesi gibi devleti tamamen tutsak haline getiren şartları kabul etmişti. Mütareke ile müttefiklerin güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklarının kabul edilmiş olması, ileride yapılacak her türlü keyfi işgaller için gerekli olan meşru zemini hazırlamaktaydı⁷⁴.

Mütareke hükümleri, 31 Ekim 1918'de Osmanlı ordusuna resmen bildirildi. İşgallerin kolayca gerçekleşmesi için, öncelikle ordunun terhisi zorunlu görülüyordu. İngilizlerin direktifiyle İzzet Paşa Hükümeti, ordu komutanlarına yolladıkları emirle birliklerin terhisini ve müttefiklerin işgallerine direnilmemesini istedi⁷⁵. Mütareke yapıldığında 400.000 mevcutlu ordu, kısa zamanda 50.000'in altına düşürülmüştü⁷⁶. Doğu da 15. Kolorduya bağlı 17.860 mevcutlu 4. Tümen dışında, Osmanlı ordusu sanki bir iskelet kadro haline dönüşmüştü⁷⁷. Mütareke şartlarının uygulanması zorunluluğundan, 8. Ordu ile merkezi Aydın'da bulunan 21. Kolordu, 13 Kasım

⁷² Türk görüşüne göre Bırakışmanın en ağır maddeleri şunlardır: Madde 1: Çanakkale ve Karadeniz boğazları güvenlik içinde ve serbest olarak seyirüfere açılacak; Boğazlardaki istihkamlar bağlaşıklar tarafından işgal edilecektir. Madde 5: Hudut karakolları ve iç düzeni korumada az sayıda kuvvet müstesna tüm Türk ordular terhis edilecektir. Madde 7: Bağlaşıkların güvenliğini tehlikeye düşürecek bir durum olursa bağlaşıklar, Türkiye'nin herhangi bir stratejik noktasını işgal edeceklerdir. Madde 10: İtilaf Devletleri Toros tünellerini işgal edeceklerdir. Madde 15: Bütün trenlere İtilaf Devletlerinin kontrol memurları yerleştirilecekti; İtilaf yetkilileri, Türk trenlerini istedikleri gibi serbestçe kullanabilecek fakat halkın ihtiyaçları da nazarı dikkate alınacaktır. Madde 21: İtilaf Devletleri Türk Levazım Bakanlığına, kendi çıkarlarını güvenlik altına alacak bir temsilci atayacak. Madde 22: Türk savaş tutsakları İtilaf Devletlerinin istediği şekilde elden çıkarılacaktı. Madde 25: 6 Ermeni ilinde! Karışıklık çıkarsa İtilaf Devletleri buraları işgal hakkını muhafaza edecekti. Bkz. Sonyel, **a.g.e.**, s. 7-8.

⁷³ Gotthard Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", **Bellekten**, No:109, C. 28, Ocak 1964, s.151.

⁷⁴ Aybars, **a.g.e.**, s.80.

⁷⁵ Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.46, İstanbul'da Hükümet ve Harbiye Nezaretinin teslimiyetçi bu tutumuna karşı, Mustafa Kemal Paşa'ya göre "Bildirilen ateşkes şartlarına göre yerel olarak alınacak kararlar için Müttefiklerle görüşmek zorunda kalacak ast düzeydeki kumandanlar ne kadar kararlılıkla ve çevreyi görerek görüşmeyi yürütürlerse o şartların ağırlığı bir ölçüde azalır. Eger bu görüşmeler yürütülmezse şartlar gittikçe bizim için daha ağır şekle girer ve içinden çıkılmaz düşüncelere sebep olur." Bkz. **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2006, s.20.

⁷⁶ Bu duruma mütareke şartlarının uygulamasının yanında, çok artan asker kaçağı da etkili olmuştur. 5 Mayıs günü bir Meclis-i Vükela kararı, ordu mevcudunun yeterli bulunmadığını, bundan dolayı süresi dolan erlerin terhis edilemediği ve buda her bakımdan sakıncalı olduğundan 314 doğumluların askere alınması gerektiği saptanıyordu. Bkz. Akşin, **a.g.e.**, s.218.

⁷⁷ Akşin, **a.g.e.**, s.219.

1919'da lağvolundu. Doğrudan Harbiye Nezaretine bağlı olmak üzere, İzmir bölgesinde yalnız 17. Kolordu bırakıldı. Lağvedilen 21. Kolordu, kuruluşundaki 57. Tümen ile 19. Ağır Topçu Alayı da, 17. Kolordu'ya bağlandı. Menteşe ve Teke Kıyı Alayları, 57. Tümen kuruluşuna girdi. 57. Tümen karargâhı, 18 Kasım 1918'de Antalya'dan Aydın'a taşındı⁷⁸.

Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesi ile İtilaf Devletleri dört yıl boyunca kendilerini uğraştıran Türk Milletini, ezme ve bağımsızlıktan yoksun bırakma fırsatını elde ettiklerini sanmışlardı⁷⁹. Mütareke maddelerinin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesinin hemen ardından, İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarındaki keyfi işgallere başlayacaklardı.

İlk işgal emri İngiliz Generali Marshall tarafından, Musul'un işgali için verildi. Bölgede bulunan 6. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa İngiliz Generaline, Mondros Mütarekesi hükümleri içinde, Musul'un işgal edileceğine dair bir hüküm bulunmadığını ve 7. maddeyi gerektirecek durumda olmadığını bildirdi⁸⁰. Ayrıca durumu hükümete de yazdı. İzzet Paşa, Ali İhsan Paşa'ya, "*İngiliz Hükümeti isterse bütün memleketi sulh zamanında da işgal edebilir. Çünkü karşı koyacak hiçbir kuvvetimiz yoktur...*"⁸¹ şeklinde cevap verdi. Osmanlı hükümetinin aşırı korkak ve teslimiyetçi tavrı sonucu, Musul depolarındaki değeri milyonları aşan askeri malzeme İngilizlere bırakılmış oldu⁸².

Padişah ve hükümet memleketin içinde bulunduğu durumdan kurtuluşunu, İtilaf Devletlerine, özellikle İngilizlere hoş görünmek ve her dediklerini yapmakta görüyordu⁸³. İmparatorluk, bütün işgallerin İtilaf Devletleri nezdinde protesto edildiğini ve bu protestonun Paris ve Londra'ya iletildiğini ifade ederek, bundan sonra yapılması gerekenin "*vakar ve sükûneti korumak*" olduğunu yerel birimlere telkin etmekteydi⁸⁴. Devletin mevcut işgallere direnmeme gerekçesinin, halka anlatılması üzerinde ayrıca

⁷⁸ Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.129.

⁷⁹ Türk Ulusu 1908'den sonra ve özellikle savaş içinde büyük bir hamle ile ulusal bilince erişmiş ve bu bilinçle, İtilaf Devletleri ile az çok eşit olarak ilişki kurabileceğine inanmıştır. İtilaf Devletleri ise, Türk ulusunun ulaştığı bu ileri merhaleden habersiz oldukları için, ona köle muamelesi yapmışlar, fakat acı deneyimleri sonucu nedenli yanıldıklarını anlamışlardır. Bkz. Akşin, **a.g.e.**, ss.54-55.

⁸⁰ Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.83.

⁸¹ Celal Bayar, **Bende Yazdım**, C.1, İstanbul 1968, s.94.

⁸² Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.90.

⁸³ Hülya Özkan, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşısı Faaliyetleri**, (4 Mart 1919-16 Ekim 1920) Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.13.

⁸⁴ Tülay Alim Baran, "Kuva-yı Milliye Örgütlenmesine Karşı Damat Ferit Hükümetleri", **Atatürk Yolu**, C. 6, S. 28, Y. 12, Mayıs 1999, s.283.

duruldu. Batı kamuoyunun öteden beri, Osmanlı Devletindeki azınlıklara kötü muamele iddiasında bulunması ve bunu işgallerin genişletilmesinde kullanılabilecek olması nedeniyle, bu süre içinde yapılan yazışmalarda bu konuya özellikle dikkat çekildi. İtilaf Devletlerine gösterilecek iyi niyet, kaybedilen hakları geri getirebilir diye düşünülüyordu⁸⁵. Keyfi işgallere karşı elleri ve ayaklarının bağlı olduğu, bu duruma ancak Paris Barış Konferansından elde edilecek adaletle cevap verilebileceği, hükümetin izlediği politikaların açıklanması niteliğinde idi⁸⁶. Hükümetin gözünde ordunun nüfuzunu sarsan davranış, bazı ordu komutanlarının mütarekeye aykırı olarak ve ulusal açıdan tümüyle anlamsız bir direnme taraftarı olmalarıydı. Üstelik bu direnme, İngilizlerin mütarekeyi daha rahat uygulayabilmeleri içinde gerekçe olabiliyordu. Hükümete göre ulusal açıdan daha anlamlı bir direnme, anayurtta mütareke hükümlerine uygun yada aykırı olarak, İngilizlerin öne sürdükleri isteklerin yerine getirilmesinde yapılan geciktirmeler, savsaklamalardı. Mücadele taraftarları içinse anlamlı olan, daha fazla silah ve cephaneyi içerilere kaçırmak, Türk halkını mümkün olduğu kadar Rum ve Ermeni saldırılarına karşı silahlandırıp örgütlemektir. Saray bu tür hareketlere başlangıç itibarıyla göz yummakla beraber, bunları İngilizlerle yakın ilişkilerin gelişmesine engel gördüğü için, durumdan pek de hoşnut değildi⁸⁷.

Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Webb 5 Mart 1919 tarihli raporunda, Damat Ferit'in Müsteşar Mr. Hohler'in, *"eski bir arkadaşı olduğunu ve özel olarak haber gönderip, bütün umudunun Allah'ta ve İngiltere'de olduğunu, bir miktar mali yardımın şart olduğunu ve istedikleri kişileri tutuklamaya hazır olduklarını"*⁸⁸ bildirdiğini

⁸⁵ Baran, **a.g.m.**, s.284.

⁸⁶ "Paris Barış Konferansına bağlanan umutlar o kadar derindi ki, Yunanlıların konferansça tayin edilen hududa çekilmelerine ve artık ilerlememelerinin kendilerine bildirilmesine kesin gözüyle bakılmaktadır. Bu nedenle Dahiliye Nazırı Ali Kemal "Sulh Konferansı hakkımız da bir karar vermeye hazırlanırken bu siyasetten ayrılmak ihanettir. Bu açık talimata muhalif hareket edenlere hesap soracağımı tekrar bildiririm" demesi dikkate değerdir. Bkz. Baran, **a.g.m.**, s.285.

⁸⁷ Akşin, **a.g.e.**, s.230.

⁸⁸ Akşin, **a.g.e.**, s.229, Gazetenin 14 Eylül tarihli nüshasında, Damat Ferit'in bu tavırları şöyle özetlenmektedir: "Ecnebi kuvvetine istinat etmenin yegâne çaresi, Osmanlı menfaati yerine ecnebi sözü dinlemekle temin edilebilir. Vatana karşı hiçbir alaka hissetmeyen alçak Damat Ferit'in hain kabinesi, milleti, devleti, dini hulasa bütün mukaddesatı bir tarafa bırakıp, Ermeni Patriğinin keyfini yerine getirmek için Ermeni hukukunu müdafaa ediyor da, Ermeni vekayii de kurban düşen yüz binlerce Ümmet-i Muhammed'in hesabını araştırmıyor." denilmektedir. Bkz. **İrade-i Milliye**, 14 Eylül 1919, No:1, Gazetenin Çarşamba günü nüshasında, Damat Ferit Hükümetinden yakınılmış ve şöyle dinilmiştir: "En büyük gailemiz başımızda milletin mukadderatını çiğnetmekten zevk alan, Ümmeti Muhammed'in ırzını Yunan eşkiyasına teslim etmekte cep dolduran milletin yüküne karşı utanmadan, "size kim ne yaparsa yapşın sesinizi bile çıkarmayacaksınız! diye mırıldanan ve sonra da, Padişah'a dönüp altı vilayetten vasi bir Ermenistan yapmak lüzumundan dem vuran, hayasız bir Heyet-i vükela bulunması ve en müthiş tehlikemizde hain hükümetin Kürt'ü, Türk üzerine ve Türk'ü Kürt aleyhine sevk ederek Müslümanları birbirine kırdırmak istemesinin resmi vesikalarla tahakkuk etmesidir. Bkz. **İrade-i Milliye**, 17 Eylül 1919, No:2.

yazıyordu. Webb, 11 Mart'ta Sr. Ronald Graham'a yazdığı mektupta Damat Ferit kabinesinden, "*düşünülmesi mümkün olan en İngiliz yanlısı*" diye söz ediyor ve İngilizlerin isteklerine uyma derecelerinin hayli mahcup edici olduğunu belirtiyordu⁸⁹. Webb, 19 Ocak 1919'da Hariciye Müsteşar yardımcılarında Ronald Graham'a gönderdiği bir mektupta işgal etmedikleri halde valileri tayin edebildiklerini, polisleri yönetip basını denetleyebildiklerini, zindanlardaki Rum ve Ermenileri serbest bıraktıklarını belirtmiştir⁹⁰.

Damat Ferit 30 Mart 1919 günü, bir gün önce uzun uzadıya görüştüğü Vahdettin adına, Calphorpe'ü ziyaret etti. Osmanlı Devleti'nin, İngiltere'ye tamamen boyun eğdiğini bildirmek için gitmişti. Sarayın İngilizlere gönderdiği öneride, Padişahın dış siyasette mutlak serbestisinden söz edilirken, İngilizlere 15 yıl süreyle Devletin istediği yerini işgal etme hakkı tanınmaktaydı. Fakat dikkatle bakıldığında tasarıda bununla ilgili hükmün, sanki İngilizlerin Osmanlı Devletine yapacakları bir hizmetmiş gibi kaleme alındığı göze çarpmaktadır. Zira İngiliz askeri, ülkeyi emperyalist bir amaçla değil, dışa karşı Osmanlı bağımsızlığını ve içte de asayişini korumak üzere, istediği yerleri işgal edebilecekti. Padişah kendini İngiltere ile o denli bütünleşmiş hissetmekte ya da bütünleşmesini o denli istemektedir ki, bir İngiliz işgalini, bağımsızlığın koruyucusu olarak görebilmiştir⁹¹.

Mondros Mütarekesinden İzmir'in işgaline kadar ki zaman içinde İtilaf devletleri, ağır siyasi baskılarla devletin bütün kuvvet ve kurumlarını işlemez hale getirmişlerdir. Bu suretle işgaller için uygun ortam sağlanmıştır. Osmanlı hükümeti ise İngiltere'nin dostluğunu kazanmak için, bırakışma şartlarının pürüzsüz uygulanması amacıyla, Dışişleri Bakanlığına bağlı bir Bırakışma Komisyonu dahi kurmuştur⁹². Nitekim bundan sonra Hükümet, İngiliz isteklerinin uygulanması yönünde bir araç haline gelecektir. İstanbul'da hükümetin ve payitahtın İtilaf Devletlerine karşı teslimiyetçi tutumu bir süre sonra başta İngilizlerin direktifi ile direniş taraftarı olanların takibe uğraması, tutuklanması ve görevden alınması şeklini alacaktır. Direniş hareketine geniş halk kitlelerinin de iştirak etmesi sonucu, hükümetin direnişçilere karşı çoğu zaman dozunu aşan müdahalelerde bulunup kuvvet kullanması, direnişçilerin sadece

⁸⁹ Akşin, a.g.e., s.230.

⁹⁰ Sonyel, a.g.e., s.44.

⁹¹ Akşin, a.g.e., ss.230-235.

⁹² Sonyel, a.g.e., s.19.

işgalci Yunana değil, hükümetin menfi faaliyetleriyle de mücadele etmesini, zorunlu hale getirecektir.

B- HALKIN DURUMU

Kurtuluş savaşı öncesinde halkın büyük çoğunluğunu köylüler oluşturuyordu. Köylülerin önemli bir bölümünün kendisini geçindirecek toprağı dahi yoktu. Köylüler sağlık, eğitim, ulaşım olanaklarından yeterli oranda faydalanamıyorlardı⁹³. Türk halkı I. Dünya Savaşı içinde kaldığı 4 yıl 3 ay zarfında, büyük bir kısmı Çanakkale ve Sarıkamış'ta yatmakta olan pek çok gencini kaybetmişti⁹⁴. Savaşın ilk on yedi ayında silâh altına alınanların sayısı 2.523.000 kişiyi bulurken, genel seferberlik toplamı ise 2.850.000 kişiye ulaşmaktaydı. Çanakkale'de 86.000 şehit ve kayıp verilmiş, Sarıkamış'ta ise 90.000 kişilik ordu iki haftada 10.000 kişiye düşmüştü. Suriye cephesinde ise 60.000 kişi kaybedilmişti. I. Dünya savaşında Türk tarafının kayıpları 325.000 şehit, 400.000 yaralı, 250.000 esir ve kaybolanlarla birlikte 950.000 kişi olarak tahmin edilmekteydi⁹⁵.

Anadolu'da ki sekiz milyonluk Türk nüfus, Kurtuluş Savaşının biricik insan kaynağını teşkil edecekti⁹⁶. Savaşdaki kayıplarla birlikte, Türk toplumunun yapısı tamamen değişmişti. Toplumun 18-35 yaşları arasında ki erkek nüfusu, büyük ölçüde tükenmiş durumdaydı. Toplumun üretici ve tüketici üyeleri arasında denge bozulmuş, çocuklar, yaşlılar, her alanda gücünde yararlanılan kadınların, toplam nüfusta ki oranı artmıştı. Ülkenin aydın kesimi sayılan muvazzaf ve yedek subay kadrosu ise geniş ölçüde kaybolmuştu⁹⁷.

Sonu gelmeyen savaşlar, Anadolu nüfusunun yarısının tarımsal üretimde bulunarak, nüfusun öteki yarısını oluşturan çocukları, yaşlıları, askerleri beslemesini zorunlu hale getirmişti. I. Dünya savaşında silâh altına alınan 2.850.000 kişinin temel

⁹³ Türkan Çetin, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.3, 1993. s.176.

⁹⁴ I. Dünya savaşında katılan her 100 erkekte, ancak 15'i köylere dönebilmiştir. Bunların bazıları sakat ve hasta, kalanları ise ya şehit olmuş ya da esir düşmüştür. Bkz. M. Şefik Aker, **57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yücel Canbaz, Genelkurmay ATASE Bşk. Yay., Ankara 2006, s. 7. Cihan savaşı sonrasında doğru müttefikler yanında savaşa katılarak Anadolu topraklarına talip olan Yunanistan ise 5.000 ölü vermiştir. Bkz. **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

⁹⁵ Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları**, C.1, İstanbul 1988, s.24.

⁹⁶ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Burçak Yay., İstanbul 1968, s.62.

⁹⁷ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.25.

işgücünü oluşturan kesim olduğu düşünülürse, iş gücündeki açık daha iyi anlaşılabilir. Savaş esnasında at, katır, eşek, deve gibi tarımsal iş gücünde yararlanılan hayvanların ordu emrine alınmasıyla, hayvan iş gücünde de önemli boşluklar doğmuştu. Askeri amaçlarla orduya alınan her hayvan, kaynakları zaten sınırlı olan tarım iş gücündeki boşluğun, daha da artmasına neden olmuştu⁹⁸. Temel sanayinin kurulamadığı bu dönemde her türlü mamul madde satın alınır durumdaydı. On işçiden fazla işçi çalıştıran 300'e yakın sanayi müessesesinin, 170'e yakını İstanbul ve çevresinde, 60 kadarı ise İzmir'de olup, kalanı da diğer şehirlerde bulunmaktaydı. Sanayi müesseselerinin %90'a yakın kısmı yabancıların elindeydi. Özellikle Ege bölgesindeki müesseselerin pek çoğu, Rumlar tarafından işletilmekteydi. Görüldüğü gibi halk Milli Mücadele'yi her türlü sanayiden yoksun olarak yürütölmek zorunda kalacaktı⁹⁹.

Türklerle beraber bir milyona yakın Rum ahali, yarım milyon kadarda Ermeni ahali Anadolu'da yaşamakta idi. Türk Milleti İstiklal kaygısına düşünce, dış tehditler kadar içteki unsurlardan da korunmak zorunda kalacaktı. Rumlar Batı Anadolu'da İzmir, Aydın, Manisa, Akhisar, Menemen gibi birçok yerde nüfus yüzdesinin önemli bir kısmını oluşturuyorlardı. Kuşadası'nda 11.000 Türk'e karşılık 9.000 Rum, Söke'de 21.000 Türk'e karşılık 16.000 Rum bulunmaktaydı. Urla, Ayvalık ve Erdek'te Rumlar Türklerden daha fazlaydı. Milli Mücadele'de yalnız Ayvalık'ın bir köyünün 400 mevcutlu bir Rum çetesi çıkardığı düşünülürse durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılabilir¹⁰⁰.

Milli Mücadele öncesinde Türk toplumu ağalar ve eşraf, din adamları, aydınlar, halk olmak üzere dört sosyal gruba ayrılıyordu¹⁰¹. Her grupta Milli Mücadeleye taraftar olanların yanında, düşman olanlarda vardı. Bölgede bulunan vali, mutasarrıf, kaymakam, belediye reisi, müftü gibi toplumun ileri gelenlerinin, halkın üzerinde büyük etkiye sahip olmaları bakımından, Kuva-yı Milliye safında veya karşısında yer almaları

⁹⁸İ. Dünya Savaşı başında at:1.050.850, katır:144.600, eşek: 1.373.700, deve: 314.200; savaş sonunda ise at: 630.000, katır: 850.000, eşek: 825.000, deve: 950.000'dir. Bkz. Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.77.

⁹⁹ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.71.

¹⁰⁰ Selek, **a.g.e.**, s.62.

¹⁰¹ Selek, **a.g.e.**, s.63, Duruma en iyi örnek, İzmir Valisi İzzet Bey, Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey, Burdur ve Antalya Mutasarrıflarının tutumudur. İşgal günü Yunan askeri ve yerli Rumların hakaretlerine maruz kalan Vali İzzet Bey, Metropolitin talebi üzerine makamına tekrar oturmuştur. İşgal kuvvetlerinin, "Rumlar yağma ve katliam" yaptığını itiraf etmesine karşı, Vali Bey "olayların oldukça abartıldığı" yönünde açıklama yapmıştır. Mutasarrıf Hüsnü Bey Yunanlıları Manisa'ya davet etmiştir. Aydın Belediye Reisi ise İşgal Kumandanına, Aydın işgaline halkın muvafakat edeceğine dair telgraf çekmiştir. Bkz. İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 17 Mayıs 1919, No:3.

mücadeleyi büyük ölçüde etkilemişti¹⁰². Eşraftan bazıları, eski zorbalık ve derebeyliklerinin verdiği alışkanlıkla, Yunan işgali sırasında hasis menfaatlerini sürdürmek için, halkın mücadeleye katılmasını engellemeye çalışmışlardı¹⁰³.

Mücadele öncesi yönetimdeki bozukluklara karşı, köylünün hoşnutsuzluğunun bir göstergesi olan eşkıya hareketleri, Batı Anadolu'nun pek çok yerinde görülmekteydi¹⁰⁴. Devlet adaletine duyulan güvenin sarsılması, devletin vergi ve asker toplamakla görevlendirdiği kişilerin, halk üzerinde ki baskıcı tutumu gibi nedenler, bölgede var olan tepkisel potansiyelin kullanılarak, toplumun yoksul ve siyasi bakımdan güçsüz kesiminde bir başkaldırı hareketine neden olmuştu¹⁰⁵. Efe, Batı Anadolu'da tarımın ticaretleşmesi sonucu, toplumsal katmanlar arasındaki eşitsizliğin en fazla belirginleştiği çeteciye verilen attır. Eric Habsbawn'a dayanarak Doğu Ergil'de, bunların toplum sosyal bilim yazınında "sosyal haydut" olarak sınıflandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Sosyal olarak nitelendirilmelerinin nedeni ise yasadışı davranışlarının bireysel olmaktan çok toplumsal olaylara dayanması ve toplumda bu yasadışılığın benimsenip desteklenmesidir¹⁰⁶.

Yol kesip adam öldüren, köy basıp soygun yapan ve "Zeybeklik" denilen bu kötü alışkanlık, çoğunlukla köylüler arasından çıkmaktaydı. Zeybeklik ruhunun bir kural olarak ortaya çıkıp kökleşmesinde, Osmanlı İmparatorluğunun toprak yönetiminin ortaya çıkardığı, sosyal adaletsizlik büyük rol oynadı¹⁰⁷. Küçük görülme, yoksulluk, toprağın ve ağanın tutsağı olma, arazi ile birlikte satılma, devletin tüm angarya işlerini yüklenme, köylüde hiç geçmeyen bir onur yarası açarken, köylüyü çalıp çırpıma da alıştırmıştı. Halktaki bu yaygın huzursuzluk, zeybekliği kaçınılmaz hale getirmişti¹⁰⁸.

¹⁰² Aydın, **a.g.e.**, ss.59-60.

¹⁰³ Selek, **a.g.e.**, s.63.

¹⁰⁴ Asaf Gökbel, **Milli Mücadelede Aydın**, Aydın 1964, s.44.

¹⁰⁵ Yapucu **a.g.m.**, s.50.

¹⁰⁶ Çetin, **a.g.m.**, s.180.

¹⁰⁷ Zeybekler ayaklarına yemeni dediğimiz çarık türünden bir pabuç, parçaları diz kapağından dizlik denilen bir don, artlarına içlik veya işlik, çuha işlemeli bir cepken giyerler. Bellerine yün veya ipek kumaşlar sararak üstüne silahlık kuşanırlardı. Bkz. Gökbel, **a.g.e.**, s.49, Zeybek; dikkatli, ağırbaşlı, gözü pek olacaktır. Zeybek, Selçuklu Devletinin, Bizans sınırları boyunca oluşturduğu bir askeri kuruluşun ismidir. Selçuklilerde ki bu askeri kuruluşun görevi küçük gruplar halinde hududu sık sık aşarak Bizans topraklarındaki halkı rahatsız etmek onları korkutmaktır. Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra, uçlardaki Menteşe, Aydın, Saruhan Karesi Beylikleri ve zamanında bu zeybeklik devam etmiş ve zamanla Batı Anadolu Türklerinin siyasal ve toplumsal yaşamına girerek yerleşmiştir. Bizanslılar Anadolu'dan sökülüp çıkarılınca, alıştıkları bu yaşamdan vazgeçmemişler, yol kesiciliğe başlamışlar, köy ve kasaba soyunculuğunu sürdürmüşlerdir. Bkz. Kemal Özkaynak, **Efelerden Haber**, Aydın, Ocak 2004, s.5 vd., "Zeybekler içinde de zeybeklikle bağdaşmayacak şekilde davrananlar; yağma, talan, gasp, hırsızlık gibi olaylara karışan Çalıkakıtlılara rastlanıyordu." Müslim Özbalkan, "**Milli Mücadelede İlk Başkaldırı: Yörük Ali Efe ve Malgaç Baskını**", Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi Ve Önderleri, Aydın 2006, s.27.

¹⁰⁸ Yapucu, **a.g.m.**, s.51.

Birkaç ayda paraya doyan, çuha elbiseler giyen, zaptiye ve paşaları arkasında gezdiren zeybekler, köylülerin adeta kahramanı haline gelmişlerdi. Köylüler zeybeklere seve seve yataklık eder, silah ve mermisini bulur, hatta güvenlik güçlerini yanıtlırlardı¹⁰⁹. Bu şekilde uzun bir tarihi geçmişi olan ve mevcut yapıya karşı gösterilen tepkinin ürünü olan zeybek kültürü, I. Dünya savaşı sonrası güven ve asayişin, devlet otoritesinin kalmadığı ortamda daha da yaygın hale gelmişti. Mondros Mütarekesinden sonra pek çok asker kaçağının olması ise, zeybeklerin sayılarının artmasında doğrudan etkili oldu¹¹⁰.

I. Dünya savaşında her aileden birkaç şehit verilmesi, harplerin getirdiği sosyal, ekonomik kargaşa, halkın askerlere olan güvenini de azaltmıştı. Albay M. Şefik'e göre halk, özellikle subayları milletin bu duruma düşmesinde tek sorumlu olarak görüyorlardı¹¹¹. Halkın mücadeleye ikna edilmesi için köy köy dolaşan Celal Bayar, İzmir'den panik halinde kaçıp gelen askerlerin Aydın'daki 57. Tümen erlerini oldukça olumsuz etkileyerek firarlarına sebep olduğunu belirttiikten sonra, "*ortada dayanılacak maneviyatı sağlam toplu bir kuvvet pek az kalmıştır. Halk ve askerler savunma ve teslim yanlısı olarak ikiye ayrılmıştır*"¹¹² diyerek mevcut vaziyeti ortaya koymuştur. Halkın oldukça sıkıntılı ve kararsız olduğu bu dönemde, Alaşehir Kaymakamı olan Bezmi Nusret (Kaygusuz) Bey harp bitkinliğinin zayıf ruhlarda büyük endişe yarattığından bahsederek jandarma bölüğünden pek çok neferin çareyi kaçmakta bulduğundan yakınmıştır¹¹³. Halk savaşa yol açar korkusuyla askeri görevlileri buldukları yerlere almak istememiştir¹¹⁴. Tire Şube Başkanı Vekili Yüzbaşı Mehmet, 18 Mayıs'ta Aydın'daki Tümen Komutanı Albay M. Şefik'e gönderdiği telgrafta, asayişin sağlayabildiğini fakat halkın ihtilale yol açacağı düşüncesiyle subay ve askerlerin ilçeden hemen ayrılmasını istediklerini bildirerek halkın mücadele yönündeki isteksizliğini ortaya koymuştur¹¹⁵.

Akhisar'da her tarafa Yunan bayrakları asılmıştı. Rumların yanında, Türklerden de Yunan bayrakları almada acele edenler vardı. Yunan ordusunun şehre girmesi halinde canını ve malını kurtarmak için, yerli Rumlara yataklık eden az değildi. Albay

¹⁰⁹ Gökbel, **a.g.e.**, s.48.

¹¹⁰ Gökbel, **a.g.e.**, s.47.

¹¹¹ Aker, **a.g.e.**, s.8.

¹¹² Celal Bayar, **Bende Yazdım**, C.6, İstanbul 1968, s.1909.

¹¹³ Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İzmir 1955, s.168.

¹¹⁴ Muhittin Ünal, **Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, Cem yay., İstanbul 2002, s.44.

¹¹⁵ Doğan Avcioğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, İstanbul 1974, s.977.

Bekir Sami, Akhisar Kaymakamının da bulunduğu bir gurubun oteline gelmesi üzerine, vaziyeti anlatmış ve mücadeleden başka çare olmadığını açıklamıştır. Fakat guruptan birinin kalkarak namus ve vatani hükümetin düşüneceğini, hiçbir şey yapmaya kadir olmadıklarından alınlarında ne yazılı ise ona razı olduklarını söyleyerek böyle bir kaygılarının olmadığını belirtmesi, mücadele için bir süre daha beklenileceğini göstermekte idi¹¹⁶.

Alaşehir'deki Rum azınlık, Türklere karşı girişilecek hareketler için oldukça örgütlü durumdaydılar. Kasabada pek çok Türk, bir Rum'la dost olarak, “*Dostluk Belgesi*” alma yarışındaydı. Memurların çoğu ise, Yunanlılar geldiğinde de yerlerinde kalabilmek için, Rumlarla adeta birlikte çalışmaktaydılar. Albay Bekir Sami Alaşehir'e gelen dört hocanın cami cami gezerek, Yunan ordusunun Padişah'ın isteği ve davetiyle geldiğini, karşı konulmaması gerektiğini, kötü niyetlilere inanılarak Yunanlılara hürmetsizlik edilmemesini halka telkin ettiklerini öğrenmişti¹¹⁷. Ayrıca Albay Bekir Sami Eşme'de elleri bayraklı çocukların, kendini karşılamaya geldiğini görünce önce sevinmiş fakat çocukların ellerinde Yunan bayrakları olduğunu görünce çok müteessir olmuştu¹¹⁸. Nitekim bu düşüncedeki kişiler, ilerde mücadele taraftarlarına oldukça zor günler yaşatacaklardı. Halkın mücadeleye dört elle sarıldığı dönemlerde bile bu tarz bir düşünüşün uzantısı olan muhalif gruplar, yılmadan mücadeleyi engelleme yolundaki çalışmalarına devam edeceklerdir.

Halkın sakin ve güvenli bir yaşam özlemine karşı, Türk yurdunun müdafaası için asıl mücadele bundan sonra başlayacaktı. Türk halkı yaşadığı tüm bu olumsuzluklar nedeniyle başlangıçta İngiltere, Fransa ve İtalya gibi büyük devletlere karşı yenilgiyi kabul edip işgallere karşı çıkmayacaklardı. Fakat Yunanistan gibi bir zamanlar kendi hâkimiyetlerinde azınlık durumunda yaşayan bir topluluğun, vatanlarını işgaline de razı olmayacaklardır. Nitekim İzmir'in işgal edileceğinin duyulması üzerine, bir Türk subayının Yarbay Smith'e; Türk ulusunun büyük bir ulus olduğunu, henüz

¹¹⁶ Bu durum karşısında Albay Bekir Sami, “Şeref ve haysiyetten bu denli yoksun insanların varlığı beni kahretti. Savaş yılgınlığı, sefil bir yönetimin aşıladığı itaat düşüncesi ve Rum propagandaları Türklüğü ne hale sokmuştu. Bu ne acı bir gerçektir, hepsini kovdum.” demektedir. Bkz. Ünal, **a.g.e.**, s. 37-38.

¹¹⁷ Bu büyük fitne karşısında kayıtsız kalamayan Albay Bekir Sami Bey, tabancasını çıkararak bu dört hocayı yere sermiştir. Bkz. Ünal, **a.g.e.**, s.71.

¹¹⁸ Bu duruma çok kızan Albay Bekir Sami Bey, bir hışımla Kaymakam'ın odasına gitmiştir. Kaymakam, bu hareketin Alaşehir Metropolitinin düşüncesi ve Eşme halkının Yunanlılardan zarar görmemesi için yapıldığını söylemesi üzerine, dört aileden ibaret Rumları çağırmıştır. Onların, “Buralar Yunanistan olacaktır. Yunan askeri ve hükümeti medenidir, Metropolitin şefkat ve yardımseverliğinden, sizin içinde yardım istenebilir.” Şeklindeki konuşmaları, Albay Bekir Sami Bey'i çok kızdırmış ve kurduğu darağacı ile dördünü de astırmıştır. Bkz. Ünal, **a.g.e.**, s.73.

ölmediklerini ve er geç işgallere layık oldukları karşılığın verileceğini söylemesi de, ilerde doğacak mücadele azmini göstermekteydi¹¹⁹.

C- RUM AZINLIKLARIN FAALİYETLERİ

Rumlardan özellikle İzmir kıyılarında oturanlardan bir kısmı yaklaşık iki bin sene evvel göç ederek Anadolu'ya yerleşmişti. Diğer kısmı ise Yunan şehirleriyle adalardan göç ederek, Anadolu'da demiryolları boyunca istasyon merkezlerine, büyük kasaba ve şehirlere, denize yakın köylere yerleşmişlerdi¹²⁰. Batı Anadolu'da gayrimüslim nüfusun artışı XVII. yüzyıldan itibaren başlamıştır¹²¹. Rum nüfus özellikle kıyı bölgelerinde yoğun olarak yaşamakta olup, Ege'de Rumların en yoğun olarak yaşadığı yerlerin başında ise İzmir gelmekteydi¹²².

Yunanistan başlangıçtan itibaren işgal ettiği arazide nüfus üstünlüğü sağlamayı amaçladı¹²³. Özellikle Batı Anadolu kıyı şeridinde yaşayan Türkleri kaçırıp, buralara Rum göçmenleri yerleştirmek suretiyle¹²⁴, planlı bir iskân politikası uygulamaya koyuldu¹²⁵. Yunanistan'ın göç politikasının uygulanmasında, İngilizlerin ciddi destekleri olmuştur¹²⁶. Polisiye önlemler nedeniyle Batı Anadolu'ya geçişleri oldukça sınırlı olan Rumlar, İzmir Yunan Komiserliğinin İngilizlerle işbirliği yapması sonucu Anadolu'ya kolayca giriş yapmaya başlamışlardı¹²⁷. I. Dünya Savaşı sırasında Vali Rahmi Bey tarafından İzmir ve Batı Anadolu sahillerindeki Rumlar, bir tedbir olarak iç kesimlere sevk edilmişti¹²⁸. Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla birlikte Rum

¹¹⁹ Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması**, Turan Kitapevi, Ankara 1986, s.61-62.

¹²⁰ Aker, **a.g.e.**, s.5.

¹²¹ Georgios Nakracas, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, Çev.: İbrahim Onsunoglu, İstanbul 2005, s.58.

¹²² 1919 yılı itibarıyla, İzmir'de Rum, Ermeni, Musevileri Yunan uyruklular, Levantenler, toplam olarak Türklerden daha fazla nüfusa sahiptir. Bkz. Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, İstanbul 1970, s.48.

¹²³ Cemil Şenalp, **Ulusal Kurtuluş Savaşında Yunan İşgal Bölgelerinde Sivil Asker Hükümet Faaliyetleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul Aralık 2000, s.88, **Cum. Arş.**, F: 272.0.0.11, Y: 13.45.5.

¹²⁴ Taçalan, **a.g.e.**, s.181, **Cum. Arş.** F: 272.0.0.11, Y: 15.56.9.

¹²⁵ Doğu Ergil, **Milli Mücadele Sosyal Tarihi**, Türkan Kitapevi, Ankara 1981, ss.64-65.

¹²⁶ M.Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, C.1, Ankara 1959, s.61, Ekim 1919'da, önce 1.200 sonra 1.950 silahlı İngiliz askeri trenle Haydar Paşa'dan Anadolu'ya sevk edilmiştir. Bunlar arasında 600 kadar Rum bulunduğu, Harbiye Nazırı tarafından 29 Ekim 1919 tarihinde 12. ve 20. Kolordu Kumandanlıklarına bildirmiştir. Bkz. Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi**, AAM yay., Ankara, 2006, s.34

¹²⁷ Şenalp, **a.g.e.**, s.88.

¹²⁸ Michael Llewellyn Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, Çev. Halil İnal, İstanbul 1978, s.43.

göçmenler akın akın kıyı şeridine göçmeye başladılar¹²⁹. Bölgede İzmir'in işgalinden önceki günlerde yerli Rumların ve adalardan gelen çetelerin yarattığı yaygın bir huzursuzluk vardır. Sürülen ve kaçan Rumlar, Ocak 1919'dan itibaren Midilli, Sakız ve Sisam adalarından özellikle sahil kesime gelmeye başlamışlardı. Bundan sonra İngiliz ve Yunan elbisesi giyerek, kayıklarla köylerine dönen Rumlar¹³⁰, kanlı oç alma olaylarına girişeceklerdi¹³¹.

Mübadele esasına tabi ve dönmeleri yasak olmasına karşı İzmir'e dönen Rumlar, İslam Muhacirlerinin ellerinde bulunan malları almak için tazyik ve tecavüzlerde bulunarak, İslam ahaliyi yerlerinden kaçırmaya çalıştılar. Örneğin Çeşme'de bulunan İslam Muhacirin İdaresi, Yunanlılar tarafından sebepsiz yere kaza haricine çıkarıldı. Yunan İstikam Komisyonu Reisi tarafından kiliseye toplanan İslam ahaliye; hane, dükkân, mağaza ve arazileri on beş gün zarfında terk etmeleri ihtar edilmişti. Ayrıca "*Türklük aleyhinde ve hesabat-ı diniye ve milliyeyi rencide edecek esna-yı hakarete bulunmaktan*" da geri durulmamıştı¹³². İslam ahalinin yerlerinden göç etmeleri için, Çeşme kazasına tabi Karaköy Rum Çetesi tarafından yapılan baskınlarda pek çok kişi öldürülmüş, kadınlara taarruzda bulunulmuş ve paraları gasp edilmişti. Civar köylerde oturan ve bu facialardan korkan İslam ahali ise İzmir'e göçe başlamıştır¹³³.

Osmanlı Hükümeti mütarekenin akdinden beri hiçbir kayda tabi olmaksızın Anadolu'ya göç eden Rumların mühim bir sayıya ulaştığını ve bu konuda acilen bir karara varılmasını gerekli gördü¹³⁴. Ayrıca 21 Mayıs 1919'da Yunan tahriklerine yol açan yabancı şahısların, ülkeye şartlı girebileceğini bildiren bir genelge yayınladı¹³⁵. 17.

¹²⁹ Turan, **a.g.e.**, s.45, **Cum. Arş.**, F: 272.0.0.11, Y: 15.56.5, **ATASE Arş.**, K: 461, G: 122, B: 122-1.

¹³⁰ Turan, **a.g.e.**, s.46, **Cum. Arş.**, F: 272.0.0.11, Y: 15.56.9.

¹³¹ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s.1163.

¹³² **Cum. Arş.**, F:272.0.0.11, Y:15.56.5, EK-17.

¹³³ **Cum. Arş.**, F:272.0.0.11, Y:15.56.9.

¹³⁴ Sofuoğlu konuyla alakalı olarak 2 Nisan 1919'da, Dahiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen şu teskereye yer verir: "Akd-i Mütarekeden beri hiçbir kayda tabi olmaksızın suret-i tedriciye ve daima da memalik-i Osmaniye'ye dahil olmakta bulunan firari Rumların miktarı elyevm mühim bir yeküne bali olmuştur ve bunların bu vecihle vürutları siyasi ve idari bir çok müşkülât ve muhacir tevlidine mahsus olması kaviyyen muhtemel olmakla salifularz tezkerede münderiç mütalaaat ve esasat nazarı dikkate alınarak bu mesele hakkında Meclisi Hass-ı Vükalaca acilen bir karar ittihaz ve tebliği" Adnan Sofuoğlu, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hareketleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi Faaliyetleri", **AAMD**, C:X, S:28'den ayrı basım, TTK Bas., Mart 1994, s.195.

¹³⁵ Tamim Şöyledir: "1- Her türlü esliha, cephane ve üniformanın, eşhas ve heyetler tarafından Osmanlı Memaligine ithali men edilmiştir. 2- Osmanlı tebaasından olmayan sivil şahısların, Osmanlı memaligine seyahate gelirse, çıktıkları iskele ve istasyonun polis memuruna hüviyetleri ile sebeb-i vürüd ve mahalli müddet ikametlerini kayıt ve tahrir ettirmekte mecbur tutulacaklardır. 3- Balkan muharebesinden sonra Yunanistan ve Bulgaristan hükümetleriyle münakid muahede ahkâmına tabi olarak mübadele edilmiş, asker ahalisinin memalik-i Osmaniye'ye avdetlerinin men olduğu, 4- Yunanistan ve Bulgaristan ahalisinden, müddet-i muvakkat ikamet suretiyle dahi olsa bir Osmanlı vilayeti dâhilinde bir ay zarfında

Kolordu ise 1 Mart 1919 tarihli şifre ile göçmenlerin yurda girmelerine izin verilmemesini, girmiş olanlarında geri gönderilmeleri hakkında talimat vermişti. Emir doğrultusunda alınan sıkı tedbirler ve takipler sonucu Rum firarilerden 79 kişi sağ, 2 kişi ölü ele geçirilerek resmi makamlara teslim edildi¹³⁶. Hükümet göçün durdurulması yönünde bir takım tedbirler almaya devam ederken, mevcut göçmenler içinde çeşitli kolaylıklar sağlamaktan geri durmadı¹³⁷.

Yunan hükümetinin çeşitli vaatleriyle Anadolu'ya gelen Rum göçmenlerden umduklarını bulamayanlar, geri dönmeyi düşünür olmuşlardı. Bu durumdan endişelenen Sterghiades hiçbir suretle küçük Asyalıların, Yunanistan'a geri dönmesine izin verilmemesini emretti. Sterghiades İzmir Metropolitinden göçmenlere her bakımdan yardım için, toplumun tümünü kapsayacak bir bağış kampanyası başlatmasını istedi. Hükümetten ise göçmenler için yeterli miktarda un, zahire ve gerekli ihtiyaçların gönderilmesini talep etti¹³⁸. Rum göçmenlerin durumunu iyileştirmek için, Yunan Yüksek Komiserliği de Milli Yunan Bankasının, Kasım 1919'da İzmir'de açılan şubesi sayesinde, 80.000 Rum göçmenine toplam 15 milyon drahmi kredi dağıtmıştı. 1920 yılı Ağustos ayına gelindiğinde, çiftçilere dağıtılan kredi miktarı 16 milyon 500 bin drahmiyi buldu¹³⁹. Yüksek Komiserlik, Rum göçmenlerin mekân ve çevrelerinin imarı için, özel bir gayret sarf etmekte idi. Göçmenler arasından seçilen 800 kadar yapı ustası ve teknisyeni 30 guruba ayrılarak ev, kilise, okul, yol yapımında kullanıldı. Göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için Sterghiades, hükümete baskıya devam etti¹⁴⁰.

Anadolu'ya göç eden Rumlardan yanında yerli Rumlar da, İslam ahali üzerindeki faaliyetlerine hız verdiler. İzmir'in işgalinden sonra bölge Rumları, dört gözle Yunan askerlerini beklemekteydiler. Her tarafa Yunan bayrakları asılmış, terziler ise Yunan

50'den fazla seyyah kabul olunmayacak, vürüd edenlerin seyahatleri büsbütün men edilecek, bu gibiler memleket haricine ihraç edilecektir." Bkz. Turan, **a.g.e.**, s.47.

¹³⁶ Aker, **a.g.e.**, s.11.

¹³⁷ Osmanlı Hükümeti, Rum göçü daha sistemli başlamadan önce aldığı bir kararla, Türk halkının geri dönen Rum'ların arazide yaptığı zirai çalışmalar sonucu elde edilen ürünün (tohumluk hariç), taraflar arasında uygun şekilde bölüştürülmesini bildirmiştir. Osmanlı hükümeti Yunan gemilerinin İzmir'e getirdiği iase erzaklarından da gümrük vergisi almama kararı almıştır. Bkz. Engin Berber, **Sayıllı Yıllar İzmir (1918-1922)**, Ankara 1997, s.325.

¹³⁸ Berber, **a.g.e.**, ss.323-324, **Cum. Arş.**, F: 272.0.0.11, Y: 15.55.12.

¹³⁹ Batı Anadolu'da İskan Edilen Göçmenlere Tahsis Edilen Krediler: Bergama: 2.899.350 Drahmi 1491 kişiye, İzmir-Urla: 813.265 Drahmi 99 kişiye, Çeşme: 3.889.650 Drahmi 4.957 kişiye, Menemen: 798.950 Drahmi 660 kişiye, Karaburun: 2.899.350 Drahmi 2.886 kişiye, Foça: 1.687.350 Drahmi 1.838 kişiye, Ayvalık: 3.323.150 Drahmi 2.248 kişiye, Akhisar: 1.192.700 Drahmi 1.063 kişiye, Toplam: 17.503.765 Drahmi=2.200.000 TL. Bkz. Berber, **a.g.e.**, s.326.

¹⁴⁰ Berber, **a.g.e.**, s.327.

bayrakları yetiştirmede oldukça zorlanmışlardı¹⁴¹. Yerli Rumlar Aydın'a gelen iki İngiliz subayının gelişini dahi büyük sevinçle karşıladılar. Kadınlar bayramlık elbiselerini giymiş ve subayların kapılarına çiçekler bırakmışlardı¹⁴².

İnsani değerlerden uzak kadın, çocuk, yaşlı ayırmadan İslam halka her türlü tecavüzü meşru gören Rum çeteleri adalarda eğitilerek geri gönderilmişlerdir. 17. Kolordu Komutan Vekili Süleyman Fethi Bey'in, 5 Mart 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda, Söke kazasının yerli Rumlarından 791 kişinin adalarda silahlı eğitim gördükten sonra geri döndükleri ve bunların büyük kısmının Ahiköy ve Yoran'da toplandıkları bildirilmiştir¹⁴³. İngiliz ve Yunan askeri elbiseleriyle köylerine dönen yerli Rumlar isyan çıkarmışlardır. Çeteci Rumlar Yoran'da bulunan 56. Tümeğe ait bir miktar cephane ve bombayı yağmalayarak, birkaç jandarma erini de şehit etmişlerdir¹⁴⁴. Akhisar'a bağlı Marmara Nahiyesi Müdürü de Albay Bekir Sami Bey'e nahiyede ki Rum çetelerinden yakılarak, çetelerin İslam ahaliye baskınlar düzenlendiğini, Osmanlı'nın artık burada işi yok diyerek müdürlük binasına Yunan bayrağı çekildiğini haber vermişti¹⁴⁵. İslam ahalinin Rum çeteleri tarafından sürekli taarruza uğradığı yerlerden olan Söke'de de¹⁴⁶, nüfusun yarısı Rumlardan oluşmaktaydı. Söke'ye çok yakın olan Sisam Adası Rumları, İslam ahaliye çok zarar vermişlerdi¹⁴⁷.

57. Fırka Komutanı Albay M. Şefik, 27 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta, Milas-Bodrum havalisinde Yunan çetelerinin faaliyette bulduklarını, bunlara karşı müdafaa için halktan kuvvet teşkil edileceğini ve bunlara silah, cephane verileceğini bildirdi. Albay M. Şefik 2 Haziran 1919 tarihli raporunda da, Milas'ta Rum çeteleriyle müsademe olduğunu haber verdi. 12 Haziran 1919 tarihli şifrede, Bergama'yı işgale gelen Yunan kuvvetinin, daha ziyade yerli Rumlardan oluştuğu ifade edildi. Aydın Mevki Komutanlığından 57. Fırka Komutanlığına çekilen 18 Haziran 1919 tarihli telgrafnamede ise, Rum kadınlarının gündüzleri sepetlerle Topyatağı'ndan Rum mahallelerine cephane taşıdıklarını ve yerli Rumlardan teşkilat yapılmakta olduğunu haber alındığı bildirildi¹⁴⁸.

¹⁴¹ Ünal, **a.g.e.**, s.24.

¹⁴² Aker, **a.g.e.**, s.9.

¹⁴³ Turan, **a.g.e.**, s.33.

¹⁴⁴ **HTVD**, Belge no:1025, s.43.

¹⁴⁵ Ünal, **a.g.e.**, s.46.

¹⁴⁶ "Söke'de 74 mevcutlu 135. Alay olup, Milli Kuvvetlerle 150 olmuş, birlik yerli Rum çeteleriyle çarpışmaktadır." Bkz. **ATASE Arş.**, K: 434 G: 123 B: 123-1.

¹⁴⁷ Aker, **a.g.e.**, s.11.

¹⁴⁸ Turan, **a.g.e.**, ss.36-37.

Kuşadası'nda da durum farklı değildi. Kuşadası sahilinde 300 kişilik bir Rum çetesiyle, aynı kuvvette diğer bir çetesinin Urla'ya çıkacağı, ayrıca Urla'da Manul isimindeki bir Rum'un başkanlığında 500 kişilik bir çetenin kurulmakta olduğu Türk makamlarınca haber alınmıştı¹⁴⁹. Kuşadası'ndaki Çirkince adlı Rum köyünden çıkan Rum çeteleri, köyde bulunan Jandarma erlerini tehdit ederek firara zorladılar. Hat Muhafız Bölüğü erlerinin ise silahlarını alarak, Belevi köyünden Müslümanlara ait pek çok sığırı gasp ettiler¹⁵⁰. Batı Anadolu'da pek çok yeri dolaşan Albay Bekir Sami Bey, İslam ahalinin Rum eşkıyasının taşkınlıkları nedeniyle hayvanlarını otlatamadıklarını, pazara gidemediklerini, resmi dairelerde işlemlerini yaptıramadıklarını belirtti¹⁵¹. İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafiriou ise 26 Mayıs'ta yayınladığı beyannamede, Rum azınlığın İslam ahaliyi sürekli taciz ettiğini itiraf etmişti¹⁵².

Rum azınlıklar, Yunan çıkarlarına hizmet amacıyla kurdukları çeteler vasıtasıyla, kimi beldelerde İslam memurlarını kovarak “*Yunan hükümeti namına mestur idare ve teşkilatı mahsusa ihdasına*” dahi çalıştılar. Bölge halkını göç ve imhaya yönelik silahlı Rum çeteleri İslam ahalden gasp ettikleri hayvanları, Sisam ve çevre adalara da sevk ediyorlardı. Ayrıca bu çeteler halktan topladıkları büyük meblağları Yunanlılar lehine Avrupa gazetelerinde neşriyatta bulunması için İzmir'e Venizelos namına göndermekteydi¹⁵³. Rum azınlık, Türk halkıyla yaşadıkları uzun birlikteliğe karşı, Yunan kuvvetlerinin bölgedeki işgali kolaylaştırmak ve bölge halkının göç etmesini sağlamak için faaliyetlerini artırarak devam ettirdiler.

D-PARİŞ BARIŞ KONFERANSI VE İZMİR'İN YUNANLILARA VERİLMESİ

İngiltere büyük amaçlarını gerçekleştirmek, paylaşımındaki kendi görüntüsünü azaltmak ve Ortadoğu politikasını uygulamada Yunanistan'dan faydalanmak için, bu ülkenin Anadolu'nun paylaşımında payını artırmaya çalıştı¹⁵⁴.

¹⁴⁹ Turan, **a.g.e.**, s.33.

¹⁵⁰ Belevi, İzmir'in Selçuk ilçesine bağlı belde. Bkz. Aker, **a.g.e.**, s.66.

¹⁵¹ Ünal, **a.g.e.**, s.46.

¹⁵² İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 27 Mayıs 1919, No:12.

¹⁵³ ATASE Arş., K:461, G:122 B:122-1, EK-8.

¹⁵⁴ İngiltere, Basra Körfezinde ve Doğu Akdeniz'de kuvvetli olmayı, bilinen petrol yataklarını elinde tutmayı, Rusya'da sosyalist rejimi ortadan kaldırmayı, İstanbul ve Boğazların denetimini elinde tutmayı istemektedir. Bkz. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, T.T.K.B., Ankara 1989, s.12, İngiltere'nin amaçlarına ulaşmada Yunanistan'ı seçmesinde değişik nedenler vardır. Yunanistan'ın hatırı sayılır ordusu

Venizelos'un barış görüşmelerinde Yunan isteklerini sıralarken isteklerini sınırlı tutması, konferans içindeki desteği artırma amacına yöneliktir¹⁵⁵. Paris Barış Konferansında Kuzey Epir, Batı Anadolu, Ege Adaları ve Doğu Karadeniz bölgelerinde, Rum nüfusun yoğun olarak bulunduğunu ifade eden Venizelos, buraların Yunanistan'a verilmesini istemişti¹⁵⁶. Venizelos, İstanbul'un Milletlerarası statüye sahip olmasını kabul etmesine karşı Balıkesir, İzmir, Aydın, Muğla gibi Ege'nin en verimli topraklarını içeren bölgede 818.222 Rum'a karşı, 1.017.398 Türk'ün bulunduğunu açıkladı. Venizelos Anadolu'nun uzantısı saydığı İmroz, Bozcaada, Midilli, Sakız, Sisam, Rodos ve Oniki Adalarla birlikte Rum nüfusun 1.188.395'e yükselmesine karşı, Türklerin 1.042.650'de kaldığını iddia etti. Ayrıca Yunan görüşlerini içeren "*Polybius*" adlı birde kitap yayınladı. Bu kitapta düzmece nüfus istatistikleri yanında, Türklerin Anadolu'nun gerçek sahibi olmadıkları, işgalci oldukları söyleniyordu¹⁵⁷. Bu iddialara karşı 5 Şubat 1919 tarihindeki görüşmelerde, Yunan talepleri hakkında çalışmalar yapıldı, fakat fikir birliği sağlanamadı¹⁵⁸.

Yunanistan ile İngiltere arasındaki çıkar birliği, İngiltere'yi Paris Konferansı'nda Yunanistan'ın en büyük destekçisi yapmıştı¹⁵⁹. İngilizlerde İtalyanların Anadolu'da bir oldu bittisi ile karşılaşmaktan endişe etmektedirler. Bunun için mandalar ve işgal

olması deniz gücü devleti olması gerek Anadolu'da jandarma olarak gerekse Sovyet rejimine karşı kullanabilecek pozisyonda bulunması Ortadoğu da ticari merkezlerde özellikle Anadolu'da Rum nüfusunun yaygınlığı bunlardan bazılarıdır. Bkz. İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1. Alexander Anastasius Pallis, Yunanistan ve Venizelos'un durumunu şöyle değerlendirir: "Venizelos idaresindeki Yunanistan İtilaf Devletleri, kendi emelleri için kullanmışlardı. Aynı şeyi Konstantinos Yunanistan'a da yapmayı hazırlıyordu. Yunanistan'ı savaşa sokabilmek için, onu pohpohlamışlar, entrikalara alet etmişlerdir. 1915'de ona verilecek savaş ödülleri tespit edilirken, Yunanistan dan başka herkesin fikri alınmış, menfaatlerine uygun olup olmayacağı sorulmuş, Yunanistan'a da "Trakya'yı veremeyiz size, çünkü onu Bulgarlara vereceğiz. İstanbul'da olmaz onu da Rus'lara ayırdık, isterseniz Anadolu'nun bir kısmını alın" denilmiştir. Venizelos'un Yunanistan'ı, üzerinde ısrar ettiği şeylerin tamamının reddedilmesine imkân görülmeyen fakir bir akraba muamelesi görüyordu." Bkz. Alexander Anastasius Pallis, **Yunanlıların Anadolu Macerası, (1915-1922)**, Çev., Orhan Azizoğlu, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1977, s.55.

¹⁵⁵ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.13.

¹⁵⁶ Yüksek Konsey Yunanlıların isteklerini İzmir civarında 20.000 km² ye indirmiştir. Bu kısım İzmir, Urla, Ayvalık, Çeşme, Karaburun, Sivrihisar, Foça, Kuşadası, Menemen, Bayındır, Tire, Edremit, Bergama, Akhisar kasabalarını içine alıyordu. Bu bölgenin nüfusu 550.000 Rum, 20.000 Ermeni, 30.000 Türk ve gerisi Yahudi Levanten karışımı 950.000 olarak tahmin ediliyordu. Rumların bu yeni bölgelerinin her yanı Türklere ait topraklarla çevrilmişti. Bkz. Laurence Evans, **Türkiye'nin Paylaşılması**, Milliyet Yay., Çev., Tevfik Alanay, s. Pallis, a.g.e., s.48.

¹⁵⁷ Kurat, a.g.e., ss.54-57.

¹⁵⁸ Sina Akşin, "Paris Barış Konferansının Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı. İngiliz Devlet adamlarından Lord Curzon 18 Nisan 1919 tarihli muhtırasında Yunan isteklerini gülünç bulduğunu ifade ederek "Selanik kapılarına 5 mil mesafede asayışı sağlayamayan Yunanistan'ın Batı Anadolu'da barış ve güvenliği sağlamakla görevlendirilmesini anlamıyorum" demektedir. Bkz. Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, İstanbul 1963, s.54.

¹⁵⁹ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış – Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?** (1914-1922), Çev, Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları yay., İstanbul 1994, s.391.

meselesinin bir an evvel halledilmesini istediler. 5 Mayıs 1919 günü yapılan görüşmelerde İngiliz Başbakanı Lloyd George, Anadolu'da Rumlara katliama başlanıldığını ve onları koruyacak kimsenin olmadığını belirterek konferans üyeleri üstünde siyasi baskı kurmaya çalışmıştır¹⁶⁰. Lloyd George elindeki tüm kozları kullanarak, konferans üyelerini etkilemeye çalıştı. Venizelos ise Anadolu'da İtalyanlarla Türklerin işbirliği yaptığını, Türklerin Yunanlılara karşı tedhiş politikasına tekrar başladıklarını öne sürerek, İtilaf Devletlerinin İzmir'e harp gemilerini göndermesini istedi.

Paris Barış Konferansında, İngiltere'nin Yunanistan'ı sonuna kadar desteklemesine karşılık, Fransa ve özellikle İtalya durumdan çok memnun değillerdi. Fransa'nın Ege bölgesinde önemli sermaye yatırımları vardı. İngiltere'nin Yunanistan vasıtası ile tüm Ortadoğu'da üstünlük sağlayacak olması da çıkarları ile uyuşmuyordu. Fransa'nın yanında Ege'de yatırım yapan büyük şirketlerde, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesini istemiyorlardı. Yabancı sermaye bölgenin Amerika, İngiltere, Fransa gibi büyük devletlerin denetimine girmesi taraftarıydı. Bu amaca yönelik olarak, Barış Konferansını etkilemek için faaliyette bulunuldu¹⁶¹. İtalya ise, çıkarları Yunanistan ile direk çatışan en önemli büyük güçtü. İtalya Hükümeti, Barış Konferansındaki temsilcisi vasıtası ile Yunanlıların Anadolu ve Trakya'daki her türlü toprak taleplerine karşı çıkıyor, Yunanlıların tarihi ve etnolojik sebeplerine karşı¹⁶², bu bölgelerin 19 Nisan 1917 tarihli Stjean'de Mauriene anlaşması ile kendilerine verildiğini iddia ediyordu. Fakat Stjean Mauriene anlaşmasının, devrim dolayısıyla Rusya tarafından imzalanmamış olması, İngiltere ve Fransa'nın anlaşmayı geçersiz saymalarına olanak sağlamaktaydı. Ayrıca bu durum İngiltere'nin, İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verilmesi için yaptığı faaliyetleri de kolaylaştırıyordu¹⁶³.

Barış Konferansında Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson, İtalyanların bir yandan Yugoslavya'da Fiume'ye, diğer taraftan da İzmir'e harp gemileri yollamalarından şikâyet ederek, İtalya gibi karıştırmacı bir kuvvetin Anadolu'ya yerleşmesinin tehlikeli olacağından bahsetmişti. Lloyd George'da, İtalyan'ın bir manastırı korumak bahanesi ile Antalya'yı işgaline sessiz kalınamayacağını, İtalya konferansa dönmeden

¹⁶⁰ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

¹⁶¹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.14.

¹⁶² Pallis, **a.g.e.**, s.87.

¹⁶³ Arnold Tonybee, **Türkiye'de Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, Milliyet Yay., İstanbul 1971, s.89.

Yunanistan'ın İzmir'i işgalinin karara bağlanmasını istedi¹⁶⁴. Paris Barış Konferansının 7 Mayıs 1919 tarihinde yapılan görüşmelerinde Müttefik Devletler İtalya'nın Konferansta bulunmayışını fırsat bilerek, İzmir ve çevresinin Yunanlara verilmesi konusunda fikir birliği etmiş durumdadır. İşgal için Yunan kuvvetlerinin yeterli olup olmayacağı konusundaki tereddütte nedeniyle ve Türklerden gelecek tepkinin en aza indirilmesi amacıyla, İtilaf Devletleri'nin donanmalarının da işgale iştirak etmeleri kabul edilmiştir. Ayrıca işgalden dolayı çıkabilecek olaylara karşı, işgal hareketinin son ana kadar çok gizli tutulmasının istenmesi, Türk kamuoyundan çekinildiğini göstermesi bakımından önemlidir¹⁶⁵.

İtalya'nın Antalya'yı işgal etmesi, Konya'ya asker göndermesi, Menteşe sahillerinde yaptığı işgaller ve İzmir'e Caio Duilio zırhlısını göndermesi¹⁶⁶, Venizelos'un Konferansının başından beri hazırladığı sonuca ulaşmasını kolaylaştırmıştı. Venizelos'un İtalyan zırhlısının İzmir'e gitmesine karşı, bir Yunan gemisinin de İzmir'e gönderilmesini yenilemesi üzerine Lloyd George, "*müttefik devletlerin gemileri ve müşterek kuvvetleri gelinceye kadar beklenilmesini*" bildirdi¹⁶⁷.

İtalya hariç müttefiklerin, İzmir ve çevresini Yunanistan'a vermelerinde iki sebep vardı. Bunlardan birincisi Yunanistan'ı emperyalist istekleri bakımından tatmin etmek, ikinci ise İtalya'nın bu toprakları kendi başına işgal ederek, yeni uluslararası anlaşmazlıklar yaratmasını önlemektir¹⁶⁸. İşgali gerçekleştirmek için yaratılan görünen sebep ise, Türk çeteleri ve yerli halkın bölgedeki Rum ve diğer azınlıkları büyük bir tehlike içinde bırakmış oldukları şeklinde aksettirildi¹⁶⁹. Mondros mütarekesinin 7. maddesi ise sükûn ve nizamın korunması için, böyle bir müdahaleye çoktan imkân vermekte idi¹⁷⁰.

10 Mayıs 1919 günü görüşmelerde, Amiral Calthorpe'un müttefiklerin Ege Orduları Başkomutanı olarak İzmir'e gitmesi, Yunan kuvvetlerinin mütareke maddelerine uygun olarak İzmir'e çıkması ve işgalin Türklere ancak on iki saat önce

¹⁶⁴ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

¹⁶⁵ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

¹⁶⁶ Akşin, **a.g.m.**, s.260.

¹⁶⁷ Jeaschke, **a.g.e.**, s.70.

¹⁶⁸ Tonybee, **a.g.e.**, s.90.

¹⁶⁹ Bayram Bayraktar, "İzmir'in İşgali ve Ayvalıktaki Yankıları", **Tarih ve Toplum**, C.17, S.99, Mart 1992, s.140.

¹⁷⁰ Zekeriya Türkmen, **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ocak Yay., Ankara 2000, s.4.

bildirilmesi konuları kararlaştırıldı¹⁷¹. İtalyan Dışişleri Başkanı Orlando, 12 Mayıs'ta toplantıya geldi. Fransız Başbakan Clemenceau, İtalyanlardan habersiz Anadolu'nun üzerinde cereyan eden gizli görüşmeler hakkında Orlando'ya, Yunanlıların Anadolu Rumlarına katliam hazırlığına dair verdikleri bilgi üzerine, İzmir'e çıkarma yapılması hakkında prensip kararına vardıklarını bildirmiştir. Bu durum karşısında Orlando hemen cevap vermemiş, Başbakan Sonnio ile görüştüğünden sonra prensip itibari ile muvafakat ettiklerini bildirmiştir. Yalnız üç büyük devletin, çıkarma sonrası çekilmelerine itiraz etmiş ve kalınmasını teklif etmişse de, Clemenceau'nun "*Yunanlılar geldikten sonra, İzmir'de kalmamızın lüzumu yoktur*" şeklindeki cevabını almıştır¹⁷². İtalya'nın Müttefik gemilerinin işgal sonrası İzmir'de kalmalarını talep etmesine karşı, bunun kabul edilmemesi üzerine ısrarcı olamaması, İtalya'nın da bu işgali kabul etmek zorunda kaldığını göstermektedir.

İzmir'in Yunanlılara verilmesi kararı 7 Mayıs'ta Türkiye'de bulunan Yüksek Komiser Calthorpe'e bildirildi. Son derece gizli olarak çekilen telgrafta, "*üçler meclisi, İzmir'e bir Yunan kuvveti göndermeyi kararlaştırdı. İlk kısım bir fırka olacak, onu iki fırka daha takip edecek. Bilhassa şimdi tam bir gizliliğin muhafaza edilmesi hususunda, bu meclis çok endişelidir*" denilmekteydi¹⁷³. Calthorpe, 12 Mayıs'ta meslektaşları Fransız Yüksek Komiseri Defrance ile İtalya Yüksek Komiseri Kont Sforza'ya durumu bildirdikten sonra, Amiral gemisi Iron Duke ile İzmir'e hareket etti. 13 Mayıs'ta İzmir Limanına demir atan Iron Duke zırhlısının yanında ABD, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan zırhlısından oluşan bir Müttefik Filosu da toplandı. Hazırlanan işgal planında, Fransızların Foça topçu birliğini, İngilizlerin Kösten adasını, İtalyanların Karaburun'u, Yunanlıların Sancak iskelesini, 120'şer kişilik birliklerle işgal etmesi kararlaştırıldı¹⁷⁴. Lloyd George: "*Artık Türklere haber vermekten başka yapacağımız iş kalmamıştır*" diyerek işgal için her şeyin hazır olduğunu, Türklerinde artık durumdan haberdar edilmelerinin vakti geldiğini bildirdi¹⁷⁵.

¹⁷¹ İzmir'in Yunanistan'a verilmesi konusunda, General Wilson şunları kaydediyor: "Bütün bunlar çılginca ve kötü şeyler... Venizelos bu üç smokinliyi (ABD Başkanı Wilson, İngiliz Başbakanı Lloyd George, İtalya Başbakanı Orlando) kendi emellerine alet etmektedir... Bliss, Le Bon, Fuller ve ben saçma bir iş yapmakta olduğumuzda ittifak etmiş bulunuyoruz. Cilemenceau ise Orlando'nun da katıldığı 12 Mayıs toplantısında "Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmaları için bizden müsaade istediler, bizde buna razı olduk. Ortada İzmir'le ilgili bir bölünme yoktur; Fakat biz yakın zamanlarda eşine bir hayli rastlanan insan kırmından, Yunanlıların ırkdaşlarını koruyabilmelerini istiyorduk". Bkz. Jeaschke, **a.g.e.**, ss.72-73.

¹⁷² İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

¹⁷³ Jeaschke, **a.g.e.**, s.73.

¹⁷⁴ Jeaschke, **a.g.e.**, s.74.

¹⁷⁵ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

İtilaf Devletleri, İzmir'in işgalini Damat Ferit Hükümetine bir nota vererek bildirdiler. Hükümet notayı reddetmedi. İşgal olayının Osmanlı yetkililerine bildiriliş biçimi Ahenk gazetesinde şu şekilde yer aldı:

“Şehrimize gelmiş olan İngiliz Kuva-yı Bahriyesi Baş Kumandanı Amiral Calthorpe cenapları, bu gün sabahleyin Vali-yi vilayet İzzet Efendiye bir nota göndererek mütarekenamenin 7. Maddesi mucibince, İzmir körfezi dahilinde bulunan kal'a ve istihkamatın Kuva-yı Muhtelif askerleri tarafından işgal edileceğini ve konsoloshanelerin muhafaza içinde ufak birer müfreze-yi askeriyenin ihraç kılınacağını bildirmiş ve nota mündericatu vechle öğleden sonra yeni kal'a istihkamata Düveli İtilaflı askerleri tarafından işgal kılındığı gibi konsoloshanelere de birer müfreze-yi askeriye çıkarılmıştı¹⁷⁶.”

İşgalin gerekçelerinin oluşturulmasından, haber verilme şekline kadar İzmir'in işgalinde bir oldu bitti yapmak istendiği açık olarak görülmektedir.

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, işgale karşı bir vuruşmaya girilemeyeceğini, işgalin mütareke koşullarına uygun olarak yapıldığı düşüncesini taşıyordu. Paşaya göre, ancak İzmir dışında bir yer işgal edilirse, devletin resmi kuvvetleri mücadele edebilirdi. Hükümetin bu tutumu, onun meşruiyetini giderek kaybettiren en önemli etken oldu¹⁷⁷.

II. İZMİR'İN İŞGALİ VE İŞGALE TEPKİLER

A- İZMİR MÜDAFAA-İ HUKUK-U OSMANİYE CEMİYETİ

Mondros Mütarekesi sonrası, daha çok belli bir bölgenin haklarının korunması ve Türklerin çoğunlukta olduğu yörelerin yabancı devletlerin denetime verilmemesi için, çeşitli bölgelerde Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kurulmuştu¹⁷⁸. Bu Cemiyetlerin istatistikî bilgiler toplamak, yabancı dilde yayın yapmak, barışın koşullarını etkilemeye çalışmak gibi amaçları vardı. Bu gibi açık amaçların yanında, merkezi hükümet dışında bir siyasal örgütlenme oluşturarak, haklarına sahip çıkabileceklerini tüm dünyaya ilan etmek şeklinde gizli amaçları da vardı. Bu örgütlerin kurulduğu yerlerde özellikle Rum

¹⁷⁶ İlbeyli Özer, “İzmir'in İşgali Sonrası İşgal Güçlerinin Müdahaleleri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C.23, S.41, Haziran 2000, s.42.

¹⁷⁷ Bayraktar, “*Milli Mücadele...*”, s.140.

¹⁷⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiyede Siyasi Partiler (1959-1952)*, İstanbul 1952, s.492, Polat, a.g.e., s.16 vd.

ve Ermenilerin işgal tehlikesi somutlaştıkça, örgütlerde nitelik değiştirmeye başladı. Cemiyetlerin amaçları, başlangıçtaki sınırlı propaganda örgütlerinden, silahlı direniş örgütlerine dönüştü.

Bu cemiyetlerin öncülüğünü aydınlar, din adamları ve esnaf gibi bölgedeki ileri gelenler yapıyorlardı. Çoğunun İttihatçılıkla yakın ilişkisi olmasına karşı, İttihatçılık suçlamasından kurtulabilmek için, programlarında siyasetle ilgileri olmadığını açıklamaya özen gösterdiler¹⁷⁹.

Mütarekenin imzalanmasının ardından, 6 Kasım 1918'de Binbaşı Allan Dickson Komutasında 29 numaralı İngiliz monitörü, İzmir'de "*Sperting Klüp*" açıklarında demirlendi¹⁸⁰. İzmir'de istasyon olarak kalacak olan Monitörün Komutanı Dickson, İtilaf Devletleri ile resmi münasebeti sağlamakla, yani mütarekenin uygulanmasını temin etmekle görevliydi¹⁸¹. Komutan Dickson, Ortodoks Papazlar tarafından bir tepside ekmek ve tuz sunularak karşılandı. Dr. Stefanopulos'un önderliğindeki bir grup Metropolitin oturduğu "*Aya Fotini Kilisesine*" giderek, Yunan bayrağı çekmiş ve kanlarının son damlasına kadar Türklerle mücadele edeceklerine ant içmişlerdi. Kordonda İngiliz gemisini sevinç gösterileri ile karşılayan Rumların, bundan sonra şımarıklığı daha da arttı¹⁸². Mevcut karışıklık karşısında Vali Vekili Nurettin Paşa bir bildiri yayınlayarak¹⁸³ "*usulsüz bayrak asanların kanuni muameleye tabi tutulacağını*" bildirmişti¹⁸⁴. Binbaşı Dickson'da 7 Kasım'da yaptığı basın toplantısında özellikle gazetelere seslenerek, bu tür taşkınlıkların çirkin olduğunun halka anlatılmasını istedi. Açıktan bu şekilde hareket edilmesi Yunan menfaatlerine zarar verdiğiinden Adalar Valisi Zafiropulos İzmir'e gönderilerek, İzmirli Rumlara gereksiz gösteri ve taşkınlıklardan kaçınmalarını telkin etti. Valinin gelişinden sonra, yerli Rumlar arasında

¹⁷⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.57, Kabasakal makalesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesi hakkında şu açıklamasına yer verir: "Asıl Milli birliği oluşturan ve İstanbul'un içinde bulunduğu şartlara rağmen, bu birliği içeride ve dışarıda göstermeye yönelik bir amaç için yapılan örgütlenme ise, yalnız Kuva-yı Milliye fertlerinden oluşan silahlı kişilerden ibaret değildi. Aksine bütün memleketin en ücra köşelerinde bile doğmuş, doğrudan doğruya kanuni ve çağdaş bir örgütlenme vardı ki, ona "Müdafaa-i Hukuk" örgütü diyoruz..." Bkz. Ata Kabasakal, "1920 Yılında "Kuva-yı Milliye" Örgütleri, Eylemleri ve Gelişmeler", **BTTD**, C.29, S.60, Ocak 2002, s.23.

¹⁸⁰ Taçalan, **a.g.e.**, s.144.

¹⁸¹ Bayar, **a.g.e.**, C.5, s.1601.

¹⁸² Bilge Umar, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Ankara 1974, s.42, Bayar, **a.g.e.**, C.5, ss.1600-1601.

¹⁸³ Bildiri İçin Bakınız, Türkmen Parlak, **Yunan Egeye Nasıl Geldi Nasıl Gitti**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yay., İzmir 1982, s.259.

¹⁸⁴ Bayar, **a.g.e.**, C.5, s.1602.

bir silahlanma yarışı başlamış, ilerde ortalığı kana bulayacak milis güçler bu günlerde oluşturulmuştu¹⁸⁵.

6 Kasım'da gelen İngiliz savaş gemisini, Fransız ve İtalyan savaş gemileri takip ettiler. Yunan temsilcileri ise Amiral Calthorpe'ü ziyaret ederek, İzmir'e bir savaş gemisi de kendilerinin göndermelerini istediler. Bu talebin kabul edilmesi üzerine Mavridis, Atina'dan gelen Milletvekili Zamanos'u da alarak, "*Küçük Leon*" adlı savaş gemisi ile 24 Aralık'ta İzmir'e girdi. 27 Aralık'ta İzmir'de Mavridis'in Başkanlığında "*Yunan Temsilciliği*" oluşturuldu. Bunu takiben limanda gemisi bulunan İtilaf Devletleri de, İzmir'de siyasi temsilcilikler oluşturdular¹⁸⁶.

Mavridis'in ardından gelen subaylar vasıtasıyla, Rumlar artık yer altı teşkilatına inerek, daha örgütlü şekilde çalışmaya başladılar¹⁸⁷. Yerli Rum ve Yunanlı militanlar Ortodoks Papazların kontrolünden çok İzmir'e gönderilen sivil giyinmiş Yunan subaylarının emrinde hareket edeceklerdir¹⁸⁸.

6 Kasım 1919 günü 29 nolu İngiliz monitörünün İzmir limanına girmesiyle, Rumların yaptıkları taşkınlıklar hayli artmıştır. 8 Kasım 1918 tarihli Anadolu Gazetesi'nde, ellerinde Yunan bayrakları olan Rumların taşkın hareketlerde bulunarak İngiliz monitörünü karşılamak üzere Pasaporta gittiklerine yer verilmiştir¹⁸⁹.

Kordondaki Sporting kulübünün balkonundan durumu izleyen Türk tüccarlarından Moralızade Halit ve Nail Beyler ile Maliye Müfettişi Menemenlizade Muvakkak Bey, Emekli Binbaşı Hüseyin Lütfi Bey, İtibarı Milli Bankası ikinci Müdürü Abdurrahman Sami Bey durumun ciddiyetini görerek, İzmir'i Yunanlılara karşı savunmak için bir Cemiyet kurma kararı aldılar. Cemiyetin adı için Halit Bey'in önerisi olan "*İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" kabul olmuşsa da¹⁹⁰, İstanbul hükümetinin

¹⁸⁵ Parlak, **a.g.e.**, s.262.

¹⁸⁶ Bayar, **a.g.e.**, C.5, s.1605.

¹⁸⁷ İzmir'de üç dispenser açmışlardır. Bu dispenserler Yunan yer altı çalışmalarının görünen uçarıdır. Bu kuruluşlara ilaç gönderme bahanesiyle silah ve cephaneler kente sokuldu. Bunların saklanması okullardan, kiliselerden büyük ölçüde faydalanıldı. Bkz. Umar, **a.g.e.**, s.48.

¹⁸⁸ Parlak, **a.g.e.**, s.256.

¹⁸⁹ Muzaffer Tepekaya, "İzmir'in İşgaline İlk Tepkiler İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ve İlhakı Red Heyet-i Milliyesi", **PAÜ.Eğitim Fak.Derg.**, S.1, 1996, s.34.

¹⁹⁰ Taçalan, **a.g.e.**, s.145, Çapa, Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti kurucularının sanat ve mahall-i ikametlerini şu şekilde belirtir. 1- Hacı Hasanzade Edhem Bey (Doktor, Karantina), 2- Hüseyin Lütfi Bey (Mütekait Binbaşı-Uzunyol), 3- Moralızade Halit Bey (Tüccardan-Karşıyaka), 4- Tokadızade Şekip Bey (Tüccardan, Mebus-ı esbak-Karşıyaka), 5- Selahattin Bey (Tüccardan, Erkan-ı Harbiye Miralaylığından Mütekait-İkinci Salhane Mahallesi), 6- Arif Bey (Tüccardan), 7- Abdurrahman Sami Bey (Erkan-ı Harbiye Başkanlığından Mütekait-Karşıyaka), 8- Sahlepçizade Hacı Mithat Bey (Tüccardan- Karantina), 9- Moralızade Nail Bey (Tüccardan- Karşıyaka) Bkz. Mesut Çapa, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti", **AAMD**, C.VII, S.21, Temmuz 1991, s.555.

yanlış yorumlarına yol açabileceği düşünülerek, Cemiyetin adı, “*İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye*” şeklinde değiştirildi¹⁹¹. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin maksadı;

“*Aksam-ı vatanın madden ve manen terakki ve tealisi esbabını temine çalışmak, efkar ve hissiyat-ı memleketi, alemi medeniyete iblağ ve isal eylemek, bu maksadın husulüne mani olacak her türlü teşebbüsata karşı Müdafaa-i Meşrua ve ilmiyede bulunmak ve bu memlekette ekseriyeti teşkil eden anasırın hukukunu edille-ilmiyeye ve mukniası ile enzar-ı medeniyete karşı ispat etmekten ibarettir*” şeklinde açıklandı¹⁹².

Cemiyet vatanın ilerlemesi için çalışmayı, memleketin genel hissiyatını ve Türklerin çoğunluğu teşkil ettiğini delilleriyle dünyaya ispat etmeyi hedef olarak belirlemiş ve bu çerçevede çalışmalara başlamıştı.

Cemiyet Paris Barış Konferansını etkilemek amacıyla, kurucularından Nail Bey’i İstanbul’a gönderdi. Nail Bey Barış Konferansına Türklerin haklarının tanınması yönünde muhtıralar vermişti. İtalyan Olağanüstü Komiseri Kont Sforza ile ilişki kuran Nail Bey, Batı Anadolu’yu temsil edecek bir heyetin Barış Konferansına gönderilmesi için de çalıştı¹⁹³.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, Nurettin Paşa’nın Vali Vekilliği zamanında, Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının menfi tutumuna karşı faydalı faaliyetler yürüttüler¹⁹⁴. Cemiyet 8 Kasım’da, Nurettin Paşanın yerini alan Tahsin (Uzer) Bey zamanında resmen kuruldu¹⁹⁵. Hürriyet ve İtilaf Fırkalı Ethem Bey’in Valiliği zamanında ise, cemiyette tekrar bir duraklama görüldü. “*İttihatçılık ve Bolşeviklikle*”

¹⁹¹ Müslüman tüccarlardan Moralızadelerin evinde çalışan Pavlidis adlı Rum, 6 Kasım gecesi İngiliz gemisini karşılamaya gitmiştir. Sırtında acayip bir frak başında silindir şapka ve hafif içkili olarak Moralızade ve arkadaşlarına alaycı şekilde “günaydın beyler” diyerek içeri girmiştir. Durumun ciddiyetinin farkında olan Moralızade Halit Bey, “işte gördüğünüz gibi, bizim desteğimizle yaşayan bir Rum böyle yaparsa geri kalanların nankörlük ve küstahlıklarını siz hesap edin artık!... Bu günden tezi yok bir cemiyet kurup İzmir’i Yunanlılara karşı müdafaa için elimizden gelen gayreti gösterelim” demiştir. Bu teklif orada bulunanlar tarafından derhal kabul edilmiş ve gayri resmi olarak cemiyet kurulmuştur. Bkz. Taçalan, **a.g.e.**, ss.144-148, Cemiyetin kurulmasında amaç kayıtsız şartsız vatan müdafaaasını temin etmek olduğu halde, toplantıya katılan 2 kişinin şiddetli ısrarı sonucu Wilson Prensipleri dahilinde ve ilmi mahiyette çalışmak üzere cemiyetin ismi “İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ” şeklinde değiştirilir. Bkz. Bayar, **a.g.e.**, C.5, s.1619.

¹⁹² Tunaya, **a.g.e.**, s.481.

¹⁹³ Nail Morali, **Mütarekede İzmir Olayları**, T.T.K. Yay., Ankara 1973. s.7.

¹⁹⁴ Tansel, **a.g.e.**, s.169.

¹⁹⁵ Elde kesin kurulduğu tarihi bildiren belgeler olmamakla beraber, tüzük ve dilekçenin 1 Aralık 1918’de vilayete verilmiş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtir. Bkz. Ali Galip Alçitepe, **Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.24.

suçlanarak sindirilen cemiyet, tekrar aktif faaliyetine Nurettin Paşa'nın ikinci kez valiliği zamanında başladı. İzmir'deki partiler, cemiyetler, tüccar kulübü gibi muhtelif kurulların delegelerinden bir istişare heyeti meydana getirildi. Heyetin cemiyete ait işleri görüştüğü sırada Celal (Bayar) Bey'in, "*davacılarını dinleyen insafsız hâkimler karşısında bulunuyoruz, kurtuluş ümidini ancak silaha sarılmakta görüyorum*" demesi, Moralızade Halit ve Muvaffak Bey gibi birkaç zat dışındakilerin müzakerelerden ayrılmasına neden olmuştu¹⁹⁶. Celal Bey'in silahlı direniş zorunluluğunu ifade eden konuşması üzerine cemiyetten birçok kişinin ayrılması, henüz durumun ciddiyetinin tam olarak farkında olunmadığını göstermektedir. Ayrıca işgal vahşetinin yaşanması üzerine silahlı direniş zorunluluğunun kendiliğinden ortaya çıkması, Celal Bey'in yaklaşan tehlikeyi ne derece iyi tahlil ettiğini bize göstermektedir.

Mart ayına gelindiğinde İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti tüm Ege bölgesini temsil edecek, içte ve dışta davayı duyuracak bir büyük kongre düzenleme kararı aldı¹⁹⁷. Karar Nurettin Paşa'ya bildirilerek onunda desteği alındı¹⁹⁸. Aydın vilayetinin tüm sancak ve kazalarına telgraf çekilmiş, her sancak ve kazanın belediye reisleri, müftüleri ile bir sancaktan dört, her kazadan iki temsilcinin, İzmir'de toplanacak kongreye katılmaları istenmişti¹⁹⁹. Kongre hareketleri devam ederken, 12 Mart 1919'da heyetin İtilaf Devletleri temsilcilerine, Aydın iliyle Menteşe ve Karesi Sancakları Temsil Heyeti adına muhtıra gönderildi. Muhtırada, ülkenin bulunduğu kötü durumdan faydalanmaya çalışan küçük milletlerin, milyonlardan kurulu bu ırka hükmetme sevdasına kapıldıkları belirtilerek yapılacak ıslahatlarla azınlık haklarının gözetileceği bildirilmiştir²⁰⁰

17 Mart 1919 günü İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin büyük Kongresi, Milli Kütüphane sinemasında toplandı. Kongreye 37 belediye reisi, 37 müftü olmak üzere 165 delege katıldı²⁰¹. Kongre Umumi Kâtipliğe Cami Bey'i, Reislığe İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa'yı, Başvekilliklerine ise Balıkesir Belediye Reisi Hafız Mehmet Emin, Manisa Belediye Reisi Bahri, Aydın Belediye Reisi Emin, Denizli Belediye Reisi Hacı Tevfik ve Muğla Belediye Reisi Ragıp Bey'leri seçmişti. Cemiyetin Umumi Heyette okunan raporunu incelemek üzere, ayrıca encümenler

¹⁹⁶ Bayar, **a.g.e.**, C.5, s.1619.

¹⁹⁷ Taçalan, **a.g.e.**, ss.186-187.

¹⁹⁸ Tansel, **a.g.e.**, C.1, s.177.

¹⁹⁹ Kamil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul 1975, s.380.

²⁰⁰ Taçalan, **a.g.e.**, ss.188-189.

²⁰¹ Zeki Saruhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.2, Öğretmen Dünyası Yay., Ankara 1973, s.174.

seçildi. Cemiyetin toplanışında yalnız milli menfaatleri koruma duygusu hâkim olmasına rağmen, Hürriyet ve İtilaf Partisi ve gazeteleri bu çeşit faaliyetler İttihatçı sistemdir, yıkılması gerekir şeklinde gösterdiler²⁰².

Seçilen yeni yönetim kuruluna, İttihatçıların dışındakilerin de katılmasına ayrıca özen gösterildi²⁰³. Kongre üyelerinin sosyo-ekonomik durumları bakımından din adamlarının ağırlıkta olduğu görülmekteydi²⁰⁴. Kongre 20 Mart 1919'da, İstanbul'da ki İtilaf Devletleri temsilcilerine bir muhtıra gönderdi²⁰⁵. Kongre Türk ulusunun bir bütün olarak kalmasını, Batı Anadolu'da gerek emlak ve arazi, gerekse nüfus yönünden Türklerin etkin olduğunu, Batı Anadolu adına tüm dünyaya duyurdu. Ayrıca bu bölgede yapılacak mülki değişikliğin, ulusal bünyeyi bozacağını, Türk halkının vakarını korumasına karşın, gerektiğinde hakkını korumaktan da geri durmayacağını bildirdi.

Gelişmelerden endişelenen İtilaf Devletlerinin baskısıyla, Nurettin Paşa İzmir Valiliğinden alınarak, yerine İzmirli vatanseverlere zor günler yaşatacak olan Kambur İzzet 24 Mart'ta İzmir Valiliğine atandı²⁰⁶. Halit ve Nail Moralı kardeşlerin, Nurettin Paşa'ya yazdığı mektuba göre Vali İzzet Bey kongre için; *“siz taklib-i hükümet için çalışır bir müessesiniz. Memleket hukukunu Müdafaa-i elinizde bir kalkandır. İttihatçılık ve Bolşeviklikle müntehimsiniz²⁰⁷”* demektedir. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinde başlayan çözülme sonucu, Mart 1919 başlarında Moralızade Halit ve Nail Bey'lerle, Süvari Kolordusu Levazım Reisi Yarbay Faik, Cami Bey, eski İzmir Mevki Komutanı Mehmet Arif, Dersim Askerlik Dairesi Başkanı Binbaşı Zekai ve Karahisar Mebusu Hulusi Beyler tarafından Müdafaa-i Vatan Komitesi kuruldu²⁰⁸. Vali İzzet Bey'in, *“Sulh takarrür edip ahval tamamen tavazzuh etmedikçe, esaslı hiçbir şey yapılmayacaktır. Mesaimizin hedefi, anasır-ı muhtelif arasında, her türlü su-i tefehhümleri kaldırmak...”* şeklindeki konuşması²⁰⁹, cemiyette başlayan çözülmenin

²⁰² Bayar, a.g.e., C.5, s.1631.

²⁰³ Yeni yönetim kurulu şöyledir: İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa, Dahiliye Nezareti Eski Müsteşarı Cami Bey, Tokadizade Şekip, Hacı Ali Paşazade Refik, Eski Mektupçulardan Ahmet Şükrü, Mevlevi Şeyhi Nurettin Efendi, Salepçizade Hacı Mithat, Müsavat Gazetesi Baş Yazarı İbn Hazım Ferit, Hacı Hasanzade Doktor Ethem, İzmir Eşrafından Kapanizade Tahir, Abdurrahman Sami, Tüccardan Moralızade Halit, Ahenk Gazetesi sahibi Ali Nazmi, Osmanzade Rüştü ve Moralızade Nail'dir. Bkz. Tekeli, İlkin, a.g.e., s.66.

²⁰⁴ Lütfi Müftüleri, **Milli Mücadelede Aydın Cephesinin Kurucusu Denizli Heyet-i Milliyesi**, Balıkesir 1947, s.4.

²⁰⁵ Taçalan, a.g.e., ss.196-198.

²⁰⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.172.

²⁰⁷ Moralı, a.g.e., s.14.

²⁰⁸ Moralı, a.g.e., s.25.

²⁰⁹ Tansel, a.g.e., s.183.

sebeplerini ve mücadele taraftarlarının hangi zor şartlar altında faaliyetlerini sürdürmeye çalıştıklarını göstermektedir.

İzmir'in işgal edileceği haberi 13 Mayıs öğleden sonra Ayafotini Kilisesinde Mavridis'in, Venizelos'un mektubunu okumasıyla Rum cemaatine iletildi²¹⁰. İzmirli vatanseverler ise haberi İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmanlı Cemiyeti kurucularından, Menemenlizade Muvaffak Bey'in İtalyan Konsolosluğundaki dostları vasıtasıyla öğrenmişti²¹¹. İtilaf Devletleri Paris görüşmelerinde de incelendiği gibi, son ana kadar işgal hakkında İstanbul'a bilgi vermemişti. Vali İzzet Bey durumdan endişelenerek Calthorpe'ü ziyaret etmiştir. Valinin İzmir'in işgalinin halka çok kötü tesir edeceğinden bahsetmesi üzerine Calthorpe müttefikler her neye karar verirse versin kendisinin halkı teskin için elinden geleni yapması gerektiğini Valiye söylemiştir²¹².

14 Mayıs'ta Ali Nadir Paşa Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta, üç farklı şayanın dolaşmakta olduğunu bildirdi. Bunlardan birincisi, İtalyanların yapacakları ihraç, ikincisi Yunanlıların yapacağı ihraç, üçüncüsü ise Yunan Kızıl Haçının el altından silahlandığı yerli Rumlar tarafından yapılacak işgal olduğundan bahsetti. Ayrıca İzmir'e son günlerde bir İtalyan, bir Amerikan, bir İngiliz Diretnotu, iki büyük Yunan zırhlısı ile Amerikalı Amiral Bristol ve İngiliz Generalinin gelmesinin ne anlama geldiğini sordu. Telgrafın sonunda ise yukarıdaki üç şıktan biri vuku bulursa, nasıl hareket edilmesi gerektiğinin acilen bildirilmesini istedi²¹³.

İzmirli vatanseverler kulaktan kulağa yayılan söylentilerin ciddiyetini öğrenmek üzere, İzmir Sultaniyesinde bir toplantı düzenlediler²¹⁴. Toplantıda Mustafa Necati Bey'in direnme örgütü kurulması yönündeki konuşması sonrasında, Müdafaa-i Vatan Komitesinin adı "*İlhakı Red Heyet-i Milliyesi*" şeklinde değiştirilerek Başkanlığa Halit Bey, Sekreterliğe ise Ragıp Bey getirildi. "*İlhakı Red Heyet-i Milliyesi*" bilgi almak için valiliğe bir heyet gönderdi. Vali İzzet Bey endişe edecek bir durum olmadığını, hükümetin her türlü tedbiri alacağını söylemişti²¹⁵. Heyecanlı topluluğu teskin etmeyen bu cevap üzerine, Vali İzzet Bey'e ikinci bir heyet gönderildi. Vali Bey heyeti çok soğuk karşılayarak, "*Her şeyi Damat Ferit Paşa'ya yazdım, cevap bekliyorum*"

²¹⁰ Taçalan, a.g.e., s.216.

²¹¹ Taçalan, a.g.e., s.223.

²¹² Jaeschke, a.g.e., s.76.

²¹³ HTVD, S.37, Y.10, B.No:894.

²¹⁴ Umar, a.g.e., s.100.

²¹⁵ Umar, a.g.e., s.101.

demekle yetinmişti²¹⁶. Valinin her türlü hareketten kaçınılarak sükûnetin korunması yönündeki telkinlerine karşı İzmirli vatanseverler, Hacı Hasan Hanındaki Türk Ocağında bir toplantı yaptılar. Yapılan toplantıda işgalin protesto edilerek Maşatlıkta bir miting yapılması, işgalin Yunan kuvvetleri dışındaki birliklerle yapılması için İtilaf Devletlerine bir heyet gönderilmesi, eli silah tutanların Anadolu'ya giderek silahlı direnişi başlatması ve depolardan mahkûmlara silah dağıtılması kararı alınmıştır²¹⁷.

Tehlikenin artık çok yakın olduğunun farkında olan İzmirli vatanseverler, uzun yıllar Türk hâkimiyetinde yaşamış Yunanlıların, vatanlarını işgal etmesinin kabul edilemez olduğunu açıkça ilan etmişlerdir. Ayrıca eli silah tutanların bir an evvel Anadolu'ya gitmelerinin istenmesi ve hapisanedeki mahkûmların dahi bırakılarak tüm halka silah dağıtılması kararının alınması, İzmir'in işgaline kayıtsız kalınmayacağını göstermektedir.

Bu toplantıda bir gurup, Yunan işgalinin protesto edilmesini ve şehrin İtilaf Devletleri tarafından işgal olunmasının talep edilmesini teklif ettiler. Gençler ise, “*Efendiler, silahtan başka müdafaa edecek vasıta yoktur*” diyerek bu teklife karşı çıktılar. Gençlerin bu teklifine Hürriyet ve İtilaf Partililer, “*Memleketi yangına mı vereceksiniz?*” diyerek şiddetle karşı çıktılar. Böylece toplantı sonuçsuz kaldı. Bu arada bazı ihtiyat subayları Kolordu Komutanı Nadir Paşa'ya giderek, Yunan'a karşı silah istemişlerse de Nadir Paşa'nın, “*Silahlı göreceğimiz her kimseyi, Divanı Harbe yollayacağım*” cevabıyla karşılaşmışlardır.

Durumdan endişelenen Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti kurucuları toparlanarak, büyük bir miting tertiplenmesi kararını aldılar. Bir bildiri hazırlanarak, İzmir halkı Maşatlık mitingine çağrıldı. Anadolu matbaasında basılarak, Türk mahallelerinde davullar çalınmak suretiyle dağıtılan beyannamede şunlar yazılıdır:

“*Ey bedbaht Türk !*

Wilson Prensipleri unvan-ı insaniyetkaranesi altında senin hakkında gasp ve namusun hetk ediliyor. Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin Yunan'a ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi ve bunun neticesi olarak güzel memleket Yunan'a verildi.

²¹⁶ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

²¹⁷ Taçalan, a.g.e., ss.229-230.

Şimdi sana soruyoruz: Rum senden daha mı çoktur? Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. Tekmil kardeşlerin Maşatlık'tadır. Oraya yüz binlerle toplan ve kahir ekseriyetini orada bütün dünyaya göster. İlan ve ispat et... Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok. Fakat Yunan hâkimiyetini istemeyen bir kirle-i kahire vardır. Bu, sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma! Hüsrân ve nekbet fayda vermez. Binlerle yüzbinlerle Maşatlık'a koş ve Heyet-i Milliyenin emrine itaat et.

Reddi İlhak Heyet-i Milliyesi²¹⁸”

Bildiride şimdiye kadar Wilson Prensiplerine ve Avrupa'ya boşu boşuna güvenildiği vurgulanarak, bu devletlerin İzmir'i Yunan'a verdikleri ifade edildi. Sorulan sorularla işgalin kabul edilmesinin mümkün olmadığı halka hatırlatıldı. Maşatlıkta yapılacak mitinge İzmirli tüm vatanseverler çağrılarak, bu haksız işgalin durdurulması için birlik halinde tüm dünyaya haykırılması istendi. Tam bu zamanda gösterilecek kararsızlığın telafisi imkânsız sonuçlar doğuracağı ilan edildi.

Geç vakit binlerce İzmirli kadını, erkeği, ihtiyarı, çocuğu ile Musevi Mezarlığına toplandılar. İtilaf Donanmasına kalabalık olduğu izlenimini verebilmek için, Milli Kütüphane inşaatındaki tahtalarla büyük ateşler yakıldı. Yüksekçe bir yere çıkabilen bir kaç yüz kişiyi etrafına alarak heyecanlı konuşmalar yaptı. Konuşanlar arasında Müftü Rahmetullah Efendi, Ahenk Gazetesi yazarlarından Şevki Bey, Hasan Tahsin Recep, Hacı Hasan Paşa, Vasıf (Çınar), Mustafa Necati Beyler gibi önemli kişiler vardı. Anadolu Gazetesi sahibi Haydar Rüştü ile Hukuku Beşer Gazetesi Baş Yazarı Tahsin Recep'te mücadele fikrini şiddetle müdafaa ettiler²¹⁹.

Miting sonucunda alınan kararlardan, İtilaf Devletleri nezdinde siyasi teşebbüslerin yapılmasının ve başlatılacak direnişe tüm Anadolu'nun katılmasının gerekli görülmesi olumlu gelişmeler olmakla beraber; işgalin mutlak surette yapılması gerekiyorsa, bunun İtilaf Devletleri tarafından yapılmasının istenmesi, yapılacak işgalden çok, işgalin Yunanlılar tarafından yapılmasına karşı büyük bir hınç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Mitingin devam ettiği süre zarfında, limandaki İtilaf Devletleri harp gemilerinin kuvvetli projektörleri, Musevi Mezarlığını aydınlattı. Topluluk dağılırken İlhakı Red

²¹⁸ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

²¹⁹ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

Heyet-i Milliyesi, Türk ocağı ve İhtiyat Zabitleri Teavun Cemiyeti üyeleri, hapishanenin kapılarını açarak mahkûmları salıverdiler. Ardından kışlanın silah ve cephane depolarını kırıp içindekiler halka dağıtıldı. Moralızade Halit Bey ve Türk ocağından Vasıf Bey, Anadolu'ya çekilmek üzere kısa bir telgraf metni hazırlamışlardı. Bu telgrafın tam metni şu şekildedir:

“Bilumum vilayet, sancak, kaza, nahiye ve Belediye Riyasetine

İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı kâmlen ayakta ve heyecanda İzmir'in son ve tarihi gününü yaşıyor. Son imdadımız sizin göstereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingle telgrafla her yere başvurunuz. Vatan ordusuna ilhaka hazırlanınız.

Vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmesine itina ve dikkat olunması.

14.5.1335

İlhakı Red Heyeti Milliyesi²²⁰”

Telgraf metni Valiye İzzet Bey'e gösterildiğinde telgrafın sonuna “Sükûnetinizi muhafaza ediniz” şeklinde başlayan cümleyi de eklemiştir. Bu cümle mücadele azmi içinde olanlarla, itaat eğiliminde olanların daha başlangıçta ne şekilde ayrıldıklarını açık olarak göstermekteydi.

B- İZMİR'İN İŞGALI

İzmir'i işgal edecek Yunan Tümen'ine 15 Mayıs günü İzmir'e çıkacağı bildirilmişti²²¹. 13 Mayıs'ta Albay Zafiriou Tümen'e hitaben günlük çıkardığı emirde esaret altında bulunan kardeşlerinin kurtarılmasına gidildiğinin unutmamasını hatırlatarak işgal edilecek yerdeki tüm halka iyi davranılmasını bildirmişti.²²² Yunan Tümen'ini nakleden konvoy Amiral Calthorpe'un emriyle, 14 Mayıs 1919 günü Midilli'nin Yero limanına girerek geceyi burada geçirmişti. 14 Mayıs akşamı Calthorpe,

²²⁰ Tepekaya, a.g.m., s.45.

²²¹ **Türk İstiklal Harbi** II. Cilt Batı Cephesi I. Kısım, Gen. Kur.Basm., Ankara 1963, s.46.

²²² Bayar, a.g.e., C.6, s.1792.

Albay Zafiriou ile Yunanlı Deniz Subayı Mavrudis'i kabul ettiğinde, son derece nazik olan durum karşısında daima ölçülü olunmasını tavsiye etmişti²²³.

Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafiriou, 15 Mayıs sabahı dağıtılmak üzere bir bildiri hazırladı²²⁴. Bildiride Müttefiklerin izniyle İzmir ve çevresinin işgal edildiği, işgalden maksadın kanunların korunması ve halkın refahının sağlanması olduğu, mülki ve dini memurlar vazifelerini yerine getirme bakımından Yunan askeri kuvvetlerinden her zaman yardım alabilecekleri, herkesin dini, örfi adetlerine saygılı olunacağı, her türlü şikâyete açık olduğunu ve herkesin işiyle gücüyle meşgul olması tavsiye edilmekte idi²²⁵. Ayrıca Albay Zafiriou birliklerine ise özetle şu emri verdi:

“Mukavemete imkân bırakmamak için İzmir şehrinin etrafı, süratle abluka altına alınacaktır. Yabancı, unsurların şehir içinde kargaşa çıkarmalarına imkân bırakılmayacaktır. Şehir içinde vukua gelecek mukavemetleri kırmak için, Türk ve Rum mahalleri birbirinden tecrit edilecektir. Efzon Alayı, Karantina, Kadifekale (dahil) İzmir’i batıdan ve güneybatıdan çevirecek ve muhafaza altına alacaktır.

4. Piyade Alayı, yerli kılavuzların gösterecekleri sokakları işgal etmeye ve Rum mahalleleriyle Türk mahallelerini birbirini tecrit etmeye memurdur. 5. Piyade Alayı, şehrin kuzey ve kuzeydoğu bölgesini kuşatmaya memur edilmiştir²²⁶”

İzmir gazinosundaki Türk kuvveti, 3.000 kişi olarak tahmin ediliyordu. Fakat muharip kıta olarak, İzmir’de bulunan 4. Piyade Taburu ile bir Süvari Bölüğü iskelet halinde idi. Bunların silahlı er toplamı ancak 200 kadardı. O tarihteki teşkilatlanmaya göre, İzmir’deki Kolordu Komutanı aynı zamanda İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığı görevini de yapmaktaydı. İşgale hazırlanan 1. Yunan Tümeninin mevcudu ise 120.000 kadardı²²⁷. 17. Kolordu Komutanı Nadir Paşa Amiral Calthorpe’dan bir nota aldı. Notada mütarekenin 7. maddesi gereğince İzmir ve çevresinin işgali ve durumun Babiâli’ye bildirdiği yazıyordu. Nadir Paşa durumu Harbiye Nezaretine bildirdikten sonra, İtilaf Devletleri tarafından vuku bulacak işgal keyfiyetinin muvakkat bir mahiyete haiz olup, pek yakında Yunanlılara teslim edileceği havadisinden bahsetti.

²²³ Jaeschke, a.g.e., s.80.

²²⁴ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 16 Mayıs 1919, No:2.

²²⁵ Parlak, a.g.e., s.322.

²²⁶ TİH, C.2, K.1, s.46.

²²⁷ TİH, C.2, K.1, s.47.

Nadir Paşa, Amiral Calthorpe'dan aldığı bir diğer notaya göre de, İzmir'in Yunan kıtaatı askeriyesi tarafından 15 Mayıs saat 7'den itibaren işgal olunacağını, kararın Babıâli'ye bildirdiğinin notada yazdığını İstanbul'a bildirdi²²⁸. 17. Kolordu Komutanı ayrıca sabaha karşı emrindeki birliklere, Yunan birliklerinin şehre çıkacaklarını bildirerek, üzücü olayların meydana gelmemesi için bütün kıtaların buldukları garnizonda kalmalarını bildirmiştir²²⁹.

Amiral Calthorpe 14 Mayıs 1919 akşamı valilik makamına İzmir'in İtilaf Devletleri tarafından işgal edileceğini bildirmesine karşılık, valinin imzasıyla Köylü gazetesinde yayınlanan haberde, işgal şayialarının kesinlikle gerçekleşmesi alakası olmadığı yazılmıştı²³⁰. Osmanlı resmi makamlarının halkı yanıltma çalışmalarına karşı, 15 Mayıs sabahı iki büyük, iki küçük dört Yunan vapuru, başlarında bir İngiliz torpidosu ve yanlarında da birkaç Yunan torpidosu olduğu halde limana girdiler²³¹. Efzon Alayını taşıyan Patris ve Atronitos gemileri Pasaporta, 5. Piyade Alayını taşıyan Timistokles gemisi de Alsancak iskelesine yanaşarak 8.55'de çıkarmaya başladı. Alsancak bölgesine çıkarılan Alaylardan birisi, şehrin merkezine doğru ilerlemek, diğeri de dolaşarak Kadife kaleyi tutmak emrini almışlardı²³².

On binlerce yerli Rum, ellerinde Yunan bayrakları ve çiçekler ile kordon boyunu kapladılar²³³. “*Geliyorlar*” nidalarıyla birlikte, “*zito*” naraları daha da gür çıkmaya başlamıştır. Mahşeri kalabalık sanki “*Aziz yortusunun*” getirdiği bir coşkunluğa kapılmış, yol boyunca sıralanan binaların duvarları, Yunan bayrak ve resimlerinden görünmez hale gelmiştir. Lloyd George'un büyük boy resmi İngiliz bayrağının üzerine, Wilson'un resmi palmye ağaçlarının gövdesine, Clemenceau'nun resmi ise Fransız bayrağının renkleriyle çerçevelenmiştir. Venizelos'un resmi ise, bütün bunlardan çok daha büyüktü. On metre eninde, bir branda üzerine yedi ressam tarafından çizilen resim, binanın çatı saçaklarından yere kadar uzanıyordu. Altında ise “*bu gün İzmir yarın*

²²⁸ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı Yay., Y.50, S.112, Haziran 2001.

²²⁹ **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

²³⁰ Halkta Milli bir hissin, Milli bir fiilin ortaya çıkmasından oldukça endişeli olan Vali İzzet Bey, son dakikaya kadar durumdan halkı haberdar etmeyerek, halkı yanıltma halka yalan söyleme yolunu tutmuştur. Köylü gazetesinde 15 Mayıs sabahı Vali imzasıyla çıkan tezkir şöyledir: “Bazı bedbahtlar İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzda şayialar çıkarmışlar, yalandır” Bkz. Rahmi Apak, **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?** T.T.K. Bas., Ankara 1990, s.3.

²³¹ Apak, **a.g.e.**, s.3, Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Mayıs 1919 tarihinde Başbakanlığa çektiği telgrafta İzmir'in işgalinin millet ve orduyu anlatılamayacak derecede yürekte vurduğunu belirterek, “Ne milliet ne de ordu kendine karşı yapılan bu haksız saldırıyı sindiremeyecektir” demiştir. Bkz. **Atatürk Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s.27.

²³² Gökbel, **a.g.e.**, s.61.

²³³ **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

İstanbul” yazmaktaydı²³⁴. Vapurlar, fabrikalar, durmadan düdük öttürüyor, Kilisenin çanları durmadan çalıyor, Rum delikanlıları “*Anadolu’yu ele geçiren kutsal insanlar, hoş geldiniz bizim kurtarıcımız*” diye bağırarak orduyu selamlıyorlardı²³⁵.

Çıkarma birliği İzmir Metropolit Hristostomas tarafından takdis edildikten sonra, Hristostomas güzel bir Rum kızının taşıdığı, altın tepsinin içinden aldığı tuz ve ekmeği komutana sunmuştu. Ardından Hristostomas Yunan askerine karşı yaptığı konuşmanın bir kısmında şunları söylemiştir:

“Asker evlatlarım, Elen çocukları, bu gün ecdat topraklarını yeniden fethetmekle İsa’nın en büyük mucizesini göstermiş oluyorsunuz. Bu uğurda ne kadar Türk kanı döküp içerseniz, o kadar sevaba girmiş olacaksınız. Bende bir bardak Türk kanı içmekle onlara karşı olan kin ve nefretimi teskin etmiş olacağım. Haydi, buyurunuz bütün azizler sizin arkanızda olacak. Atalarımızın toprakları sizi bekliyor²³⁶.”

Efzon Alayı etrafını saran coşkun Rum kalabalıkla, Konak meydanına doğru yürüyüşe geçti. Birlik Konak meydanından Sarıkışla’nın önünden ilerleyip, Kemeraltı’nın köşesine vardığında, atılan bir ateş ile Efzon Taburunun önündeki bayrağı taşıyan askerin yere düştüğü görüldü. Efzon askerleri neye uğradığını şaşırmıştır. İlk şaşkınlığın geçmesinden sonra, Efzon askerleri siper alarak ateşe başladılar²³⁷. Yarım saat kadar kışlayı ateşe tuttuktan sonra, Yunan askerleri kışlayı

²³⁴ Parlak, **a.g.e.**, ss.311-312.

²³⁵ Gökbel, **a.g.e.**, s.62.

²³⁶ Tansel, **a.g.e.**, s.196.

²³⁷ Umar, **a.g.e.**, ss.120-160, İlk kurşunu kimin attığı konusunda farklı iddialar vardır. Kazım Özalp Milli Mücadele adlı eserinde, “Backston” Romanya’da suikast teşebbüsünde bulunan Hasan Tahsin Recep Bey ve sair tanınmış bazı kimselerde nefislerini ve Milli şereflerini müdafaa ederken şehit olmuşlardır denilmektedir. Bkz. Kazım Özalp, **Milli Mücadele (1919-1922)**, TTK Bas., Ankara 1998, s.11, Coşar, İHG’nin 16 Mayıs 1919 Cuma günü 2 nolu sayısında Yunan Efzon Alayının Sancaktarı Revolver kurşunu ile yaktıktan sonra süngü darbeleri ile şehit edilen gazeteci Osman Nevres (Hasan Tahsin) şeklinde yer verir. Bkz. İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 16 Mayıs 1919 No:2, Türkmen Parlak, Yunan Ege’ye Nasıl Geldi? adlı eserinde ilk kurşunu atanın Hasan Tahsin olduğundan bahseder ve Hasan Tahsin’in uzunca bibliografyasına yer verir. Bkz. Parlak, **a.g.e.**, ss.341-344, Rahmi Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu? Adlı eserinde ilk kurşunu atanın Hasan Tahsin’in olduğunu belirtir ve ilave eder; Kendisine emniyet edilen bir zat, gözleriyle gördüğünü bana şöyle anlattı der: “Hapisten yeni kurtulup çıkmış olduğumu sandığım genç uzun, yağız delikanlı sokağın başına çömeldi, nişan aldı, Efzon Alayının sancığını taşıyan uzun boylu Yunan erini yere serdi.” Bkz. Apak, **a.g.e.**, s.4-5, 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa, Harbiye Nezaretine Gönderdiği raporunda bu kurşunun, olay çıkartmak amacıyla yerli Rumlar tarafından atıldığından bahseder. Bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi** No: 2364, Bayar ise bu konuya özellikle eğilir ve ilk kurşunu kimin attığına cevap ararken, Ali Nadir Paşa’nın raporuna değinir ve Jandarma Komutanlığının raporuna göre; “Nereden atıldığı henüz anlaşılamayan ve mezkur Müfrezeye etrafında Revolverli kimselerden birinin büyük bir ihtimalle beklide kendi ihtiyarı dışında olarak tabancasından hasıl olan sedaya müteakip...” şeklinde yer verildikten sonra, vaka yerinde halk arasında bulunan eski İttihat ve Terakki mektebi Müdür Yardımcısı ve Ahenk Gazetesi Başyazarı Şevki Bey’in

işgal ettiler²³⁸. Bütün maiyeti önünde elinde bir bez bayrak ile teslim olan Ali Nadir Paşa²³⁹ raporunda durumu şöyle anlattı:

“ ...

4- Nizamiye kapısına çıkıldığı andan itibaren, haysiyet ve şerefi, askerliğin namusunu ayaklar altına alan ve şimdiye kadar tarihin kaydetmediği cinayetler, büyük facia ve hakaretler başlamıştır. Bizzat bendenizde dâhil olduğum halde, en ağır muamelelere maruz kalınmış, subaylarımız süngü ve dipçik darbeleri altında üzerleri aranmış, kalpaklar alınarak yırtılmış, çiğnenmiş ve bir kısmı da süngülere takılmıştır. Bu arada üzerlerinde bulunan para, saat, yüzük, sigara tabakası ve mendil gibi her türlü eşya, tamamen gasp ve yağma edilmiş, en ağır küfürlerle aşağılanıp dövülmüşlerdir. Şekil ve kıyafetleri acayip, komiteci ve çeteci kimselerden oluşan kişiler tarafından çevrilerek, bütün kalabalık tahrik edilmiş, buna karşı Yunan subaylarının bu kötü hareketlere karşı tavrı ihmal ve seyirci kalarak değil, bilakis büyük bir hırsla etrafımızı saran bu rezil kalabalığı, teşvik ve kışkırtma mahiyetinde idi.

5- Bu esnada düşünülmesi bile mümkün olmayan ve en ilkel vahşilerin bile kabul edemeyeceği ve feci olaylar icra edilmiştir. Subaylar ve erlerin, yol boyunca iki yanına toplanmış olan Yunan İşgal Kuvvetleri, tamamen rovelverleri silahlı Rumlar tarafından, kafile üzerine mütemadiyen ateş edilmiş ve Rum halkı tarafından her türlü vasıtalarla, subaylar ve erler dövülmüş ve işkence edilmiş, en ağır küfürlerle hakaret edilmiştir. Rihtım da bulunan her Yunan vapurunda ve rihtımdaki bilumum apartman, mağaza ve evlerin balkonlarından, cadde üzerindeki toplanmış Yunan askeri ve Rum ahali, bu facialara her türlü cinayet vasıtalarıyla iştirak etmişlerdir. Türk subay kafilesi, elleri yukarıda olduğu halde “zito” diye bağırılmıştır. Pek çok subay ve asker, merhametsizce caniyane bir şekilde bir kısmı yaralanmış, bir kısmı da şehit edilmiştir. Şehit ve yaralıların arasında, Kolordu Asker Alma

anlattıklarına atfen ilk kurşunu atan Aziz Efendi adında İzmirli vatandaşımız olduğunu belirterek, Şevki Bey'in ayrıntılı mektubuna yer verir. Bkz. Bayar, **a.g.e.**, C.6, ss.1795-1796, Bkz.Turan Akkoyun, “İzmir’de Atılan İlk Kurşunun Sahibi Meselesine Dair Notlar”, **Tarih ve Toplum**, C.18, S.105. Eylül 1992.

²³⁸ **TİH**, C.2 K. 1, s.56.

²³⁹ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s.1799.

Daire Başkanı Kurmay Albay Süleyman Fethi, Kurmay Albay Ali, Kolordu Başkâtibi Yarbay Şükrü ve Kurmay Başkanı Vekili Binbaşı Abdülhamit Bey'ler de bulunmaktadır.

6- Vapurda miktarı herhalde otuzu geçen, Yunanlılardan oluşan araştırma memurlarının icra ettikleri feci hareket, gasp ve dalga geçerek işkence ile dayak atmaları, subaylarla askerlerin cidden izzeti nefsinin, haysiyet ve vakarlarını tamamen mahvetmiş ve kendilerini acınacak en sefil duruma düşürmüştür²⁴⁰.”

İkinci kıyam hükümet konağında başlamıştı. Bütün memurlar, Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafiriou'nun beyannamesindeki teminata inanarak²⁴¹, görevleri başında bulunuyorlardı. Yunanlı askerler, hükümet binasının tam karşısındaki askeri otelden üzerlerine ateş açtılar. Beyaz bir çarşaf teslim işareti olarak sokağa atıldıysa da ateş devam etmişti. Valinin odasına giren Yunan askerleri, Rumca ağır küfürlerle herkesi elleri kafasında aşağıya indirdiler. Binanın alt katındakiler sivil Rum halkında katılması ile dipçik ve odunla dövülmüş, jandarma subaylarının uniformaları sökülüştü²⁴². Öğleye doğru yirmi Efzon askeri mektebe girdiler. Masum öğrencilere esir muamelesi yapıldı. Hapsedilecekleri yere götürülen öğrenciler, Yunan askeri tarafından öldürülen ve parklarda serili yatan cesetlerin soyulduğunu, henüz can çekişmekte olanların süngülediğini gördüler. Yağmurda sırlıklam olmuş ve gördükleri manzaranın dehşetinden rengi uçmuş öğrenciler, arkadaşları üzerinde Yunanlıların dipçiklerinin şiddetini, tokat ve yumruklarının kuvvetlerini denediklerine, bir Yunan izcinin kendilerinden birine ansızın sustalı çakısını sapladığına, birkaç askerle sivil Rum'un denizde ölümle pençeleşen Müslümanlara ateş ederek eğlendiklerine şahit oldular²⁴³.

İşgalin ilk günü Yunanlılarla yerli Rumlar tarafından basılan birçok Türk evinde kızların, kadınların ırzına tecavüz edildi. Daha pek çok mahallede de, çeşitli şekillerde Türk ahali öldürüldü. İşgal sırasında çeşitli yerlerde ve şekillerde öldürülenlerden bazıları şunlardır; sanat okulu talebesi İhsan Ziraat Bankası önünde Efzonlar tarafından boğularak öldürülmüştür. Sütçü Ahmet Ağa Cedid mahallesinde öldürülmüştür. Urla Polis Komiseri Hüseyin Efendi Ziraat Bankası önünde öldürülmüştür. Polis

²⁴⁰ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2364.

²⁴¹ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 16 Mayıs 1919, No:2.

²⁴² Bayar, a.g.e., C.6, s.1801.

²⁴³ Bayar, a.g.e., C.6, s.1801.

memurlarından Refik, Halil ve emekli polis memurlarından Ahmet Efendiler bıçaklanarak öldürülmüştür. Sağır Hasan ile Kavas Ahmet, İskona Marianti adında bir Rum tarafından vurularak öldürülmüştür. Tilki mahallesinde maliye tahsildarı Nuri Bey, Köylü matbaası önünde süngülenerek öldürülmüştür. Köylü gazetesinden iki mürettip öldürülmüştür. 16 Mayıs'ta Sadık ve Hüseyin adlı şahıslar öldürülmüşler ve kuyuya atılmışlardır. Palamutta Debba Ali, hüviyetleri tespit edilemeyen beş asker ile Hacı Mehmet Ağa ve Ali adların da iki işçi yerli Rumlar tarafından öldürülmüşlerdir. Giritli Emin ile oğlu Muharrem iple boğularak bir kuyuya atılmışlardır. Ayrıca hüviyetleri bulunamayan 14 kişinin cesedi bulunmuştur²⁴⁴.

Amerikalı Miralay House işgal günü ve ertesi günü 800 kadar Türk öldürüldüğünü²⁴⁵, M. L. Smith ise ilk gün Türklerin 300-400, Yunanlıların ise 100 kadar ölü ve yaralı verdiklerini belirttiler²⁴⁶. Yunan askerlerinin baskın felaketi, gümrük idaresinde de benzer şekilde gerçekleşti. Yunan askerlerinin yaptıklarına Başmüdür Ağâh Bey'in raporunda şöyle yer verdi:

“Sokağa çıkınca hal ve tavırlar tamamen değişti. Orada bulunan diğer bir takım Yunan neferleri, üzerimize hücum ederek hemen feslerimizi alıp yırttılar ve ellerimizi havaya kaldırarak “zito Venizelos” diye bağırmanızı emrettiler. Ömrümde görmediğim derecede şiddetli bir yağmurun altında bizi sevk eden neferler, dar bir sokakta birer birer nemiz var nemiz yoksa hepsini aldılar. Hatta madeni tütün tabakalarına, benzin çakmaklarına varıncaya kadar tenezzül ettiler. Elbiselerimizi yırttılar. Hakkımızda icra edilen en şiddetli fenalıklar Punta iskelesinde oldu. Bahriye askerleri kemerlerini çıkartarak tokatlarıyla, subayların huzurunda hepimizi dövdüler. Başımıza atılan taş, kömür ile yaralanmayan kimse kalmadı²⁴⁷.”

²⁴⁴ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 17 Mayıs 1919, No:3, 22 Mayıs 1919 tarihinde Albay Bekir Sami Bey, Genelkurmay'a gönderdiği şifrede İzmir'in işgalinde 20 subay ve üstsubay şehit edildiğini belirtmektedir. Bkz. ATBD, Y.50, S.112, B.No:4130, Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya İzmir'de Yunanlıların yaptıklarından bahsederek, gerekli siyasi teşebbüste bulunulmasını istemiştir. Bkz. Sadi Borak, **Atatürk'ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev-Demeç, Yazışma ve Söyleşileri**, Halkevi Atatürk Enstitüsü Araştırma Yayınları:2, Ankara 1980, ss.297-298.

²⁴⁵ Gökbel, a.g.e., s. 95.

²⁴⁶ Smith, a.g.e., s.103.

²⁴⁷ Türkmen, a.g.e., s.16-21.

İzmir Jandarma Alay Komutanı Yarbay Süreyya²⁴⁸, İzmir 4. Bölük Tayyarecisi Üsteğmen Nihat²⁴⁹, İzmir Tahkik Heyeti azasından Yarbay Arif Bey'de²⁵⁰, İzmir'in ve kışlanın işgalinde Yunan askerlerinin korkunç denilebilecek işkence, zulüm, gasp ve öldürme hareketlerini açık şekilde ortaya koydular.

Ünlü İngiliz gazetesi Dail Express 31 Mayıs 1919 tarihli sayısında, 15 Mayıs günkü olaylara geniş yer ayırarak, “*İzmir’de Yunanlıların cinayetleri, silahsız Türkler’in soyulduğu ve öldürüldüğü*” şeklindeki başlıklarla olaylardan bahsetti. Yine İngiliz gazetesi Morning Post ise 29 Mayıs günkü sayısında, “*İzmir’de kanlı karışıklıklar*” başlığı ile olayları okuyucularına duyurdu. Yunan yazar Dimitri Kitsikis Yunan propagandası adlı eserinde, “*Yunan kuvvetleri Türklere karşı öyle cinayetler işlemişlerdir ve bu cinayetler öylesine gerçektir ki, kimse inkâra cesaret edememiştir*” diyerek, Yunanlıların barbarlığını kabul etmek zorunda kalmıştır²⁵¹.

Yunanlılar İzmir’e ilk ayak bastıkları günden itibaren, ne için geldiklerini ve halka ne şekilde davranacaklarını en açık şekilde göstermişlerdir. İşgalden en az kaygılananlar bile Yunan işgalinde yaşamının imkânsız olduğunu görmüştür. Artık İzmir’de bir şeyler yapmanın imkânsız olduğunu anlayan vatanseverler, birer birer iç kısımlara çekilerek, Yunan askerlerinin yaptıklarını herkese anlatacaklardır. Ayrıca gittikleri yerlerde biran evvel mücadelenin başlatılması için gece gündüz çalışmalara başlayacaklardır.

İzmir’deki gelişmeler hakkında 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, 15 Mayıs 1919 tarihli telgrafla Harbiye Nezaretini bilgilendirdi²⁵². 19 Mayıs tarihinde ise Harbiye Nezareti önemli ve ivedidir yazılı bir tamimi 57. Tümen Komutanlığına gönderdi. Tamimde başlangıçta ilhak gibi görünen durumun, vali ve memurların görevlerine tekrar getirmeleriyle, işgal mahiyetine bürünür gibi olduğuna değinilerek üç tavsiyede bulunuldu:

“1- Mümkün olduğu kadar sükûnetin korunması.

2- Her birlik bulunduğu bölgede kalarak, asayişini kendisine verilen mahallin asayişini ve emniyetini sonuna kadar korumak ve İtilaf

²⁴⁸ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2365.

²⁴⁹ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2367.

²⁵⁰ Türkmen, a.g.e., ss.22-30.

²⁵¹ Parlak, a.g.e., s.350.

²⁵² Şefik Bey telgrafında, İzmir’de Kolordu ve Tümen Komutanları ile Kurmay Heyetinin işgal günü tutuklandıklarını, İzmir katliamından Yunanlı ve yerli Rumların mesul olduklarını, Valinin göreve başladığını ve Yunanlıların yayılmaya devam ettiğini bildirir. Bkz. ATBD, Y.50, S.112, B.No:4124.

Kuvvetlerinin zorlaması ve baskısı karşısında çekilmemek ve asla elindeki silah ve cephanesini teslim etmemek ve esarete razı olmamak.

3- Birlik çekilmeye mecbur olsa bile, askerlik şubeleri yerlerinde kalarak, göreve devam etmelidirler. Subayların askerlerini şimdiden sağa ve sola sevk etmeleri halkı heyecanlandıracağından, bundan vazgeçilerek bu gibi aileleri askerlik şubesi subayının ve her birlikten geçici olarak bırakılacak sivil bir iki subayın koruması altına vermek gereklidir²⁵³.”

Harbiye Nezareti'nin sükûnetin muhafazasını istemekle beraber, her birliğin bölgesinde kalarak asayiş muhafaza etme konusunda, İtilaf Devletleri'nin zorlamalarına boyun eğmemesini, silah ve cephanenin kesinlikle teslim edilmemesini, birlikler bir şekilde çekilmeye mecbur kalsa dahi askerlik şubelerinin görevlerine devam ederek halkı heyecana sevk edecek her türlü hareketten kaçınılmasını istemesi Harbiye Nezareti'nin de Yunan işgalini mutlak bir itaatle kabullenmeyeceğini göstermekte idi. Yine doğrudan Yunanlılar yerine İtilaf Devletleri'nin zorlamalarına boyun eğilmemesinin istenmesi de, İtilaf Devletlerine karşı duyulan güvensizliği ortaya koymaktadır.

Damat Ferit Paşa yeni hükümeti kurarken yayınladığı beyanatta, kendisinin İtilaf Devletleri siyasi temsilcilerine kutsal hukukumuzun korunması için bir nota verdiğini ve Osmanlı milletinin fehim bir ağır başlılık ve ciddiyetle gösterdiği metaneti devam ettirmesini isteyerek şöyle devam etti: *“Bizim gibi geçmiş muazzam bir milletin, hukukunun yok edilmesi olayı gerçekleşirse, bütün milletin katılımıyla Türklerin karakterine uygun bir karar alınması doğaldır. Kurtuluş ve saadet, hürriyetle, hürriyet ise cesaretle elde edilir²⁵⁴.”* Türk Milleti hukukunun açık şekilde çiğnenmesi karşısında, Damat Ferit Paşa dahi *“gerektiğinde Türklerin karakterlerine uygun karar alması doğaldır”* cümlesini kullanmak zorunda kalmıştır. Fakat ne yazık ki Damat Ferit ilerleyen zamanda bu tavrını devam ettirememiştir.

İzmir'in işgali ile Türkiye'nin paylaşılmasına ait plan, doğrudan ortaya konmuştu²⁵⁵. 14 prensibi yayınlanan Amerika Başkanı Wilson'un, Yunanlıları adeta kollarından tutarak Anadolu'yu işgale getirmesi, bütün Anadolu'da büyük bir infial

²⁵³ ATBD, Y.50, S.112, B.No:4125.

²⁵⁴ ATBD, Y.50, S.112, B.No:4131.

²⁵⁵ Selek, a.g.e., s.226.

yarattı. Teslim mi olunacağı, yoksa mücadelemi edileceği hakkında her kafada bir soru işareti vardı. Hürriyet ve İtilaf Partisinin başında bulunanlar, bu Partiye dayanan kabine, Padişah Vahdettin'e körü körüne sadakat göstermek isteyen mutaassıplar ve şahsi menfaatlerinin bozulacağından korkan bazı bencil kişiler, Damat Ferit Hükümetinin deyimiyle “*serfüru*” eylemek tarafıslı idiler²⁵⁶. Teslim taraftarı olanlar, İtilaf Devletlerini arkasına almış Yunanistan'ı yenmenin mümkün olamayacağını, mukavemet fikrinde olanların yine İttihatçılar olup bunların milleti ateşe sürüklemeye niyetinde olduklarını savunmakta ve bu görüşlerini de Paris Barış Konferansı'nda adil kararlar alınacağı temellerine dayandırmaktaydılar. Halk içine karışan Rumlar ise Yunanlıların adaletinden bahsederek, karşı konulmadıkça kimseye fenalık yapılmayacağı propagandasını yaymaktaydılar²⁵⁷.

Mücadele taraftarları için Yunanlıların İzmir çıkarması, Türk milliyetçiliğinin kıvılcımlarını aleve dönüştürmüştür²⁵⁸. Yunan yayılmasına karşı direncin örgütlenmesi için, iki farklı strateji uygulanacaktı. Birincisi, Anadolu'nun içlerine kadar çekilip orada yeni bir merkez oluşturmaya çalışmak; ikincisi ise, yayılmanın gerçekleştiği noktalarda fiili direnişi örgütlemeye çalışarak, bunların koordinasyonunu sağlamak suretiyle bir merkezin oluşmasını gerçekleştirmektir²⁵⁹. İzmir'de yaşanan olaylar ve bu olaylar karşısında Hükümetin bir varlık gösterememesi, yakın zamanda olacaklar hakkında önemli mesajlar içermekte idi. Nitekim işgalin daha ilk gününde bunları yapan Yunanlıların, gelecekte neler yapacakları tekrar tekrar düşünülmesi gereken bir konu olarak Türk halkının karşısındadır. Hükümetin içinde bulunduğu aciziyet ise Millet'in kaderi ile baş başa bırakıldığının en açık göstergesidir.

C- İZMİR'İN İŞGALİNİN AYDIN'A YANSIMALARI

Yunanlıların İzmir'i işgali kısa sürede ülkenin her yerine yayılmıştı. Vatanın pek çok yerinden Yunan işgalinin kabul edilemeyeceği yönünde protesto telgrafları

²⁵⁶ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s.1822, İzmir işgal edildiğinde, farklı farklı tepkilerin ortaya çıktığını belirtir. Bunlardan birincisi, kağıt üzerinde Osmanlı İdaresi devam ettiğinden, Paris Konferansının sonucunun beklenmesini isteyenler, ikincisi baştan beri böyle bir işgal hareketini sezinleyip, teşkilatlanmasını öneren Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti Üyeleri, üçüncüsü ise, İstanbul yönetiminin tepkileridir ki; bunlar Paris Konferansı kararlarına saygı göstermekle beraber, Yunan emri vakilerine karşı saldırı ögesi taşımayan salt bir savunma taraftarı olanlardır. İzmir'in işgali ile Ege bölgesindeki silahlı kuvvetlerin merkezi yok olduğundan ordunun ve Jandarmanın bu bölgede yeniden düzenlenmesi ilk yapılacak işti. Bkz. Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s. 75.

²⁵⁷ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s.1823.

²⁵⁸ Pallis, **a.g.e.**, s.34.

²⁵⁹ Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s.74.

gönderildi. Aydın ise gerek İzmir’den kaçanların yaşanan olayları anlatmaları ve gerekse İzmir’den sonra Yunan işgal listesinin başında yer alması bakımından, işgalinden en çok etkilenen yerlerden biri oldu.

İşgal haberini öğrenen Albay M. Şefik 57. Tümen binasına giderek, 57. Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Selahattin ve diğer arkadaşlarını çağırdı²⁶⁰. Bu arada Aydın Mutasarrıf Vekili ve Yazı İşleri Müdürü yanında beş ya da yedi kişiyle beraber Komutanlık binasına gelmişti. Gelenler ülkenin aydınlardan sayılıp, çoğu Hürriyet ve İtilaf Partisinin Aydın Merkez üyelerindendi. Telgrafla aldıkları bilginin, İzmir’in önce İtilaf devletleri askeri tarafından, sonrada Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberinden ibaret olduğunu, İzmir telgrafhanesiyle işgal sebebiyle muhaberenin kesintiye uğradığını ve işgal hakkında tam bir bilgi alamadıklarını ifade ettiler²⁶¹.

Aydın’da İttihat ve Terakki Partisini temsil eden bir heyet yoktu. Ancak halka rehber olabilecek Hürriyet ve İtilaf Partisinin Merkez Heyeti olup, bu heyet işgalden çok önce kurulmuş olan “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin*” Aydın Merkez Heyetini de temsil ediyordu. Fakat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti işlerinde bir ciddiyet görülemedi²⁶². Albay M. Şefik binaya gelen Hürriyet ve İtilaf Partili olduklarına inandığı kişiler ve Kaymakamla yaptığı görüşmede, Millet’in İzmir’in işgaline sessiz kalması durumunda, bir emrivaki ile İzmir’in Yunanistan’a ilhak edileceğini, Türk’e artık İzmir’de yaşam hakkı tanınmayacağını, Türk’ün Konya bozkırlarında hapsedileceğini anlattı. İstanbul Hükümetinin ise açıktan mücadeleyi göze almasının, İtilaf Devletlerine yeni bir savaş ilan etmek olduğundan, hükümetin böyle bir mücadeleyi göze almayacağını belirtti. Fakat İstanbul’un millet’in mücadelesini gönülden istediğini, çünkü millet’in mücadelesi hükümetin savaş ilan ettiği anlamına gelmeyeceğinden hükümetinde bundan sorumlu tutulamayacağını, Millet’in hürriyet ve gelecek nesiller için silaha sarılmak zorunda olduğunu açıkladı²⁶³. Binada hazır bulunanlardan bazılarının, “*Fransızlar, İngilizler, Yunanlılara yardım etmez mi?*”, “*Hükümet, Millet’in direnişine engel olmaz mı?*” gibi sorulara cevap verildikten sonra, konu silah ve cephanenin ne şekilde tedarik edileceğine geldiğinde Albay M. Şefik şu açıklamada bulunmuştu:

²⁶⁰ Aker, a.g.e., s.51.

²⁶¹ Gökbel, a.g.e., ss.78-79.

²⁶² Aker, a.g.e., s.52.

²⁶³ Aker, a.g.e., s.53.

“Depolarımızda büyük miktarda silah ve cephane var. Silahların mekanizma kapaklarının İstanbul’a gönderilmesine dair emirler almıştık, fakat gönderilmesine izin vermedim... Şimdi binlerce silah, 57. Tümen bölgesinin çeşitli yerlerindedir. Cephanelerde boldur. Bütün silah ve mühimmat milletin malıdır. Millet ortak karar verdiği anda bu silah ve cephanelere el koyar; bu yasal bir haktır. Hükümetin buna itiraz etmeye, ya da engel olmaya ne hakkı ne de gücü vardır. Bu haddi değildir.”

Albay M. Şefik konuşmasının devamında, tüm subayların da milletle beraber çalışacağını, yeter ki milletin bir karar vermesini, teşkilatı birlikte yapacaklarını ekledi. Orada bulunanlar, evvela bir miting yaparak işgalin protesto edileceğini, sonra da Hürriyet ve İtilaf Kulübünün genel kurulu toplanarak, mukavemet konusunun görüşüleceğini söyleyerek ayrıldılar²⁶⁴.

15 Mayıs sabahı Reddi İlhak Kurulu üyeleri, Mutasarrıf Vekilinden miting için resmi izin istediler. Vekil *“Halkın heyecana kapılarak taşkınlıklara sebep olabileceği”* bahanesiyle izin vermedi. Fakat Reddi İlhak Kurulu, Mutasarrıf Vekilini dinlemeyerek miting düzenleme kararı aldı. Mitingde Sultani Okulu öğretmenlerinden biri kısa bir konuşma yaptı. Halk vatanın her karış toprağı için, Milletin son damlasına kadar kanını akıtacağına ve İzmir’in işgaline kesinlikle karşı olduğuna yemin etti. İstanbul’da ki İtilaf Devletleri temsilcilerine ise, bir protesto telgrafları çekilmesine karar verildi²⁶⁵. Halkın kafası oldukça karışık olduğundan, mitinge beklenen ölçüde katılım olmadı ve kalabalık erkenden dağıldı²⁶⁶.

Daha sonra Yörük Ali Efe’nin yaveri olan Şükrü Oğuz Alpkaya, Aydınlıların işgale direniş konusunda kararsız kalmalarını, İzmir’den kaçıp gelenlerin yalan yanlış haberlerine, yerli Rumların olumsuz propagandalarına ve Hürriyet ve İtilafçıların işgale bakışlarına bağlamıştır²⁶⁷. İzmir’den trenle gelenlerin, *“İzmir’e çıkan Yunanlılara karşı, Türkler tarafından silah kullanıldığı için, Yunanlılarda silah kullanmaya mecbur olmuştur. Eğer Türkler silah kullanmasaydı Yunanlılarda silah kullanmayacaktı. Türk devlet memurları vazifeleri başındadır. İtilaf Devletleri de işgali uygun*

²⁶⁴ Aydınel, a.g.e., s.85.

²⁶⁵ Gökbel, a.g.e., s.82, Albay M. Şefik eserinde, bir Sultani öğrencisinin yazılı kısa bir metin okumasıyla kalabalığın dağıldığından bahseder. Bkz. Aker, a.g.e., s.54.

²⁶⁶ Şükrü Oğuz Alpkaya, **Yörük Ali Efe**, Der. Atilla Oral, Demkar Yay., İstanbul 2009, s.170.

²⁶⁷ Alpkaya, a.g.e., s.193.

görmektedir...²⁶⁸” şeklinde ki haberleri, Aydın halkı arasında hızlı şekilde yayılmıştı. İzmir’den kaçıp gelen askerlerin verdiği bütün haberler Yunanlıları lehine işlerken, bu tür haberler 57. Tümen askeri üzerinde de etkisini göstermekte ve birliğe mensup erlerin mühim bir kısmının firarına sebep olmaktaydı. Albay M. Şefik’in 23 Mayıs’taki gönderdiği telgrafta mevcut durumdan şu şekilde bahsedilmiştir:

“Ahalimizin maneviyatı kırılmıştır. Bunda başlıca sebep Yunanlıların Rum ahaliden tertip ederek, ileri sürdükleri çetelerin işledikleri mezalimdir. Hele bazı yaşlı ve muhtaç kimseleri, bataklıklara atılarak telef edildikleri söylentileri halkı dehşete düşürüyor. Bu baskılar karşısında gururu incinen halk, galeyana gelmiş durumda mücadeleye hazırdır.”

Yunanlıların Rum ahaliden tertip ederek, İslam ahali üzerine gönderdikleri çetelerin işledikleri cinayetler, halktan bazılarını mücadeleye sevk ederken, bazılarının daha da sinerek, koşulsuz Yunan işgalini kabule sebep olmaktaydı²⁶⁹. Mehmet Kavaslıgil anı defterine, İzmir’in işgali sonrasında Aydın’da ki durumu şöyle kaydetmişti:

“Halk oldukça heyecanlıydı. Bir örgüt kurmak için akşam bizim evde yedek subay Kadızade Bahri, Halim, Hafız Zeki, ismini bilmediğim bir bey ve kardeşim toplandık. Hepimiz Yunanlılara silahla karşı durmak fikrini savunuyorduk. Ama hemen silaha sarılamıyor, fikir ve eylem birliği sağlayamıyorduk. Hepimiz şaşmıştık, aklımız karışmıştı. Hiçbir karar vermeden dağıldık²⁷⁰.”

Şükrü Oğuz Alpkaya’da arkadaşları Necmi, Zekai, Ali (Gadban), Yusuf Ziya ile Aydın’a vardıklarında ileri gelenlerle irtibat kurarak onlarla mücadele fikrini görüştiklerini belirtir. Hatta bir toplantıda, Yunan ile mücadele yönünde ateşli konuşmalar yapıldığı ve herkesin oldukça etkilendiğinin düşünüldüğü sırada varlıklı yaşlı bir zatın çıkararak; bugünkü durum karşısında erkekliklerini kaybettiklerini, topla, tüfikle ilerleyen orduya kendilerinin hiçbir şey yapamayacağını, Mutasarrıfın dahi Yunanlıları karşılanmaya hazırlandığını, dini, vatani ve namusu hükümetin düşünmesi

²⁶⁸ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 19 Mayıs 1919, No:5.

²⁶⁹ Bkz. Türkmen, a.g.e., s.65.

²⁷⁰ Gökbel, a.g.e., s.82.

gerektiğini söyleyerek, “sizler bize iyilik etmek istiyorsanız burayı hemen terk edin” demesi, mücadele taraftarlarını oldukça üzmüştür²⁷¹.

16 Mayıs akşamı Gümrük önünde ki Eski Belediye Dairesinde şehrin ileri gelenlerinin, zenginlerin, gençlerin, yedek subayların ve halktan bazı kişilerin katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantıda Yunan ilerlemesinin durdurulması için bir savunma hattının oluşturulması yönünde fikir birliği sağlandıysa da, kuruluşun yaşaması için gerekli paranın bulunması konusunda bir türlü fikir birliği sağlanamamıştı²⁷². Özellikle zenginler mücadele fikrine hiçte sıcak bakmazken, mücadeleye ılımlı bakan bazı zenginlerde maddi destek vermekten kaçınılmaktaydı. Zenginler sonunun ne olacağı bilinmeyen bir amaç ve harekete para harcamaktansa, Yunanlıların gelmesini daha zararsız buluyorlardı²⁷³.

İzmir garnizonunu terk ederek Tire’ye gelen subay ve erata, Aydın’a gelmeleri bildirilmişse de erat tamamen dağılmıştı. Yalnız Binbaşı Aziz ile birkaç subay Aydın’a gelebilmişti. Durum ise giderek kötüleşmekteydi. Söke’deki garnizondan eratlar guruplar halinde firara başlamışlardı. Firarileri yakalamak için Jandarma refakatinde çıkarılan erata bir kısmı yollarda firar etmişti. Firar hadisesine pek çok yerde rastlamak mümkündür²⁷⁴. 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, “İzmir ve Aydın’dan memleketlerine gitmek üzere firar eden zayıf iradeli bazı erlerin, yollar üzerindeki kıtalara uğrayarak onları da firara teşvik ettiklerini” bildirdi. Albay M. Şefik bunların yakalanmalarını ve “DUR” emrine itaat etmeyenlere tereddütsüz ateş edilmesini emretmişti²⁷⁵. Aydın’da Tümen karargâhından ve 18 atlıdan ibaret Süvari Müfrezesinin tamamı, atlarıyla birlikte geceleyin kâmilan firar ettiler. 57. Tümene bağlı birliklerde firarın önünün alınamaması sonucu, birçok yerde askerlerle Jandarmalar arasında silahlı çatışmalar olmuştu. Söke’den 135. Alay Komutanı Mazhar Bey’in 57. Tümen Komutanlığına gönderdiği telgraf firar sorununu en açık şekilde ortaya koyması

²⁷¹ Alpkaya, a.g.e., s.171.

²⁷² Gökbel, a.g.e., s.84.

²⁷³ Gökbel, zenginlerin menfaatlerine zarar gelmesi korkusuyla, pek çok yerde aynı davranışlarından bahseder. Bayar’ın, 17 Mart’ta toplanan Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti Kongresinde, “tek kurtuluşun silahla mücadele olduğunu söylemesine karşı, buna arkadaşlarını dahi ikna edememesi; Manisa, Akhisar, Salihli ve Alaşehir’de direniş için çalışan Albay Bekir Sami’nin de, zenginlerin aynı tutumuyla karşılaşması ve yine İstanbul’dan halkı direnişe hazırlamak için gelen Vasıf Bey’inde, zenginlerin karşı koymasıyla geri dönmesi, zenginlerin tavrına örnek olarak verir” Bkz. Gökbel, a.g.e., s.94.

²⁷⁴ Selçuk’ta 56. Tümene ait mühimmat deposunu bekleyen erlerin çoğunun firar etmesi ve yerli Rumların burayı basarak silahlara el koyma tehlikesine karşı, sivil Türklere 5 kişilik muhafız teşkilatı oluşturulmuştur. Bkz. İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 19 Mayıs 1919, No:5.

²⁷⁵ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 19 Mayıs 1919, No:5.

bakımından şöyledir: “Askere yapılan tüm nasihatler netice vermiyor. Bu gece bütün nöbetçiler ile bunlara katılan bölükler mevcudunun büyük kısmı ve firincılar firar etmiştir. Halen Alay merkezinde topu topu 73 asker kalmıştır. Bunlarında Alaya sadakati meçhuldür. Şu hal karşısında ne yapılacağının emredilmesi maruzdur²⁷⁶.”

Bölgesinde durumun çok nazik olduğunu, askerinin devamlı firar ettiğini, Yunanlıların ilerledikleri yerlerde Rumların tecavüze başladıklarını Harbiye Nezaretine bildiren Albay M. Şefik, “durumu düzeltmek için Kuva-yı Milliye teşkilatı vücuda getirmenin en iyi tedbir olabileceğini” belirtmişti. Harbiye Nezareti Başkanı Cevat Paşa ise, raporun altına “son fıkra gayet mühimdir. Acele etmek lazımdır” şeklinde kayıt düşmüştü. Devam eden muhaberelede Harbiye Nezareti, “Ahali tarafından Yunanlıların hüsnü kabul görmesi, Aydın vilayetinin akıbeti için telafisi mümkün olmayan zararlar doğuracaktır. Bunun ahaliye pek seri suretle anlatılmasını rica ederim. Askerinin dağılması vahameti, pek büyük fena akıbetlere yol açar. Bütün subaylar heyeti işe çok ehemmiyetle sarılmalıdır²⁷⁷” demişti.

Mevcut durumda İstanbul’dan yardım alınamayacağını gören Albay M. Şefik’in, Yunan işgali karşısında halkın direniş yönünde organize edilmesinden başka çare olmadığını belirtmesi, mücadelenin şekillenmesi bakımından önemlidir. Yunanlıların “hüsn-ü kabul” görmesi durumunda mücadele adına yapılacak bir şeyin kalmayacağını çok iyi bilen Harbiye Nezareti, Yunan işgalinin doğuracağı sakıncaların mutlaka halka anlatılmasını ve halkın moralini bozacak firar olaylarına karşıda gerekli tedbirlerin alınmasını zorunlu görmüştür.

Albay M. Şefik özellikle bazı Hürriyet ve İtilaf partililerin muzır propaganda ve faaliyetlerinden yakınmıştır. İttihatçılar Aydın çarşılarında, “Mukavemet hakkında teşvike kapılmayınız, felaket getirir. Memleketimizde subayların tek dikili ağacı bile yoktur... Biz hükümetten daha mı iyi biliriz! Elbette bize zararı var ki hükümet sükûneti emrediyor” şeklinde propaganda yapıyorlardı²⁷⁸. Gerek olumsuz propagandayı önlemek, gerekse mücadele azmini artırmak adına, Albay M. Şefik bir takım tedbirler düşündü. Kuşadası ve Söke bölgesinde meydana gelmesi muhtemel olayları önlemek ve Yunanlıları Selçuk’ta yani Kara Menderes nehri köprüsün de durdurmak için 135. Alay’ı toplayarak takviye etmeye çalıştı. 18 Mayıs tarihinde Burdur Askerlik Dairesi

²⁷⁶ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 24 Mayıs 1919, No:10.

²⁷⁷ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 24 Mayıs 1919, No:10.

²⁷⁸ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 28 Mayıs 1919, No:13.

Başkanlığına bir telgraf göndererek, “*sevk edilecek askerlerin Aydın’a gönderilmesini*” istedi. Milli onur sahibi halkın gönüllü olarak birliklere katılmalarına dair emir çıkarttı²⁷⁹. Ödemiş ve çevresindeki Askerlik Şubelerine, bölgelerinde İzmir’de ki 56. Tümenine bağlı birlik varsa bildirmelerini ve irtibat kurulması emrini verdi. 16 Mayıs gecesi İzmir’den Aydın’a gelen 50-60 kadar asker, tren indirilerek birliklere dağıtıldı. Aynı gece Aydın’a gelen tren yolcularının getirdiği olumsuz haberler karşısında Albay M. Şefik, üst subaylara askerlerde mücadele azmini uyandıracak konuşmalar yapmaları emrini verdi²⁸⁰. Bir kısım Jandarma ve askerinin görevlerinden ayrılmasından dolayı, şehrin asayişini sağlamak amacıyla genç subaylara asker kıyafeti giydirerek sokaklarda devriye kıtaları dolaştırmaya başladı.

Mevcut durumda halkın mücadeleye katılmayacağını gören Albay M. Şefik, silahlı mukavemet kararlılığını kendi birliklerine verdiği emirlerle uygulamaya başladı. 16 Mayıs tarihinde Söke Yunanlılar tarafından işgal edilirse, nasıl hareket edileceğini soran 135. Alay Komutanı Yarbay Mazhar’a Albay M. Şefik; “*silah ve mevki terki gibi tekliflere fiilen mukabele ederek, namus ve askerlik vazifesini tam olarak uygulayınız*” cevabını verdi. 175. Alayın 3. Taburunda Üsteğmen Mülazım-ı Evvel Mehmet Bey’in Yunan çetelerinin katliam hazırlığında olduklarını bildirerek hareket tarzını sorması üzerine Albay M. Şefik, “*mücadele için oradaki İslam ahalinin elleri kolları yok mudur? Depodan silah veriniz ve onları mukabeleye sevk ve tahrik ediniz*²⁸¹” şeklinde cevap vermiştir. Albay M. Şefik ayrıca, “*savaşmaya hazır ahalide küçük bir kuvvet varsa da, zamanın da düzenli ve gizli bir teşkilat kurulamaması yüzünden, bunlardan da faydalanılmamaktadır. Halen Aydın kamuoyunda mezalimden kurtulmak için Yunanlıları karşılamaya meyletmek açık bir şekilde ne yazık ki baş göstermiştir*” diyerek durumdan yakınmaktaydı²⁸².

Aydın’da zenginlerden oluşan bir grup durumlarını muhafaza etmek için, Kuşadası’nda İtalyanlara giderek halkın Aydın’da İtalyanları görmek istediğini

²⁷⁹ Aker, **a.g.e.**, s.68.

²⁸⁰ Aker, **a.g.e.**, s.69. Albay M. Şefik’e göre, “Milleti, şuursuzca bir meydana toplayarak silah başına davet etmenin sonucu, yalnız sonuçsuz kalmak değil; Tümen Komutanlığı gibi Milli Mücadelede yararlanabilecek önemli bir kuvvetin kaybedilmesi de olabilirdi. Bu durumda da, Yunanlılara karşı planlanan mücadele başlatılmazdı.” Bkz. Aker, **a.g.e.**, s.51.

²⁸¹ Aydın, **a.g.e.**, s.85.

²⁸² Albay M. Şefik, nüfuzlu zengin kimselerin mücadeleye katilen taraftar olmadıklarını açıkladıktan sonra, “ha deyince etrafında 40-50 kişiyi toplayacak zeybek ruhlu, ehli vatana müracaat zorunluluğu vardı” diyerek, Kuva-yı Milliye teşkilatının omurgasını efeler, zeybekler ile kızanların oluşturacağını belirtir. “Zamanında düzenli ve gizli teşkilatın kurulamaması yüzünden” ifadesi ise Mondros Mütarekesi sonrası, İzmir’in işgali gün gibi açıkken ne merkezi Hükümet, ne de mahalli olarak işgali önleyici ciddi bir tedbir alınmamıştır. Bkz. Aydın, **a.g.e.**, s.88.

bildirmişti. İtalyanlar bu gruba, halkın bizi istediğine dair elinizde ne var diye sorduklarında cevap veremeyen heyet gerisin geri dönmek zorunda kalmıştır. Aydın Belediye Başkanı da, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline ses çıkarmayıp, hatta evinin balkonuna büyük bir Yunan bayrağı asmıştı. Müftü ise kim nereye çekerse oraya gidecek karakterde biriydi²⁸³.

Yunanlıların işgal bölgelerini nereye kadar genişleteceklerini, Türklerde Rumlarda merak etmekte idi. Ege Bölgesindeki Rumlar, özellikle Aydın ve Manisa sancakları, Yunanlıların bir an evvel harekete geçerek işgal sahalarını genişletmeleri için sürekli kurullar gönderiyordu. Aydın'da 22 Mayıs Perşembe günü, Ramazan Paşa Cami'inde bir toplantı daha yapıldı. Aydın'ın zenginleri silahlı direnişe ısrarla karşı çıkıyordu. Uzun tartışmalar sonunda Aydın'ı işgale gelecek Yunan kuvvetlerine, hiçbir şekilde karşılık verilmemesi ve olay çıkarılmamasına karar verildi²⁸⁴.

Bahsedilenlerden de anlaşılacağı gibi Aydın halkı oldukça kararsız durumdadır. Mücadele yönünde potansiyel olmakla beraber, bunun henüz harekete geçirilemediği görülmektedir. Fakat bu durum en fazla Aydın'a Yunanlıların girmesine kadar devam edecektir. Yunanlıların şehre girdikten sonra yapacakları, Aydınlı vatanseverlerinde direnişten başka yolun olmadığını kısa sürede görmesini sağlayacaktır.

D-MUĞLA'DA DURUM VE İZMİR'İN İŞGALİNİN MUĞLA'YA YANSIMALARI

Mondros Mütarekesinden sonra bölgede kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ilki olan İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, diğerleri gibi yöresel faaliyetlerde bulundu ve Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un barış prensiplerini çalışmalarına meşru bir dayanak seçti²⁸⁵. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti İzmir Valisi Nurettin Paşa'nın da desteğini alarak,²⁸⁶ 17 Mart 1919'da Milli Kütüphanenin Beyler sokağındaki sinemasında toplandı²⁸⁷. Bu kongrede Muğla'yı, Muğla Belediye Başkanı Zorbazade Ragıp Bey temsil ediyordu. Zorbazade Ragıp Bey kongre Başkanvekilliğine seçilmişti²⁸⁸.

²⁸³ Gökbel, **a.g.e.**, s.91.

²⁸⁴ Gökbel, **a.g.e.**, s.94.

²⁸⁵ Çapa, **a.g.m.**, s.553.

²⁸⁶ Moralı, **a.g.e.**, s.8.

²⁸⁷ Bayar, **a.g.e.**, C.5, ss.1628-1630.

²⁸⁸ Taçalan, **a.g.e.**, s,154.

Muğla'daki gelişmeleri tam olarak anlayabilmemiz için biraz daha geriye gitmemiz gerekmektedir. Mondros Mütarekesinden sonra Muğla'yı ziyaret eden Şehzade Burhaneddin Efendi, halka işgal güçlerine karşı sertlik gösterilmemesini ve sükûnetin muhafaza edilmesini telkin etmişti²⁸⁹. Daha sonra Vükela Meclisi unsurlar arasında meydana gelen kin ve nifakın giderilmesi maksadıyla, “*Anadolu'ya iki Heyet-i Nasiha*” gönderilmesine karar vermişti²⁹⁰. Şehzade Abdurrahim Efendi ile Şehzade Cemalettin Efendinin başkanlığında bir heyet teşkil edildi. Heyetin amacı, unsurlar arasında uyumu sağlamak²⁹¹ ve halka tavsiyelerde bulunmaktı²⁹². Bu heyetler Müslümanlara azınlıklarla iyi geçinmelerini öğütlemekle beraber, yapılacak ıslahatlara zemin hazırlayarak ıslahatların en kısa zamanda yapılmasını da amaçlamaktaydılar²⁹³.

Resmi çevreler ve basın ise Heyet-i Nasiha'nın görevini, Osmanlı Devletinde yaşayan topluluklar arasında dostluk ve sevgi duygularını yeniden yaratarak, güçlendirmek, halka Padişahın selamını iletme ve Anadolu'da huzursuzluğu ve asayişsizliği ortadan kaldırmak olarak görmekteydi²⁹⁴. İstanbul'dan gönderilen Heyetin asıl maksadı ise, İttihat ve Terakki mensuplarının basiretsizliğini ortaya koyarak, Hürriyet ve İtilafçıların duruma hakim olmalarını ve hükümete her durumda mutlak itaati sağlamaktı. Ayrıca Kuva-yı Milliye faaliyetlerine halkın desteğini azaltmak, işgalci kuvvetlere karşı koymayı hükümete isyan gibi göstererek halkı miskinleştirmekte heyetin amaçları arasında idi.

26 Nisan'da İzmir'e, 29 Nisan'da Aydın'a gelen heyet, 30 Nisan'da Muğla'ya geldi. Şehzade Abdurrahim Efendi ve efradı Burdur'a giderken, Mahmut Paşa'nın başkanlığındaki “*Heyet-i Nasiha*”, İzmir-Aydın yoluyla Muğla'ya ulaştı²⁹⁵. Muğla'ya gelen heyette başkan Hayret Paşa'dan başka, ilerde Kuva-yı İnzibatiyeci olacak Şefik Paşa, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi ve Ermeni Ohennes Efendi vardı. Heyet Mutasarrıflık binası önünde Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey, Belediye Başkanı Zorbazade Ragıp Bey, Genel Meclis Üyesi Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi, Şehir Meclis Üyesi Hafız Sabri Bey, Müftü Ahmet Zeki Efendi, İttihatçılardan Murat Bey ve

²⁸⁹ Mustafa Albayrak, **Mili Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri**, 17 Mart 1919, 2 Ağustos 1920, Ankara 1998, s.54.

²⁹⁰ Turan, **a.g.e.**, s.215.

²⁹¹ Aksin, **a.g.e.**, s.250.

²⁹² Mevlüt Çelebi, **Heyet-i Nasiha**, Gelecek Yay., İzmir 1992, s.8.

²⁹³ Aksin, **a.g.e.**, s.251.

²⁹⁴ Çelebi, **a.g.e.**, s.9.

²⁹⁵ Aydın, **a.g.e.**, s.59.

İtilafçılardan Saadettin Beyin hazır bulunduğu kalabalık bir topluluk tarafından karşılandı²⁹⁶.

Heyet konuşmasında umumi harp sonrası Saltanatın oldukça zor duruma düştüğünü, memleketi bu duruma düşürenlerin mutlaka cezalandırılacağını, yaşanan olumsuzlukların giderilmesi için pek çok “İslah Heyeti” gönderileceğini ve milletlerin bu tarz büyük olayları sabır ve sükûnetle atlabileceğini vurgulamıştır²⁹⁷. Heyet geliş amaçlarına uygun şekilde konuşmasını yapmış ve kısa süre sonra gitmiştir. Heyetin gelişi ile Hürriyet ve İtilaf taraftarları, Hükümetin dediklerine mutlak surette uyulmasını isteyenler ve Hükümetin kendilerini herkesten iyi düşüneceğini savunanlar daha da güçlendi. Bundan sonra Muğla’da kafalardaki karışıklık daha da artmıştır.

İtalya’nın mütareke sonrası Türkiye politikası, büyük ölçüde müttefikler ile olan ilişkilerine göre şekillendi. İtalya Paris Konferansında müttefiklere kabul ettiremediği her isteğinden sonra, Anadolu’da mutlaka bir harekette bulunmak, müttefiklerine gözdağı vermek istedi. İzmir’i kaybettiğini anlayan İtalya, mütareke döneminde yoğun faaliyetlerde bulunduğu Menteşe sahillerini işgallere başladı. İtalya işgallerini İzmir’e doğru genişlemek suretiyle, hem işgal sahasını genişletiyor, hem de Yunanlıların daha geniş alana yayılmalarını önlemeye çalışıyorlardı²⁹⁸.

Muğla halkı işgallere karşı tepkisini ilk andan itibaren göstermeye başladılar. Antalya’nın İtalyanlar tarafından işgali, 18 Nisan’da Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir telgrafla protesto edildi²⁹⁹. Muğla Kuva-yı Milliyecileri 11 Mayıs 1919 Pazar günü ilk kez bir araya geldi. Belediye binasında Ragıp Bey’in başkanlığında yapılan toplantıda, ilçelerin işgalleri ülkenin yüksek çıkarları açısından kınamaya karar verildi. Bu görüş birer telgrafla İstanbul’daki İtilaf Devletleri temsilcilerine ve Rodos’taki İtalyan Genel İşgal Komutanlığına bildirildi. Kınama telgrafına İstanbul’dan bir cevap gelmezken, Rodos’tan ise “*işgalin geçici olup ilhak niteliği taşımadığı*” yönünde cevap verilmişti³⁰⁰. İtalya’nın bölgedeki işgalleri karşısında Sulh Kongresine tebliğ edilmek üzere Dersaadet ve İtilaf Devletleri mümessillerine hitaben protestonameler yazdırılmasına

²⁹⁶ Türkeş, **a.g.e.**, s.162.

²⁹⁷ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s.1762.

²⁹⁸ Jaeschke, **a.g.e.**, s.217.

²⁹⁹ Mevlüt Çelebi, “Menteşe Sancağında İzmir’in İşgaline Gösterilen Tepkiler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XX, S.1, Temmuz 2005, s.41.

³⁰⁰ Mevlüt Çelebi, “Milli Mücadelede İtalyan İşgalleri”, **AAMD**, C.IX, S.26, Mart 1993, s.402.

karşı, İtalyanlar işgallerin geçici olduğu beyanıyla işgal hareketlerine devam etmişlerdir³⁰¹.

Muğla ileri gelenleri 12 Mayıs pazartesi günü doğrudan Babıâli'yi arayarak, Dahiliye Nazırını telgraf başına istediler. Amaç durumu bizzat hükümet yetkililerinden öğrenmek ve gerekli protestolarda bulunmaktı. Babıâli'nin bu ısrara ve protestoya cevabı, önceki hükümetin kötü politikalarının memleketi bu hale düşürmüş olduğu yönünde olmuştur. Ayrıca beyan edilen olaylar hakkında teşebbüsât-ı siyasiye de bulunulduğu, bu teşebbüsün iyi netice vermesi için vakar ve sükûnetin korunması ve yapılan asker ihraçlarının kati bir işgal mahiyeti olmayacağı bildirilmiştir³⁰².

Hükümetin tüm bu olumsuz telkinlerine rağmen Muğlalılar, işgallere sessiz kalmadılar. Zaten İtalyan işgalleri ile oldukça heyecanlı durumda bulunan Muğla halkı üzerinde İzmir'den gönderilen telgraf büyük tesir yapmış ve livayı baştan aşağı sarsmıştır. Bu haberden sonra İzmir ile haberleşme sağlanamamış, hükümetten ise tam bir açıklama alınamamıştır. Hakikatle karışık bin türlü havadis ağızdan ağza dolaşır olmuştur. Her fert bu havadislerden fikrine uygun geleni hakikat telakki ederek gelecek için ona göre mütalaada bulunmaktadır. Bu ortamda ortak bir fikir etrafında toplanarak harekete geçmek tam olarak mümkün olamayacaktır³⁰³.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Muğla Belediye Başkanı Ragıp Bey'in sokaklara çıkardığı tellallarla Muğlalı yurtseverler Koca Handa toplandılar. Bozöyükü Hacı Süleyman Efendi, Dr. Cemil Şerif Baydur, Encümen Baş Mümeyyizi Zekai Eroğlu Kuva-yı Milliye ruhunu ateşleyen konuşmalar yaptılar. Mutasarrıflık binasında mitingcileri bekleyen Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey'e 4 maddelik bildiri verildi. 15 Mayıs 1919 tarihli bildirinin altında imzası bulunan şahıslar isimleri şunlardı: Miting Heyeti Reisi Belediye Başkanı Rağıp Bey, Katip Dr. Şerif Bey, Aza Müftübelde Mehmet Zeki, Aza Hacı Abbaszade Emin, Aza Hacıkadızade Sabri, Aza Dava Vekillerinden Mehmet Cemaleddin. Bildiri ise şöyledir:

“1- Ahiren İzmir ve havalisinin Yunanistan tarafından ilhak ve İzmir'e çıkarmış olduğu asakir-i müsellaha ile başlamış oldukları işgal hareketini kemal-i şiddetle protesto ederiz.

³⁰¹ TİTE Arş., K:111, G:2, B:10001

³⁰² Türkeş, a.g.e., s.169.

³⁰³ TİTE Arş., K:111, G:2, B:3001

2- Bu işgal ve ilhaka mani olmak için İzmir'de müteşekkil Redd-i İlhak Heyeti ile teşrik-i mesai etmek ve bu hususta lazım gelen mukarrerat ve tedabiri ittihaz eylemek üzere memleketin eşraf, ayan ve mütenafizlerinden mürekkep bir heyet teşkil olunmasını isteriz.

3-Bu hususta hükümet-i mahalliye bir heyet izamı ile heyecan ve teessüratımızın tebliğini, hükümet-i merkeziye ve diğer icab eden makamata tebligat-ı lazıme ırcasını isteriz.

4-Teşekkül edecek heyetin vereceği mukarrerata tabiiyet ve icap eden her türlü maddi ve manevi müzaheretten geri durmayacağımızı ahd-ü peyman ederiz³⁰⁴ .”

Mutasarrıflık binası önünde yüksek sesle okunan miting kararlarına karşı Mutasarıf Serficeli Hilmi Bey, Muğla'nın kahraman evlatlarının istekleri Mutasarıflık makamının da istekleri olduğunu, müsterih olunmasını, teşkilatın yapılmasını söyleyerek gereken her yere şikâyetle bulunmaktan geri durmayacaklarını belirtmiştir³⁰⁵ .

Muğlalı vatanseverler ancak birlik olunursa Yunan'a karşı durulabileceğini daha ilk zamanda görmüşlerdi. İzmir heyeti ile işbirliğini gerekli gören Muğlalılar, bir an evvel toplumun seçkinlerinin durumu ellerine alabilecekleri bir heyetin kurulmasını kabul etmişlerdir. Ayrıca gerekli makamlara siyasi teşebbüslerde bulunulmasında ve kurulacak heyetin her şekilde destekleneceği konusunda ortak bir karara varılmıştır.

15 Mayıs akşamı Belediye Başkanı Ragıp Beyin çağrısı üzerine Dr. Cemil Şerif Baydur, Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey, Zorbazade Emin Kamil Bey, Sinanzade M. Cemal Bey, Serezlızade Memiş Efendi, Selimzade İsmail Efendi, Serficeli Reşit Bey, Muğla Belediye Başkanlık binasına gelerek Kuran ve tabanca üzerine yemin ettiler. Ülkenin silahla korunması, İstanbul dışında oluşacak Kuva-yı Milliye ve Heyet-i Merkeziyeler ile birleşilmesi, ne pahasına olursa olsun düşmanın yurt topraklarından atılması konularında fikir birliği sağlandı. İlk büyük hedef Yunan işgal ordusunun Menderes'in güneyine geçirilmemesi ve gerekirse İtalyanların da desteğini alarak Muğla'nın her türlü cinayet, yağma ve taarruzdan korunması şeklinde belirlendi³⁰⁶ .

³⁰⁴ Türkeş, a.g.e., ss.254.

³⁰⁵ Türkeş, a.g.e., s.255.

³⁰⁶ Türkeş, a.g.e., s.256.

On iki seçkin Muğlalı Belediye binasında 16 Mayıs'ta tekrar toplandı. Kuva-yı Milliye çalışmalarının daha etkin ve yaygın olabilmesi için gizli cemiyet çalışmaları müzakere edildi. Oybirliği ile gizli cemiyetin adı “*Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*” olarak kabul edildi. Hafız Sabri ve Emin Kamil Beyler de cemiyetin tüzüğünü hazırlamakla görevlendirildi.³⁰⁷ *Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti* kuruluşunun üçüncü günü olan 19 Mayıs'ta 1919'da ise, yerel çete kuvvetlerini bir disiplin altında birleştirmek ve Cemiyete bağlama kararı aldı. Bu karar gereği önde gelen efe ve zeybeklerle ilişki kurularak ilk silahlı Milis Kuvveti olarak sonraki örgütlenmelerin de temelini oluşturuldu³⁰⁸.

27 Mayıs 1919 tarihinde “*Umum ahali namına Saadettin ve on refiki*” imzalı bir protesto telgrafını İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki Yüksek Komiserlerine göndermişlerdir. “*Bu müessif hadiselerin bir an evvel izalesi için bütün hükümetlerin teşebbüste bulunması*” istenen telgraf şöyle devam etmiştir:

“Livamız Fethiye, Bodrum, Marmaris, kazaları hiçbir sebep olmaksızın işgal edildiği gibi, İzmir'in de bu defa Yunan askeri tarafından işgal olunduğu teessürle işitilmiştir. Daha önce arz ve izah edildiği veçhile bu mahaller Türklerin milli hatıratı ile dolu tarihi yurtlardır. Genel nüfus itibarıyla yüzde sekseni Türklerin teşkil ettiği bu havalide, Türkler ile diğer unsurlar arasında Umumi Harpte bile birliği bozacak hiçbir hadise olmamıştır. Bu havalinin, yani Anadolu'nun Osmanlı memleketinden irtibatının kesilmesi hiç şüphesiz dünya sulhunu ihlal edecek önemli bir hadisedir. Bütün Türkler son derece heyecanlı, vatanları uğrunda hâkimiyetlerini korumaya ve devam ettirmeye azmetmişlerdir. Milletlerarası hukuka, adalet kaidelerine ve hakkaniyete uymayan iş bu müessif vaziyetin düzeltilmesi için bütün milletlerin hükümetlerinin acele ve adilane teşebbüslerde bulunmalarını sabırsızlıkla bekleriz³⁰⁹.”

³⁰⁷ Türkeş, **a.g.e.**, s.256.

³⁰⁸ 18 Efedden oluşan “Muğla Serdengeçtiler Müfrezesi” Muğla'da kurulan ilk Milis Kuva-yı Milliye Çetesidir. Bu müfrezede yer alan 18 Efe şunlardır: Ejderhaoğlu Muhammet Efe, Topaloğlu Mehmet, Topaloğlu Ahmet Efe, Hacı Geçioğlu Hüseyin Efe, Damgalıoğlu Tahir Efe, Gıvılatlı Halil İbrahim Efe, Sakaloğlu Efe, Tahsildaroğlu Feyzullah Efe, Aşçı Abdurrahmanoğlu Mehmet Rıfki Efe, Aşçı Adurrahmanoğlu Emin Efe, Mutasarrıfoğlu Rüştü Efe, Çavuş İbrahim Efe, Hacı İliçoğlu Mehmet Efe, Helvacıların Mehmet Ali Efe, Dügürekli Cücümün Ali Efe, Çakıcı Mehmet Efe, Kısa Hasanoğlu Ali Rıza Efe, Kireşçi Yörük Mehmet Efe. Bkz. Türkeş, **a.g.e.**, s.256.

³⁰⁹ Çelebi, “**Menteşe Sancağında...**”, ss.42-43.

Muğlalılar bir yandan teşkilatlanma çalışmalarına devam ederken, öte yandan da protestolara devam etmişlerdir. Menteşe livası adına İhtilaf Devletleri temsilcilerine gönderilen protesto telgrafında, bütün İslam ahalinin mütareke şartlarına dayanarak Wilson Prensipleri dairesinde adilane bir sulhu bekledikleri belirtilmiştir. Bu bekleyişte Türk halkının sükûn ve vakarını sonuna kadar koruduğu halde, mütarekeye ters bir şekilde İzmir'in işgali ve bu işgal sırasında Yunanlılar tarafından yapılan cinayetlerin tüm livayı kedere boğduğu ve işgalin protesto edildiği bildirilmiştir. Mütareke ahkâmınca hukuku hâkimiyetin İtilaf devletleri teminatında olduğu ve İzmir'in işgali sırasında Babiâli'ye verilen notada sadece İzmir kaleleriyle İzmir şehrinin işgalinden bahsedilirken, işgalin genişlemesinin Menteşelilerce hak ve hayatlarına bir darbe olarak görüldüğü ve bu durumun protesto edildiği bildirilmiştir. Bütün Anadolu'da İslam nüfusunun çoğunluk arz etmesine karşı Yunan işgallerinin anlaşılacağı İtilaf Devletleri mümessillerine bildirilmiştir. İzmir'de Türklerin hak ve hâkimiyetlerinin milli ve dini mevcudiyetlerinin mahvedilmeye çalışıldığından bu durumun önüne geçilmesi İtilaf Devletlerinden istenilmiştir³¹⁰.

Görüldüğü gibi daha önce alınan kararlar gereği, siyasi teşebbüslerde bulunulmaya devam edilmiştir. Fakat tüm bu telgraflar karşı tarafta ciddi bir karşılık bulmamaktaydı. Çünkü İtilaf Devletleri Anadolu'yu Türklere bırakılamayacak kadar kıymetli gördüklerinden, çoktan kendi aralarında paylaşmışlardı.

III. YUNAN VE İTALYAN İŞGALLERİNİN GENİŞLEMESİ VE İŞGAL SİYASETLERİ

A- YUNAN İŞGALİNİN GENİŞLEMESİ

Büyük Menderes Vadisinin işgaline ayrı bir önem veren Venizelos, Yunan işgal bölgesinin dışında kalan Büyük Menderes Vadisine, Yunanistan'dan getirmeyi planladığı 300.000 Yunanlı göçmeni yerleştirmeyi düşünmekteydi³¹¹. Yunan işgalinin sınırlı bir daire içinde kalmaması gerektiğini, iktisadi ve ticari önemi olmayan bir işgalin kıymetinin olmayacağı görüşünde olan Venizelos, Aydın'ın işgaline oldukça fazla önem veriyordu³¹².

³¹⁰ TİTE Arş., K:111, G:35, B:1001

³¹¹ TİH, C.2, K.1, s.87.

³¹² Turan, a.g.e., s.143.

Venizelos Paris Barış Konferansının 19 Mayıs 1919 tarihindeki toplantısında konseye, Aydın Vilayetinde Rumlara katliam hazırlandığından bahsederek, Aydın'ın işgali için kendisine yetki verilmesini istedi. Konsey durum hakkında Amiral Calthorpe ile müzakere edildikten sonra hareket edilmesini bildirdi. Fakat Venizelos İzmir'le muhabere etmenin zorluğunu ileri sürerek, Anadolu'nun Batı kıyılarından 300.000 Rum'un zorla göç ettirildiğini, bunlardan 70.000'nin Midilli'de, 60.000'nin Makedonya'da ve diğerlerinin adalarda kaldıklarını ileri sürerek, Ayasluk ile Ayvalık arasının işgaline bir an evvel izin verilmesi isteğini yeniledi. Böylece en kısa zamanda, göçmenlerin buralara yerleştirileceklerini konseye ilettili³¹³.

20 Mayıs 1919 tarihinde Venizelos, Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafiriou'ya gönderdiği telgrafta, yerli Rumların silahlandırılmalarını istemiş ve takviye kuvvetlerin gönderildiğini bildirmiştir. Emirnamede *“Aydın'ı işgal etmeyi lüzum görüyorsanız yapınız. Ancak daha fazla güneye ilerlemeyiniz. Çünkü İtalyanlarla çatışma çıkarmak taraflısı değilim”* denilmekteydi. 21 Mayıs ikinci emirde *“Paris'te Yüksek Konseyin kararı gereğince Ayvalık kazası ve İzmir Sancağı dâhilinde bulunan araziyi işgal ederek, oralara Yunanistan'dan göçmen getirip derhal yerleştirmelerini”* emretti. Venizelos 23 Mayıs tarihli son emrinde ise *“Kuşadası'na çıkan İtalyanların, sizden evvel işgal etmeleri tehlikesinden ötürü, Aydın'ı bir an evvel işgal ediniz”* şeklindeydi³¹⁴.

Venizelos kısa sürede niyetinin yalnız İzmir'i işgal etmek olmadığını göstermişti. Venizelos'un bölgedeki yayılma isteği, Yunanistan'ın Batı Anadolu'ya yerleşme amacıyla geldiğini açıkça ortaya koymuştu. Bu durumu çok iyi değerlendiren vatanseverler, gelişmeleri endişe ile izlerken bir an evvel harekete geçilmesi için faaliyetlerini arttırmakta idi.

Yunanlılar 15 Mayıs'ta İzmir'i işgal ettikten sonra, İzmir'deki vaziyetlerini kuvvetlendirmek amacıyla iki gün şehir dışına çıkmadı. Yalnız 17 Mayıs'ta birer müfreze ile Urla ve Çeşme'yi işgal ederek, yavaş yavaş işgal sahalarını genişletmeye başladı. Bundan sonra da düşman kuvvetlerinden bir kol, deniz yoluyla Ayvalık istikametine, diğer bir kol İzmir'in şimal cihetine, üçüncü bir kolda doğu tarafına olmak üzere hareket ettirildi. Bu işgalin nereye kadar yayılacağını kimse bilmiyordu³¹⁵. 25

³¹³ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 20 Mayıs 1919, No:7.

³¹⁴ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 25 Mayıs 1919, No:10.

³¹⁵ Özalp, a.g.e., s.14.

Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nezaretinden Sadrazamlık makamına gönderilen telgrafta, “işgal olayı İtilaf Devletlerinin notasında bildirildiği gibi yalnız İzmir ve civarında savunmaya elverişli noktaların işgaliyle kalmayarak genişlemekte, düzenli ve resmi bir işgal ve ilhak projesinin tatbikine doğru gitmektedir” deniliyordu. Telgrafın devamında durumun ciddiyeti şu şekilde belirtildi:

“Yunan birliklerinin ve uzun müddetten beri İzmir ve havalisinde özel bir amaçla oluşturulan çetelerin, İzmir’in işgaliyle beraber bütün Urla yarımadasında oturan Müslüman halka karşı başlattıkları savaşı, vilayetin diğer mıntıklarına dehşet vererek, bugün hiçbir taraftan koruma görmeyen halkı ümitsizliğe, zayıflığa ve sonuçta Yunanlıları iyi şekilde karşılama fikrine kadar sevk etmiştir. Bu başlangıç öyle kötü bir gelecek hazırlamaktadır ki, bugünden itibaren çok acil olarak bir çare düşünülmeyen ve uygulamada bir şey yapılmazsa, başarıyla sonuçlanan bu düşman programı her tarafta uygulanacak ve birden bire bir emrivaki ve her taraftan kabul gören memleketin paylaşımı karşısında, sadece gözyaşlarıyla terki hayat edeceğiz...” denilmekte idi³¹⁶.

Harbiye Nezareti bu telgrafta, Yunanlıların Rum çeteleri vasıtasıyla Türk halkını korkutmak ve işgale çaresiz boyun eğdirmek için, her türlü kötülüğü yaptığını belirtti. Halkın ise her bakımdan korumasız olduğunu, bu durumun çok kötü bir gelecek hazırladığını ve bu gidişe dur denilmezse işgalin her yerde kabul görmesi gibi bir sonuçla karşı karşıya kalınmasının kaçınılmaz olacağı hatırlattı. Harbiye Nezareti’nin oldukça yerinde olan bu uyarılarına, ne yazık ki Sadarettin hiçbir karşılık gelmemiş, İstanbul Yunan işgalini bir seyirci gibi izlemeye devam etmiştir.

18 Mayıs 1919 akşamına kadar Yunanlılar, İzmir’de ve Urla Yarımadasında duruma hakim oldular. Bölgede örfi idare ilan edilerek, kendilerince kanunlaştırılmış bir zulüm ve baskının zoru ile asayişin sağlanmasına çalışıldı³¹⁷. Tümen Komutanı 19 ve 20 Mayıs günleri verdiği emirlerle, kıtalarını harekete geçirdi. Hiçbir mukavemete rastlamadan 21 Mayıs akşamına kadar Menemen Boğazi³¹⁸, Sabuncubeli, Bornova

³¹⁶ ATBD, Y.51, S.114, B.No:4197.

³¹⁷ TİH, C.2, K.1, s.81.

³¹⁸ Turan, a.g.e., s.131.

Doğusu, Belkahve, Torbalı kuvvetli şekilde işgal edildi. Kemalpaşa (Nif) ve Manisa'ya karşı da keşif faaliyetlerine başlandı³¹⁹.

20 Mayıs itibarıyla “Yunanlıların büyük miktarda askeri Aydın'a sevk etmek üzere, İzmir'in Punta istasyonunda topladığı” haberi, Aydın'da ağızdan ağıza yayılmaktaydı. Buna karşı İtalyanlar, “Yunanlıların İtalyan işgal kuvvetlerinin bulunduğu yerlere giremeyeceklerini, çünkü Aydın'a giriş için tek güzergâh olan, Selçuk'un İtalyanların elinde olduğunu” söylüyorlardı. Aydın'da bulunan İngiliz kontrol subayları da, “Yunanlıların Aydın'a gelmeyecekleri kanaatinde olduklarını” sürekli tekrarlamaktaydı³²⁰.

Selçuk ve köylerinde Rum çetelerinin faaliyetlerini artırdığı bu dönemde³²¹, İtalyan Kuvvetleri Aydın'ın işgalinden birkaç gün önce, Selçuk mevkiinden 5 km güneye çekildiler. Böylece hem Yunanlıların Aydın yolu açılmış, hem de Rum çeteleri için gün doğmuştur³²².

22 Mayıs 1919'da Ramazan Paşa Camiinde şehrin ileri gelenlerinin katılımıyla yapılan toplantıda, Aydın'a gelecek düşmanın sükûnetle kabulüne karar verildi. Mutasarrıf Abdurrahman Bey'de, İzmir'de cereyan eden olayların Aydın'da da meydana gelmesini önlemek amacıyla, Aydın esnafından bazıları ile odasında bir toplantı yaptı³²³. Abdurrahman Bey aynı gün bir beyanname yayınlarak, işgal kuvvetlerine karşı herhangi bir tecavüz ve mukavemette bulunulmamasını tavsiye etmişti³²⁴. Aydın Belediye Reisi Emin Bey'de İşgal Komutanına bir telgraf çekerek, Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgal edilmesini halkın sükunetle karşılayacağını bildirdi³²⁵. İşgalden bir gün önce Aydın'ın Rum Teohari Yorkiyadi başkanlığında, Yunan askerlerini karşılamak üzere bir heyet, Aydın'ın 10 km garbındaki Karapınar'a gitmişti.

³¹⁹ **TİH**, C.2, K.1, s.81.

³²⁰ Aker, **a.g.e.**, s.77.

³²¹ Kuşadası Kaymakamı, 57. Tümen Komutanlığına gönderdiği telgrafta: “Selçuk'un köylerinde silahlı Rum çetelerinin, Müslüman köylerini tehditle hayvanlarının gasp edildiğini, Selçuk istasyonunda bulunan asker ve Jandarmaya türlü hakaretlerde bulunulduğunu, asayişin sağlanması için Selçuk'ta dolgun mevcutlu ve düzenli bir müfrezenin bulundurulmasını istemiştir.” Bu durum karşısında Albay M. Şefik Aker, “135. Alay Komutan Vekili Binbaşı Hacı Şükrü'nün Komutasında kuvvetli ve makineli tüfekli bir müfrezenin hemen Selçuk'a sevk edilerek, idari işlerin yürütülmesini ve telgrafhanenin açılmasını sağlayacaktı. Söke'de bulunan Giritli Çerkez ve bölgenin yerlisi olan haysiyetli Türk vatansever halktan, gönüllüler toplanarak silahlandırılacak, müfreze bunlarla takviye olunacaktır.” Bkz. Aker, **a.g.e.**, s.83.

³²² **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 28 Mayıs 1919, No:13.

³²³ Gökbel, **a.g.e.**, s.119.

³²⁴ Turan, **a.g.e.**, s.144.

³²⁵ Gökbel, **a.g.e.**, ss.126-127.

Heyette bulunan Mihail Barutçu, Harcı Apostol, Manisalı Stilyo, Manisalı Bropulo'un yanında dört Türk bulunmaktaydı³²⁶.

Aydın Mutasarrıfının İzmir'de yaşananların bir daha yaşanmaması için Yunanlıları adeta davet eden beyannamesi, İzmir'de yaşananlara Türklerin sebep olduğu yönündeki fikrin hayli kuvvetli olduğunu göstermektedir. Yunan işgali karşısında ne yapacağını bilmeyen ve mücadeleye kanalize edilmeyi bekleyen halk üzerinde, Aydın mutasarrıfı gibi zayıf karakterli idarecilerin oldukça kötü tesiri olmuştur. Toplumun ileri gelenlerinin bu şekilde hareket etmesi, direnişe muhalif olanları daha da kuvvetlendirmiştir.

Aydın'da durum oldukça müsait olmasına karşı, Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafiriou hükümete gönderdiği raporda; 5.000 Türk'ün toplarla mücehhez oldukları halde Aydın'da toplandıklarının ihbar olunmasından dolayı, ihtiyatla hareket ettiklerini bildirmiştir³²⁷. Albay Çerulis Komutasında Yunan 4. Piyade Alayı, 8. Girit Alayının 1. Taburu, 1. Dağ Topçu Taburu, 13. Dağ Sıhhiye Bölüğü, 1. Jandarma Bölüğü Aydın'ı işgal etmekle görevlendirildi. Tabura beraberinde hayvan götürmemesi, subay ve erlerin yürüyerek gitmeleri, cephane mühimmat sandıkları ve makineli tüfeklerin de erler tarafından taşınması ve taburun dört günlük yiyeceğini beraberinde götürmesi bildirilmişti³²⁸. Birlikler ve malzemeleri kısmen vagonla, kısmen yürüyüşle Büyük Menderese aktarılırken, İtalyanlarla bir çatışmaya meydan vermemek için sürat ve emniyete ayrıca önem veriliyordu³²⁹. Yunanlıların askeri disiplini aşan derecedeki bu tarz tedbirleri, her an bir taarruza veya baskına uğrama korkusundan olsa gerekti.

Aydın'daki tek piyade ve makineli tüfek bölüğünü oluşturan, fakat önüne geçilemeyen firar olayları nedeniyle asker sayısı hiç denecek duruma düşen 175. Alayın 1. Tabur Komutanı emrinde bulunan bölüklerin mevcudu şöyle idi³³⁰:

³²⁶ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 28 Mayıs 1919, No:13.

³²⁷ Turan, a.g.e., s.144.

³²⁸ TİH, C.II, K.1, s.88.

³²⁹ TİH, C.II, K.1, s.89.

³³⁰ Aker, a.g.e., ss.107-108.

	Subay	İnsan	Hayvan
1.Bölük	1	8	4
2.Bölük	1	7	3
3. Bölük	2	9	4
4. Makineli Tüfek Bölüğü	1	11	21
3. Tabur	3	4	3
174. Makineli Tüfek Bölüğü	0	0	5
Tabur Karargâhı	2	4	6

57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik şehri tahliyeden önce Mutasarrıf Abdurrahman Bey'e, Türk halkına İzmir'de olduğu gibi zulüm, tecavüz yapılmaya başlandığı anda civar tepelerden top ateşi açacağını Yunan Komutanına söylemesini istedi³³¹. Nitekim Albay M. Şefik Yunan Kuvvetlerinin Aydın'da halka bir saldırı ihtimaline karşı, 2 tane 10,5'luk dağ obüsünü ateşe hazırlattı³³². 57. Tümen Komutanı subaylarıyla birlikte Telsiztelgraf sırtının Aydın'a hakim tarafında bekliyordu. 175. Alaydan geri kalan mevcut ise, emre hazır bir durumda Alay Komutanı Binbaşı Ethem'in emrinde ordugâhta duruyordu³³³. 57. Tümen Komutanı bir yandan Yunan ilerleyişini izlerken, diğer yandan da haberi Berlin'den alıp Bükreş'e verecek kadar güçlü bir demir, telsiz telgraf antenini yıktırıyordu³³⁴. Silah ambarında ki silah ve cephanenin bir yere nakline imkân yoktu diyen Albay M. Şefik, deponun halka yağma ettirilerek, bu silah ve cephanenin milletin eline geçmesini uygun gördüğünü ve 20 Mayıs'tan itibaren el altından üç dört gün gibi kısa aralıklarla deponun yağmalanmasına izin verdiğini belirtir³³⁵. Fakat halktan beklenen rağbet görülmediğinden Albay M. Şefik, karargâhı ile Çine'ye çekilmeden önce depo memuru Sabri'ye sözlü emirle³³⁶, deponun Yunanlıların eline geçmemesi için ateşlemesini söylemiştir. Fakat depo memuru patlamaların çevreye zarar vereceği gerekçesiyle depoyu ateşlemekten çekinmiştir³³⁷.

³³¹ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 28 Mayıs 1919, No:13.

³³² Aker, a.g.e., s.110.

³³³ Alay Komutanı Binbaşı Ethem ve 2.Tabur Komutanı Şefik mücadele azmi ve inancında olmadıklarından, Tümen Komutanı tarafından istifaya davet edilirler. Bu şahıslar bunu memnuniyetle kabul ederek görevlerinden istifa ettiler. 177. Alay Komutanlığına ise vekâleten 135. Alay Komutan yardımcısı Binbaşı Hacı Şükrü Tayin edildi. Bkz. Aker, a.g.e., s.116.

³³⁴ Aker, a.g.e., s.109.

³³⁵ Aker, a.g.e., s.103.

³³⁶ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 28 Mayıs 1919, No:13.

³³⁷ Aker, a.g.e., s.109.

17. Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami ise 28 Mayıs 1919'da 57. Tümen Komutanlığı'na gönderdiği telgrafta, kendilerinden haber alamadığından yakınlara, Tümenin mevcudu ve vaziyetinin ne durumda olduğunu sormuştur. 28 Mayıs'ta gönderdiği telgrafta ise tek kalan deponun Aydın'da olduğunu, bu depodaki her şeyin ülkenin içlerine doğru, demiryolundan uzakta ve emin bir yere taşımak gerektiğinden bahsederek, bunun için halktan yararlanılmasını tavsiye etmişti. Telgrafın devamında ise; *"...askeri birlik ve gönüllü milislerin vazifesi bitmemiştir. Asıl bundan sonra başlıyor. Fırarlar halkın moralini bozuyor. O itibarla imkânlar oranında, toplu olarak halkın morali olumlu etkilenmeli. Geriye çekilme söz konusu olacaksa, hazırlıkların önceden yapılması icap eder. İtalyan Kuvvetlerini yanımıza çekip onlardan yararlanmayı düşünmek manen de, madden de faydalı olacaktır"*³³⁸ demiştir. Albay M. Şefik, Aydın cephaneliğini nakletmelerine imkan olmadığını belirtmekle beraber, Albay Bekir Sami Bey'in şartları çok iyi bilmesine karşı, cephaneliğin iç kısımlara naklini zorunlu görmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca o günlerin etkili şahsiyetlerinden Rahmi Apak ve Y. Ali Efe'nin yaveri Şükrü Oğuz Alpkaya'nın, Albay M. Şefik Bey'in Aydın cephaneliğini nakledemeyişini anlayamadıklarını söylemeleri, bunun yapılabilecek bir iş olmasına karşı, *"gereken tedbirler alınmadığı için mi başarılı olunamadı"* sorusunu akla getirmektedir.

Yunanlılar 26 Mayıs 1919 tarihinde sabahleyin Germencik İstasyonu'nu işgal ederek, Aydın yönünde yürüyüşe geçtiler³³⁹. 27 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri şehrin kuzeyinde Topyatağı sırtlarından, güneyde Tellidede sırtlarından ve bir kolu da şehrin ortasından geçen caddeden olmak üzere üç koldan Aydın'ı işgal ettiler³⁴⁰. 57. Tümen Komutanı, Harbiye Nezaretine gönderdiği şifrede on tabur kadar oldukları tahmin edilen Yunan birliklerinin Aydın'ın 5 km. kadar batısında toplandıkları, 27 Mayıs 1919 günü biri belde içinden diğeri Aydın'ın kuzey ve güney dış muhitlerinden üç kol halinde ilerleyerek 18.00'da Aydın'ı işgal ettiklerini bildirmiştir³⁴¹.

İşgal sırasında ciddi bir olay olmamış ve Yunan kuvvetleri Aydın'ı kolayca işgal etmişlerdi. 29 Mayıs 1919'da Aydın'da bırakılan Merkez Komutanı Binbaşı Nuri çektiği telgrafta *"Aydın'da mühimmat, teçhizat, eşya ve erzak ambarlarını, askeri mevkiileri Yunan kuvvetlerinin işgal ettiğini, şimdi de bütün Türk subaylarının Aydın'ı"*

³³⁸ Ünal, a.g.e., ss.49-51.

³³⁹ ATASE Arş., K:433, G:85, B:1.

³⁴⁰ Aker, a.g.e., s.110.

³⁴¹ ATBD, Y.51, S.114, B.No:4199.

terk etmelerini istediklerini” bildirdi. Tümen Komutanı Petraki Çiftliğinden verdiği cevapta, Aydın’ın Yunanistan’a ilhak edilmediğini, vazifeye devam etmesini ve emir verilmedikçe yerinden ayrılmamasını bildirmişti³⁴².

Yunan kuvvetlerinin işgaline önem verdikleri bir diğer şehir olan Manisa’da, 23. Tümen’in 68. Piyade Alayı’nın 1. Taburuyla, 57. Topçu Alayı ve 17’nci Kolordu mühimmat deposu bulunmaktaydı. Bu birliklerin bölge halkından olan erleri, Yunan işgal hareketinin tesiriyle köylere dağılmışlardı³⁴³. Albay Bekir Sami, Manisa Mevki Komutanlığına 23 Mayıs’ta gönderdiği telgrafta, Manisa’da mevcut depolardaki tüm silah ve cephanenin mümkün olan en kısa zamanda Salihli istikametine gönderilmesini ve düşmanın yaklaşması durumunda piyade taburu, makineli tüfek ve topçuların Salihli istikametine çekilmesini bildirmişti³⁴⁴. 25 Mayıs’ta Manisa Mevki Komutanı Zeki, birlikte sekiz cebel onbin topu ve malzemesi ile dört adet makineli tüfek ve bol miktarda hafif silah olduğunu, erlerin çoğunun firar ettiğinden bunların taşınmasının mümkün olmadığını, hayvanları ise halka ve jandarmaya verebileceğini bildirmişti. Buna karşı Albay Bekir Sami “*Top, makineli tüfek, hafif silah ve hayvanların mutlak götürülmesini emretmiş ve bunun askeri namusu gereği*” olduğunu belirtmişti³⁴⁵.

İşgalden önce Manisa’da bulunan 60 mevcutlu bir piyade taburuyla, dört makineli tüfek bölüğü ve kadro halindeki 59. Topçu Alayı birlikleri, piyade silahlarıyla Salihli istikametine çekildiler³⁴⁶. Albay Bekir Sami’nin kesin emirleri doğrultusunda, Kolordu Mühimmat Depo Müdürü olan subay, halktan yardım sağlayarak topları şehrin dışına çıkarmaya çalıştı³⁴⁷. Fakat asker eksikliği, yöre halkının yeterli şekilde yardım etmemesi ve İngiliz temsilcinin şiddetle engellemesi üzerine malzemeler yerinde bırakıldı. Depoda mevcut çeşitli çapta 80 top, 50-60’dan fazla tüfek ve bir milyon fişek olduğu gibi bırakılmıştı³⁴⁸.

Manisa halkının bir kısmı işgale karşı Menemen sırtlarında müdafaa yapılmasını istemişse de, İngiliz ve Fransız irtibat subaylarının geçici bir işgal için boş yere kan dökülmemesi tarzındaki propagandalarının tesiriyle buna teşebbüs edilemedi. Manisa’da da halk ikiye bölünmüş durumdaydı. Bir kısmı topçu alayı ile piyade

³⁴² **TİH**, C.2, K.1, s.90.

³⁴³ **TİH**, C.2, K.1, s.85.

³⁴⁴ Ünal, **a.g.e.**, s.31.

³⁴⁵ Ünal, **a.g.e.**, s.34-35.

³⁴⁶ **ATBD**, Y.51, S.114, B.No:4198.

³⁴⁷ **TİH**, C.2, K.1, ss.85-86.

³⁴⁸ **ATBD**, Y.51, S.114, B.No:4198.

taburunun halk kuvvetleriyle takviye edilerek Menemen sırtlarında müdafaa edilmesini istiyordu. Diğer kısmı ise hadisesiz şekilde memleketin Yunanlılara teslimini uygun görüyorlardı. Buna sebep olarak da piyade taburuyla, topçu alayının erlerinin kaçıp gitmiş olmaları öne sürülmekte, beş on askerle müdafaa olmaz denilmekteydi. Mutasarrıflık Belediye Azasından Hafız ve taraftarları ile eşraftan Kamil bu fikirdeydi. Cemiyeti İslamiye'ye Reislik eden Manisa Müftüsü Alim Efendi ise müdafaa taraftarıydı. İzmirli Vasıf Bey'de halkı müdafaaya teşvik için çok çalışıyordu. Ateşli bir müdafaa taraftarı olan Bahri Bey adlı zat, teslim olma taraftarlarının taarruzuna uğrayarak kaçmaya mecbur olmuştu³⁴⁹. Batı Anadolu'daki genel kararsızlık havası Manisa'da da görülmektedir. Yunan işgali hakkında pek çok şey duyulmuş olmasına karşı, Manisa halkı da düşmana karşı harekete geçememiştir.

Köylü gazetesinde çıkan habere göre İzmir Valisi İzzet Bey, Yunan birliklerinin özel törenle karşılanmasını idari örgüte bildirmişti. Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey ile Akhisar Kaymakamının da tavrı aynı olmuştu. Bu durumu içine sindiremeyen Albay Bekir Sami Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta, *“Bu vatanın kurtuluşunu kolaylaştırmak üzere, bu vilayete gerçekten vatansever olan yöneticilerin tayin edilmesini”* ısrarla rica etmişti³⁵⁰.

Yunan 5. Piyade Alayı'nın Belkahve'deki bir taburu 25 Mayıs'ta, Menemen'de bulunan bir taburu ise 26 Mayıs'ta Manisa'nın bir kilometre batısına gelmişti. İki piyade taburu, bir top takımı, ½ süvari bölüğü, bir jandarma bölüğü, bir seyyar hastane³⁵¹, 5. Alay Komutanı Konstantin Çakalos Komutasında toplandı³⁵². Alay Komutanı Mutasarrıflığa bir subay göndererek direnişte bulunulmayacağı ve olay çıkarılmayacağı hakkında kesin bilgi aldı³⁵³. Alay Komutanı asayiş ve emniyetin sağlanması için, müttefiklerin kararı ve Yunan hükümetinin emri üzerine işgal ile görevlendirdiğini, mahalli idare, jandarma ve polislerin eskisi gibi görevlerine devam edebileceklerini bildirdi³⁵⁴.

Manisa Mutasarrıfının başkanlığındaki birinci grup *“Hastane önünde”*, ikinci grup ise *“Gar'da”* karşılama yaptı. Yarbay Çakalos Manisa Metropolitinin verdiği ekmek ve tuzu yedi. Sonrasında ise Mutasarrıf Hüsnü Bey, Belediye Meclis Üyesi Hafız

³⁴⁹ Apak, a.g.e., s.23.

³⁵⁰ Ünal, a.g.e., s.41-42.

³⁵¹ TİH, C.II, K.2, s.86.

³⁵² Kaygusuz, a.g.e., s.171.

³⁵³ TİH, C.II, K.2, s.86.

³⁵⁴ ATBD, Y.51, S.114, B.No:4198.

Efendi ile eşraftan Kamil Bey sol yanında, Manisa Metropolitisi sağ yanında Rum ve Ermenilerin gösterileri arasında hükümet konağına girdi³⁵⁵.

Bir Yunan gazetesi muhabirinin haberine göre Manisa Rumları, başta Efes Metropolitisi olduğu halde ellerinde Yunan bayrakları ve çiçeklerle Yunan birliğini karşıladı. Manisa Mutasarrıfının yayınladığı beyannamenin de etkisi ile hiç bir olay cereyan etmedi³⁵⁶. Milli Mücadele taraftarı bazı Manisalılar Vilayete, Sadarete ve Ayan Meclislerine dilekçeler, İtilaf Devletlerine protestolar göndermekle beraber, Mutasarrıf ve arkadaşları İngiliz temsilciliğinin uyuşturucu sözlerine aldanarak işgale itirazsız boyun eğmişlerdi³⁵⁷.

Manisa'nın işgalinden iki gün sonra 29 Mayıs 1919 tarihinde, 5. Piyade Alayı'nın Kemalpaşa'da bulunan taburu mukavemetle karşılaşmadan Turgutlu'ya girdi³⁵⁸. 17. Kolordu Komutan Vekili Bekir Sami Bey'de, 30 Mayıs 1919 tarihinde durumdan Harbiye Nezaretini haberdar etti³⁵⁹. Yunanlılar İtilaf Devletleri adına asayişli sağlamak amacıyla işgali gerçekleştirdiklerini bildirdiler. İşgal Kuvvetleri Komutanı Yarbay Gregoryus Turgutlu Belediye binasında yaptığı konuşmada, buraların resmen Yunanistan toprağı olduğunu ilan etmişti³⁶⁰.

Yunanlılar işgallerinde her hangi bir direniş hareketi ile karşılaşmadıkları için işgallerini hızla genişletiyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre İzmir'in onun ardından Manisa ve Aydın'ın işgali ve yapılan tecavüz ve zulümler halka yeterince anlatılamamıştır. Bu durum ise haksız ve hukuksuz işgallere karşı Millette doğrudan bir tepkinin doğmasını engellemiştir. Millete vaziyetin anlatılarak harekete geçirilmesi şarttır. Mustafa Kemal Paşa bu amaçla ilgili yerlere bir genelge ile durumu tebliğ etmiştir. İzmir, Manisa ve Aydın'ın işgali ileride yaşanacak tehlikeleri daha da açık olarak hissettirmiş olduğundan Milletçe daha canlı tepkiler gösterilmesi şarttır. Büyük ve heyecanlı mitinglerle milli nümayışte bulunularak, bütün büyük devlet temsilcileriyle, Babıaliye uyarıcı telgraflar çekilmelidir. Fakat işgallerin kabul

³⁵⁵ Parlak, **a.g.e.**, s.420.

³⁵⁶ **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 26 Mayıs 1919, No:11, Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey, Manisa'da halkın uyuşturulmasında bizzat etkili olmuştur. Kazım (Özalp) Bey Manisa'ya vardığında burada Milli Mücadele azminin oluşması için uğraşan Vasıf Bey'in, Mutasarrıfın baskısıyla Manisa'yı terke mecbur edildiğini görmüştür. Bkz. Özalp, **a.g.e.**, s.14.

³⁵⁷ Manisa'da halk ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı topçu Alayı ile Piyade Taburunu halk kuvvetleriyle takviye ederek, Menemen sırtlarında müdafaa edilmesini istiyor, diğer kısmı da hadisesiz memleketin Yunanlılara teslimini istiyordu. Bkz. Turan, **a.g.e.**, s. 184.

³⁵⁸ **TİH**, C.2, K.1, s.86.

³⁵⁹ **ATBD**, Y.51, S.114, B. No: 4201.

³⁶⁰ Kamil Su, **Manisa ve İşgal Acıları**, Ankara 1982, s.44.

edilemeyeceği bu şekilde gösterilirken Hristiyanlara karşı da her türlü tecavülden kaçınılması gerekmektedir³⁶¹.

Başlangıçta İzmir’le sınırlı kalacağı düşünülen Yunan işgal hareketinin, hızla genişleyerek devam etmesi yakın yerleşim merkezlerinde de endişe yaratmıştır. Yunan işgalinin nerede duracağını veya durdurulacağını kimse bilmemekle beraber, işgalin daha ne kadar genişleyeceğini Türk halkı herkesten çok merak etmektedir. Yunan işgali bu şekilde hızla genişlerken, Türk halkı henüz işgal kuvvetlerini tanımaya çalışmaktadır.

B- YUNAN İŞGAL SİYASETİ

Yunan işgal siyasetinin pek çok yönü vardır. Bunların her biri ayrı bir konu olmakla beraber, bu bölümde bunlar üçe ayrılarak incelenecektir. İdari yapıya hakim olma, halkın canına, malına, ırzına tecavüz etme ve bölgeden göç ettirme birinci kısımda incelenecektir. Yunan işgalinin haklı gösterilmeye çalışılması ve Yunan işgalinin ilhaka dönüştürülmesi bağlamında; propaganda, nüfus konusu ikinci kısımda ele alınacaktır. Üçüncü kısımda ise çetelere silah temin edilmesi, Rum azınlığın işgali kolaylaştıracak şekilde çalışması, Yunan Kızılhaçı ve Kilisesi’nin faaliyetleri bağlamında ele alınacaktır.

1- Yunanlıların Mezalim Siyaseti:

Yunan işgal kuvvetleri halka ve İtilaf Devletlerine hoş görünmek amacıyla, işgal bölgelerinde çeşitli beyannameler yayınladılar. Fakat bu beyannamelerde yazılanlar hiç bir zaman uygulamaya geçirilemedi. 21 Haziran 1919’da halkın elinde bulunan silahların toplanması hakkındaki beş maddelik kararda; ahalinin harp tüfeklerinin teslimine davet olunacağı, yolda taşımamak ve yalnız hanede mahfuz tutmak şartıyla av tüfeği ve ufak çapta rovelver ve bıçakların ahalide kalabileceği, hane içinde arama yapılmayacağı bildirilmişti³⁶². Buna karşılık Yunan askerleri silah arama bahanesiyle şehirde ve köylerde izinsiz hanelere girme, ölüm tehdidi altında kadınların namusuna

³⁶¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Haz. Birol Emil, Melin Haser, Mehmet Ali Aydın, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, ss.25-27.

³⁶² Beyannamenin devamı şöyledir: 3- Ruhsat karşılığında çobanların tüfek taşımaya müsaade edilecektir. 4- Her ne kadar hanede silah için arama yapılmayacaksa da, harp tüfeğini teslim etmediği takdirde kanuni muameleye tabi tutulacaktır. 5- İstisnayı bir durumda hane arandığında, arama sırasında Osmanlı Polis Memuru ve İhtiyar Heyet-inden biri bulunacaktır. Bkz. Zekai Güner ve Orhan Kabataş, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameler ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1990, s.153-154.

tecavüz etme ve son kuruşlarına kadar hanelerindeki paraları gasp etme gibi pek çok davranışta bulundular³⁶³. Manisa'ya giren Yunan kuvvetleri öncelikle giriş ve çıkış yollarını tutarak, hanelerden silah toplama yarışına başlamışlardır³⁶⁴.

Yunan Kuva-yı İşgaliye Komutanının Manisa halkına yayınladığı beyannamede mülkiye, adliye ve belediye memurlarının jandarma ve polisin vazifelerini ifa edebilecekleri, din ve mezhep ayırmadan umum ahalinin can, mal ve ırzının muhafaza altında olduğu ilan edilmişti. Fakat Yunanlılar burada kaldıkları süre zarfında müftü, eşraf ve umum ahaliyi feci muamelelere tabi tutmuşlardı. Hiç bir hak ve salahiyetleri olmadığı halde Yunan Divani Harpleri, umum ahaliyi hatta Osmanlı zabitanını muhakeme, idam ve mahkûm ederek, polis ve jandarmayı imhaya yönelik bir siyaset takip ettiler³⁶⁵.

Yunanlılar işgal ettikleri yerlerdeki pasif yöneticileri destekleyip yerinde bırakırken, Rumların faaliyetlerini takip eden, silahlı mücadeleyi telkin eden yerel idarecileri görevden almak suretiyle etkisiz bırakmaya çalıştılar. İzmir'de Rum çeteleri ile amansız mücadeleye giren Vali ve Komutan Nurettin Paşa'nın bölgeden uzaklaştırılması Yunan siyaseti ile alakalıydı³⁶⁶. Yunan İşgal Kuvvetlerini yollarda karşılayan Manisa Mutasarrıfı konumunu bu suretle muhafaza etmişti. Hatta Yunanlılara daha da şirin görünmek için işgali destekleyici bir beyanname yayınlayan Manisa Mutasarrıfı, ahalinin şehirden ayrılmasını gerektirecek bir durum olmadığını can, mal ve namusun emniyette olduğunu, meydana gelen galeyanın İtilaf Devletlerine muhalefet olacağından, şehirden ayrılmaya izin verilmeyeceğini ilan etmişti³⁶⁷. Mutasarrıfın Yunan işgalcilerine karşı, Rum bir Mutasarrıf olsaydı ancak böyle davranırdı dedirtecek derecede ki tevazusu, tam İstanbul Hükümetinin istediği idareci şeklini bize göstermektedir.

İzmir Beynelmîlel Tahkik Komisyonundan Osmanlı Murahhası Kaymakam Kadri Bey, 5 Aralık 1919'da Harbiye Nezareti'ne sunduğu raporunda, Aydın'da Müslüman ahalden müftü, belediye reisi, eşraf namına hiç kimsenin kalmadığını belirterek, mülki idarenin de olmadığını bildirmiştir. Yunanlılar Giritli Şevki Efendi namında birini müftü tayin etmelerinde de asıl amacın kendileri lehine beyanatta

³⁶³ **TİH**, C. II, K. 2, s.347.

³⁶⁴ **ATASE**, K:343, G:143, B:1.

³⁶⁵ **TİH**, C.II, K.2, s.374.

³⁶⁶ Nuri Köstüklü, **Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, AAM yay., Ankara 1999, s.40.

³⁶⁷ Güner, Kabataş, s.284.

bulundurmak olduğu belirtilmiştir³⁶⁸. 30 Mayıs 1919’da Aydın Merkez Hastanesi Baştabibi Yarbay İsmail Hakkı, 57. Fırka Komutanlığına gönderdiği telgrafta; Yunanlıların Aydın’a girmelerinin ikinci günü, Rum ahalinin alayı altında hastanenin alameti, Hilal-i Ahmer bayrağının çeşitli kaba küfürlerle ayaklar altına alındığını ve mukaddesa-tı Osmaniye’ye karşı sövüp saydıklarını bildirdi³⁶⁹. Aydın Merkez Komutanı Binbaşı Nuri, Yunanlıların Aydın katliamında ilk olarak Müslüman ahalinin elindeki tüm silahlar alınarak Rumları eli silah tutanların tamamının silahlandıklarını belirtir. Yapılacak katliamda gayrimüslimlerin telef olmaması için azınlık unsurlara bazı tembihlerde bulunmuştur. Ermeni, Rum ve Yahudilere şapka giymeleri, dükkânlardaki levhaların tamamının Rumca yazılı olmasını, Hristiyanlardan hiçbirinin İslam hanelerine girmemeleri bunlardan bazılarıdır³⁷⁰.

Bergama’nın birinci ve ikinci işgalinde Yunan vahşetini anlatan rapor, “*Yunan kıtaatının işgal ettikleri muntikalarda irtikâp ettikleri görülen ve rivayet edilen fecai o derecede çoktur ki, bunların zikir ve söylenmesi gayri kabul olup, ancak belgesellikleri bir ehemmiyete dayanmış olan vakayı aşağıya alınmıştır...*” şeklinde başlayıp, Yunanlıların katlettikleri insanlar, tecavüz ettikleri kadınlar, yaktıkları evler, hayvanlar, tarlalar hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermektedir³⁷¹. Bergama’yı ikinci defa işgal eden Yunan Kuvvetleri, şehirde ne var ne yoksa boşaltmışlar ve aldıkları malları kısmen Dikili’ye oradan da Midilli’ye nakletmişlerdir. Beynelmilel Tahkik Heyeti Eylül 1919 tarihinde Menemen’e gelmiş ve Yunan vahşetini yakından görmüştür. İslam ahalinin en küçük bir mukavemette bulunmadıkları halde, Yunanlılar tarafından koyun gibi boğazlandığını, kaza Kaymakamı Kemal Beyin’de dahil olduğu halde bu vakada Müslümanlardan bine yakın masumun katledildiğini öğrenmişlerdir³⁷². Yörük Ali Efe Beynelmilel Tahkik Heyetinin kendisiyle görüşmesinde heyete, “*Yunanlıların binlerce Müslümanı katl ve birçoklarının ismetlerini ifna ve Müslümanlara ait her şeyi mahv ve ihrak ettiklerini gözleri ile gördüğü ve her lahza pek büyük işkencelerle katledilmiş olan Müslüman cesetlerinin üzerinden geçtiği halde, niçin ahali-i Hristiyanisini mukabele-i bi’lmişil olmak üzere katl-ü ifna etmeyip onların hayatlarını tahtı temine aldığı...*” söyleyerek heyete nihayet şu müthiş suali sormuştu: “*Paşa Efendiler, Yunanlıların ikinci defa Aydın’a gelmeleri üzerine tekmil ahali-i Müslime korkularından hicret*

³⁶⁸ Turan, a.g.e., s.436.

³⁶⁹ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2369.

³⁷⁰ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2372.

³⁷¹ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2378.

³⁷² TİH, C.2, K.2, s.374.

etmişlerdir. Yalnız 2.500 kadar Müslüman kaçmaya vakit bulamayarak, şehir dâhilinde kalmışlardır. Şimdi istiyorum ki Aydın içerisinde 375 kişi kalmıştır, acaba diğerleri ne olmuştur?³⁷³”

Yunanlılar tayyarelerle günahsız İslam ahalinin üzerine bomba atarak halkta korku ve endişe yarattılar.³⁷⁴ Akhisar cephesinde düşman, taarruzdan önce köyleri bombardıman etmiş ve köyün üzerinde Yunan tayyareleri makineli tüfek ateşiyle masum birçok kadın, erkek ve çocuğu öldürmüşlerdir.³⁷⁵ 7 Temmuz 1919’da Menderesin güneyine geçen Yunan işgal kuvvetleri, Baltaköy ve Eski çiftlik köylerini ve bu köylerdeki binlerce ağacı yakmışlar ve civar köylerle beraber mallarını ve hayvanları yağmalamışlardır³⁷⁶. Yunanlılar tarafından yakılan dört köyden birinde 600 nüfustan 150 kişi katledilmiş, malları tamamen yakılmıştır. Sinirteke’de 100 kişi katledilmiş malları yağmalanmış ve köy yakılmıştır.

Gaziköy, Emirli, Cevizalanı, Kavuncular gibi karyelerde de haneler basılmış, büyük bir kısmı yakılmıştı. Reisköy’de on beş İslam katledilmiş, köy yakılmıştı. Bazı köyler ise kâmilen yakılmış, fakat ahalisine ne olduğu anlaşılammıştı³⁷⁷. 6.000 nüfuslu Germencik’te 150 Türk katledilmişti. Pek çok kadının namusu kirletilmiş, ahalinin malları gasp edilmişti. İncirlikler, zeytinlikler, bahçeler Yunan vahşileri tarafından yakılmıştı³⁷⁸. Kişisel olarak yazılan bir raporda Karacasulu Hacı Necipoğlu Ahmet Muharrem, “Aydın’a çok yakın mesafede bulunan bir köyde dört kızı, bohçaları başuçlarında çıplak vaziyette ölü olarak gördüğümde, vicdanım kaldırmadı ve cenazelerin üstünü setrettim” demekte idi³⁷⁹.

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, Yunanistan sistemli bir şekilde etrafa korku salarak, Müslüman ahaliyi bölgeden göç ettirmeyi planlıyordu. Boşalan yerlere ise Yunanistan’dan, Adalardan getirdikleri Rumları iskân etmeyi amaçlıyordu.

³⁷³ Turan, a.g.e., s.440.

³⁷⁴ ATASE Arş., K:37, D:130, B:1.

³⁷⁵ ATASE Arş., K:289, G:163, B:1.

³⁷⁶ ATASE Arş., K:94, G:2, B:1.

³⁷⁷ ATASE Arş., K:461, G:117, B:1, Us durumdan şöyle bahseder: “Yunanlılar işgal ettikleri yerlerden, Türk halkını göç ettirmek için her türlü vasıtaya tevessül etmişlerdir. Benzin ve bombalarla mücehhez olarak “Tahrip Taburları” teşkil edildi. Yangın postalarının önündeki süvariler göğüslerinde kırmızı bir işaret, başlarında siyah bir başlık, ellerinde boruya benzer sarı bir teneke ile fark edilirdi. Piyadelerde içi bomba ile dolu bir sepet ve benzin dolu tulumbalar taşırlandı. Evler, benzin dökülerek yakılmakta, bombalarla tahrip edilmekteydi. Sudan bahanelerle her şehir, kasaba, köyde Yunan askeri serbestçe hareket ederek, Türk halkını yok etmek planı uygulamaktaydı.” Bkz. Asım Us, **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım**, İstanbul 1964, ss.70-71.

³⁷⁸ ATASE Arş., K:435, G:55, B:1, EK-9.

³⁷⁹ ATASE Arş., K:94, G:7, B:1.

Yunanistan'ın genel politikasının önemli bir yönünü oluşturan göç politikası, 12 Nisan'da Vükela Meclisinde görüşülmüştü³⁸⁰. Yunanistan Balkan harbinden sonra müdahale edilen Rumlarla, askerlikten kaçmış olan Rumları ve adalardaki pek çok Yunanlıyı, kendilerine arazi ve çiftlik verileceği vaadiyle Anadolu'ya nakletmeye başladılar³⁸¹. I. Dünya savaşı sonrası adalara kaçan Rumlar da, İngiliz ve Yunan elbiseleri giyerek kayıklarla köylere dönmeye başlamışlardı³⁸².

Yunan işgal kuvvetleri tüm dünyanın gözü önünde Türk halkına yapmadığını bırakmıyordu. Azınlıkların burnu kanasa ayağa kalkan Avrupa, durumu gözleri ve kulakları kapalı halde izlemekteydi. İtilaf Devletleri nezdinde yapılan protestolar, şikâyetler hiçbir sonuç vermiyordu. Yunanistan mutlak surette yerleşmeyi planladığı Batı Anadolu'da, her türlü yolu meşru sayarak yaptığı cinayetlerle amacına ulaşacağını sanmaktaydı. Hâlbuki hiçbir Millet kendine yapılanları unutmadığı gibi Türk Milleti de yapılanları unutmayacaktı. Nitekim bir süre sonra, her bir zihne yer eden cinayetler, tecavüzler ve hakaretler Türk Milletinin harekete geçmesi için fazlası ile yeter şeyler olacaktı.

2- Yunanlıların Propaganda Siyaseti:

İtilaf devletleri temsilcilerini, halkı ve Avrupa kamuoyunu asılsız olay ve haberlerle yanıltmak, Yunan siyasetinin önemli bir ayağını oluşturuyordu. Yunanistan propaganda faaliyetlerine İzmir'in işgalinden hayli önce başlamış³⁸³, işgal öncesinde ise faaliyetlerini yoğunlaştırmıştı. İstanbul'da çeşitli yollarla Yunanistan safına çekilen gazeteler doğrudan Yunan emellerine hizmet etmiş,³⁸⁴ Milli hareketin meydana getirdiği olumlu tesiri yok etmek için çalışmışlardı³⁸⁵. Yunanistan Avrupa'da yerleşmiş olan "*Türkler zulmedicidir, barbardır*" imajını sonuna kadar kullanarak, her türlü olayda Türklerin Hristiyan ahaliyi katlettiği yaygarasını koparmışlardı. Avrupa ise

³⁸⁰ Harbiye Nezaretinin buna dair tezkeresinde; Yunan Hükümeti İtilaf Devletleri arasında bulunmasından istifade ederek, Osmanlı memleketi dahilinde asayiş bozmak için bir takım tertipler yapmakta ve bazı yerlerde nüfusça ekseriyet sağlamak maksadıyla, bir çok kimseleri yerleştirmek üzere sahilimize sevk etmektedir. Bkz. Gökbilgin, **a.g.e.**, s.61.

³⁸¹ Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", **Belleten**, C.XXXVII, S.148, Ekim 1973, s.490.

³⁸² Taçalan, **a.g.e.**, s.178.

³⁸³ Yunan propaganda metotları hakkında bilgi için Bkz., Kitsikis, **a.g.e.**, s.141.

³⁸⁴ Kitsikis, **a.g.e.**, s.241.

³⁸⁵ **ATASE Arş.**, K:28, G:54, B:1/2

devamlı Yunanistan'ın bu asılsız propagandalarının gölgesinde kalarak olaylara yaklaştı³⁸⁶.

Yunanlılar özellikle Fransız basınında kendi propagandalarını yapmaktaydı. Yunan taraftarlığıyla bilinen Fransızca Tan gazetesi “*Asya-yı vaziyet*” ve “*Asya-yı Suğra Harekâtı hakkında Yunan tebliği resmisi*” gibi başlıklarla, İzmir’de Türklerin Rumları öldürdüklerini neşreliyordu³⁸⁷. 57. Fırka Komutanı 2 Ağustos 1919 tarihli telgrafında: “*Nazilli tarafındaki ahalinin, Kuva-yı Milliye’nin tecavüzünden dolayı Yunan bölgesine iltica ettiği gibi asılsız haberlerin, İzmir basınında yer aldığı*” bildirmekteydi³⁸⁸.

Harbiye Nazırı 21 Kasım 1919 tarihli bir tamimle, İzmir havalisinden İstanbul’a bazı Yunan subayları ile komiteciler gelerek halk arasına dağılmak suretiyle, “*Kuva-yı Milliye’yi teşkil eden ve ücretli istihdam edilen Türklerin, vaat edilen ücretin verilmemesi, elbise, ayakkabı, levazım noksanından dolayı birer birer firara başladıkları, yakın zamanda Kuva-yı Milliye’nin dağılacağı ve Yunan ordusunun işgali genişleteceğini...*” neşr ve ifşa etmekte olduklarını belirterek, ilgili komutanların dikkatini çekti³⁸⁹.

Venizelos’un İzmir’e gönderdiği eski ihtilalcılardan Mihail Matraki, “*büyük devletler buraları Yunanistan’a verecekler, bu yüzden bazı vakalar çıkabilir. Sakın karışmayın, İttihat Komitesinin teşviklerine kapılmayınız, sizin için sığınacak başka yer yoktur. Eski dostluğumuzu hatırlayalım. Hep beraber kardeşçe yaşayalım...*” şeklinde ki sözleriyle, halkı etkisiz hale getirmeyi amaçlıyordu. İzmir’deki vahşeti duyan yakın birliklerde ki askerler firar ederken³⁹⁰, Yunanlılar işgal ettikleri yerlerde askerleri serbest bırakarak “*artık askerlik yok, memleketinize gidin, karşımıza bir daha çıkmayın, gelerseniz sizi keseriz... itaat etmeyin, firar edin*” diyerek onları propaganda aracı olarak kullanıyorlardı³⁹¹.

³⁸⁶ Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1920)**, Ankara 1988, s.20, Planlı yürütülen bu tarz propagamda faaliyetleri neticesinde İngiliz subayı W.A.Lloyd The Rewiev of Rewievs Dersisine şu açıklamalarda bulunmuştur: “Türkler asla değişmezler. Onlar birer barbardır. Asla Avrupa sitedartlarına ulaşamazlar. Hayvanları çok severler. Fakat Hristiyan çocuklarını katletmekten geri durmazlar. Atlarını çok seven bu insanlar kadınlarına her hangi bir hayvana verdikleri değeri bile vermezler.”, Bkz. Kenan Kırkpınar, “Milli Mücadele Döneminde İngiliz Basını ve Kamuoyunda Türk İmajı” **ÇTTAD**, C.1, S.3, 1993, s.59.

³⁸⁷ Turan, **a.g.e.**, s.28.

³⁸⁸ Hamdi Buytulluoğlu, “Milli Mücadele Başlıyor”, **BTTD**, C.IV, S.24, s.8.

³⁸⁹ Turan, **a.g.e.**, s.29

³⁹⁰ **ATBD**, Y.51, S.114, B. No:4197.

³⁹¹ **HTVD**, Y.15, S.55, B.No:1276.

Rumca gazetelerden Türklük aleyhine en ileri giden “Kozmos” dahi, halka müttefik devletler neye karar verirlerse versinler, ahenk içinde beraber yaşamayı tavsiye ediyordu³⁹². Haydar Rüştü anılarında bu durumla ilgili çok önemli bir olaya yer vermiştir. Metropolit Hrisostomos Efendi, Haydar Rüştü’ye arkadaşı vasıtasıyla: “*Türkçe ve Rumca gazeteler, mensup oldukları milletleri yekdiğeri aleyhine sürekli tahrik ediyor. Asırlardır beraber yaşayan bu milletle, neden yekdiğeri düşman yerine koyuyorlar. Ben bizim gazeteleri topladım, hepsine fena halde çıkıştım. Türk kardaşlar hakkında tek satır dahi yazmayacaklar. Haydar Rüştü oğlumuz da yazmazsa bu tarz şeyler vaziyet ıslah olur*” şeklinde nasihatlerde bulunmuştu. Haydar Rüştü, Duygu Gazetesinde çalışan arkadaşı Talat Bey’e konuyu açtığında Talat Bey’in; “*bu herifler suret-i haktan görünerek bizi susturmak, dolayısıyla milleti uyuşturmak istiyorlar, İnan sen yazmazsan bile ben yine yazarım*” şeklindeki açıklaması, Haydar Rüştü’nün oynanan oyunu görmesini sağlamıştır³⁹³.

İşgal Kuvvetleri Komutanı Miralay Zafiriou yayınladığı beyannamelerle, işgalin sadece askeri nitelik taşıdığını, memurların görevlerine devam ettiğini, her türlü adet ve geleneklere saygılı olunacağını ve tüm şikâyetlere açık olduklarını ilan ederek halkın gözünü boyamaya çalışıyordu³⁹⁴. Yunan Başbakanı Venizelos tarafından, İzmir’e gelecek muhtelif devir ve teftiş esnasında İslam ahaliye dağıtmak ve Yunan idaresi lehine propaganda yapmak üzere, 250.000 liranın Aydın ve Nazilli taraflarına gönderildiği mevsuk tahkikattan anlaşılmıştı³⁹⁵. 11 Aralık 1918’de Atina ajansının, İzmir’den alındığını bildirdiği ve Avrupa gazetelerine gönderdiği haberde; “*...İzmir ve havalisinde durum son derece naziktir. Birçok Rum öldürülmektedir. Türk makamlar, Yunan Kiliselerine kadar giderek dua edenleri dahi tevkif etmişlerdir. Mütareke gününden beri asık duran Yunan bayraklarını yırtmışlardır*” denilmekteydi³⁹⁶.

³⁹² Bayar, **a.g.e.**, C.5, s.1613.

³⁹³ Haydar Rüştü Öktem, **Mütareke ve İşgal Anıları**, Ankara 1991, ss.46-47.

³⁹⁴ Yunan işgal kuvvetleri Kumandanı Zafiriou’un, İzmir ahalisine yayınladığı beyannamenin bir kısmı şöyledir: “Müttefiklerin inzımam-ı muvaffakiyeti ile hareket eden hükümet-i metbuamdan telakki eylediğim emir mucibince, İzmir ve civarının işgal-i askerisine mübaşeret ediyorum. İşgalden maksat kavanin-i mevcudenin hüsnü muhafaza ve himayesi suretiyle umum ahalinin refahını temindir. Ma’haza 400 seneden beri, Yunanistan günagün esbab ile merbut bulunan iş bu arazi hakkında müzakere-i düveliyece ittihazına intizar olunan karardan evvel işgal etmek fikir ve maksadı külliye mevcut değildir, ber-sabık ve zaifini ifada devam edecek olan devair-i mülkiye ve diniye memurları vazifelerinin icra ve teshili ve asayişin temini hususuna her an kuvvet-i askeriye muaveneti talep edilebilir. Askerin kendilerini kullanacakları itikad-ı diniye ve ananat-ı kavmiyyeye ve edyan ve adata tamamıyla hürmetkâr olacağına emin olsun...” Bkz. Güner ve Kabataş, **a.g.e.**, s.293.

³⁹⁵ Gökbilgin, **a.g.e.**, C.I, s.185.

³⁹⁶ **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 16 Mayıs 1919, No:2.

Venizelos tarafından kandırıldığını itiraf eden Lord Curzon, Yunanlıların Anadolu'daki işgallerinin kabul edilmiş olmasının Venizelos'un diplomatik kabiliyetlerinden ileri geldiğini, aksi halde Selanik şehri kapılarının 5 mil ötesinde asayiş sağlamaktan aciz olan Yunanlılara, büyük Aydın vilayetinin emanet edilmesinin mümkün olamayacağını belirtmiş ve Yunan propagandasının tesirinde kalarak ne büyük felaketlere sebep olduklarını itiraf etmek zorunda kalmışlardır³⁹⁷.

Anadolu'daki İtilaf Devletleri temsilcileri de, Yunan propagandasının etkisinde kalarak Avrupa'ya Türkler aleyhinde raporlar gönderiyorlardı³⁹⁸. İstanbul'da kurulan Amerika Komisyonu delegesi Luis Heak, Paris Konferansındaki Amerikan delegelerine İç Anadolu'daki durum hakkında 20 Ocak 1919'da bir rapor gönderdi. Bu raporda Heak "*İç Anadolu Türklerinin sürgünden evlerine yeni gelmiş olan Hristiyanlara, özellikle Rum ve Ermenilere baskı yaptıklarını*" söylemekteydi. Hristiyanlara kıyım yapmakla sorumlu olanları yargılamak için kurulmuş olan harp divanının bir aldatmaca olduğunu ekleyen Heak, Türkiye'de işleri daha iyi duruma getirmek için İtilaf Devletlerinin işgal alanlarını genişletmelerini teklif etmiştir.

Yunanistan siyasi çıkarları uğruna propagandayı her ortamda bir silah gibi kullanırken, ilhak düşüncesini gerçekleştirmek için Rum nüfusu bölgede arttırmaya ve nüfus sayısını olduğundan fazla göstermeye çalıştı. Buna bağlı olarak bölgede nüfus çoğunluğunu elde etmek, Yunanistan için en önemli konulardandı. Bölgede Rum nüfusunun oranı ne kadar yüksek olursa, Yunanistan'ın adı geçen bölgede hak talebi o kadar geçerli olacaktı. İlhak projesinin gerçekleşmesi amacıyla bir yandan Müslüman halk taciz edilerek göç ettirilirken³⁹⁹, diğer taraftan Yunan Hükümeti Batı Anadolu sahillerine çeşitli yerlerden Rum göçmenler getirmekteydi. Venizelos'un savına göre gerek I. Dünya savaşından önce ve gerek savaş sırasında 200.000 ile 300.000 arasındaki Rum, Osmanlı Devleti tehcirine mecbur edilmişti⁴⁰⁰.

Harbiye Nezareti Dâhiliye Nezaretinin verdiği bilgiye atfen, Vükela Meclisine sunduğu tezkerede Aydın vilayetinde satılan gayrimenkullerin % 90'nın Yunan tebaası tarafından satın alındığını, Yunanlılarla Rumların mal edinmek suretiyle siyaseten üstün

³⁹⁷ Gotthard, **a.g.e.**, s.62.

³⁹⁸ Evans, **a.g.e.**, s.172.

³⁹⁹ **ATASE Arş.**, K:102, G:66, B:1.

⁴⁰⁰ Cengiz Orhunlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", **Bellekten**, C. XXXIV, S.148'den ayrı basım, Ankara 1973, s.491, Venizelos savaş sırasında sürülmüş 450.000 Yunanlının, yerlerine geri gönderilmeleri gerektiğini ileri sürerken, bunun ancak Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesiyle mümkün olabileceğini savunuyordu. Bkz. Smith, **a.g.e.**, s. 45.

duruma geçmek istediklerini belirtmekte idi⁴⁰¹. İlhakı haklı göstermek ve hukuki bir dayanak bulmak gayretiyle Yunanistan, gerçeğe uygun olmayan nüfus istatistikleri ortaya atmaktan da geri durmadı⁴⁰². İzmir'in Yunanistan'a verilmesinde büyük ölçüde Rum Patrikhanesi tarafından tahrif edilmiş istatistikler etkili olmuştu. Patrikhanenin nüfus istatistiklerine dayanarak müttefikleri iknaya çalışan Venizelos, Batı Anadolu'daki Rum nüfusu 1.700.000, Aydın ve Bursa'da ise 1.080.000 Rum nüfusu olduğunu, buna adalarda dahil edilirse bu sayının 1.450.000'e çıkacağını, İslam ahali nüfusunun ise 943.000 olduğunu açıklayarak, bölgede Yunan hakimiyetini zorunlu gördüğünü belirtmişti⁴⁰³. Yine Paris Konferansının 2 Mayıs tarihindeki görüşmelerinde Venizelos, İzmir'de Yunanistan'ın 30.000 vatandaşının olduğunu söylemişti⁴⁰⁴.

Yunanlıların düzmece nüfus istatistikleriyle Avrupa'yı kandırmalarına karşı, 13 Ekim 1919 tarihinde Beynelmilel Tahkik Heyeti Paris Konferansına sunduğu raporunda: "*işgal edilen muntıkada, nefsi-i İzmir, Ayvalık şehirleri hariç, Türk unsurunun Rum unsuruna üstünlüğü itiraz götürmez bir hakikattir*" diyerek gerçeği ortaya koymuştur. Fakat müttefikler Venizelos'un söylediklerinin haricine çıkamayarak, Yunanlıların bölgeye yerleşmelerine göz yummuşlardır.⁴⁰⁵

Bahsedilenlerden de anlaşılacağı üzere her türlü basın ve yayın Yunan menfaatlerine hizmet etmekte idi. Türkler hakkındaki kara propaganda, Yunanistan'ın zahmetsiz elde ettiği ödünler demektir. Mevcut vaziyette Türk halkının durumu hiçte iç açıcı görünmemektedir. Avrupa basını bir yana, Türk basınında dahi pek çok gazete İngiliz, Fransız, Yunan taraftarı idi. Türk halkı bağımsızlık davasını anlatacak her türlü araçtan mahrumdu. Türk halkının çaresizliğine karşı, Yunanistan zahmetsizce elde ettiği bu menfaatleri pervasızca harcarken, zamanın kendi aleyhine işlediğinin hiçte farkında değildi.

3- Yunan Siyasetinde Kilisenin Faaliyetleri:

Yunan siyasetinde bir siyasetçi, bir asker kadar yere sahip olan Patrikhane, Yunan ordusunun Anadolu'da ki işgallerinde, işgalleri büyük ölçüde kolaylaştırıcı bir yere sahiptir. Patrikhane, Yunan işgalinin uygulamasında Rum çetelerin

⁴⁰¹ Gökbilgin, a.g.e., C.II, s.96-97.

⁴⁰² Turan, a.g.e., s.20.

⁴⁰³ Sonyel, a.g.e., s.35.

⁴⁰⁴ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 15 Mayıs 1919, No:1.

⁴⁰⁵ Turan, a.g.e., s.25.

teşkilatlanmasında büyük rol oynamıştır⁴⁰⁶. 2 Kasım 1918’de Patrikhanede alınan kararlara uygun olarak, Aydın Mebusu Emanuelidis, İzmir Mebusu Mimaroglu ve Çatalca Mebusu Dimitriyadis üyesi oldukları Osmanlı Meclisi Mebusanında verdikleri takrirle, azınlıkların katliamı hakkında hükümetin ne yapma niyetinde olduğunu sorarak, suçluların cezalandırılmalarını istediler. 17 Kasım 1918 günü görüşülen önergede, 250.000 Rum’un sürülerek mallarının müsadere edildiği, harpten sonra da 550.000 Rum’un çeşitli yerlerde imha edilip, mallarının zapt olduğu iddia ettiler.⁴⁰⁷

Aydın vilayetinin Yunanistan’a ilhakı için çalışan “*Küçük Asya Cemiyeti*”, Rumların siyasi faaliyetlerini idare etmekteydi. Bu cemiyetten başka, “*Yunan Kızılhaç Teşkilatı*” ve “*Rum İzci Teşkilatı*” yaptığı çalışmalar ile silahlı gizli bir Rum kuvveti vücuda getirdi⁴⁰⁸. I. Dünya savaşında adalara kaçarak Fransız ve İngiliz ordularına gönüllü yazılan Rum çeteleri, birer birer Ege sahillerine dönüyordu. Kızılhaç görünürde halkı tedavi ederken, komitecilerde halk arasına nifak tohumları ekmişlerdi⁴⁰⁹.

Ortodoks Kilisesi Patrik V. Germanos’u azlederek, yerine Türk düşmanı Bursa Metropoliti Dorotheos’u vekil olarak getirdi. Onun zamanında Patrikhane, Yunanca ve Fransızca olarak yayınlanan Kara kitapta, “*Türklerin zalim idarelerine dair...*” vesikalar neşretti⁴¹⁰. Ekim 1919 tarihinde Porotheos Mamelis zamanında, 40 kişilik bir heyet Fransa, İngiltere ve İsviçre’ye giderek İstanbul’un Yunanistan’a veya milletlerarası bir idareye bağlanması isteğinde bulundu⁴¹¹.

1919 Mart sonunda Yunan Kızılhaç’ının faaliyetlerini arttırması ile İzmir’de huzursuzluk gittikçe arttı. Yunanlılar 26 Mart’ta İstanbul’da Yüksek Komiserlik vasıtasıyla İzmir, Urla, Manisa ve Makri’de Kızılhaç istasyonlarının kurulması isteklerini Amiral Webb’e bildirdi. Amiral Webb verdiği cevapta, halkın ayakta olan hiddet ve heyecanının her an tutuşabileceğinden bahsederek, böyle bir şeye izin verilemeyeceğini bildirmişti⁴¹². Yunan din adamları, Ermeni din adamlarını da Yunan menfaatleri yönünde kullanmaktan geri durmadı. Metropolitan 3 Temmuz 1919 tarihinde Gregoryan Ermeni Patriği ile birlikte, Britanya Yüksek Komiserliğine gönderdiği dilekçede, Babıâli’nin milisleri Hristiyanlara karşı silahlandığını, müttefiklerin

⁴⁰⁶ Tansel, **a.g.e.**, s.92.

⁴⁰⁷ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 17 Mayıs 1919, No:3.

⁴⁰⁸ TİH, C.1, K.1, s.113.

⁴⁰⁹ Bayar, **a.g.e.**, C.5, s.1614.

⁴¹⁰ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 14 Temmuz 1919, No:54.

⁴¹¹ HTVD, S.11, Y.4, B.No:256.

⁴¹² Gotthard, **a.g.e.**, s.67.

Türklerin kitle halinde Hristiyanları öldürebileceklerinin göz önünde bulundurmalarını, bu durumda Hristiyanların tek kurtarıcılarının Müttefik Devletler olduğunu bildirmişti⁴¹³.

Harbiye Nazırı'nın 22 Kasım 1919 tarihli tamiminde, terhis edilen Rumların Metropolithane tarafından İstanbul'a getirildikleri ve bunların patrikhanede Venizelos namına yemin ettirildikten sonra ellerine Yunan pasaportu, teçhizatı ve elbisesi verilerek Anadolu'ya sevk edildikleri belirtildi⁴¹⁴. I. Dünya savaşı sırasında güvenlik nedeniyle sürülen Rumların çoğu, İngilizlerin de desteğiyle Kızılhaç personeli kimliği ile geri dönüyorlardı⁴¹⁵. 20 Ocak 1919'da İzmir'e gelen "*Anfitrini*" adlı Yunan Kızılhaç gemisi⁴¹⁶, İzmir Rum Cemaati hastanesine yerleşmiş ve hastaneye büyük bir Yunan bandırası çekmişti. Bunları "*Vatan müessesesi*" adında kadınlı erkekli ayrı bir Yunan heyeti takip etti. Urla, Aydın, Manisa, Bergama, Ayvalık, Rum fakirlerine imdat için yardım kolları tertip edildi. Kızılhaç memurları yanında Yunan subayları da geldi. İlaç sandıkları, sıhhi eşyalar arasında silah ve komite elbiseleri de getirilmişti⁴¹⁷.

Yunanlıları İzmir'e çıkmasında ve Yunan vahşetinin uygulamasında, İzmir Metropoliti Hrisostomos Efendi büyük rol oynamıştı⁴¹⁸. İzmir'in işgal günü olan 15 Mayıs'ta Türklerin katli için sağa sola koşan İzmir Metropoliti Hrisostomos Efendi, işgalden birkaç gün sonra Müftü Efendiyi de yanına alarak yaptığı konuşmalarda "*bütün milletlerin kardeş olduğundan*" bahsederek sükuneti tavsiye etmiştir. İşgalden sonra da Patrikhane temsilcileri, İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerine birer mektup sunarak, İzmir'in Yunan ordusunca işgal edilmesine izin verilmesinden dolayı sevinçlerini bildirerek teşekkür etmişlerdi. Rumca gazetelerin bildirdiğine göre, Patrikhane mektubunda, Türkiye Rumlarının her zaman ve "*Türklerin bütün işkencelerine rağmen Yunanistan'a bağlı kaldıklarını ve İngiltere, Fransa, Amerika'yı desteklediklerini*" ifade etmişti⁴¹⁹.

Faaliyetleri işgaller öncesine dayanan Kilise, Rum çetelerinin Türk halkına reva gördükleri tecavüzlerden birinci derecede sorumluydu. Kilise, Rum çetelerinin

⁴¹³ Gotthard, **a.g.e.**, s.51.

⁴¹⁴ Turan, **a.g.e.**, s.198.

⁴¹⁵ Taçalan, **a.g.e.**, s.180.

⁴¹⁶ Turan, **a.g.e.**, s.39.

⁴¹⁷ Bayar, **a.g.e.**, C.5, s.1612.

⁴¹⁸ **TİH**, C.II, K.2, s. 374.

⁴¹⁹ **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 27 Mayıs 1919, No:12.

savunmasız ve korumasız kadın, çocuk ve yaşlılara karşı işledikleri cinayetleri her bakımdan desteklemişti. Bu durum Kilisenin tarihine kara bir leke olarak geçti.

C- İTALYAN İŞGALLERİ

İtalya Paris Barış Konferansında Müttefiklere kabul ettiremediği isteklerine karşı konferansı terk ederek, Anadolu'da işgal hareketine başlamıştı⁴²⁰. İtalya İzmir'i kaybettiğini kesin olarak anlayınca, Mondros Mütarekesi döneminde yoğun faaliyetlerde bulunduğu, yeraltı ve yerüstü kaynakları açısından zengin bir bölge olan Menteşe sahillerini işgale başladı. Bu işgallerin amacı, İzmir'in işgalinden önce hem İtalya işgal sahasını genişletmek, hem de Yunanlılar İzmir'i işgal ettikten sonra daha güneye inmelerini engellemektir⁴²¹. Konferansta İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin verildikten bir gün sonra 7 Mayıs 1919'da İtalyan Dışişleri Bakanı Sonnino, Fethiye ve Bodrum'un işgaline izin verdi. İtalyan işgalleri ilk etapta Kuşadası-Selçuk karayolu, Selçuk-Aydın-Burdur demiryolu, Burdur-Antalya karayolunun gerisinde kalan bölgeler olarak tespit edilmişti⁴²².

İtalya Başbakanı Orlando'nun Paris Barış Konferansını terk etmesinden sonra Yunanistan İzmir konusunda şanslı duruma gelirken, İtalya'nın Anadolu'daki faaliyetleri de artmıştı. İtalya Anadolu topraklarına Yunanistan'dan önce çıkmak için çaba sarf ederken, dolaylı olarak da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini hızlandırmıştı.

Nisan başında bir torpido ile Fethiye'ye gelen Rodos'un İtalyan Belediye Başkanı, Fethiye Mutasarrıfı ile yaptığı görüşmede Fethiyelilerin kendilerine başka bir idare seçmelerini ve bu idarenin de adil ve medeni bir devlet olan İtalya'nın olmasını tavsiye ederek geri dönmüştür. 10 Mayıs 1919'da Dahiliye Nazırı M. Ali Bey'in Hariciye Nezaretine gönderdiği bir yazıda; "*3-4 gün önce Leryos adasına gidip orada beklemekte olan 4 İtalyan nakliye gemisinde 3 bin asker, bin yük hayvanı ve 200 otomobil bulunduğunu ve Çatıköy'deki Kumandanın, 'Leryos'daki kuvvetin 10 bine*

⁴²⁰ Jeaschke, a.g.e., s.217.

⁴²¹ Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri", **Bellekten**, C. LXII, S. 233, Ankara, Nisan 1998, s.164.

⁴²² Çelebi, a.g.e., s.90.

ulaşmasıyla, Anadolu'ya sevk edileceğini' mahal müftüsüne söylendiğinin, Bodrum Kaymakamlığının haberi üzerine Menteşe Mutasarrıflığına bildirildiği” haber verildi⁴²³.

57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, Antalya'nın işgalinin aslını öğrenmek için bölgeye yaptığı seyahat sonrasında, halkın mutlak surette aydınlatılması gerektiği düşüncesi ile Muğla, Fethiye, Marmaris ve Milas civarına gitmek için 9 Nisan 1919'da 17. Kolordudan izin istedi. 13 Nisan 1919'da 175. Alay Komutanlığından gönderilen rapora göre, bir Yunan vapuruyla üzerinde Kızılhaç işareti taşıyan bir doktor ve altı asker Fethiye'ye çıkmıştır. Bunlar tekrar vapura bindirilmişse de bu sırada iskelede bulunanlar arasında çıkan tartışma bahane edilerek, idareye yardımcı olmak maksadıyla İtalyan torpidosundan otuz denizci asker, bir makineli tüfek tekrar karaya çıkarılmıştır. İdarenin teşebbüsleri sonucu bu kuvvet tekrar torpidoya bindirilmiştir⁴²⁴. Fakat çok sürmeden “*Regine Elena Kruvazörünün, bu olayın ertesi günü Fethiye'ye geldiği*” haber verilmiştir⁴²⁵.

18 Nisan günü Fethiye'ye ulaşan Albay M. Şefik yaptığı araştırma sonucu, İtalyanların Menteşe sahillerini işgal etmek amacıyla ne gibi hilelere başvurduklarını ayrıntılı şekilde anlatan raporu 17. Kolordu Komutanlığına gönderdi. Raporda şunlardan bahsedilmekte idi; 3 Nisan'da Yunan Kızılhaç Heyeti'nin Fethiye'ye geleceği söylentileri yayılmış, 4 Nisan günü İtalyan Torpidosu Fethiye'ye gelmişti. Torpidodan Teodar isimli İtalyan memur halktan bazı kişilerle ilişki kurdu. 10 Nisan'da İtalyan askerleri çeşitli bahanelerle izinli dışarı çıkmak için hazırlık yapmış, Aynı gün Yunan Kızılhaç Heyeti'ni taşıyan gemi Fethiye'ye gelmesi ile Hristiyanlar iskelede toplanmışlardır. Toplananlar arasında Rodoslu Cemal Bey ve birkaç arkadaşı da bulunmakta olup, Nazmi adında ki bir çocuğun yanan bir sigarayı, Rum okulu müdürünün ceketinin cebine atması üzerine ceket yanmaya başlamıştır. Müdürün böyle bir davranışı hiç yakıştıramadığını söylemesi üzerine Cemal Bey, bastonu ile Müdür Bey'e vurmuş, bu olay üzerine zaten hazır bekleyen 20 piyade ve bir makineli tüfekten oluşan İtalyan kuvveti asayişin bozuk olduğu bahanesiyle karaya çıkmıştır. Fethi'ye Kaymakam Vekilinin böyle sıradan bir olayın, ilçede asayişin bozuk olduğunu göstermeyeceği yönünde baskı yapması üzerine, İtalyan askeri Torpidoya dönmek

⁴²³ Çelebi, a.g.e., s.90.

⁴²⁴ ATASE Arş.,K:436, G:70, B:70-35.

⁴²⁵ Aker, a.g.e., s.38.

zorunda kalmıştır. İtalyanlar propaganda için bir doktor ile dört muhafızı ilçede bırakmışlardır⁴²⁶.

Olayın gelişiminden de anlaşılacağı gibi, İtalyanlar ilçeyi işgal etmek için bir bahane bulamayınca, kendileri bahane yaratma yoluna gitmişlerdir. Oynanan oyun kısa bir süre için engellenmiş ise de, ilerleyen zamanda benzer sebeplerle İtalyanların ilçeyi işgalinin önüne geçilememiştir.

İtalya bu tarz girişimler sonucunda, 11 Mayıs'ta Ege İşgal Kuvveti Komutanı General Elia yönetiminde Menteşe sahillerinde ilk Fethiye'yi işgal etti⁴²⁷. Fethiye Kaymakam Vekili Hasan Fehmi, 11 Mayıs'ta Mutasarrıflığa verdiği bilgidен İtalyanların Ligarya Kruvazörünün mahalli emniyeti sağlamak bahanesiyle, elli kadar silahlı askeri ilçeye çıkarttıkları öğrenilmektedir. Gemi komutanı ayrıca yerleşebilecekleri bir yerin gösterilmesini istemişler ve asayişin sağlanması için Osmanlı idaresiyle mesai yapmaya hazır olduklarını söylemişlerdir. Buna karşı Fehmi Bey asayişin mükemmel olduğunu, bu konuda her türlü teminatı vermeye hazır bulunduğunu ve işgalin mütarekeye muhalif olarak yapıldığını bildirmişse de hükümetten emir aldığını bildiren gemi komutanı, askerlerin geri almasının mümkün olmadığını Fehmi Bey'e bildirmiştir⁴²⁸.

Menteşe Mutasarrıfının Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta, asker ihracına hiçbir sebep bulunmazken, kasabaya asker ihracının mütarekeye uymadığından askeri komutan ile müştereken protesto edildiği bildirilmiştir. Mutasarrıf Hilmi Bey bu haksız işgalin bir an evvel kaldırılması için gerekli siyasi teşebbüslerin yapılmasını da hükümetten istemiştir⁴²⁹.

15 Mayıs 1919'da Aydın'dan Harbiye Nezareti Celilesine gönderilen bir şifrede; Hükümeti Milliye'nin protestosuna binaen, İtalyan İşgal Kuvvetleri Komutanı Aleksandra'nın, İtalyan işgalinin amacına yönelik bir beyanat vererek, asker çıkarmakla İtalyan Kuvvetlerinin fena bir maksadının olmadığını, işgalin amacının işgal bölgelerindeki asayişin korumaya yönelik olduğunu söylediği bildirildi⁴³⁰.

⁴²⁶ Aker, **a.g.e.**, s.38, **ATASE Arş.**, K:436, G:70, B:70-46, Fethiye'nin işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **TİTE Arş.**, K:111, G:2, B: 38001, 39001, 40001 vd.

⁴²⁷ Çelebi, **a.g.e.**, s.91.

⁴²⁸ Türkeş, **a.g.e.**, ss.183-184.

⁴²⁹ Çelebi, **a.g.e.**, ss.91-92.

⁴³⁰ Bayram Akça, "Milli Mücadele Döneminde Fethiye", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.9, 2002, s.125.

İşgalden sonra Rum mektebini karargâh yapan İtalyanlar, kasabadaki gümrük ve pasaport binasını işgal ederek İtalyan bayrağı çektiler. 13 Mayıs'ta 60 asker daha getirilirken, 14 Mayıs'ta bu sayı 350'e ulaştı. 17 Mayıs itibarıyla Fethiye'de işgal kuvveti, 300 piyade asker, 40 makineli tüfek, 1 Yüzbaşı, 1 Üsteğmen, 2 Teğmen, 4 Yüzbaşı Doktor, 3 sivil memurdan oluşmaktaydı⁴³¹.

Yunanlarla kıyaslandığında İtalyanların işgal hadisesinde ne kadar dikkatli oldukları daha iyi anlaşılır. İtalyanlar işgali halka hissettirmemeye çalışarak, işgali Türk memleketinin inkişafı için karaya asker çıkartmak olarak göstermeye çalışıyorlardı. Bu tavır askerlerin karaya çıkmasından sonrada devam etmiştir. İtalyan işgal Kuvvetlerinin Komutanı yerel ve askeri idareye kesinlikle müdahale olmayacağı teminatını vermiş, askerlerinin Türk askerleri ile işbirliğine hazır olduğunu söyleyerek kendilerine yerleşmeleri için yer gösterilmesini istemişlerdir. İtalyanların doktor ve temsilcilerini korumak ve asayişini sağlamak amacıyla geldiklerini söylemelerine muhtemelen kendileri bile inanmamıştır. Kaymakam, Fethiye'de böyle bir sorunun olmadığını belirterek, söylenenlerin hiçbirini kabul etmesinin mümkün olmadığını belirterek işgali protesto etmiştir. Halk ise bu durum karşısında şaşkın olmasına karşı, bu yeni misafirlerini dikkat kesilerek tanımaya çalışmaktadır.

Regine Elena gemisi 2 Nisan akşamı Marmaris'e gelmişti. Kaymakama "Marmaris'te bir kömür deposu inşa edeceğini" bildirilerek, cevabını beklemeden Komutan Aleksandra Ciano karaya kereste çıkardı. Albay M. Şefik Bey'in tavsiyesi üzerine Nizamiye Bölük Komutanı ve Jandarma Komutanı Yüzbaşısı yanlarına ikişer asker alarak, inşaat alanına gittiler ve gerekli uyarıda bulundular. Bunun üzerine İtalyan üst subayı "Bize hükümetin izninin olduğunu söylediler, mademki istemiyorlar inşaatı durdurunuz" diyerek gemiye döndü. Kaymakam adına "İstanbul'dan emir gelmediği sürece, böyle kendi başlarına inşaat yapamayacakları" gemi komutanına tebliğ edildi. Akşam Mutasarrıf tarafından Kaymakama, "İtalyan askeri bulunmaması ve korunması idareye ait olmak kaydıyla iskele için şehir dışında bir yer gösterilmesi" söylenmesi üzerine, durum İtalyan gemi komutanına tebliğ edildi⁴³². Sonraki günlerde de kömür deposu inşası için, Aleksandra Ciano'nun baskısı devam etmiştir. 26 Nisan günü Ciano İstanbul'dan hala cevabın gelmediğini, kömürü getiren vapurun gelmesinin yakın olduğu gerekçesi ile 60 kadar İtalyan askeri ile karaya çıkmış ve deponun inşası için

⁴³¹ Çelebi, a.g.e., ss.92-93.

⁴³² Aker, a.g.e., ss.41-42.

inşaata başlamıştır. İtalyanlara daha fazla direnemeyen idare ise protesto ile yetinmiştir⁴³³. Bu suretle denizcilik bakımından şartları Kuşadası-Antalya kıyı kesimindeki en iyi liman olarak kabul edilen Marmaris 11 Mayıs 1919'da işgal edildi.

57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik Bey'in, Muğla'daki 2.Taburundan aldığı rapora göre; “*Marmaris'e 190 İtalyan askeri çıkmıştır. Bunlardan 10 sıhhiye, 20'si de Jandarmadır. Ordugâhlarını Değirmen Çayına kurmuşlardır.*”⁴³⁴ İtalyanlar 11 Mayıs 1919 sabahı Bodrum'a gelen Fuvayit torpidolarından 60 askeri karaya çıkararak, Bodrum'u işgal etmiş ve Kaymakamlığa “*bu işgalin İtilaf Devletleri bilgisi dahilinde olduğunu*” bildirmişlerdi⁴³⁵. Bodrum'a çıkan İtalyan askerleri, savunmasız Bodrum Kalesine yerleşerek kaleye İtalyan bayrağı çektiler⁴³⁶.

Söke'deki 135. Alay Komutanlığının 7 Mayıs 1919 tarihli raporunda; “*Alexandra Ciano Komutasındaki Regina Elena Kruvazörünün, Kuşadası'na geldiği ve geminin limanda kalacağı bir hafta boyunca, mürettebatının her gün karaya çıkacağı*” haber verildi. Sonraki raporlarda “*Ciano'nun 8 Mayıs günü karaya çıkararak Kuşadası-Selçuk yolunun 5. km'sine kadar gittiği, İtalyanların bozuk olan Gümrük iskelesini tamir ettikleri, su alma bahanesiyle Selçuk'a 5 km uzaklıktaki sahilde bulunan Bahçecik'e gidip, iskele inşası için 948 liralık kereste satın aldıklarını...*” bildirmiştir⁴³⁷. Bu arada İtalyan askerleri bozuk gümrük iskelesini onarmaya başlamıştır. 57. Fırka Komutanlığı 135. Alaya gönderdiği emirde “*İtalyanların iskele inşa ve tamir etme hareketlerinin mütareke şartlarına aykırı olduğunu ve mahalli yetkililer ile protesto edilmesini*” bildirmiştir. Buna rağmen Regine Elena kruvazörünün Kuşadası limanına gelmesi ile birlikte kasabada bir işgal havası doğmuştur. İtalyanlar hiçbir engelle karşılaşmadan karaya çıkabiliyor, iskele inşası için çalışabiliyordu. Nihayet İtalyanlar 14 Mayıs 1919 günü 13.00'e doğru Kuşadası ve Selçuk istasyonlarını işgal etmişlerdir⁴³⁸.

Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey, “*asker çıkarmasının mütareke hükümlerine aykırı olduğunu ve memlekette asayişin berkemal olup, asker çıkarılmasına gerek olmadığını*” söylemişse de, gemi Komutanı A. Ciano “*şimdilik asayişin iyi olduğunu,*

⁴³³ ATASE Arş., K:436, G:71, B:9.

⁴³⁴ Çelebi, a.g.e., ss.93-94.

⁴³⁵ Aker, a.g.e., s.47.

⁴³⁶ Avram Galanti, **Bodrum Tarihi**, Işık Yay., İstanbul 1945, s.34.

⁴³⁷ Aker, a.g.e., s.46.

⁴³⁸ Mevlüt Çelebi, “Kuşada'nda İtalyan İşgali”, Milli Mücadele'de Kuşadası Cephesi Ve Mahmut Esat Bozkurt Paneli, Kuşadası 2007, ss.34-35.

ancak gelecekte bir olay çıkmasını önlemek için asker çıkardıklarını” ifade etmiştir. Selçuk’taki İtalyan birliği, 202 deniz neferinden oluşurken, Kuşadası’nda ise 150 nefer ve birer takım kasabanın kuzeyinde, mezarlıkta ve hükümet dairesinde olmak üzere 200 nefer bulunuyordu⁴³⁹.

İtalyanlar Kuşadası’ndaki kuvvetlerinden 3 subay komutasında 200 erden oluşan bir müfreze ile 17 Mayıs 1919 tarihinde Söke’yi de olaysız şekilde işgal ettiler⁴⁴⁰. İşgalden birkaç gün sonra Söke halkını komutanlık binası önüne toplayan İtalyan komutan Teğmen Luca bir konuşma yaparak şunları söylemiştir: “*Biliyorsunuz birkaç günden beri aranızda bulunuyoruz. Biz buraya sultanın emriyle geldik. Sizlere yardım edeceğiz, sizlere medeni şeyler öğreteceğiz.*” Bu sırada İtalyan bayrağı göndere çekilmektedir, komutan bayrağı göstererek sözlerini şöyle sürdürmüştür: “*Bu bayrak işte böyle şerefle yükselir ve ancak kanla iner*⁴⁴¹.” İtalyanlar Söke’ye sultanın emri ile geldiklerini söyleyerek, halkın padişaha olan bağlılığını kullanarak halkı kendi yanlarına çekmeyi amaçlamışlardır. İtalyanlar her ne kadar Türk halkına doğrudan kötü davranmamışlarsa da, Teğmen Luca’nın İtalyan bayrağı çekilirken söylediği gibi kendilerini üstün bir konumda göstermekten de geri durmamışlardır.

İtalyanlar tarafından 16 Mayıs 1919’da Güllük işgal edilmişti. Yalnız bu limanla kalmayan İtalyanlar, Milas ve Çine tarafına geçerek Yunan nüfusu karşısında bölgenin ilk kalın duvarını örmüşlerdi.⁴⁴² İtalyanlar Güllük’teki kuvvetlerinden 300 kadarını, 30 Mayıs 1919’da Milas’a sevk ettiler⁴⁴³. 1 Haziran günü İtalya’nın Anadolu sahillerindeki Kuvvetlerinin Komutanı General Battistoni, Güllükten Milas’a geldi ve tekrar Güllük’e döndü. Bu hazırlıklar sonucu İtalyanlar 2 Haziran 1919’da bir tabur kuvvetle Milas’ı da işgal ettiler⁴⁴⁴. Milas’ta İtalyanlar azınlıklar tarafından coşkuyla karşılandı. Yerli Yahudilerden Yesef Levi’nin evi, İtalyan Komutanına tahsis edilerek evin balkonuna İtalyan bayrağı asıldı⁴⁴⁵.

Yunanlıların Aydın’ı işgal etmelerinden sonra Çine’de Rumlar, Yunan askerlerinin Çine’ye de gelmesine kesin gözüyle bakıyor ve Türk tarafına çeşitli şekilde

⁴³⁹ Çelebi, “**Milli Mücadelede...**”, ss. 404-405.

⁴⁴⁰ Aker, **a.g.e.**, s.70., “Anadolu’daki İtalyan işgal kuvvetlerinin karargahı Söke’dir. Buraya lojistik destek Kuşadası aracılığı ile sağlanmıştır. Antalya, Güllük, Milas, Kuşadası, Bodrum, Marmaris, Ula, Muğla’da askeri malzeme depoları vardır.” Bkz. Çelebi, “Kuşadası’nda İtalyan...”, s.36.

⁴⁴¹ Mevlüt Çelebi, “İtalyan İşgal Bölgesi Olarak Söke”, Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Sökeli Cafer Efe Paneli, Söke 2007, ss.66-67.

⁴⁴² Türkeş, **a.g.e.**, s.189.

⁴⁴³ Çelebi, “**Milli Mücadelede...**”, s.409.

⁴⁴⁴ Aker, **a.g.e.**, s.118, **ATASE Arş.**, K:433, B:138, B:1.

⁴⁴⁵ Türkeş, **a.g.e.**, s.191.

baskı uyguluyorlardı. Bu sırada boş durmayan İtalyanlar, 1 Haziran günü Çine yolunu keşfetmek üzere iki otomobille bir Binbaşı, bir Teğmen ve bir miktar İtalyan askeriyle Çine'ye hareket ettiler⁴⁴⁶. 5 Haziran 1919'da İtalyanlar 4 makineli tüfek, 200 kişilik bir piyade kuvveti, Tuğgeneral rütbesinde bir General ve emrindeki subaylarla Çine'yi işgal ettiler. Aydın'ın işgali üzerine karargâhını Çine'ye nakletmiş olan 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, hükümet dairesine giderek İtalyan Generaline, “Çine'ye gelmedeki amaçlarını” sormuş, General ise “halkın isteği üzerine ve hükümete yardım amacıyla” geldiklerini söylemiştir. Hâlbuki Çine'nin halkı İtalyanları çağırılmış değillerdi⁴⁴⁷.

İtalyanların Güneybatı Anadolu'da ki işgallerinden son durak Muğla olmuştu. Haziranın son günlerinde beş otomobil ile bir çavuş komutasındaki on askerden oluşan birliğin, telsiz telgraf istasyonu kurmak için Muğla'ya gelmesi, sıranın Muğla'ya geldiğini gösteriyordu⁴⁴⁸. 15 Temmuz'da Milas Güllükten Muğla'ya gelen bir İtalyan birliği, şehrin Bademlik mevkiine çadırını kurdu. İtalyan Generali Battistoni, Muğla Mutasarrıflığına şehri sadece asayiş amacıyla işgal edeceklerini bildirdi⁴⁴⁹. 23 Temmuz'da Muğla İtalyanlar tarafından işgal edildi. İşgal, askeri ve mülki makamlar tarafından protesto edilmekle kalmıştı⁴⁵⁰.

Görüldüğü gibi İtalyanlar meydana gelebilecek herhangi bir tepkiyi en aza indirmek için farklı bahaneler buluyorlardı. Bazen limana demirledikleri gemiden farklı sebeplerle askeri karaya çıkarıyorlar, bazen de gezinti adı altında bölgede keşif faaliyetleri yapıyorlardı. Vardıkları yerlerde hemen iskeleyi tamir etme gibi işlerle uğraşarak hem halka kendilerinin memleketin gelişmesi için geldikleri mesajını veriyor, hem de korkulacak kişiler olmadıklarını göstermeye çalışıyorlardı. İtalyanların bu planlı işgal siyaseti sayesinde büyük ölçüde amaçlarına ulaşmışlar ve halktan ciddi bir tepki almamışlardır.

⁴⁴⁶ Rumlar, Çine'de hükümetin zayıflığından faydalanarak, birkaç Türk'ü de kandırarak, Çine'deki Rum ve Türk gençlerinden oluşacak gönüllü bir birlikle, güvenliğin sağlanmasını Kaymakamdan istediler. Oysa Rumların asıl amacı, yerli Rumları silahlandırmaktı. Kaymakam önce bu teklifi kabul etmişse de, Türklerin uyarısıyla vazgeçmiştir. Rum Papazı Müftüye, “Yunanlıların nasıl olsa işgal edeceklerini, bunun tatlılıkla yapılmasını Müslümanlara baskı yapıyordu.” Bkz. Çelebi, **a.g.e.**, s.108.

⁴⁴⁷ Aker, **a.g.e.**, s.123.

⁴⁴⁸ Çelebi, **a.g.e.**, s.114.

⁴⁴⁹ Akça, **a.g.e.**, s.16.

⁴⁵⁰ Çelebi, **a.g.e.**, ss.114-115, “İtalyanların karargahı Korna'ya gelmiştir. Korna'da 400 nefer Piyade, 1 Batarya, 100 sandık cephane, 10 sandık bomba, 30 sandık nakliye arabası iblağ olmuştur. Antalya'dan otomobillerle mühimmat gelmiştir. İtalyanların işgali tevzi edecekleri anlaşılıyor” denilmektedir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:434, G:207, B:1.

D- İTALYAN İŞGAL SİYASETİ

Mütareke döneminde İtalya, 1917 St. Jean'de Maurienne gizli anlaşmalarıyla, kendisine vaat edilmiş olan, İzmir'den Antalya'ya kadar geniş bir bölgede işgal hazırlıkları yapmaktaydı. Sömürgeci bir devlet olan İtalya'nın, sömürgelerinin ehemmiyetsizliği onun Türkiye ile alakasının temelini teşkil etti. İtalya'nın asıl amacı, Türkiye'den azami miktarda büyük bir parça koparmaktı⁴⁵¹. İtalyanların tüm faaliyetleri aslında tek bir amaca dayanıyordu. O da ahalinin gönlünü kazanarak iktisada hakim olmak ve Türk topraklarını sömürgeleri durumuna getirmekti⁴⁵². İtalya Paris Barış Konferansı ile iplerin kopma aşamasına geldiği günlerde, işgal etmeyi düşündükleri yerlere sık sık savaş gemileri göndermek suretiyle bölgeye olan alakasını göstermişti.

İtalya halka iyi davranmasının kendisinin yararına olduğunu, daha önceki işgallerinden ve caydırıcı olarak Yunan işgal örneğinden öğrenmişti. İtalyanlar Yunanlılar gibi işgallerini kanlı bir şekilde yapmış olsalardı, Türklerin kendilerine karşıda silaha sarılacaklarını biliyorlardı. Nitekim İtalya Trablusgarp'ta bunu çok iyi görmüştü. Söke'de bir konuşma yapan Teğmen Luca, *“Bir memleket kalben fethedilmelidir. Biz, Trablusgarp savaşında bunun tersini yapmakla büyük bir hata yaptık ve bunun hatasını hala çekiyoruz”* demişti⁴⁵³.

İtalyanlar hem Yunanlılara karşı açılan milli mücadele hareketini hoşgörü ile karşıyorlar hem de işgal bölgeleri halkına yumşak ve gönül alıcı muamelelerini esirgememk suretiyle Türklerin dostluğunu kazanmayı amaçlıyorlardı⁴⁵⁴. Bu siyaseti İtalyan işgal kuvvetinin her ferdinin eksiksiz uygulayabilmesi için, her askere Türk mahalli adet ve lisanından bahseden matbu bir rehber dağıtıldı. Bu rehberin başında Türklere *“kardaş”* kelimesiyle hitap edilmesi tavsiye edildi. Bu gibi davranışlarla ahalinin sevgisini kazanmaya çalışan İtalyanlar, bir taraftan da kendilerini *“hami”* duruma getirebilecek mesaide bulunuyorlardı. Bu amaca yönelik havalideki bazı kimselere, *“himaye vesikası”* dağıtıldı. Yunanlıların İzmir ve çevresinde yaptıkları zulümden de istifade etmesini bilen İtalyanlar, İzmir ve havalisi ile ilişkisi olan şahıslara Yunanlıların işkence ve takiplerine maruz kalmamak için bazı vesikalar verdiler.

⁴⁵¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara 1973, s.19.

⁴⁵² Köstüklü, *a.g.e.*, s.37.

⁴⁵³ İsmail Gün, Ahmet Özdemir, *Söke Tarihi ve Coğrafyası*, Aydın 1943, s.100.

⁴⁵⁴ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara 1959, s.136.

Görünüşte Türkleri Yunan takibinden korumaya amaçlayan bu hareket aslında, Yunan işgali yerine, İtalyan işgalini tercih etmesi gayesine yönelikti⁴⁵⁵.

İtalyanlar yaptıkları çeşitli açıklamalar ve vaatlerle hükümet, belediye ve halk üzerinde nüfuslu olan kişileri saflarına çekmeye çalıştılar. İtalyan sempatzımanı yaptıkları bu kişiler vasıtasıyla, kamu ihtiyaç ve arzusu tatmin edilerek halkın kendilerine temayülü sağlanmaya çalıştılar⁴⁵⁶. Osmanlı Devleti makamları arasındaki yazışmalarda, halkın sevgisi ve dostluğunu kazanmak anlamında “*siyaseti muslihane*” olarak nitelenen bu siyasetin mimarı⁴⁵⁷, İstanbul’daki Yüksek Komiser Sforza’dır. Sforza işgal birliklerine “*halka karşı iyi davranmalarını ve baskı yapmamalarını*” tavsiye etti⁴⁵⁸. Yunan işgaline karşı bölge halkının varını yoğunu ortaya koyup mücadele azmini göstermesine karşı, İtalya’nın bir kurtarıcı gibi görülmesinde iki ülkenin işgal politikaları, halka karşı tutumları ve Anadolu toprakları hakkında besledikleri niyet etkili olsa gerekti.

General Elia 12 Eylül 1919’da bütün birliklerin komutanlarına gönderdiği emirde, idari işlerde Osmanlı yöneticileriyle işbirliği yapılabileceğini, ancak üstüymüş gibi tavırlardan kaçınmalarını istemişti⁴⁵⁹. Bu emir İtalyanların Anadolu’da ki işgallerinde ne kadar ince bir siyaset izlediklerini, sadece halkı değil idarecileri de nasıl etkisiz hale getirdiklerini açıklamaktadır.

İtalyanlar her şeyi en ince ayrıntısına kadar planlayıp, ona göre hareket ediyordu. İşgal edilecek yere askerin hepsi işgal esnasında çıkarılmıyor, aksine önce küçük birliklerle işgal gerçekleştirilip, ardından takviye kuvvetlerle durum sağlamaştırılıyordu. Çine’deki İtalyan Kuvvetleri önceleri bir piyade ve ağır makineli tüfek bölüğünden ibaretken, yeni İtalyan birlikleri ile bir Bersagliere taburu ile 3 ağır makineli tüfek bölüğü, iki piyade bölüğü ve bir dağ topçu bataryasına çıkarılmıştır⁴⁶⁰.

Menteşe sahillerini hiçbir mukavemetle karşılaşmadan teker teker işgal eden İtalya, sudan sayılabilecek bahaneleri gerekçe olarak göstermekten de çekinmedi. Fethiye’de düzen ve emniyeti bozan hiçbir durum olmadığı halde, asayişin sağlanması⁴⁶¹ ve İtalyan doktor ve kontrol memurunun muhafazası için işgali

⁴⁵⁵ Köstüklü, **a.g.e.**, s.35.

⁴⁵⁶ Köstüklü, **a.g.e.**, s.37.

⁴⁵⁷ **ATASE Arş.**, K:37, G:2, B:2-1.

⁴⁵⁸ Çelebi, **a.g.e.**, s.132.

⁴⁵⁹ **TİH**, C.II, K.1, s.179.

⁴⁶⁰ Çelebi, **a.g.e.**, s.134.

⁴⁶¹ Aker, **a.g.e.**, s.48.

gerçekleştirdikleri bildirildi⁴⁶². İşgalin protesto edilmesine karşı İtalyanlar Kuşadası'nı da benzer şekilde işgal etmekten çekinmediler⁴⁶³.

İtalyanlar işgallerin başlangıcından itibaren her fırsatta işgalin geçici olduğunu dile getirerek halkı kandırdılar⁴⁶⁴. İtalyan işgal kuvvetlerinin mevcut idarenin ve askeri kuvvetleri görevlerine müdahale etmemeleri, bir tepkiye sebep olmamak düşüncesinden olsa gerekti⁴⁶⁵. İtalyanlar işgaller sırasında herhangi bir direniş ile karşılaşmamak için yerel idarecilere, işgalden Osmanlı Hükümetinin haberi olduğunu da ayrıca bildirdiler⁴⁶⁶. Damat Ferit Paşa Hükümetinin de bir tebliğ ile açıkladığı gibi İtalyan işgallerinden İstanbul Hükümetinin haberi yoktu. Asker çıkarmadan haber verdikleri takdirde halkın ve hükümet kuvvetlerinin direnişi ile karşılaşılmaktan korkuyorlardı⁴⁶⁷.

İtalyanların işgal hareketlerinde bu derece planlı davranmaları Yunan işgaline karşı kendilerini tercih edilir duruma getirmiştir. Gelişmeleri yakından gözlemleyebilmiş olan Asaf Gökbel, Kuşadası'nı işgal eden İtalyanların ne halka nede idarecilere karışmamasının Aydın halkı arasında da İtalyanlara olan yakınlığı artırdığını belirtmiştir. Gökbel her ikisi de düşman olmasına karşı İtalyanların daha iyi görüldüğünü ve bu yüzden üç kişilik bir heyetin İtalyanların gönderilmesine karar verildiğini belirtmiştir⁴⁶⁸.

Türk halkı savaşların verdiği yorgunluk, yoksulluk, kötü idare sonucu İtalyan işgalleri kabul etmekle kalmayarak, bir süre sonra sempati duymaya başlayanlar dahi olacaktı⁴⁶⁹. Bazı Türk idareciler ise İtalyanların bu ince siyasetinin altında yatanları göremeyerek, gafletkarane hareket edebilmekteydi. Örneğin, Çine Kaymakamı bütün gün sohbet için İtalyan temsilcisinin yanına giderken, telgrafhaneye de İtalyan

⁴⁶² Çelebi, **a.g.e.**, s.92.

⁴⁶³ Çelebi, **a.g.e.**, s.96.

⁴⁶⁴ **TİH**, C. II, K. 2, s.18.

⁴⁶⁵ Aker, **a.g.e.**, s.49.

⁴⁶⁶ **TİH**, C. I, s.152.

⁴⁶⁷ Apak, **a.g.e.**, s.65.

⁴⁶⁸ Gökbel, **a.g.e.**, ss.100-101.

⁴⁶⁹ **TİH**, C.2, K.1, s.18, İtalyan işgalinin halk tarafından benimsenmesini en güzel, o günleri birebir yaşamış Mustafa Bilgin, Raci Ulusoy, Hüseyin Dönmez, Ayşe Arıcan Mevlüt Çelebiye anlatmıştır. Batumlu Hüseyin Dönmez, "İtalyanlar halka karşı iyi davrandılar, zulüm yapmadılar, askeri çok neşeliydi, hep askeri elbise giyiniyorlardı. Şakalaşıyor, oyunlar oynuyorlardı... İtalyanlar bize peksimet verirlerdi, çocuklar peksimet için kavga ederlerdi." Sökeli Raci Ulusoy, "İtalyanlar Söke'yi işgal ettikten sonra imar faaliyetine geçtiler. Türkleri ücret karşılığında işçi olarak çalıştırdılar. Büyük bir binayı yatakhane yaptılar. Hayvanların bir kısmını Türklerin ahırlarına koyuyorlardı. İtalyanlarla ilişkimiz gayet iyiydi..." Mustafa Bilgin ise Kuşadası'nda İtalyanlar hakkında şu bilgileri verir. "İtalyanlar halka çok iyi davrandılar. Çocuklara şeker ve çikolata, fakir halka pirinç ve esnaf, memura da kahve dağıtırlardı." Fethiyeli Ayşe Arıcan'da "İtalyanlara süt ve yumurta sattığını, karşılığında İtalyanların bol para verdiğini söylemiştir." Bkz. Çelebi, **a.g.e.**, s. 131.

telgrafçıların kendi adlarına istihdam edilmesini tereddütsüz uygun görmüş ve temin etmişti. Kaymakam, Türk hapishanesinin korunması içinde İtalyan temsilcisi Negrato'dan yardım istemiş ve Türk hapishanesi İtalyan askeri tarafından korunmaya başlanmıştı⁴⁷⁰.

İtalyan işgal siyasetinin halkı devletten kopardığını fark eden bazı yetkililer İstanbul'u uyarırken, İtalyanların ne şekilde hareket ettikleri hakkında da ayrıntılı bilgi verdiler. II. Ordu Müfettiş Vekili Selahattin Bey 7-10 ve 11 Temmuz 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği raporunun bazı kısımları şöyle idi:

“ ...

2- İtalyan mümessil ve kıtalarıyla temas mecburiyetinde kalacak küçük büyük memurların, milli menfaatlerin muhafazasında birer amil olmaları lazım gelir. Harici ve idari işlere vakıf, ahalinin vatani hislerini devam ettirmeye, kudretli, memleketin kurtarılması neye mütevakıf ise, onu yapmaya azmedecek amirleri bulunmadıkça, bu bölgenin elde kalacağına emin bir gözle bakılamaz.

3- Yabancı telkinlerin tesirleri hakkında, XII. Fırka askerlik dairesi şubelerinden bilgi toplattım. Netice olarak o bölgedeki Türk ve İslam nüfusun, kahir çoğunluğuna rağmen Saltanatın muhafazası ve İstiklal lehinde umumi hissiyatın ve halkın işgaline çalışıldığı his olunmaktadır. Halk hükümete sadakat göstermekle beraber bir alışkanlık neticesi, eşraf tarafından idare edilmektedir. Eşraftan bazıları yabancılara mütemayildir. İdare amirleri de öteden beri mevcut bir zihniyetle işleri eşrafla gördüklerinden, şimdi ki vaziyette tehlike kendini göstermiş oluyor.

...

6- Müslim ve gayri Müslim Osmanlı tebaasından hiç kimsenin, İtalyan hizmetine kaydedilmesine müsaade edilmemeleri ve telgraf hattının muhafazası mahalli hükümetlere yazılmıştır. Ancak bunlar, askeri makamların ve müfettişliğin asayiş işlerine ait verdikleri emirleri

⁴⁷⁰ Aker, a.g.e., s.226, “Örneğin Burdur'da kasap Giritli Kör İbrahim'in 100 lirası çalınması üzerine, hükümete yapılan müracaattan cevap alınamamış, İtalyanlara yapılan şikayet üzerine, İtalyanlar devriye gezdirmeye başlamıştır.” Bkz. ATASE Arş., K:434, G:207, B:1.

*yapmadıklarından kendi üst makamlarınca da tebligatta bulunulması*⁴⁷¹.”

Harbiye Nazırı Ferit Paşa, 13 Temmuz 1919'da bu raporların muhteiyatını Sadarete bildirmiştir. Raporlarda İtalyanların işgal sahalarını her gün sessizce genişletmekte olduklarının anlaşıldığı ve Yunanlıların Aydın vilayetinde kan dökücü eylemleri nedeniyle onlara çevrilmiş olan dikkatin birazının da, her türlü hileye başvurmakta olan İtalyanlara çevrilmesi istenilmiştir⁴⁷².

Raporda İtalyan işgal bölgesinde tüm idarecilerin uyanık olarak, milli menfaatlerin korunmasın da etkili olmaları istenirken, memleketin kurtarılabilmesi için lazım gelen azim ve iradeyi gösterecek idarecilerin şart olduğu, aksi halde vatan torağının emniyette olduğundan bahsedilemeyeceği bildirildi. Ayrıca bölgedeki bazı eşrafın İtalyanlara meyletmesi ve idarecilerinde birçok işi eşrafla birlikte yürütmesinden dolayı halkta da İtalyanlara olan meylin arttırdığı, bu durumun ise çok tehlikeli olduğuna dikkat çekildi.

II. Ordu Müfettiş Vekili Selahattin Bey'de Konya Vilayetine, Antalya ve Mentеше Mutasarrıflığına 12 Temmuz'da gönderdiği talimatta: *“Mahalli yetkililer işgal bölgesindeki halkın, Osmanlı idaresinden uzaklaşmasına ve İtalyan egemenliğine alışmasına yol açacağını”* bildirerek uyarıda bulundu⁴⁷³. XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'da 18 Ağustos 1919'da Harbiye Nezaretine ve II. Ordu Müfettişliğine bu konu üzerine yetkililerin dikkatini çeken bir rapor gönderdi⁴⁷⁴. Harbiye Nazırı Vekilinin 12. Kolordu Komutanına gönderdiği telgrafa göre İtalyanlar, daha Antalya'ya ilk ayak bastıkları günden itibaren fevkalade muslihane bir siyasetle ahalinin teveccühünü kazanmaya çalışmışlardır. İtalyanlar muhtelif cihetlerde boğulmak istenen Türk Milleti için kendilerini yegâne dost olarak göstermişlerdir. Harbiye Nazırı Vekili bu hatırlatmalarda bulunduktan sonra *“Ancak bize en hayr-ı hah görünenlerin, bizden evvel kendi menfaatlerinin teminini düşüneceklerinin tabi olduğu nazarı dikkate alınarak”* hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁷⁵ Dâhiliye Vekili namına Adnan Beyin Denizli, Mentеше, Aydın Mutasarrıflarına gönderdiği telgrafta da; İtalyanların Antalya, Burdur, Muğla, Kuşadası mıntıklarında *“pek sakın fakat o nisbetle nafiz”* bir siyaset

⁴⁷¹ Gökbilgin, a.g.e., ss.160-161.

⁴⁷² Gökbilgin, a.g.e., s.161.

⁴⁷³ Çelebi, a.g.e., ss.144-145.

⁴⁷⁴ Çelebi, a.g.e., ss.145-146.

⁴⁷⁵ Köstüklü, a.g.e., s.39.

takiple bölgenin “*menafi-i ikdisadiyesini*” ellerine almaya çalıştıkları belirtilmiştir. Mevcut ortam İtalyanlarla yeni meseleler yaratılmasına müsait değildir. Fakat İtalyanların bölgedeki faaliyetlerinde tamamen serbest kalmalarının büyük zarar doğuracağından, bu faaliyetlerden sürekli haberdar edilmelerini ve lüzumuna göre gerekli tedbirlerin alınmasına özen gösterilmesi istenmiştir⁴⁷⁶.

Telgraflardan Osmanlı idaresinin İtalyan işgal ve siyasetinin farkında oldukları anlaşılmaktadır. Fakat tedbir olarak İtalyanların faaliyetlerinin yakından izlenmesi ve gerekli makamların durumdan haberdar edilmesinin istenmesinden öteye gidilememiştir. Hâlbuki İtalyan işgal siyasetini bilen ve halkı bu konuda bilinçlendirebilecek yerel idareciler bölgeye gönderilebilecekken, bu konuda her hangi bir faaliyette bulunulmaması ciddi bir eksiklik olmuştur.

Propagandaya ayrı bir önem veren İtalyanlar, henüz işgaller tamamlanmadan 11 Haziran 1919’da Rodos’taki Komutanlıktan Başkomutanlığa gönderilen bir raporda, halkı bilgilendirmek, propaganda için Türkçe ve İtalyanca yayınlanacak bir gazete çıkarmak ve halk ile İtalyan askerini kaynaştırmak amacıyla Söke, Milas ve Muğla’da sinema açılmasını teklif etmişlerdi. İtalyanlar 1920’de açılan Kuşadası, Burdur, Söke, Muğla, Fethiye ve Antalya’daki okullarda eğitime başladılar. 19 Haziran 1920’de açılan Söke’deki okula 114 Türk, Rum ve Yahudi kız ve erkek öğrenci devam etmişti. Açılan bu okullarda yalnız İtalyanca eğitim verilmemiş, aynı zamanda Hristiyanlık propagandası da yapılmıştı⁴⁷⁷. İtalya Dışişleri Bakanı Tittoni, Ağustos 1919’da Doğu Akdeniz Sefer Kuvveti Komutanlığına verdiği emirde: “*Anadolu halkına mümkün olan en geniş sağlık hizmetlerinin verilmesini ve gerekirse yeni sağlık kurumlarının açılmasını*” bildirmişti. Halka ücretsiz olarak ilaç dağıtılması ve benzeri sağlık hizmetleri, halkın İtalyanlara sempati ile yaklaşmasında oldukça etkili oldu⁴⁷⁸. Halkın hizmete ihtiyaç duyduğu alanları ve zayıf olduğu noktaları çok iyi tespit etmiş olan İtalyanlar okul, hastane, pastane, telefon santralleri, radyo istasyonları gibi kurumlarla halka hizmet verirken, asıl amaç olan kendi propagandalarını yapmaktan da geri durmadılar⁴⁷⁹.

⁴⁷⁶ Köstüklü, **a.g.e.**, s.40.

⁴⁷⁷ Çelebi, **a.g.e.**, ss.150-151.

⁴⁷⁸ Çelebi, **a.g.e.**, s.152.

⁴⁷⁹ “Söke, Kemer, Balatçık mevki İtalyanlar tarafından tamir edilir.” Bkz. **ATASE Arş.**, K:439, G:119, B:119-1, 16 Aralık 1919 tarihli bir emirle, 94. Askeri Posta Şubesini Rodos’tan Milas’a nakleden İtalyanlar; Kuşadası, Antalya, Muğla, Güllük, Bodrum, Fethiye, Marmaris, Çine, Söke ve Koçarlıda Askeri Posta Teşkilatı kurmuşlardı. Buraların güzergâhı şöyle tesbit edilmişti. Güllük: Milas, Mandalyat,

Yunan işgalinin yayılmasında ve Yunanlıların tarla, zeytinlik gibi yerleri yakmalarında İtalyan Kuvvetlerinin bir nevi sed vazifesi görmesi, halkın İtalyanlarla yakınlaşmasına bir başka sebepti⁴⁸⁰. İtalya bazı durumlarda Kuva-yı Milliye ile işbirliği yapmaktan da geri durmadı⁴⁸¹. Yunanistan'ın işgal bölgesini devamlı genişletmesine karşı, İtalyanlar bazen Kuva-yı Milliye'ye silah temini konusunda da yardımcı oldular⁴⁸².

İtalyanları halka hoş gösteren bir başka konuda, Yunan işgal bölgesinden gelip kendi işgal bölgelerine sığınan ve çok zor şartlar altında yaşayan göçmenlere her türlü yardımı yapmalarıydı⁴⁸³. Açık havada uyuyan 20.000'ni aşkın göçmene, İtalyan askeri birlikleri un ve galeta yardımı yapmışlardı. Ayrıca Şubat 1920'de İtalyanlar göçmenlere 1.500'den fazla battaniye ve bir kamyon et dağıttılar⁴⁸⁴. İtalyanların göçmenlere karşı davranışını Menteşe gazetesi “Şayan-ı Şükran” şeklinde değerlendirdi. İtalyan işgalindeki Çine'de, Aydın'dan gelen göçmenlere iyi davranan İtalyanlara 5.000 göçmen adına gönderilen 30 imzalı bir mektupla teşekkür edilmesi, İtalya'nın halkın

Düzova, Eskihisar, Ahiköy, Çine, Balta, Dalaman, Yeniçift, Aydın Köprüsü. Kuşadası: Kurfalı, Efes, Burgaz, Rumçanlı, Akköy, Karaköy, Söke, Kelebek, Naibli, Musalı, Teke, Koçarlı, Bağarası. İtalyanlar aşağıdaki yerlerde de telsiz telgraf istasyonları kurmuşlardır: Antalya, Burdur, Fethiye, Muğla, Milas, Kuşadası, Söke, Çine, Kurna, Akşehir, Konya. Şuralarda da telefon santralleri kurmuşlardır: Kuşadası, Söke, Moralı, Bağarası, Kurfalı, Rumçanlı, Burga, Naibli, Teke, Üzümlü, Karagaşlı, Bozözüklü. Radyo istasyonları kurulan yerlerde şöyledir: Kuşadası ve Söke. Telefon hatları da şöyledir: Muğla, Ula ve Gökova ile Milas: Güllük, Ahiköy ve Mandalyat ile Kuşadası: Rumçanlı, Efes, Kurfalı ve Söke ile, Söke: Kuşadası, Bağarası, Koçarlı, Kemer ve Musalı ile Musalı: Söke, Karagaşlı, Teke ve Naiblidir. İtalyanlar aşağıdaki yerlerde de telsiz telgraf istasyonları kurmuşlardır: Antalya, Burdur, Fethiye, Muğla, Milas, Kuşadası, Söke, Çine, Kurna, Akşehir, Konya. Şuralarda da telefon santralleri kurmuşlardır: Kuşadası, Söke, Moralı, Bağarası, Kurfalı, Rumçanlı, Burga, Naibli, Teke, Üzümlü, Karagaşlı, Bozözüklü. Radyo istasyonları kurulan yerlerde şöyledir: Kuşadası ve Söke. Telefon hatları da şöyledir: Muğla, Ula ve Gökova ile Milas: Güllük, Ahiköy ve Mandalyat ile Kuşadası: Rumçanlı, Efes, Kurfalı ve Söke ile, Söke: Kuşadası, Bağarası, Koçarlı, Kemer ve Musalı ile Musalı: Söke, Karagaşlı, Teke ve Naiblidir. Bkz. Çelebi, a.g.e., ss.154-155.

⁴⁸⁰ “7 Temmuz 1919'da Menderes güneyine sebepsiz geçerek Emirağası, Baltaköy, Rebapderesi, Eski çiftlik karyeleri ve bu karyelerin binlerce zeytin ağaçlarını ihrak ve civar karyelerle beraber emval ve hayvanatı yağma ettikleri ve bu mezalim üzerine İtalyan Kuva-yı işgaliyesi işe müdahale ederek, Yunan askerlerini Menderes nehrinin kuzeyine def ettikleri” Bkz. **ATASE Arş.**, K:461, G:116, B:1, **ATASE Arş.**, K:94, G:2, B:1.

⁴⁸¹ “Burdur İtalyan zabiti, İtalyanların zahire ihtiyacının şedidi olduğunu, Kuva-yı Milliye silah ve mühimmat takviye edilirse, Generalin talebi üzerine Antalya'dan zahire ve mevaşi ihracına izin verileceği”, Bkz. **ATASE Arş.**, K:328, G:33, B:1, **ATASE Arş.**, K:434, G:123, B:1.

⁴⁸² “Heyet-i Milliye'nin vuku bulan teşebbüsat ve müracaatı neticesinde, Antalya mühimmat ambarındaki silah ve cephanelerden bir kısmının, Aydın cephesi için hafiyen sevk ve ihracına, İtalyan kıtaat Kumandanlığı tarafından müsaade olunmuştur.” Bkz. **ATASE Arş.**, K:438, G:24, B:1.

⁴⁸³ “6.000 Nüfuslu Germencikte, Yunanlıların çeşitli işkencelerle 150 kadar İslam halkı vahşice katletmeleri, halk arasında korku yaratmıştır. Halk Söke ve Menderes kıyı yönünde hicrete başlamıştır. Her türlü ihtiyaçtan yoksun, yataksız, yorgansız, otların kumların üzerinde yatmaktadırlar. Bu durum Söke'ye gelen bir İtalyan Kumandanının, nazarı merhametini isticlab eylemiş ve hükümete durumu yazması üzerine bir miktar erzak gelmiştir. Yine doktorlar muhacirini muayene tedavi ve acilen ilaç tevzi edilmiştir.” Bkz. **ATASE Arş.**, K:435, G:55, B:1, **ATASE Arş.**, K:461, G:117, B:1.

⁴⁸⁴ Çelebi, a.g.e., s.139.

gönlünü kazanmada önemli bir yol aldığını bize göstermektedir⁴⁸⁵. 20 Ağustos'ta Denizli Heyet-i Milliyesi'de Antalya'daki İşgal Komutanlığına ve temsilciliğine, “*Aydın felaket zadegânına karşı gösterilen hidematı insaniye ve muaveneti ulviyeden dolayı*” teşekkür etmişti⁴⁸⁶.

Baştan beri açıklandığı gibi İtalya halkla, idarecilerle kurduğu ilişkilere büyük önem vermişti. Anadolu'da kalmanın yolunun, Türklerin ve özellikle halk üzerinde etkinliği olan insanların dostluğunu kazanmakta olduğunu erkenden görmüş ve eşrafi kendine bağlamak içinde elinden geleni yapmıştır.

İtalyanlar bölgedeki halka sağlık, ulaşım, haberleşme gibi konularda hizmet vermekteydi. Bu durum halkta bir mahcubiyet ve İtalyanlara karşı bir minnet duygusuna neden olmakta idi. 12. Tümen Askerlik Şubesi Başkanı Albay İsmail Hakkı, 5 Haziran 1919 tarihli telgrafında İtalyan faaliyetlerine dikkat çekerek halkın ihtiyaçlarını çok iyi tespit edip ona göre hizmet vermekte olduklarını, halkın içine soktukları gizli propagandacılar sayesinde kendilerini halka kurtarıcı gibi göstermeye çalıştıklarını belirtmiştir. Halk ise işgal fikrine karşı olmasına rağmen ihtiyaçlarından dolayı verilen hizmetleri kabul etmektedir. Albay İsmail Hakkı Bey'e göre iradeler üzerinde etkili olmak için “*boş durmadan bir şeyler yapmak lazımdır.*” Ayrıca dışişlerinden anlayan yetkili amir ve komutanların bölgeye gönderilmesi de bölge için lüzumu en acil şeylerdendir⁴⁸⁷. Albay M. Şefik'te Aydın çevresinde Yunanlılara karşı mücadele yürütülürken, İtalyanların kendilerine karşı davranışlarının iyiliksever bir nitelikte olduğunu belirtmiştir. “*İtalyanlar bizimle iyi geçinmek için bütün nezaketlerini terbiyelerini gösterdiler. Aydın çevresinden göç edenlere karşı hızla maddi yardımda bulundular, aramızda yanlış anlamının meydana gelmemesine çalıştılar*” şeklindeki önemli değerlendirmelerinden sonra Albay M. Şefik, “*İtalyanlara karşı beslediğimiz memnuniyeti olumsuz kılacak bir olay olmadı*” diyerek, yürütülen işgal hareketinde İtalyanların ne derece dikkatli hareket ettiklerini göstermiştir⁴⁸⁸.

⁴⁸⁵ Mevlüt Çelebi, “Menteşe Gazetesi”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.XIX, S:112, Nisan 1993, ss.222-225., 3 Haziran 1919 günü Söke Belediye Başkanı Mustafa Efendi'nin İtalyan Generali Battistoni ile yaptığı görüşmede söyledikleri halkın ve mahalli yöneticilerin duygularını ifade etmesi bakımından iyi bir örnektir: “Türk milletinin her taraftan duçar-ı hakaret olduğu şu felaketli anında hissiyat ve izzet-i nefesine pek ziyade riayet gösteren ve bu suretle asalet ve necabetini ve hakiki medeniyetini nazarımızda bir kat daha isbat ve a'la minnettarlığımızı ifade ile aramızda görmekle mübahi olduğumuz ceneral hazretlerini kemel-i hürmet ve samimiyetle selamlıyoruz.” Bkz., Çelebi, “İtalyan İşgal Bölgesi Olarak...”, s.67.

⁴⁸⁶ Ahmet Akif Tütenk, **Milli Mücadelede Denizli**, İzmir 1949, s.65.

⁴⁸⁷ Ünal, **a.g.e.**, s.78.

⁴⁸⁸ Aker, **a.g.e.**, s.223.

Her ne kadar İtalyanlar genel anlamda olumlu değerlendirilmişse de, Albay M. Şefik'in dediği gibi “*orada gizli bir mücadele*” vardı. Örneğin, 135. Alayın iyice dağılması nedeniyle Söke'nin Müslüman köyleri ciddi şekilde Rum çetelerinin tehdidi altında idi. Buralarda Rumların Müslümanlara karşı artan eylemleri ve cinayetleri tüyer ürpertecek boyutlara ulaşmıştı. Asayişi sağlamak için geldiklerini her fırsatta beyan eden İtalyanların, bu felakete seyirci kalıp hiçbir varlık göstermemiş olmaları, İtalyanların Türk halkını değil tamamen kendi menfaatleri düşündüklerini açık olarak göstermekte idi.⁴⁸⁹ Bu duruma bir diğer örnek ise şöyledir: 135. Alay Komutanı Yarbay Mazhar, “*İtalyanların Yunanlıları Aydın'a girdirmemek için 135. Alayın yardım edip etmeyeceğini*” sorduklarını belirterek, ne şekilde davranması gerektiğini Albay M. Şefik'e sormuştur. Albay M. Şefik “*...Yunanlılara karşı duyduğumuz intikam hissi, bizi ister istemez bu çatışmaya götüreceği*” cevabını kişisel kanaati olarak söylemesini bildirmiştir. Buna rağmen 22 Mayıs'a gelindiğinde İtalyanlar, söylediklerinin aksine hareket ederek Selçuk'taki İtalyan Müfrezesi Kuşadası'na doğru 5 km geri çekilmişti⁴⁹⁰.

Bu tarz küçük olaylar haricinde İtalyanlar, Antalya'ya ilk ayak bastıkları andan itibaren, geleceğe yönelik büyük bir yatırım yapma bilinciyle hareket ettiler. Bu hareket tarzı onları Yunan işgal kuvvetlerinden ayırarak, büyük ölçüde kabul görmelerini sağladı. Bölgede yetkili bir komutanın “*İtalyanlara karşı beslediğimiz memnuniyeti olumsuz kılacak bir olay olmadı*” şeklindeki değerlendirilmesi de, başlangıçtan beri bahsettiğimiz siyasetin bir sonucu olsa gerektir. Bir komutanın İtalyanlardan bu şekilde bahsetmesine karşı, halktaki memnuniyetin çok daha fazla olabileceği sonucunu da doğurmaktadır.

⁴⁸⁹ ATASE Arş., K:36, G:58, B:1.

⁴⁹⁰ Aker, a.g.e., ss.80-81.

İKİNCİ BÖLÜM

AYDIN KUVA-YI MİLLİYESİ'NİN OLUŞUMU TEŞKİLATLANMASI VE FAALİYETLERİ

I- AYDIN KUVA-YI MİLLİYESİ'NİN OLUŞUMU

A- BÖLGEDE ASKERİ BİRLİKLERİN DURUMU VE AYDIN'DA YUNAN ZULMÜ

Genişleyen Yunan işgali Aydın'a sirayet etmekte gecikmedi. Haziran başlarında Atina'daki hükümetin fikirlerini yaymakla bilinen Messages d'Athene gazetesinin baş makalesine göre Aydın vilayeti iktisadi ve coğrafi bakımdan birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bu vilayetten Denizli Sancağını çıkarmak büyük bir uzvunu kesmek gibidir. Yunan işgalinin sınırlı bir dairede kalmasının imkânsız olduğu belirtilen makalede, “Zira iktisadi ve ticari bir ehemmiyeti olmayan mahdut bir işgalin bir kıymeti olmaz¹” şeklinde bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Yunanistan bölge hakkında hiçte iyi emeller beslemezken, Aydın'da halk ümitsiz bir vaziyette idi. Aydınlılar Yunan işgalini istememekle beraber, yapacak bir şeyinde olmadığını düşünmekteydi². Aydın'daki depodan silah almak isteyen köylüye, Albay M. Şefik'in silahı ne yapacağını sorması üzerine köylünün: “Efendim köyümüz dağdadır, lazım olur” Yunan hakkında ne düşündüğünü sorduğunda ise “Bizim aklımız ermez, devletimiz ne emrederse biz onu yaparız” demesi genel durumu bize göstermektedir³. Albay M. Şefik silah deposunun yağmalanması için aralıklarla deponun kapısını açık bırakmışsa da, halk buna fazla rağbet göstermemiştir⁴. Deponun yanındaki hastane başhekiminin deponun yağmalandığını söylemesi üzerine, depoya gidip durumu görmek isteyen Albay M. Şefik silahlara el sürülmediğini, fakir bir kadının çocuğuyla tahta ve bez aldığını gördüğünde oldukça üzümüştür.⁵

14 Mayıs sonrası Aydın'da millete rehberlik edebilecek tek örgüt olan Hürriyet ve İtilaf Partisinin Merkez Heyetine işgal, tarihi ve akli delilleriyle Albay M. Şefik tarafından anlatılmıştır. Ordunun milletle beraber hareket etmeye hazır olduğu da beyan edilmişse de, Aydın'da Milli hareketlilik adına bir şey gerçekleştirilememiştir⁶. Hatta

¹ Gökbilgin, a.g.e., s.126.

² Aydınel, a.g.e., s.87.

³ Aker, a.g.e., s.90.

⁴ Aker, a.g.e., s.91.

⁵ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 25 Mayıs 1919, No:13.

⁶ Aker, a.g.e., s.91.

bazen Türk ileri gelenlerinin ve idarecilerin Rum ve İngilizlerin oyununa geldikleri dahi görülmüştür⁷.

Aydın halkı işgale bakış açısından farklılık gösteriyordu. Bazıları Yunan gibi ezeli düşmanın hâkimiyetine girmektense, İtalya'nın işgalini tercih etmekte idi. Bu amaçla İtalyanları davet etmek için bir heyet Kuşadası'na gönderildi⁸. Bazıları ise, Yunanlıların nasıl karşılanacağını kararlaştırmak üzere 25 Mayıs 1919'da İzzet Bey'in (Eski Belediye Başkanı) evinde toplandılar. Yunan işgalini önlemenin mümkün olmadığını düşünen bir kısım Aydınlılar⁹, Yunanlıları karşılamaya gidecek heyet içinde birkaç Türk'ün bulunmasında sakınca görmediler¹⁰. Teohari Yorgiyadis, Mihail Barutçu, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının gözde elemanlarından Avukat İlhami Bey ile arkadaşlarının bulunduğu karma bir Türk-Rum Heyeti¹¹, Aydın'ın 10 km batısında Karapınar'a gitti. Bu heyet Yunan Kuvvetlerinin önüne çıkarak şehri teslimle geldiklerini söylediler¹². Bu sayede Yunanlıların hoşnutluğunu kazanarak, Yunan barbarlığından kurtulmak amaçlanmışsa da, Yunan hoşnutluğunu kazanmanın ve Yunan tecavüzlerinden kurtulmanın imkânsız olduğu kısa zamanda görülecektir.

Halkın bu durumuna karşı ordunun vaziyeti de hiçte iç açıcı değildi. Mütarekeden önce 21. Kolorduya bağlı 57. Tümen, Kolordunun lağvedilmesi sonucu 17. Kolorduya bağlanarak Karargâhı Antalya'dan Aydın'a nakledilmişti¹³. 17. Kolordu 56. ve 57. Tümenler ile Müstahkem Mevkiinden kurulu idi. Kolordu Müstahkem Mevkii ve 56. Tümen Karargâhları esir olduktan ve Tümenin dağılmasından sonra, Kolordu bölgesindeki diğer kıtalar başsız kalmış, emir ve komuta bozulmuştu¹⁴. İzmir'in işgali ile birlikte 17. Kolordudan haber alınmamış ve durum bölgedeki

⁷ 24 Mayıs günü Mutasarrıf vekili, Mutasarrıf ile beldenin bazı ileri gelenleri, Rum Metropoliti ve Rum ileri gelenleri ile İngiliz Subaylarının ikametgâhına giderek, bölgede anarşi olduğunu, asayiş sağlamak için İslamlarla Rumlardan Milis Kuvvet teşkil edeceklerini ve kendilerine 300 silah verilmesini istemişlerdir. İki İngiliz subayının durumu Albay M. Şefik'e anlatması üzerine, Albay M. Şefik, "memlekette anarşi olduğunu kabul edemeyeceğini, asayiş sağlayacak kuvvetinin olduğunu ve merkezi hükümetin izni olmadan milis kuvvet teşkiline izin veremeyeceğini" belirtmiştir. Bkz. Apak, **a.g.e.**, s.78.

⁸ Aydınel, **a.g.e.**, s.87.

⁹ Gökbel, **a.g.e.**, s.99-100.

¹⁰ Bunların isimleri şunlardır: Teohori Yorgiyadis, Mihail Barucu, K. Harcı Apustol, Manisalı İstilyo, Manisalı Bropulo, Çakmarlı Büyük Emin Bey, Peştamalcı zade Reşat Bey, Avukat İlhami Bey, Şeyh Mehmet Efendi Polis Komiseri Müftü Mustafa Efendi, Avukat Ethem Bey. Bkz. Demirayak, **a.g.e.**, s.23.

¹¹ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s.1912.

¹² **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 28 Mayıs 1919, No:13.

¹³ Söke'deki 135. Alayın Komutanı Binbaşı Mashar Bey, Yardımcısı ise Binbaşı Şükrü Beydir. 175. Piyade Alayı Aydın'da olup Komutanı Binbaşı Sait'dir. 176. Piyade Alayı Antalya'dadır. 57. Topçu Taburu Kumandanı Binbaşı Hakkı'dır, Karargâhı Denizli'dedir. Bkz. Demirayak, **a.g.e.**, s.9.

¹⁴ **TİH**, C.2, K.1, s.74.

komutanların inisiyatifine geçmişti. Bundan sonra bölgedeki 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik'e büyük sorumluluklar düşecekti¹⁵.

57. Tümen, Kuşadası sahillerinden Alanya doğusuna kadar 800 km sahil kısmıyla, Aydın ve Ödemiş'e kadar geniş bir bölgenin gözetleme, emniyet, asayiş ve demiryolu muhafazasıyla görevliydi. Buna göre Tümen Karargâhı ve bağlı birlikleri Aydın'da, 135. Alay Karargâhı ile 2. ve 3. Taburları Söke'de, 1. Tabur Merkezi Kuşadası'nda olmak üzere, Kuşadası ile Kazıklı arasındaki sahilde gözetleme ve koruma vazifesindeydi. Bu Taburlardan Tümen Topçu Alayı ise Denizli'de idi¹⁶. 175. Alay Karargâhı ile 1. Taburu Aydın'da, 2. Taburu Muğla'da bulunuyordu. Bu Taburdan birer bölük Fethiye, Marmaris ve Milas'ta, 3. Taburu Merkezi Sarayköy'de olup Selçuk'tan Eğridir'e kadar demiryolunu muhafaza ile görevliydi. 176. Alay Karargâhı ve 1. Taburu Antalya'da, Tümen Topçu Alayı ise Denizli'de idi.

Söke'de bulunan 135. Alay Tümeninin en dolgun mevcutlu sayılan kıtasıydı. Fırar olaylarından önce 782 erden mevcuttu. Aydın'da bulunan 175. Alayın 1. Taburundan birçok erat, kifayetsiz olan Jandarma müfrezelerine yardımcı olarak verilmek suretiyle bölgenin inzibat görevine tahsis edilmişti. Albay M. Şefik kıtaların ikmal için, Kolordu bölgesindeki askerlik daireleri ile (Burdur ve Denizli), İzmir'de kalan 10. Askerlik Dairesine bağlı askerlik şubelerini Tümene bağlayarak, teşkilattan sevke tabi erlerin Tümen emrine Aydın'a gönderilmesini bildirmişti¹⁷.

Harbiye Nezareti fırar hadisesi çoğalmasi üzerine ilk tedbir olarak, kıtaların Hristiyan erattan ayıklanması ve erlerin Hristiyanlarla temas ettirilmemesi hakkında bazı emirler vermişti¹⁸. 23 Mayıs 1919 tarihinde Denizli Askerlik Dairesi Başkanı Albay Tevfik, 57. Tümen Komutanlığına firariler hakkında gönderdiği telgrafta şu bilgileri verdi:

“İstasyon civarındaki devriyemiz, 22 Mayıs 1919 günü saat 15.00 sıralarında rastladığı 9'u süvari olmak üzere 23 silahlı firari askere, teslim olmalarını ihtar etmiştir. Silahla karşılık vermeleri üzerine

¹⁵ **TİH**, C.2, K.1, s.75.

¹⁶ **TİH**, C.2, K.1, s.74.

¹⁷ **TİH**, C.2, K.1, s.75.

¹⁸ Harbiye Nazırı “Müslüman erati, askerlikten soğutmak için iase ve giyim eşyalarının fenalığından ve hizmetlerin ağırlığından bahsederek, Rum ve Ermenilerin bunları firara teşvik etmeye pek çok çalıştıkları haber alınıyor. Bu propagandalara mahal verilmemesi için, eratin elbise ve yiyeceklerine fevkalade itina edilmesi ve mümkün olduğu kadar Rum ve Ermenilerle temas ettirilmemelerine bilhassa dikkat olunmasını emrediyordu.” Bkz. **TİH**, C.2, K.1, s.78.

başlayan çatışmadan, firarilerden ikisi yaralanmıştır. Firariler 4 esir, bir miktar cephane ve teçhizatı bırakıp, 2 yaralıyla beraber kaçtıkları Merkez Komutanlığınca bildirilmiştir¹⁹.”

Albay Tevfik Bey 24 Mayıs tarihli telgrafında ise; Nazilli'den geçen firari askerlerin, jandarmalara karşı silah kullanarak yollarına devam ettiklerini, 20 kadar jandarmanın da firarilere katıldığını, 7'si süvari 32 firariye 23 Mayıs günü Goncalı İstasyonu civarında rastlandığını 57. Tümen Komutanlığına bildirdi²⁰.

Albay M. Şefik göre mücadelenin devlet adına başlatılmasına imkan yoktu. Çünkü bu İtilaf devletlerine savaş açmak demektir. Devlete isyan ederek mücadeleyi başlatabilmek içinse, subay ve erlerin, halkın mücadeleye ciddi olarak katılmaları gerekmektedir. Hâlbuki halkın ve ordunun durumu herkesçe malumdu. Morali bozuk halkla, her gün firarla azalan askeri birliklerle “*ordunun şerefine uygun bir mücadeleye girişmek mümkün görünmüyordu²¹.”*

Mevcut durumda ciddi üzüntü ve kararsızlık içindeki Aydın halkının mücadeleye dahil edilmesi için, direnişin başlatılabilir ve yürütülebilir olduğuna inandırılması gerekti ki, bununda zamanla olacağı şüphesizdi. Bu mücadeleye girilirken yapılacak hareketlerin başarılı olması, mücadelenin devamı açısından çok önemliydi. Buda mevcut kuvvetlerle şüpheli görünmekteydi.

Yunanlılar demiryolu boyunca ilerliyordu. Menderes nehri güneyinde İtalyanlar vardı. İtalyanlarla Yunanlılar arasındaki husumet Türk çetelerinin bu bölgede teşkilatlanarak Aydın ve çevresine baskın yapılması için en elverişli yer görünümünde idi. Zaten işgal bölgesi halkının savaşa olan isteksizliği de görülmüştü. Ayrıca Söke hattında da Rum nüfus fazla idi. Tüm bu ve benzer sebepler Albay M. Şefik'in karargâhını Menderesin güneyine çekme kararını almasına sebep olmuştu²². Ayrıca, Albay M. Şefik'in Tümen Karargâhını Çine'ye çekme kararı ve ardından ilgili birlik ve kuruluşlara gönderdiği gizli emir, Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin doğuşu bakımından oldukça önemlidir. Önemi binaen bu emirler aynen aşağıya alınmıştır:

1- Yunan birliklerinin yaklaşması üzerine vereceğim emirle, şehir içerisinde bulunan bütün birlik ve karargâh subaylarıyla, askerleri

¹⁹ Aker, a.g.e., s.87, ATASE Arş., K:433, G:60, B:15.

²⁰ Aker, a.g.e., s.87, ATASE Arş., K:433, G:60, B:16.

²¹ Aker, a.g.e., ss.78-79.

²² Demirayak, a.g.e., s.33.

Telsiz-telgraf'taki 175. Alay merkezinde toplanacak ve her subayın üzerinde de bir Alman silahı ile taşıyabileceği kadar cephane ve bomba bulunacaktır. Ayrıca yük hayvanlarına yüklemek üzere, cephane ve bomba sandıkları hazır edilecektir. Ben orada bulunacağım.

2- Yunanlılar Aydın'a ulaştıklarında Merkez Komutanı Binbaşı Nuri, inzibat subayı ve askerleri Tümen Karargâh binasında görevlerine soğukkanlılıkla devam edeceklerdir.

3- Şube Başkanı emrindeki subaylar ve askerler de resmi görevlerine devam edecektir.

4- Aydın Askeri Hastanesi bütün personeliyle beraber, görevine devam edecektir. Merkez Komutanlığı askerlik dairesi ve hastane personeli hiçbir şekilde Aydın'dan ayrılmayacaktır ve görevlerinde bir aksaklık meydana getirmeyeceklerdir.

5- Askerlik Şube Başkanlığı Tümenin erzak ve eşya ambarlarını yerel idarecilerin yardımı ile koruma altına alacaktır. Ambarlardaki görevli memuru, şube emrine verecektir.

6- Şayet birliklerin Aydın'dan ayrılma ihtiyacı doğarsa, subay aileleri mahalle ihtiyar heyetlerinden alacakları onaylı makbuzlar karşılığında, Askerlik Şube Başkanlığı tarafından nüfus sayısı da göze alınarak, Tümen ambarından iaşe edilecektir.

7- Dağ Topçu Taburu şimdiden toplarını bir subay komutasında Çine'ye giden yolun Menderes Köprüsünü geçtikten sonra, Petraki Çiftliğine gönderilecektir. Fazla hayvanlar orada kalacaktır.

8- Çeşitli sınıflardaki bütün subaylar birer katır veya kuvvetli at seçip binecek, bir heybeyi de yanlarına alacaktır.

9- Şimdiden her subay ailesine bedeli daha sonra verilmek üzere, ikişer aylık çeşitli erzak verecektir.

10- Her subaya üçer aylık para verilecektir.

11- Tümen Lojistik Şubesi kasası, özellikle bütün dosyalarını şimdiden Çine'ye gönderecek Tümen Kurmay Başkanlığı da kesinlikle karışıklığa izin vermeyecektir.

12- 175. *Alay, imkân dâhilinde Petraki Çiftliğine, bir kısmını da Aydın kuzeyindeki dağ köylerine ve çevrelerine nakledilecektir.*

13- *Dağ Öbüs Topçu Taburu mümkün olduğu kadar fazla cephanesini Petraki Çiftliğine nakledecektir.*

14- *Yunan işgali halinde Aydın Silah ve Cephane Deposu, görevlendirilecek birisi tarafından mutlaka yakılacaktır.*

15- *Bu emir gizli tutulacak ve hükümleri uygulanacaktır²³.*”

Albay M. Şefik Karargâhı ile Çine'ye çekilirken Merkez Komutanı, İnzibat subayı ve askerlerini, Şube Başkanı emrindeki subay ve askerlerini, Askeri hastane çalışanlarını Aydın'da bırakarak, pekte rastlanmayan bir icraatta bulunmuştur. Bu tarz bir hareketin altında yatan sebep, Yunan işgaline karşı Türk idarecilerinin görevine devam ettiği, yani Aydın'ın Yunanlılara verilemeyeceğinin gösterilmesi olduğu düşünülebilir. Buna rağmen Yunanlıların İzmir'in işgalinde yaptıkları düşünüldüğünde, Albay M. Şefik'in bu hareketi tam olarak açıklanamamaktadır. Ayrıca Aydın cephaneliğinin nakledilmemiş olması, Albay M. Şefik'in en çok eleştiri alan hareketi olmuştur. Rahmi Apak Aydın'da bırakılan görevliler ve cephaneliğin nakledilememesi hakkında şunları şu değerlendirmeyi yapmıştır;

“Sıkışık bir zaman yoktu. Bolca zaman vardı. Canlı hareket edilseydi, bu silahların Yunanlıların eline geçmemesi sağlanabilirdi. Sonra Merkez Komutanı, askerlik şubesi mensupları vs. gibi bazı müesseselerin, Osmanlı sembolü olarak yerlerinde bırakılmaları düşüncesi de, hiçbir vakit makul bir hareket değildir²⁴.”

57. Tümen Komutanı Aydın'ın günündeki Petraki Çiftliğine çekilirken, Tümen Karargâhını Çine'ye nakletmeyi amaçlıyordu. Bu kararı Harbiye Nezaretine bildirdi. 28 Mayıs'ta Harbiye Nezareti bir şifreyle, Çine'nin demiryolu güzergâhından uzaklığı ve Denizli'ye kadar yolun Yunanlılara açık bırakılmış olmasının sakıncalı olup olmadığı konusunda, Tümen Komutanının düşüncelerini sormuştu²⁵. Albay M. Şefik zayıf birliklerle Yunan ilerleyişine cepheden karşı koymak yerine, düşmanın yan ve gerilerini sürekli baskı altında tutacak bir konumda bulunulmasını daha yararlı görüyordu. Çine'ye çekilmekle Menteşe livasının silah ve cephanelerinden kolaylıkla

²³ Aker, a.g.e., s.102.

²⁴ Apak, a.g.e., s.79.

²⁵ Aker, a.g.e., s.112.

yararlanabilecekti. Ayrıca Çine İtalyan ilgi alanında kaldığı için burada halkın Yunanlılara karşı örgütlenmesini sağlamak kolaylaşacaktı. Yunanlıların işgal sonrasında Aydın'da kalan subaylara karışmadıkları, Türk ahaliye tecavüz etmedikleri anlaşıldıktan sonra 29 Mayıs 1919'da Tümen Çine'ye çekildi ve böylece mücadele için Çine yeni merkez haline geldi²⁶.

Yunanlılar 26 Mayıs 1919 sabahında Germencik İstasyonu işgal ettiler²⁷. Yunan kuvvetlerinin öncü birlikleri, 26 Mayıs 1919 öğleden sonra Aydın'ın 5 km yakınına kadar gelerek, geriden gelmekte olan kuvvetlerini beklemeye başladılar. İşgal günü Aydın'da tüm dükkânlar kapatılmıştı. Rumlar işgal komutanlığından aldıkları kesin emirlere uyarak, mahallelerinden dışarıya çıkmadılar. Göğüslerinde Yunan rozeti taşıyan çarşı bekçileri sokaklarda dolaştırıldı²⁸. Bu tarz önlemlere rağmen Rumlar, Yunan işgal kuvvetlerini büyük bir coşkuyla karşıladılar²⁹. Türklerden bazılarının da balkonlarına Yunan bayrağı astıkları görülmüştür³⁰.

Yunanlılar işgalin ilk günlerde yolda gördükleri Türklere selam vermek, minarenden gelen ezan sesi bitinceye kadar saygı vaziyetinde durmak ve İzmir'deki Başkomutanları Zafiriou'nun, Aydınlılara gönderdiği selam kâğıdını duvara yapıştırmak gibi ahaliye hoş görünecek davranışlarda bulundular. Fakat Yunan kuvvetlerinin bu şekil davranışı çok sürmemiş ve kısa süre sonra İzmir'deki yaptıklarını aratmayacak cinayetlere girişmişlerdir³¹.

Yunanlılar Aydın'ı işgal etmekle, kontrol bölgesinin dışına çıkmış oluyorlardı. Yunanlılar artık nüfusun büyük kısmının Türk olduğu tartışma götürmez bir bölgede faaliyet göstermeye başladılar. Yunanlıları İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve hatta Amerikalılar dahi dikkatle izlemekteydiler. Buna rağmen işgalin onuncu günü, aralarında bir subayında bulunduğu Yunan askerlerinin, sokak ortasında 6 Türk'ü öldürmesinden sonra cinayetler peşi peşine geldi. Aynı gün Yunanlılar Türklere ait 4 eve saldırdılar. Bu evlerde bulunan kadınlara tecavüz edildi. Bu durum adeta Aydın'da Yunan vahşetine kapı açmıştı. Bundan sonra Türk'ün malına, canına yapılan saldırılar süreklilik kazanmıştı³².

²⁶ Aker, **a.g.e.**, ss.112-115.

²⁷ **ATASE Arş.**, K:433, G:85, B:1.

²⁸ Gökbel, **a.g.e.**, s. 102

²⁹ **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 28 Mayıs 1919, No:13.

³⁰ Apak, **a.g.e.**, s.73.

³¹ Leman Kısa, **Aydın Tarihi ve Coğrafyası**, Coşkun Matbaası, Aydın 1960, s.88.

³² Justin Mc Cartty, **Ölüm ve Sürgün**, Çev. Bilge Umar, İnkılap Yay., İstanbul 1995, s.306.

Rumların taşkınlıkları işgalden sonra gün geçtikçe artmaya başladı. Rum mahallelerinden geçen Türklerin feslerini yere atma, dövme, küfür etme ve “*Yakında Türkleri keseceğiz*” gibi tehditler savurmaya başlandı. Özellikle işgalin ilerleyen günlerinde Rum mahallelerinden geçen oduncu, kömürcü, yoğurtçu, yumurtacı gibi seyyar satıcılar ve köylüler çoğunlukla bu tarz hareketlere maruz kaldılar³³. Yunan askerleriyle Rumlar, تنها yollarda tesadüf ettikleri Türkleri aramak bahanesiyle dövmeye, işkence etmeye ve üzerlerinde bulunan para ve kıymetli eşyalarını gasp etmeye başladılar.

Yunan askerleri ezan okuyan müezzinlerle alay edip, bazılarını da keyfi öldürdüler³⁴. 23 Haziran 1919’da Cuma mahallesi müezzini Mehmet Efendi, ezan okurken Yunan devriyesi tarafından silahla tehdit edilerek minareden indirildi ve süngülenerek öldürüldü. Ramazan Paşa Camii müezzini de ezan okurken silahla vurularak öldürüldü. Yunan askerleri camilere ve minarelere top ve makineli tüfek ateşi açmak suretiyle tahribatta bulunmaktan da geri durmadılar³⁵. Ramazan ayında ibadet için camilere gitmek isteyen Müslümanlar, tehdit edilmek ve dövülmek suretiyle camiye gitmeleri engellendi. Ramazan davulunun çalınması yasaklandı. İftar vaktini belirtmek üzere kullanılan Ramazan topunun namlusu parçalanarak, Ramazan topunun atılmasına da mani oldular³⁶.

Denizli muhacir mahallesinde oturmakta olan Aydın Tahrirat Kalemî Başkâtibi Seyfî Bey, Aydın’ın ilk işgalinde gördüklerini özetle şöyle anlattı:

“İlk işgalde Aydın’da idim. Yunanlılar dışarıda çeteler olduğunu bahane ederek katliama başladılar. Karaca Ahmet, Cuma, Ramazan ve Terziler mahallerinde işe başladılar. Evvela mahallelerde yangın çıkardılar. Yangından kaçmak isteyen Müslümanları süngüleyerek öldürüyorlar, ateşe atıyorlardı. Böyle öldürülenlerden, istasyon civarında Kadıköylü Mehmet Ali Efendi, Terziler mahallesiyle Akbaldır mezarlığında birbirine sarılmış Cemal ve Ragıp isminde ki eski İcra Memuru Ali Efendi’nin oğlunun cesetlerini, eski Orman Memuru Arif Bey ile Arzuhalci Mehmet Efendi’nin cesetlerini yanmış cesetler arasından tanıdım. Köprü altında bacakları ayrılarak öldürülmüş, 6 yaşlarında bir

³³ Turan, a.g.e., s.147.

³⁴ Gökbel, a.g.e., s.328.

³⁵ Turan, a.g.e., s.147.

³⁶ Gökbel, a.g.e., ss.329-330.

kız çocuğu gördüm. Çeteler birinci defa Aydın'a girip gittikten sonra, tekrar Yunanlıların geleceği söylentisi oldu. Ailemle beraber Çine'ye gittim. Orada 10.000 liralık eşya ve mal bıraktık³⁷."

Yunanlıların dışarıda çetelerin olduğu bahanesiyle katliam hareketlerine girişmeleri, Yunan işgal kuvvetlerinin bir türlü etkisiz hale getiremedikleri Türk çetelerine karşı duydukları hıncı, savunmasız halktan çıkardıklarını göstermektedir. Hâlbuki bu durum Türk çetelerinin Yunan kuvvetlerine duydukları öfkeyi daha da artırmakta ve onları harekete geçirmekteydi.

Yunan askerleri yerli Rumlarında iştiağıyla Türk evlerine zorla girerek bağlarına, bahçelerine, tarlalarına gidip gelen genç kadın ve kızları zorla çevirerek ırzlarına tecavüzde ettiler. Para ve eşyalarını gasp ettiler. Yerli Rumlardan Filofidili'nin bahçesi ve köşkü, tehditle ele geçirilen Türk kadın ve kızlarının Yunan subaylarına takdim edildiği, bir sefahathane haline getirildi. Yunanlıların ve yerli Rumların tecavüzleri üzerine Mutasarrıflık makamına şikâyette bulunan Türkler, birer bahaneyle evlerinden ve işlerinden alınarak öldürüldü³⁸.

Türlere yapılan aşağılatıcı davranışlar, herkesin başlarında ki feslerin çıkarılması gibi hareketlerden, ırza geçmeye ve cinayete kadar uzanıyordu. Aydın'dan ve çevre köylerden Türkler, Yunan askerlerince sorgulama bahanesiyle alınıp götürülüyorlar sonra boğazlanarak öldürülüyorlardı. Aydın bölgesinin ahali bir nevi kıyımdan geçiriliyor ve köyleri yakılıyordu³⁹.

Aydın muhacirlerinden Musulluzade Ahmet Efendi de, Aydın'ın ilk işgalinde Yunan askerlerinin evini basıp oğlu Şükrü ve 1.000 lirasını alarak Yunan karargâhına götürüldüklerini ifade etmiştir. Ayrıca yanlarına eşraftan İzzet Efendi, saatçi Ahmet Efendi ve 6 Aydınlı'nın getirildiğini, daha sonra da trenle İzmir'e götürülüp tutuklandıklarını belirtmiştir. Ahmet Efendi ifadesinde, trene binmeden evvel 18 yaşlarında iki genç postacıyla, bir jandarmanın gözleri önünde şehit edildiklerini, hapishanede Saatçi Ahmet Efendinin dayaktan kaburgalarının kırıldığını, burada zulüm ve işkence altında otuz iki gün kaldığını belirtti⁴⁰. Nüfus memuru Süleyman Rüştü Efendi ise Yunan işgali hakkında; Şer'iyeye Kâtibî Sadık Efendi ile İmam Hafız Ali

³⁷ Turan, a.g.e., s.151.

³⁸ Turan, a.g.e., s.48.

³⁹ Cartty, a.g.e., s.306.

⁴⁰ Talat Yalazan, **Türkiye'de Yunan vahşeti ve Soykırımı girişimi**, C.2, Gen. Kur. Bas., Ankara 1994, s.161.

Efendilerin kapıları önünde öldürüldüklerini, İkizdere köylülerinden 40 kişinin elleri bağlı olarak götürüldükleri ve öldürüldükleri, tarlasında ekin biçmekte olan Mustafa ağanın yanına iki Yunan erinin gelerek, Mustafa ağanın ekmek ve aşını aldıktan sonra, feci surette dövdüklerini belirtmiştir⁴¹. Aydın Dava Vekillerinden İlhami Bey'in 22 Temmuz 1919 tarihli raporunda, Rum Tüccarlardan Pabuçcu Mihelaki'nin Cambazzade Ali Efendiye, Yunan hükümeti Aydın'ı terk ettiği zaman gelecek olanların Aydın'ı insansız ve evsiz bulacağını söylemesi, Yunan askerlerinin Çine, Nazilli telefon ve telgraf hatlarını kesmeleri, Yunanlıların katliam hazırlığında olduğunu göstermekte idi.⁴²

Aydın Topyatağı caddesinde bulunan kız mektebinde ikamet etmekte iken, Yunan vahşeti karşısında bütün mal ve mülkünü bırakarak Konya'ya gelen mülkiye memurlarından Talat Bey, Aydın'da Yunanlılar tarafından vuku getirilen facialar hakkında, şahit oldukları ve duyduklarını raporunda şöyle belirtti:

"... Haziranın ortasında Aydın Yunan İşgal Kumandanı bir beyanname neşretmiştir. Bu beyanname, her kim akşamdan sonra dışarıya çıkarsa idam olunacağı ilan olunmuş ve bunun üzerine herkes gündüzleri dükkânlarını kapayarak dışarı çıkmadıklarından, ahaliden birçokları açlık ve susuzluktan telef olmuşlardır. Bu esnada geceleri de kapılarını çalıp, "Kumandan istiyor" diye birçok Türk'ü idam etmişlerdi. Herkes korkusundan dolayı dışarı çıkamadığından, bu cinayetler hep kapalı kalmıştır. 20 Haziran 1919 tarihinde Yunanlılar Aydın'ın Sipahi çarşısını ve Bitpazarını kasten yaktıkları gibi meydana gelen yangının ardından, toz halinde yanmış tutuşmuş maddeleri de sağa sola serpererek, yer yer yangının genişlemesine çalışmışlardır. Bu suretle Türk mahalleri tamamen yandığı gibi rüzgâr bir aralık ters esince, yangın Rum mahallesine de sirayet etmiştir. Yunanlıların söndürme çabaları bir fayda sağlamamış, Rumların tüm gayretlerine rağmen yangın orayı da süpürmüştür. Yanan Türk mahalle ve haneleri civarına yerleştirilen Yunan askerleri, yangından kurtulmak için dışarı fırlayan birçok erkek, kadın ve çocuklar katledilmiştir⁴³."

⁴¹ Yalazan, a.g.e., s.162.

⁴² Turan, a.g.e., s.155.

⁴³ Türkmen, a.g.e., s.45-46.

Talat Bey'in raporundan Yunan işgal siyasetinin farklı yönlerini görmek mümkündür. Yayınlanan beyanname ile Türkler evlerine hapsedilmek suretiyle etkisiz hale getirilmektedir. En küçük bir hareketinden dahi şüphelenilen Türkler, özellikle geceleyin götürülmekte ve çoğu zaman geri dönmemektedirler. Ayrıca Türk mahalleleri yakılarak Türk varlığı tamamen ortadan kaldırılmak istenmiştir.

Albay M. Şefik, Konya'da II. Ordu Müfettişliğine 7 Temmuz 1919 tarihinde gönderdiği raporda, planlı yapılan Yunan vahşetinden ayrıntılı şekilde bahsetmiştir⁴⁴. Justin Mc. Carty de Yunanlıların "*Kentli Müslümanlara karşı saldırılarda bulunmalarının, askerlik açısından geçerli bir bahanesi yoktu. Ama onların eylemlere bulaşmayan hali dahi, kendilerini Yunan askerlerinin hışmından kurtaramadı*"⁴⁵ şeklindeki tespiti ile Yunanlıların savunmasız halka karşı uyguladıkları mezalime dikkat çekmiştir.

Yunanlıların akşamdan sonra dışarı çıkanları idam edeceklerini söylemeleri, "*Komutan istiyor*" diyerek istedikleri kişileri sorgusuz sualsiz götürmeleri, "*24 saat zarfında 6.000 silahın teslim edilmesi*" istemeleri, beğendikleri Türk genç kızlarını zorla alıkoymaları, Türk mahallelerini kasten yakmaları, Yunanlıların Türk halkının sabrını nasıl zorladıklarını bize göstermektedir. Yine bu durum Yunanlıların işgal bölgelerinde Türk varlığını yok etmeye azmettiklerini ortaya koymaktadır.

B- ÇİNE'NİN KUVA-YI MİLLİYE MERKEZİ OLUŞU

Artık anlaşılmıştı ki mücadelenin uslu, aydın kişilerin yardımıyla başlatılmasına imkân yoktu. Düzenli kuvvetleri bozacak yayılmacı bir belaya karşı ancak, efeleri ve ağaları elde edip onların vatansever duygularını okşayarak başarıya gidilebilecekti. Vatanın kurtuluşu yolunda onların kahırlarını çekerek, elde edilecek faydalara karşılık zararlarını kabul ederek, bu vatan evlatlarına başvurulması zorunlu görülmüştü⁴⁶.

Yunan kuvvetlerinin ileri harekâtı 27 Mayıs'ta Aydın ve 4 Haziran'da Nazilli'nin işgaliyle durmuştu. Yunanlıların Menderes Vadisi boyunca küçük birliklerle işgali genişletmesi, vur kaç tipi saldırıya olanak veren bir cephenin oluşması demektir. Kuva-yı Milliye müfrezeleri çete muharebeleri, modern terimi ile gerilla muharebeleri taktiğini kullanarak Yunan kuvvetlerine karşı baskın, pusu, tahrip gibi yıpratma

⁴⁴ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2374.

⁴⁵ Cartty, a.g.e., s.302.

⁴⁶ Aker, a.g.e., s.121.

hareketine girişeceklerdi⁴⁷. Büyük Menderes vadisinin güneyi tamamen İtalyan işgal bölgesiydi. Bu bölgede oluşturulacak direnişçi güçler, bir izlemeye uğramadan Yunan kuvvetlerine baskın yapabilirlerdi. Bu nedenle Söke'den başlayarak Sarayköy'e kadar Büyük Menderes boyunca bir seri direniş merkezi oluşturulacaktı⁴⁸.

Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin teşkil edilemeyeceğini anlayan vatanseverler, mücadele azmiyle Çine'ye gelmeye başladılar. 20 Mayıs günü Asaf Bey⁴⁹, 24 Mayıs'ta Tümen Komutanı Yaveri Aydın'lı Teğmen İsmail Hakkı Bey Çine'ye ulaştılar. Yine bu arada Yedek subay Necmi, Yüzbaşı Faik, Teğmen Zekai Beylerde Çine'ye gelmişlerdi⁵⁰. 5 Haziran 1919 günü Çine'nin İtalyanlar tarafından işgaliyle, İtalyan işgal bölgesi olmanın güvencesine de sahip olan Çine, direnişin ilk merkezi olarak ortaya çıkmaktaydı⁵¹. O tarihte Çine'de Mehmet Kamil Bey adında bir Kaymakam, Said Bey adında Teğmen rütbesinde Jandarma Bölük Komutanı, Ceza Mahkemesi Başkanı Avni Bey ve İsmail Hakkı Bey adında dürüst bir savcı vardı. Belediye Başkanı Hafız Hidayet Eroğlu, Manifaturacı Kadıköylü Mustafa Çavuş, Çaltık Hasan Efendi bu küçük kasabanın ileri gelenlerindendi⁵².

Daha örgütlemenin ilk aşamasında benimsenen taktik, baskınlarla Yunan işgal kuvvetlerini rahatsız etmek ve halkın direnişten beklentilerini yükseltmektir. Bu amaçla Yörük Ali ve Kılılıoğlu Hüseyin Efe'nin çetecilik konusundaki deneyimleri son derece uygun görünüyordu⁵³. Bu fikirden hareketle Çine'de toplanan gençler, efelerle irtibata geçme ve onları bu yönde kanalizetme yollarını aradılar. Asaf Bey'in yakın arkadaşı Aksekili Hacı Abdurrahman Efendi efelere oldukça yakındı⁵⁴. Yüzbaşı Ahmet birçok zeybeği ve bunların vasıflarını yakından bildiği için, iki kez Albay M. Şefik'e mücadelenin başlatılmasında bunlardan faydalanabileceğini söylemişse de, başlangıçta

⁴⁷ Aydın, **a.g.e.**, s.156.

⁴⁸ Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, s.137, "Menderes ovası üzerinde bulunan Sarayköy, coğrafi konumu itibarı Aydın-Denizli ve Alaşehir- Denizli istikametinde önemli bir geçiş yolu idi. Batı Anadolu'daki Yunan ilerleyişi iki koldan gelerek, Sarayköy girişinde Menderes köprüsü üzerinde birleşmekteydi.. Denizli ve civarının korunması Sarayköy hattının tutulmasına bağlıydı." Veysi Akın, "Nazilli Cephesinde Sarayköy Müfrezesi", Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri, Aydın 2006, s.88.

⁴⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.95.

⁵⁰ Gökbel, **a.g.e.**, s.111.

⁵¹ Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, s.97, Yunanlılarla mukavemet imkanı göremeyen Tümen Komutanı Albay M. Şefik, düşmanın ilerleme istikametinde ve önünde zayıf kuvvetlerle mütemediyen çekilmektense, karargahını elinde kalan kuvvetleriyle birlikte Çine'ye nakletmiştir. Tümen karargahının burada bulunmasının, düşmanın ilerlemek cesaretini kırabileceği, Çine'nin ilerde yapılacak bir hareketin müessir tarzda iyi idaresi için, en münasip bir mevki alacağını Harbiye Nezaretine bildirmiştir. Bkz. Bayar, **a.g.e.**, C.6, s.1940.

⁵² Gökbel, **a.g.e.**, s.107.

⁵³ Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, 138.

⁵⁴ Aydın, **a.g.e.**, s.96.

Albay M. Şefik buna sıcak bakmamıştı⁵⁵. Önceleri Hacı Abdurrahman Efendi, efelere haber getirip götürmekteydi. 30 Mayıs'ta Asaf Gökbel, Zekai, Necmi ve Menduh Beyler, efelerle Milli Mücadele'ye başlama düşüncesi ile efelerin bulunduğu Yağcılar köyüne gittiler⁵⁶. Teğmen Zekai Bey'in İzmir'deki işgal olaylarını anlatmasından efeler oldukça etkilenmelerine karşılık, kendi deyimleriyle “*bir kancıklamaya kurban gitmekten*” korktuklarından, “*hele iki gün düşünelim*” demişlerdir⁵⁷.

30 Mayıs günü Hisarbahçe'de Yüzbaşı Faik, Teğmen Zekai Bey, Yedek Topçu Teğmen Necmi, 57. Tümen Yaveri İsmail Hakkı, Yörük Ali ve Kılıoğlu Efeler adına Aksekili Hacı Abdurrahmanoğlu Mehmet, Yüzbaşı Çerkez Ahmet ve Giritli Mahmut Beyler toplandılar. Yüzbaşı Faik dışındakiler efelerin gücünden yararlanılması fikrini benimsediler. Faik Bey ise özür ve başarı dilekleriyle gruptan ayrıldı⁵⁸. Ertesi gün Asaf Gökbel, Zekai Bey, Necmi Bey tekrar Yağcılar köyüne gittiler. Efelerin tedirginlikleri devam etmekle beraber, çete savaşlarında kullanılmak üzere bir miktar el bombası verildiği takdirde, birlikte çalışabileceklerini söylemişlerdi. Nemci Bey Yanıkhan'da yerleşmiş olan 17. Piyade Alayının 1. Taburundan tanıdığı bir subaydan bir sandık el bombası sağlamış, az bir para karşılığı Suriyeli erlerden biri aracılığıyla akşam karanlığında Kumçuk Çayına el bombaları getirmişti. Bomba sandığı askeri bir araba ile çay yolunu izleyerek Hisarbahçe'ye getirildi. İçinden aldıkları 4-5 bomba ile Yağcılar köyüne giderek bombalar efelere teslim edildi⁵⁹. Olayın içinde birebir yer alan Gökbel, bundan sonrasını anılarında şöyle anlattı:

“Bu başarımızdan sonra efeler o günden itibaren bizzat faaliyete geçti. Bir taraftan Ovacık, Kuzu köy, Eski Çine, Umur Köy, Kargı, Araphisar Köylerini gezerek oluşturulacak çeteye adam toplanıyordu. Öte yandan da geceleri, Muğla-Çine şosesi üzerinde beklettikleri adamları aracılığıyla, yoldan geçen kaçak askerlerin elinden silah ve cephanelerini alınarak, oluşturulacak yeni çetenin gereksinimleri karşılanıyordu. Haziran'ın ikinci günü her şey tamamdı. Artık kasabada yapılacak hiçbir iş kalmamıştı. Yağcılar Köyü bir toplanma merkezi halini almış, bizlerde oraya taşınmıştık. Bu insan kalabalığının giderlerini, ev sahibi sıfatıyla Kılıoğlu Hüseyin Efe kendi cebinden

⁵⁵ Aker, a.g.e., s.122.

⁵⁶ Gökbel, a.g.e., s.111.

⁵⁷ Aydınel, a.g.e., s.97.

⁵⁸ Demirayak, a.g.e., s.39.

⁵⁹ Gökbel, a.g.e., s.114.

karşılıyordu. Bizlerde çeteyi kuvvetlendirmeye, er sayısını artırmaya çalışıyorduk⁶⁰.”

Efeler düşmana karşı başlatılacak mücadele için köy köy gezerek adam toplamışlardır. Ayrıca asker kaçaklarının silahları alınmak suretiyle silah teminine katkı sağlanılmıştır. Bu durum Kuva-yı Milliye'nin ilk oluşumu hakkında bilgi vermesi bakımından önem taşımaktadır.

Başlatılacak mücadelede Yunanlıların nakliyatını bozmak için patlayıcı maddelere ve bunları kullanmak için personele ihtiyaç vardı. Tümenin bütün istihkâm birliklerine ait malzemesi, patlayıcı maddeleri tamamen İzmir'de Kolordu İstihkâm Taburunda toplamış olduğu için, Tümen bu teknik araçtan ve personelden mahrumdu. Milas ve Söke depolarında, düşman gemilerinin I. Dünya savaşında sahillere döşedikleri mayınların karaya vuranlardan bazıları açılarak, içlerinden dinamitleri çıkarılmış ve sahil depolarına konmuştu. Bazı depolarda fitilde mevcuttu, ancak kapsül bulunamamıştı. Albay M. Şefik bir bahane ile bunları Harbiye Nezaretinden istemişse de bir cevap alamamıştı⁶¹.

Efelerle görüşen Yüzbaşı Ahmet, gurubun faaliyetlerinden Albay M. Şefik'e bahsetti. Böylece Albay M. Şefik'te de efelerle görüşme isteği uyanmıştı. Yüzbaşı Ahmet eşliğinde Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe, 5 Haziran 1919 gecesi askerlik şubesine geldi. Üçü zeybek elbiseli bir sivil elbiseli dört kişi, Albay M. Şefik'le görüştüler. Albay M. Şefik durumun ciddiyetini dört saat boyunca efelere anlattı. Mücadele için silah ve cephanenin, bombanın bolca mevcut olduğunu, mücadeleye katılacak kahramanları silahlandırmak ve donatmak için bunların verileceğini söyleyen Albay M. Şefik, yanlış anlaşılmaya meydan verilmemesi ve intikam duygusuyla uygun olmayacak bir harekette bulunmaması içinde tavsiyelerde bulundu. Ayrıca milletin katılıp kuvvetlerin çoğalacağı güne kadar, şimdilik Yunanlıların demir yolları üzerinde bulunan dağınık küçük müfrezelerine baskınlar yapılmasının yeterli olacağını söyledi⁶². Efelerse Albay M. Şefik'e ne şimdiye kadar yapılan işlerden, ne de hazırlanan çetenin Menderes yönüne doğru yola çıkmak üzere bulunduğundan söz etmeyerek⁶³, “*Bey amca sen hiç merak etme, Allah'ın izniyle biz hemen yarın Bismillah deyip çıkacağız. Bundan*

⁶⁰ Gökbel, a.g.e., s.115.

⁶¹ Aker, a.g.e., s.122.

⁶² Gökbel, a.g.e., ss.116-117, Bayar'da Efeler için, “Bu sınırları kuvvetli ve kavgacı elemanlarla işe başlamakta başka çare yoktu” demektedir. Bkz. Bayar, a.g.e., C.6, s.1940.

⁶³ Aker, a.g.e., s.124.

sonra işimiz Yunan ile uğraşmak olacaktır. Milleti hep eşraf aldattı. Yoksa biz şimdiye kadar durmazdık. Biz çikalım arkamızdan millet gelir. Sen hiç merak etme, bize yalnız silah, cephane ve zabıt ver. Nasıl emredersen senin sözünü tutacağız” deyip ayrılmışlardır⁶⁴.

Yüzbaşı Ahmet, Albay M. Şefik’in talimatıyla Asteğmen Zekai ve Asteğmen Necmi eşliğinde, Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe kızanlarıyla beraber, Çine çevresinden çıkıp Menderes Nehrinin güneyinde faaliyetlerine başladılar⁶⁵. Albay M. Şefik Bey bir yandan Çine’deki örgütlenmeyi geliştirmeye çalışırken, öte yandan da savaş için gerekli silah ve cephaneyi sağlamaya uğraşıyordu⁶⁶.

Demiryolu köprülerini ve diğer yerleri tahrip etmek için elde mevcut genç subay yoktu. 8 Haziran 1919 tarihinde Milas Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Rıfat, Milas’ta Celal isiminde sakat ve hasta bir İstihkâm Teğmeni olduğunu bildirdi. Teğmen Celal, Albay M. Şefik ile yaptığı telefon konuşmasında, “İngilizlerin sahilimize bıraktığı torpillerden çıkarılan ve Milas deposunda gizlenen dinamitlerin kuvvetli ve yararlanabilir durumda olduğunu” söyledi. Albay M. Şefik, Teğmen Celal’dan İngiliz torpil dinamitleriyle, balıkçılardan elde edilecek dinamit kapsüllerini ve Milas deposunda ki mevcut ağır ateşleme fitillerini de beraberinde getirmesini rica etti. Gerekli yük hayvanlarının temini için Müfreze Komutanına da emir verdi. Teğmen Celal hastalığına rağmen 12 Haziran 1919’da Çine’ye, gaz sandıklarına konmuş birkaç yük dinamit, balıkçı kapsülleri ve fitilleri getirdi. Dinamit ve fitillerinin kullanımını öğretmek amacıyla, bütün subay ve astsubayları kasaba dışında topladı ve malzemelerin kullanılmasını öğretti⁶⁷.

Çine deposundaki bir miktar silah ve mühimmat, Yüzbaşı Ahmet’in isteğiyle gönüllülere verildi. Toplanacak Kuva-yı Milliye’yi silahlandırmak için Muğla deposundan birinci parti olmak üzere 200 değişik Rus tüfeği, 100 adet değişik martini tüfeği, 30 sandık Alman mermisi, 16 adet mavzer cephanesi ve 50 adet tahrip mermisi getirmek üzere Asteğmen Abdülmecit 12 Haziran 1919 tarihinde Muğla’ya gönderildi. Silah ve mühimmatlar kısa sürede başarıyla getirildi. Bu tarihten itibaren askeri araç ve halka ait araçlarla Muğla’dan parça parça Çine’ye askeri malzeme nakline hız

⁶⁴ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.107.

⁶⁵ Aker, a.g.e., s.131.

⁶⁶ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.139.

⁶⁷ Aker, a.g.e., ss.141-142.

verilmişti⁶⁸. Germencik taraflarından Çine'ye çeşitli zorluklarla ulaşan Celal Bayar bu durumu şöyle anlatmıştır: “Çine yolu üzerinde gördüğüm manzara, bana gayret veriyordu. Arabalar içinde silah ve cephaneler naklediliyordu. Arabacılarla çarçabuk ahbab oldum. Muğla'dan geliyorlarmış, son mevzileri Köprübaşıymış. Menderes Köprübaşına geldim, olup bitenleri gözden geçiriyorum...”⁶⁹

Albay M. Şefik 12 Haziran'da Harbiye Nezaretinden aldığı şifre ile çalışmalarına hız vermiştir. Albay M. Şefik'e gayret veren telgraf şöyledir: “Yunanlıların işgaline karşı her fırsattan yararlanmak ve engelleme çarelerine başvurmak şarttır. Bu konuda İtalyanların siyasi durumundan yararlanmak, yardımların sağlanması amacının elde edilmesi için faydalı olabilir. Fakat tedbirli davranmak göz ardı edilmemelidir.” Harbiye Nezaretinden gönderilen bu telgrafta “her fırsattan yararlanmak ve engelleme çarelerine başvurmak şarttır” denilmesi her bakımdan imkânsızlıklar içinde bulunan Albay M. Şefik ve arkadaşları için azim ve ümit verici olmuştur. Ayrıca İtalya işgal bölgesine çekilmeyi başlangıçta tereddütle karşılayan Harbiye Nezaretinin de İtalya'nın siyasi durumundan faydalanılabileceğini bildirmesi de Albay M. Şefik' in Çine'ye çekilmesini bir nevi onaylaması bakımından önem taşımaktadır⁷⁰.

Zenginlerin mücadeleye yanaşmamalarına karşı Albay M. Şefik, din adamlarından faydalanmaya çalışmıştı. Fakat sonuç alamadığı için Teğmen Kadri'yi Muğla'ya göndererek bölgesinde çok sevilip sayılan, ikna kabiliyeti çok yüksek, vatanperver bir din adamı olan Hacı Süleyman Efendiyi Çine'ye davet etti⁷¹. 12 Haziran 1919 tarihinde Bozöyük Hacı Süleyman Efendi'nin yanına geldi. Yapılan kısa konuşmada Bozöyük Hacı Süleyman Efendi “...yalnız kaldığımızı Teğmen Kadri'den dinledim. Bazı gafillerin sözleriyle millet şaşırtdı. Hiç merak etmeyiniz. Değil mi ki, iyi

⁶⁸ Aker, a.g.e., s.143.

⁶⁹ Bayar, a.g.e., C.6, s.1932.

⁷⁰ Aker, a.g.e., s.143.

⁷¹ Aydın, Hacı Süleyman Efendinin Çine'ye gelişini şöyle anlatır: “Bozöyük Hacı Süleyman Efendinin Çine'ye gelişi olayı, Albay M. Şefik'in yazdığı gibi değildir. Çine halkının Milli harekât ve galeyana karşı lakayt bir durum almaları, Muğla'da dikkat çekti. Bunları da Milli Hareket çerçevesi içine almak amacıyla, lisanındaki hiddet ve hitabetindeki kudretle tanınmış ve hakiki bir vatanperver olan Bozöyük Hacı Süleyman Efendi, Çine'ye gönderildi. Elimde mevcut vesikalarla Süleyman Efendiyi Şefik Beyin davetine dair bir şey yoktur. Muğla'da harekete daha evvel başlamış, Şefik Bey Çine'de atıl vaziyette dolaşırken, Muğla, Çine'yi uyandırmak için, Hacı Süleyman Efendiyi Çine'ye göndermişti...” “Esasen Şefik Bey'in yazdığı bu kitap baştan aşağı kendini met ile doludur. Şefik Bey'in hizmetleri inkâr kabul etmez, fakat kitapta yazıldığı gibide değildir. Bu açıklama Sıtkı Aydın tarafından Cavit Aker'in, İstiklal Savaşında Muğla adlı daktilo yazısından alınmıştır. Aydın bu daktilo yazısının A.I. İnkılâp Tarihi arşivinde olduğunu kitabında yazmasına karşılık, yapılan araştırma sonucunda TİTE Arşivinde bu yazıya rastlanamamıştır.” Bkz. Aydın, a.g.e., s.99.

niyetiniz var, Allah'ın izniyle başarılı olunacaktır...” diyerek bazı görüşmeler yapmak üzere ayrıldı⁷². Çine’de Kaymakam ve Jandarma Komutanının böyle bir teşkilatlanmayı Osmanlı Hükümetine karşı bir isyan telakki ederek karşı koymalarına rağmen⁷³, Hacı Süleyman Efendi Çine’de, Çine Müftüsü, Duyun-ı Umumiye Memuru ve Kadıköylü Mustafa Efendi ile görüşerek Çine Heyeti Milliyesi’nin kurulmasını sağladı. Müftü Efendi Çine Heyet-i Milliye programı olarak Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti programını aynan kabul etmiştir⁷⁴. Böylece Aydın havalisini kan ve ateş içinde bırakan, Yunanlılara karşı kurulan Heyeti Milliye ile ulusal örgütlenmede ilk işe başlayan Çine Heyeti Milliyesi oldu. Çine Heyet-i Milliyesi şu şahıslardan oluştu:

Reis: Kadıköylü Mustafa Efendi

Aza: Hafız Hidayet Efendi

Aza: Hasan Efendi (Çaltılı Molla Hasanoğlu)

Aza: Emin Efendi (Dereli Köyden)

Aza: Molla Mehmet Efendi (Dereli Köyden)

Aza: Tabur Kâtibi Cemal Efendi (yerine Sami Efendizade Asaf Bey)

Aza: Duyun-ı Umumiye Kontrol Memuru Mustafa Efendi

Veznedar: Ziraat Bankası Muhasebe Kâtibi Edhem Efendi (yerine Sağır Ahmet Efendi)

Kâtip: Ahmet Efendi (İhsan Efendi) lerden oluşmaktadır⁷⁵.

Çine Heyeti ile Tümen arasında direnişin örgütlenmesi konusunda iş bölümüne gidildi. Gönüllü toplamak, firari askerleri çevirmek, gönüllülerin ailelerine harçlık vermek için yardım toplamak gibi görevler heyete verildi. Gönüllülere silah vermek, iaşelerini sağlamak, sevk ve idare etmek ise Tümene ait görevlerdi. Çine Heyeti Milliyesi’nin kurulmasının hemen ardından, gönüllülerin ailelerine vermek üzere zengin kimselerden nakit yardım toplanmaya başlandı⁷⁶.

Kuva-yı Milliye’nin oluşmasında aydınından askerine, askerinden efesine, efesinden din adamına, sıradan vatandaşa kadar herkesin bir payı vardır. Kuva-yı

⁷² Aker, **a.g.e.**, s.151.

⁷³ Aydınel, **a.g.e.**, s.100.

⁷⁴ **TİTE Arş.**, K:111, G:2, B:23001.

⁷⁵ Mehmet Başaran, **Çine Heyet-i Milliyesi**, İstanbul 2006, s.30.

⁷⁶ Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, s.139.

Milliye'nin oluşmasına katkıda bulunmanın ön koşulu mücadele azim ve iradesini taşımaktır. Bundan sonra toplumun hangi sınıftan olduğu çok da önemli değildir. Örneğin bölgede yetkili bir askeri komutan olan Albay M. Şefik'in Çine'de başaramadığı milli bir heyetin kurulmasını, Hacı Süleyman Efendi başaracaktır. Aynı şekilde toplumun aydınları sayılan kişilere mücadele tüm boyutları ile anlatılmasına karşı onları harekete geçirmek mümkün olamamıştır. Buna karşı efelere memleketin acıklı durumu ve yapılması gerekenlerin anlatılması üzerine kısa sürede harekete geçmeleri söylenen duruma bir başka örnektir.

16 Haziran 1919 akşamına gelindiğinde Çine'de 100 kadar gönüllü toplanmıştı. Teravih namazından sonra bunlara Çine deposundan silah ve cephane dağıtıldı. Albay M. Şefik'in gönüllülere hitabından sonra Hacı Süleyman Efendi de dua etmişti. Gönüllülerin başına üç subay tayin edilerek, araç ve erzaklarının da sağlaması ile askeri müfrezeyle beraber Aydın'ın Menderes Köprüsüne sevk edildiler⁷⁷. Çetenin sayısı bir yandan artarken, firar edenlerle tekrar azalabilmekteydi. İstenilen sayıya ulaşılamamasına rağmen, Menderes tarafına hareket edilmesine karar verildi⁷⁸.

Bu faaliyetlerden Jandarma ve Kaymakam'ın haberi olmaması için gizlilik içinde yürütülüyordu⁷⁹. 5 Haziran'da Yörük Ali Efe'nin Yağcılardan hareket eden çetesi 17 kişiydi. Bunun küçük bir kısmı efelerin adamlarıydı. Büyük kesimi ise efeleri direnişe teşvik eden yedek subay ve direnişçi aydınlardı. Yağcılar'dan yola çıkan çete Karahayt nahiyesinin Armutlu köyünde toplandı⁸⁰. Yörük Ali Efe çetesinin nüvesini teşkil eden 17 kişinin isimleri şöyle idi:

- 1- *Yörük Ali Efe*
- 2- *Aksekili Hacı Abdurrahmanoğlu Mehmet Efendi (Deli Mehmet)*
- 3- *Teğmen Zekai Bey (Kavur) Giritli*
- 4- *Asteğmen Necmi (Köyceğizli Necmeddin Aydınalay)*
- 5- *Giritli Memduh Bey (Devlet Demiryolları Memuru)*
- 6- *Kılhoğlu Hüseyin Efe*
- 7- *Levazım Yüzbaşı Ahmet Bey (Çerkez) 57.Tümen Karargâh Subayı*
- 8- *Kütahyalı Recep Çavuş*
- 9- *Asaf Bey (Gökbel)*

⁷⁷ Aker, a.g.e., s.157.

⁷⁸ Gökbel, a.g.e., s.116.

⁷⁹ Gökbel, a.g.e., s.116.

⁸⁰ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.137.

10- Ramazan Onbaşı (Çine Jandarma Bölüğünden terhis olan asker)

11- Kuru Köylü Ahmet (Hüseyin Efenin Kızanı)

12- Sağırın İbrahim (Çine Evciler Köyünden)

13- Kör Ahmet (Çine Yağcılar Köyünden)

14- Koca Ahmet (Çine Yağcılar Köyünden Hüseyin Efenin Kızanı)

15- Kozalaklı Mehmet

16- Yüzbaşı Ahmet'in emir eri olan Suriyeli asker

17- İsmi bilinmeyen bir savaşı⁸¹

Gün geçtikçe işin heyecanını kaybetmesi, hevesin kırılması tehlikelerine karşı Karahayt ve Yenipazar'a bağlı köylerde kuvvetlenmek düşüncesiyle bir müddet gezilmişti. Birliğin sekiz kişisi yaya, kalan dokuz kişi atlı olarak bir gün arayla Armutlu köyünde birleştiler. Çete 2 Haziran'da Yenipazar'ın Donduran köyüne geldi. Burası Yunan işgali altında bulunan, Atça ve Sultanhisar nahiyelerinin tam karşısındaydı⁸². Kısa sürede Yörük Ali Efe'nin Yenipazar taraflarında olduğu ve Yunanlılara karşı hareket hazırlığı içinde bulunduğu bütün çevreye yayıldığından sayıları 60'a yükseldi. Hatta Yunan işgali altında bulunan yerlerden dahi gelenler olmuştu. Çete Karahayt'ta iken Mesutlu köyünden Mestan Efe ve arkadaşları da katılmış ise de, bir iki gün sonra kendi başlarına çalışacakları beyanıyla ayrılmışlardı⁸³. Nihayet çete üstün düşman güçlerini rahatsız edecek seviyeye gelmişti.

Haziran'ın 11. günü akşamına doğru Yörük Ali Efe çetesi, Dalama'nın Alanlı Köyünden kalkıp, Yenipazar'ın Donduran köyüne giderken yolda birkaç Rum delikanlı ile karşılaşmışlardır. Yörük Ali Efe yapılan hazırlıklardan haberdar olan Yunanlıları yanıltmak ve hiç beklemedikleri bir anda baskını gerçekleştirmek amacıyla Rum delikanlılara Yunanlılara teslim olmak istediğini, fakat kendisine zarar verilmesinden

⁸¹ Demirayak, a.g.e., ss.43-44.

⁸² Gökbel, a.g.e., s.119-120.

⁸³ **TİH**, C.2, K.1, s.137, Yörük Ali Efe Çetesinden, Mesutlu köyünden Mestan Efe ayrılış nedenini kendi şöyle anlatır: "... Yörük Ali Efe ve Killoğlu beraber dolaşıyordu. Ben Gölhisar'a geldiğim zaman, "seni Yörük Ali istiyor" dediler. Tavashoğlu'nun evinde buluştuk, müzakere ettik. Yörük o gün çok heyecanlıydı. İşlerin karıştığı bir sırada, Dalama Nahiye Müdürü Köşk'ten imdat kuvveti istemişti. Bu bize düşman kuvveti istedi şeklinde aksettirildi. Ben müdürün vatanperver olduğunu bildiğim için, buna ihtimal vermedim. Fakat Yörük Müdürü vurmaya kalktı. Neyse onu teskin ettim. Ölmek ve dönmek yok dedik. O geceyi Mesutlu'daki fakirhanede geçirdik."

- Mukavemet teşkilatının başkanlığı için aranızda ihtilaf çıktığı söyleniyor öylemi?

- Gönderenli mintikasına kadar halkı çağırdık, konuştuk. Ertesi gün Alanlı Köyüne geldik. 70-80 kişi kadar olduğuk. Habibin Ali Efe'de bize katılınca, kuvvetlerimizi onar onar ayırdık. Mangalar yaptık. Bunlar arasına zeybek, asker, hırkalı, ahali, genç, ihtiyar her çeşit ve her zümre halktan gönüllüler vardı. Yörük Ali Efe bana buradan 10 kişilik bir kuvvet seçti. "Sen bunların başısın dedi." Adeta inme indi dizlerime. Hemen zeybeklerimi ünledim. Allahasmarladık dedim. Nasıl olsa mukavemete karar vermiştim. Yörük Ali olsa da olmasa da, Yunanlılara saldıracaktım. Soluğu Dalama'da aldım. Bir mektup yazarak arkadaşları vazifeye çağırdım. Bkz. Özkaymak, a.g.e., s.147.

korktuğunu bunun aynen komutana iletilmesini söylemiştir. Yörük Ali Efe bu davranışı ile silahlı mücadeleden önce yapılan düşmanı yanılma taktiğini en iyi şekilde uygulamıştır. Bu sayede Yunanlılar Yörük Ali Efe'yi karşılamaya hazırlanırken pusuya uğratılmışlardır⁸⁴. Çok ince bir düşüncenin ürünü olan bu davranış, sertlik ve yiğitlikleri ile bilinen efelerden normalde beklenmeyen bir davranıştır. Fakat daha sonrada görüleceği gibi Yörük Ali Efe yaşına ve konumuna göre çok daha ileri seviyede davranışlar sergileyecektir. Efe tüm yetkilerin elinde olduğu zamanda bile, keyfi uygulamalardan kaçınmayı çok iyi bilmiştir.

Tüm bu olumlu gelişmelere karşı hükümet taraftarı muhalifler böyle bir mücadeleye girişmenin akılsızlık olduğu yönünde ki kara propagandalarına devam ettiler. Mesutlu köyünden Mestan Efe ile yapılan bir konuşmada, halkın Aydın şehri işgali öncesi tam bir kararsızlık içinde olduğunu belirten Efe mücadele karşıtları hakkında şunlardan bahsetmiştir:

“Öğle vaktine doğru zeybeklerin mukavemet gösterecekleri yönünde haber yayıldı. Aydın’da söz sahibi ma’ruf bir kişi bana yaklaştı, “Mestan, deliliğin zeybekliğin sırası değil. Çocuğun çoluğun lafına bakıp bir şeyler yaparsanız, memleketi harap edersiniz, fakir fukaranın ocağını söndürürsünüz” dedi. Başımız sağ, elimiz ayağımız tutarken, şu güzelim Aydınımızı bırakmayız dedim. Yanımda kardeşim ve Umurlu’dan İbrahim Bey vardı. Akıl hocalığı yapan bu ma’ruf kişinin suratına, oda kapısını vurup dışarı çıktık ve Aydın’ı terk ettik⁸⁵.”

Muhaliflerin bu şekilde halkın zihnini bulandıklarından olsa gerek, efeler köylerden savaşçı toplamaya başladıklarında, *“Efem beni de yaz, sizinle ölüme bile giderim”* diyenlerin bir kısmı, efelerden silahları aldıktan sonra aileleriyle vedalaşmak için evlerine gittiklerinde geri dönmüyordu. Silah almak için Çine Yağcılar köyüne gelenlerden, silahları aldıktan sonra gece yarısı olunca *“...can pazarında saltık malımız yok ...”* diyerek kaçıp gidenlerde olmuştu⁸⁶. Yaşanan bu tarz olumsuzluklara rağmen, kısa denilebilecek bir sürede sayının atmışlara çıkması, direnişe girişenlerin bir adım dahi geri atmayarak, yollarına devam etmelerinin bir sonucu olsa gerektir.

⁸⁴ Cevat Sökmensüer, **Milli Mücadelede Aydın Nazilli Cephesi**, İzmir 1979, ss.24-25.

⁸⁵ Özkaymak, **a.g.e.**, s.105-107.

⁸⁶ Demirayak, **a.g.e.**, s.52.

C-SARAYKÖY'DE MİLLİ KUVVETLERİN TOPLANMASI VE SÖKEDE DURUM

Aydın'ı işgal eden Yunan Kuvvetleri karşısında 57. Tümenin Çine istikametine çekilmesiyle, Aydın-Sarayköy tarafında hiçbir savunma kuvveti kalmadı. Bu durum Yunanlıların, bu istikamette işgal hareketlerini devam ettirebilecekleri ihtimalini doğurdu. Bir yanda işgal tehdidi, diğer yandan Rumların Yunan kıtaları şerefine kurdukları zafer takları, Sarayköy bölgesi halkını endişeye düşürmekte idi⁸⁷.

Denizli'de kıta olarak 57. Fırkaya bağlı 57. Topçu Alayı bulunuyordu. Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey vatansever, cesaretli dolayısıyla mücadele taraftarı bir askeri⁸⁸. İzmir'in işgaline karşı mücadele yanlısı tavrını daha 15 Mayıs'ta yaptığı konuşma ile gösteren Müftü Ahmet Hulusi Efendi ise⁸⁹, Binbaşı İsmail Hakkı'nın en büyük destekçiydi⁹⁰. Denizli'de 29 Mayıs 1919 tarihinde Müftü Ahmet Hulusi Efendi başkanlığında "*Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyeti*" kuruldu. Cemiyetin Başkanlığına Müftü Ahmet Hulusi Efendi getirildi. Cemiyetin diğer üyeler ise şunlardı: Riyazet Başkâtibi Hacı Fakızade Nevzat Bey, Tahrirat Müdürü Hamdi Bey, Dosya Memuru Cevdet Hayri, Şube Müdürü Kazım Efendi, Tat Osmanzade Emin Efendi, Kâtip Hüseyin Avni Bey, Muhasip Hamamcızade Mustafa⁹¹. Cemiyet için gönüllü toplama işiyle Karpuzcu Ahmet Efendi görevlendirildi. Kayıtlarını ilk yaptıran gönüllüler şunlardı: Tenekci Mahmut Çavuş, Muharrem, Baki, İbrahim, Halil Çavuş, Yusuf, Davut, Ahmet, Hamdi, Ahmet Çavuş, Ali ve Polis Komiseri Hamdi Bey'dir. Cemiyet Reisi Müftü Ahmet Hulusi Efendi tarafından Hamdi Bey Müfrezeye Reis tayin edildi⁹².

Denizli'de Cemiyetin kurulmasından sonra belki de en önemli faaliyet, adeta bir ileri mevzi durumundaki Sarayköy'de bir müfrezeye teşkil ederek, savunma tertibi alınması oldu. Sarayköy, Sarayköy-Aydın-Denizli ve kuzeyden Alaşehir-Buldan-Denizli istikametini de kapatan bir kavşak noktasında olması bakımından stratejik bir

⁸⁷ **TİH**, C.2, K.1, s.127.

⁸⁸ Aydınel, **a.g.e.**, s.145.

⁸⁹ Müftünün konuşmasının bir şöyledir: "Ey ahali! Muhterem hemşerilerim! Bu sabah İzmir'i Yunan askeri işgal etmiştir. bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna mukabele etmek lazımdır. İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması farz-ı ayn, uzak memleketler halkının silaha sarılması farz-ı kifayedir. Fetva veriyorum, silah ve cephaneye azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye mani teşkil etmez. Elinizde hiçbir silahınız olmasa dahi, üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiili mukabelede bulununuz. Biz bir çok ülkelere hükmetmiş Fatihlerin torunuyuz..."

⁹⁰ **TİH**, C.2, K.1, s.127.

⁹¹ Köstüklü, **a.g.e.**, s.67.

⁹² **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 4 Haziran 1919, No:19.

öneme sahipti. Aynı zamanda Büyük Menderes nehrinin hemen güneyinde ve bu nehrin engellik vasfından istifade ile savunmaya da elverişli bir durum arz ediyordu⁹³. Yunanlıların direniş görmemeleri işgali daha da genişletmelerine sebep olmaktaydı. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'e göre Yunanlıların ileri harekâtı Konferans kararı gereği değildi. Çünkü Konferans gereği olsaydı Yunanlıların İşgal öncesi nota vermeleri, telgraf muhaberelelerini kontrol altına almaları gerekmektedir. Bu durumda Yunanlılar çete olarak telakki edilip ona göre muamele göreceklardı. Faik Bey ayrıca Binbaşı Hakkı Bey'den de 200 kişilik kuvvet tertip etmesini istemiş ve bu sayede Menderes'in güneyinin korunabileceğini belirtmiştir⁹⁴. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in yapmak istedikleri Albay M. Şefik tarafından da onaylanmıştır. Albay M. Şefik Sarayköy kuvvetlerinin Menderes köprüsünü tutmalarının, Yunanlıları Menderes'in güneyine geçirmemenin en etkili yolu olduğunu düşünmektedir. Faik Bey'in telgrafına da bu yönde bir cevap vermiştir⁹⁵.

Bu görüşmenin ardından Albay M. Şefik Bey, Çal'da bulunan 57. Tümenin Topçu Alayının Komutanı Binbaşı Hakkı Bey'e topçu erasına uygun sayıda topla Sarayköy köprüsünü tutması emrini verdi⁹⁶. Albay M. Şefik, Şehzade Abdurrahim Efendi Heyetiyle seyahat etmiş olup, Dinar'da bulunan 17. Kolorduya ait Mızraklı Süvari Bölüğünün, Harbiye Nezaretince 57. Tümene bağlandığını bildiren bir şifre alınması üzerine; bu bölüğün Sarayköy köprüsünde Binbaşı Hakkı Bey emrine girmesini bildirdi. Topçu Alayında ise yeterli erat olmadığından, 7 Haziran 1919'da Çal'dan ancak iki seri sahra topu Sarayköy köprüsüne hareket ettirilebildi⁹⁷. Binbaşı Hakkı Bey toplanacak gönüllüler için 400 kadar Alman silahı ve cephane getirdi. Sarayköy'de direnişe karşı olanlar, halkın silahlandırılmasını engelledikleri gibi silahların bu yöreden uzaklaştırılmasını da istedi. Sarayköylü muhaliflerin baskısı ile silahlar Sarayköy'ün batısında Bakırköy'e gönderildi. Bakırköylüler ise silahları tekrar Sarayköy'e iade etti. Alay Komutanının emirleri dahi bir tesir yapamıyordu. Sonunda Sarayköy'ün civar köylerinden olan Duacılardan Yörük Molla Bekir isimdeki vatansever, çevresine topladığı birkaç köy delikanlısı ile Yunanlılara karşı savaşmak

⁹³ Aydın, a.g.e., s.147.

⁹⁴ Apak, a.g.e., ss.81-82.

⁹⁵ TİH, C.2, K.1, s.128.

⁹⁶ Aker, a.g.e., s.133.

⁹⁷ Aker, a.g.e., s.134.

üzere silahlara sahip çıktı. Bunu duyan diğer civar köylerden de silaha sarılanlar oldu. Kötü propagandaya karşı Molla Bekir Müfrezesi örnek bir teşekkül oldu⁹⁸.

Başlangıçta Aydın'da olduğu gibi Sarayköy'de de Yunanlılara yaranma ve Yunanlıların hışmından kurtulmak amacıyla muhaliflerin silahlarının kazada bulunmasına dahi karşı çıkmaları, mücadele taraftarı vatanseverlerin nasıl bir çıkmaz içinde olduklarını bize göstermektedir. Molla Bekir adında bir vatansever sahip çıkmasa, koca kazada dört yüz silaha sahip çıkan olmayacaktır. Bu durum halkın başlangıçta mücadeleye olan isteksizliğini göstermesi bakımından önemlidir. Fakat ilerleyen zamanda Sarayköy'ün diğer birçok yer gibi Kuva-yı Milliye'ye en çok hizmet eden yerlerden olması, Türk halkının nasıl bir dönüşümden geçtiğini en iyi şekilde göstermektedir.

8 Haziran 1919'da Albay M. Şefik Bey, Çine'den 175. Alayın 1 Taburunun subay ve erkânını, Sarayköy'de oluşan bu birliği yönetmek üzere gönderdi. Çine'den Bozdoğan yoluyla Sarayköy'e varmak için yola çıkan bu tabur, dört subay, sekiz er, dokuz mekkâre, yedi tüfekten ibaretti⁹⁹. 8 Haziran 1919'da süvari bölüğü ile birlikte Denizlili Yüzbaşı Şükrü, Yedek Subaylar Hocazade oğlu Ali Tevfik, Yedek Asteğmen Şükrü, Derebeyoğlu Halil Hilmi, Vasfi, 57. Tümenen Yüzbaşı Baha, Teğmen Kemal, Nazilli Askerlik Şubesinde Yüzbaşı Emin derhal Sarayköy'e hareket etti. İlk kabile Menderes kıyısında Dailli köyüne yerleşmesiyle, Denizli'de ilk Milli teşkilat kurulmuş oluyordu. Binbaşı Hakkı Bey, Sarayköy'de toplanan gönüllülerin sayısının pek çok olduğunu, Nazilli'deki Yunan Tabur Komutanına duyurmak için Dailli'de çok miktarda çadır kurdurmuştu¹⁰⁰. İstasyon Yüzbaşı Vecihi'nin kumandasında bir küçük müfreze ile tutularak, İzmir'den gelip giden trenler kontrole başlandı. Nazilli'nin vatansever telgrafçıları vasıtasıyla, Yunan kuvvetlerinin harekâtı hakkında günü gününe malumat alınarak Sarayköy Milli teşkilatı kuvvetlendirildi¹⁰¹.

10 Haziran 1919'da Denizli Reddi İlhak Heyeti'nin yayınladığı beyannamede; Yunan işgalinin hadsiz ve hesapsız, tüyler ürperten alçaklıklarla içerilere doğru ilerleyişini devam ettirdiği bildirilmiştir. Denizlililer bu hain düşmana karşı ayaklanarak Menderes'ten bu tarafa geçirmeyeceklerini, Yunan'ın pis ve mundar ayakları altında ölmektense, bugün mertçe ölmeyi veya namusluca yaşamaya azmettiklerini

⁹⁸ **TİH**, C.2, K:1, s.129.

⁹⁹ Aker, **a.g.e.**, ss.134-135.

¹⁰⁰ Tütenk, **a.g.e.**, s.16.

¹⁰¹ Apak, **a.g.e.**, s.90, **ATASE Arş.**, K:433, G:175, B:1.

belirtmişlerdir. Kaybedilecek zamanın olmadığından bahsedilerek, herkesin mücadeleye iştiraki istenilmiştir¹⁰². Bu beyanname mücadele lehinde halktaki kıpırdanışı bize göstermektedir. Birkaç vatanseverin ileri çıkmasıyla, halktaki bağımsızlık duygusu da harekete geçmeye başlamıştır.

12 Haziran 1919 tarihinde Dinar ve Afyonkarahisar'daki temaslarını tamamlayarak dönen Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Sarayköy'deki Milli Kuvvetleri ziyaret etti¹⁰³. 10 Haziran 1919'da Mızraklı Süvari Bölüğü de Binbaşı Hakkı'nın emrine girmişti¹⁰⁴. Bu sırada Denizli'deki Rumlar şehrin işgal edileceğine kanaat getirerek, Yunan askerlerine ikram edilmek üzere birçok kuzu almış, Sarayköy Rumları ise biri Tosunlar tarafındaki şose üzerinde, diğeri istasyonda şube hizasındaki cadde üzerinde iki zafer takı kurmuştur¹⁰⁵. Denizli'den giden mücahitler Sarayköy'e vardıklarında Rumlar istasyona gelenleri Yunan askeri zannederek sevinç gösterilerinde bulundu. Fakat gelenlerin Türk askeri olduğunu görünce hepsi evlerine kaçtı. Gönüllüler istasyondaki taka Türk bayrağı çekerek altından harp türküleri söyleyerek geçti¹⁰⁶.

14 Haziran 1919'da Polis Komiseri Hamdi Bey'in teşkil ettiği Kuva-yı Milliye Müfrezesi, Sarayköy'deki kuvvetlere katılmak üzere Denizli'den hareket etti. 17 Haziran 1919'da ise Sarayköy'de Tavaslızade Ömer Bey, kendi köylerinden oluşturduğu bir süvari müfrezesiyle Binbaşı Hakkı Bey'in emrine girdi¹⁰⁷. 11 Haziran'da Denizli Mutasarrıfı Faik Bey ve Kalem Reisi Tevfik Bey'le bir telefon görüşmesi yapan Albay M. Şefik, Sarayköy'de toplanan kuvvetler arasından oluşturulacak küçük çetelerle Nazilli'deki Yunan kuvvetlerinin taciz edilmesini istedi. Fakat Faik Bey'le Tevfik Bey buna yanaşmayarak, Albay M. Şefik'in Sarayköy'e gelerek komutayı almasını ve Binbaşı Hakkı Beyin değiştirilmesini istedi. Bunu Albay M. Şefik kabul etmedi¹⁰⁸.

Topçu Alayının getirdiği silahlar, Sarayköy'deki gönüllüler için yeterli olmadı. Bu amaçla 57. Tümen Komutanı 8 Haziran 1919'da yazdığı bir yazıyla, "*Burdur Ahzı Asker Kalem Dairesinden*" Sarayköy Müfrezesinin ikmal ile silah ve cephanenin Burdur deposundan karşılanmasını istedi. Mutasarrıfın İstanbul Hükümeti'nin emirleri

¹⁰² Tütenk, **a.g.e.**, s.15.

¹⁰³ Müftüler, **a.g.e.**, s.10.

¹⁰⁴ Tütenk, **a.g.e.**, s.15.

¹⁰⁵ Tarhan Toker, **Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Denizli**, Denizli 1983, s.45.

¹⁰⁶ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 11 Haziran 1919, No:25.

¹⁰⁷ TİH, C.2, K.1, s.129.

¹⁰⁸ Aker, **a.g.e.**, ss.147-148.

doğrultusunda hareket etmesi, bu isteğin karşılanması için önemli bir engel oldu¹⁰⁹. Burdur Ahz-ı Asker Kalem Riyasetinin 19 Haziran 1919 tarihli telgrafına göre, şimdiye kadar bölgeden sevk olunan az sayıdaki erler de Isparta ve Antalya livalarındandır. Burdur'daki idare asker toplanmasını lüzumsuz hatta zararlı görmektedir. Ahaliye yapılan telkinat ise şöyledir; “*İtilaf dostluğu İtilafa mensup diğer devletlerle husumetle olmaz. Yegâne halas konferans mukarreratına sükûn ve emniyetle intizardır. Ordu ise Düveli Muazzama hakkında bunu kabul ile beraber emri vechle, Yunan işgaline mukavemet fikri ve efradın suret celpleri muzırdır*¹¹⁰.” Bu telgraf Burdur'da bazı idarecilerin İstanbul'un telkinlerinden çıkamayarak bu yönde davrandıklarını göstermektedir. Bu durum mücadele taraftarı olanların Burdur'la ilişkilerde bir süre daha sıkıntı çekeceklerini göstermekte idi.

Çine halkı artık milli savaşı benimsemiş durumdadır. Sarayköy'de karşılaşılan zorluklara rağmen burada da artık mücadele adına bir varlık gösterilmeye başlanmıştır. Sarayköy'ü, Aydın Köprübaşı Müfrezelerini takviye etmek ve Söke'de de Kuva-yı Milliye'ye dayanak olmak üzere Albay M. Şefik şu emri vermiştir:

“1- 135. Alay Karargâhı, Alay ağırlıkları ve 1. Tabur Bağarası'nda kalacak, 3. Tabur bütün ağırlıklarıyla hemen Çine'ye 175. Alay Komutanı emrine girecek, bir Taburda Söke'de kalacaktır.

2- 175. Alay Karargâhı, Çine'de kalacaktır. Emrine verilen 135. Alay 3. Tabur Sarayköy'de bulunacaktır. 2. tabur önceden olduğu gibi Muğla'nın kıyı şeridinde kalacaktır. Bir bölüğü de tam mevcutla Muğla'da tutacaktır.

3- 175. Alay Komutanı 1. Piyade Bölüğüyle bir makineli tüfek takımı Çine-Aydın arasındaki Menderes Köprüsüne gönderilecektir.

4- Sahra Topçu Alay Komutan Vekili Binbaşı Hakkı'nın emir ve komutasında, 170. Alay 3. Tabur ve Mızraklı Süvari Bölüğüyle şimdilik 1 takım sahra topçusundan oluşan Sarayköy Müfrezesi bulunacaktır. 176. Alay'dan 1. Piyade Taburu ile 1. Makineli tüfek bölüğü, Korkuteli-Denizli yoluyla Sarayköy'e hemen gönderilerek müfrezeye komutanının emrine girecektir. Bu Tabura mümkün olduğu kadar kadrosundan fazla

¹⁰⁹ Aker, a.g.e., s.134, Burdur Mutasarrıfı hakkında ayrıntılar için bkz, Aker, a.g.e., ss.151-153.

¹¹⁰ Aker, a.g.e., s.153.

cephane ve silah verilerek sevk edilecektir. Bunun içinde deve kolundan ve alayın diğer araçlarından yararlanılacaktır.

5-Dağ obüsü topçu taburundan bir takım, mürettebatıyla beraber Çine'de bulunacak, diğer toplarıyla cephaneden başka ağırlıkları, Ahiköy'de kalacaktır.

6-Bütün Alaylar ve Sarayköy Müfrezesi buldukları yere yakın Askerlik Şubelerine göre sıralı takibat yaparak, mevcutlarını süratle tamamlayacaktır.

7-Tümen Karargâhı Çine'de kalacaktır¹¹¹.”

57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik'in bir kuvvet oluşturabilmek için çalıştığı diğer nokta ise Söke olmuştur. Söke Rum nüfusunun fazlalığı ve her an Rum çetelerinin kayıkla dahi gelebilecekleri Sisam adasına yakınlığı bakımından, İslam ahali için oldukça tehlikelidir. 135. Piyade Alayı kuvvetinin firarlar nedeniyle yok denecek duruma gelmiş olması, burada Milli bir birliğin kurulmasını zorunlu hale getirdi¹¹². Söke'de kurulacak Milli Kuvvetlerle, Büyük Menderes Vadisinde ilerleyen Yunan kuvvetlerinin gerisinde sürekli bir tedirginlik noktası yaratılacaktı¹¹³. Çünkü Söke-Kuşadası bir yönüyle, İzmir-Aydın genel istikametinin Aziziye-Germencik-Balatçık kesiminde dağınık halde bulunan Yunan birliklerine ve onların malzeme ve personel ikmal faaliyetleri için ellerinde bulundurdukları demiryoluna, yan ve gerilerinden yapılacak baskınlar için çok elverişli durumdaydı¹¹⁴.

6 Haziran'da Albay M. Şefik, Söke'deki Mevki Komutanı Binbaşı Saip Bey'den “*Milli Kuvvetler*” oluşturulmasını istedi. 16 Haziranda ise Tümen Kurmayı Yüzbaşı Selahattin Bey'i, Söke'deki örgütleme destek amacıyla bölgeye gönderdi. Yüzbaşı Selahattin'in Söke'ye gitmesinden üç gün sonra 150 kişilik bir müfrezeye kurabilmiş, bunların sevk ve idaresini Binbaşı Saip Bey'e verilmiştir. Fakat 100 kadar silaha daha ihtiyaç vardır. Sisam adasından gelen Rum çeteleride halka maddi ve manevi büyük zararlar vermektedir¹¹⁵. Albay M. Şefik Milas'ta Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Rıfat'la görüşerek, Milas askeri deposundaki mevcut silahlardan 400 tüfeği ve bu

¹¹¹ Aker, **a.g.e.**, ss.157-158.

¹¹² Aydınel, **a.g.e.**, s.93.

¹¹³ Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, s.142.

¹¹⁴ Aydınel, **a.g.e.**, s.93.

¹¹⁵ Albay M. Şefik, Selahattin'e verdiği emirde: “İslam ahalsinin elleri kolları bağlı ölmektense, düşmana misilleme yapmalarını, hükümetten icraat ve himaye bekleyecek bir zamanda olmadıklarını ve gönderilen silahlarla Milli bir teşkilat kurmalarını” bildirdi. Bkz. Aker, **a.g.e.**, s.164.

tüfeklere ait cephaneyi ne yapıp edip halktan sağlayacağı nakliye araçlarına yükleyerek, Söke'nin Bağarası bucağında bulunan 135. Alay Komutanlığına göndermesini istedi. Yüzbaşı Rıfat'ın gayretleriyle söz konusu silahlar, cephaneyle birlikte hemen yola çıkarıldı¹¹⁶. Bu girişimleri Söke Heyet-i Milliyesi'nin kurulması takip etti. Ömer Ağazade Bey'in başkanlığındaki heyet bölgenin şu tanınmış kişilerinden oluşmaktaydı: Ömer Ağazade Hasan, Hacı Ziya Beyzade İbrahim, Dava Vekili Bekir, Ali Kahyaoğlu Süleyman, Tahir, Giritli Mehmet ve Hacı Kazımzade Mehmet Fevzi Bey¹¹⁷. Ayrıca Söke'de Milli teşkilatın şekillenmesinde Mahmut Esat (Bozkurt) ve arkadaşlarının da önemli hizmetleri görülmüştür¹¹⁸.

Albay M. Şefik ve çevresinde oluşan direnişçilerden oluşan dairenin gayretli çalışmaları nihayet sonuç vermeye başlamıştır. Milli kuvvetler artık çok kalabalık olmayan Yunan kuvvetlerine baskınlar tertip edebilecektir. Bu baskınlarla Türk halkını kendine olan güveni artacak ve dört elle mücadeleye sarılacaktır.

II- KUVA-YI MİLLİYENİN İCRA ETTİĞİ BASKINLAR VE YUNAN İŞGAL KUVVETLERİ

A-MALGAÇ BASKINI

Çine, Nazilli, Muğla, Söke ve Aydın dolaylarında vücuda getirilen Türk Milli Kuvvetlerinin gün geçtikçe iş görür hale gelmesi üzerine 57. Tümen Komutanı, Yunan kuvvetlerine yapılacak çeşitli baskınların vakti geldiğine inanıyordu. Yapılacak baskınlar ile Yunan birliklerinde korku ve panik oluşturulabilecekti.

Aydın'da Yunanlıların topçu ile takviyeli, bir Alay kadar kuvveti toplanmış bulunuyordu. 57. Tümen bölgesinde teşekkül eden Milli Müfrezelerdeki muharip sayısı da oldukça yükselmişti. Biri Menderes köprüsü başında, diğeri Sarayköy müfrezesinde olmak üzere ikişer toptan ibaret iki batarya da mevcuttu. Ancak Milli Müfrezeler askeri vasıfları bakımından, normal bir taarruz muharebesi yapmaya elverişli değildi. Bu sebeple Kuva-yı Milliye, Aydın garnizonunun Emniyet Müfrezelerine, ikmal yollarına baskınlar yaparak düşmanı taciz etmek ve bölgedeki Yunan kuvvetlerini şehrin içine

¹¹⁶ Aker, **a.g.e.**, s. 165

¹¹⁷ Ahmet Mehmet Efendioğlu, "İşgal Öncesinde ve İşgalde Söke'de Güvenlik", Milli Mücadele'de Söke Cephesi ve Sökeli Cafer Efe Paneli, Söke 2007, s.35.

¹¹⁸ Ferhat Berber, "Söke Kuva-yı Milliyesi", Milli Mücadele'de Söke Cephesi ve Sökeli Cafer Efe Paneli, Söke 2007, s.45.

çekilmeye mecbur bırakmak istemekteydi. Amaç, bu suretle düşmanın maneviyatını sarsmak ve Milli Kuvvetlerin kendilerine güvenini yükseltmekti¹¹⁹.

Yunan kuvvetleri Nazilli’de buldukları sürece, personel ve ikmal nakliyatını demiryolu üzerinden yaptıkları için kritik bir konumda sayılabilecek Malgaç Köprüsünü emniyete almak zorundaydı. Bu maksatla 20 kişilik bir müfreze buraya yerleştirilmişti¹²⁰.

Yörük Ali Efe çetesi Donduran köyünde kaldığı birkaç gün içinde, Bozdoğan ve Nazilli taraflarından vatanseverler çeteye katılmaya devam etti. Efeler bilinmez sebeplerle Menderes Nehrinde karşıya geçme işini savsaklamaktayken, 60 kişinin yedirilip içirilmesi köy halkına da ağır gelmeye başlamıştı. 14 Haziran akşamı Zekai Kaur, Necmi Aydınalay Beylerle, Yüzbaşı Ahmet ve Memduh Beyler çetenin o günkü sayısı olan 50 kişinin, küçük baskınlar için yeterli olduğuna ve köylüye daha fazla zahmet vermenin anlamsız olduğuna karar verdi¹²¹. Durumu uygun bir şekilde efelere söylemeye, efelerin işi savsaklamaya devam ettiği takdirde ise, kendi başlarına karşı tarafa geçmeye kararlı olduklarını söylemeyi uygun gördüler¹²². Kararı Zekai Bey efelere uygun bir dille, kuşkulılarına meydan bırakmaksızın açıkladı. Efelerinde kararı uygun bulduklarını bildirmeleri üzerine Yörük Ali Efe, Teğmen Zekai Bey’le Yenipazar’a gitmiş ve çeteyi kolaylıkla Menderes’in karşı kıyısına geçirebilmek için gerekli araç ve olanakları sağlamıştı. Sonra da etrafa gözcüler konulması için gereken insanlarla görüşerek, Donduran’a geri dönmüşlerdi¹²³.

Bu arada Sultanhisar istikametine casus gönderilerek, Yunanlıların nerelerde ne kadar kuvvetleri olduğu hakkında da bilgi alındı. Diğer yandan Yörük Ali Efe’nin kendilerine sığınacağını duyan Yunanlılar, Yörük Ali Efe ile Yunan Komutanı arasında

¹¹⁹ **TİH**, C.2, K.1, s.137.

¹²⁰ Aydınel, **a.g.e.**, s.156.

¹²¹ Gökbel, **a.g.e.**, ss.123-124.

¹²² Gökbel, **a.g.e.**, s.124, Bayar kitabında şunlara yer verir: Yörük Ali Çetesi, bir Yunan karakoluna baskın yapmak için, 16 Haziran 1919’da yola çıktı. Düşman karşısında tam “hazırlık mevziine” girileceği sırada, Kılıçoğlu ve diğerleri fikirlerini değiştirdi. “Şimdilik muntazam bir Yunan kuvvetine karşı konulamayacağından, Söke’deki Rum köylerine akın etmek suretiyle maksadın açıklanması gerekeceğini ileri sürdü ve Yunan karakoluna baskından çekindi. Çetedeki subaylar bu teklifi yapanların, Rum köylerini “talan” etmek istediklerini anlamışlardı. “Üç beş kişi ile de olsa mutlaka Yunan kuvvetlerine hücum edeceklerini” söylemeleri üzerine, bu azim ve irade karşısında Efelerde duraklamışlar, Yörük Ali’nin yakından tanıdığı Yenipazar çevresinde, çeteyi büyütmek ve ona göre yeni bir karar vermek fikri üzerinde birleşmişlerdi. Bu seferde zeybekler, düşmanı gafil avlamak fırsatının kaçtığını söyleyerek, ayak sürümeye başlamışlardı. Son ve kesin bir görüşmede, Sultanhisar bucağının yakınındaki “Malgaç” köprüsünü bekleyen, 20-30 kişilik Yunan müfrezesine baskın vermek fikri kabul edildi. Bkz. Bayar, **a.g.e.**, C.6, ss.1940-1941.

¹²³ Gökbel, **a.g.e.**, s.125.

aracılık etmek ve Yörük Ali Efe'yi kendisine en iyi şekilde muamele edileceğine inandırmak için, itibarlı bir Papazı Sultanhisar'a getirmişlerdi¹²⁴. Papazın Sultanhisar'a geldiği ve Yunanlıların Yörük Ali Efe'nin gelişi için yapılacak törene hazırlandığı 16 Haziran günü Yörük Ali Efe Malgaç baskınına düzenledi¹²⁵.

Malgaç baskınına katılmış olan Asaf Gökbel, bundan sonraki gelişmeleri özetle şöyle anlatır:

“15/16 Haziran akşamı çete, 60 kişi ile Donduran Köyünden sessizce yola çıktı. Çete gece yarısına doğru Menderes'in kıyısına geldi ve her defasında 30 kişiyi karşıya geçiren sal, iki seferde çetenin tamamını karşıya geçirdi. Yörük Ali Çetesi bir saat sonra demiryoluna vardı. Atça ve Sultanhisar istasyonları arasına sokuldu.

Zeybek gençlerinin bir kısmı direklerle tırmanarak, şimendifer kampanyasına ait telgraf tellerini kesti. Teğmen Zekai Bey de birkaç arkadaşıyla, oradaki bir tren köprüsüne dinamitleri yerleştirerek patlattı. Gün doğarken Yörük Ali Çetesi Malgaç deresine ulaştı. Yunan askerleri çadırlarını, Atça tarafındaki küçük bir çavdar tarlasının ortasına kurulu. Kılloğlu Hüseyin Efe beraberinde güvendiği adamlarından beş on tanesini alarak, dere kenarından aşağıya doğru sardı. Yörük Ali Efe, Teğmen Zekai ve Yüzbaşı Ahmet Beylerde tarlanın kuzey tarafını tuttu. Yani çemberin sağ kanadında Kılloğlu ve arkadaşları, sol kanadında biz, merkezde ise Yörük Ali Efe ve adamları vardı. İlk silahın Kılloğlu Hüseyin Efe tarafından patlatılması ardından, silahlarına sarılmaya koşan Yunan askerlerinin hepsi öldürüldü.

Silah seslerini duyan ve ne oluyor diye Sultanhisar'dan koşup gelen Yunan Jandarmalarından bir kısmı geri kaçmış, ateş etmek isteyenler ise bunu hayatlarıyla ödemişlerdi. 20 den fazla piyade tüfeği ile bir makineli tüfek, bolca cephane elde edilmişti¹²⁶.”

Aynı gece içinde Yörük Ali Efe müfrezesinde bulunan Teğmen Zekai'de, Malgaç Köprüsü ile Kılavuzlar arasındaki diğer bir demiryolu köprüsünü dinamitle

¹²⁴ Aker, a.g.e., s.160.

¹²⁵ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.138.

¹²⁶ Gökbel, a.g.e., ss.127-128.

tahrip etti¹²⁷. 175. Alayın 2. Taburundan Asteğmen Nihat, yanına aldığı birkaç gönüllü ile Aydın'ın batısındaki Karapınar civarında, başka bir demiryolu köprüsünü de tahrip etti¹²⁸.

Efelerin önceki yaşamlarından edindikleri deneyimler baskının başarısında önemli ölçüde etkili olmuştur. Telgraf tellerinin kesilmesi, köprülerin tahrip edilmesi sayesinde Yunanlıların yardımının gelmesi de engellenmiştir. Baskının icra edilmesinin ardından kuvvetlerin süratle kuzeye oradan da İsabeyli köyüne çekilmesi baskın sonrasında tedbirli davranmaya önem verildiğini göstermektedir.

Müfreze baskını icra ettikten sonra, süratle daha kuzeyde olan Uzanlar köyüne çekildi. Burada bir gece kaldıktan sonra 17 Haziran 1919 günü, Aydın-Nazilli karayolunu gözetlemeye elverişli ve bir dağ eteğinde bulunan İsabeyli Köyüne geldi. Burası Nazilli'ye daha yakın olduğu için, oradaki düşmandan haber almaya çok elverişliydi. Ayrıca Nazillinin sevilen Jandarma Bölük Komutanı Arap Yüzbaşı diye tanınan Yüzbaşı Nuri ile irtibat kurularak, yeni düzenlemelere girişme imkânı sağlanmış oldu¹²⁹.

Çetede bulunan efelerin daha önceki yaşantılarında baskın, kaçış, istihbarat edinme konularındaki deneyimleri ve müfrezede Teğmen Zekai, Yüzbaşı Ahmet gibi savaş deneyimi olan askerlerin bulunması, baskının başarılı olmasında belki de en önemli etken olmuştur. Malgaç baskını gerilla harbinin o zaman ki deyişi ile çete harbinin iyi bir uygulamasıdır. Bu baskın Kuva-yı Milliye'nin yapısına en uygun hareket tarzının “*vur kaç*” taktiği olduğunu da göstermiştir. Malgaç Baskını, halkın kafasındaki Yunanlıların yenilemeyeceği yönündeki kötü imajın silinmesinde de oldukça önemli bir yere sahiptir. Baskın öncesi ve sonrasında demiryollarının tahrip edilmesi, düşmanın ikmal faaliyetlerine önemli ölçüde darbe vurulmuş olması bakımından önemlidir. Ayrıca kazanılan bu başarı zeybeklerin cesaretini artırarak, daha önemli başarılar kazanmak isteğini de kamçulamıştır.

Tümen Komutanı Albay M. Şefik Yunanlılara karşı yapılan harekât hakkında, olayların dışındaymış gibi görünerek Harbiye Nezaretine ve Kolordu Komutanlığına şu bilgileri vermiştir:

¹²⁷ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 17 Haziran 1919, No:3.

¹²⁸ TİH, C.2, K.1, s.138.

¹²⁹ Sıtkı Aydın, “Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe”, **Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe**, Editör: Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yay., s.99.

“1-Aydın’ın 30 km doğusunda, Sultanhisar civarında Malgaç köprüsünü bekleyen Yunan askerleri baskına uğrayarak bazılarının öldürülmüştür.

2-Malgaç ve Akça arasındaki şimendifer köprülerinden birisinin bomba ile tahrip edilmiştir.

3-Aydın hattı üzerinde Kemeneli, baraka yakınında köprüden geçen bir trenin yıkılması ile 6 vagonun parçalanmıştır.

4-Aydın’ın batısında Karapınar civarında bir küçük köprüünün bomba ile tahrip edilmiştir.

5-Akça taraflarında bulunan Yunan Müfrezelerine baskınlar yapıldığı ve Akça’daki Yunanlıların kaçtıkları, iş bu vakanın 15-18 Haziran 1919 tarihlerinde siviller tarafından Yunan işgali aleyhinde vuku bulduğu haber alınmıştır¹³⁰.”

Bir süre sonra Milli Kuvvetlere katılacak olan Demirci Mehmet Efe, bu günlerde henüz geleneksel çetecilik faaliyetlerin sürdürmektedir. Bozdoğan kasabasını basarak jandarmaları öldürmüş, bir zenginin de evini yakmıştır. Bu baskını birkaç gün arayla yenilemek istemişse de, halkın direnciyle karşılaşmış ve kasabaya girememiştir. 15 Haziran 1919 da Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe’nin bu hareketlerini kınayan ve Milli Mücadele’ye katılmasını isteyen bir mektubu Teğmen Zekai Bey’e yazdırdı ve Yüzbaşı Nuri aracılığıyla Demirci Mehmet Efe’ye gönderdi. Bu çağrıya karşın bir hafta kadar sonra Demirci Mehmet Efe, Karacasu kasabasını basarak Ziraat Bankasını soydu¹³¹.

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa’nın 21 Haziran 1919’da 57. Tümen Komutanlığına gönderdiği telgraf, Malgaç baskını etkilerinin İstanbul’a kadar ulaştığını göstermektedir. Aydın civarında Yunanlılara karşı Kuva-yı Milliye tarafından baskın yapılması “*efkâr-ı umumiyede*” Aydın vilayeti halkının işgali kabul etmeyerek silahla karşılık verdiklerini, Yunan işgali devam ettikçe Aydın vilayetinde huzur ve güvenin olmayacağı yönünde Kuva-yı Milliye lehine bir durum yaratmıştı¹³². Yunanlıların İzmir’de yaptıkları facialar ise dünya kamuoyunda Yunanlıların aleyhine olmuştur. Bu durumda Kuva-yı Milliye teşebbüslerinin fayda yerine zarar vermemesi için, Milli harekâtın Yunan askerlerine ve Yunanlılara fiilen silahlı destek verenlerle sınırlı

¹³⁰ Bayar, a.g.e., C.6, s.1946.

¹³¹ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.138.

¹³² ATBD, Y.51, S.114, B.No: 4210, ATASE Arş., K:434, G:124, B:1.

kalması gerekmekteydi. Bu hususta yapılacak yanlışlıklar ülke menfaatine akıtılan kanın boşa gitmesine yol açacaktı. Harbiye Nazırı Şevke Turgut Paşa ise bu hassas durumda yapılması gerekenleri şöyle belirttiştir:

“Bu esas Kuva-yı Milliyemizin de her gün tekrar tekrar nasihatle, en buhranlı devirlerde akıllarına yerleştirilmesini ve hareketlerinin ciddiyetle takip ve kontrol edilmesini rica ederim. Yunanlıların olayları değiştirerek aleyhimizdeki propagandalarına karşılık verebilmek için, olay hakkında esaslı belgelerin fotoğraflarla elde bulundurulması da son derece önemlidir¹³³.”

Harbiye Nezareti oldukça önemli konularda hatırlatmalarda bulunmaktadır. Çünkü Türk halkını harekete geçiren, Yunanlılara duyulan öfke ve hınçtır. Bu öfkenin yanlış şekilde patlaması, zaten Türkleri boğmak isteyen Avrupa kamuoyu için bulunmaz bir fırsattır. Yine yapılacak her hareketin planlı ve kontrol altında yapılması tavsiye edilerek, bilgi ve belge niteliği taşıyan malzemelerin mutlaka derlenmesinin istenmesi dikkate alınması gereken uyarılardır. Çünkü ancak bu sayede Yunan barbarlığı dünya kamuoyuna anlatılabilirdi.

B- NAZİLLİ’NİN İŞGALİ VE YUNAN KUVVETLERİNİN GERİ ÇEKİLMESİ

61. Tümen Komutanı Vekili Yarbay Refet, 30 Mayıs 1919’da Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta; Aydın’ı işgal eden Yunan kuvvetlerinin Nazilli-Denizli istikametine sarkmakta olduğunun güvenilir kaynaklardan öğrenildiğini bildirdi¹³⁴. 11. Fırka Kalem Reisi Tevfik Bey ise, Yunanlıların 3 Haziran 1919’da Nazilli’yi işgal ettiğini Harbiye Nezaretine bildirdi¹³⁵.

Nazilli’deki Rumlar Yunanlıları, “*Kahrolsun Türkler*” diyerek karşıladı. İlk gün ciddi bir olay olmamışsa da, Yunanlılar Nazilli’ye yerleşir yerleşmez, Yunan askerleri ve yerli Rumlar, İzmir ve Aydın’da yaptıkları gibi burada da taşkın hareketlere başladı. Irza geçme, adam öldürme ve soygun olayları olabildiğince arttı¹³⁶. Nazilliyi işgal eden Yunanlılar, işgalleri sırasında halkı ve memurları korkutarak, bir kısmını da tutuklamak

¹³³ ATBD, Y.51, S.114, B.No: 4210, ATASE Arş., K:434, G:124, B:1.

¹³⁴ ATBD, Y.51, S.114, B.No:4202. ATASE Arş., K:18, G:42, B:1.

¹³⁵ ATBD, Y.51, S.114, B.No:4203. ATASE Arş., K:18, G:38, B:1.

¹³⁶ Köstüklü, a.g.e., s.27.

suretiyle, kazanın güvenliğini sekteye uğrattı¹³⁷. Aydınli Mehmet Kavasligil o günleri defterine yazdığı şu cümlelerle özetlemiştir: “7 Haziran 1919 Cumartesi, Yunanlılar İslam halkına saldırmaya başlamışlardır. Birkaç bakirenin ırzına tecavüz etmişlerdir¹³⁸.”

Malgaç'ta Yunan Müfrezesinin imhası, Atça civarında ateş baskınları, demiryolu köprülerinin dinamitle tahrip edilmesi, telgraf tellerinin tahribi, trenlere silah atılması gibi olaylar, Yunanlılar ve Rumlar da korku yarattı. Yunan kuvvetleri buldukları yerlerden çıkamaz hale geldi¹³⁹. Nazilli'nin boşaltılmasından evvel Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanlığının fevkalade Komisere yazdığı raporda, Yunanlıların gözüyle mevcut durumdan şöyle bahsedilir:

“... ”

2- Denizli'de hükümet iskat edilmiş, siviller Sarayköy köprüsünü tahribe hazırlanıyor. Tehlike mühim, asayiş ise kötüdür.

3- İsyân Söke muntikasına da sirayet etmiştir. Beş yüz den fazla askeri erat, asilere iltihak ederek katliam ve yağmaya hazırlanmaktadır.

4- Selçuk-Aydın hattı üzerinde kıtalara her gün tecavüz ediliyor. Aydın-Nazilli hattında mevcut kıtalar ise emniyeti temin edememektedir. Tedbir alınmazsa tehlikelidir¹⁴⁰.”

Bu telgraf Yunan kuvvetlerinin içinde bulunduğu korku ve telaş halini ortaya koymaktadır. Türk tarafında yürütülen faaliyetler Yunanlılar tarafından olduğundan çok daha fazla görülmektedir. Bu panik hali Yunan birliklerinin Nazilliden çekilmelerine yol açacaktır.

Nazilliyi işgal eden Yunan kuvvetleri, önce bütün kuvvetlerini demiryolu boyunca çekmeyi düşünmüşlerse de, demiryolunun tahrip edilip trenin uçurulması tehlikesine karşı bundan vazgeçmişlerdir¹⁴¹. Yunanlılar, Türk milislerinin Aydın-Nazilli

¹³⁷ ATBD, Y.51, S.114, B.No:4212, ATASE Arş., K:105, G:84, B:2.

¹³⁸ Gökbel, a.g.e., ss.148-149.

¹³⁹ Aker, a.g.e., s.166, Gökbel, Yunan kuvvetleri karşısında Türk çetelerinin zayıf olduğu için, Yunanlıların Nazilli'den çeteler nedeniyle çekildiklerine katılmadığını söyleyerek şöyle devam eder: “Yunanlıların Milne hattını geçerek, Nazilli'ye kadar ilerlemelerini çıkarlarına uygun bulmayan İtalyanlarda boş durmuyorlardı. Türkleri Yunanlılar kötülüğüne direnişe isteklendiriyorlar. Bu şikâyetler ve olaylar karşısında Yunanlıları dizginlemek gereği duyan müttefikler, 4 Haziran 1919'da Yunan hükümetine verdikleri emirle, işgal kuvvetlerinin derhal Nazilli ve Aydın'ı boşaltarak Milne hattının gerisine Selçuk'a çekilmesini bildirdiler.” Bkz. Gökbel, a.g.e., s.150.

¹⁴⁰ Aslan Buğdaycı, Milli Mücadelede Nazilli (1919-1922), Nazilli 1996, ss.54-55.

¹⁴¹ TİH, C.2, K.1, s.136.

arasındaki demiryolunun ara istasyonlarına serpilmiş, Yunan Müfrezelerini tehlikeye düşürecek hazırlığını hissetti¹⁴². Bu durum üzerine şehir güvenlikten mahrum bir haldeyken, 20 Haziran 1919 gecesi kimseyi haberdar etmeyen Yunanlılar, Rum halktan bir kısmını yanlarına alarak şehri terk ettiler¹⁴³. Yunan işgal kuvvetleri çekilme hareketini Rum halka dahi sezdirmeden yapmaya çalışmışlarsa da, o gece kimseyi sokağa çıkarmayışları dikkat çekmişti. Bu durum Nazilli'deki Türk telgraf memurları tarafından Tümen Komutanlığına bildirildi¹⁴⁴. Yunanlılar Nazilli ileri gelenlerinden 18, Atça'dan 15 ve Sultanhisar'ından da 5 kişiyi yanlarına almışlardı. Şehirden biraz uzaklaşınca Yunanlılar, Yörük Ali Efe çetesinin kurulmasında etkili oldukları suçlamasıyla¹⁴⁵, Müslüman tutukluları birer birer katletmeye başlamışlar, geriye kalanlarını da bomba ve müteakiben mitralyöz ile ortadan kaldırmışlardır. Bunlardan yalnız Sarayköylü bir kişi, ateş esnasında yakınındaki suya atılıp, oradaki ormana gizlenerek kurtulabilmiştir¹⁴⁶.

Yunan kuvvetleri, Alay Komutanından aldıkları emir doğrultusunda Umurlu'ya çekilirlerken, yollarda bilhassa Köşk bölgesinde Türk Milli kuvvetlerinin defalarca hücumuna uğramıştır. Bunun üzerine tabur burada da tutunamayarak Aydın'a doğru çekilmeye devam etmiştir.¹⁴⁷ Yunan askerleri yol boyunca rastladıkları bazı Türk köylerini ateşe vererek, yangınlar çıkardılar¹⁴⁸. Yunanlılar, Köşk Bucak Müdürlüğü binasında bulunan üç dört jandarmayı, götürmek veya öldürmek istemişlerse de, jandarmaların ateş açarak kendilerini savunmaları üzerine yollarına devam etmişlerdir¹⁴⁹. Türk çetelerinin tacizi altında Yunanlılar, nihayet Aydın'a ulaşabilmiştir.

57. Tümen komutanı, Mendere Köprüsünde bulunan 175. Alay Komutanlığına gönderdiği telgrafta; Nazilli'deki Yunan kuvvetlerinin Kuva-yı Milliye'nin baskısı altında zayıt vererek, 20 Haziran 1919'da Aydın'daki kuvvetine katıldığını bildirdi. Müfrezeler hakkında ise şu bilgileri verdi:

¹⁴² Aydınel, a.g.e., s.161.

¹⁴³ ATBD, Y.51, S.114, B.No:4212, ATASE Arş., K:105, G:84, B:2-3.

¹⁴⁴ Aydınel, a.g.e., s.161.

¹⁴⁵ Aker, a.g.e., s.166.

¹⁴⁶ Parlak, a.g.e., s.47.

¹⁴⁷ TİH, C.2, K.1, s.136, Yunan taburu Umurlu'ya gelirken, Milli Kuvvetlerin hücumlarına uğramaya başlamıştır. Yalnız daha önce bazı rehinelere yol boyunca öldürüp bırakıldığı da tespit edilmiştir. Kuva-yı Milliye taarruzlarını baskın halinde şiddetlendirmiş ve Yunan taburuna ağır zayıtlar verdirmişlerdir. Bu vaziyette Yunan kuvvetleri Umurlu istikametinden ayrılarak, Aydın'a doğru süratle bir kısmı panik halinde kaçmışlardır. Götürdükleri rehinelere çoğunu da öldürmüşlerdir. Bkz. İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 21 Haziran 1919, No:34.

¹⁴⁸ Aker, a.g.e., s.167.

¹⁴⁹ Apak, a.g.e., s.91.

“ ...

2- Sarayköy Müfrezesi bütün kuvvetiyle Aydın üzerine yürüyecek, Umurlu'ya ulaştığını bildirecek ve benden emir bekleyecektir.

3- Menderes Köprüsü Müfrezesi Aydın ile sıkı temas edecek, Yunanlıların Aydın'ı tahliyeleriyle beraber beldede asayişî sağlayacaklardır.

4- 135. Alay Taburlarının mevcudunu acilen tamamlamaya çalışacak, İzmir'e doğru çekilecek Yunanlıları takiben, bölgenin asayişini sağlayıp Milli Hükümetin nüfuzunu takviye edecektir¹⁵⁰.”

Albay M. Şefik bu telgrafında Yunanlıların sadece Nazilli'den değil Aydın'dan da çekilerek, İzmir'e doğru hareket edecekleri çıkarılmaktadır. Beklenenin aksine Yunanlılar bir süre sonra işgal bölgelerini genişletmeye devam edeceklerdir.

Yunan İşgal Kuvvetlerinin, Türklerden 38 kişiyi yolda katletmeleri üzerine İngiliz subaylarından Hodder, Aydın Mutasarrıfı Abdurrahman, Ceza Reisi Hakkı ve Aydın ileri gelenlerinden İzzet Bey'le birlikte Nazilli'ye geldi. Burada rastladığı İtalyan Jandarma Komutanı Karosni'yi de yanına aldı. Yunanlıların yaptıklarını tahkike başladı. Yerli Rumların da şahadet ettikleri faciaları kabule mecbur oldu. Nazilli Rumları tarafından İtilaf Devletleri mümessillerine verilen muhtıradı:

“Memleketimizde İslam ve Hristiyanların, gerek insanca ve gerekse maddeten uğradıkları büyük zayıat ile şahit olduğumuz “haileden” (facia) ricat eden Yunan ordularını sorumlu buluyoruz. Bu haileye bir an evvel nihayet vermek ve ricat halinde bulunan Yunan ordularının bu münasebetsizliklerine mani olmak için gerek mümessilleriniz ve gerek hükümetleriniz nezdinde teşebbüsât-ı lâzımede bulunulmasını, hem cemaatimiz namına hem de medeniyet ve insaniyet namına rica ederiz” demişlerdi¹⁵¹.

Tehlikenin büyüklüğünü gören aklı selim Rumlar, yapılanlardan ve ilerde yapılabileceklerden dolayı oldukça rahatsızdılar. Türk halkına yapılanların Rum halkı dahi tedirgin etmesi, Yunanlıların Türk halkına reva gördükleri hakkında fikir vermesi bakımından önemlidir.

¹⁵⁰ ATBD, Y.51, S.14, B. No:4211, ATASE Arş., K:434, G:177, B:1

¹⁵¹ Bayar, a.g.e., C.6, ss.1943-1944.

Yunan işgal kuvvetleri çevresinde, 12.000 kişilik Türk Milis Kuvvetlerinin toplandığı gibi propagandalar, Yunanlılara kadar aksediyordu. Yunan kuvvetlerinin Nazilli'den geri çekilmesinden sonra General Nider Paris'te bulunan Venizelos'a 21 Haziran 1919'da çektiği telgrafta, Yunan işgal kuvvetlerinin tam bir Türk seferberliği ile karşı karşıya kaldıklarını bildirmiştir. Her taraftan Kuva-yı Milliye'nin hücumuna uğrayan Yunanlılar her gün bir miktar yer terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum karşısında General Nider Yunan Başvekili Venizelos'tan en kısa zamanda bir tümenin gönderilmesini istemiş, aksi halde İzmir'in dahi tehdit altında olacağını bildirmiştir. General Nider'in bu telgrafı Kuva-yı Milliye'nin baskın ve pusu olaylarının büyük ölçüde amacına ulaştığının en iyi delilidir¹⁵².

Bu durum üzerine Venizelos, İzmir'de ki Fevkalade Komiserlerine çektiği telgrafta şu emri verdi:

“Diğer telgrafımla Nazilli'yi bırakmak yetkisini size veriyorum. Yalnız askeri makamların, Aydın'ı da terk etmek niyetinde olduğunu üzüntüyle görüyorum. Aydın'ın elde bulundurulmasının önemine dikkatinizi çekerim. Aydın'ın takviye hatta tahkimi için gereken tedbirlerin alınmasını rica ederim. General Nider'in istediği tümeni Korgeneral Poraskevopulos'un bir an evvel gönderileceğini ümit ederim¹⁵³.”

Venizelos'un Aydın'ın bırakılmamasını ısrarla istemesi ve gerekli her şeyi yapmaya hazır olduğunu bildirmesi, Aydın'ın işgaline verdiği önemi göstermektedir.

Yunanlıların Nazilli-Aydın karayolu üzerinden çekilmekte oldukları sırada, Yörük Ali Çetesine katılmak isteyip, yaşları küçük olduğundan geri gönderilen iki delikanlıdan biri, Yunanlıların eline geçmişti. Diğeri ise geri dönüp Yörük Ali Efe'ye durumu anlattı. Çete kendini emniyete almak için İsabeyli köyünden daha kuzeye, Sinekçiler Köyüne çekildi. Bu köyde Nazilli'den gelen bir haberciden Demirci Mehmet Efe'nin Nazilli'yi bastığı, Yunanlıları kovduğu, “*Yörük Ali tez gelsin*” diye haber saldıği öğrenildi. Bunun üzerine müfreze, kesin durumu öğrenmek için Nazilli'ye doğru yola çıktı. 20 Haziran 1919 sabahı Nazilli'ye vardıklarında, Nazilli'den Yunanlıların çekildiklerini, fakat Demirci Mehmet Efe'nin söylendiği gibi bir faaliyette bulunmadığı öğrenildi¹⁵⁴.

¹⁵² Bayar, a.g.e., C.6, s.1947

¹⁵³ Bayar, a.g.e., C.6, s.1948.

¹⁵⁴ Gökbel, a.g.e., s.133.

Yunan işgal kuvvetleri tarafından boşaltılan Nazilli'ye ilk Yörük Ali Efe Müfrezesi girdi. Devlete karşı ihanetleri tespit edilen sekiz Rum casusu yakalanarak, hemen meydanda ipe çekildi¹⁵⁵. Rumlar aleyhindeki galeyana sonucu şehirde fakir ve cahiller tarafından Rum evlerinin soyulduğunu gören Yörük Ali Müfrezesi de soyguna katıldı. Müfreze bir süre yağma yaptıktan ve yaya olan zeybeklerin her biri at sahibi olduktan sonra, 21 Haziran 1919 sabaha karşı Yunanlıları takip bahanesi ile Nazilli'den ayrıldı. 24 Haziran 1919 akşamı Menderes Nehrinin güneyine geçerek Karahayt Köyüne döndü¹⁵⁶.

Nazilli'den kaçarak Aydın'a giden Rumların anlattıkları ve Türklerin Aydın'a taarruz yapacakları yönündeki şayialar üzerine, Aydınlı Rumlar İzmir'e göçe başladılar¹⁵⁷. Ancak endişeli olan yalnızca Rumlar değildi. Aydın Mutasarrıfı Abdurrahman Bey 20 Haziran 1919'da Aydın Köprübaşına gelerek Sultanhisar'dan Çete Reisi Hüsnü imzasıyla, eşraftan birkaç kişiye telgraf geldiğini, telgrafta "*Yunan ordusunu takip ediyoruz, önümüzden kaçıyor, hazır olunuz. Aydın'da silah patlayınca hemen sizde katılınız*" yazdığını söyledi. Mutasarrıf ayrıca bunları okuyan eşrafın telaşla yanına gelerek, "*çeteler buraya gelir ve silah patlarsa pek çok masum insanın kanı akar, siyaset bakımından millet için felaket olur dediklerini*" belirterek, Yunan Nazilli'yi boşalttığı gibi Aydın'ı da boşaltır, sükûneti muhafaza edelim şeklindeki hezeyanlarını Albay M. Şefik'e ilettiler. Bu şikâyetlere karşı 57. Tümen Komutanı; "*Yunanlılar aleyhine pek gayretli bir şekilde Milli teşkilat yapıldığını, Yunanlılar Aydın'dan çekilmedikçe bunun önüne geçmemenin mümkün olamayacağını, ancak Yunanlıların Aydın'ı boşaltmaları durumunda bir miktar askerle şehrin giriş noktalarını tutarak gerekli tedbirleri alabileceğini*" bildirdi¹⁵⁸.

Nazilli'den Yörük Ali Efe Müfrezesinin çekilmesinden birkaç saat sonra, 21 Haziran 1919 sabahı polis komiserlerinden ve Aydın mücadelesinin fedakârlarından Hamdi Bey komutasındaki Sarayköy müfrezesi Nazilli'ye geldi. Müfrezenin Nazilli'ye gelmesiyle şehirde emniyet ve huzur sağlanmış oldu¹⁵⁹.

¹⁵⁵ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 21 Haziran 1919, No:34.

¹⁵⁶ Gökbel, a.g.e., ss.135-136.

¹⁵⁷ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 21 Haziran 1919, N:34.

¹⁵⁸ TİH, C.2, K.1, s.141.

¹⁵⁹ ATASE Arş., K:257, G:85, B:1.

C- ERBEYLİ BASKINI

175. Piyade Alayında görevli bir subay olan Teğmen Kadri, birkaç senedir Aydın ve Muğla çevresinde görev yaptığı için, yöre halkını ve ileri gelenlerini iyi tanımaktaydı. Teğmen Kadri'nin vatanperver, vakar ve ahlak sahibi oluşunu çok iyi bilen Albay M. Şefik, Muğla'da Milli teşkilatı kurmak ve Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi'yi Çine'ye davet etmek göreviyle Kadri Bey'i Muğla'ya gönderdi¹⁶⁰. Çünkü Muğla'dan yardım gelmezse yalnız Çine'den Yunanlıların gerisine yapılacak bir tesirin hafif kalacağı düşünülüyordu. Silah ve cephane depoları da farklı yerlerde bulunmaktaydı. Bunları Çine tarafına naklettirmek, Muğla halkının yardımına ve gerçekten mücadeleye taraftar olmasına bağlıydı. Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi'nin Çine'ye gelmesinin ardından Teğmen Kadri, "*Ragıp Bey ve Bozüyükü dışındaki Muğla eşrafının mücadelenin aleyhinde olduğunu ve halkın bunlara baktığını*" bildirdi¹⁶¹.

Yürütülen büyük gayretler sonucunda Teğmen Kadri, Muğla bölgesinden teşkil ettiği 40 kişilik bir Milli Müfreze ile 17 Haziran 1919'da Çine'ye geldi¹⁶². Albay M. Şefik Teğmen Kadri komutasındaki gönüllü müfrezesini, Köprübaşı Müfrezesi emrine gönderdi. Müfrezeye Aydın'ın batısındaki demiryolu üzerinde bulunan Yunan kuvvetlerinden birinin, bir gece baskısıyla imha edilmesi için emir verildi¹⁶³. Teğmen Kadri'ye 57. Tümen tarafından bir de ağır makineli tüfek verilmişti¹⁶⁴. Çünkü müfreze içinde makineli tüfek yedek subayı da vardı¹⁶⁵. Zayıf bir Yunan kuvvetini ani ve kısa bir zamanda basarak imha etmesi emrini alan Teğmen Kadri, Aydın'ın 20 km batısında Erbeyli istasyonunun hangarında kalan Yunan müfrezesi üzerine, 20 Haziran gecesi hareket etti.

¹⁶⁰ Aydınel, a.g.e., s.164.

¹⁶¹ Aker, Muğla halkını Milli Mücadele yönünde harekete geçirebilmek için, etkili bir yöntem olabileceğini düşündüğü, Denizli'den Muğla halkını vatan ve din adına cihada çağıran bir telgraf hazırlayarak, bunu Denizli'den çekiliyormuş gibi Muğla'ya bildirmiştir. Bu telgrafın etkisini Aker, "telgraf çekilmesinden bir süre sonra, başlarında Teğmen Kadri'nin bulunduğu bir gönüllü müfrezesi Muğla'dan Çine'ye geldi." Bkz. Aker, a.g.e., s.139.

¹⁶² Türkeş, Muğla Serdengeçtiler Müfrezesinin sayısını 70 olarak verir. "bu müfreze içerisinde 6 Mehmetler çetesi de vardır. Bunlar yedek Teğmen Mehmet Cemal (Kara Muğla), Koca Katip Mehmet Tevfik (Kuran), Aşçı Abdurrahmanoğlu, Mehmet Emin (Ulusoy), Kirişçi Yörük Mehmet (Mertöz), Aşçı Kara Mehmet, Telgrafçı Sarı Mehmet (Altın)'dan oluşuyordu." Bkz. **TİH**, C.2, K.1, s.138, Teğmen Kadri'nin Çine'ye geliş tarihini Mehmet Şefik, 17 Haziran şeklinde verirken Asaf Gökbel "7-8 Haziran'da Kadri Bey 15-20 kişilik müfrezesi ile Muğla'dan Çine'ye 10 Haziranda da Dalama'ya geldi demektedir. Teğmen Kadri'nin 10 Haziran'da çektiği telgrafta, teşkilatı kurmaktaki zorluğu belirtmesi dikkate alındığında, o tarihlerde daha Muğla'da olduğu sonucu çıkar. Kronolojik sıraya Gökbel'in ifadeleri uymamaktadır." Bkz. Türkeş, a.g.e., s.306, Gökbel, a.g.e., s.160, Aker, a.g.e., s.161.

¹⁶³ Aker, a.g.e., s.168.

¹⁶⁴ **TİH**, C.2, K.1, s.38.

¹⁶⁵ Aker, a.g.e., s.162.

Malgaç baskını üzerine Yunanlılar, Aydın-Nazilli arasındaki kuvvetlerini Aydın'a çekerken, Aydın demiryolu hattı muhafız kuvvetini de, Yunan Efzon bölüğü ile takviye etmişlerdi¹⁶⁶. Yolları ve düşmanın durumunu bilen bir kılavuzu yanına alan birlik, 20-21 Haziran 1919 akşamı Andonağa çiftliğinden hareket ederek, gece yarısına doğru Erbeyli istasyonu civarına sokuldu. Asteğmen İzzet'in yönettiği makineli tüfek, bir hendek kenarına mevziye yerleştirildi¹⁶⁷. Sağa sola açılarak hangara doğru ilerlenmeye başlanılır.

Baskında bundan sonra yaşananları, baskın esnasında yaralanan 35-40 yaşlarındaki cesur Çineli Bombacı şöyle anlatmıştır:

“Kılavuz, Yunan askerlerinin gündüzleri hangarda kaldığını görmüş. Elimde bomba hangara yavaş yavaş yaklaştık. Bu sırada karanlıktan bir nöbetçi Yunan askeri seslendi. Hangara yaklaştığım halde hangardan hiç insan sesi gelmiyordu. Meğer sıcaktan dışarıda yattıyormuş. Hemen bombayı ateşledim ve karanlıkta uykuda olduklarını kestirebildiğim tarafa attım. Bomba patladı bir de etraftan ve hatta yakınimdaki ağaçlar arasından bacakları beyaz, birçok Yunan askeri ayağa kalktı. Her şey birbirine karıştı. Kılavuz bize 50 kişi diyordu; hâlbuki bunlar tabur kadar çoktu. Bizimkiler Yunan askerlerinin üzerine şiddetli ateş açtılar. Yunanlıların kimisi kaçmış, kimisi de yere yatmıştı. Bazıları “teslim! teslim!” diye bağıırıyordu. Sonra Yunanlar da ateşe başladı. Karanlıkta iki tarafta birbirini göremiyordu. Bende yaralandım. Nasıl asker bunlar! Hiç böyle zamanda pantolon çıkarılırda donla yatılır mı? Yunanlıların hepsi pantolonlarını çıkarmışlardı. Baskını yiyip de ayağa kalktıkları zaman hepsinin bacaklarını beyaz gördüm¹⁶⁸.”

Ateş muharebesi karanlık içinde iki buçuk saat kadar devam etmişti. Erbeyli istasyon binasına yerleştirilen hafif makineli tüfeklerde ateşe katılmıştı. Sabaha karşı Balatçık istikametinden, Yunan müfrezesine bazı kuvvetlerin gelmekte olduğunun görülmesi üzerine, Türk Müfrezesi dağ ve bahçelikler arasından Aydın güneyindeki Menderes Köprübaşına çekildi. Ancak bu çekilme esnasında ağır makineli tüfek götürülemediği¹⁶⁹. Otuzu ölü olmak üzere yetmiş kişiyi kaybeden Yunan Efzon

¹⁶⁶ Aker, a.g.e., s.168.

¹⁶⁷ Gökbel, a.g.e., s.160.

¹⁶⁸ Aker, a.g.e., s. 168.

¹⁶⁹ TİH, C.2, K.1, s.139.

Taburunun Komutanı, Kadri Bey müfrezesini takip edemedi¹⁷⁰. Yunanlılar buldukları makineli tüfeği, İngiliz irtibat subayına gösterdiler. Baskının askeri kuvvetlerce yapıldığını iddia ederek protesto ettiler¹⁷¹. İngiliz subayı Hodder, Menderes Köprüsü başına gelerek 175. Alay Komutan Vekili Binbaşı Hacı Şükrü'ye meseleyi anlatmıştır. Binbaşı Hacı Şükrü çarpışmada Osmanlı birliklerinin olmadığını, bunun büyük ihtimalle Yunan işgal ve mezalimini hazmedemeyen bölge halkı tarafından yapıldığını belirtmiştir. Makineli tüfeğin ise İzmir olaylarında İzmir'den kaçan bazı subayların, İzmir'deki Yunan tecavüzünün intikamını almak için yanlarında getirerek halka vermiş olabileceklerini söylemiştir¹⁷². Baskında kılavuzların Yunan birlikleri hakkındaki eksik bilgileri, Milli kuvvetlerin zor anlar yaşamalarına neden olmuştur. Yunan birliğinin umduklarından çok daha kalabalık olmasına karşı, Teğmen Kadri müfrezesinin cesaretle mücadeleye devam etmesi, Yunanlılarla ölümüne bir mücadelenin başladığını göstermektedir.

Bu baskından sonra Söke bölgesindeki teşekküllerden, 175. Alayın 2. Tabur Komutanı Binbaşı Saip'in emriyle hareket eden Sökeli Caferaki, demiryolu muhafızlarına karşı akınlar yaptı. Müfreze aynı zamanda Yunan adalarından gelerek, Türk köylerine musallat olan Rum eşkıya çeteleriyle çarpışıyordu¹⁷³. Yunanlılar bu baskınların öcünü almak için, çok çirkin bir yola başvurdular. 21 Haziran 1919 gecesi gerek Erbeyli Köyünde ve gerekse o civarda ele geçirdikleri Türklerden 72 kişiyi şehit etmişlerdir¹⁷⁴. Yunanlıların bu katliamı ilerde yapılacak katliamlarında habercisi oldu.

D- TELLİDEDE ÇARPIŞMASI

Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerinden dolayı Yunanlıların Aydın'daki durumu, Aydın Bölge Komutanlığından gizlice gönderilen raporlarda şöyle özetleniyordu:

“... Üç dört gündün beri askerler ve subaylar meyhanelerde yoklar. Her bir devriyenin sayısını on ve on beş kişiye çıkardılar. Yunanlıları son derece üzgün görüyorum.”

¹⁷⁰ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 21 Haziran 1919, No:34.

¹⁷¹ Bayar, a.g.e., C.6, s.1942.

¹⁷² Aker, a.g.e., s. 168.

¹⁷³ TİH, C.2, K.1, s.140.

¹⁷⁴ Yunanlıların katlettiği yetmiş iki kişinin isimleri için Bkz. Armağan A. Munis, **Bozmenderes'ten Bozdağlara Kuva-yı Milliye**, İzmir 2005, ss.305-307.

“Rum kadınları gündüzleri sepetleriyle, Topyatağı’ndan Rum mahallesine cephane taşıyorlar. Yerli Rumlardan teşkilat kuruyorlar.”

“Bugün saat 18.00’da Karapınar’dan gelen Efzon taburu ve Kepez’den gelen bir piyade taburu, makineli tüfek ve bütün ağırlıklarıyla Topyatağı’ndaki kuvvetlerin yanına çıkarak orada toplandılar. Telgrafhaneye iki nöbetçi koydular.”

“Burada bulunan İngiliz temsilcileri görevlerine son vererek, bugün trenle İzmir’e hareket etmişlerdir¹⁷⁵.”

Yunan işgal kuvvetleri Batı Anadolu’da başlattıkları işgalin karşılıksız kalacağını ve Türk halkına istediklerini yapabileceklerini sanmışlardı. Türk halkından beklemedikleri bir tepki ile karşılaşmaları Yunanlıları korkutmuş ve yeni tedbirler almalarını zorunlu hale getirmiştir. Bu telgraflar Yunanlılardaki panik halini çok iyi açıklamaktadır.

23 Haziran 1919 tarihinde Aydın Mutasarrıfı ile Albay M. Şefik, telgraf başında yazışmalarda bulundular. Mutasarrıf Mösyö Hodder’le Denizli’ye kadar gittiklerini, Yunanlıların işgaline uğramamış olan yerlerde asayişin mükemmel olmasına karşı, Yunan işgaline uğramış olan Nazilli-Aydın arasında asayişin oldukça kötü olduğunu belirtti¹⁷⁶. Nazilli, Atça, Germencik, Karapınar, Balatçık ve Çine’den bazı Rum aileleri de güvence altında oldukları zannıyla kendilerini Aydın’a atmışlardı¹⁷⁷.

22 Haziran itibarıyla Tümenin Aydın ve çevresindeki durumu şöyleydi:

1- Sarayköy’deki 175. Alay 3. Tabur, 100 den fazla mevcuduyla, 40 mevcutlu süvari bölüğü ve bir takım sahra topçusuyla, günden güne mevcudu artan milli kuvvetleriyle Nazilli’de ve Aydın yolundaydı. Bu müfrezeye katılması emredilen 176. Alay 1. Tabur Makineli Tüfek Bölüğü, Antalya’da hareket için henüz hazırlık yapıyordu.

2- Menderes Köprüsünde 50 mevcutlu 175. Alay 1. Tabur ve Makineli Tüfek Bölüğü, henüz askeri verilemeyen 4 subay ve 8 erden ibaret 175.

¹⁷⁵ Aker, **a.g.e.**, ss.172-173.

¹⁷⁶ Aker, **a.g.e.**, ss.174-175.

¹⁷⁷ Aydın’a giden bazı Çineli Rumların, Çine’ye gönderdikleri mektuplardan anlaşıldığına göre, Aydın’daki Rumların morali pek kötüdür. Çine’den Aydın’a geldikleri için pişman olduklarını ve kendilerini felakete attıklarını söylüyorlar, helalleşip İlahi yardım için adaklarda bulunuyorlardı. Bkz. Aker, **a.g.e.**, s.173.

Alay 3. Tabur ve 1 takım seri dağ obüsü ve gündün güne mevcudu artan 300 den fazla milli kuvvet vardı.

3- Söke'de 175. Alay 2. Tabur 30 mevcutla, Bağarasında ise 135. Alay 1. Tabur ve Alay karargâhı 40 mevcutla bulunuyordu. Söke merkezinde ve bütün ilçe bölgesinde, Milas'tan gönderilen silahlarla Milli teşkilatın kurulmasına çalışılıyordu¹⁷⁸.

Bu birliklerin harekât tarzı ile ilgili gerekli emirleri veren Albay M. Şefik, 24 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine, 2. Ordu Müfettişliğine ve Kolordu Komutanlığına gönderdiği raporda, hat muhafızlarının uğradıkları baskınlardan dolayı Yunan kuvvetleri ve Rumların Aydın'da toplandığı, sayının ise 3 bin kadar olduğu, yerli Rumlardan kuvvet oluşturulmaya devam edildiği bildirilerek, “*Aydın'ı ve Yunan kuvvetlerini erzaksız bırakmak, Aydın'dan dışarı çıkacakları taciz etmek*” takip edilecek plan olarak açıklandı.¹⁷⁹

Yeniköy civarında 200 kadar Milli Kuvvet toplandı. Orhaniyeli Karadurmuş Müfrezesine, İhtiyat Topçu Teğmeni Süleyman Bey'in de katılımıyla müfreze kuvvetlendi. Ayrıca Ovaeymir'in hemen kuzeyindeki Yeniköy'de de bir gurup oluştu. Adnan Bey komutasındaki Çakırbeyli gönüllüleri, Ethem Bey komutasında Boydere gönüllüleri, Çinelî Tahir Bey komutasındaki 15-20 kişilik bir kuvvet ve Koçarlı'dan İhtiyat Topçu Teğmen Selami Bey Müfrezesi hepsi de burada toplandılar. Teğmen Selami Bey güçlü durumundan cesaret alarak, Aydın'daki Yunan İşgal Komutanı Sehinazi'ye bir nota vererek Aydın'ı terk etmesini istedi¹⁸⁰.

Ovaeymir'deki Türk Milas kuvvetlerinin karşısında, Aydın'ın hatırı sayılır Rum zenginlerinden, fanatik bir Yunan dostu olan Sakızlı Dimitriyaki'ye ait Sakızlı Bahçesinde çalışan Rum işçiler vardı. Birlikleri rahatsız eden bu durum karşısında, Kara Durmuş arkadaşlarından 4-5 kişiyi bahçeye gönderdi. Gelenleri gören Rumlar korkuyla kaçıştılar. Yalnız korkutmak maksadıyla arkalarından açılan ateş, birinin ölmesine neden oldu. Kara Durmuş'un adamları aldıkları emir gereği, bahçedeki evleri de ateşe vererek Eymir köyüne döndüler.

Durumu öğrenen Sakızlı Dimitriyaki doğruca Yunan İşgal Komutanına giderek, şehri kuşatan çetelerin derhal yok edilmesini talep etti. Sakızlının abartılı sözlerinden

¹⁷⁸ Aker, a.g.e., s.171.

¹⁷⁹ Aker, a.g.e., s.177.

¹⁸⁰ Aydınel, a.g.e., s.168.

etkilenen Albay Sehinazi, Eymir köyü sırtlarındaki Türk Milislerini yok etmek üzere ağır makineli tüfeklerle donatılmış bir tabur piyade kuvvetini Tellidede istikametinde hareket ettirdi¹⁸¹. Tellidede Bölgesine gelen Yunan taburu, sağa sola açılarak bir kısmı Yeniköy yolundan, diğer bir kısmı cepheden Eymir Köyü sırtlarına, kalanı da dağ kanadının savunucularını bir çember içinde sıkıştırıp ezmek için Tellidede Tepesini aşarak, Sakızlı Bahçesinin arkasından ilerlemeye başladı¹⁸².

Bu ilerleyişi izleyen Türk Milis Kuvvetleri, şiddetli bir yayılım ateşi ile düşmanı karşılamışlardı. Saat 15.00 gibi mücadele çok şiddetlenmiş, sağ kanat şiddetli makineli tüfek ateşi altında kalmıştır. Takriben 200 kişi 800 kişiye karşı savaşıyordu. İki saat süren çarpışma sonunda, Kara Durmuş ve arkadaşlarının atacak tek kurşunları kalmadığından Menderes yönüne doğru çekildiler. Muharebe sonunda Kuva-yı Milliye'den altı şehit birkaç yaralı varken, Yunanlılar otuzdan fazla ölü ve yaralı vermişti¹⁸³.

Yunanlılar bu çarpışmayla hiçbir ilgisi olmayan, Tellidede civarındaki iki Türk köyünü ateşe verdiler. Yunanlılar ayrıca şehre döndükleri zaman, şehitlerin feslerini süngülerine takarak ve türkü söyleyerek gösteri yaptılar. Köyü tahliye eden halkın hayvanlarını gasp ederek, birkaç masum ihtiyarı da şehit ettiler¹⁸⁴. Pek çok köyün yıkıldığını gören Köprübaşındaki genç subaylar, bunun intikamını almak için, Müfreze Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü Beyin de tasvibini alarak, karşı taarruza geçme teşebbüsünde bulundular. Fakat akşam olduğu ve Yunan kuvvetleri süratle Aydın'a çekildiklerinden karşılarında kuvvet bulamadılar¹⁸⁵.

Yunanlılar 25 Haziran 1919'da Aydın'dan bir müfreze hazırlayarak demiryolunu takiben Karapınar istikametine göndermişlerdi. Aydın çevresinde çarpışmalar devam ederken, Aydın'ın batısında da bir çarpışma meydana geldi. Kuva-yı Milliye'ye katılan zeybeklerden Osmanbüklü Nazım ve Aydınlı Ali adındaki reisler¹⁸⁶, emrindekilerle

¹⁸¹ Gökbel, **a.g.e.**, ss.164-165.

¹⁸² Gökbel, **a.g.e.**, s.169, "Çine çıkışlı Milli Kuvvetlerimiz Aydın'ı kuşattılar. Yunan Kuvvetleri kuşatma çemberini dağıtmak için, yaptıkları iki taarruzda ölü ve yaralı verdikten sonra tekrar Aydın'a çekildiler" başlıkları ile verilen haberde, "Yunan taburu Tellidede sırtlarındaki müfrezelerimize saldırmıştır. 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey'in, düşmanla açık savaşa girişmemek ve onu yalnızca taciz etmek hususundaki açık talimatına rağmen, Tellidede de müfreze çarpışmaya girmiştir. Yunan üstün Kuvvetleri karşısında, cephanesi tükeninceye kadar dövüşen ve zayıf verdiren müfrezemiz sonunda gerilemişlerdir." Bkz. İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 26 Nisan 1919, No:38.

¹⁸³ Aydın, **a.g.e.**, s.169.

¹⁸⁴ Aker, **a.g.e.**, s.178.

¹⁸⁵ Aydın, **a.g.e.**, s.169.

¹⁸⁶ Aker, **a.g.e.**, s.178.

beraber Aydın'ın batı kısmındaydılar. Bunlar Kızılçay'a yaklaşmakta olan Yunan müfrezesini görerek bir pusu hazırladılar. Yunan ve yerli Rumlardan oluşan, 80 kişi kadar oldukları tahmin edilen bu müfrezeye, ansızın pusuya düşürüldü ve perişan bir halde geriye firar etti. Düşman 15 kadar ölü ve yaralı verdi. Ele geçirilen silah, matara ve diğer eşyalar da Köprübaşı'na götürüldü. Aynı akşam Aydın'ın hemen yakınında bulunan, İkizler köprüsünü havaya uçurmak üzere Teğmen Mustafa Ertuğrul, Kuva-yı Milliye'den Aydın'lı Ali ve arkadaşları sevk edildi. Tahrip müfrezesi görevini yaptı. Fakat balıkçı kapsüllerinden bazılarının gerekli ısıyı ortaya çıkaramaması nedeniyle, üç patlamadan ancak biri etkili oldu. Bundan sonra da baskınlar arlıksız devam etti¹⁸⁷.

III-KUVA-YI MİLLİYE'NİN TAARRUZ HAREKETİ

A- AYDIN SAVAŞI

Kuva-yı Milliye'nin şimdiye kadar ki yaptığı baskınlardan da anlaşılacağı üzere, Milli Kuvvetler Yunan üstün kuvvetleriyle ciddi bir cephe muharebesi yapmak yerine, seyyar müfrezelerle zayıf ve dağınık Yunan birliklerini baskın ve pusularla ezmek yolunu tutmuştu. Kuva-yı Milliye'nin bu tarz faaliyetleri için zeybek gurupları oldukça uygundu. Meslekleri elde silah dağlarda gezmek olan zeybekler, mücadelenin devamından yanaydılar. Ziraat ve ticaretle uğraşan gönüllülerden ise bu her zaman beklenemezdi. Hâlbuki mücadelede amaç, milleti zafere götürecektir başarıya ulaşınca kadar silahı elden bırakmayarak düşmanı rahatsız etmektir.

Yediği darbelerle Aydın şehrinde toplanan, inşa ettiği siperlerle yerini sağlamlaştıran ve Rum gençleriyle takviye edilmiş 4-5 bin kişilik Yunan kuvvetine karşı, düzenli muhabere kabiliyetinden mahrum kuvvetlerle mücadeleyi sürdürmek oldukça güçtü. Yunan ordusunun bu durumuna karşı Kuva-yı Milliye, bir kısmı Nizamiye Müfrezeleri nezdinde toplu bulunan, diğer kısmı ise baskınlara katılıp köylerine geri dönen birliklerden oluşuyordu. Kuva-yı Milliye'nin Aydın muharebesi başlangıcında silahlara göre mevcudu, Söke bölgesi de dahil olmak üzere azami 2000 kişiydi¹⁸⁸. Gerçek böyle olmakla beraber kadın, erkek şehirden göç eden İslam ahali, Aydın ovasına ve Menderes kıyılarında yayılmış durumdaydı. Aydın tepelerine hakim

¹⁸⁷ Aker, a.g.e., s.179.

¹⁸⁸ Aker, a.g.e., ss.183-184.

tepelere bakan düşman, bu manzara karşısında Türk Kuvvetlerini olduğundan çok daha kalabalık zannetmekteydi¹⁸⁹.

Yunanlılar Germencik ve Aydın arasındaki kuvvetlerini çekerek, İzmir'den takviye kuvvet aldılar. Böylece daha önce tahliye edilen hattı yeniden işgal etmiş ve hattın infilaklarla tahrip edilen kısmını tamir etmişlerdi. Aydın şehrinin bütün girişleri, ileri karakol düzeni şeklinde Yunan nöbetçileriyle tutuldu. 25 Haziran 1919 tarihinden itibaren Müslüman ve Hristiyan hiç kimsenin şehir dışına çıkmasını da izin verilmiyordu¹⁹⁰.

Yunanlılar İzmir'e ayak bastıkları günden beri, insanlığı utandıracak her türlü mezalim ve vahşeti hiç çekinmeden uyguladılar¹⁹¹. Özellikle Erbeyli baskını nedeniyle Yunan katliamından korkanlar, köyleri boşaltıp dağlık araziye sığınıyorlardı. Yunanlılar baskınların panik ve öfkesiyle çevrede buldukları köylüleri, karakol önüne getirip kurşuna diziyorlardı¹⁹². Yunanlıların bu şekildeki faaliyetleri¹⁹³, Aydın'ın etrafından gönüllülerden, efelerden ve ordu birliklerinden mürekkep bir halka oluşmasına neden olmuştu. 135. Alay Komutanı Yarbay Mazhar 24 Haziran 1919 tarihli telgrafında, Bağarası'ndan cem edilen 51 gönüllünün, Söke'deki gönüllülerle birleşmek üzere, Söke'deki Selahattin Bey nezdine gönderildiğini bildirdi¹⁹⁴.

Halkın büyük çoğunluğu mücadele yönünde bilinçlenerek, Kuva-yı Milliye'yi her gün artan oranda desteklemesi, Kuva-yı Milliye liderlerinde Aydın'ın bir taarruzla geri alınması arzusunun doğurdu. Bu isteklerin Tümen Komutanına bildirilmesi üzerine, 27 Haziran 1919 günü Kuva-yı Milliye Komutanları ile bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya Yörük Ali, Kılıoğlu Hüseyin, Mesutlarlı Mestan, Polis Komiseri Hamdi, Bakırköylü Teğmen Kadri, Topçu Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı, Binbaşı Hacı Şükrü, Teğmen Şerafettin, Teğmen Selami, Teğmen Zekai ve Asteğmen Necmi

¹⁸⁹ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s.1960.

¹⁹⁰ Aker, **a.g.e.**, s.184.

¹⁹¹ **ATASE Arş.**, K:257, G:227, B:1.

¹⁹² Armağan, **a.g.e.**, ss.305-306.

¹⁹³ 20-21 Haziran 1919'da yapılan Erbeyli baskınında seksen kadar ölü ve yaralı veren Yunanlılar 22 Haziran'da gerek Erbeyli'de ve gerekse civar yerleşim yerlerinde ele geçirdikleri Türklerden 72 kişiyi öldürdükten sonra Germencik ve Karapınar istasyonlarındaki kuvvetlerini toplayarak çekilmişlerdir. Yunanlılar bu çekilme sırasında da daha pek çok cinayetler işlemişlerdir. Bkz. Günver Güneş, "Yunan İşgalinin Germencik ve Çevresinde Yarattığı Tahribat", Milli Mücadele'de Germencik Cephesi ve Önderleri, Germencik 2007, s.61., Germencik'te Yunanlıların yaptıkları katliamlar hakkında olayları yaşayan kişilerin verdiği bilgiler hakkında bkz. Fikret Savran, "Tanıkların Ve Yakınlarının Anlatımlarıyla Germencik ve Çevresinde Yunan Mezalimi", Milli Mücadelede Germencik Cephesi ve Önderleri, Germencik 2007, ss.71-75.

¹⁹⁴ **ATASE Arş.**, K:434, G:146, B:1.

katıldılar. Böylece bu toplantıya Söke gurubu dışında, Umurlu ve Köprübaşı Müfreze ve Komutanları ile bu güne kadar bu civarda yapılan belli başlı baskınlara katılan Milis ve Nizamiye Müfreze Komutanları katılmış oluyordu. Toplantıda Aydın'a yapılacak taarruzun detayları üzerinde görüşüldü. Aydın'a dört yönden taarruz edilmesi, Söke grubunun ise Germencik ve Balatçık kesiminde bulunan ve İzmir'den takviye olarak gelebilecek Yunan Kuvvetlerine baskınlar yaparak taarruzu desteklemesi kararlaştırıldı. Albay M. Şefik ilk tedbir olarak toplantıda hazır bulunanlara, hangi milletten olursa olsun Müslüman olmayanlardan muharebeye katılmayanlar, düşmanca bir davranışın milleti ve ülkeyi kurtarmak değil, daha çok tehlikeye atmak demek olacağını anlattı. Zeybeklerin reislerinden de, Türklük ahlakına yakışmayan her türlü davranıştan kaçınılması sözü aldı¹⁹⁵. Taarruzdan önce, düşmanın Aydın'dan iki güne kadar çekilmesini ihtar eden bir beyanname yazılması düşünüldü. Bunu bütün Müfreze Komutanlarının imzalaması istendi. Bu belgenin birer örneği Aydın'da İtilaf Devletleri adına İngiliz kontrol subayına, Aydın Mutasarrıfı Abdurrahman Bey'e, Rum Metropolitine ve Yunan İşgal Komutanı Sehinazi'ye gönderilmek üzere Albay Mehmet Şefik'e bırakıldı¹⁹⁶.

Taarruz kararının verildiği 27 Haziran 1919 günü, Türk kuvvetlerinin durumu şöyleydi: Aydın'ın 10 km doğusunda Umurlu'da ki kuvvetlerin Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey emrindeki Nizamiye Kuvvetler: 175. Piyade Alayı 3. Taburu (mevcudu 150 piyade), 2 toplu sahra Topçu Takımı; 176. Piyade Alayının 3.Taburu (mevcudu 124 piyade ve dört adet makineli tüfek kullanacak erat) Antalya'dan intikal emrini almış ve yoldaydı. Muharebenin ancak üçüncü gününe katılabildi.

Aydın'ın 8 km güneyindeki Menderes Köprüsünde Müfrezelerin Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü Beydi. Buradaki Nizamiye Kıtaları ise şöyle idi: 175. Alayın 1. Taburu (mevcudu 80-100 piyade eri), bir ağır makineli tüfek bölüğü (4 ağır makineli tüfek), 135. Alayın 3. Taburu (mevcudu 50-60 piyade eri), Mızraklı Süvari Bölüğü, 2 toplu skoda dağ obüs takımı.

135. Alay Komutanı Yarbay Mazhar, Söke Bölgesindeki Kuvvetlerin Komutanı idi. Burada da Nizamiye kıtaları: 135. Alay Karargâhı Sökenin 15 km kadar güneyinde Bağarası'nda 135. Alay 1. Tabur (50 mevcutlu) ile bir ağır makineli tüfek bölüğü (12 tüfekli) keza Bağarası'nda, 135. Alay 2. Taburu (mevcudu 40 er) ile bir ağır makineli

¹⁹⁵ Aker, a.g.e., ss.186-187.

¹⁹⁶ Gökbel, a.g.e., s.173.

tüfek takımı Söke’de idi. Söke’de kalan 135. Alay ve 2. Taburu ile Kuva-yı Milliye Müfrezeleri, Tabur Komutanı Binbaşı Saip Bey’in sevk ve idaresinde Germencik ve civarındaki Yunan kuvvetlerine başarılı baskınlar yapmaktaydı¹⁹⁷.

Umurlu Kuva-yı Milliye Müfrezelerinin durumu şöyleydi;

Nazilli’den Jandarma Yüzbaşı Nuri, “*Dokuzun Mehmet Efe*” Müfrezesi (60 kişi)

Denizli Yedek Subaylar gurubu (56 kişi),

Denizli Polis Komiseri Hamdi Bey Müfrezesi (65 kişi)

Tavaslı Ömer Ağa Müfrezesi, (Seydiköy Topçu Alayından Yüzbaşı Hasan Fehmi Komutasında 40 kişi)

Ortakçılık Kara Mehmet Müfrezesi (25 kişi)

Salâvatlı Halil İbrahim ve Sancaktar Ali Müfrezesi (25 kişi)

Perakende mücahitler (100 kişi)

Toplam: 371 kişi

Menderes Köprübaşı Kuva-yı Milliye Müfrezelerinin durumu ise şu şekildedir:

Yörük Ali ve Kılıhoğlu Hüseyin Efe Müfrezesi (90kişi)

Teğmen Kadri Bey (45 kişi)

Postlu Mestan Efe Müfrezesi(45 kişi)

Koçarlı Müfrezesi Selami Bey komutasında (140)

Çine gönüllüleri (200 kişi)

Toplam: 520 kişi¹⁹⁸

Tümen Komutanlığının emri ile Söke’ye giden Kurmay Yüzbaşı Selahattin Bey, oradaki Mevki Komutanı Binbaşı Saip Bey’le birleşip hemen gerekenlerle temasa geçmişti. 18 Haziran 1919’da Ömerağazade Mehmet Ağanın başkanlığında Tütüncüzade, Ömerağazade Hasan, Hacı Ziyabeyzade İbrahim, Dava Vekili Bekir, Ali Kahyaoğlu Süleyman, Tahir, Giritli Mehmet ve Hacı Kazımzade Ahmet Fevzi Bey,

¹⁹⁷ Aker, a.g.e., s.183.

¹⁹⁸ TİH, C.2, K.1, s.143.

efendi ve ağılardan oluşan bir ulusal kurul oluşmuştu. Ayrıca Giritli Ceferaki Kumandasında 150 kişilik bir Milis kuvvette faaliyetlerine devam etmekte idi¹⁹⁹.

Böylece Aydın civarındaki Kuva-yı Milliye birliklerinin miktarı 1400-1500 kişi kadar görünmekteyse de, halka dağıtılan silah 2 bin idi. Aynı zamanda Milli Kuvvetlerin sayıları her gün çoğalmaktaydı.

Aydın'da bulunan Yunan kuvvetlerinin durumu ise şöyleydi: 4. Piyade Alayı, 8. Girit Alayının bir taburu, dört toplu bir topçu bataryasından ibaret olup, toplam mevcudu 3 bin kişi olarak tahmin ediliyordu²⁰⁰. Bu mevcuda Rumları da katmak gerekiyordu ki, Rumlardan eli silah tutan hemen pek çoğu Yunan ordusuna gönüllü yazılmakta idi.²⁰¹

Albay M. Şefik muharebeyi idare etmek üzere Köprübaşına geldi. Köprübaşında bulunanlar, 28 Haziran 1919 sabahı hafif makineli tüfek sesiyle uyandılar. Sonra anlaşıldı ki, Erbeyli istikametinde Teğmen Kadri Bey Kumandasında çıkarılan keşif kolu, Yunan mitralyözünü tarafından ateş ile takip edilmişti²⁰². Düşmanın bu hareketi Aydın muharebesini çabuklaştırdı. Muharebenin şekli Aydın'a her taraftan saldırmak olmasına karşı, başlangıçta bu planı uygulamak için yeterli kuvvet olmadığından, Aydın'ın Güney ve Doğu cephesinden saldırılması kararı alındı²⁰³.

Menderes Köprüsünden 2,5-3 km mesafede Yunan piyade bölüğü, ihtiyatlı bir yürüyüşle ilerlemeye başlamıştı. Sazlıkların içinden bir tabura yakın Yunan kuvveti daha çıkarak ilerlemeye devam etti²⁰⁴. Bakırköylü Mülazım Kadri Bey Komutasında Muğla Milis kuvvetleri, Komiser Hamdi Bey Kumandasındaki Denizli kuvvetleri ileri atılarak düşmanı karşıladılar. Gölhisar köyünde Yörük Ali Efe ile Umurlu da Binbaşı İsmail Hakkı Bey'e haber gönderilmişti. Bir anda ovayı kaplayan silah sesleriyle beklenen Aydın Savaşı başlamıştır²⁰⁵.

Bir kaç zayıat veren Hamdi Bey müfrezesinin geri çekilmesi ile²⁰⁶Köprübaşına gelen Yörük Ali Efe ile Kılıoğlu kuvvetleri cepheye taarruza katılmıştı²⁰⁷. Tevfik Ağa müfrezesinin de düşmanın sağ yanına sevk edilmesi ile Yunanlılar, kademe kademe

¹⁹⁹ Gökbel, a.g.e., s.178.

²⁰⁰ TİH, C.2, K.1, s.144.

²⁰¹ Aker, a.g.e., s.186.

²⁰² Alpkaya, a.g.e., s.169.

²⁰³ Aker, a.g.e., s.187.

²⁰⁴ Alpkaya, a.g.e., s.169.

²⁰⁵ Gökbel, a.g.e., s.180.

²⁰⁶ Alpkaya, a.g.e., s.271.

²⁰⁷ Gökbel, a.g.e., s.180.

Tellidede ve Emir Köyünün kuzey sırtları ile Telsiztelgraf sırtlarına çekilip inatla savunmaya başlamışlardı. Tümen Komutanı, Milli Kuvvetleri takviye amacıyla Teğmen Şerafettin Komutasındaki makineli tüfek bölüğünü ve sağ kanattan da Komiser Hamdi Bey müfrezesini ileri sürdü. Umurlu'da bulunan Binbaşı Hakkı komutasındaki müfrezeye de, Aydın'ın doğu cephesinden taarruz yapması için Aydın'ın Ferit ile haber gönderilmişti. Aydın'ın güney tarafındaki ovoidan, 175. Alay Komutan Vekili Binbaşı Hacı Şükrü Komutasındaki Menderes Köprüsü Kuva-yı Milliye müfrezesi de muharebeye katıldı²⁰⁸. Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü ise, 28 Haziran 1919'da süvari keşif kolu zabıtine gönderdiği telgrafta, Karapınar cihetinde Nazım Çetesi ve Koçarlı Çetesinin gelmekte olduklarının Yörük Ali Efe'ye söylenmesini isteyerek, takipte kusur edilmemesini ve düşmanın yakasının bırakılmamasını bildirdi. Aynı telgrafta dört sandık cephanesi ile bir yük makineli tüfek cephanesi gönderildiği de bildirilmekte idi²⁰⁹. Umurlu'dan 28 Haziran 1919'da Müfrezeler Komutanı sıfatıyla gönderilen telgraf, haberleşme açısından bazı eksikliklerin olduğu göstermektedir. Telgrafta göre gözlüklü ve şişman biri gelerek, umum çetelerin Aydın üzerine hareket ettiğini söylemiştir. Bunların görevlerinin Aydın üzerine taarruz mu yoksa bir nümayişten mi ibaret olması gerektiği bilinmemektedir. Giden kuvvetlere bir nümayiş icrası emir olduğu bildirilerek, *“eğer Aydın'a girmek üzere ciddi bir hareket düşünüyorsanız, buradakilere de o tarzda emir verelim”* denilmekte idi²¹⁰.

Tellidede ve Telsiztelgraf sırtlarında başlayan çetin muharebede, Yunan Kuvvetleri hakim noktadaki üstün ateşleriyle, Kuva-yı Milliye'yi eritmeye çalıştılar. Bu duruma karşı Yörük Ali Efe, Makineli Tüfek Bölüğü Komutanı Üsteğmen Şerafettin'i, düşman mevzilerine yan ateş açmakla görevlendirdi. Milli Kuvvetlerin yaygın ateşi ve düşmanın mitralyözlerinin bitmez tükenmez sağanakları altında başlayan muharebe, ilerleyen saatlerde tam bir boğuşma halini almıştı²¹¹.

Muharebenin kısa sürede yayılması ile Aydın şehrinin güneyinde Telsiztelgraf tepelerinden, doğuda Ilıcabaşı mevkiine ve Kepez sırtlarına kadar uzanan geniş bir savaş hattı oluşmuştu. Bu hattın sol kanadının ucunu oluşturan Telsiztelgraf tepelerini, Topçu Yedek Teğmen Selami Beyin kumanda ettiği Koçarlı milisleri ile Orhaniyeli

²⁰⁸ Aker, **a.g.e.**, s.188.

²⁰⁹ Belgede Umum Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü, *“... Şimdi dört sandık cephanesi ile bir yük makineli tüfek gönderdiğimi ve bütün çete efradı için Ali Efe çetesine 80 ve Kadri Efe çetesine 20 ekmek gönderildiği, Aydın girildiği zaman malumat verilmesi ricamdır”* demektedir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:460, G:110, B:1.

²¹⁰ **ATASE Arş.**, K:460, G:112, B:1.

²¹¹ Alpkaya, **a.g.e.**, s.271.

Kara Durmuş ve arkadaşları tuttular. Merkezde Eymir tepelerinde Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efe'nin milis kuvvetleri bulunuyorlardı. Bunların sağında Polis Komiseri Hamdi Beyin Kumanda ettiği Denizli birlikleri vardı. Daha doğuda Garipler Mezarlığı kesiminde Teğmen Bakırköylü Kadri'nin Kumandasındaki Muğla ve Çine milisleri, Çeştepe ve Tepecik köyleri arasında Mesutlu Köyünden Çobanoğlu Mustafa ve kardeşi Hasan'ın gönüllü birlikleri bulunuyorlardı²¹². Binbaşı Hakkı Bey'in emrindeki askerler, Nazilli Jandarma Komutanı Nuri Bey yanındaki Sancaktarın Ali Efe, Tekeli Mehmet, İsmail Efeler, Dokuzun Hasan Hüseyin Efe ile Sarayköy müfrezesi Umurlu'dan taarruza geçtiler. Danişmentli İsmail Efe çetesi ise Aydın'ın kuzeyinden taarruza geçmişti²¹³.

Çeştepe ve Tepecik köylerinden ilerleyen Mesutlarlı Mestan Efe Kumandasındaki zeybekler, akşam olmadan şehrin güneyine kadar sokulup, İslam ahali ile haberleşmeyi sağladılar. Gün boyu artan bir hızla devam eden muharebe, ortalık iyice karardıktan sonra yavaşlamaya başlamışsa da, silah sesleri sabaha kadar devam etmişti²¹⁴. Rahmi Apak mevcut durumu şu şekilde tasvir etti:

“Dokuzun Mehmet Çetesi yol boyunca ilerliyor, emekli Yüzbaşı İbrahim onun sağında, daha sağında Denizli Yedek subaylarından Mürekkep Çete, sonra Sarayköy Müfrezesi, ondan sonra Ortakçılı Mehmet Efe, dağ tarafından Menderes güneşi ve en sağda Danişmentli İsmail Efe çetesi. Bu düzinelerce küçük müfrezeler o gün sabahtan akşama kadar hiçbir yerden bir emir ve talimat almaksızın kendi kararları ile ve kendi aralarında uyuşarak muharebe ede ede Aydın'ın kenarına kadar yaklaşıyorlar. Yunanlılar şehrin içine tamamen kapanmışlardır. Şehir kenarındaki siperlerden müdafaa ediyorlar²¹⁵.”

Muharebenin en şiddetli anında, Kuva-yı Milliye tarihine isimlerini yazdıran Köprübaşı yakınlarındaki Baltaköylü kadınlar, her türlü korkudan azade olarak savaş alanında da erkeğinin yanında olduğunu gösterdiler. Haziran'ın kavurucu sıcaklığında düşmanla çarpışan kahramanlara, evlerinde her ne varsa ayran, su, ekmek getirerek;

“- Babalar, analar, kardeşler soğuk ayran isteyen var mı? Diye bağıryorlar,

²¹² Gökbel, a.g.e., s.181.

²¹³ Bayar, a.g.e., C.6, s.1965.

²¹⁴ Gökbel, a.g.e., s.181.

²¹⁵ Apak, a.g.e., s.96-97.

- *Var anam, getir bacım diyenlere, ayran taslarını uzatıyorlardı*²¹⁶. ”

Hızlı başlayan muharebeye yetiştirilmek üzere, Menderes Köprüsündeki telgrafla Çine’ye, Çine telgrafhanesinden de Muğla’daki Tabur Komutanlığına ve Milli Heyete, “*en seri şekilde, geceli gündüzlü yürümek şartıyla depolardan silah ve cephane yetiştirilmesi, silahlı vatanseverler gönderilmesi*” bildirildi. Çine Heyeti Milliyesi aracılığıyla da, yakın uzak köylerden gönüllülerin gönderilmesi istendi. Aynı tebligat Aydın demiryolunun kuzeyinde bulunan dağ köylerine de yapılarak, mutlak hedefin düşmanın Aydın’dan çıkarılması olduğunu bildirildi. Ayrıca Söke’den Germencik ve civarındaki Yunan kuvvetlerine baskınlar ve taarruzlar yapılması için, Tümen Komutanı tarafından Söke’deki Yüzbaşı Selahattin ve Binbaşı Saip’e haber gönderildi²¹⁷.

Yunanlılar bütün kuvvetlerini Tellidede sırtlarına toplayarak bir savunma hattı oluşturmaya çalıştılar. Yunanlılara karşı Yörük Ali’nin emrinde bulunan Komiser Hamdi, Mülazım Kadri, Koçarlı’dan gelen Mithat Selami Beylerin müfrezelerine, Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve Söke’den milis Yüzbaşı Giritli Hasan Fikri ile Umurlu civarından Binbaşı Hakkı Beylerin katılmasıyla, Yunanlılar daha fazla dayanamayarak, Tellidede sırtlarından daha kuzeye çekilmek zorunda kaldılar.²¹⁸ Bu arada Çine ve Koçarlı köylerinden gelen gönüllüler, Köprübaşında süratle silahlandırılarak muharebeye sevk ediliyorlardı²¹⁹. Umurlu müfrezesi günün geç saatlerinde Aydın’ın doğusundan muharebeye katılmıştı. Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Tepecikteki Çete Reisi Komiser Hamdi Bey’e gönderdiği telgrafta, Umurlu’da ki kuvvetlerle mutlaka temas kurulmasını bildirdi.²²⁰

Güneyde Tellidede sırtlarının daha doğusunda ilerleyen Teğmen Kadri Bey kuvvetleri, Aydın’ın kenar mahallelerine kadar yaklaşıp, İslam ahali ile temas

²¹⁶ Alpkaya, **a.g.e.**, s.271, Baltaköylü kadınların iftiharla anılan davranışları, Gökbel, **a.g.e.**, s.182, Aker, **a.g.e.**, s. 89, Bayar, **a.g.e.**, C. 6, s. 1965, gibi kitaplarda da muharebe içinde bulunmuş kişiler tarafından övgüyle bahsedilmiştir. Alpkaya, **a.g.e.**, s. 272, S. Oğuz Alpkaya’nın mektubuna cevap veren Yörük Ali Efe, bu konuda şunları yazmıştır: “Kardeşim biliyorsun ki o savaşta ve özellikle istasyon civarında müthiş boğuştuk. Bu boğuşmalar sırasında, Aydın’ın Balta köy, Ova köy, Emir köy, Umurlu köy ve Aydın içlerinden birçok kadınlar ve kızlar, savaş süresince her hususta yardım sağlamışlardır. Bu yardımlar su, ekmek, cephane, bomba getirmek, ayran içirmek ve yaralıları tedavi etmek gibi hususlarla sınırlı kalmamış, fiilinde çarpışmalarımıza katılmışlardır. Orada o gün çalışan ve çarpışan kadınlarımızın hepsi, birbirinden üstün ve cesurdurlar. Bunların içinden isim seçmek diğerlerine haksızlık olur. Kanaatimce isim kullanmayınız ki, ölenlerin ruhlarını, kalanların gönüllerini incitmiş olmayalım. Zaten şimdi isim seçmekten de acizim. O kahraman ana ve bacılarımızı ayırt etmeden ve toptan millete tanıtırsanız, daha güzel yapmış olursunuz.” Alpkaya, **a.g.e.**, s. 272.

²¹⁷ Aker, **a.g.e.**, ss.188-189.

²¹⁸ Alpkaya, **a.g.e.**, s.274.

²¹⁹ Aker, **a.g.e.**, s.190.

²²⁰ **ATASE Arş.**, K:400, G:136, B:1.

sağladılar. Fakat şehre giremediler. Bu ilerleyiş, Tellidede sırtlarındaki düşman birliklerini kuşatma tehlikesi ile karşı karşıya bıraktığı için, buradaki Yunan kuvvetleri çekilmek zorunda kaldı. İlk gün sonunda Binbaşı Hacı Şükrü Bey, gelişmeler hakkında Tümen Komutanına Eymir köyü civarından verdiği rapor şöyle idi;

1- Eymir Köyünün kuzey ve hakim sırtlarının, Yörük Ali Efe çetesi tarafından işgal edildiğini ve düşmanın dere içinde 5 km ilerde bulunduğunu,

2- Savaşçıların Alman cephanesi ile Osmanlı tüfek cephanesine ihtiyacı olduğu,

3- Umurlu tarafından şimdiye kadar hiçbir çetenin şehre yanaşmadığı ve hızla yaklaşmak için ne gerekiyor ise emir buyrulmasını, makineli tüfek şeritlerinin dolu olarak süratle gönderilmesini,

4- Muharebenin lehimize geliştiğini” bildirildi²²¹.

Fakat Binbaşı Hacı Şükrünün saat 24.00’da verdiği raporda, Eymir köyünün güney doğusunda bulunan, dere içerisindeki çete tarafından ve ileri gelenlerinden 30 kişinin, Menderes Köprüsüne doğru “*fırar ettiğini*” bildirmesi büyük üzüntü yarattı. Tümen Komutanı gerek Ovaeymir Menderes geçidindeki sallarda, gerekse Menderes Köprüsünde firarları önlemek için tedbirler aldıysa da, buralara gelen olmadı. Firarilerin başka yönlere gittiği düşünüldü²²².

Sabahtan akşama kadar süren muharebelerde, makineli tüfek ve bomba topunu kullanan Yunan kuvvetleriyle, güneyde şiddetli mücadeleler oldu. Gündüze nispetle hafiflemekle beraber, gecede silah atışı devam etti²²³.

28 Haziran 1919 muharebeleri hakkında Yunan Alay Komutanı Sehinazi, General Nider’e verdiği ilk raporunda; Saat 09.00’dan beri Aydın’ın güneyinde çarpışmaların devam ettiğini, 14.00’dan beri bu çarpışmaların genişleyerek gerçek bir savaş halini aldığını, 20.00’a doğru düşmanın her taraftan şehri kuşatmaya başladığı bildirilerek, acil yardım gönderilmesini istedi. General Nider 29 Haziran 1919’da gönderdiği cevapta, destek birliklerinin gönderildiğini, fakat yarın akşamdan önce oraya ulaşamayacağını, enerjik olunmasını ve görevin terk edilmemesini bildirdi. Sehinazi bu

²²¹ Aker, a.g.e., s.190, ATASE Arş., K:434, G:165, B:2.

²²² Aker, a.g.e., s.192, ATASE Arş., K:434, G:165, B:1.

²²³ ATASE Arş., K:257, G:127, B:1.

telgrafla tamamen korkunun bir tezahürü olarak, “*şehirde Türk evlerinden üzerimize ateş ediliyor, bütün gecede karşılıklı ateş edildi*” şeklinde cevap vermişti²²⁴.

Kuva-yı Milliye birlikleri Aydın çevresinde, sabah saat 05.00’den itibaren tekrar taarruza başladılar. Düşmanı şehrin içine sürdüler. O gün Ramazan Bayramının birinci günü idi. Bu mukaddes dini günlerinde coşkusuyla gönüllüler gittikçe çoğalıyor, Milli Kuvvetler daha da artıyordu²²⁵. Yörük Ali Efe çetesinin takdire şayan bir muharebe göstermesine karşı, Mestan Efe çetelerinden beklenen hizmet gerçekleşemedi. Çünkü Çayyüzü’nden taarruz ettikleri ve yanlarında da bir mitralyöz olduğu halde Çayı geçememişlerdi²²⁶. Aydın’ın güney kenarına bahçeler arasından ateş ederek ilerlemek isteyen Kuva-yı Milliye kuvvetlerine, Yunan kuvvetleri şiddetli topçu ateşi açmışlardı²²⁷. Müslüman mahallelerinde yedi ayrı yerde birden çıkan yangın rüzgârında tesiriyle, Türk mahallelerinden Yahudi mahallelerine sıçramıştı. Yangından kaçan Türkler üzerine, Yunanlıların açtıkları ateş sonucu kadın ve çocuklardan ölenler ve yaralananlar olmuştu²²⁸.

Düşman topçu ateşine karşılık top kullanılmaması, taarruz eden milli kuvvetlerin moralini bozuyordu²²⁹. 57. Tümen sahra topları Çine’de ve obüs topları da Koçarlı’daydı. Gerek bu sahra toplarının ve gerekse 10,5’luk obüslerin ateş açmasına siyasi kaygılarla tümen komutanı izin vermiyordu. Çine Heyeti Milliyesi ve Belediye Başkanı Hafız Hidayet Efendinin baskı ve ısrarı üzerine, sahra topları Çine’den Köprübaşında bir çiftliğe getirilmişti. Tümen Komutanı mermi azlığını ve karşılıklı top düellosunun iyi olmayacağını ileri sürüyordu. Yörük Ali Efe, dini bir tören nedeniyle komutanlarında kilisede bulunacağını haber alması üzerine, kiliseye atılacak olan top ateşinin Milli Kuvvetler üzerinde oldukça etkili olacağı düşündü. Bu amaçla birlikte topçuluk yapmış kimselerden, bir takımlık müfreze seçilmiş ve bunlar daha önce top çavuşluğu yapmış olan İbrahim Çavuşun emrine verilerek, tümen komutanına gönderilmişti. Efe İbrahim Çavuşa, zorluk çıkaran olursa öldürülmesi emrini de vermişti. Aynı zamanda Koçarlı’da bulunan Topçu Alay Komutan Vekili Binbaşı Hakkı Bey’e de haber gönderilerek, topların Köprübaşından Umurluya geçirilip, oradan

²²⁴ **TİH**, C.2, K.1, ss.153-154.

²²⁵ Aydınel, **a.g.e.**, s.180.

²²⁶ **ATASE Arş.**, K:463, G:155, B:2, EK-5/1-2

²²⁷ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s.1966.

²²⁸ Aker, **a.g.e.**, s.193.

²²⁹ **ATASE Arş.**, K:257, G:127, B:1.

düşman hedeflerine ateş açılması rica edildi. Yörük Ali Efe, Tümen Komutanına durumun ciddiyet ve önemini belirten birde mektup yazdı. Mektup şu şekilde idi:

“Muhterem Şefik Beyefendi, emrinizdeki topları düşmana karşı kullanmaktan çekiniyorsanız, göndermiş olduğum çavuş ve adamlarım bu işi birlikte yapacaklardır. Topların cepheye gelmesine ve ateş açmasına engel olmayacağınızı ve adamlarımı zor kullanmaya mecbur etmeyeceğinizi zan ediyorum. Çünkü adamlarım emrimi her ne pahasına olursa olsun yerine getireceklerdir. Namuslu bir Türk zabıt ve sıfatıyla sizden bunu rica ediyorum”²³⁰.

Yörük Ali Efe savaşın tam ortasında bulunduğu ve vatanseverlerle omuz omuza savaştığı için durumun ciddiyetini çok iyi değerlendirmekte idi. Düşmanın teçhizatına karşı oldukça kıt imkânlarla savaşı sürdürmeye çalışan vatanseverlerin morallerinin siyasi kaygılardan çok daha önemli olduğunu görebilmekte idi. Çünkü vatanseverlerin morallerinin bozulması demek, Kuva-yı Milliye birliklerinin hepten dağılması demek olabilirdi. Bu amaçla Yörük Ali Efe mektubunda, gönderdiği adamların her ne pahasına olursa olsun topları getirmekle emir olunduğunu söyleyerek, Albay M. Şefik Bey’i sorun çıkarmaması konusunda kibarca uyarılmıştı.

Nitekim Efelerin, topların kullanılması konusundaki azim ve iradesini gören Albay M. Şefik, topun götürülmesine ses çıkartmadı. Tümen Komutanı Harbiye Nezaretine: *“Millet topuda, tüfeği de zorla elimden aldı, kendisi kullanmaya başladı. Fırkaca yapılacak iş kalmadı. Milli kuvvetlere de karşı koyacak vesayet ve kuvvete de sahip değilim”* şeklinde bir telgraf gönderdi²³¹.

Tümen Komutanı Albay M. Şefik, duruma uygun bir yol bulma çabasıyla öncelikle kendisinin İstanbul Hükümetine karşı isyan etmesini değerlendirmiş, fakat yerine gönderilecek şahsın Kuva-yı Milliye’ye muhalif olacağı ve bu durumun milli hareket açısından kötü sonuçlar doğuracağını göz önünde bulundurarak, bundan vazgeçmişti. Ardından durumu 175. Alay Komutan Vekili Binbaşı Hacı Şükrü’ye şöyle anlatmıştır:

“Ben Tümen Komutanlığında kalacak olursam ve her iki müfrezeğe tayin edeceğim bir komutan bana karşı güya isyan ederse, o vakit eskisi gibi

²³⁰ Alpkaya, a.g.e., s.276.

²³¹ Alpkaya, a.g.e., s.276, ATASE Arş., K:257, G:127, B:1.

ben tümen nüfuzunu, maddi ve manevi güçleri mücadele lehine kullanır ve bu işi sürdürmeye çalışırım. Oysa benim yerime gelecek komutanın bunu yapacağından şüpheliyim. O halde şimdi resmi bir emir yazayım ve bu emirde Umurlu Müfrezesiyle Köprübaşı Müfrezesini sizin emrinize verdiğimi belirteyim. Sizde bu emri aldıktan sonra, düşmanın Müslüman kadın ve çocukları yok etmekte olduğuna tahammül edemeyerek, Umurlu ve Köprübaşı Müfrezeleri ile beraber, güya Kuva-yı Milliye'ye katıldığınız ve Tümen emrinden çıktığınızı kısa bir gerekçe ile bana bildiriniz. Bende durumu İstanbul'a şifreyle yazarım. Bu şekilde taarruz boyutundaki topçu ateşiyle ortaya çıkacak siyasi duruma karşı, hem hükümeti zorda kalmaktan hem de İstanbul'u olası bir felaketten kurtarmış oluruz. Tabi ki bu isyan uydurma olacaktır ve sizin için şan ve şeref verici olacaktır. Hiçbir zaman ordu sizden rütbenizi almaz, aksine ödüllendirecek ve takdir edecektir. Şu durumda siz mi bana isyan edersiniz? Yoksa ben mi İstanbul'a isyan edeyim? ²³²”

Binbaşı Hacı Şükrü bu soruya, büyük bir fedakârlık göstererek Albay M. Şefik'e, mücadelenin başında kalması şartıyla Tümene kendisinin isyan etmesinin daha uygun olacağını belirtti. Bu tarihten sonrada Binbaşı Hacı Şükrü, Aydın Kuva-yı Milliye Komutanlığını üstlendi²³³.

Menderes köprüsündeki müfrezenin topları, köprünün 500-600 m ilerisine mevzilenerek ateşe başladı. Umurlu müfrezesindeki toplarda ateşe katıldı. Toplar Kepez ve Topyatağı gibi tahkimli bölgelerle, Yunanlıların işgal ve müdafaa ettiği kâgir binalara yöneltildi²³⁴. Türk İstiklal harbinde ilk patlayan bu topları kullanma şerefi Teğmen Yakup ve Teğmen Kadri Beylere ait oldu²³⁵. Muharebe devam ederken yeni

²³² Aker, **a.g.e.**, ss.195-196, İstiklal Harbi Gazetesinde bu durum şöyle haber verilir: “Binbaşı Hacı Şükrü Bey devlete isyan etti. Milli Kuvvetlerimizin dün 57. Tümen topları tarafından desteklenmesi ve bozguna uğratılmasına yardımcı olması, vatansız bir subayımızın Tümen Kumandanı ile anlaşarak Osmanlı devletine karşı resmen isyan etmesiyle mümkün olmuştur. Albay Şefik Bey, Umurlu Müfrezesi ile Köprübaşı Müfrezesi kumandanlarını da toplarla beraber, 175. Alay Komutanı emrine verdiğini bildiren yazıyı kendisine vermiştir. Bu arada Hacı Şükrü Bey'de bir başka kâğıda, devlete isyan ettiğini bildiren yazıyı yazıp, Albay'a teslim etmiştir. Tümen Komutanı bunu derhal İstanbul'a bildirmiştir.” Bkz. **İHG**, 30 Haziran 1919, No:42, İsyân dilekçesi şöyledir: “57. Fırka Kumandanlığına, ben müfrezemle beraber vatanımın selameti için isyan ettim. Binaenaleyh Aydın havalisinde bulunan bütün mühimmatı teçhizata cebren vaz-ı yet ediyorum. Berayı malumat arz ederim” Bkz. **ATASE Arş.**, K:461, G:95, B:1.

²³³ Aker, **a.g.e.**, s.197.

²³⁴ Aydınel, **a.g.e.**, s.181.

²³⁵ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s.1969.

gönüllü katılımı da devam etti²³⁶. Bu durum bazen irtibatsızlık ve ciddi intizamsızlıklara neden olabilmekte idi²³⁷. Yunanlıların işgal hareketlerinin başlangıcından itibaren yaptıkları mezalim²³⁸, özellikle dağ köylerinden pek çok gönüllünün silahlarıyla gelerek, şehrin kuzeyinde düşmana taarruzda bulunmaları sonucu doğurmuştu²³⁹. 29 Haziran 1919'da Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü, Tepecikteki Çete Reisi Komiser Hamdi Bey'e, Yörük Ali Efe ile mutlaka irtibat tesis edilmesini bildirmiştir. Gerekli ekmek ve cephanenin gönderildiğini ve muntazam bir şekilde Aydın'a taarruza devamla şehre girmeye gayret etmelerini istemiştir²⁴⁰.

Top atışları Milli Kuvvetlerin moral ve motivasyonun da oldukça etkili oldu. Özellikle Kepez sırtlarıyla, Topyatağı ve demiryolunun şehirden geçtiği hatta çok çetin muharebeler yapıldı. Yunanlılar inatla mevzilerini savunmaya devam ettiler²⁴¹. 29 Haziran öğleden sonra İzmir'den gelen erzak ve cephane yüklü tren, Türk çetelerinin şiddetli ateşine uğramışsa da fazla hasar görmemişti. Aydın'da muharebeler devam ederken, Söke çevresinde Binbaşı Saip'in sevk ettiği Sökeli Cafer Ağa komutasındaki Milli Kuvvetlerde, Germencik-Balatçık taraflarında Yunan kuvvetlerine başarılı baskınlar yaptılar. Söke bölgesinde Milli Kuvvetlerin yaptığı taciz faaliyetleri, Aziziye ve çevresinde Yunan Kuvvetlerini durdurdu. Bu sayede gerek insan ve gerekse mühimmat bakımından Aydın'daki Yunan Kuvvetlerine gönderilen yardımlar da engellenmişti²⁴².

Yunan Alay Komutanı Sehinazi, 29 Haziran 1919 günü savaşın durumu hakkında İzmir'deki General Nider'e beş telgraf çekti. İlk telgrafta halkı etkilediği ve isyana katıldıkları gerekçesi ile mutasarrıf, hakim ve savcılarının tutuklandığından bahsetti. İkinci ve üçüncü telgrafında düşmanın topçu ateşi açtığından, topçu bölüğü ve topçu malzemesi gönderilmesini istedi. Dördüncü telgrafta, şehirde karşı koyma merkezlerinin çoğaldığı, bunları büyük bir güçlkle bastırıldıkları bildirilmiştir. Mermilerden dolayı şehrin pek çok yerinde yangınlar çıkmış, acilen destek birliği, topçu

²³⁶ **ATASE Arş.**, K:257, G:127, B:1.

²³⁷ Müfrez Komutanı sıfatıyla Kuva-yı Milliye Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey'e gönderilen telgrafta; "Şimdi yapacağım harekâtı ve emr ve kumandayı tevhid için her halde vücudumuza ihtiyaç var. Bu intizamsızlıkta hiçbir iş görülemeyecek. Çünkü düşman bir program dahilinde bir emir altında çalıştığı halde, bizde intizamdan eser yoktur. Allah aşkına bu işle başa çıkalım. Efradın kuvve-i maneviyesi vuku bulan telefât üzerine şiddetle sarsıldı. Yeniden tanzim ile birleştik" denilmektedir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:463, G:155, B:3.

²³⁸ **ATASE Arş.**, K:257, G:127, B:1.

²³⁹ **TİH**, C.2, K.1, s.150.

²⁴⁰ **ATASE Arş.**, K:460, G:136, B:1.

²⁴¹ **ATASE Arş.**, K:463, G:155, B:1.

²⁴² Aker, **a.g.e.**, s.197.

cephanesi ve peksimet gönderilmesini istenilmiştir.. Son telgrafında ise, şehrin tamamen kül olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu ve “*Yardım ve cephane çok gereklidir. Hemen gereklidir*” diyerek Milli Kuvvetler karşısında oldukça zor durumda olduklarını bildirdi²⁴³. Yunan birliklerinin komutanı kendilerinden sayıca ve teçhizat bakımından çok zayıf durumdaki Kuva-yı Milliye birlikleri karşısındaki başarısızlığını örtbas edebilmek için, Aydın şehri içinde direniş merkezleri oluşturulduğu gibi tamamen asılsız olaylara sığınmak durumunda kalmıştır. Hâlbuki Aydın’daki Türk halkı korkudan evlerinden dahi çıkamayacak durumdadır.

29-30 Haziran gecesi Yunanlılar, mevzilerinde müdafaa tertibatı alarak geçirdiler. Türk kuvvetleri de gece taarruz yapmadılar²⁴⁴. Muharebenin üçüncü günü topçu desteği ile bütün milli kuvvetler büyük bir atılganlıkla taarruza geçtiler. Antalya’dan gelen 176. Alay 1. Taburu ancak bugün muharebeye katılabildi²⁴⁵. Bu tabur kuzeyden Kepez sırtlarına taarruza geçirildi²⁴⁶. Paşa camiindeki minareye yerleştirilmiş makineli tüfek ateşi, Aydın’a girişi büyük ölçüde engellemekteydi²⁴⁷. Makineli tüfek ateşinin seyrekleştiği bir sırada fırsatı değerlendiren Yörük Ali Efe, köprüünün üstündeki tel örgünün önüne atılarak otomatik tüfek ateşiyle yere yuvarlanmıştı. Makineli tüfeği kullanan düşman askeride Yörük Ali’yi vurduğu düşüncesiyle başını kaldırdığında, Yörük Ali Efe bir kurşunla düşman askerinin ve ardından otomatik tüfeğin yere düşmesini sağlamıştı²⁴⁸. Binbaşı Hacı Şükrü’de büyük bir cesaret örneği göstererek, yalnız başına gece yarısı yangınlar arasından sızarak şehre girmeye başarmış, birkaç saat içerde kalıp, otomatik silahların nerelerde yerleştirilmiş olduğunu öğrenerek geri dönmüştü. Binbaşı Hacı Şükrü’nün bu büyük hizmeti, özellikle şehre girilirken makineli tüfeklerin yerleri bilindiği için büyük kolaylık sağlayacaktı²⁴⁹.

²⁴³ Gökbel, **a.g.e.**, ss.186-187.

²⁴⁴ Alpkaya, **a.g.e.**, s.285.

²⁴⁵ Aker, **a.g.e.**, s.193.

²⁴⁶ **ATAŞE Arş.**, K:463, G:155, B:3.

²⁴⁷ **ATAŞE Arş.**, K:463, G:155, B:1.

²⁴⁸ Alpkaya, **a.g.e.**, s.284, Muharebeye topçu astsubayı olarak iştirak eden Süleyman Köksal, top kullanılmasını şöyle anlatır: “30 Haziran sabahına kadar ne Yunanlılar nede biz top kullanmadık. Aydın şehri kıyılarına bizim kuvvetlerimiz yaklaşırken, düşman Topyatağına bir batarya mevzilemiş ve üzerimize top ateşi açtı. Biz de yanımızdaki iki obüs topu ile ateşe başladık. O zaman şimdiki Aytepe gazinosunun olduğu yerde, yerli Rumların kilisesi bulunuyordu. Bir an kiliseyi hedef olarak aldık. Kilise duvarı yıkıldı. Fakat kiliseye hiçbir mermimiz isabet etmedi. Meğer Yunanlılar Aydın’ın içinden toplayabildikleri Türkleri kiliseye doldurmuşlarda, yakacaklarmış. Düşman bu çok çirkin cinayeti işleyemeden kendi derdine düşerek kaçmıştır.”, Alpkaya ise “İsabetli ilk atışla kilisenin kubbesi çökmüş ve içerisinde İsa’ya yalvaranların çoğu enkaz altında kalarak günahlarıyla mezara gömülmüştü” şeklinde yazmaktadır. Bkz. Kısa, **a.g.e.**, s.94.

²⁴⁹ Alpkaya, **a.g.e.**, s.279.

Üç taraftan hızla ilerleyen Kuva-yı Milliye birlikleri şehre daldılar ve sokak sokak Yunanlıları gerilettiler. Akşama doğru Yunan garnizonunun çekilmekte olduğu görüldü²⁵⁰. Bundan sonra, Söke'den 135. Alay 1. Taburu da Binbaşı Avni Komutasında 150 kişilik bir gönüllü müfrezesi ve iki makineli tüfeği ile muharebe alanına girdi. Tümen Komutanı bu tabura da, Topyatağı mevzilerine taarruz emri verdi. Fakat burada da Yunanlıların demiryolu boyunca batıya doğru çekilmekte oldukları görülünce, Tabur Komutanı kuvvetlerini yan mevzilerine sokarak Yunanlılara bir hayli zayıf verdi. Binbaşı Hacı Şükrü, iki koldan Aydın'a girildiğini öğrendikten sonra²⁵¹, Umurlu'da bulunan Umum Çeteler Rüesasına, Yörük Ali Efe'nin Topyatağı'na girdiğini ve muharebe ederek ilerlediğini bildirmiştir. Kendilerinin de karşılarında ne kadar düşman olursa olsun, azimle taarruza devam etmelerini ve kasabaya girildiği zaman katiyen emir dışında hareket edilmemesini istemiştir²⁵².

Şehre giren Kuva-yı Milliye birlikleri sokak savaşına başlamıştı. İslam mahalleleri Yunanlıların bombaları ve top ateşleriyle yanmaktaydı²⁵³. Başta büyük bir emir ve komuta heyeti olmadığı için, düzeni sağlama açısından bazen sıkıntı çekilmekte idi. Hatta Kuva-yı Milliye'ye katılan gönüllülerden şehre girdiklerinde, muharebenin şiddetini görerek savuşanlar dahi olmuştu²⁵⁴. Rum mahallesinde bazı evlerin bodrum katlarına, su mahzenlerine ve yanan binaların enkazları arasına gizlenen bazı Rum militanlarla çarpışmalara devam ediliyordu²⁵⁵. Buna rağmen Aydınlı bazı kadınlar, büyük bir cesaret örneği göstererek erkekleri ile birlikte muharebe ediyorlardı²⁵⁶. Çete Ayşe gerek Kepez'de ve gerekse Yörük Ali ile çeşitli muharebelerde bulunmuş olup, bunlardan sadece biridir²⁵⁷.

²⁵⁰ Aker, **a.g.e.**, ss.197-198.

²⁵¹ **ATASE Arş.**, K:463, G:155, B:1.

²⁵² **ATASE Arş.**, K:460, G:114, B:1.

²⁵³ **ATASE Arş.**, K:257, G:271, B:1.

²⁵⁴ **ATASE Arş.**, K:463, G:155, B:1.

²⁵⁵ "Efe başı Yörük Ali Efe'ye: Şimdi aldığım habere nazaran büyük cadde kenarında bulunan bir yağ fabrikasında, bir takım Yunan askerlerini abluka ettiğiniz, şayet teslim olmak isterlerse insaniyet namına canlarına dokunmayacaklarını vaad buyurursanız, teslim olmaları için hemen kendilerine lazım gelen nasihati tebliğ edeyim. Bu babda cevabı âlinizi bekler ve teyidi ihtiramat eylerim." Aydın İngiltere Devleti Fehimesi Memuru, Hoder, Bkz. Gökbel, **a.g.e.**, s.191, **ATASE Arş.**, K:460, G:143, B:1.

²⁵⁶ **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, Temmuz, 1919, No:43.

²⁵⁷ Çete Ayşe, Yunanın Aydın'a girdiğini duyunca bir silah alır ve bunu çuval içinde köye getirir. Bacaya saklar. Efelerin katıldığı yüzlerce kızanla Kepezde çarpıştı. Düşmana karşı Yörük Ali yanında da muharebelere katılır ve yaralanır. İyileşince tekrar muharebeye katılmak istemişse de, Yörük Ali artık evine dönmeyince silahını efeye teslim eder. Bkz. Kısa, **a.g.e.**, s.95, Aydın'da erkeklerle birlikte muharebe için Ayşe Aliye, Ayşe diğer adı Mehmet çavuş ve üçüncüsü de Şerife Ali olup kahramanlıkta erkeklerle rekabet etmişlerdir. Bkz. Apak, **a.g.e.**, s. 96.

57. Tümen Komutanlığından İkinci Ordu Müfettişliğine gönderilen, Yunan askerlerinin inatla direnmelerine karşı verilen mücadele neticesinde şehre girildiğini anlatan telgrafname şöyledir:

“Aydın dahilinde inatla geceli ve gündüzlü devam eden şiddetli muharebede, 30 Haziran 1919 günü saat 04:00’ten sonra Yunanlıların mağlubiyet ve perişanlığıyla neticelenmiştir. Üç gün devam eden korkunç şehir muharebesinde, Yunanlılar pek çok mühimmat ve harp vasıtalarına, makineli tüfek ve toplarına istinaden işgal ettikleri cami minarelerden inatla mukavemet göstermişlerdir. Kuva-yı Milliye’ye gelince, Yunanlıların bilhassa Müslüman-Türk ahaliye karşı icra ettikleri elim faciaların tesiriyle, hasımlarının gizlendiği mevzilere daha az vesaitte rağmen, geceli gündüzlü taarruzları kesilmemiş ve nihayet Yunanlıları mağlup ve perişan etmişlerdir. Şehir dâhilinde ki bu müthiş muharebenin devamı müddetince, Yunanlıların ateşe verdiği güneydeki İslam mahalleleri, müthiş surette yanmaya devam etmiştir. Bu yangından hayatını kurtarmak için kendini sokaklara ve şehir dışına atmak isteyen kadın ve çocukların üzerine Yunanlılar, makineli tüfekleriyle acımasızca ateş tevcih ederek, bu biçareleri ortadan kaldırmışlar ve bu ateşten kendini sakınmak isteyenler de yangın ateşi içinde yanmışlardır. Bu suretle telef olanların miktarı, araştırılmaya devam ediyor. Rüzgârın tesiriyle yangın 30.6.1919’da Rum mahallelerine ziyaret etmiş ve şehrin yarısı yanmıştır. Yunan ile yerli Rumlardan olan kılavuzların delaletiyle, İzmir demiryolunu takiben perişan bir surette firara başlamışlardır. Yunanlılar bu perişan ricatlarında de güzergâhtaki İslam köylerini ateşe vermişlerdir...”²⁵⁸”

Aydın muharebeleri hakkında, Binbaşı Hacı Şükrü Bey Tasvir-i Efkâr gazetesindeki beyanatında şunlardan bahsetti:

²⁵⁸ Türkmen, **a.g.e.**, ss.41-42, Yunanlıların yaptıkları cinayetleri tüm açıklığıyla gören Türk halkındaki mücadele hissi büyük zaferin kazanılıp Yunanlıların vatan topraklarından kovuluncaya kadar devam edecektir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa’nın Büyük Zaferle ilgili beyanatında “Askere istirahat emrediyorum. Asker dinlemiyor ve İzmir’de istirahat ederiz mukabelesiyle cenk ediyorlar...” şeklinde durumu belirtmesi, Yunanlıların yaptığı her türlü cinayetin zihinlere nasıl yer ettiğini ve Türk halkını mücadeleye nasıl yönlendirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bkz. **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C.III, Haz. Nimet Arslan, Ankara 1981, s.43.

“Tümenin cephanesi ile birlikte üç topunu zorla aldık. Taarruza başladık. Şafakla beraber şehir yanmaya başladı. İlk ateş, istasyonda Ahmet Ağanın otelinden çıktı. Koca Yörük Ali tahammül edemedi. Aslan Yörük, Kozdibi’nden şehre girdi ve talimat mucibince üç minareye kanlı bayrağımızı astı. Harp, olanca şiddetiyle devam ediyor, şehir içinde Kepez’de şiddetli savaşlar oluyordu. Gece yarısı kasabaya girdim. Belediye Reisi Reşat Bey’i bir tekkede saklı buldum. Birçok zengin ve ileri gelenlerin götürülüp öldürüldüklerini öğrendim. 29 sabahı harp devam etti. Yunanlılar minarelere mitralyözler yerleştirilmişler, evlerinden çıkan biçareleri kurşun sağanağı ile biçiyorlardı. Yer yer kıtal devam ediyordu. Ne olursa olsun Yörük Ali, ateşi şiddetlendirerek Kepez cihetini şehrin diğer kısımlarından ayırmaya muvaffak oldu. 30 Haziran öğleye doğru şehri tamamıyla geri aldık²⁵⁹.”

Yunan gazetelerinde çarpışmalara dair bir satır bile yazılmayarak, Aydın savaşı gizlenmeye çalışılmıştır²⁶⁰. Yunan kaynaklarına göre ise, Aydın muharebesi şöyle cereyan etmiştir:

“Yunan garnizonu, 28 Haziranda şehrin dışında ciddi bir taarruza katılmıştı. Bu defa İtalyan muntikasında çıkan çeteler, eski Tümen Komutanı Şefik Bey’in Komutası altında bulunan muntazam ordu unsuru ile birlikte hareket etmişlerdi. Hatta onun 10.5’luk topları, Menderes cenubunda memnu olması icap eden muntikada bir sipere yerleştirilmiş idi. Aydın’daki Yunan Piyade Alayı ile onun dağ topçu taburu, ertesi 30 Haziran günü şehri boşaltarak Erbeyli üzerine çekilmeye mecbur olmuştur...²⁶¹”

Aydın savaşı tek merkezden emir alan, her bakımdan düzenli ve üstün Yunan kuvvetlerine karşı düzinelerce küçük müfrezenin hiçbir yerden emir almaksızın kendi karaları ve aralarında uyuşarak gerçekleştirdikleri bir savaştır. Bu savaş halkın mücadelenin başarılabilirliği yönünde ikna edilmesinde oldukça önemli olmuştur. Başlangıçtaki iki bin kişilik Kuva-yı Milliye birliklerine savaş boyunca katılımın devam

²⁵⁹ Apak, a.g.e., ss.98-99.

²⁶⁰ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 1 Temmuz 1919, No:43.

²⁶¹ Apak, a.g.e., s.99.

etmesi, halkın üzerindeki şaşkınlık ve miskinliği atarak, vatanın korunması düşman işgalinden kurtarılması için gerekli olan iradeyi göstermesi açısından oldukça önemlidir.

B-YUNANLILARIN AYDIN'DA UYGULADIKLARI PLAN VE MUHAREBE SONRASI AYDIN'DA DURUM

Yunan İşgal Kuvvetleri, Batı Anadolu'ya girdikleri andan itibaren bir plan dâhilinde, Türkleri katle ve tecavüze başladılar. İzmir'deki barbarlıklarını²⁶² Menemen'de, Menemen'deki²⁶³ barbarlıklarını Bergama'da, Bergama'daki²⁶⁴ barbarlıklarını Aydın'da²⁶⁵ hiç azaltmadan sürdürdüler. Bu şekilde devam ettirmeyi planladıkları işgaller sayesinde bölgedeki Türk varlığını ortadan kaldırmayı amaçlamakta idiler. Bu bağlamda Yunanlıların Aydın'da uyguladıkları tecavüz ve katliam programı belgelere göre şöyleydi:

1- Dini ve milli mukaddeslere tecavüzet, hakaret, İslam ahaliyi rencide edecek hareketlerle memlekette iğtişaş tevellüt ederek, diğer maddelerin tatbikine gerekçe sağlamak,

2- Türkleri imha etmek için, öncelikle İslam ahalinin silahlarını toplattırılarak, toplanan silahları Hristiyan ahaliye dağıtmak,

3- Katl esnasında karışıklığa meydan vermemek için, Rum ve Ermenilere şapka giydirerek, İslam ahaliden ayırt etmek.

4- Yine aynı maksada binaen icra edilecek yağmacılığın diğer unsurlara sirayetinin engellenmesi amacıyla azınlıkların mağazalarının İslamların mağazalarından ayırmak için, levhalarını tamamen Rumca yazmak.

5- Öldürme ile beraber yapılan yakma işinin tatbikinde, İslam emval ve eşyasının kurtarılmasına meydan bırakmamak maksadıyla, vukuattan bir gün evvel, İslam mahallatı su yollarının bozulması ve ahalinin mahsur bırakılması.

6- İşgalden itibaren icra edilen mezalimi, vahşiyane korkusuyla hanelerinden hiçbir tarafa çıkmayıp mahsur kalan, ahali-i İslamiyenin evlerinin ateşe verilmesi,

²⁶² HTVD, Y.41, S.93, B.No:2364, B.No:2365, B.No:2367, B.No:2368, B.No:2370.

²⁶³ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 14 Temmuz 1919, No:54.

²⁶⁴ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2378.

²⁶⁵ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2369, B.No:2371, B.No:2372, B.No:2373, B.No:2374, B.No:2375.

7- Bu yedi maddeden ibaret katliam ve yakma programının Aydın'da tatbik edildiği.

Bu maddeler sayıldıktan sonra belgenin devamında şöyle denilmekte idi:

“Aydın’na muvasalatlarında kendilerinin medeniyetlerinden vusul derece, adalet yapacaklarından ve hatta Düveli İtilafiye mümessillerince, kendilerinin adil ve terakki bir anasır olduklarına kanaat hâsıl edilmesi dolayısıyla, işgallerin karar altına alınmış olduğundan ve katiyen bir güne yolsuzluk ve muğayir-i medeniyete bir halin vuku bulunmadığından bahisle neşrettikleri beyanname hilafına, İslamlar hakkında tatbik etmek üzere kararlaştırılmış oldukları 7 maddelik programları, bilakis İslamları imha ve itlaf ve emval ve eşyalarını yağma ve meskenlerini ihrak gayesine matuf olarak, memleketimizi işgal eyledikleri anlaşılmıştır²⁶⁶.”

Yunan işgal kuvvetlerinin Aydın’ı işgaline müteakip yaptıkları hadiseler ise şöyle idi:

1- Yunanlılar pek çok mahallelerde hanelere zorla girmek, İslam ahaliyi taciz etmek ve bu mahallelerdeki çeşme ve kuyulara giden kadınların örtülerini açarak, erkeklerin giysilerini yırtmak gibi hareketlerde bulunmak,

2- Yunanlıların Rum iştirakçileri İslam ahaliye, *“...ömrünüzün nihayetine ancak on gün kalmıştır. Etiniz köfte, kanınız şarap olacaktır. Ve su aldığınız işbu kuyular kanla doldurulacaktır. Ve bayramınız kara gelecektir.”* şeklindeki sözlerle tacizde bulunmak,

3- Bir İslam’ın Musevi bir bakkalda bulunduğu sırada, talep edilen 200 liranın nereye sarf edileceğini sorması üzerine *“sizin için, siz İslamların imhası için İstanbul’daki kumandanımızdan aldığımız emir mucibince, yakında katliam, mal ve eşyaları yakmaya başlayacağız.”* diyerek halkı korkutmak,

4- Mahalli jandarma ve polislerin silahlarını alınarak, bunları karakoldan ihraç etmek sureti ile istediklerini istedikleri şekilde yapmak. İslamların üzerindeki para ve kıymetli eşyaları gasp ederek, işkence hanelerde imha etmek...²⁶⁷

²⁶⁶ ATASE Arş., K:92, G:39, B:1, EK-7.

²⁶⁷ ATASE Arş., K: 92, G:39, B:2.

Kuva-yı Milliye Aydın'a yaklaştığında, İslam mahalleleri yanmaktaydı. Canını kurtarmak için sokağa çıkanları öldürmek amacıyla köşe başları, yüksek binalar ve minarelere makineli tüfekler yerleştirilmişti. Yunan askerleri sokaklarda yaralı olanları tekrar ateşe atmak gibi hareketlerde bulunmaktan da geri durmuyorlardı²⁶⁸.

Aydın savaşında Yunan barbarlığını göstermesi bakımından, Binbaşı Nuri'nin yaşadıkları şöyledir:

“korkunç yangın haneme yaklaştığında civar komşulardan toplanmış olan erkek, kadın, çocuk takriben 25 nüfus ile komşu bir haneye geçtik. Ben sivil elbise giymiş idim ki tanınmayayım. Güneşin batışından takriben bir saat sonra, bulunduğumuz hanenin komşu kapısı kırılarak, 14 kadar Yunan efzon askeriyle birkaç yerli asker içeriye girerek orada bulunanları kâmilten soyduktan sonra, 10-14 yaşında bulunan kızlardan dört kadarını ayırıp götürmek istediler. Kızların validelerinin istirhamlarını da, Türkçe olarak edepsizce ve münasebetsizce sözlerde bulunarak katliama başladılar. Üç kadın ile iki erkek katil ve üç kız bir erkek cerh edildiği ve büyük bir vaveyla koptuğu esnada, hanenin diğer kapısından çocuklarımı alıp kaçabildim. Diğerleri bu vaka esnasında 50'si fırkaya ait olmak üzere, 275 liram ile çocukların giysileri ile mücevheratını ve kayınvalidemin zevcinden kalma 700 lira kadar parasıyla, 500 liralık mücevheratını kâmilten gasp ettiler. Yunanlıların yapmış oldukları fecayii zikretmek için, sayfalar dolusu yazı yazmak lazımdır. Çocukları valideleri ile kesmek ve bunların avret mahallerini açmak, kulak, burun, el ayak kesmek gibi fecayii, bu vahşi canavarların nazarında hiç bir şey değildir. Gördüklerim yukarıda olduğu gibi maruzdur²⁶⁹.”

Aydın muharebesi esnasında, Cuma mahallesi heyeti ihtiyariyesinin yaşanan olaylar hakkındaki ifadesi ise şöyledir:

“... Mahallemizin muhtelif yerlerinde bulunan Çavuş köprüsünde Giritli İbrahim Badoraki'nin sabunhanesine ve Yalabukoğlu Ahmet'in kahvehanesine ve ahırına ve Canbazoğlu Ali Efendi'nin hanesine, Dükkanönü Cami-i Şerifine ve Hacı Yahya Efendi'nin hanesine, Gözcü

²⁶⁸ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2372, B.No:2373.

²⁶⁹ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2372, B.No:2374.

Hacı İbrahim hanesine gazyığı dökerek ve yanıcı maddeler atarak, mahallenin beş yerinden yangın çıkarttılar. Sokak başlarını Yunan askerleriyle tuttular. Yangın haneleri sardı, ahali yangından sokaklara kaçarken, sokak başların da Yunan askerleri, canlarını yangından kurtarmak için kendisini sokağa atan kadın, çoluk çocuk demeyerek üzerlerine ateş ettiler. Kimisi telef oldu, kimisi yaralandı, kimisi kurtulabildi. Fakat sokaklardan tüfek ateşini gören bazı ahali korkularından dışarı kaçamadı, haneleri içinde yandı.

Mahallemiz 585 hane ve 30 dükkândan ibaret idi. Bunlardan yalnız 35 hane kurtulabildi. Bizim bildiğimiz 50'yi aşkın telefât var. Fakat daha bilmediğimiz yüzlerce hayat ve memat meçhul kimseler var. Mahallemiz ahali köylerde ve diğer kazalarda dağınık olduğu için, hakiki telefâtın miktarını meydana çıkarmak şimdilik mümkün değildir. Bu yangın kemali dehşetle devam ederken, Yunanlılar mahallemize Topyatağı'ndan top ateşi dahi icra ettiler. Yunan askerleri bir taraftan haneleri kırıp, hanelerde konu, komşu çaresizleri sureti muhtelif de itlaf ve bazı genç kızları tefrik edip götürdüler. Bunların akıbetinden malumatımız yoktur. Kurtulabilenler perişan bir halde Nazilli, Çine, Yenipazar, Denizli kasaba ve köylerine iltica etmişlerdir²⁷⁰.”

Milli kuvvetlerle Aydın'a giren Bayar, yanmış evlerin is kokuları ve dumanları içinde dolaşırken gördüğü manzarayı şöyle anlatır:

“sımsıkı örtünmüş yaşlı iki Türk kadını ağlıyordu. Önlerinde bir bez parçasıyla örtülmüş bir ceset yatıyordu. Yanlarına yaklaştım ve sordum: Ne oldu? Uzun boylu, daha yaşlı görüneni, naşı işaret ederek şu cevabı verdi: “Bu benim kızımdı, önce namusu...”dedi ve sözüne devam edemedi. Sonra elleri ile gözyaşlarını silerek kendisini zorladı. “işte bu evin içine sürüklediler, öldürdüler kafirler evladımı!... Şimdi başında bekliyorum²⁷¹.”

Kuva-yı Milliyeciler Aydın'a girdiklerinde, Aydın'ı tam bir harabe halinde buldular. Şehrin yarıya yakın kısmı yanmıştı. Rüzgârın etkisiyle Rum mahalleleri hala

²⁷⁰ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2375.

²⁷¹ Bayar, a.g.e., C.6, s.1977.

yanmaktaydı. Sokaklar kadın, erkek, çocuk cesetleriyle dolmuştu²⁷². Şehirde bir tarafta yangınlar, bir tarafta da silah ve patlama sesleri devam etmekteydi. Rum mahallerinin değişik binalarında saklanan ve meydana çıkmayan tahminen 2.000 Rum, sokakları pek dar olan mahallelerin yangınları arasında kalarak yanarken, bazıları da Kuva-yı Milliye tarafından kurtarıldı²⁷³. Kesin olarak ifade edilmelidir ki, İzmir'in işgalinden beri Yunanlıların İslam ahaliye yapmadık zulüm, tecavüz kalmamasına karşı, dağ adamı denilen zeybeklerin dahi “*misli ile mukabeleden*” bile uzak durarak gösterdikleri itidal, bu milletin mukaddes bildikleri topraklarının hürriyet ve egemenliğini korumaktan başka bir amaçlarının olmadığını en iyi delilidir.

Milli kuvvetlerin en zayıf yönü, başında ve yönetiminde başarının devamı için gerekli olan komuta birliğinin olmaması idi. Her birlik başına buyruk olup, kimse kimsenin emrini dinlemiyordu. Hatta kimse kimseye emir verecek durumda değildi²⁷⁴. Düşmanın takibi için Albay M. Şefik, Bağarası'ndan gelen Binbaşı Avni komutasındaki müfrezeye ve Yüzbaşı Halil emrindeki erlere şehre girmeden düşmanı takip emri vermişse de askerler düşmanın peşini bırakarak yağmaya katılmışlardı²⁷⁵. Buna rağmen Tümen Komutanı Albay M. Şefik ve Binbaşı Hacı Şükrü Beyler, bu uğurda ellerinden geleni yapıyorlardı²⁷⁶. Fakat mevcut intizamsızlık, şehre giren Kuva-yı Milliye'nin yağmaya başlamasını doğurdu. Çeteler, milisler, askerler, uzak yakın köylerden gelenler, zengin Aydın çarşısını ve yanmakta olan evleri soyuyorlardı. Zafer neşesi içinde olan zeybekler ve çeteler havaya kurşun sıkarak eğleniyorlardı²⁷⁷. Başsız yapılmış sayılan muharebe sonrası gönüllülerin çoğu, “*Yunan Aydın'dan atıldı, artık iş bitmiştir*” diyerek köylerine döndüler²⁷⁸. Şehirdekiler ise trenlere hücum edip Nazilli'ye kaçınca, zeybeklerde köylere çekildiler. Bu durumda Aydın'ı savunmanın imkânı tümünden kaybolmuştu²⁷⁹.

Tümen Komutanı, Belediye Başkanlığına Mithat Bey'i tayin etti. Şehirde asayişin temin etmek için, Antalya'dan gelen 176. Piyade Alayı 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı İsmet Bey'i, Merkez Komutanı olarak görevlendirdi. Bozöyükü Hacı Süleyman

²⁷² Gökbel, **a.g.e.**, s.191.

²⁷³ Aker, **a.g.e.**, s.198.

²⁷⁴ Gökbel, **a.g.e.**, s.193.

²⁷⁵ Aker, **a.g.e.**, s.198.

²⁷⁶ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s.1978.

²⁷⁷ Gökbel'e göre birkaç gün içinde keyif için havaya sıkılan kurşun, Aydın çatışmalarında tüketilen cephaneden az değildir. Bkz. Gökbel, **a.g.e.**, s.192,

²⁷⁸ Apak, **a.g.e.**, s.97.

²⁷⁹ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 2 Temmuz 1919, No:44.

Efendi'nin yardımıyla, Aydın'da milli heyet teşkiline çalışıldı²⁸⁰. Şehirde Fransız Sörlük Mektebinde toplanmış olan, 3.000 kadar Rum kadın ve erkeği, Türklere yaptıklarının kendi başına geleceği korkusuyla endişe içindeydiler. Rumlardan bazıları “*yaşasın hükümetimiz*” diye bağırırken, bazıları da “*Yunanistan buraya gelerek başımızı belaya soktu.*” diye ağlıyordu²⁸¹. Albay M. Şefik'in aldığı tedbirler sayesinde, Fransız Sörlük Mektebine sığınanlara dokunulmadı. Hatta yanmakta olan, Rum mahallesinde ki evlerin bodrumlarından çıkan Rum kadın ve çocukların bir kısmı da toplanarak buraya getirildi. Şehrin Türk devlet memurlarının bir kısmı da, Sörlük Mektebinde feslerini başlarından atmış bir vaziyette bulundu²⁸². Tümen Komutanı ayırım yapmaksızın bütün halka, devlet adına hayatlarının emniyet altında bulunduğunu, Kuva-yı Milliye'nin yalnız Yunanlılarla düşmanlığının olduğunu, halka karşı hangi milletten olursa olsun asla bir maksat ve emelinin olmadığını, bundan dolayı kaygılanmalarını belirtti. Alınan tedbirler sayesinde Türk asaletine uygun şekilde hareket edilerek, ciddi bir olayın meydana gelmesi önleni²⁸³.

Albay M. Şefik Aydın'daki Yunan barbarlığı ve alınan tedbirler hakkında, 2. Ordu Müfettişi Vekili Albay Selahaddin'e bilgi verdi. Albay Selahaddin buna karşı, “*Yunanlıların Müslümanlara karşı icra ettiği, kan dökücü faciaların resimlendiği fotoğrafların, şimdiye kadar alınmasını ve gönderilmesini isterdim.*” dedikten sonra “*Yunanlıların haince ihtiraslarının ateşiyle şehit düşen erkek, kadın ve çocukların ve yakılıp yıkılan evlerin ayrıntılı fotoğraflarının çekilmesini, gönderilmesini ehemmiyetle rica ederim*²⁸⁴” şeklinde devam ederek mevcut durumun belgelendirilmesini yeniledi. Albay Selahattin'in oldukça önemli olan bu isteği, yapılanların Avrupa kamuoyuna anlatılması bakımından büyük önem taşımakta idi.

²⁸⁰ Aker, **a.g.e.**, s.199.

²⁸¹ Bunları söyleyen pek çok Rum'un Türk'lere uygulanan katliamda, Yunan askeriyeye birebir işbirliği yapmıştır. Bkz. İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 1 Temmuz 1919, No:43, Buna rağmen nadiren de olsa Türk idaresinde olmaktan memnun olup, Yunan kuvvetleri istemeyen Rumlarda vardır. Aşağıdaki belge buna örnek teşkil edecek durumdadır.

Aydın Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı Karargâhına Hürmetli, bu mektubumuzla size bildiriyoruz ki, Yunan askerinin buraya tekrar gelmekliğı, burada Hristiyanların vücutlarının tehlikeye düşmesine neden olacaktır. Burada Türk hükümeti, buradaki Hristiyanlara hakiki, kardeşçe, her bir tehlikeden kurtardılar ve iltifat ediyorlar. Ve cümlemizi hükümet içine topladılar, emniyet altına aldılar ki, bu canlarımızı kaybediyorduk ve her bir ihtiyacımızı temin ediyorlar. Zannetmeyiniz ki bu mektubu Türk hükümetinin tazyikiyle yazdık, kendimiz tarafından yazılmıştır. Size tekrar ediyoruz. Cümlemizi toplayıp tahtı muhafazaya almışlardır. Türk hükümeti tarafından para sarf edilerek her birimizin ihtiyacı sarf ediliyor. Altında 13 Rum'un adı yazılıdır. Bkz. **ATASE Arş.**, K:92, G:39, B:1-2-3.

²⁸² İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 1 Temmuz 1919, No:43.

²⁸³ Arasında Tümen Komutanının da bulunduğu yoğun kalabalık üzerine, birbiri peşi sıra 8-10 el ateş edildi. Bu ateşin nereden ve kimden geldiği anlaşılammış olup, bu ateşle bir çok kişi yaralandı. Ateşin geldiği hükümet konağının bulunduğu tarafa seslenir ve ateş kesilir. Bkz. Aker, **a.g.e.**, s.199.

²⁸⁴ Türkmen, **a.g.e.**, s.42.

57. Tümen Komutanlığının 7 Temmuz 1919 tarihli telgrafında, Aydın'ın Kuva-yı Milliye tarafından işgalinden sonra yapılan medeni ve insani himaye, Fransızların Konsolos Vekilinin ve jandarmaların şükran duygularını bildirdikleri ve ona göre rapor yazacaklarını defalarca söyledikleri bildirildi. Fakat durumu belgeleyecek resimlerin çekilip çekilmediği hakkında bilgi verilmedi²⁸⁵.

Yunanlıların Aydın'a tekrar taarruz edebilecekleri ihtimaline karşı, mühimmat deposundaki silahların hepsi halka dağıtıldı²⁸⁶. Cephane ve topçu mermilerinin taşınması problem oldu ise de, bunların da büyük kısmı Menderes köprüsüne nakledildi. Tümen komutanı tekrar bir Yunan taarruzu olursa, şehri yine dört yanından yapılacak taarruzlarla ve biri Telsiztelgraf sırtlarında diğeri Topyatağı'nda olmak üzere iki direnek noktasına dayalı bir savunmayı planladı. Çekilmek mecburiyetinde kalırsa da, Menderes köprüsü istikametine çekilmesini düşünülüyordu. Şehri savunma için alınan tertibatta, 176. Piyade Alayı 1. Taburu ve 175. Alay ile bir Makineli Tüfek Bölüğü Topyatağı'nı, 175. Alay 3. Tabur ve 135. Alay 1. Taburu ve 3. Taburuyla Telsiztelgraf sırtlarını işgal etmesi emredildi. Topları Telsiztelgraf sırtlarında mevzilendirildi. Fakat bu taburların mevcutları pek az olduğundan buraları tutacak kudrette değillerdi²⁸⁷.

Yerli Rumlardan pek çoğunun Yunanlılar lehine yürüttüğü faaliyetleri çok iyi bilen Albay M. Şefik Bey, Yunanlıları Rumların desteğinden mahrum etmek amacı ile Rum azınlığın Nazilli, Denizli, Isparta, Burdur'a göç ettirilmesine karar verdi. 1 Temmuz 1919'dan itibaren istekli olanlara öncelik verilerek nakle başlandı. Fakat Müslüman halkın Aydın'a Yunanlıların geri geleceğini düşünerek trenlere hücum etmeleri nedeniyle yalnız bin kadar Rum göç ettirilebilmişti²⁸⁸.

Aydın'dan çekilen Yunan Kuvvetlerinin Komutanı Miralay Sehinazi, kuvvetlerini Tire istikametinde toplamak emrine riayet etmeyip, bu kuvvetlerin panik halinde kaçmalarına mani olamadığı için, Divan-ı Harbe verilerek hakkında soruşturma açıldı. Yunan Kuvvetlerinin Komutanlığına da Yarbay Panayodis Nikolaidis getirildi²⁸⁹.

Atina haber kaynakları, Anadolu'daki askeri harekâttan aldıkları haberlerin çoğunu yayınlamazken, Avrupa gazeteleri Türk kuvvetlerinin, Yunan kuvvetlerinden 6-7 kat daha fazla olduğunu beyanla, "*Anadolu da şiddetle savaşıyor. Topçu kuvvetleri*

²⁸⁵ Türkmen, a.g.e., s.43.

²⁸⁶ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 2 Temmuz 1919, No:44.

²⁸⁷ Aker, a.g.e., ss.202-204.

²⁸⁸ Aker, a.g.e., ss.205-206, Aydın'dan hicret edenler, Denizli, Nazilli, Yenipazar, Dalama, Subçe, Söke, Milas, Muğla ve Antalya taraflarına gitmiştir. Bkz. ATASE Arş., K:92, G:39, B:1.

²⁸⁹ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 2 Temmuz 1919, No:44.

tarafından desteklenen 10.000 kişilik bir Türk ordusu Aydın'a taarruz etmektedir. Diğer koldan 10 ila 12.000 kişilik bir Türk kuvveti daha ilerlemektedir. Anadolu'da ise yalnız 3 Yunan Tümeni bulunmaktadır. Şehir bombardıman edilmiş ve yanmaya başlamıştır” denilmekte idi²⁹⁰. Bu haberlerde de açık şekilde görüldüğü gibi Avrupa tüm varlığı ile desteklediği Yunanlıların yenilgisini kabul etmek istememektedir. Çünkü Türk halkının açtığı savaşın ayanı zamanda kendilerine açılmış olduğunu çok iyi biliyorlardı.

C- AYDIN'IN İKİNCİ DEFA İŞGAL EDİLMESİ

Yunan kuvvetleri Aydın'dan atıldıktan sonra, Aydın'a ikinci kez taarruz yapmak için yığınak yapma hazırlığına giriştiler. Yunanlıların Aydın yenilgisinin intikamını almak üzere, bu defa büyük kuvvetlerle her türlü “*vesaiti harbiye ile icrayı mezalim*” edecekleri şüphesizdi. Bu sırada Selçuk-Aydın demiryolu boyuca bulunan Yunan Kuvvetlerine, Milli Kuvvetlerin baskınları da sürüyordu. 1 Temmuz 1919 sabahı erken saatlerde 300 kişilik Kuva-yı Milliye Müfrezesi, Aziziye'de bulunan bir Efzon Taburuna baskın yaptı. Bir buçuk saat süren çarpışma sonunda, Efzon Taburu bir hayli ölü ve yaralı verdikten sonra, Türk milis kuvvetleri süratle geri çekildi²⁹¹.

31 Temmuz sabahı Söke bölgesinde Binbaşı Saip Beyle birlikte Sökeli Cafer Efe nin teşkil ettiği Kuva-yı Milliye müfrezesi Germencikte, Aydın'a taarruz için toplanan Yunan kuvvetlerine baskın yaptı. Fakat arazinin kapalı olması, iyi gözetleme yapılamaması ve müfrezenin fazla yayılması sonucu, Aydın'a yürüyen Yunan Kuvvetlerinin ani bir karşı taarruzuyla karşı karşıya kalındı²⁹². Bu baskın sırasında Ceferaki'de denilen Sökeli Cafer Efe ve Teğmen Şanlı Selim Bey ve sekiz kişi şehit oldu. Germencik istasyon baskınına Cafer Efe ile birlikte Küçük Efe, Mursallı Efe, Çavdarlı Hüseyin Efe gibi daha bazı efeler de katılmıştı. Fakat Yunan kuvvatlerinin ani taarruzu bu kuvvetlerin dağılmasına neden olmuştur²⁹³.

Kuva-yı Milliye'nin Yunan Kuvvetlerini Aydın'dan çıkarmasından sonra, Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanlığının talimatı üzerine Birinci Yunan Kolordu Komutanlığı Birinci Tümen Komutanlığına şu emri gönderdi: “*Emrinize verdiğim birliklerle kısa zamanda Aydın'ı ele geçireceksiniz. Aydın'ı işgal ettikten sonra, Büyük*

²⁹⁰ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 3 Temmuz 1919, No:45.

²⁹¹ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 2 Temmuz 1919, No:44.

²⁹² Aker, a.g.e., ss.218-219.

²⁹³ Ayten Can Tunalı, “Milli Mücadele'de Germencik”, Milli Mücadele'de Cephesi ve Önderleri, Germencik 2007, s.35.

Menderes Nehrine kadar ilerlemeye devam edeceksiniz. Bu ilerleme güneyde Serçe köyüne, doğuda da Köşk'e kadar olacaktır." General Nider ise Yunanistan'dan ve Romanya'dan sevk edilmekte olan takviyeleri kâfi bulmayarak, Atina'dan yeni takviye birliklerin gönderilmesini istemekte idi²⁹⁴.

Bu maksatla tahsis edilen kuvvetler İzmir ve Manisa'dan intikal ettirilerek Tire ve Germencik'te olmak üzere iki gurupta toplandı. Büyük kısım 7 Piyade Taburu, 3 Batarya ve 1 Topçu Takımı, 1 Süvari Taburundan ibaret olup, Tire'de mürettebat bir Tugay halinde teşkil edildi. Komutanlığına da Albay Kondilis getirildi. Germencik'ten de Aydın'a çekilen kuvvetler, bölgedeki demiryolu muhafazasına memur kuvvetlerle birleşerek, 4 piyade Taburu halinde toplandı. Komutanlığına da Yarbay Nikolaidis tayin edildi²⁹⁵.

3 Temmuz 1919 öğleden sonra çıkartılan keşif kollarından, Yunanlıların ilerledikleri ve yaklaşmakta oldukları öğrenildi. Elde bulunan zayıf Nizami kuvvetler Topyatağı ve Telsiztelgraf sırtlarındaydı. Elinde silah bulunan halkın toplanması için haberler gönderilmişse de, köylerine hasada giden Milli Kuvvetlerin tekrar toplanması mümkün olmadı. Pek küçük bir Kuva-yı Milliye, başta Binbaşı Hacı Şükrü ile beraber şehrin batı çıkışından ileriye hareket ettirildi. Albay M. Şefik ise Telsiztelgraf sırtındaki kuvvetin yanına giderek, Topyatağı'ndaki kuvvetlerle taarruza başlayan düşman üzerine topçu ateşi açmıştı²⁹⁶. 3 Temmuz 1919'da saat 05.30 itibarı ile Binbaşı Hacı Şükrü'nün gönderdiği raporda, Binbaşı ile hareket edenlerin geri döndüğü ve Teğmen Kadri ile birlikte 20 kişinin kaldığı bildirildi²⁹⁷.

Yunan kuvvetleri demiryolu güzergâhı ile yalnız İzmir istikametinden taarruz etmedi. Aynı zamanda Tire'den Aydın üzerine ve bir kolu Nazilli'nin kuzeyindeki Bey Dağın Ovacık mevkiisi üzerinden de ilerledi. Ovacık üzerinde Nazilli istikametinde ilerlemek isteyen bir kuvvetin, küçük bir kuvvet olacağı tahmin edildiğinden, Menderes köprüsüne çekilme kararında bir değişiklik yapılmadı. Albay M. Şefik 3 Temmuz 1919'da topçu Binbaşı Hakkı'ya, düşmanın demiryolunu takible Aydın üzerine yürüdüğünü ve Ovacık'ta çarpışmanın devam ettiğini bildirmiştir. Tümenin mevcut bütün birlikleriyle Aydın ilerisinde düşmanı karşılanacak ve gerekirse Menderes köprüsüne çekilerek savunma tedbiri alınacaktır. Albay M. Şefik ayrıca, gerek Ovacık

²⁹⁴ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 2 Temmuz 1919, No:44.

²⁹⁵ TİH, C.2, K.1, s.175.

²⁹⁶ Bayar, a.g.e., C.7, s.2077, ATASE Arş., K:22, G:41, B:1.

²⁹⁷ Aker, a.g.e., s.207, ATASE Arş., K:434, G:181, B:1.

ve gerekse Aydın-Nazilli arasında Kuva-yı Milliye'yi toplayarak, Ovacık'ta düşman ilerlemesine karşı Nazilli'nin korunması ve Menderes köprüsüne çekilmek zorunda kalındığında düşmanın Umurlu istikametinde sıkıştırılmasını rica etmiştir²⁹⁸. Taraflar arasında Aydın önündeki muharebe devam ediyordu. Topyatağı'nda Teğmen Şerafettin'in cesurca kullandığı makineli tüfek ateşinin ve topçu ateşinin etkisiyle düşman ilerleyemedi. Gece yarısına kadar düşmanla temasa devam edildi²⁹⁹. Gece yarısı az sayıdaki milli kuvvetleri tahliye edilerek Menderes Köprüsüne çekildi³⁰⁰.

4 Temmuz'da Menderes Köprüsünde Türk Kuvvetlerinin miktarı şöyleydi:

Nizamiye kuvveti 175. Alay 1. Tabur (20 silahlı), 4 makineli tüfek,

175. Alay 3. Tabur 30 silahlı,

135. Alay 2. tabur 10 silahlı,

176. Alay 1. tabur 60 silahlı, 4 makineli tüfek toplam 120 silahlı yaya, 8 makineli tüfek. (6. 5. faal) Süvari,

17. Kolordu Mızraklı Bölüğü 17 atlı, topçu 57. Sahra 1. Tabur 1. Bölükten 1 Takım 2 Top, 59. Skoda Cebel Obüsten 1 takım 2 top. Toplar öküzle çekilmekte idi. Topçuların mürettebatı ancak topları kullanacak kadar olduğundan, insan yardımına da ihtiyaç vardı.

Kuva-yı Milliye: Yörük Ali Müfrezesi 50 neferdi. Bu müfrezeye Asteğmen Necmi refakat ediyordu. 4 top, piyade ve topçu cephanesi boldu. Kurmay Yüzbaşı Selahaddin, Yüzbaşı Hüsnü, Üsteğmen Tevfik, Yaver İsmail Hakkı ve emir erleri vardı. 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik Çine Milli Heyetinden de, Milli Kuvvetlerin sabaha kadar muharebe meydanına yetiştirilmesini rica etti³⁰¹.

Menderes Köprüsünü tutan Türk piyade kuvvetlerinin ilk bölümü, Menderes Köprüsünün biraz ilerisinde ve iki yanında, ikinci bölümü makineli tüfeklerle birlikte köprünün gerisindeki sırtlarda Emrez köyü önündeki yamaçlara yerleştirildi. Bu kuvvetlerin Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü idi. Sahra ve obüs topları Menderes köprüsünden yaklaşık 2 km uzakta, Petraki Çiftliği denilen yerin üstünde idi. Albay M. Şefik de Topçu Komutanlığının gözlem yerindeydi³⁰². 4 Temmuz sabahı Topyatağı ve

²⁹⁸ Aker, **a.g.e.**, ss.207-208.

²⁹⁹ Gökbel, **a.g.e.**, s.200.

³⁰⁰ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 5 Temmuz 1919, No:46.

³⁰¹ Aker, **a.g.e.**, s.209.

³⁰² Gökbel, **a.g.e.**, s.202.

Telsiz sırtlarında Türk askeri olduğunu sanan düşman, topçu ateşiyle Topyatağı'nı yokladı. Karşılık gelmeyince ağır ağır ilerleyerek Aydın'ı ele geçirdi³⁰³.

57. Tümen Komutanlığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen telgrafta, Yunanlıların Aydın'a ikinci girişlerinde geri kalan İslam mahallelerini, Aydın ve civar köylerini yaktıkları haber verilmiştir. Şehirdeki kalan yaşlılar evlerinde yanmış, kaçamayanlar da katledilmiştir. Müslüman halk dağlara ve Menderes'in güneyine çekilmektedir³⁰⁴. Binbaşı Hacı Şükrü 5 Temmuz'da gönderdiği raporda, bir Yunan tayyaresinin Aydın ve Menderes köprüsü istikametinde keşif ve gözetlemede bulunduğunu, düşman kuvvetlerinin büyük bir kısmının Aydın'da, diğer bir kısmının da Emirköy'e doğru ilerlediğini bildirdi³⁰⁵.

Düşmanın piyade kuvveti Tellidede ve Telsiztelgraf sırtı arasındaki yolu takipte, Türk topçusuna 5-6 km mesafeye kadar yaklaştı. İlk olarak kalabalık atlı komuta heyeti üzerine toplar ateşlendi. Ardından köprüye yaklaşmakta olan Yunan kuvvetleri üzerine toplar çevrildi³⁰⁶. Güneybatı istikametinde Yunan kuvveti, Türk topçu kuvvetlerini hedef alarak ilerlerken, köprüdeki milli kuvvetlere karşı düz ovidan ısrarla taarruza devam eden düşmana karşı, topçu ateşi gittikçe şiddetlendi. Türk toplarının düşman kuvvetini yanlardan taciz eden makineli tüfek ve piyade ateşleri karşısında Yunan kuvveti, köprüye 600 m mesafede durmak zorunda kaldı. Düşmanın duraksamasından istifade edilerek topların mevzileri düzeltilerek namluları soğutuldu. Topçu kuvvetinin yanında da 5-10 kişiden başka bir kuvvet yoktu.

Türk topçu ateşinin şiddetlenmesiyle, düşman yürüyüş kolu önce durdu, sonrada yerlere yatarak siperlerden istifade ile kayboldular. Yunan kuvvetlerindeki mevcut kaçışın yaygın hale gelmesi için, makineli tüfek ateşinden saklanan 5-10 kişilik Yunan grubu hedef alındı. Topların bu Yunan kümesi üzerine ateşlenmesiyle, bunların kaçıışı bütün cepheye yayıldı. Artık bütün düşman düzensiz olarak kaçıyordu. Köprübaşındaki Milli Kuvvetler meydana çıkarak, düşmanı takibe başladı. Köprüye taarruz eden bütün Yunan kuvvetleri, Tellidede sırtlarının kuzey eteklerinde ki ağaçlık ve bahçeliklere

³⁰³ Aker, **a.g.e.**, s.209, **ATASE Arş.**, K:257, G:202, B:1.

³⁰⁴ Aydın havalisinde yakılan köylerden bazıları: Sırçalı, Aydın Tahtacı köy, İmam köy, Aşağı, Yukarı Dalama, Balta köy, Kasar, Bağcılar, Gölcük, Kızılca köy, Kemer, Karabağ, Işıklı, Arap Kapısı, Osmaniye, Kadıköy, Ovaeyd, Uğurlu köy, Karapınar, Hacı Ali Obası, İkizdere, Yörük köy, Erikli, Tahtacı köy, Umurbeyli, Müşir beyli, Şiringeli, Kıpti Müsellim, Mamürettil Hamit, Kalfa köy, Danişment, Aydın Cam köyü, Mehmetli, Tepecik, Sandıklı köy, Arablı, Balatçık, Çam köy, Kara Kilise, Arzular, Karaağaçlı, Üzümlü, Emirağası, Gölhisar, Andonağa çiftliği, Umurlu Karyesi, Kürtler, Reisköy, Dere köy, Çerkez Bey köy, Çamurluk. Bkz. Türkmen, **a.g.e.**, ss.43-46.

³⁰⁵ Aker, **a.g.e.**, s.210.

³⁰⁶ Aker, **a.g.e.**, s.210.

kadar kaçtı³⁰⁷. Fakat daha sonra düşmanın çok üstün taarruz kuvveti karşısında, Kuva-yı Milliye birlikleri çekilmeye başladı. Yunan askerleri doğuya çekilen Türk askerlerini takip etmeyerek, topçu ateşine önem vermeden ilerlemekteydi. Bu sırada Koçarlı'dan 40 süvari, bir jandarma çavuşunun komutasında topçu mevziine gelmişti. Bu müfreze Petraki çiftliğinde alıkonulurken, toplarla ateşe devam edildi³⁰⁸. Düşman 600 m mesafede köprübaşında durmak zorunda kaldı. Menderes Köprüsü ve buna hakim noktalar şimdilik Yunanlıların eline geçmişti³⁰⁹. Kuva-yı Milliye birliklerinden gelmesi beklenen kuvvetler gelmemişti. Solda bekleyen düşman kuvvetleri, toplara saldırmak için adeta akşamın olmasını beklemekte idi. Bu durumda topların emniyetli bir yere taşınması zorunlu görünüyordu³¹⁰.

Köprübaşındaki Kuva-yı Milliye birliklerinden haber alınamamış olması ve karanlığın baskısıyla düşman kuvvetlerinin durumunun da öğrenilememesi mevcut durumu daha da güçleştirdi. Teğmen Tevfik, Petraki çiftliği doğusundaki sırtlara keşif için gönderildi. Yol boyunca bir keşif kolu köprüye, bir diğeri de Menderes nehrinin Çine çayı ile birleştiği nokta istikametine gönderildi. Koçarlı müfrezesi emniyet için Petraki çiftliğinde bırakılarak, topların Dervişköy kahvesine nakledilmesine karar verildi. Toplar yola çıkarıldığında Binbaşı Hacı Şükrü'nün Yaveri Teğmen Cafer, kaçan düşmanı ovada takip eden yayaların geri dönmediğini, köprüde piyade kuvveti kalmadığından yapılan sürekli ateşlerle makineli tüfeklerinde arızalandığını, bu sebeple karanlık bastıktan sonra köprübaşından çekildiklerini söylemiştir. Gelişmeler karşısında Tümen Komutanı topların Çine'ye sokulmamak şartıyla, Çine istikametine Dalama Çayı'nın diğer tarafına gönderilmesini bildirmiştir³¹¹.

Tüm bu yaşananlarla birlikte Aydın halkı Çine tarafına, İtalyan işgal bölgesine adeta akmaktaydı. İtalyan işgal bölgesine sığınan göçmenleri takip eden Yunan askerlerine karşı, İtalyan askerleri savunmasız halkı himaye etmekten geri durmadı³¹². Tümen Komutanı da Kuva-yı Milliye birliklerinin toplanması için Çine'ye gitti. Albay M. Şefik'in eline 5 Temmuz'da geçen Yörük Ali Efe'nin raporunda, Menderes Köprüsü'nün Milis Kuvvetlerin elinde olduğu bildiriliyordu. Sonra öğrenildiği şekliyle durum şöyle idi: Bozulan düşmanı kovalayan Asteğmen Necmi ve Yörük Ali Efe

³⁰⁷ Aker, **a.g.e.**, ss.211-212.

³⁰⁸ Aker, **a.g.e.**, s.213.

³⁰⁹ **ATASE Arş.**, K:257, G:178, B:1.

³¹⁰ **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 5 Temmuz 1919, No:46.

³¹¹ Aker, **a.g.e.**, s.214.

³¹² Alpkaya, Yunan askerlerin göçmenleri himaye amacıyla İtalyan askerlerin makineli tüfek ateşi açtığı belirtir. Bkz. Alpkaya, **a.g.e.**, ss.303-304.

kuvvetleri, düşmanın ikinci taarruzu üzerine kendilerini yana attıktan sonra, akşam olunca yaklaşık 8-10 km daha kuzeyde, Gölhisar köyü önünde ki Menderes Nehri üzerinden salla geçerek Köprübaşına gelmişler burada kimseyi bulamayınca da Köprübaşını tekrar tutmuşlardır³¹³.

Yunanlılar Büyük Menderes'in güneyindeki ilerleyiş için İzmir karargâhından olumlu emir aldıktan sonra, 5 Temmuz gece yarısı Büyük Menderes'i hem Gölhisar kayığı ile hem de köprüden geçerek Yörük Ali Müfrezesine baskın yaptılar. Yörük Ali Efe ise gece karanlığından faydalanarak baskından kurtulmuş ve geri çekilerek Dorumlar köyüne gelmişti³¹⁴.

Çine Heyeti Milliyesi, Hacı Süleyman Efendi'nin gayretli çalışmaları ile topladığı milis kuvveti, Binbaşı Hacı Şükrü'nün emrine göndermişti. Dervişkahve bölgesindeki 175. Alay Komutan Vekili Yüzbaşı Halil'e, köprübaşındaki Yörük Ali Müfrezesine katılma emri verildi. Bu kuvvetler Çine'nin 14-15 km kuzeyinde bulunan Dorumlar köyüne geldiklerinde, Yörük Ali Müfrezesi ile karşılaştı. Binbaşı Hacı Şükrü, Yörük Ali Efe'nin de kendileri ile gelmesini istemişse de, müfrezeye çok yorgun olduğu için Yörük Ali Efe bu isteği kabul etmemiştir³¹⁵.

6 Temmuz 1919 gecesi, Albay Kondilis komutasındaki kuvvetler yaptıkları taarruz hareketine sabahta devam ettiler. Köprübaşının 8 km güneyindeki çiftlik köyünü ele geçirdiler. Düşman ilerleyişi karşısında Milli birlikler tamamen dağılmıştı. Binbaşı Hacı Şükrü emrindeki piyade taburlarında 15 er, 175. Alay Komutan Vekili Halil Bey'in emrinde 4 er ve makineli tüfek bölüğünden de bir tüfekle 5 er kalmıştı. Kuva-yı

³¹³ Aker, **a.g.e.**, s.217.

³¹⁴ Baskının gece yapılması nedeniyle, Teğmen Necmi Aydınalay Yunan kuvvetlerinin içine karışır. Teğmen Necmi, Yunan askerleri her ne yaparsa oda taklit eder, fakat ortalık ağarmaya başlayınca hemen oradan kurtulmazsa çok kötü bir akıbete uğrayacağını bilen Teğmen Necmi, bir uçurum kenarına varınca kendini aşağıya atıyor. Yuvarlana yuvarlana dibi buluyor. Aralarında bir yabancının olduğunu anlayan Yunanlılar ateş ediyorlarsa da, Teğmen Necmi kurtuluyor. Bkz. Gökbel, **a.g.e.**, s.213, Konu ile alakalı arşivden çıkan 6.7.35 tarihli belge şöyledir: "Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü Bey'e, 1- Dün nıfs-ul-leyl köprüye vaz-ı yed ettik. 2- Şimdi çete mevcudu 50 kişidir. Bunu daha ziyadeleştireceğimi teyit ederim. 3- Makineli tüfeklerin mevzilerinden kaldırılmasını serian eski mevzilerine girmesi için emir verilmesini rica ederim. Çünkü çete efradının Kuva-yı maneviyesi bozuktur. 4- Toplardan hiç haberimiz yoktur. Bunlarında hali faaliyete amade bulunmasını rica ederim. 5- Vaziyetten bizi haberdar ediniz. Mümkünse süratle buraya geliniz. 6- Köprünün 600 metre ilerisinde 25 kadar düşman askeri mevzidedir. Yörük Ali Efe "

Belgeye göre Yörük Ali Efe, 5 Temmuz günü köprüye ulaşmıştır. Kitaplarda Yörük Ali Efenin baskına uğratılması, 5-6 Temmuz gecesi olarak gösterilmesine karşı, bu telgraf yazıldığında Yörük Ali Efenin henüz baskına uğradıklarından bahsetmediğine göre, baskının 6-7 Temmuz gecesi yapıldığı çıkmaktadır. Bkz. **ATASE Arş.**, K:460, G:167, B:1

³¹⁵ Aker, **a.g.e.**, ss.215-216

Milliye'nin ise tek mevcudu kalmadığından Yörük Ali Efe'de ayrıldı³¹⁶. Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü 6 Temmuz 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta, Kuva-yı Milliye'nin Koçarlı karyelerine dağıldığı, Yunanlıların keşif kolları çıkararak Emir köy sırtlarını tahkim ettikleri ve civar köyleri yaktıkları hakkında bilgi verdi³¹⁷. Kuva-yı Milliye'nin üstün düşman ordusuna karşı Aydın'da kazandığı başarıdan sonra, tamam eriyerek birliklerinin dağılmasını göstermesi bakımından, Dorunlar köyü güneyindeki Binbaşı Hacı Şükrü'nün raporu şöyledir:

“1- Dün gece düşman, köprüde nöbetçi olmaması sebebiyle hafif mitralyözlerle donatılmış olarak bir kısmı köprüden ve diğer bir kısmı da Gölhisar kayığı ile sudan geçip Yörük Ali Efe müfrezesini, güneşin doğuşuyla beraber bulunduğu mevkiye sarmış ve geri çekilmeye mecbur bırakmıştı.

2- Dün öğleden sonra arabalarla gönderilen 4 makineli tüfekten 170. Alaya mensup 2 makineli tüfek, İmrıs köyünün üzerindeki sırtlara gidip mevzi almışlar, ancak bu durumu gören emrimdeki askerler geri dönmüştür.

3- Topla beraber Dervişkahve ilerisine gidildiğinde, mevcut Kuva-yı Milliye'ninin dağıldığı görülmüş ve düşmanında takip ateşinin duyulması üzerine, oradan birkaç mermi atılarak düşmanın takibi imkânlar içerisinde durdurulduktan sonra, obüslerin mermisi yanlarında olmadığından süvari askerleri vasıtasıyla, 70 adet getirtilerek obüs takım komutanlığına teslim edilmiş ve Dalama çayının gerisinde mevki alması emri verilmiştir.

4- Piyade taburlarının mevcudunun hepsi atlı olmak üzere, subaylarla beraber 15 kişi kadar olduğu ve bunlarında hademe, seyis vesaire olup muharip olmadıkları, 175. Alay Komutan Vekilinin vermiş olduğu rapordan anlaşılmıştır.

³¹⁶ Aker, **a.g.e.**, s.216

³¹⁷ Fırka 57. Kumandanlığına

1- Kuva-yı Milliye efradının kör ve total olduğu halde hiçbir ferdi kalmamıştır. Koçarlı karyelerine gitmişlerdir.

2- Düşmanın Emir köyünün güney ve güneybatı sırtlarının balasında olup, bir iki keşif kolu namıyla müfrezeler çıkardığı ve elyevm bulunduğu sırtlarda ikametler iktiza ettiği ve civar köyleri yakmakta olduğu maruzdur... Kumandan Hacı Şükrü, Bkz. **ATASE Arş.**, K:460, G:165, B:1.

5- *Sahra bataryasının mevcut olan 1 topuna, Torunlar köyü ile Çine çayı arasındaki boğaz girişinde mevzi aldırılmıştır. Obüsler mevziye girer girmez, söz konusu top da o civarda bir yere götürülecektir.*

6- *Söylentiler doğruysa Aydın şehri tamamen yanmıştır.*

7- *Yörük Ali Efe, adamlarının dağılmasından dolayı çekilmiştir. Kendine kalması teklif edilmişse de gitmiştir.*

8- *Süvari takımı boğaz içinde keşif yapmaktadır.*

9- *Dünkü coşkulu halk neredeyse gönderiniz topların başında tek kişi bile yoktur...³¹⁸”*

175. Alay Komutan Vekili Yüzbaşı Halil de, 6 Temmuz tarihli raporunda; her iki taburun elindeki mevcudunun Tabur Komutanı da dahil olduğu halde, geceli gündüzlü istirahat ve iaşeden mahrum olarak seyis ve emir eri de dahil olmak üzere 4 asker, mitralyöz bölüğünden 1 tüfek, 5 erden ibaret olduğunu bildirmiştir. Kuva-yı Milliye'nin ise bir tek mevcudu kalmamış olup bu durumda herhangi bir görev yapılması mümkün görülmemektedir³¹⁹.

Binbaşı Hacı Şükrü ve Yüzbaşı Halil'in raporu, tekrar başa dönüldüğü zannını vermekle beraber, aslında öyle olmadığı ilerleyen zamanda görülecektir. Bu deneyimler sayesinde halktaki kararsızlığın yerini mücadele azminin alacaktır. Aydın'ın kurtarılması ile işin bittiğinin düşünülmesi, Aydın'ın Yunanlılar tarafından tekrar işgal edilmesi ile geçerliliğini kaybedecektir. Birlik olduğunda Yunan ordusunun yenilebileceği deneyiminden sonra, dağınık halde bulunulduğunda bir varlık gösterilemeyeceği de anlaşılacaktır. Ayrıca Yunan işgal kuvvetlerinin Aydın'ı ikinci kez işgal etmelerinde tecavüz ve cinayetlerini kat ve kat arttırmaları, vatanın bütününden Yunanlıların sökülüp atılmadığı müddetçe, vatan toprağında huzur ve sükûnun sağlanamayacağı görülecektir.

Vaziyet bu şekilde gelişirken Celal Bayar ve Aydın Jandarma Tabur Komutanı Teğmen Şefik, cephedekiler kadar mühim bir vazife olan halkı mücadeleye davet amacıyla yollara düştü³²⁰. Bayar yollara düştüğü bu günlerde, çeşitli badireler atlatmak

³¹⁸ Aker, **a.g.e.**, s.217.

³¹⁹ Aker, **a.g.e.**, ss.217-218.

³²⁰ Yunanlıların Çine istikametine yöneldiğini gören Teğmen Şefik Bey, Bayar'a dönerek “bu iş bu kadarmış oldu bitti. Denizli yolunu tutmak, oraya gitmekten başka yapacağımız bir şey kalmadı.” Demesine karşılık Bayar: “Hayır arkadaş! Bu iş bitmedi yeni başlıyor. Yapacağımız ilk iş Menderes

suretiyle gittiği her yerde halkı mücadeleye davet etmişti. Halka “*Başka kurtuluş yoktur. Silahları elde bulunduralım*” şeklinde telkinlerde bulundu. Bazı köylerde gözleri yaşaran ve durumun ciddiyetini kavrayan yaşlıların, “*Haydi çocuklar davullar vurulsun artık*” demeleriyle gönüllü kaydına başlanması, Bayar ve arkadaşı için en büyük mutluluk olmuştur³²¹. Bayar ve Teğmen Şefik Bey yolda Yenipazar gönüllülerine rastladılar. Bunlar 150-200 civarında olup, “*Yediden yetmiş*” herkesimden insanı barındırdığından, tam bir halk hareketi görünümündedir. Bazısı atlı, bazısı yaya, bazısı ise merkep üzerinde karşılarındaki düşmanın durumunu akıllarına bile getirmeyen bu insanlar, vatanlarını savunmak için yola koyulmuştur³²². Bayar Umurlu yolunda karşılaştığı Denizli Kuvvetlerinden 15 kişiyi de peşine takarak, daha kaç kişi bulacağını bilmeden sayıları 10.000 yakın düşman ordusuna karşı vatan davası için yoluna devam etmişti.

Yunan askeri kuvvetlerinin 7 Temmuz 1919 tarihinde, Menderes nehrinin güneyine geçerek Emirağası, Baltaköy, Rebbab deresi, Eski çiftlik karyelerinde binlerce zeytin ağacını yakmaları ve civar karyenin mal ve hayvanlarını yağmalamaları üzerine, İtalyan kuvvetleri duruma müdahale ederek Yunanlıları engellemişler³²³. Yunan Kuvvetlerinin Menderes güneyine geçmelerine, İtalyanlar da kayıtsız kalmadı. Çine'deki İtalyan temsilcisi Dr. Necrato, Aydın'da Yunan Komutanına giderek durumu protesto etti³²⁴. Çine kuzeyindeki Cumali köye de, İtalyanlar yağma yapmaya başladılar³²⁵. İtalyan siyasi teşebbüsleri sonucu Amiral Calthorpe Paris'te Mr.

batısındaki kıyı köylerini gezmek, telkinlerde bulunmak, müşahedelerimizi tamamlamaktır” diyerek yapılması gerekenleri açıkladı. Bkz. Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2078.

³²¹ Bayar ve arkadaşını akşam Kılıoğlu Hüseyin Efeye götürən kişi, oraya vardıklarında Kılıoğlu'n'a, “bunlar kaçıyordu yakaladım” demesi üzerine Kılıoğlu tabancayı Bayar'ın kafasına dayamışsa da, oradakilerden biri fener ışığında Bayar'ı tanımasıyla Bayar ölümden kurtulmuştur. Bayar Kılıoğlu Hüseyin çetesiyle Menderes nehrini geçmek isteyen düşmana pusu atmamak istemişlerse de, düşmanın yaya olmaması ve top ateşiyle karşılık vermesi planın gerçekleşmesini engeller. Bkz. Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2081.

³²² Bayar, **a.g.e.**, s. C.7, s.2082.

³²³ Belediye Sabık Kâtibi Ahmet ve Tüccardan Ali tarafından gönderilen telgrafta; Yunan Kuva-yı Askeriyesi, 7 Temmuz 35'de Menderes nehrinin güneyine sebepsiz yere geçerek Emirağası, Balta köy, Rebbab deresi, Eski çiftlik karyelerini ve bu karyelerin binlerce zeytin eşcarını ihrak ve civar karyeleriyle beraber emval ve hayvanatı yağma ettikleri ve bu mezalim üzerine Çine'deki Kuva-yı İşgalıyesi işe müdahale ederek, Yunan askerlerini Menderes nehrinin güneyine def ettiklerini maruzdur. Bkz. **ATASE Arş.**, K:461, G:116, B:2. Yunan Kuvvetlerinin Menderesin güneyine geçerek yaptıkları mezalimi anlatan şahadetname. 2 tüccar ve Belediye Başkâtibi şahadetiyle. Bkz. **ATASE Arş.**, K:94, G:2, B:10, **ATASE Arş.**, K: 193, G: 8, B:1.

³²⁴ Aker, **a.g.e.**, s.218.

³²⁵ Harbiye Nezareti Celilesine

6 Temmuz geceleyin, Menderes köprüsünün civarında nehrin güneyine geçen Yunan kuvvetleri, Kuva-yı Milliye efradının gerilere dağılmasından, Çine istikametinde ilerlemeye başlamışlar, takriben 400 mevcutlu ... bölüğü ve cebel bataryası, iki makineli tüfek bölüğü bir piyade bölüğü ile takviye edilen, Çine'deki İtalyan Kuva-yı işgalıyesinin ihsas ettikleri icbar ile Yunanlılar 10 Temmuz 35'de tekrar Menderesin kuzeyine ricat etmişlerdir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:37, G:118, B:4.

Balfour'a, Yunanlıların başlarına buyruk hareket ettiklerini, işgal sınırlarını geçtiklerini, gereken emrin verilmesini içeren bir telgraf gönderdi³²⁶. Nitekim bu baskılar karşısında Yunanlılar, Büyük Menderesin güneyinde fazla kalamayarak 10 Temmuz 1919'da Büyük Menderesin kuzeyine çekildiler³²⁷. Bu çekilme İtalyanların, Türk Kuvvetlerinin köprüden taarruzunu önleyecekleri teminatı ve Yunanlıların bir subay yönetiminde köprüde bir karakol bulundurması koşuluyla sağlanabildi³²⁸. İtalyanların bu müdahalesi üzerine, Mendirek güneyindeki köylüler Çine'ye çekilmiş iken, karyelerine geri döndüler³²⁹.

IV-CEPHELERİN KURULUŞU VE İSTANBUL HÜKÜMETİNİN KUVA-YI MİLLİYE'Yİ DAĞITMA ÇABASI

A-UMURLU CEPHESİNİN KURULUŞU VE UMURLU MUHAREBELERİ

Aydın'ın Yunanlılar tarafından ikinci defa işgalinden sonra³³⁰, Aydın civarındaki kaza ve köylerin halkının güneye, Çine istikametine göçleri arttı. Bu göç hareketinin doğal bir sonucu olarak evlerinden barklarından ayrılan ve gittikleri yerlerde aç susuz kalan, yatacak yeri bulunmayan halkın, Yunanlılara karşı kin ve nefreti de gün geçtikçe büyüdü. Bu durum mücadeleden başka çare olmadığı yönündeki düşüncenin kuvvetlenmesini ve Kuva-yı Milliye'ye katılımların artmasını sağladı³³¹.

Menderes köprüsünün kuzeyinde Yunanlılar³³², güneyi ise İtalyanlar tarafından tutulduğundan, mücadelenin artık Aydın'ın 8 km doğusunda Umurlu cihetinde yapılması ve kuvvetlerin orada toplanması gerekiyordu³³³. Çine istikametindeki yaya süvariler, Çine Dalama arasındaki kestirmeden Umurlu'ya gönderildiler. Topçu obüs

³²⁶ Bayar, a.g.e., C.7, ss.2081-2082.

³²⁷ ATASE Arş., K:37, G:118, B:4.

³²⁸ Gökbel, a.g.e., ss.218-219.

³²⁹ Mehmet Şefik 12 Temmuz 335'de Konya'da 2. Ordu Müfettişliğine gönderdiği telgrafta, Menderesin güneyine geçen Yunanlıların, İtalyanların icbarıyla geri çekilmek zorunda kaldıklarından bahsettikten sonra, "... İtalyanların müdahalesi üzerine Menderesin cenubundaki köylüler, Çine'ye çekilmişken karyelerine avdet etmişlerdir. Kuva-yı faaliyetine devam ediyor. Aydın'daki Yunan Kuvveti, bir Miralay Kumandasında sınıfı muhtelifle ile takviye ediliyor. Tahminen 6. Piyade Taburundan mürekkep olduğu maruzdur." Fırka 57. Kumandanı Şefik, Bkz. ATASE Arş., K:258, G:18, B:1.

³³⁰ ATASE Arş., K:257, G:202, B:1.

³³¹ Aydınel, a.g.e., s.198.

³³² ATASE Arş., K:37, G:118, B:4.

³³³ ATASE Arş., K:257, G:178, B:1.

taburu ile sahra top takımı ise Çine'deki İtalyan Müfreze Komutanı ile görüşülerek, Yunanlılara sezdirilmeden Umurlu'ya gönderildi³³⁴.

Umurlu'da bu günlerde Aydın'dan çekilen mücahitler, beşer onar kişilik guruplar halinde bulunmaktaydı. Mücadele aleyhtarları, “*Düşman geliyor*” diye bağırarak halkı korku ve endişeye sevk etmek suretiyle, mücadele taraftarlarının tekrar toparlanmasını engellemeye çalışıyorlardı³³⁵. Mücadele aleyhtarlarının bu tarz faaliyetlerine karşı Bayar, Aydın telgrafçılarından olan İsmail Hakkı'ya, “*Makineni kur, Denizli'den askeri bir kuvvet gelecek bu haberi al ve herkese göster oku ...*” diyerek, halkın mücadele yönündeki azmine katkıda bulunmaya çalışmakta idi. Nitekim iki saat sonra herkesin görebileceği şekilde bir vagon içinde büyük bir top ve daha sonra da Binbaşı Hakkı Bey'in gelmesi ile ortalık yatışmıştır³³⁶.

57. Topçu Alayı Komutanı Binbaşı Hakkı'dan 11 Temmuz 1919 tarihli alınan raporda, “*Umurlu'da 1.000 kadar Kuva-yı Milliye'nin toplandığı ve bu arada Demirci Mehmet Efenin 200 kadar adamıyla, 90 kadar askerin bulunduğu*”³³⁷ bildirildi. Çine'den gönderilen Nizamiye Birliklerinin Komutanlığı, Tümen Topçu Komutanı Binbaşı Hakkı'ya, milis kuvvetlerin Komutanlığı Kuva-yı Milliye Komutanı namıyla 175. Alay Komutan Vekili Binbaşı Hacı Şükrü'ye ve Topçu Komutanlığı da Üsteğmen Gelibolulu Topçu Kemal'e verildi. Böylece Aydın'ın doğusundaki cephenin nizamiye ve milis kuvvetlerinin Tümen Komutanlığına bağlılığı bu şekilde sağlandı³³⁸.

Umurlu'da Kuva-yı Milliye'ye katılmalar, özellikle Demirci Mehmet Efe'nin Umurlu'ya gelişinden sonra arttı³³⁹. Denizli'de Yunanlıların Menderes'e inmesi ve

³³⁴ Demirayak, **a.g.e.**, s.235.

³³⁵ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2085.

³³⁶ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2086.

³³⁷ Aker, **a.g.e.**, s.229

³³⁸ Aker, **a.g.e.**, s.230, “Demirci Mehmet Efe, Nazilli kazasının Pirlibey köyünde 1885 yılında doğmuştur. Babası Süleyman, annesi Ayşe hanımdır. Ailenin 3 kız, 3 erkek çocuğundan en büyüğüdür. Babası demirci ustası olduğu için, kendisine Demirci Mehmet denmiştir. Mehmet bir ara Medreseye gönderilmiş, fakat devam etmemiş, sadece okumasını öğrenebilmiştir. Yazmayı bilmiyordu. Askerlik görevini İzmir'de 5. Depo Alayında yaparken Ermeni Yüzbaşı Mıgırdıç'tan dayak yiyince firar etti. Dağa çıktı. Ödemişli Gökdereli Efenin çetesine girdi. Bir süre sonra kendisi çete kurarak etrafta süratle tanındı. Çünkü Demirci Mehmet Efe fevkalade cesaretli, acımasız, çok kurnaz ve zeki idi. Demirci çeteciliği sırasında birçok kaza nahiye merkezlerini basmıştır...” Bkz. Erol Toy, **Türk Gerilla Tarihi**, İstanbul 1970, s.154 vd.

³³⁹ “Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı Alay 175. Kumandanlığından Müstevfi Binbaşı Hacı Şükrü Bey'e

Vaziyeti Umumiye

1- Söke ve Bağarası gönüllü kahramanlarının, Kuva-yı üç yüz küsur neferden bu kahramanların Aydın ve Balatçık hattı üzerinde mi, yoksa maiyetinizde mi istihdamı muvafık olduğunun acilen işarı.

2- Bundan sonra burada ki kuvvetin sureti, istihdamının karargâhınızdan bildirilmesi intizam nokta-i nazarının mühim görülmekte olduğundan, bu hususun usulü ittihaz edildiğinin işarı.

Kuva-yı Milliye birliklerinin Umurlu'ya çekilmesi duyulunca, Denizli Sancağının her tarafından yeniden gönüllü kuvvetler toplanmaya başlandı. Tavaslı Köpekçi Nuri Efendi ve öğretmen Mehmet Ali Bey'in idaresindeki müfrezeler, Umurlu da kurulan cepheye ilk gelenler oldu. Ardından Denizli Reddi İlhak Heyetince teşkil edilen 100 kişilik Milli Kuvvet, Yedek Subay Rüştü ve İsmail'in Komutasında Umurlu'ya geldi. Tavas'ta, Çal'dan Buldan'dan Kuva-yı Milliye birlikleri gelmeye devam etti³⁴⁰. Habibin Ali, Dokuzun Mehmet ve Hasan Hüseyin, Mesutlu Mestan ve Danişmentli İsmail Efeler, kızanları ve arkadaşlarıyla hep Umurlu'ya toplandı³⁴¹.

Yörük Ali Efe, baş kızanı Kılıoğlu Hüseyin Efe'yi de yanına alarak, arkasını Muğla ve bölgesine dayamak ve buradaki nüfusunu artırmak maksadıyla ayrı bir gurup halinde, "Dalama" köyünü merkez seçti. Yörük Ali Efe Temmuz 1919 ortalarında gönüllü sayısını 800'e çıkardı³⁴². Edinilen tecrübeler ışığında, kuvvetlerine askeri bir düzen vermeye çalıştı. Bunda da birlikte çalıştığı Teğmen Zekai Kaur'un çok değerli telkinleri ve yardımları olduğu bilinmektedir.

Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılması yönünde ilk faaliyet, Yörük Ali Efe'nin Malgaç baskını sonrası Demirci Mehmet Efe'ye gönderdiği, "Efelik, zeybeklik yapacak zaman geçti. Efeligi düşmana karşı gösterelim de memleket kurtulsun..." şeklindeki mektubudur³⁴³. Kuva-yı Milliyeci Hacı Süleyman Efendi de, Demirci Mehmet Efe'nin bir an evvel Kuva-yı Milliye safına çekilmesini çok önemsemekteydi. Bu amaçla Süleyman Efendi, Demirci'nin doğup büyüdüğü Pirlibey

3- Bu günden itibaren karargâhınızda her gün postamız gelecektir. Bu postalar ile vaziyet hakkında malumat itası rica mercumdur.

Bursa Red ve İlhak Komisyonu tasdik ve ricası üzerine Alay 135 'den mazhar "

Binbaşı Hacı Şükrü'nün, 6 Temmuz 1919 itibarıyla Albay M. Şefik'e gönderdiği telgraftan, Kuva-yı Milliye'nin hiçe düştüğünü belirten telgrafına karşı, Söke'de üç yüz küsur neferin toplanmış olması oldukça dikkat çekicidir. Bu belgenin ardından, 7.7. 35'de Söke Red ve İlhak Komisyonu Heyet-inin tasdik ve ricasıyla kaymakam mazhardan, Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrüye gönderilen telgraf şöyledir:

1- Vaziyeti Umumiye hakkında malumat

2- Bundan sonraki maksadımız ve hareketimiz hakkında malumat

3- Burada silahlı olarak toplanan kuvvetlerin intizamı hakkında tebligat

4- Söke ve Kuşadası gönüllülerinin sayısı 500'e yaklaşmıştır. Buradaki Reddi İlhak Heyet-ini nereye sevk edeceğimi bilmiyorum. Daima şüphe ve tereddüt içinde bulunuyorum. Bunun için mevcut kuvvetten katiyen istifade edilemiyor. Bu konunun layıkıyla işar edilme ve icab ederse daha kuvvet celb ve cem etmek için balada yazılan üç mesele hakkında kati olarak izahata bulunmanız lazımdır.

5- Söke'den her gün posta çıkarılarak, sizinle temas edilecektir. Bu postaya mühim hali, buradaki kuvvetin ne surette hareket ettirileceğine dair yazılı emr verilmesi ve bu gün karargâhımız neresidir ve karargâhımız değişikçe postalarımızla gönderilecek tahriratta yeni karargâhınızın işarı." Bkz. **ATASE Arş.**, K:460, G:171, B:1.

³⁴⁰ Köstüklü, a.g.e., s.104.

³⁴¹ Bayar, a.g.e., C.7, s.2087.

³⁴² Aker, a.g.e., s.236.

³⁴³ Bayar, a.g.e., C.7, s.2089.

köyü ileri gelenlerinden Mehmet Bey ile temasa geçerek, “*Bir heyet halinde Demirci Mehmet Efe’ye gidiniz. O size güvenir ve deyiniz ki, Hacı Süleyman Efendi selam söyledi. Yurda hizmet zamanı gelmiştir. Suçu affedilmiştir. Dağdan insin vatanımıza ve ırzımıza göz dikmiş olana, Yunanlılara karşı çıksın*” demelerini tembihler ve bir de mektup verir. Pirlibeyli Mehmet Bey, bir heyet halinde Demirci Mehmet Efe’ye giderek, Hacı Süleyman Efe’nin selamını söylemiş ve tembihlerini de iletmiştir. Demirci Mehmet Efe, bu durum karşısında şu cevabı vermiştir: “*Hacı Süleyman Efendinin emirler başüstüne, dağdan inerek Yunan kâfirine karşı çıkmayı, onu tepelemeyi bende isterim fakat kusuruma bakmasın, içimde bir kuşku var onu yenemem. İçime rahatlık gelmesi için oğlu Ragıp Beyi rehine verirse, seve seve dağdan inerim.*” Demirci Mehmet Efe’den bu cevabı alan Hacı Süleyman Efendi, o günlerde otuz bir yaşındaki oğlu Ragıp Beyi, hiç tereddüt göstermeden Demirci Mehmet Efe’ye göndermiş ve Efe’nin de mücadeledeki yerini almasında büyük bir hizmette bulunmuştur³⁴⁴.

Demirci Mehmet Efe bundan sonra, Nazilli Jandarma Komutanı Nuri Beyle de bir görüşme yaptı. Nuri Bey Efe ile yaptığı konuşma hakkında, Aydın’ı Yunanlılar işgal ettiği sırada Demirci Mehmet Efe’nin kendisini görüşmek üzere Dualar Köyüne davet ettiğini belirtmiştir. Yapılan görüşmede Nuri Bey düşmanın halka yaptığı mezalimden bahsederek, düşmana karşı koymanın zorunluluklarını uzun uzun anlatmıştır. Böyle bir harekete iştirakin kendisini hem milli kahraman yapacağını ve hem de hükümetin kendisini affedeceğini Demirci Mehmet Efe’ye söylemiştir. Efe ise mücadeleye katılacağını ve hazırlığını yapar yapmaz ortaya çıkacağını vaat etmiştir³⁴⁵. Demirci Mehmet Efe bu gelişmeler hakkında daha sonra Refet Paşa’ya şunları anlatmıştır:

“... Vaziyet çok karışıktı. Hem Yunanlılarla çatışmayı göze almak, hem de hükümete güvenmek gerekiyordu. Allah’ın bildiğini kuldan saklamak mümkün değil. Kendisini evvelce gördüm, her tanıyan gibi benimde hayran olduğum Hocaya (Hacı Süleyman Efendi) öyle bir teklifte bulunayım ki, kabule çok düşünsün ve eğer işin içinde bir kancıklık varsa ortaya çıksın dedim. Oğlunu göndersin yanımda rehin kalsın, bana bir kötülük olursa ölü bilsin haberini saldım. Ben cevap beklerken bir de baktım ki, iki gün sonra genç oğlu (Ragıp Bilgen) çıktı geldi. Çok

³⁴⁴ Sadi Borak, **Atatürkçü ve Toplumcu Örnek Bir Din Adamı Hacı Süleyman Efendi**, İstanbul 1974, ss.79-80.

³⁴⁵ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2090.

da faydalı oldu. Bende anladım ki, memleket öz evlatlarını feda etme eşiğinde. İnsanlığımdan utanmamak için silahımı kâfire çevirdim. Asıl ibretli olan Ragıp Beyi bir zaman sonra salıvermek istedim. Bu seferde o gitmem diye tutturdu³⁴⁶. ”

Demirci Mehmet Efe sessizce Umurlu’ya geldi. Yanında Nazilli’nin ileri gelenlerinden eski Mebus Hoca Süleyman Efendi, Belediye Reisliği yapmış Şeyh Nuri Efendi ile Demirci’nin köyü Pirlibey’linin ağası Mehmet Bey’de bulunuyordu³⁴⁷. Demirci Mehmet Efe Umurlu’ya geldiğinde, kendisi için çardağa benzer yüksekçe bir yer hazırlanmış olup, Efe’nin gelişi ile Umurlu’da ki hava tamamen değişmişti. Efe’nin yanında güvendiği adamlardan Rumelili Yaşar, Sökeli Ali Efe, Zurnacı Efe gibi şekavet arkadaşları vardı. Efe Nazilli ileri gelenlerinin çocuklarını da yanına almıştı ki, bunlar savaşı olmaktan ziyade gaye uğruna fedakârlık eden rehinelereydi. İlk günlerin ihtiyat tedbirinden sayılan bu hareket, ilerleyen günlerde yerini emniyete bıraktı. Bayar’ın ifadesi ile: *“Bu çok zeki dağ adamı, bütün enerjisi ile işe sarıldı ve duruma hakim olma yolunu tuttu³⁴⁸. ”*

Demirci Mehmet Efe kuvvetleri, Yörük Ali Efe kuvvetleri ve diğer Kuva-yı Milliye birlikleri sadece buldukları yerleri savunmakla kalmıyor, Yunan kuvvetlerini sürekli baskınlarla taciz ediyorlardı. Fakat bu kuvvetler arasında tam bir işbirliği yoktu. Hatta efeler arasında kökleri gerilere dayanan çekişmeler bulunmaktaydı. Bu çekişmelerin en önemlisi, birbirine 8 km uzakta ki Köşk ve Dalama’da bulunan Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali arasındaki uzlaşmazlığı³⁴⁹. Yörük Ali Efe’nin düşmana karşı ilk silahı kullanan olması ve Aydın savaşında gösterdiği kahramanlık, kendisine o çevrede nüfuz, itibar ve taraftar kazandırmıştı. Fakat kendisinin duygularını gizleyemeyecek derecede genç ve heyecanlı olması sebebiyle, kendisinden çok daha yaşlı, zeybeklikte kıdemli, zeybek reislerini yola getirme gücüne sahip Demirci Mehmet Efe, Kuva-yı Milliye’nin başına geçmişti. Demirci Mehmet Efe’nin cephede faaliyete başlamasıyla Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe’ye karşı samimi olmayan bir tavır aldı. Demirci Mehmet Efe’de, Yörük Ali Efe’ye karşı çekingen durumda kaldı³⁵⁰.

³⁴⁶ Borak, **a.g.e.**, s.81.

³⁴⁷ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2090.

³⁴⁸ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2091.

³⁴⁹ Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, s.162.

³⁵⁰ Aker, **a.g.e.**, ss.235-236.

Ağustos 1919 itibarıyla sayıları 4-5 bine ulaşmış olan Kuva-yı Milliye birlikleri Şimal ve Cenup namlarıyla iki mıntıkaya ayrılmıştır. Şimal mıntıkası Demirci Mehmet Efe, Cenup Mıntıkası Yörük Ali Efe tarafından komuta edilmektedir. Harekat esnasında bunların her ikisini de idare edecek Umum Kumandanlık vardır ki bu vazifeyi de Binbaşı Hacı Şükrü Bey üzerine almıştır. Ayrıca resmi vazifelerinden istifa ederek Kuva-yı Milliye'ye dahil olan küçük ve büyük rütbede bazı zabıtanda hareketi idare amacıyla vazife almışlardı. Kuva-yı Milliye askerleri arasında hususi bir düzen vardır. İtaatsizlik gösterenler, firar edenler, hırsızlık yapanlar, Yunanlılar lehine propaganda yapanlar efeler tarafından şiddetli cezalara çarptırılmışlardı. Bu tarz hareketlerin çoğu zaman sonucu idam olmuştur³⁵¹.

Yunan ileri harekâtı, çevre yerleşim merkezlerini de endişelendirmekteydi. Denizli Reddi İlhak Heyeti, ilk etapta 100 kişi kadar gönüllü topladı. Bunlar Denizlili Halil İbrahim Oğlu Yedek Subay Teğmen Rüştü ve Kadiroğlu Yedek Teğmen İsmail Komutasında Denizli'den 4 Temmuz 1919 günü hareket ederek, akşam Umurlu'ya vardılar. 2 Temmuz günü Tavaslı Köpekçi Nuri Efe ve Muallim Mehmet Ali Bey ile Denizli'ye gelen Tavas Müfrezesi, 4 Temmuz günü aynı trenle Umurlu'ya gönderildi. Denizli Müfrezesi Başçayır'da, Tavas Çeteleri Serçeköy de yerleştiler. Daha önce bu cepheye yerleşmiş olan Nazilli, Sarayköy, Buldan çeteleri 5 Temmuz günü 200 kadar kuvvetiyle Umurlu'ya gelen Demirci Mehmet Efe ile aynı cephede yer almışlardı³⁵². Yeni oluşturulmaya çalışılan cepheye halkın iştiraki, öncesine göre daha kolay ve daha hızlı şekilde gerçekleşmektedir. Başlangıçta on beş, yirmi kişilik gönüllü birliklerden bahsedilirken, artık yüz, iki yüz kişilik gönüllü kuvvetler mücadeleye katılır olmuştur. Ayrıca yeni cephenin oluşturulmasında eskiye nazaran firar olayları da önemli ölçüde azalmıştır. Bu durum bize halkın mücadeleyi benimsediğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

7 Temmuz 1919'da Yunanlıların yaptıkları zulmü halka anlatmak ve mühimmat sağlamak üzere iki heyet teşkil edildi. Müftüzade Fevzi, Helvacızade Mehmet, Kızılhisarlızade Tevfik Beylerden oluşan birinci heyet, Isparta Eğridir bölgesine gitti. Karcılızade Ömer Hulusi, Muhasebe Müdürü Hüseyin Avni Beylerden oluşan diğer heyette Burdur'a gönderildi. Bunlar Afyon ve Dinar'a uğrayıp askeri makamlarla da görüşülerek, silah ve cephane sağladılar. Denizli'den gönderilen Mehmetoğlu Teğmen

³⁵¹ **TİTE Arş.**, K:111, G:2, B:2-9001

³⁵² Toker, **a.g.e.**, s.48.

Tahir, bu silah ve cephaneleri teslim alıp 10 Temmuz 1919 günü Denizli'ye getirdi. 8 Temmuz günü ise Denizli bölgesindeki Reddi İlhak Heyetlerine, müftülülere Umurlu cephesine gönderilmek üzere gönüllü toplanması ve sevk edilmesi için bir telgraf daha gönderdi. Bütün bu girişimler düşmana karşı tekrar birlik halinde durma şuurunu kuvvetlendirmekte idi³⁵³.

Yunan kuvvetlerinin durumu ise, 10 Temmuz 1919'da Yunan Komutanlığının verdiği emirle şu şekilde tertiplenmişti: 4. Alay Grubu, demiryolunu muhafaza etmekle görevli olup kuvveti, 4. Alay (1. Tabur hariç), 8. Girit Alayının 1. Taburu, 1/38 Efzon Alayının 3 taburu, 5. Alay Grubu, doğuya karşı 6 km'lik bir bölgenin, güneye karşı Büyük Menderes köprüsüne kadar olan arazinin emniyetini sağlamakla görevli olup, kuvveti 5. Piyade Alayı, 1/38 Efzon Alayının 1. Taburu, 1/A Topçu Taburu, bir süvari takımı idi. Yunan 1. Kolordu Komutanı vermiş olduğu emirde, Aydın olayları üzerine kıtaların dikkatini çekerek, kıtaların düşmanı meskûn mahallerde beklemeyerek bunların dışında ve yeteri kadar bir mesafe içerisinde harekâta geçmelerini, her Tümen tarafından ayrı ayrı mühimmat depoları tesisini ve kuvvetlerin mümkün olduğu kadar taburdan küçük kıtalara bölünmemelerini istiyordu³⁵⁴.

Albay M. Şefik Çine'den Umurlu'ya hareket eden Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü'ye, "*Birliklerin mevcudu doldurulamadığı, mühimmatın ikmal edilemediği, Kuva-yı Milliye'ye de bir düzen verilmediği müddetçe taarruz hareketinden sakınılmasını*" özellikle tembih etmişti. Buna rağmen Umurlu'nun Kuva-yı Milliye birliklerinin merkezi haline gelmesiyle, tekrar Yunanlılara taciz faaliyetlerine heveslenilmekteydi. Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü, Yağcılar karyesinde bulunan Yörük Ali Efe'ye, düşmanı Aydın'dan atmanın kendilerine vazife olduğunu, bazı hususatı görüşmek için yanına gelmesini, istirahat müddetinin 24 saati geçtiğini, bir şey yapıp yapılamayacağını bildirmesini istemekte idi. Telgrafta, "*Fazla söz söylemek istemiyorum. Geceler kısadır, ne doğuracağı malum değildir*" sözü genel vaziyetin nazikliğini göstermektedir³⁵⁵. Kaynaklarda bu tarihte böyle bir harekete rastlanmamasına karşı, 9 Temmuz 1919 itibarıyla Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı

³⁵³ Tütenk, **a.g.e.**, ss.22-23.

³⁵⁴ **TİH**, C.2, K.1, s.183.

³⁵⁵ Yağcılar karyesinde Yörük Ali Efe'ye

1- Müddeti istirahat 24 saati geçti. Bir şey yapılacak mı? Yapılacaksa bana bildirin.

2- Bazı hususatı görüşmek ve karar verip yaptırmak üzere hayvana bin yanıma gel

3- Her halde Aydın üzerine yürümek ve düşmanı Aydın'dan atmak bizim için bir vazifedir. Fazla söz istemiyorum. Geceler kısadır, ne doğuracağı malum değildir. Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü **ATASE Arş.**, K:460, G:174, B:1.

Hacı Şükrü'nün, Umurlu Müfreze Komutanı Binbaşı Hakkı Bey'e Yunanlılara karşı harekete geçmekten bahsettiği telgraf şöyledir:

“Umurluda Müfreze Kumandanı Hakkı Bey'e:

1- Menderes köprüsü Yunanlıların elindedir. Köprüye hakim sırtlardan taarruz edilecektir. Yarın İtalyanlarla Menderes köprüsünü tutmak üzere, Tamdere civarında hareket edeceklerdir.

2- Buradaki Kuva-yı Milliye himaye ateşi altında, Tamdere istikametinde köprü üzerine taarruz edecektir.

3- Koçarlı çeteleri Andonağa çiftliği civarından Menderese taarruz edecektir.

4- Umurlu'da refakatinizde bulunan çetelerden şimdilik bir kısmıyla, topçu ateşi yapılmak şartıyla nehri takiben, Menderes köprüsü istikametinde bir sevkiyat yaparak ateşli tacizat yaptırılması ve sıkıştırılması hususunu temin buyurunuz.

5- İhtiyacınız olan silah ve cephane, Menderes köprüsünün işgaliyle temyiz olunacaktır.

6- İrtibat tesisinde bir karışıklığa meydan vermemek için, her İtalyan bölük kuvveti bizim çetelerle teması halinde, derhal İtalyan bayrağıyla işaret edeceklerdir.

7- İnsaniyet-i Aliyeleri ve gayret-i vataniyemizin lütfüyle namusu millet halas bulacaktır. Umum çeteler ve rüesasına arz-ı hürmetle ihtiramatın kabulünü rica ederim. Menderes köprüsü elde edildikten sonra, Söke Koçarlı Umurlu vesair Umum Kuva-yı Milliye ile...umumi bir taarruz yapılacak ve Yunanlılar Aydın'a bir daha sokulmamak üzere bir tedbiri siyasi ihzar edilmiştir. Ehemmiyetle rica ederim³⁵⁶.”

Telgraftan Menderes nehrindeki Yunan kuvvetlerine karşı yapılması planlanan bir harekât öğrenilmektedir. Harekâta İtalyanlarında katılacağı anlaşılmaktadır.

³⁵⁶ Binbaşı Hacı Şükrü'nün İtalyanlarla birlikte böyle bir taarruzdan bahsetmesine karşılık, 57. Tümen Komutanının bu durumdan bahsetmeyişi dikkat çekicidir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:460, G:184, B:1, 23 Fırka Komutanı Ömer Lütfi'nin, 2. Ordu Müfettişliğine gönderdiği telgrafta “Aydın'ın tekrar 8/9.7.35 gecesi Kuva-yı Milliye tarafından istirdat edildiği...” şeklindeki ifade de, Binbaşı Hacı Şükrü'nün Yunanlıların planladığı taarruzun, abartılı şekilde 23. Fırka Kumandanlığına ulaştığı fikrini doğrulamaktadır. Bkz. **ATASE Arş.**, K:257, G:235, B:2.

Öncelikle Menderes köprüsünün ele geçirilmesi öngörülerek, umumi bir taarruzun daha sonra yapılmasının planlandığı anlaşılmaktadır. Fakat bu şekilde İtalyanlarla ortaklaşa yapılacak bir harekattan diğer kaynaklarda bahsedilmediği için, bu hareketin sadece plan aşamasında kaldığı fikrini güçlendirmektedir.

Çine'den Umurlu'ya intikal etmekte olan Binbaşı Hacı Şükrü'nün emrindeki nizamiye birlikleri henüz yoldayken, 13 Temmuz 1919'da Umurlu'dan Aydın istikametine bir keşif kolu çıkarıldı. Bu keşif kolu Umurlu'daki milislerle Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinden oluşuyordu³⁵⁷. Keşif kolu Aydın'a yaklaştığında, düşmanın keşif koluyla karşılaşmış ve aralarında çatışma başlamıştı. Bir süre sonra bu küçük kuvvetlerden her iki tarafta mevzilerini muhafaza ederek geri çekilmişlerdi³⁵⁸.

16 Temmuz 1919 günü, Aydın'dan Yunanlıların çekildikleri şayiaları üzerine ileri sürülen keşif kolları, düşmanla tekrar çatışmıştı³⁵⁹. Bu arada Binbaşı Hacı Şükrü'nün emrindeki kuvvetlerde Umurlu'ya gelmişti. 16 Temmuz günü Kuva-yı Milliye taarruzunu, Aydın'ın doğusunda mevzilenmiş olan Yunan topçusunun şiddetli ateşi karşıladı. Akşama kadar süren muharebe sonunda üstün düşman kuvvetleri karşısında kalan Kuva-yı Milliye müfrezesi, Umurlu'ya çekilmek zorunda kaldı³⁶⁰.

Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü, 16 Temmuz 1919 tarihinde keşif kolunun Yunan Kuvvetleriyle çatışmasından sonra, Umurlu'dan Söke ve Koçarlı'ya iki telgraf gönderdi. Söke Heyeti Milliyesine gönderdiği telgrafta, Söke'de bulunan Binbaşı Saip'in seçeceği bir zabıt refakatinde, Söke'deki dört çete reisinin maiyetindeki efradıyla Erikli civarında faaliyete başlamasını bildirdi. Dede çetesiyle irtibat tesisini de isteyerek, çetelerin Menderes civarında faaliyete geçtiğinde toplarla bilfiil muavenette bulunacağını bildirdi. Kuşadası'na da bu emrin özetinin tebliği ile beraber, asıl mühim "*netice-yi halin*" yarın Aziziye ve Selçuk arasında faaliyet ile tünel ve köprülerin

³⁵⁷ Gökbel, **a.g.e.**, s.221, 23. Fırka Komutanı Ömer Lütfi Bey'in, Konya'da 2. Ordu Müfettişine gönderdiği telgraf şöyledir: "Aydın'da 13 Temmuz 35 tarihinde, alessabah düşman sağ cenahımıza taarruz göstererek zayıf kalan sol cenahımıza yüklenmiş ve müsademe neticesinde mezkur cenah biraz geri çekilmişse de, bir çetemiz süratle yetişmesi ile düşman geri püskürtülmüştür. Bu meydanda sağ cenahımız yaptığı mukabil taarruzdan, iki otomatik tüfek ve 1 mitralyöz iğtinam edilmiş ve düşmana 200 telefata verilmiş olduğu, Kuva-yı Milliyemizin karargâhı Umurlu'da bulunduğu..." 13 Temmuz muharebesiyle ilgili kitaplarımızda bu şekilde bir ayrıntıya yer verilmeyip, iki keşif kolu arasındaki müsademe şeklinde yer almıştır. Bkz. **ATASE Arş.**, K:257, G:244, B:1.

³⁵⁸ Aker, **a.g.e.**, s.233.

³⁵⁹ **ATASE Arş.**, K:460, G:216, B:1, **ATASE Arş.**, K:460, G:214, B:1.

³⁶⁰ Gökbel, **a.g.e.**, ss.221-222, Burdur Kalem Reisi İsmail'in, 2. Ordu Müfettişliğine gönderdiği telgrafta: 6 Temmuz olayıyla alakalı "Yunan Nazilli istikametine ilerlemek için, 16 Temmuz 35'de Umurlu'da ki kuvvetimize taarruz ettikleri ve acilen cephaneye yetiştirilmesi, Çine'den 57. Fırka'dan 17 Temmuz 35'de bildirilmiştir..." denilmektedir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:258, G:8, B:1.

tahribini bildirdi³⁶¹. Binbaşı Hacı Şükrü Koçarlı Heyeti Milliyesine gönderdiği telgrafta ise, Umurlu civarında icra edilen keşif taarruzunun iyi netice vermediğini belirterek, Mülazım Ali Efendi'nin maiyetine 200 nefer verilerek, 2 günlük ekmeklerinin de tedarikinden sonra kendileri ile Tepecik civarında irtibat tesisini istedi. Ayrıca Yeniköy istikametinde faaliyete geçilmesini ve toplarla da destekleneceklerini bildirdi³⁶².

Kuva-yı Milliye'nin saldırılarından haberdar olan 1. Kolordu Komutanı General Nider, Aydın'daki 1. Tümen Komutanı Albay Zafiriou'ya ya şu emri verdi: “*Bir Piyade Alayı ve yeterli topçu ile hareket ederek Köşk'ü ele geçiriniz. Bunun 6 km kadar doğusuna kuvvetli öncüler göndererek, uygun yerde savunma hattı kurunuz*³⁶³.” Yunan Orduları Baş Komutanı Pareskevepulos da³⁶⁴ 1. Tümenine bir telgraf çekti. Telgrafta, 1. Kolordu Komutanı General Nider'in, Köşk yönünde yapılmasını emrettiği ileri hareketin bir Alayla yetinilmeyerek, geri kalan kuvvetlerinde kullanılmasını emrini verdi. Bu saldırı için gerektiğinde Ödemiş'te bulunan diğer kuvvetlerden de yararlanılması yetkisini verdi³⁶⁵. Bu emirler doğrultusunda 1. Tümenin saldırısı, 17 Temmuz 1919 gününün sabahı başladı³⁶⁶.

Binbaşı Hacı Şükrü Kuva-yı Milliye birliklerini, Topçu Binbaşı Hakkı Bey ise askeri kuvvetleri komuta edecekti. Topçular, Kuva-yı Milliye hareketinin başından beri büyük gayretle çalışan Üsteğmen Gelibolulu Kemal Bey'in emrinde bulunacaktı. Kemal Beyin yanında Teğmen Yakup ve Teğmen Mustafa Beylerde vardı.

Şafakla başlayacak savaş için siperlere girilmiş ve mevzi alınmıştı. Fakat güneş doğmuş olduğu halde hareket başlatılamamıştı. Sebebi ise, topun kullanılmasının doğuracağı siyasi mahzurların tekrar münakaşaya sebep olması idi. Çok sürmeden bu durum halledildi³⁶⁷. Geçen zaman içinde Yunan 1. Tümenin 5. Alayı demiryolunun kuzeyinden, 34. Alayı ise güneyinden ilerleyerek taarruza başladılar. Taarruz topçu ateşiyle de destekleniyordu³⁶⁸. Muharebe devam ederken bu defada Demirci Mehmet

³⁶¹ ATASE Arş., K:460, G:216, B:1.

³⁶² ATASE Arş., K:460, G:214, B:1.

³⁶³ Gökbalp, a.g.e., s.222.

³⁶⁴ Yunan Başkomutanı General Poroskevapulos, Kurmay Heyet-inin bir kısmıyla dün şehrimize geldi. Pareskevepulos dünden itibaren bütün işgal ordusunun emir ve Komutasını üzerine aldı, şeklinde yer almıştır. Bkz. İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 12 Temmuz 199, No:53.

³⁶⁵ Gökbel, a.g.e., s.222.

³⁶⁶ ATSE Arş., K:258, G:13, B:1, EK-6, Burdur Kalem Reisi İsmail'in, Denizli Kalem Riyasetinin işarına atfen 2. Ordu Müfettişliğine gönderdiği telgrafta “... 17 Temmuz 1919'da, Umurlu'daki Kuva-yı Milliyemizin Aydın'a taarruzu, düşmanın mukabil taarruzu üzerine akim kaldığı ve Karargâhımızın Köşk'e çekildiği...” bildirilir. Bkz. ATASE Arş., K:258, G:8, B:1.

³⁶⁷ Bayar, a.g.e., C.7, s.2092.

³⁶⁸ Gökbel, a.g.e., s.223.

Efe, sevk ve idareyi almak için ortaya çıktı. Rakip saydığı iki efenin ismini ortaya atarak, “*Onlar söz sahibi olacaksa, ben şimdi arkadaşlarımı alır çekilir giderim*” diye bağıırıyordu. Muharebe devam ederken ortaya çıkan bu durum, vaziyeti tamamen aleyhimize çevirecek nitelikte olduğundan Demirci Mehmet Efe’nin yatıştırılmasına önem verildi. Demirci Mehmet Efe’nin muharebe esnasındaki bu tavrı Efe’nin otoritesinden faydalanılabileceğini, fakat Efe’nin kendisinden daha otoriter kişiler tarafından yönlendirilmesinin şart olduğunu en erken zamanda ortaya koymuştur.

Düşmanın çok üstün kuvvetleri karşısında, Kuva-yı Milliye birlikleri üstün bir cesaret örneği sergilemekteydi. Savaşın kızışması ile karşılıklı topçu ateşi de şiddetlenmişti. Sağ kanat ilerlemeye başlamışken, soldaki kuvvetler zorlukla yerlerinde tutundular. Düşman bunları arkalarından çevirmek için büyük kuvvetlerle uğraşmaktaydı³⁶⁹. Ova kesimindeki Türk kuvvetlerinin kuşatılma tehlikesi doğunca, adım adım çekilmek zorunda kalındı. Düşman Umurlu’yu ele geçirdi. Yunan kuvvetleri akşam üzeri Umurlu doğusundaki Koçak deresi batısında taarruzlarını durdurdular. Ertesi sabah düşman taarruzunu yenilemiş olsaydı bu hattı geçebilirdi. Fakat Yunan Başvekili Venizelos’un Başkomutan Pareskevepulos’a, “*Köşk istikametinden ilerleyen kıta varsa geri çekiniz. Umurlu, konferans kararına göre doğudan son hududumuzdur*” emrini vermesi, Yunan askerinin daha doğuya ilerlemesini engellemiştir³⁷⁰.

17 Temmuz’da yapılan Umurlu muharebeleri İstiklal Harbi Gazetesinde şu şekilde yer almıştır:

“Yunan kuvvetleri önceki gün, Umurlu bölgesinde başlayan büyük taarruzları, Kuva-yı Milliye tarafından durdurulmuştur. Şiddetli çarpışmalar esnasında Denizli Milli Kuvvetlerinden Boz Ahmetoğlu Mehmet Çavuş, Hacı Bilal Sadık, İstanbulluoğlu İsmail şehit düşmüşlerdir. Düşmana kayıp verdirilmiştir. Serçe köyün kuzeyinde,

³⁶⁹ Bayar, a.g.e., C.7, s.2093.

³⁷⁰ Gökbel, a.g.e., s.223, İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 19 Temmuz 1919, No:60, Denizli’den 11. Fırka Ahzı Asker Reisi Albay Tefik Bey’in, 22 Temmuzda Harbiye Nezaretine mevcut durumla alakalı gönderdiği rapor şöyledir: Aydın bu gün Yunanlıların elindedir. Kuva-yı Milliye Umurlu’da bulunuyor. Çine yönündeki köprüde İtalyanlar vardır. 57. Tümen Çine’dedir. Umurlu’da 57. Topçu Alay Komutanı Hakkı Bey’in emrinde bir müfreze mevcut ise de, kuvveti hiç denecek kadar azdır ve durum üzerinde etkisi yoktur. Kuvveti ile sonradan onlara katılan eşkıya Reislerinden Demirci Mehmet’in, nüfus ve etkisi altındadır. 57. Tümen dağılmış durumdadır. Tümenin boşluğunu doldurmak için, ele geçirilip sevk edilen binlerce firari ile gönüllülerin bir kısmı da Kuva-yı Milliye katılıyor. Bunları toplayıp düzenleyecek, üst subay ve subayların Çine’de bulunması, birliklerin yeniden oluşturulmasına imkân bırakmıyor. Dün Tümen Komutanlığı ile birinci defa olarak bağlantının sağlanması üzerine telgrafta, bu tarafa geçerek eksikliklerin tamamlanması ve birliklerin düzenlenmesi teklif edilmiştir. Bkz. ATASE Arş., K:39, G:149, B:1.

Köhner çamları semtinde cereyan eden çarpışmalar esnasında da, savaşa erkeklere su götürmekte olan bir kadınımda kolundan yaralanmıştır. Yunan'ın üstün kuvvetleri Serçe köye yaptığı müteaddit taarruzlar, orada cepheye gitmiş olan Tavas gençleri tarafından püskürtülmüştür.

Umurlu cephesindeki çarpışmalarda, Denizli Milli Müfrezesine Karpuzcu Ahmet Efendi Kumanda etmiştir. Yörük Ali Efe ile Köpekçi Nuri Efe efradı da büyük yararlıklar göstermişlerdir. Öğretmen Mehmet Bey'de kahramanca savaşmıştır. Mehmet Ali Beyin yanında, Tavas'tan Kızılca bölükten Vakıf ve Karahisar'dan 20 çete Yunana karşı dövülmüştür³⁷¹.”

18 Temmuz 1919'dan itibaren düşmanın sağ tarafı Menderes nehrine dayanmıştı. Ovada Koçak deresi iki tarafı birbirinden ayırıyordu. Aydın dağlarının yalnız etekleri düşmanın elinde olup, Aydın'ın batısındaki İkizdere'ye kadar Kuva-yı Milliye birliklerinin elinde idi. İkizdere'yi takiben Aydın tarafından Tire'ye giden yol, Yunanlıların işgali altında olmakla birlikte, buraya tamamen hakim olamadıklarından ve bu hat üzerinde serbestçe hareketlerini devam ettiremediler. Yunanlılar Tire ve Ödemiş ovasındaki kuvvetlerinin önemli bir kısmını Ödemiş ve Adagide noktalarında toplattığı için diğer ara yerlerde zayıf noktaları vardı. Adagide'nin 5 km güneyindeki Üçyol mevkiini düşman öneminden dolayı tahkim etti. Yunanlıların Söke ve Kuşadası'ndaki Kuva-yı Milliye Kuvvetlerine karşı demiryolu güzergâhlarının belli noktalarında da kuvvetleri vardı. Yunan işgal Kuvvetlerin Aydın havzasında 1.Tümeni, Adagide, Ödemiş ve Bayındırda 2.Tümeni bulunuyordu. Buna rağmen Yunan Kuvvetleri araziyi baskın kollarımıza karşı tamamen kapatamamışlardı³⁷².

Nazilli Ahz-ı asker şubesinde bildirildiğine göre 18 Temmuz 1919'da Yunanlıların iki tayyaresi gelerek, biri Nazilli'ye diğeri Köşk'e mitralyöz ateşi açmış ve bombalar atmıştır. Nazilli'de iki erkek şehit bir de kadın yaralı vardır³⁷³.

II.Ordu Müfettişi Vekili Miralay Selahattin Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta, Yunanlıların Nazilli ve Köşk'teki mitralyöz ateşi açmaları ve bomba

³⁷¹ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 19 Temmuz 1919, No:59.

³⁷² Aker, a.g.e., s.234.

³⁷³ ATASE Arş., K:258, G:8, B:1, Belge şöyledir: Konya'da 2. Ordu Müfettişlik Vekâletine, Bu gün Yunanlıların iki tayyaresinden birinin Köşk'te, diğेरinin Nazilli'de mitralyöz ateşi açmış ve müteaddit bomba atmıştır. Nazilli'de iki erkek şehit, 1 kadın mecruh olduğu ve bu yüzden ahalinin heyecan içinde olduğu Nazilli Şube Riyasetinden bildirilmiştir. Kalem Reisi Tevfik, Bkz. ATASE Arş., K:258, G:1, B:1.

atmalarından bahsettikten sonra Yunan hareketi ve Kuva-yı Milliye hakkında şu açıklamaları yapmıştır:

“...Düşman mezalim ve harp şeklinde her türlü vesait-i harbiyeyi kullanmasına rağmen Kuva-yı Milliye’yi vesait-i müdafaadan mahrumiyeti Yunanlıların Nazilli ve Denizli’ye doğru tevsi hareket ve teşdidi mezalim edeceğini meydana koymaktadır. Millet yaptığı ve yapmakta olduğu mücadelatta, iş bu Yunan işgalini kanlarıyla da reddetmektedir. Yunanlıların ehemmiyet ve sevkülceyşesi olmayan mevaki ve arazimizi cebren işgalde devam etmesi seniyeleriyle müdafaa eden Türk Anasırına karşı her türlü vesaiti harbiyeyle icrayı mezalim eylemesi mütareke ahkâmına külliyen muhalif olduğundan, Yunanlılar ileri harekâtını tevkiî için İtilaf mümessilleri nezdinde teşebbüsâtı harbiye icrasıyla kan dökülmesinin sona erdirilmesini istirham edilir. Yunanlıların ilerledikçe Kuva-yı Milliye imkân dairesinde mukavemet ve hayatlarını fedaya azmetmişlerdir. Buna mukabil düşmanın yeni işgal ettiği mevaki ahali müslimesi, Aydın fecaine rahmet okutacak derecede ifna edilmektedir. Bittabi halk bundan korkarak muhaceret ediyor ve böylece Aydın vilayetinde İslam anasırı kalmıyor. Rum ekseriyeti ispat için ahaliyi bu suretle korkudan tehcir etmek Yunanlıların takip ettiği siyasettir. İş bu maruzata bir yapılacak teşebbüsât neticesi iradesi meşruamdır³⁷⁴.”

Umurlu muharebelerinden sonra Büyük Menderes ve Küçük Menderes bölgelerinde her iki taraftan da ciddi bir teşebbüs olmamış, istikrar kesbeden durum 1920 senesinin Haziran ayına kadar devam etmiştir³⁷⁵.

B-KÖŞK CEPHESİNİN KURULMASI VE MİLLİ KUVVETLERİN TEŞKİLATLANMASI

17 Temmuz 1919 Umurlu muharebelerinden sonra, Yunan Kuvvetleri 1. Tümeni ile Büyük Menderes, 2. Tümeni ile de Küçük Menderes vadilerini kontrol altına alacak şekilde mevzilendi. 1. Tümen’in 5. Piyade Alay Muharebe grubunun güney ucu, Büyük

³⁷⁴ ATASE Arş., K:258, G:13, B:1-2.

³⁷⁵ TİH, C.2, K.1, s.184.

Menderes nehrine dayanarak, kuzeye doğru 3 km kadar Koçak Çayı batısını ve buradan batıya dönerek, Aydın kuzeyindeki dağlık arazinin eteklerini takiben, İkizdere'ye kadar devam eden bir hat üzerinde mevzilendi. Bu gurupta 5. Piyade Alayı ile birlikte 38. Efzon Alayı'nın 1.Taburu, bir topçu taburu ve süvari takımı da bulunuyordu. 1. Tümen'in 4. Alay Muharebe gurubu Aydın batısındaki demiryolunun muhafazası ile görevlendirildi. 2. Yunan Tümeni, karargâhı Torbalı'da olmak üzere Bayındır, Ödemiş, Adagide bölgesinde bulunuyordu. Kuvvet çoğunluğu Ödemiş'te olmak üzere, Adagide'de bir Piyade Alayı, makineli tüfek bölükleri ve bir topçu bataryası vardı. Keles'e de bir Alay gönderildi.

Yunan 1. Kolordusu bundan önceki tecrübelerine dayanarak, baskına uğramamak için, taburdan daha küçük birlikler halinde bulunmalarına ait verilen emre önemle riayet ediyordu³⁷⁶. Umurlu'nun doğusunda Musluca Çayı boyunca cephe kuran Yunanlılar, cephelerini güçlendirmeye koyuldular³⁷⁷. Umurlu'daki Kuva-yı Milliye birlikleri, üstün Yunan Kuvvetlerine karşı zayıf verdirerek adım adım Köşk istikametine çekilmişti . Köşk'te toplanan 1.000 kadar Milli kuvvetin başında; 57. Topçu Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey ile Binbaşı Hacı Şükrü, Üsteğmen Zekai Kaur, Topçu Teğmen Gelibolulu Kemal, Nazilli Bölük Komutanı Yüzbaşı Arap Nuri, 57. Tümen Makineli Tüfek Bölüğü'nden Üsteğmen Şerafettin ve İzzet Beyler gibi Umurlu savaşlarında da önemli yararlılıklar gösteren yurtsever ve deneyimli subaylar bulunuyordu³⁷⁸.

Aydın muharebesi sonrasında Denizli, Muğla, Burdur, Isparta, Antalya, gibi Tümen bölgesi dahilinde Milli Heyetler de giderek yaygınlaşıyordu³⁷⁹. Hatta Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyeti, Kuva-yı Milliye'yi daha fazla destekleyebilmek amacıyla 12 Temmuz 1919 tarihinde yeniden yapılandı. Köşk cephesinin kurulmasında da en büyük rolü üstlendi. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey ve müftünün önderlik ettiği bu Heyetin Genel Başkanlığına; Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, askeri müşavirliğine Ödemiş Jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Tahir getirildi. Denizli Heyeti Milliyesi iâşe, maliye, halkı uyarma ve istihbarat, silah ve

³⁷⁶ **TİH**, C.2, K.1, s.183.

³⁷⁷ Gökbel, **a.g.e.**, s.223.

³⁷⁸ Gökbel, **a.g.e.**, ss.222-223.

³⁷⁹ Aker, **a.g.e.**, s.235.

gönüllü toplama, göçmen işleri, satın alma, ulaştırma, konaklama hizmetleri şeklinde 6 şubeye ayrılarak ciddi hizmetler yürüttü³⁸⁰.

Denizli'den sonra Çal'da Müftü Ahmet İzzet Efendi, 15 Temmuz 1919 da Çal Heyeti Milliyesini kurdu. Kaza ileri gelenlerinden 21 kişi “...Baladaki isimleri yazılı cümlemiz dinimizi, vatanımızı, namusumuzu vikaye etmek için size iştirak etmeye söz veriyoruz. Buna dair her ne husus emr olunursa tenfizine amadeyiz. Eğer bir kere dahi muhtelif olursak, katlimizi helal ediyoruz” şeklindeki senedin altına imza attılar³⁸¹. 23 Temmuz 1919 tarihinde, Çal'dan Müftü Ahmet İzzet Efendi Müfrezesi, Acıpayam'dan Müftü Hasan ve Kızılhisarlı Hasan Müfrezeleri, Tavas'tan Mülazım Mümtaz Efendi'nin Yıldırım Müfrezesi, Hırkalı Halil Ağa Müfrezesi ve Kale-i Tavas'tan Bekir Ağa Müfrezeleri Köşk'e geldiler³⁸².

Muğla Kuva-yı Milliye Heyeti Başkanı Mehmet Zeki 5 Ağustos 1919 da; Muğla'da yeniden oluşan Heyet-i Milliye'nin işe başladığını, gönüllülere verilecek silahın kendilerinde bulunmadığını bildirdi. Ayrıca bağlı yerlerde 3.000 kadar silah mevcut ise de, bunların 57. Tüme ait bulunduğunu, bu silahlardan 500-600 kadarının heyete tahsisi için Mutasarrıflığa ve Tabur Komutanlığına emir verilmesini ve haberleşmenin de en uygun vasıtayla yapılmasını rica etti³⁸³.

Aydın çevresinde mücadeleye katılan 30'dan fazla gurup vardı. Bunlardan 25 den fazlasını yalnız Aydın ile Ödemiş gurupları oluşturuyordu. Bu gurupların mevcudu 30 ile 150 kişi arasındaydı. Milli Heyetlerin hazırladığı ve haydutlukla uğraşmayanlardan oluşan çete şeklinde kuvvetlerde, Kuva-yı Milliye'ye katıldı. Bu gurupların mevcudu dolgun olmasına rağmen, askeri birlikler zayıftı. Bu kuvvetlerin birbirleriyle uyumlu ve zararsız bir şekilde çalışmalarında, Demirci Mehmet Efe'nin rolünü Albay M. Şefik Bey şöyle açıklar:

“Üstün bir kuvvete ve daha fazla taraflara sahip bu unsurun zihniyet ve davranışına göre onları iyi yöneten, gerektiğinde şiddetli icraatıyla tehdidini yapan, emirleri iyi niyetle kabul etme ve uygulama özelliğine sahip olan Demirci Mehmet Efe'nin en takdir edilecek hizmetlerinden biri, mevcudu önemli toplamlara ulaşan, hiç kimseye boyun eğmeyen ve bizi zor durumlarda bırakacak olan bu unsuru yüce amaca hizmet

³⁸⁰ Tütenk, a.g.e., ss.24-26.

³⁸¹ Tütenk, a.g.e., s.27.

³⁸² Aydınel, a.g.e., s.233.

³⁸³ ATBD, Y.51, S.113, B.No:4162.

ettirecek ve zararlarına meydan vermeyecek şekilde itaat altında bulundurmuş olmasıdır. Aydın ve Ödemiş'in kendisi kadar nüfuz sahibi ve şöhreti olan zeybek reislerini de kendine has tatlı davranışlarla yüce amaca itaat ettirmiş ve bağlamıştı³⁸⁴."

Cephenin en önemli iki efesinden Yörük Ali Efe Dalama'da bulunurken, Demirci Mehmet Efe Dalama'nın 8 km kuzeyinde Köşk mevkiinde bulunmakta idi. Tümen Komutanı Albay M. Şefik Denizli'ye yaptığı ziyarette, Denizli Heyeti tarafından Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe adlarına al ipekli kumaştan bayrak imal ettirilerek, bu iki Efe'ye özel şekilde gönderilmek istediğini öğrendi. Albay M. Şefik Denizli ileri gelenlerine; Türklerin bir çeşit bayrağı olduğunu ve özel şekilde bayrak imal edilmesinin kişilere ayrıcalık vermek demek olacağından bahsederek, bayrak gönderilmesi işinden vazgeçirmişti. Fakat bir kaç gün sonra basiretsiz bazı şahıslar, Demirci Mehmet Efe adına "*Aydın Bölgesi Komutanı Demirci Mehmet Efe*", Yörük Ali Efe adına "*Güney Aydın Bölgesi Komutanı Yörük Ali Efe*" ve Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü adına da "*Aydın Zeybek Ordusu Komutanı Hacı Şükrü*" yazılarını içeren, büyük boyutta birer mühür yazdırarak kendilerine yollamıştılar.

Binbaşı Hacı Şükrü 9 Ağustos 1919 tarihli raporunda, Demirci Mehmet Efe'nin Yörük Ali Efe'ye mühürünü vermek üzere hep birlikte gidildiğini ve mühürle birlikte Demirci Mehmet Efe'nin yüzüğünü de çıkararak verdiğini, aralarındaki husumetinde bir ölçüde kalktığını belirtti³⁸⁵. Buna rağmen görüşmede, iki Efe'nin kızanlarıyla beraber çok temkinli ve dikkatli hareket etmiş olması, aradaki güvensizliğin devam ettiğini göstermektedir. Bu iki Efe'nin aralarının açılmaması için, Tümen Komutanı Albay M. Şefik, Galip Hoca namıyla Celal Bayar ve Teğmen Zekai Kaur sürekli olumlu telkinlerde bulunmaktan geri durmadılar. 25 Temmuz 1919 itibariyle Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü'ye ait çetelerin, efelerin ve silah mevcutlarının bir kısmını gösteren pusula şöyledir:

<i>Bozdağan</i>	<i>Zeynel Abidin Efendi</i>	34
<i>Atça</i>	<i>Mehmet Ali Efe</i>	46
<i>Kuyucak</i>	<i>Arap Ali Efe</i>	23
<i>Yörük Ali Çetesi</i>	<i>Molla Ahmet</i>	33
<i>Çal</i>	<i>Dede</i>	<u>113</u>

Toplam: 249

³⁸⁴ Aker, a.g.e., s.235.

³⁸⁵ Aker, a.g.e., s.237.

<i>Demirci</i>	<i>Hüseyin Çavuş</i>	47
<i>Yenipazar</i>	<i>Kara Hacı Mustafa Efe</i>	58
<i>Tavas</i>	<i>Nuri Efe</i>	81
<i>Pirlibeğ</i>	<i>Kara Mehmet Efe</i>	43
<i>Ortanca</i>	<i>Kara Ali Efe</i>	<u>30</u>
Toplam:		259

Pusulanın altında toplam: 508 ve 25 adet 335 müsallah cephe mevcudu ibaresi de düşülmüştür³⁸⁶. Bu ibare silahlı ve silahsız asker hakkında önemli bir bilgi vermekle beraber, cephe mevcudunun hepsini göstermemektedir. 25 Temmuz 1919 tarihindeki bir belgede “*Bugün iltihak eden Buldan Çetesi*” ifadesi, yeni katılımlarla Kuva-yı Milliye birliklerinin sayılarının her gün biraz daha arttığını bize göstermektedir. Fakat çetelerden bazılarının silahsız olması, Kuva-yı Milliye birliklerinin silahlarının temini konusunda hala ciddi sıkıntının olduğunu ortaya koymaktadır. Belgeye göre sol cenaha ait kuvvetler şu şekildedir³⁸⁷:

<i>Kürt Ali Çetesi (silahsız)</i>	35
<i>Arap Dede Çetesi</i>	33
<i>Ali Bey ve Hacı Hüseyin Çetesi</i>	80
<i>Kuyucak Çetesi (silahsız)</i>	22
<i>Atça Çetesi (silahsız)</i>	47
<i>Bozdoğan Çetesi</i>	34
<i>Bugün iltihak eden Buldan Çetesi</i>	35

Temmuz 1919 ayı ortalarına gelindiğinde, Yörük Ali Efe müfrezesinin mevcudu 800 ve Demirci Efe kuvvetinin mevcudu ise 2.000 kişiyi bulmuştu³⁸⁸. Başlangıçta her biri bir reis komutasında bulunan 30 ile 100 mevcutlu kuvvetlere, I. Dünya savaşında deneyim kazanmış yedek subaylar atanarak, her biri düşmana karşı birer cepheye verildi. Bunlardan bir kaçının bölgenin önemine göre bir Mıntıka Komutanlığına

³⁸⁶ ATASE Arş., K:461, G:28, B:1.

³⁸⁷ Konya’da 2. Ordu Müfettiş Vekili Selahattin imzasıyla, 22.7.1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta: “Aydın ve Nazilli arasında Kuva-yı Milliye mevcudu 5.000 kadardır. Ancak 1.000 silah vardır.” denilmektedir. Bkz. ATASE Arş., K:461, G:29, B:1.

³⁸⁸ Aker, a.g.e., s.236, Konya’dan Harbiye Nezaretine mevru şifredir: Müfettişlik vasıtasıyla 57. Fırka’ya muharrer 22.7.35 tarih ve 3 maddeli şifre bu babda, müfettişlikçe malum olan mevaddı bervechi atidir. Aydın ile Nazilli arasında Kuva-yı Milliye mevcudu 5.000 kadardır. Ancak 1.000 silahları var...” Bkz. ATASE Arş., K:193, G:8, B:1, 9.8.1919’da 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, Harbiye Nezaretine gönderdiği şifrede, Yunan mezalimine karşı silaha sarılmış Aydın ve Aydın’a bağlı yerlerdeki halktan oluşan, Kuva-yı Milliye mevcudunun 3.000 civarında olduğu, bunun artıp azalabileceği bildirilmektedir. Bkz. ATBD, Y.51, S.113, B.No:4164, Aydın, Cavit Aker’in verdiği rakamın ise 5.000 olduğunu kaydeder. Bkz. Aydın, a.g.e., s.238.

bağlanması suretiyle sevk ve idare sağlandı³⁸⁹. Bu esasa göre Mili Kuvvetlerin tertiplenmeleri güneyden kuzeye doğru şöyleydi:

1- Büyük Menderes nehri güneyinde, Karahayt köyü civarında, Teğmen Şükrü komutasında bir gözetleme postası bırakıldı.

2- Yörük Ali Müfrezesi Dalama'da bulunuyordu. Yörük Ali Efe'ye mensup gönüllüler, Dalama'da bir süre eğitim görüp, Umurlu'nun kuzeyindeki Milli Aydın Alayına sevk ediliyordu.

3- Demirci Mehmet Efe'ye bağlı Büyük Menderes nehrinin geçtiği ova kesiminde 1.000 kişilik 2 Tabur, Jandarma Yüzbaşı Nuri Bey'in komutasına verildi. Demirci Mehmet Efe'nin emriyle toplanan 1310-1314 doğumlularda geldikten sonra, bir tabur daha teşkil edilerek, bu birlikler Milli Menderes Alayı adı altında düzenlendi. Alay Komutanlığına da yine Yüzbaşı Nuri getirildi. Alay Karargâhı Köşk'ün Çiftlik köyünde idi.

4- Yörük Ali Efe'ye bağlı kuvvetler, Umurlu'nun kuzeyindeki sırtlarda 2 Tabur halindeydi. Bunları Üsteğmen Zekai (Kaur) komuta ediyordu. Menteşe Grubu adındaki taburun komutanı, Yüzbaşı Seyfettin idi. Kavakalanı kesimindeki Taburun komutanı ise, Teğmen Ulalı İdris (Kara zeybek)'ti. Bu Taburların daha kuzeyinde dağ köylüleri ve zeybeklerden oluşan, Danişmentli İsmail Efe kuvvetlerinin teşkil ettiği Aydın Dağ Taburu da, Aydınlı Yedek Teğmen İbrahim (Paşa) Bey komutasında, Kestanecik kesiminde mevzilendi. Danişmentli İsmail Efe'nin Karargâhı Karaköy'de bulunuyordu. Bu müfrezenin bir bölümü, Danişmentli Hacı Ahmet Komutasında Tabakane deresinin batısına düşen Dağ Eymir köyünde konuşlanıp, Akıncı müfrezesi tarzında bağımsız olarak baskın ve pusular uyguluyordu. Çayyüzü kesimindeki 1. Tabur kadrosu içinde, Kuyucular köyü kuzeyindeki bir tepenin savunması ile görevli Süvari Teğmeni Gazi Bey bulunuyordu. Bütün bu kuvvetler daha sonra Milli Aydın Alayı adı altında düzenlendi. Alay Komutanı Üsteğmen Zekai idi.

5- Üçyol bölgesinde (Adagide) Çamlıcalı Hüseyin Efe Müfrezesi vardı. Bu müfreze sonradan cephede görevlendirilen, 135. Piyade Alayı Komutanlığı emrine verildi.

³⁸⁹ Aker, a.g.e., s.238.

6- Bademiye kesiminde, Nazilli'nin Sinekçiler köyünden Hasan Hüseyin Efe vardı. Bu müfrezede sonradan Badamiye ve Başçayır bölgesinde görevlendirilen 175. Alay emrine verildi ve müfreme Teğmen Kazım Efendi komutasına girdi.

7- Balyanbolu bölgesinde, Balyanbolulu Koca Mustafa Efe Müfrezesi görevlendirildi.

8- Gökçen Hüseyin Efe Kuva-yı Milliye'ye katıldıktan sonra, Adagide ile Tire arasındaki bölgeyi müfrezesi ile kontrol altına aldı. Yunan Kuvvetlerine yıpratıcı baskınlarda bulundu.

9- Keles bölgesinde cepheyi Ali Orhan Bey açtı. Buradaki kuvvetler Musa Bey, Murat Bey, Hacı Ahmet Efe müfrezeleri olarak üçe ayrıldı.

10- Boğaz cephesine, Postlu Mestan Efe komutasındaki kuvvetler hakimdi.

11- Daha önce Denizli ve Tavas'tan geldiğini belirttiğimiz Yedek Subay Ethem ve Mümtaz Efendiler, Başçayır bölgesinde vazife aldılar.

12- Tire'de Mehmet Efe, daha batıda Durmuş Ali Efeler bağımsız olarak düşmana baskın ve pusu harekâtı uyguluyorlardı.

13- Milli mücadeleye katılmak amacıyla, Avrupa'da tahsilde bulunan Şükrü Saraçoğlu Bey, Mahmut Esat Bey de geldiler. Bunlardan Hasanbeyzade Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, Kuşadası'nda milli bir müfreme teşkil etti.

14- Söke'de daha önce söz konusu ettiğimiz Binbaşı Saip komutasında ki 150-200 kişilik milli müfreme, 135. Piyade Alayının Nazilli bölgesine intikalinden sonra, Yüzbaşı Faik'in sevk ve idaresine verildi³⁹⁰.

57. Tümen Komutanı 9 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta; Kuva-yı Milliye birliklerinin güçlenmekte olduğunu belirterek, Kuva-yı Milliye'nin Yunan mezalimine karşı Aydın ve çevresi ahalisinden oluştuğunu belirtmiştir. Halk Yunan zulmünden korkarak göç etmektedir. 3.000 civarında efradı olan Kuva-yı Milliye savunmaya yeterli olmasına karşı asıl amacı taarruzdur³⁹¹.

7 Ağustos itibarıyla Asteğmen Kemal'in Kuva-yı Milliye Komutanlığına takdim ettiği rapordan anlaşıldığına göre, bölgedeki bazı kuvvetlerin durumu ve sayıları şu şekilde idi:

³⁹⁰ Aydın, a.g.e., s.240, Aker, a.g.e., ss.238-239, Gökbel, a.g.e., s.225-230, TİH, C.2, K.1, ss.185-186.

³⁹¹ ATASE Arş., K:37, G:133, B:2.

Çal Mücahitleri: Arap Dede komutasında 110 mevcutlu olup, 400 metrelik bir cepheyi tutmaktadır.

Kuyucak Mücahitleri: Arap Ali Komutasında 36 mevcutlu olup, 50 metrelik bir şerittedir.

Atça Mücahitleri: Mehmet Ali Efe Komutasında olup, 75 mevcutlu ve cephe genişliği 400 metredir.

Mestan kuvvetleri: 200 mevcutlu, ayrıca içinde 22 kişilik Çal Mücahitleri de vardır. Cephesi yaklaşık 200 metredir³⁹². Bu belgede de görüldüğü gibi, Kuva-yı Milliye birlikleri artık guruplara ayrılarak, her gurup kendilerine ayrılan bölgede düşmana karşı faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır.

11 Ağustos 1919 tarihine ait “*yevmiye defteri mucibince mevcut efradın Umum adedini irae eder iş bu muhtasar Kuvve-i Umumiye cetvelidir*” şeklinde belirtilen yevmiye defterine göre, cephedeki bütün mücahitlerin ve az sayıda ordu birliklerinin ad ve sayıları şöyledir³⁹³:

1- Tavaslı Mücahidi	119
2- Sol cenahtan 3. Bölük	154
3- Tavaslı Celil Bey Mücahidi	40
4- Arpaz Mücahidi	38
5- 176. Alay Makineli Tüfek Bölüğü	35
6- Çal Mücahidleri	194
7- Nazilli Milli Mücahidleri	105
8- Köprübaşında Nazilli Milli Mücahitleri	15
9- Yeni Pazar Mücahidleri	80
10- Yörük Ali Perakendeleri	27
11- Karacasu Mücahidleri Beğ Köyünde	30
12- 59. Sahra Topçu Alayı 5. Obüs Mücahidleri	34
13- Honaz Bölüğü Mücahidleri	90

³⁹² Köstüklü, a.g.e., s.104.

³⁹³ ATASE Arş., K:462, G:77, B:1, EK-11.

14- Kuva-yı Milliye Süvari Mücahidleri	29
15- Sökeli Ali Efe Mücahidleri	128
16- Koçarlı Mücahidleri	340
17- Sol Cenah 2. Bölük 2. Takım Atça	77
18- Sol Cenah 2. Bölük 3. Takım Bozdoğan	46
19- Sol Cenah Kumandanlığı Nuri Bey Maiyyeti	28
20- 135. Alay Makineli Tüfek Bölüğü	314
21- 57. Sahra Topçu Alayı 1. Bölüğü	112
22- Karahayt Mücahidleri	225
23- Buldan Mücahidleri	36
24- Mestan Efe Mücahidleri	152
25- Kuyucak Mücahidleri	37
26- Akçaköy Mücahidleri	50
27- Yıldırım Mücahidleri (Tavas)	206
28- Ortakçı Mücahidleri	28
29- İsmail Efe Mücahidleri	358
30- Zurnacı Efe Mücahidleri	49
31- Pirlibeğ Mücahitleri	54
Yekün Mücahitler	2900

Aynı belgeye göre gayrı muhariplerin sayısı ise şöyledir: Aşhane 70, seyyar hastane 22, bostan bekçisi 7, cephaneciler, tayyareciler, tüfekçiler 14, milli hastane 12, istasyon memurları ve amele 14, kunduracılar ve (...) 3, telefon ve telgrafçılar 13, karakol ve hapisane 45, karargah (...) 12, tren kontrol memur ve tütüncüleri 5, D. Mehmet Efe'nin karargâh mücahitler ve maiyeti 30. Gayrı muhariplerle birlikte toplam karargâh mürettebatı 3147 kişiden oluşmakta idi.

Kuvvetlerden Denizli ilçelerinden 365 kişiyle Tavas, 225 kişiyle Karahayt, 194 kişiyle Çal, Aydın'dan 120 kişiyle Nazilli mücahitleri dikkat çeker. Efelerden ise 538

kişiyile İsmail Efe mücahitleri, 128 kişiyile Sökeli Ali Efe mücahitleri ve 152 kişiyile Mestan Efe mücahitlerinin önemli bir yekûn tuttuğu görülmektedir.

Ağustos itibarıyla Köşk cephesinde Nizamiye kıtaların durumu ise şöyle idi:

- 57. Tümen Karargâhı, Çine'den Nazilli'ye kaldırıldı. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, çoğunlukla Köşk'te bulunmakta idi. Bu suretle Köşk Cephesinin sevk ve idaresi ile daha yakında ilgilenebiliyordu³⁹⁴.

- 175. Alay 1. ve 3. Tabur'larının mevcutları 17 Temmuz 1919 tarihinden sonra Nazilli'de ikmale çalışıldı ve sayıları 300 kişiyeye çıkarıldı. Bunlar Köşk civarında cephe ihtiyatı olarak görevlendirildi.

- Bir müddet sonra Söke'de bulunan 135. Alay 1. ve 2. Taburları, Sarayköy'e getirilerek mevcutları ikmal edildi.

- Antalya'da bulunan 176. Alayın 2.ve 3. Taburları, 1919 senesi sonlarında mevcutları tamamlanarak Köşk cephesine, Muğla da bulunan 175. Alay 2. Taburu da Büyük Menderes köprüsü güneyine getirildi³⁹⁵.

- 57. Tümen topçu birlikleri de, iki toplu sahra bataryası Teğmen Prevezeli Mahmut Bey komutasında; Kuyucular köyü doğusundaki diğer iki toplu bir sahra bataryası, Üsteğmen Trablusgarplı Şevki ve Ispartalı Teğmen Fevzi Beyler komutasında; Bey köy civarında iki toplu bir cebel bataryası da Teğmen Sabri ve Yedek Teğmen Süleyman komutasında, Terziler köyünde mevzilendiler³⁹⁶.

20 Kasım 1919 tarihinde, rakamlara göre Köşk müfrezesinin kuvveti şöyledir³⁹⁷:

³⁹⁴ Gökbel, a.g.e., s.225.

³⁹⁵ Aker, a.g.e., s.240.

³⁹⁶ Gökbel, a.g.e., ss.227-228.

³⁹⁷ ATASE Arş., K:320, G:69, B:1.

KITA İSMİ	ZABİTAN	EFRADI	BİNEK	MEKKARİ	KOŞUM ÖKÜZÜ	TOP	TÜFEK	MAK TÜF.
57. Sahra Topçu Alayı 1. Bölük	2	115	20	6	30	4		
57. Sahra Topçu Alayı 2. Bölük	2	120	20	6	30	4		
Obüs Topu	1	24	3		3	1		
Kudretli Cebel Takımı	0	85	3	48	0	2		
Tayyare Topu	1	29	2	4	6	1		
OtomatikTopu	0	11	0	0	0	1		
	6	384	48	73	69	13	0	
135. Alay 1. Bölük	11	247	4	26	0	0	98	4
135. Alay 2. Bölük	10	370	2	30	0	0	330	0
175. Alay 1. Bölük	10	350	3	27	0	0	312	4
175. Alay 2. Bölük	7	236	4	13	0	0	270	0
176. Alay Mkn. T.B.	1	32	1	0	0	0	0	4
17. K. 1. Bölüğü	3	52	49	4	0	0	41	0
TOPLAM	48	1671	111	173	69	13	1051	12

Özellikle mücadelenin başlangıcında Kuva-yı Milliye birliklerinin sürekli artan ve azalan bir durum sergilemelerinden dolayı, bunların belli bir düzene tabi tutulması mümkün olmadı. Kuva-yı Milliye birliklerinin sürekli artmaya başlamasıyla, yukarıda sayılan grup ve müfrezelerden milli bölükler, bölüklerden milli taburlar ve taburlardan da milli alaylar teşkil edildi. Böylece bütün Kuva-yı Milliye askeri teşkilata tabi tutularak nizamiye, yedek, milis subayları komutası altına girdirildi. Yalnız zeybek reislerinin efeleri zorunlu olarak bağımsız kalmıştı. Bunlardan düşmana karşı pusu,

baskın işlerinde yararlanıldığı gibi, özellikle inzibat işlerinde ve icra kuvveti boyutunda da kendilerinden istifade edilmekte idi³⁹⁸.

Gerek milis gerekse düzenli kuvvetler, düşmana saldırı harekâtında savunmada kalmayarak devamlı Tire, Ödemiş, Umurlu, Menderes Nehri, Söke, Kuşadası, Cellât noktalarından geçen daire içerisinde baskınlar, pusular ve taarruzlar yaparak düşmanı rahat bırakmadılar. Defalarca erzak kabileleri talan edildi, trenler havaya uçuruldu, demiryolları tahrip edilerek Yunanlılar taciz edildi³⁹⁹. Türk halkı mücadeleyi tamamen benimseyerek vatanını düşman işgalinden kurtarıncaya kadar icraatta bulunma azim ve iradesine ulaşmıştır. Millet topyekûn mücadele için gönüllüdür. Yunan işgali her zihinde yaşananlara dair canlı acılarla karşılarındadır. Yaşananlardan çıkarılan çok önemli bir sonuç vardır ki oda; tek fert kalıncaya kadar mücadeleye devam etmektir.

C-İSTANBUL HÜKÜMETİ'NİN KUVA-YI MİLLİYE'YE KARŞI FAALİYETLERİ

İstanbul Hükümeti Paris Barış Konferansı'na çağrılmasını, kendisinin büyük bir başarısı olarak görmekteydi. Yunan işgal kuvvetlerine karşı yapılacak en küçük bir hareketin dahi, Paris'ten çıkacak olumlu sonucu etkileyeceği bahanesiyle, Kuva-yı Milliye'nin her türlü faaliyetini yasaklama yoluna gitmişti⁴⁰⁰. Bu amaçla hükümetin aldığı karar gereği, Harbiye Nezareti'nin çeşitli askeri birimlere gönderdiği telgrafta; *“barış görüşmelerine başlandığı ve genel durumun lehimize geliştiği şu zamanda, harekât ve milli teşkilatın devamı, memleket ve milletimiz için iyi sonuçlar vermeyeceği, sizinde bildiğiniz gibi esasen orduyla hiçbir ilgisi olmayan bu gibi teşkilatın doğru tavsiyelerle önüne geçilmesini rica edilir”* denilmekte idi⁴⁰¹.

Hükümetin işgal güçlerinin arzularını yerine getirmede bu denli hassas davranmasına karşı, Paris'e giden Damat Ferit heyeti konferanstan eli boş dönmüştür. Üstelik konferansa sunduğu muhtıra, Lloyd George ve diğerleri tarafından tatlı şakalar şeklinde değerlendirilip, *“bu muhtıra Türklerin siyasi kabiliyetsizliğinin en güzel örneğidir”* şeklinde karşılık bulmuştu. Buna rağmen konferanstan dönen Damat Ferit ve

³⁹⁸ Aker, **a.g.e.**, s.239.

³⁹⁹ Aker, **a.g.e.**, s.240.

⁴⁰⁰ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 2 Haziran 1919, No:18.

⁴⁰¹ ATBD, Y.51, S.113, B.No:4153.

kabinesi, Kuva-yı Milliye'ye karşı olumsuz tavrını artırarak sürdürdü⁴⁰². İstifasından evvel vilayetlere yolladığı tamimde, *Hotbe hot asker ve para toplamaya cüret edenlerin cezalandırılacaklarını bildirerek, Kuva-yı Milliye'nin dağıtılmasını istedi*⁴⁰³.

Çeşitli sebeplerle Kuva-yı Milliye'yi desteklemeyen idareciler, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in, Yunan işgali ne kadar gaddarane ve ne kadar haksız olursa olsun, sorunun diplomasiyle halledileceği, aksini yapanların memlekete ihanet etmiş olacakları yönündeki beyannamesini alınca, vatanseverlere her konuda zorluk çıkarmaya başlamışlardır. Albay M. Şefik'e göre Kuva-yı Milliye aleyhine İstanbul'a iletilen şikâyetlerin gerçek sebepleri şunlardı:

“1- Milli Mücadele uğruna istenen şeylere karşı, mal ve beden en vatani fedakârlıktan çekinenler,

2- Mücadeleye muhalif bazı gruplar,

3- İcra kuvvetlerinin ve hükümet nüfusunun, Milli ellere geçmesini bir türlü hazmedemeyen hükümet yetkilileri,

*4- Konumunu sağlamlaştırmak amacıyla, Damat Ferit Hükümeti taraftarı görünen ve sorumluluk almaktan kaçınan yerel idareciler*⁴⁰⁴.

Köşk-Umurlu arasında açılan cephede, Kuva-yı Milliye'nin silahlandırılması amacıyla, Ula mevkiilerindeki Tümen depolarından silah ve cephane getirilmekte idi. Fakat bir süre sonra bu durum, İstanbul Hükümeti taraftarlarınca engellenmeye çalışıldı⁴⁰⁵. Muğla'nın Kuva-yı Milliye'ye karşı gösterdiği bir diğer muhalefet de, Muğla Askerlik Şubesi Başkanı'nın celb ve sevki gereken ve vatanın her tarafında silah altında bulundurulmuş 1894 ila 1897 doğumluların sevkinden vazgeçilmesinin Mentеше mutasarrıflığından bildirilmesidir. Bu durum karşısında Albay M. Şefik Muğla'ya giderek, Mutasarrıf ile yüz yüze görüşmek suretiyle sorunu halletmiştir⁴⁰⁶. Burdur'da da benzer sorunlarla karşılaşmıştı. İngilizlerin Burdur'daki cephaneliğe el koyması ihtimaline karşı Albay M. Şefik, cephaneliğin Nazilli'ye getirilmesi için bir zeybek müfrezesi ile Şükrü (Saraçoğlu) Bey'i Burdur'a gönderdi. Şükrü Bey, Burdur Askerlik

⁴⁰² İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 27 Haziran 1919, No:39, Muhtıra metni ve Clemenceau'un verdiği cevap için Bkz. Bayar, a.g.e., C.7, ss.2325-2333.

⁴⁰³ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 21 Temmuz 1919, No:60.

⁴⁰⁴ Aker, a.g.e., s.257, ATASE Arş., K:36, G:58, B:1.

⁴⁰⁵ Aker, a.g.e., s.244.

⁴⁰⁶ Aker, a.g.e., ss.245-246.

Dairesi Başkanı Albay İsmail Bey'in de yardımı ile muhalif olan Mutasarrıfın, müdahalesine fırsat vermeden cephaneyi Nazilli'ye getirebildi⁴⁰⁷.

Söke'de ise tamamen farklı bir durum söz konusu idi. Söke İdare Meclisi, hububat aşar ambarlarından askeri iaşe için 135. Alaydan yapılan talebe karşı, Alayın bölgeden çıkarılmasını istedi. Söke Mevki Komutanı Binbaşı Saip konuyla alakalı şu telgrafi gönderdi:

“Vatanın önemli bir parçası olan Aydın vilayetinin, alçak Yunanlılar tarafından işgalinden bu güne değin, binlerce hamiyetli fedakâr Türk gayelerine vasıl olmak için, kanlarını akıtmak için memleketin dört bir yanından gelmişlerdir. Söke zenginleri müstesna olmak üzere, herkesi takdir eder. Millete şeref verecek iş bu mukaddes harekâtı milliyemiz, altın kalemlerle yazılacağı muhakkaksa da hangi hisse mağlup olduğu anlaşılamayan Söke'de, bir kısım ahali hususi maruzayı idrakten aciz ve vaziyeti takdir edememektedirler. Burayı teşrifinizde korktuklarından dolayı, zelilane mukaddesi davamız uğrunda her türlü yapılacak işte, bize destek olmak ibrazı fedakariden geri durmayacaklarını vaat eden heyet dağılmış, her hangi bir şeye karışmaktan imtina ettiği gibi, burada İtalyan Kumandanına müracaat ederek Söke'de zabitanın ve bahusus binbaşının tehtidkar bir vaziyette bu uğurda kendilerini izah ettikleri ve zabitanın ahaliden birçok para aldığını ifade ederek şikâyetle bulunmuşlar ve hatta Söke'den çıkarılmamızı bile talep etmişlerdir. İtalyan Kumanda eşrafi bu surette içtima ettikten sonra, bu işten Binbaşı'nın sarfi nazar etmesi hakkında İtalyan Kumandanı bir lisanı nezaketle Kaymakama bildirmiştir. Burada zabitan için yapılacak bir iş kalmadığı için, başka taraftan istihdam görülüşü takdirde keyfiyetin inbası⁴⁰⁸.”

Albay M. Şefik, Alayı Söke'ye çıkartmak isteyen Kaymakam Vekili ile bu düşünceye iştirak eden İdare Meclis üyelerinin tutuklanarak gönderilmesini istedi. Sorun bu şekilde muhaliflere gözdağı vermek sureti ile halledildi⁴⁰⁹.

⁴⁰⁷ Aker, a.g.e., ss.246-247.

⁴⁰⁸ ATASE Arş., K:436, G:29, B:1.

⁴⁰⁹ Aker, a.g.e., ss.247-248.

Nazilli Kaymakamlığı uhdesinde bulunan Aydın Mutasarrıfı da, bölgede düzen ve intizam kalmadığı yönünde hükümete şikâyetinde bulundu. Denizli'deki idareciler ise doğrudan Kuva-yı Milliye'yi hedef alarak Damat Ferit'e şikâyetinde bulundular. Şikâyetin belli başlı konuları şunlardı:

1-Kuva-yı Milliye'nin Jandarma deposundan tüfek ve cephane aldığı,

2-Tavas'ta da Kuva-yı Milliye'nin silah ve cephane almak istediği,

3-150 silahlı adama sahip Zurnacı ve Tahtacı İbrahim'in, Sarayköy'ün Kadıköy Bucağına 14 Temmuz 1919 gece yarısından sonra gelerek, Jandarmaların silah ve cephanelerini almaları, daha sonrada bucak müdüründen adamlarının iaşesi için 2000 liranın toplanmasını istemiş olmaları. Demirci Mehmet Efe'nin ise Sarayköy'e gönderdiği mektupla 5000 lira ile 150 çuval unun 1 haftaya kadar gönderilmesini istemiş olması,

4-Bütün grupların hapistekilerin tahliyesini isteyerek, idarecileri tehdit edildiği,

5-Demirci Mehmet Efe yönetime karşı ayaklanırsa, karşı koyacak kuvvetlerinin olmadığı, jandarmaların dahi bunlara katılacağı, amaçlarının karışıklık çıkartarak hükümeti zora sokmak olduğu, böyle giderse her yerin anarşi içinde kalacağı, bunun içinde hemen iki nizamiye taburunun hızla sevkini şart olduğu bildirildi⁴¹⁰.

İstanbul Hükümeti Kuva-yı Milliye'nin engellenmesi yönünde emirler göndermeye devam ederken⁴¹¹, bölgeye gelen İtilaf Devletleri temsilcileri de Kuva-yı Milliye taraftarlarını uyuşturma yönündeki faaliyetlerine devam ettiler. 17 Mayıs 1919'da Aydın faciasını araştırmak üzere bölgeye gelen, Afyonkarahisar İtilaf Kuvvetleri Komutanı ve General Fonş Desperrey mümessili Fransız Deniz Binbaşısı Mösyö Layon, Yunanlıların harekâtını bütün varlığı ile beğenmediğini ve şayet İzmir faciasının yüzde birinin olacağını Fransa bilse, Yunan işgaline kesinlikle razı olmayacağını ifade ederek; *"bu kadar rezaleti yapanların başı köpek gibi ezilir"*⁴¹² demişti. Oysa Fransa'nın Paris Konferansı'nda hala Yunan işgaline ses çıkarmaması ve üstelik Fransız Başbakanı Clemenceau'nun Türkleri suçlaması, Binbaşı'nın hiçte samimi olmadığını göstermekte idi.

⁴¹⁰ ATASE Arş., K:258, G:9, B:1.

⁴¹¹ ATASE Arş., K:258, G:32, B:1.

⁴¹² ATBD, Y.51, S.113, B.No:4157.

Yunanlıların gerek Paris Konferansı'nda ve gerekse Anadolu'daki işgal hareketine en büyük destekçisi durumundaki İngilizler, bölgeye gönderdikleri çeşitli düzeydeki askeri yetkililer vasıtasıyla, Yunanlılar lehine faaliyette bulunuyorlardı. 2 Ağustos 1919'da Aydın'a gelen bir İngiliz Generali, Çine'ye gönderdiği askeri yetkililer ile *"Aydın Mültecilerinin memleketlerine dönmelerini ve Yunan Kuva-yı askeriyesinin İngiliz Başkonsolonsunun emrine girmesi nedeniyle asayiş hususunda endişeye mahal olmadığını beyan ederek, memleketlerine gitmelerine bir mani olanlara bakmayarak gelmelerini"* tavsiye etmişti. Ahali Yunan işgali devam ettikçe katiyen geri dönmeyeceklerini söylemişse de, İngiliz yetkililer bu ifadelerin Aydın'daki Generale arz edilmesi için, iki memurun ahali namına beraber gelmelerini talep ve ısrar etmişlerdi. Ahali ise ancak General'in Söke'ye ya da başka bir mahale geldiği ve talep ettiği takdirde hep birlikte davete icabet edeceklerini bildirmişti⁴¹³.

İzmir'deki İngiliz Amirali'nin maiyetinde bulunan ve 19 Temmuz'da Denizli'ye gelen İngiliz Binbaşı Havlinson, Kuva-yı Milliye taraftarlarını etkisiz hale getirmek için uğraşmıştır. Havlinson'un Türk halkına telkin ettiği fikirlere göre, Yunanlıların daha fazla kuvvetle Denizli'ye gelmesinin imkanı yoktur. İzmir'de zaten karışıklık içindedir. Kuva-yı Milliye'nin hızlı ve düzenli hareketi ise Yunanlıları Aydın'dan atmaya çoktan yeterli olacaktır⁴¹⁴. Yunanlıların durumlarını kuvvetlendirme ve işgali genişletme adına sürekli takviye kuvvet aldıkları, Anadolu'nun işgalinde ise Yunanlıların en büyük destekçileri İngilizler olduğu halde, Binbaşının söylediklerinin tamamen Türk halkını uyuşturmak amacıyla söylenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Örneklerde de görüldüğü gibi İtilaf Devletleri temsilcileri halkın zihnini karıştırma, Yunanlılara karşı mukavemet gücünü kırma, her şeyi büyük devletlerin inisiyatifine bırakma ve kurtuluşu İtilaf Devletlerinden beklemeleri için halka samimi olmayan düşüncelerini beyan ederek, direniş taraftarlarının gayretini boşa çıkarmaya çalışmakta idi.

İstanbul Hükümeti dolaylı şekilde Kuva-yı Milliye'yi engelleyemeyeceğini anlayınca, doğrudan bölgeye kuvvet sevk etmek amacıyla Harbiye Nezaretini sıkıştırmaya başlamıştı. 23 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen telgrafta; Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı

⁴¹³ ATASE Arş., K:195, G:33, B:1.

⁴¹⁴ 2. Ordu Müfettiş Vekili Selahattin, 30.7.1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta şu kaydı düşer: Aydın hazin cinayasını tahkik için, General Desperey tarafından gönderilen bir Fransız zabiti de Kemali nefretle görülmüştür. Bkz. ATBD, Y.51, S.113, B.No:4157.

Hacı Şükrü ile Çete Reisi Demirci Mehmet Efe'nin, Isparta'da yayınladıkları beyannamelerin vatan menfaati ile asla uyuşmayıp, bu tarz dik başlı hareketlerin hızla önüne geçilerek, yakalanmaları için Harbiye Nezareti'nden komutanlıklara etkili bir tebligat gönderilmesi rica edildi⁴¹⁵. Harbiye Nazırı Şefik Bey ise verdiği cevapta; binlerce kişilik kuvvetin komutanlığını yapan Demirci Mehmet Efe'nin yakalanması için, onların kuvvetinden daha fazlasının bölgeye gönderilmesi gerektiğini, bunun ise şu durumda mümkün olmayacağından siyasi ve idari yoldan gerekli tedbirlerin alınmasını önerdi⁴¹⁶. 11 Ağustos'ta Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezareti'ne asayişli sağlamaktan aciz jandarma ile Demirci Mehmet Efe'nin yakalanamayacağından ve bu durum hükümetin haysiyetini ihlal edeceğinden bahsederek, bölgeye mutlaka düzenli tümenin gönderilmesi isteğini yeniledi⁴¹⁷.

Hükümette ve Harbiye Nezareti'nde Kuva-yı Milliye'ye karşı mevcut ön yargının giderilmesi amacıyla, gerek Albay M. Şefik, gerekse II. Ordu Müfettiş Vekili Albay Selahattin Bey çeşitli kereler Kuva-yı Milliye'nin kuruluşunu, amacını anlatan telgraflar gönderdiler⁴¹⁸. Albay M. Şefik 20 Ağustos 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta, Demirci Mehmet Efe ve Binbaşı Hacı Şükrü'den devlete olan bağlılıklarından ve ne derece fedakarane çalıştıklarından şöyle bahsetti:

“... Güvenilsin ki Kuva-yı Milliye hükümete tamamen yardımcıdır. Hele Hilafete olan bağlılığı tasvir ve tasavvur üstündedir. Bundan dolayı Kuva-yı Milliye'nin başında bulunan Alay Komutanlığından, vatanseverlik gereği istifa ederek zulüm görenlerin başına geçen Hacı Şükrü Bey ile kendisini devletin ve milletin hakları söz konusu olduğu şu vatanseverlilik anında, cidden bir hamiyet ve sadakat ile yönetime hürmet ederek, Yunan zulmüne karşı bütün maiyeti ve akrabasıyla

⁴¹⁵ Yeni Harbiye Başkanı Süleyman Şefik Paşa'nın, 15 Ağustos 1919'da bütün Kolordulara bir telgraf göndererek, “bundan sonra aralarında şifre ile temas etmelerini yasak ettiği öğrenilmiştir.” denilmektedir. Bu emir Milli çevrelerde hainane bir teşebbüs olarak yorumlanmıştır. Süleyman Şefik Paşa, bu emri Kuva-yı Milliyeyi dağıtmak ve bütün hazırlıklar hakkında, İtilaf devletlerinin bilgi edinmelerine fırsat sağlamıştı. Kolorduların açık muhabereleleri ile memleketin tüm askeri sırların düşman eline rahatlıkla geçeceğini belirtmektedir. Bkz. **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4158.

⁴¹⁶ **ATASE Arş.**, K:25, G:46, B:3.

⁴¹⁷ **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4165.

⁴¹⁸ 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, 8.9.1919 tarihinde Kuva-yı Milliye hakkında verdiği bilgi özetle şöyledir:

- 1- Kuva-yı Milliye Yunan mezalimine karşı silaha sarılmış, Aydın ve Aydın'a bağlı olan yerlerdeki halktan oluştuğu,
- 2- Miktarının sabit olmayıp 3.000 kadar olduğu. Bu sayının azalıp çoğalabildiği,
- 3- Yunan işgali ve mezalimi karşısında halkın yurtlarından göç ettikleri,
- 4- Kuva-yı Milliyenin bu günkü hali ile müdafaya kadir olduğu, fakat asıl amacının taarruz olduğu, Bkz. **ATASE Arş.**, K:317, G:133, B:2.

hayatını hiçe sayan Mehmet Efe'nin, hükümet tarafından kamuoyuna lakaplarıyla tanıtılıp cezalandırılması bir siyasi hatadır. Bunun giderilmesi ve düzeltilmesi memleketin kurtuluşu adına rica ederim⁴¹⁹."

Albay M. Şefik 2 Ağustos 1919 tarihli telgrafında, son günlerde halkın Yunanlılarla mücadeleden alıkonulması yönünde emir ve tebliğler aldığını Harbiye Nezaretine belirterek, Kuva-yı Milliye'nin kendiliğinden ortaya çıkmadığını belirtmiştir. Albay M. Şefik ayrıca, Müslüman halkın silaha sarılmasının vahşice tecavüz eden zalime karşı zorunlu bir savunma olduğunun göz önünde bulundurmasını istemiştir. Mevcut durum böyle iken Kuva-yı Milliye'nin önüne geçecek güç yoktur. Hükümetin Kuva-yı Milliye'yi engelleme teşebbüslerinin sonucu ise felaket olacaktır. Yunanlıların ayak bastıkları yerlerde Müslüman halka karşı yaptıkları mezalimin sonuçları ise şöyledir; *"Mevcut acıklı durumumuzu fırsat bilerek işgal altındaki topraklardaki Müslüman nüfusun çoğunluğunu Yunan lehine sürüp imha siyasetini acımasızca uygulamaktan ibarettir. Yunan işgali Aydın şehri ile beraber elli küsur köy halkının çevre köylere firarına ve iltica etmelerine sebep olmuş, insanlığı lekeleyecek bir sefalet maruz bırakmıştır⁴²⁰ ..."*

Albay M. Şefik, 20 Ağustos'ta Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta ise; *"...Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin bu yörenin erkeklerinden ve etraftan yardıma gelenlerden oluştuğunu ve bu kuvvetin yok edilmesinin de Yunan işgal kuvvetlerinin Aydın şehir ve köylerinden uzaklaştırılması ile mümkün olacağını"* tekrarlar ve ısrarla bildirdi⁴²¹.

Bu tarihlerde Harbiye Nezareti'nin Yunan mezalimi hakkında ayrıntılı bir *"delailnameye"* havi bir rapor istediğini, Albay M. Şefik'in 11 Ağustos tarihli telgrafından öğrenmekteyiz. Albay M. Şefik Bey telgrafa verdiği cevapta; Nazilli'den Kuşadası'na, Aziziye kadar olan Aydın mıntıkasında Yunanlıların yaptıkları mezalim neticesinde zayı olan nüfus, yakılan köyler, gasp edilen mallar hakkında raporun hazırlandığını ancak, İzmir'den Aziziye'ye kadar gerek Yunanlıların ve gerekse Rumların yaptığı cinayetler hakkında rapor hazırlanmasının mümkün olmadığını bildirdi⁴²².

⁴¹⁹ ATBD, Y.51, S.113, B.No:4165

⁴²⁰ Aker, a.g.e., s.251.

⁴²¹ ATASE Arş., K:37, G:138, B:4.

⁴²² ATASE Arş., K:194, G:228, B:1.

Harbiye Nezareti ile bölgedeki askeri yetkililer arasındaki haberleşme bu şekilde devam ederken, 1919 Ağustos'unun ilk haftasında Paris Barış Konferansı Batı Anadolu'nun durumunu inceleyerek, Yunanlılar ile Kuva-yı Milliye birlikleri arasında sınır çizilmesine karar verdi. Konferans bu amaçla Kuzey Anadolu İtilaf Devletleri İşgal Kuvvetleri Komutanı Mareşal Milne'yi görevlendirdi⁴²³. General Milne'nin Anadolu İşgal Kuvvetleri Komutanı olması ardından İzmir Valisi tüm Mutasarrıflık ve Kaymakamlıklara dikkat çeken bir telgraf göndermiştir. Geçici olan Yunan işgalinin düzenlenmesi ve işgal bölgesinin sınırının çizilmesi için General Milne başkanlığında şehre bir İngiliz asker heyeti gelmiştir. Heyetin vazifesini rahat bir şekilde yürütebilmesi için Milli teşkilat namı altında toplanan ve her ne suretle olursa olsun siyasi menfaatlere ters olan bu çetelerin dağıtılması gerekmektedir. Telgrafa göre “*bu nasihatlerin aksi hareket memleket için aynı zamanda hıyanet ve cinayettir. Buna cüret edenlerin her kim olursa olsun tedipleri mukarrerdir*⁴²⁴.” Görüldüğü gibi aslında Yunan menfaatlerine hizmet amacıyla bölgeye gelen General Milne heyeti hükümet ve idareciler tarafından memleketin durumu adına olumlu bir gelişme olarak görülmekte ve mücadeleyi engellemek içinde kullanılmaktadır.

Bu telgraf İstanbul Hükümetinin ve idarecilerinin acizlik ve çaresizlik içinde nasıl kıvrandıklarını göstermektedir. Çünkü ne kendilerine nede Türk halkına güvenmektedirler. Türk halkının canı ve kanı pahasına vatanını kurtarmaya azmetmiş olması küçük görülmesine karşı, İtilaf Devletlerinden merhamet bekleyen hallerini, siyaseten işleri halledebilecekleri yalanı ile kapatmaya çalışmaları, bu kişilerin korkaklık ve iradesizliklerini çok iyi göstermektedir

Bundan sonra General Milne, Yunan işgal kuvvetlerinin işlerini İtilaf Devletleri'nin işi kabul ederek, merkezi hükümeti Yunanlılar lehine sıkıştırmaya ve tehdiye başlamıştır. Bu teşebbüsler sonucu bir süre sonra “*Milne Hattı*” meselesi ortaya çıkacaktı⁴²⁵. Bu durumda İstanbul hükümeti, Kuva-yı Milliye'nin faaliyette bulunmaması yönünde baskılarını artırırken, Yunanlılar işgal bölgelerini genişleterek, önemli stratejik noktaları tahkim etme faaliyetlerine hız vereceklerdir⁴²⁶.

⁴²³ Aker, **a.g.e.**, s.253.

⁴²⁴ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 16 Ağustos 1919, No:83.

⁴²⁵ Bayar, **a.g.e.**, C.7, ss.2239-2240.

⁴²⁶ **ATASE Arş.**, K:42, G:33, B:1, “İç işleri Bakanlığının tamimini yayan İngiliz ajansı, Milliyecilerin “dağılmasını” değil “imhasını” istediğini bildiriyor” şeklinde habere yer verilir. Bkz. İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 18 Ağustos 1919, No:84.

Harbiye Nezareti'nden II. Ordu Müfettiş Vekili Albay Selahattin Bey'e gönderilen yazıda, General Milne'nin yazısı üzerine milletin kurtuluşu adına her çareye başvurulacak, Kuva-yı Milliye'nin tecavüzlerinin engellenmesi bildirildi⁴²⁷. Albay Selahattin 18 Ağustos 1919 tarihinde 12. Kolordu Komutanlığına durumu bildirerek, şimdilik savunmada kalınması hususunun bizzat ve cephelerdeki birlik komutanları aracılığıyla diğer uygun kişilere, Reddi İlhak Heyetlerine ve Kuva-yı Milliye Komutanlarına tebliğ ettirilmesini rica etti⁴²⁸. Albay Selahattin Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir diğer şifrede de; vicdanları sızlatan Yunan mezaliminden doğan Kuva-yı Milliye'nin amacının, Yunanlıların daha ileri gitmemesi veya tarafsız bir bölge oluşturulması olmayıp, Yunan mezalimi altındaki kadınları, hayat ve namuslarını düşünerek gerekirse tamamen mahvoluncaya kadar çalışmaya azmettiklerini tekrar etti.

Albay M. Şefik yukarıdaki hatırlatmalara ilaveten, Kuva-yı Milliye üzerine kuvvet sevkinin feci sonuçlar doğuracağını muhtemel olduğunu, milli faaliyete karşı hükümetin yapacağı şeyin, bu faaliyetlerin hareket yönünün hükümetin siyaseti ile uzlaştırılmasından başka çare olmadığını Harbiye Nezaretine bildirdi⁴²⁹. Harbiye Nazırı 22 Ağustos tarihli telgrafında, Kuva-yı Milliye'nin amacını kendisinin çok iyi bildiğini belirtmiştir. Fakat bazı kişilerin bu kutsal görevi suiistimal ederek kişisel hırslarına düştüklerini, vatani savunan kahramanların arkasında vatanseverlik kisvesine bürünmüş bazı kişilerin yağmaya giriştiklerini ve asayişi bozarak düşmanın amacına ulaşmasını kolaylaştırdığını bildirdi⁴³⁰. Çeşitli kereler Kuva-yı Milliye'nin oluşumu, amacı ve şartları hakkında bilgi verilmesine karşı, İstanbul'un Kuva-yı Milliye'yi İttihat ve

⁴²⁷ **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4167.

⁴²⁸ Albay Selahattin telgrafta, Kuva-yı Milliye'nin maksadını şu şekilde belirtir: Hukukun sağlanması, namusun korunması kutsal amacıyla milletin ruhundan doğmuş olan Kuva-yı Milliye'nin maksadı, Yunanlıların işgallerinin sınırlandırılması veya orada bir tarafsız bölge oluşturulmayıp, işgal bölgesinde kalan din kardeşlerinin hayat ve namuslarının korunması için mücadele ettikleri ve bundan dolayı milletin amacının Yunanlıları denize dökünceye kadar fedakârlıkta bulunmak ve bunun için gerekirse mahvoluncaya kadar çalışmaktan ibaret olduğu..." Bkz. **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4169.

⁴²⁹ **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4171.

⁴³⁰ **ATASE Arş.**, K:37, G:138, B:3, Süleyman Şefik Paşa'nın Kuva-yı Milliye'nin asayişi bozduğu yönündeki ithamlara, Albay M. Şefik hatıratında şu şekilde cevap verir: "Mütarekeden sonra karargahımla Aydın çevresine geldiğim zaman, il ve ilçe merkezindeki zengin kimseler, yarım saatlik köylere dahi gidemiyorlardı. Zenginler dağa kaldırılır, sık sık adam öldürülürdü. Köyler değil hatta bucak ve ilçe merkezleri basıldı. İlçe hapishanesinin muhafız jandarmaları şehit edilerek, tutuklular zorla tahliye edildi. Kısacası asayiş ve emniyet yoktu. Bunu inkâr edecek kimse çıkamaz. Kuva-yı Milliye oluştuktan sonra hiç suç işlenmediğini iddia etmemekle beraber, Kuva-yı Milliye hangi zengin kimseyi dağa kaldırdı ve hangisinden tehditle binlerce lirasını aldı? Hangi köyü veya hangi hükümet binasını bastı? Adam öldürme olduysa ne nitelikte oldu? İnsaflica söylemek gerekirse, Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkmasından önceki cinayetler idare ve halk adına çirkin şeylerdi. Kuva-yı Milliye, asayiş konusunda idarecilere tamamen yardımcıydı..." Bkz. Aker, **a.g.e.**, s.275.

Terakki'nin bir oyunu olarak görme eğiliminin sürdürdüğünü görülmektedir⁴³¹. Harbiye Nezareti'nin 23 Ağustos 1919 tarihli telgrafı da bu kanıyı destekler mahiyettedir. Albay M. Şefik'in faaliyetlerinin devamını zaruri ve haklı görmesi kanaatine katılmayan Harbiye Nazırı, İtilaf Devletlerinin düşmanlığını üzerine çekecek her türlü hareketin ülke menfaatlerine zararlı olduğunu belirtmiştir. Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerinin İtilaf Devletlerinin askeri harekâtına sebebiyet verebileceğinden, hangi gerekçe ile olursa olsun bu tarz hareketlerin tasvip ve teşvikinin mümkün olamayacağı konusuna da telgrafta dikkat çekilmiştir⁴³². Bu telgraf Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışını, amaçlarını anlamama konusunda İstanbul'un ne derecede katı ve kararlı olduğunu ortaya koymaktadır.

İstanbul'dan Kuva-yı Milliye'yi dağıtma yönünde artarda talimatlar gönderilmesine karşı, Yunanlılar işgal bölgelerini genişletmek için⁴³³ halkı silahlı savunmaya tahrik etmeye çalışıyorlardı. Bu amaçla 1 Eylül 1919 tarihinde hiç bir sebep olmaksızın top ateşi açarak, Bacemiye Köyü'nü tamamen yakarak, halkından da pek çok kişiyi öldürmüşlerdi⁴³⁴. Harbiye Nezareti'nden Yunanlıların taciz edilmemesi yönündeki emirlere, Aydın ve Muğla Havalesi Kuva-yı Milliye Genel Komutanı Demirci Mehmet Efe'nin 18 Ekimde verdiği cevapta, durumun zorluğuna rağmen bir süre daha düşmana karşı savunmada kalacağını, ancak bu durma süresinin çok devam

⁴³¹ **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4171, 25 Ağustos'ta Harbiye Nazırı 57. Tümen Komutanlığına gönderdiği telgrafta: Hükümetin, milletinde istemediği çeteciliği her açıdan zararlı gördüğü, İngilizlere hoş görülme her türlü hareketin önlenmesi ve bu amaçla Kuva-yı Milliye'nin taarruzi harekâtının her durumda yasaklanmasının beklendiğini bildirir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:194, G:72, B:1, 3 Eylül 1919'da Harbiye Nazırı Konya'da, 12. Kolordu Komutanlığına Kuva-yı Milliye tarafından bir tecavüzün meydana gelmesi, devlet siyasetini ve ülkenin geleceğini tehlikeye atacağından, her türlü vasıtaya başvurarak bunun engellenmesini sağlanmasını istemiştir. Bkz. **ATBD**, Y.51, S.113, B: 4178.

⁴³² **ATBD**, Y.51, S.113, B:4175.

⁴³³ **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4179, **ATASE Arş.**, K:42, G:33, B:1

⁴³⁴ **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4179, Yunanlıların devam eden tecavüzleri karşısında, Dahiliye Nazırı şunları yazmıştır: İzmir ve mülhakatında ika olunan mezalim ve fecayi-i tahkike memur Heyetin vazifeye başlamasından itibaren, Kuva-yı İşgaliye Kumandanlığı General Milne'ye verilmiş ve Yunanlıların tecavüzatına meydan verilmeyeceği taahhüd olunmuş idi. Buna rağmen İngiliz zabitanının mevcut olduğu yerlerde dahi, İslam ahaliye yapılan tecavüzat, İtilaf mümessilleri nezdinde tekrar icra buyrulan teşebbüsleri siyasiye üzerine men edilmiş ise de, vesikalı istihbarata nazaran Yunanlıların işgalleri altında bulunan mahallerde, İslam ahali hakkında fecayi-i ikama devam etmekte oldukları ve bunun için gerekli dahi taarruzda kıyam edeceklerinin düveli muazzamaca tekrarlanmasına karşı, Yunanlıların işgal bölgelerinde bir takım fecaiye ve mezalime devam etmeleri, İslam ahalinin asabiyetini tahrik edeceği ve zaruri olarak mukabele mecburiyetinde bırakacağı ve bu durumun doğuracağı sonuçlardan tamamen Yunanlıların mesul oldukları, İzmir'deki Kuva-yı Mütellife Kumandanlığına tebligatı acile ve müessireyi ifası zimmında icab edenler, zimmında lütfen gerekli teşebbüsleri lazimedede bulunulması. Bkz. **Cum. Arş.**, F:272.0.0.14, Y: 75.22.5.

edemeyeceğini bildirdi. Çünkü düşmanın levazımını ve tahkimatını tamamlamak ve kuvvetlerini arttırmak için fırsat verilmiş olunacağını hatırlattı⁴³⁵.

Milli harekete karşı yürütülen tüm bu olumsuz hareketlere karşı, 27 Kasım 1919 tarihinde Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e gönderdiği önemli telgraf şöyledir:

“Vatanımızı parçalanmaktan kurtaracak, düşmanlarımızın her türlü istilacı emellerine set çekecek tek dayanak noktamızın, başta şerefli ordumuz olduğu halde, dünya kamuoyuna (şifre)gücümüzü tanıtan, mevcut teşkilatımız olduğunu biliyorsunuz. Hâlbuki zamanın acil ihtiyaçlarından doğmuş bu teşkilatın asıl temel taşı oluşturacak olan mahal(şifre) teşkilatının hemen pek çok yerde yapılmamış, son zamanlarda yapılan araştırmalarda anlaşılmıştır. Bu çok önemli ve hayati meseleye acilen çare bulmak, vatanın geleceği ile alakalı olan milli teşkilatı sağlam esasa dayandırmak amacı ile üç kolordu ve tümen komutanlarının ve askerlik şubesi başkanlarının bu mukaddes görev ile doğrudan doğruya meşgul olmaları, nizamnameye göre Teşkilatı Milliye'yi mahalle ve köylere kadar esaslaştırarak, adım adım usulü ve nizami doğrultusunda vilayet ve bağımsız sancak ve Heyeti Merkeziyelerine varıncaya kadar iyileştirilmeleri ve düzenlenmeleri ve bu konuda temasta buldukları mülki idarecilerin vatansever yardımlarından azami surette faydalanmaları gerektiği kararlaştırılmıştır
436 „

Belgelerde de görüldüğü gibi İstanbul Hükümetinin mücadeleye olan menfi tutuma karşı, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Sivas'tan yükselen sedada, Milli Hareketin mahalle ve köylere kadar yaygınlaştırılıp, iyileştirilmesinin hayati olduğunu bildirmesi, vatansever gayretlerden ve bölgedeki askeri görevlilerden azami ölçüde faydalanılmasını istemesi, iki görüş arasındaki farkı en açık şekilde göstermesi bakımından önemlidir.

⁴³⁵ ATASE Arş., K:200, G:42, B:1.

⁴³⁶ ATBD, Y.51, S.113, B.No:4183.

D-JANDARMA GENEL KOMUTANI ALİ KEMAL PAŞA’NIN NAZİLLİ’YE GELİŞİ VE BİNBAŞI HACI ŞÜKRÜ’NÜN CUMHURİYET İLANINA KALKIŞMASI

Bir önceki konuda ayrıntılı şekilde bahsedildiği gibi Denizli’den, Burdur’dan Kuva-yı Milliye muhalifleri tarafından İstanbul’a sürekli şikâyetler gönderiliyordu⁴³⁷. İstanbul Hükümeti hem şikâyetleri karşılıksız bırakmadığını göstermek için, hem de etkisi altına alamayacağını anladığı doğudaki ulusal harekete karşı en azından batıdaki ulusal hareketi denetim altına almak amacıyla Umum Jandarma Komutanı Ali Kemal Paşa’yı yanında eniştesi Erkânıharp Kaymakam Mustafa Reha Bey’de bulunduğu halde Batı Anadolu’ya gönderdi⁴³⁸. Bu gezi sayesinde vaziyetin yerinde denetlemesi ve doğrudan İstanbul’a karşı tavrı olmayan batıdaki direnişçiler ile irtibat sağlanması amaçlanmıştı⁴³⁹.

Ali Kemal Paşa’nın tutsak mı edilsin, yoksa öldürülsün mü diye Demirci Mehmet Efe’nin kendisine sorduğu Celal Bayar Ali Kemal Paşa’nın bölgeye gelmesinden sonraki olaylardan şöyle bahsetmiştir;

“İsmail Hakkı adındaki genç telgrafçı, Köşk karargâhında kimsenin farkına varamayacağı yere makinesini yerleştirerek, merkez ile ilçeler arasındaki resmi telgraflarda Kuva-yı Milliye ile ilgili olanları alıp, Demirci Mehmet Efe’ye vermekteydi. İsmail Hakkı bir ara Tavas Heyet-i Milliyesinden “ Denizli de Umum Jandarma Komutanı Ali Kemal Paşa Hazretlerine” bir telgraf çekilip, altında da ilçe Kaymakamı Ali Rıza Bey’in imzası vardı. Telgrafta Ali Kemal Paşa’nın livaya teşriflerinden memnuniyet duyulduğu kaydedildikten sonra, Kuva-yı Milliye’nin hürmet ve tazimlerinin Zat-ı Hazreti Padişahîye arzına delaletleri, “Heyet-i Milliye” namına istirham olunuyordu. Bu bir anlamda Kuva-yı Milliye’yi boğmak isteyen Sultan Vahdettin’e kulluk ve bağlılık telgrafıydı. Aynı mealde benzer kelimelerle liva ve bazı ilçelerinden de Jandarma Umum Kumandanına telgraflar geçti.

⁴³⁷ ATASE Arş, K:258, G:9, B:1.

⁴³⁸ Akşin, a.g.e., ss.496-497.

⁴³⁹ Aydınel, a.g.e., s.251.

Denizli Mutasarrıfı'nın Kaymakamları üzerinde ve mahiyeti üzerinde otoritesi vardır. Denizli'nin İstanbul'dan gelen bir Komutana bu şekilde davranmaması, daha dikkatli davranılmasını gerektiriyordu⁴⁴⁰."

Çok geçmeden telgraflardan haberdar olan Demirci Mehmet Efe ve Binbaşı Hacı Şükrü, Bayar'ın yanına gelerek ne yapılması gerektiğini sordu. Bayar ise Efe'ye "öldürmek kolaydır, ama doğru değildir. Ancak serbest bırakmakta zararlıdır" dedi. Efe Bayar'ın demek istediğini anlamıştı ve zeybek usulüne göre, Jandarma Umum Komutanı Paşa'nın tutuklanmasına karar verildi. Efe, yanındakilerle hemen Nazilli'ye gitti. Umum Jandarma Komutanını güvendiği kızanlarının muhafazası altında oraya hapsedti⁴⁴¹. Bu durum gazetelere "Nazillide Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa hapsedildi, Hacı Şükrü, Paşa'yı bırakmak için İstanbul'dan 5.000 tüfek 15.000 sandık cephaneye ve top istiyor" şeklinde yer aldı⁴⁴².

Mevcut durum üzerine Binbaşı Hacı Şükrü 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik'e bir telgraf göndermiştir. Hacı Şükrü'ye göre eski usulde jurnalcılık için bölgeye gelen Ali Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye'yi tamamen zararlı görmektedir. Bölgede binlerce namusa tecavüz edilirken, binlerce insan kurşuna dizilip köyler yakılırken, Müslüman halk aç ve çıplak yollarda perişan olurken, "Allah İstanbul hükümetine akıl ve insaf versin" diyen Binbaşı Hacı Şükrü, kendisinin de Paşa'yı zeybekçe esir ettiğini bildirmiştir. Binbaşı Hacı Şükrü ayrıca Paşa'nın serbest bırakılması karşılığında 5 bin tüfek, 15 bin sandık cephaneye, bin bomba, 4 makineli tüfek, 1 kudretli cebel takımı ve bin atım cephaneye istemiştir⁴⁴³.

Dâhiliye Nezareti'nin yerel idarecilere gönderdiği pek şiddetli emirlerle, Kuva-yı Milliye taraftarları aleyhindeki faaliyetleri sürüyordu⁴⁴⁴. Bu faaliyetlerde yeterli gelmeyerek Binbaşı Hacı Şükrü ve Demirci Mehmet Efe'yi takma adla lakaplandırarak, yakalamaları için yerel idarecilere emir verdiğini ve gazetelerin diline düşecek kadar inadında ısrarcı olması karşısında, Jandarma Genel Komutanının Nazilli'de misafir edilmesi Albay M. Şefik Bey'i de memnun etmişti. Bu durumun Kuva-yı Milliye'nin kurulması ve mücadelesindeki amaç ve saflığın İstanbul'da duyulmasına bir vesile

⁴⁴⁰ Bayar, a.g.e., C.7, s.2267.

⁴⁴¹ Bayar, a.g.e., C.7, ss.2268-2269.

⁴⁴² İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 21 Ağustos 1919, N:87.

⁴⁴³ Aker, a.g.e., s.252.

⁴⁴⁴ İstanbul Hükümetinin ve Harbiye Nezaretinin, Kuva-yı Milliye'nin faaliyette bulunmaması dağıtılması, Demirci Mehmet Efe ile Binbaşı Hacı Şükrünün yakalanması hakkında bkz. ATBD, Y.51, S.113, B.No:4165.

olması düşünölmekteydi⁴⁴⁵. Durumdan haberdar edilen Albay M. Şefik, hemen Nazilli'ye gitti. Ali Kemal Paşa'ya İstanbul Hükümetinin Kuva-yı Milliye aleyhindeki tutumlarının kendilerini nedenli zora soktuğunu anlatarak, kendisinden Kuva-yı Milliye lehine raporlar yazmasını istedi. Ali Kemal Paşa ise Uşak'tan, Balıkesir'den yazdığı raporları göstererek hükümetten şikâyet etti. Albay M. Şefik, Ali Kemal Paşa'nın alıkonulması bahanesiyle, İstanbul Hükümetini Kuva-yı Milliye aleyhtarlığından vazgeçirmek için bir telgraf gönderdi. Telgrafta özetle şunlardan bahsedilmiştir:

1- Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkış nedeni ortada iken, Dâhiliye Nezareti'nin Kuva-yı Milliye'yi engelleme çabalarının anlaşılammaktadır.

2- Teftiş için Nazilli'ye gelen Jandarma Genel Komutanı Ali Kemal Paşa'nın, Nazilli'de bir müddet için kalmalarının Aydın Kuva-yı Milliye Komutanı tarafından rica edilmiştir.

3- Bu olaya Yunanlıların Aydın'dan gönderdikleri bir propagandacının cebinden, Alemdar gazetesinde vatanlarının müdafaası için canlarını ortaya koyan Demirci Mehmet Efe ve Binbaşı Hacı Şükrü hakkında İstanbul Hükümetinin yakalama kararının etkili olmuştur.

4- Aydın Kuva-yı Milliye'sinin varlığını ortaya çıkartan sebepler yok edilmedikçe, düşman kuvvetinden başka kuvvet bu teşkilatı yok edemeyecektir⁴⁴⁶.

Albay M. Şefik telgrafının devamında, Kuva-yı Milliye aleyhinde zorla icraata kalkışılmasının, bu çevredeki vatandaşların merkezi hükümetle bağlantısını kesintiye uğratacağını ve halkın güvenini zedeleyeceğini ifade etmesi, hükümetin böyle bir yola başvurmasını engellemek amacıyla söylenmiş olsa gerektir..

29 Haziran 1919'dan beri Kuva-yı Milliye Komutanlığını üzerine alan Binbaşı Hacı Şükrü, o sırada duruma hakim olabilecek silahlı kuvvetler ve taraflara sahip olan Demirci Mehmet Efe ile laubali denecek derecede samimi olmuştu. Efe'nin karakterini kavrayarak, üzerinde nasıl etkili olabileceğini de çok iyi biliyordu.

Albay M. Şefik, Binbaşı Hacı Şükrü'nün güç ve itibarının tümenin itibarı açısından önemli olması nedeniyle, Binbaşı Hacı Şükrü'ye arkadaşça nasihatlerde

⁴⁴⁵ Aker, a.g.e., s.253.

⁴⁴⁶ Aker, a.g.e., ss.254-255.

bulunarak, amaç doğrultusunda hizmet etmesine katkıda bulunuyordu⁴⁴⁷. Albay M. Şefik Bey'in İstanbul'dakileri İtilaf Devletlerine karşı zor durumda bırakmamak amacıyla, Kuva-yı Milliye adına çözümler aradığı dönemde; Binbaşı Hacı Şükrü ne sonuç doğuracağını düşünmeden; *“Aydın, Muğla, Burdur, Denizli ve Isparta vilayetlerinde çalışıyoruz. Kısmen Antalya'yı da bu bölge içine alabiliriz. Buralardaki valiler, kaymakamlar şöyleymiş, böyleymiş diye düşünüp duruyoruz. İşimize gelmeyenleri takım halinde kovarız. Buraları Milli Heyetlerle idare ederiz”* diyerek, Demirci Mehmet Efe'nin de buna taraftar göründüğünü ilave etmiştir⁴⁴⁸. Binbaşı Hacı Şükrü bu kadarla da kalmayarak, Albay M. Şefik'e o gün için şaka sayılabilecek şu sözü sarf etmişti: *“Bu sefer Aydın'ı zapt eder etmez, Cumhuriyet ilan edeceğim.”* Albay M. Şefik'in ortamın bu derece nazik olduğu bir dönemde, bu tarz tehlikeli şeylerin şaka dahi olsa söylenmemesini istemesini üzerine, Binbaşı Hacı Şükrü, *“kamuoyu nedir? Kamuoyu Demirci Mehmet Efe'dir. Bunu ele aldıktan sonra kamuoyu her yere gelir”* demiştir. Binbaşı Hacı Şükrü'nün bu düşüncesini Demirci Mehmet Efe'ye de anlattığını öğrenen Albay M. Şefik, Efe'nin durumu kendisine sorması üzerine verdiği cevapta: *“Böyle bir davranış, bütün Anadolu Türklüğü camiasından ayırmak ve bütün Anadolu'nun düşmanlığını aleyhimize davet etmek olacağını”* belirtir. Böylece Demirci Mehmet Efe bu zararlı düşünceden uzaklaştırılmış olur⁴⁴⁹. Bu olay Binbaşı Hacı Şükrü'nün enerjik ve atik kişiliği yanında, olayları tüm boyutları ile değerlendiremediğini bize göstermektedir. Binbaşı Hacı Şükrü'nün söylediklerinden Demirci Mehmet Efe gibi bununda yaptıkları ve yapacaklarının sürekli takip edilmesi gerektiği sonucu çıkarılmaktadır. Aksi halde Kuva-yı Milliye taraftarları çok zor durumlara düşebilecektir.

⁴⁴⁷ Bayar Binbaşı Hacı Şükrü hakkında şunları yazar: “Meşrutiyet inkılabının, o zaman ki subaylara aşılacağı fikirleri tamamen benimsemişti. Devrimci ve ihtilalcı olarak ileri hareketlerden, bu vasıfla adının anılmasından hoşlanırdı. Ancak bunların dayanağı olan maddi ve manevi kuvvet ölçüsü zayıftı. Bazı haller tutumu ile günün şartları icabı, bir sonuca başarı ile varmaktan ziyade kendisini aşırı harekete ifrat ve tefrite kaptırıyordu. Ama söz dinlemezde değildi.” Bkz. Aker, **a.g.e.**, s.260.

⁴⁴⁸ Bayar, **a.g.e.**, C.7, ss.2263-2264.

⁴⁴⁹ Aker, **a.g.e.**, s.261, Bayar'a göre durumdan haberdar olan Bab-ı Ali, Binbaşı Hacı Şükrü'nün babasını bizzat Nazilliyeye göndermek istemiş, fakat yaşlılığı nedeniyle Bab-ı Ali tarafından yazılan mektup, Binbaşı Hacı Şükrü'nün babası Ahmet Nedim Bey'e imzalatılarak, Köşke gönderilmiştir. Mektupta özetle “Padişaha karşı isyankâr bir harekette bulunmaktan vazgeçmesi” tavsiye olunuyordu. Gönderilen mektuptan da anlaşıldığı gibi Bab-ı Ali, Kuva-yı Milliye'ye karşı her türlü harekete başvurmaktan geri durmuyordu. Bkz. Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2265.

E- ÜÇYOL MUHAREBESİ

Köşk Cephesinin her bakımdan güçlendirilmesi ile uğraşılırken, Üçyol muharebesine kadar bölgede çok ciddi muharebeler olmadı. Fakat keşif kolları arasında küçük çaplı silah atışları devam etti. Bu keşif kolları sayesinde düşmanın konuşlanışı, kuvvet durumu, takviye alıp almadığı gibi konularda bilgi edinilerek, düşmanın sürekli yoklanması sağlanmıştı.

23 Temmuz 1919 tarihinde Umurlu ve civarına ait bir keşif kolunun, Kuva-yı Milliye Komutanlığına gönderdiği raporda; *“Umurlu’ya tahminen yarım saat mesafede beraberimdeki kuvveti ikiye taksim ederek, biri Söke’den diğeri demiryolunun Umurlu istikametine ilerlemeye başladım”* denilmektedir. Düşmana 400 m mesafede nöbetçilere rastlandığı, düşman nöbetçilerinin Umurlu deresinin 450-500 m güneybatısında bulunduğu ve postasının da köyün hemen yakınındaki büyük çınar ağaçlarının bulunduğu mevkide olduğu öğrenilmiştir⁴⁵⁰. 25 Temmuz 1919 tarihinde, sağ cenah komutanı Kuva-yı Milliye Komutanlığına gönderdiği raporda vaziyette değişiklik olmadığını bildirerek, Umurlu istikametine gönderilen piyade keşif kolu hakkında şu bilgileri verdi:

“Bu sabah 6-8 evvelde Umurlu istikametine gönderilen Yörük Ali çetesinden 6 kişilik piyade keşif kolu, cepheden tahminen 3 km ilerde tren yolu dağ muntikasında, hatta yakın bahçeliklerde, düşman ateşine maruz kalmıştır. Bir şehit, birde mecruh verip, ateş ederek çekilmiştir. Kuyucak Müfrezesinin cephe ilerisinde takriben 200 m mesafede, bahçe dâhilinde kulübeye yaklaşan biri haki elbiseli muvazzaf, diğeri milli kıyafetli 2 düşman neferi gerilerindekilerin ateş etmesi üzerine çekilip gitmişlerdir. Evvela arz olunan vaktadan şehit düşen neferi almak üzere giden asker dahi, piyade ateşi, bomba ile karşılaşmaları üzerine mezkûr ceset ve tüfengi alamamışlardır⁴⁵¹.”

26 Temmuz 1919’da Aydın’ın doğusundaki Köşk mevkine 6 km mesafede, (Bucan) deresinin batı sırtlarında mevzilenmiş olan Kuva-yı Milliye’nin sağ cenahına taarruz eden Yunanlılar, 4 makineli tüfek terk ederek ricat etmişlerdir⁴⁵². Yenipazar Çete zabitanın 27 Temmuz 1919 tarihli tahkikat raporunda; 1- Vaziyette değişiklik

⁴⁵⁰ ATASE Arş., K:461, G:5, B:1.

⁴⁵¹ ATASE Arş., K:461, G:29, B:1.

⁴⁵² ATASE Arş., K:22, G:53, B:2, ATASE Arş., K:37, G:130, B:4.

olmadığı, 2- Umurlu istikametinde gayet keşif bir duman tabakasının görüldüğü ve halende devam etmesi nedeniyle 8 neferlik bir keşif kolunun gönderildiği, 3- Civar köylerden toplanan ahali ile tahkimat yaptırıldığı hakkında, malumat verildi⁴⁵³. Sol cenahtan iki numaralı zabıt keşif kolu mülazım-ı evveli Ethem Bey'in 31 Temmuz tarihli raporunda; Buldan ve Bozdağan çetelerinin bir km ötesinde, 2 otomatik tüfekte tahminen 500 m ilerisinde ormanlık içinden atılan mermilerden, bir düşman piyadesinin olduğunun anlaşıldığı bildirilmiştir. Bu durum üzerine gönderilen keşif kolu düşmanın 10 kadar ölümlerini görmüş, birde şehit vermişlerdir. Efradın cephaneleri kalmadığı için ateşin kesildiği, düşmanın ricat ettiği ve keşfe devam edildiği hakkında bilgi verilmiştir⁴⁵⁴.

Ağustos başından itibaren Aydın ve Havalisi Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü'ye gönderilen telgraflardan, çatışmaların artarak şiddetlenmeye başladığı anlaşılmaktadır. Balyanbolu Heyeti Millisinin 1 Ağustos 1919'da gönderdiği, fakat Binbaşı Hacı Şükrü'ye 6 Ağustos da ulaşan telgraf göre Bozdoğan mücahidleri düşmana karşı ateşe başlamışlardır. Balyanbolu'da ise düşmanın Yerköy'e muavenete göndermekte olduğu imdat kuvvetinin Adagide çayında önü kesilerek, durumdan Üçyol mücahidini haberdar edilmiştir⁴⁵⁵.

Konya'dan II. Ordu Müfettiş Vekili Selahattin Bey'in Harbiye Nezareti'ne gönderildiği 7 /14 Ağustos 1919 tarihlerine ait istihbarat ve asayiş raporlarına göre, Kuva-yı Milliye açısından önem arz eden olaylar şöyledir:

“1- Ova cihetinde iki gün şiddetli devam eden muharebe neticesinde, 6-7 Ağustos'ta Yunanlılar Adagide'den Ödemiş'in 10 km güneyine tart edilerek, Ödemiş ovasına doğru firar etmişlerdir.

2- Yunanlıların saat 8'de Köşk'ün kuzeybatısında, Aydın'ın doğusunda, Baklaköy ovalarından Ödemiş'e doğru geçmek isteyen bir tabur kadar Yunan kuvveti üzerine Kuva-yı Milliye tarafından bir baskın neticesinde, bir makineli tüfek iğnam olunmuş ve 2 esir ile 40'a yakın maktul

⁴⁵³ ATASE Arş., K:461, G:74, B:1.

⁴⁵⁴ ATASE Arş., K:461, G:88, B:1.

⁴⁵⁵ ATASE Arş., K:462, G:138, B:1.

*verdirilerek, mezkûr taburun perişan surette dağıldığı haber alınmıştır*⁴⁵⁶.”

8 Ağustos 1919’da umum kaza ve nahiye Heyet-i Milliyelerine gönderilen telgrafta; Baklacık, Ambarcık, Dağemir cephesini tutan İsmail Efe kuvvetlerin Yunanlılarla 10 saat süren muharebede, düşmanın 300 maktul ve buna yakın yaralı verdikleri bildirildi⁴⁵⁷.

1919 Ağustosunun başlarında ordu cephe emrine 2 kudretli dağ topu gönderdi. Böylece 57. Topçu Kuvveti, ikişer toplu üç bataryaya yükseldi. Bu toplara ait cephanede boldu. Kuva-yı Milliye birlikleri istikrarlı şekilde artarak 5000 silahlı kuvvete ulaştı. Çeşitli yerlerdeki cephanelerde cephe gerisine nakledilmekteydi⁴⁵⁸. Üçyol muharebesi öncesindeki bu durum, Demirci Mehmet Efe, Binbaşı Hacı Şükrü ve diğer Kuva-yı Milliye Reislerinin Yunanlılar üzerine taarruzla Aydın’ın tekrar alınması fikrini uyandırdı. Kuva-yı Milliye birliklerinde, “*Biz varız, karşımızda da Yunanlılar vardır. Düşmanı memleketimizden söküp atıncaya kadar vuruşmalıyız*” düşüncesi hâkimdir. Cephe gerisinde milli heyetlerde, her gün artan maddi külfetten kurtulmak için, bu düşüncelyi destekliyorlardı⁴⁵⁹.

Büyük Menderes Nehrinin kuzeyinden ve dağ tarafından Umurlu ve Aydın’daki Yunan Kuvvetlerine karşı genel bir taarruz için, toplu halde Albay M. Şefik’in onayını almak istediler⁴⁶⁰. Fakat çok fazla hesaba katılmadığı anlaşılan Yunan kuvvetlerinin durumu şöyleydi; Yunan 1. Tümeni Büyük Menderes Havzasında, Tümen Karargâhı Aydın’da; 2. Tümeni Küçük Menderes Havzasında, Tümen karargâhı Bayındır’da; ihtiyat kuvvetleri ise Torbalı-Seydiköy arasında bulunuyorlardı. Bütün bu kuvvetler gerek birbiriyle ve gerekse hareket üslerine İzmir, Ödemiş, Aydın demiryoluyla bağlı olup, en az 15.000 kişiydiler. Ayrıca Tümenin teşkilat ve teçhizatı, İtilaf Devletleri askeri teşkilatına yakın, mükemmel bir seviyede idi. Ağır makineli tüfeklerinin yanında, her çekirdek piyade birliğinde otomatik tüfeklerin sayısı pek fazlaydı. Uzak mesafelere

⁴⁵⁶ 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey’in, 7 Ağustosta 2. Ordu Müfettişliğine gönderdiği telgraf şöyledir: 9.8.35 tarihinde Kepez’in Şimal garbinde, Baklacık köyü civarında hakim mevzide Tire yoluyla Aydın yolunun mahalli istikametinde, düşmanın Ödemiş geçirmek istediği tahminen bir tabur kadar kuvveti üzerine, İsmail Efe çetesi tarafından mühimce bir baskın ifa edilerek, 2 esir ve bir makineli tüfek iğnam ve 40’a mütecaviz maktul verdirilerek, mezkur taburun perişan surette dağıldığının, Heyet-i Milliyelere verilen raporlardan da anlaşıldığı keşif zabitanının işaretine atfen, Alay 68. Kumandanlığının 13.8.35 tarih ve 160 numarolu şifrede işaret kıldığı maruzdur. Bkz. **ATASE Arş.**, K:195, G:39, B:1-2.

⁴⁵⁷ **ATASE Arş.**, K:20, G:108, B:1.

⁴⁵⁸ **TİH**, C.2, K.1, s.195.

⁴⁵⁹ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2158.

⁴⁶⁰ Aker, **a.g.e.**, s.262.

tüfekle ateş edebiliyor ve bomba silahlarına da bolca sahiptiler. Bu ve benzer sebepleri çok iyi bilen Albay M. Şefik genel bir taarruz taraflısı değildi⁴⁶¹.

Diğer yandan Kuva-yı Milliye birliklerinin taarruz fikrini öğrenen İtilaf Devletleri, İşgal Kuvvetleri Genel Komutanı General Milne, Harbiye Nezareti ve İtalyan Generali aracılığıyla Tümen Komutanını sıkıştırıyordu⁴⁶². Harbiye Nezareti 20 Ağustos 1919 tarihli telgrafında, General Milne'den alınan haber doğrultusunda Yunan Kuvvetlerine taarruza hazırlanıldığının haber alındığını, derhal bunun önüne geçilmez ise çok kötü sonuçlar doğuracağını bildirdi⁴⁶³. Çine'de İtalyan Yarbay'ının 57. Tümen Kurmay Başkanlığına verdiği muhtırada da, Türk Nizamiye Kuvvetlerinin Kuva-yı Milliye birlikler ile birlikte Aydın'a taarruz edeceğinin haber alındığı bildirilerek, bölgedeki en büyük Türk Komutanının bu hareketi önlemesi istenilmişti⁴⁶⁴.

Tümen Komutanı Harbiye Nezaretine verdiği cevapta; düşmanın zulüm ve tecavüzü karşısında yerlerini terk etmek zorunda kalan Aydın şehri ile bölgedeki 70 Türk köyü halkının sefil ve perişan bir halde bulduklarını belirtmiştir. Bunlar yuvalarına dönmedikçe Kuva-yı Milliye birliklerini taarruz fikrinden caydırmak mümkün değildir. Diplomasi yoluyla Yunan işgalinin kaldırılması yönünde hareket edilmesi bildirilmiştir⁴⁶⁵.

İtilaf Devletleri adına General Milne'nin her fırsatta Kuva-yı Milliye'yi tesirsiz bırakmaya çalışmasına karşı, 30 Ağustos 1919 da Aydın Kuva-yı Milliyesi tarafından siyasi bir teşebbüs olarak şu telgraf çekilmiştir:

“Hükümet tarafından bir sureti bize bildirilen notanıza göre, kesb-i itla’ ettik. Siz müttetikler Başkumandanı sıfatıyla, Yunan Kıtaatı namına bize nota vermekle, Kuva-yı Milliye’yi müşkil vaziyete sokuyorsunuz. Bizler Hükümeti Osmaniye’nin emir ve müsaadesi ile Harekâtı Milliye’ye başlamadık. Bittabi onun emri nehyi ile de, bu hareketten feragat edemeyiz. Bizler Yunanlıların haksız yere İzmir havalisi, yani Aydın vilayetinde tecavüzlerinden ve bilhassa bu esnada icra eyledikleri mezalim, hak tanımazlıktan müteessir olarak, Yunanlıları oradan tamamen atmaya ahd-ı misak ettik. Yunan için silahlarımızı ele aldık.

⁴⁶¹ Aker, **a.g.e.**, ss.262-263, **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 22 Ağustos 1919, No:88.

⁴⁶² **TİH**, C.2, K.1, s.196.

⁴⁶³ **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 22 Ağustos 1919, No:88.

⁴⁶⁴ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2159.

⁴⁶⁵ Aker, **a.g.e.**, s.267.

Biz Düveli İtilafiye'ye karşı hiçbir fikri husumet beslemiyoruz. Onu bütün hareketimizle ispat ettik. Binaenaleyh şimdilik İngilizlerin icraatı adılanesine güvenerek Aydın Vilayetinin Yunanlılardan tedhirine intizaran, taarruzdan sarf-ı nazar ettik. Fakat silahlarımızı elimizde bulunduracağız. Eğer başta İngilizler olduğu halde, Düveli İtilafiye Yunanlıları bütün Aydın vilayetinden çıkartacak olurlarsa, biz şükranla derhal köylerimize döneriz. İşlerimizle, güçlerimizle iştiğal ederiz. Herhalde hudut tayini, muntıkayı taraifiye tehdidi gibi şeyler, bizi tatmin edemez. Vatandaşlarımız öte tarafta Yunan vahşetlerinin altında oldukça, istirahat bizim için mümkün değildir. Eğer İngiliz Kumandanları ... mani olmak istiyorlarsa, behemehal Yunanlıları Aydın vilayetinden ve güzel İzmir'den çıkartmalıdır. Yunanlıların Aydın ve İzmir'den çıktıkları takdirde, eğer Düveli İtilafiye lüzum görüyorsa, akdi sulha kadar İngiliz kıtaatı ikame edebilir.

Herhalde Yunanlıların bu havaliden yakın zamanda çıkarılacağından ümitvar olarak, silah bedeste bir halde intizar edeceğiz. Fakat Düveli İtilafiye'nin adaletkeranına olan bu itimadımıza rağmen, Yunanlıların Aydın vilayetinde ikası gibi bir durumda kalırsak, bittabi Kuva-yı Milliyemiz sırf Yunanlılara olmak üzere, hareket başlatmak mecburiyetindedir. Bu halde bittabi mesuliyet bize ait olmayacaktır⁴⁶⁶. ”

Telgrafta Kuva-yı Milliye'nin Osmanlı Hükümetinin emriyle mücadeleye başlamadığı gibi, onun emriyle mücadelenin vazgeçmeyeceği, Kuva-yı Milliye'nin amacının Yunanlıları vatan toprağından tamamen kovmak olduğu, müttefiklere karşı hiçbir husumetin olmadığı, Yunanlıların Aydın ve İzmir'i terkleri durumunda herkesin işiyle gücüyle meşgul olacağı, Yunanlılar harekete başlarsa kendilerinin de ellerindeki silahı Yunanlılara çevirmekten geri durmayacakları gibi oldukça önemli konulara yer verilmiştir. Telgrafta, Yunanlıların İzmir ve Aydın'dan çıktıkları takdirde İngiliz kıtaatının ikame edilebileceğinin belirtilmesi, direnişteki öncelikli hedefin Yunanlıların bölgeden defedilmesi olduğunu bize bir kere daha hatırlatmaktadır.

Albay M. Şefik taarruz fikrine İtalyanların muhalefetine karşı, İtalyan Komutanına verilecek cevabın Tümençe değil de Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı

⁴⁶⁶ ATASE Arş., K:271, G:59, B:1.

Hacı Şükrü imzasıyla yazılmasını uygun gördü. Cevap Şükrü (Saraçoğlu) Bey tarafından Fransızcaya çevrilerek gönderildi. Gönderilen cevapta özetle;

1- Kuva-yı Milliye birliklerinin Nizamiye Kuvvetleriyle ve özellikle hükümetle alakasının olmadığı, Kuva-yı Milliye birlikleri safında savaşan subaylarında, kıtalarındaki vazifelerini bırakarak Kuva-yı Milliye'ye katıldıkları,

2- Çete tabirinin kesinlikle kabul edilemeyeceği ve çete denilen insanların vatan ve hürriyetleri adına savaştıkları,

3- Yunan işgali kaldırıncaya kadar Kuva-yı Milliye'nin mücadeleye devam edeceği,

4- Paris Barış Konferansı'nca gönderilen Milletlerarası Tahkikat Komisyonu'nun, halkın feryadını dikkate alarak, Yunan işgalinin kaldırılmasını ve göçmenlerin yuvalarına dönmelerinin sağlanması temenni edildiği bildirilmiştir⁴⁶⁷.

Albay M. Şefik, başta Binbaşı Hacı Şükrü ve diğer Kuva-yı Milliye Komutanlarını taarruz fikrinden vazgeçiremeyince, 22 Ağustos 1919 da Nazilli ve Denizli Heyeti Merkeziyelerinden ikişer üyenin katılımıyla bir kurul teşkil edip, onların fikir ve düşüncelerini almaya girişti. Fakat gelenlerinde sadece “*siz bilirsiniz*” tarzındaki cevapları üzerine, efeler hala ikna edilemediğinden Aydın'a taarruz fikri ağır basmaktaydı⁴⁶⁸. Toplantıda Yörük Ali Efe'nin, “*Aydın'ı kurtarmak için yapılacak taarruzdan önce Kuva-yı Milliye birliklerinin, bu bölgede yandan ve geriden tehdit ederek Yunan birliklerinin defedilmesi*” şeklinde ki teklifi öne sürmesi, Tümen Komutanının fikri için alternatif sayılarak bu teklif kabul edilmişti⁴⁶⁹.

Teğmen Zekai komutasında az çok düzene sokulmuş 1.000 kişilik Yörük Ali kuvvetleri, Gökçen Hüseyin Efe'nin ve arkadaşlarının 300 kişilik kuvveti, Yüzbaşı Yakup komutasındaki kudretli dağ topu takımı ve bir makineli tüfek bölüğüyle Üçyol'daki kuvvet, Binbaşı Hacı Şükrü ile Yörük Ali Efe komutasında savaşa hazır

⁴⁶⁷ Aker, **a.g.e.**, ss.267-268.

⁴⁶⁸ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2160, Gökçen Efe'nin Fata baskını için şaheser bir gerilla savaşı diyen Bayar, Gökçen Efe'nin Demirci Mehmet Efe'yi kastederek şunları söylediğini kaydeder. “ bu adam burada cephe kurmuş oturuyor. Bu durum neye yarar? Düşmanın ele geçirdiği yerlerde, istila bölgesinde bunaltmalı, şaşkına çevirmelidir. Bir gün İzmir varoşlarında, mesela Kızılçullu'da, ertesi gün Foça'da, başka bir gün Torbalı'da baskınlar yapmalı, yani gerilla harbine fasılasız devam olmalı. Böylelikle düşmana memleketimizde kaldıkça rahat yüzü görmeyeceği, asla yerleşmeyeceği anlatılmalıdır.” Bkz. Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2151, Gökçen Efe'nin Tire'den ilerleyen düşmana karşı Karaçamur'daki mücadelesi için bkz. **ATASE Arş.**, K:324, G:46, B:1, Gökçen Efe'nin büyük kahramanlıkla şehit düşmesi için belgeye bkz. **ATASE Arş.**, K:325, G:119, B:1.

⁴⁶⁹ **İHG**, Der. Ömer Sami COŞAR, 27 Ağustos 1919, No:92

olan kuvvetlerdi⁴⁷⁰. Üçyol hücumu başlayınca düşmanın Aydın'dan mukabil bir taarruza geçmesi ihtimaline karşı, Albay M. Şefik ve Demirci Mehmet Efe Köşk'te komuta mevkiinde kalmışlardı.

26 Ağustos 1919 da güneş doğmadan azim ve cesaretle taarruza başlandı. Arazi dağlık olduğu için obüs topları taarruza katılmıyordu. Kudretli dağ topu ve diğer toplar Binbaşı Hacı Şükrü nezaretinde gerekli yerlere yerleştirilmişti. Cephenin ortasında Hacı Halil Ağa'nın komutası altında Tire gönüllüleri; sağ koldan Yörük Ali Efe, Gökçen Efe kuvvetleri ve çeşitli yerlerden gelen zeybekler; sol koldan Mümtaz Bey ve Akça köyünden Halil İbrahim Efendi ve diğer gönüllüler vardı. Yunanlılar istihkâm içinde, Kuva-yı Milliye birlikleri ise yalçın kayalar arasında sipere girmişlerdi. Milli kuvvetin topları ateşe başlamasına rağmen, bir türlü hedef tutturulamıyordu. Çünkü attıkları mermiler, kullanılan topun mermisi değildi. Binbaşı Hacı Şükrü, topun esas mermisinden kalan son merminin de kullanılması emrini verdi. Bu top düşman topunun tam ağzına isabet ettirildi. Yunan topçusunun mermi gelen yönde top ateşini yoğunlaştırması üzerine, toplar yer değiştirildi. Savaş akşama kadar devam etmesine karşı, düşmanın vaziyetinde hiçbir değişiklik olmamıştı. Yörük Ali kuvvetleri oldukça zayıf, Gökçen Efe'de bütün takımıyla Mendegüme'ye çekilmişti. Büyük cesaretle başlatılan Üçyol Savaşı, başarıya ulaşmadan bu şekilde sonuçlanmıştı⁴⁷¹.

Kuva-yı Milliye birlikleri her ne kadar sayıları artırılarak, düzene sokulmaya çalışılmışsa da, düşman kuvvetleri hala her bakımdan çok üstündür. Üçyol savaşları düzenli kuvvetler olmadan, Yunan birliklerine yapılacak taarruzun başarılı olmayacağını göstermesi bakımından önemlidir. Çıkarılan bu sonuçtan sonra Yunan kuvvetlerinin baskınlarla taciz edilmesine devam edilecektir.

28 Ekim 1919 itibarıyla Umurlu cephesinde, Yunan keşif kollarının Musluca deresindeki Türk mevzilerine taarruzu sonucu müsademe olmuştur. Aynı gün İmamköy, Kestanecik'te düşmanın 60 mermi atmasına karşı, topçumuzun Ömerli cephesinde 16 mermi attığı, Çıplak istasyonunda demiryolu köprüsünün berhava edildiği, Balatçık

⁴⁷⁰ Taarruza katılan diğer Efeler Hacı Halil Ağa ve arkadaşları, Keles ve Dıkaç Efelerdir. Denizli havalisi ve Tavas ilçesi gönüllülerinden 200 kişilik bir birlikte, eski yedek Teğmenlerden Mümtaz Bey'in idaresinde saldırıya iştirak etmektedir bkz. Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2161, Aydın Harekat-ı Harbiye Reisi Tahir'in Üçyol muharebeleri hakkındaki Heyeti Milliyelere gönderdiği rapor için bkz. **TİTE Arş.**, K:310, G:84, B:84-2001.

⁴⁷¹ Bayar, **a.g.e.**, C.7, ss.2163-2164.

yolunda bir büyük köprünün Ayasluğ tahrir müfrezesince tahrir edildiği ve fasılasız telefon telgraf hatlarının tahribine devam edildiği bildirmekte idi⁴⁷².

Köşk cephesinde bu gelişmeler olurken, Söke'den Ağzade Mehmet Bey 8 Ekim 1919'da, bu hafta çetelerin harekât yapmadığını, ama yakında büyük bir köprü tahrir edileceğini, gerekli patlayıcıların tedarikine çalışıldığını belirtti. Telgrafın devamında; *“emir kumandası bir olan Söke-Kuşadası çeteleri bir cephe açmaksızın, Balatçık, Aziziye, Selçuk hattının batısında münasip mahallelerinde toplanarak, düşmanın en zayıf noktalarına baskın verilecek ve fırsat buldukça pusular tertiplenecektir”* demekte idi⁴⁷³. Nitekim tam bir hafta sonra Harbiye Nezareti'nden 57. Fırka Komutanlığına gönderilen raporda; *“İsviçre ahalisinden Mösyö İstefan'ın idaresinde bulunan bir demiryolu müfrezesinin, Aydın demiryolunun Söke şubesine ifayı vazife etmekte iken bir çete tarafından kaçırıldığı...”* bildirilerek, keyfiyetin tarafımızdan Kuva-yı Milliye rüesasına tebliğ ile mevcut ise müfrezenin serbest bırakılması ve trenin iadesi hususunun temini ve neticesinin bildirilmesi istenmiştir⁴⁷⁴.

⁴⁷² ATASE Arş., K:324, G:46, B:1, 28.10.1919 Tarihli olaylara belgede şu şekilde yer verilir: Denizli'den Harbiye Nezaretine şifredir,

27 Teşrinievvel 35 sabah, Yunanlılar Umurlu cephesinde, Musluca deresindeki mevzilerimiz bir keşif taarruzu icrasına tevessül ve müsademe fasılalı olarak birçok saat devam etmiş ve Yunanlıların teşebbüsâtı akim bırakılmıştır. Aynı gün zarfında düşman öğleden sonra, İmamköy Kestanecik sırtlarına 60 kadar mermi indihat etmiş, topçumuz bilmukabele Ömerli cephesine 16 mermi atmıştır.

26-27 Teşrinievvel 35 Küçük Menderes havzasında, Çıplak istasyonu garibindeki büyük demiryolu köprüsü, bir müfrezeye-i milliye tarafından berhava edilmiştir. Bir hafta evvel Aydın hattı üzerinde atılan köprüye...22-23 Teşrinievvel gecesi Balatçığin garbindeki büyük köprüde Ayasluğ tahrir müfrezeleri tarafından tahrir edilmiştir. Telgraf ve telefon hattı da mütemediyen tahrir edilmektedir. Dalama'da bulunan İtalyan bölüğü, bütün ağırlıklarıyla çekilmiştir.

Fırka 57. Komutanı Şefik

Bu belgede de görüldüğü gibi pek çok yerde fasılasız telgraf telefon hatları, demiryolu hatları, köprüler tahrir edilmektedir. Bkz. ATASE Arş., K:37, G:170, B:1.

⁴⁷³ ATASE Arş., K:463, G:33, B:1.

⁴⁷⁴ ATASE Arş., K:197, G:44, B:1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AYDIN CEPHE GERİSİNDE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER

I- AYDIN KUVA-YI MİLLİYE'SİNİN LEVAZIM VE İKMAL FAALİYETLERİ İLE GÖÇMENLERİN İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

A- MİLLİ KUVVETLERİN İAŞE VE LEVAZIM FAALİYETLERİ

Yunan işgalinin Büyük Menderes Vadisi boyunca nasıl yayıldığını, direniş cephelerinin ne şekilde oluştuğunu gördük. İşgalin yarattığı tepkilerin, yönlendirilerek direnişe dönüştürülmesinden sonra, direnişin uzun soluklu ve yeterli şekilde sürdürülebilmesi ayrı bir önem taşımaktaydı. Bu ise cephede gerekli insan gücünün sağlanmasından, bunların beslenmesi, silah ve cephaneye ile teçhiz edilmesine; cephe gerisinde ise düzenin sağlanmasından, direniş karşısında olanlar üzerine susturucu baskının kurulmasına kadar, pek çok işlevin örgütlenmesi gerekmektedir. Bunlar normal olarak devlet tarafından yerine getirilecek işlevler olmasına karşı, devletin direnişten yana olmaması, devlete karşı bu işlevin direnişçiler tarafından üstlenilmesini zorunlu kılmıştı¹.

Teşekkül eden Milli Heyetler, bölgedeki askeri makamların bilgisi dâhilinde, hatta yer yer onların emirleri doğrultusunda faaliyetlerini yürütüyorlardı. 12. Kolordu Komutanı, 57. Tümen Komutanı, II. Ordu Müfettiş Vekili, Budur Askerlik Şube Başkanı ve bölgedeki diğer askeri birlik komutanları askerinin celb ve sevkinde bizzat içinde yer aldıkları gibi iaşe ve ikmalde de etkili oldular².

Kuva-yı Milliye başlangıçta Tümen birliklerinin iaşe kuvvesine dâhil edilerek iaşe ediliyordu. Çarpışma ve muharebenin olmadığı zamanlarda, daimi olarak toplu bulunmadıklarından, iaşenin Tümen tarafından karşılanmasında zorluk çekilmedi. Aydın muharebelerinden sonra Tümen bölgesini oluşturan il, ilçe ve bucak merkezlerinde Milli Heyetlerin sayısı hızla arttı. Bu heyetlerin asker celbi konusundaki faaliyetleri sonucu, Kuva-yı Milliye'nin sayısı da önemli ölçüde arttı. Artan sayı ile askerlerin iaşesi ve giydirilmesi önemli bir sorun haline geldi. Tümenin mali durumu ekmeklik ve yemlik hububatın tedariki için dahi yeterli değildi. Aşar ambarındaki hububat, o bölgedeki Duyun-u Umumiye'ye bağlı bulunuyordu. Duyun-u Umumiye

¹ Tekeli ve İlkın, a.g.e., s.169.

² Aker, "Askerlik şubeleri başkanlarının, Milli Heyetlerle bu konuda işbirliği yapması, Tümenlerden askerlik dairelerine resmen emredildi ve o şekilde yapıldı" şeklinde duruma dikkat çeker. Bkz. Köstüklü, a.g.e., s.121.

hububatı, ancak bedeli karşılığında vermekteydi. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, sorumluluğu üstlenerek Duyun-u Umumiye'ye ait olan aşar hububatını, Tümen levazımının makbuzları karşılığında ambarlardan aldı. Böylece Kuva-yı Milliye birliklerinin ekmeklik, bulgurluk ve hayvanatın yemlik hububatı temin edildi. Başlangıçta bu hububatlar Denizli Heyeti Milliyesine, daha sonrada Merkez Heyete Tümen'den makbuz karşılığında devredilerek, Denizli'de Pandezoplos fabrikasında öğütölmekte idi³.

Denizli Heyeti Milliyesi sancak dâhilindeki diğler Heyeti Milliyeler ile temasa geçerek, erken zamanda yardım toplamaya başladı. 5 Temmuz 1919'da Tavas Heyeti Milliyesi ilk yardım olarak 4.400 kilo buğdayı ve 166 kilo arpayı, 54 hayvana yükleterek Usturoğlu Ahmet ile Denizli Heyeti Milliyesine gönderdi. Yine aynı tarihlerde Üzerlik köyünden 163 lira bağışta bulunuldu.⁴

5 Temmuz'da ise II. Ordu Müfettiş Vekili Selahattin Bey, askerin giyecek ve yiyeceklerinin imkân dairesinde sağladığını, fakat siperde bulunan askerin bile sigarasız elinin kurşun atmadığından bahsederek, harp esnasında kabul edilmiş olan, yevmiye on kuruş tütün istihkakının tekrar kabul edilmesini Harbiye Nezareti'ne arz etti⁵.

23 Haziran'da Akçaköy Çete Reisi; *"karyemiz çetelerinin muamelelerine ve hini lüzumunda kendilerine sarf edilmek üzere, Köşk'teki ambardan zahire verilmesi için lazım gelenlere emr buyrulmasını, pabuç, çaylık, tütün, cigara kâğıdı, kibrit dahi gönderilmesini, efradın kafesinin yalnız ayaklı olduğunu ve tütün dahi hiç olmadığını"* Köşk'te Kuva-yı Milliye Komutanlığına bildirdi⁶.

Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü ve Kuva-yı Milliye Komutanı Demirci Mehmet Efe imzasıyla, Denizli Heyet-i Milliyesi'ne gönderilen telgrafta; Koçarlı Nahiyesi'nden 250 devenin Denizli'ye un almak üzere gönderildiği, unları para karşılığında vermeleri, parayı aldıktan sonra develerin başına tayin edilecek memur ile doğruca Köşk'e gönderilmeleri istenmiştir. Develerin katiyen başka yoldan

³ Aker, **a.g.e.**, s.241, Milletın ölüm kalım savaşı verdiği bu dönem de, hükümetinde baskısıyla Harbiye Nezareti Konya'da 2. Ordu Müfettişliği vekaletine şu telgrafi gönderdi: "20 Temmuz 335 tarih ve 314 numro, 15 Temmuz 35 tarih ve 4166 numrolu tamim ile Teşkilatı Milliye yapmanın ve yahut muavenette bulunmanın, Meclisi Vükela kararıyla men edilmiş olduğu tebliğ edilmiş idi. Bu tebligat dahilinde hareket olunmasının temini matlubumdur. Hükümetçe siyaseten Yunan işgalini malumuna karşı sed çekilmesinin temini tekrar Babıâli de arz olduğu gibi Düveli muhtelif mümessillerin nezdinde teşebbüsati ciddiye de bulunulmuş olup, netayici matlubenin kariben istihsalı mamulu kavidir." Bkz. **ATASE Arş.**, K:258, G:32, B:1, **ATASE Arş.**, K:18, G:84, B:1.

⁴ Köstüklü, **a.g.e.**, s.128.

⁵ **ATASE Arş.**, K:22, G:7, B:1, **ATASE Arş.**, K:435, G:127, B:1.

⁶ **ATASE Arş.**, K:461, G:7, B:1.

gelmesine izin verilmemesi hatırlatılmıştır⁷. Aynı gün Nazilli Heyeti Milliyesi'ne, Denizli'den gelecek un yüklü 250-300 küsür devenin, Pirlibey yolundan veya Nazilli'den geçme ihtimalinin olduğu, bunların hemen tutulup doğrudan doğruya kendilerine gönderilmeleri istenildi⁸. Gelişmeler hakkında Mehmet Kazım Bey'in Binbaşı Hacı Şükrü'ye gönderdiği telgraf duruma açıklık getirmesi bakımından şöyledir:

“Bizim oradan buraya gelen unları, Yörük Ali Efe tarafından (alıkonularak) Dalama'da kaldığı ve develerin buraya boş olarak geldiği, kemali teessürle görüldü. Bilmem ki hakkımızda hangi sebebin tesiriyle yanlış anlaşıldığımızı bilmiyorum. Arzu buyrulursa iyi olduğunuz arkadaşlarınızdan birisini buraya gönderiniz. Hakikat tezahür eder. Yalnız unların bir an evvel buraya gönderilmesine gayret ediniz. Malumunuz millet açtır. Baki ihtiramatin kabulü ile ellerinizden öperim⁹.”

4 Ağustos'ta Denizli Kalem Reisi; *“Aydın Müdafaa-i Milliyesi'ne muavenet maksadıyla Isparta, Eğridir, Reddi İlhak Heyetlerinin 1000, Çivril Heyeti'nin 200 lira, Burdur Heyeti'nin 500 koyun, 30.000 kilo zahire cemine karar verdiği mahalleri Ahz-ı Asker Şubelerine işaretini”* II. Ordu Müfettişine arz etti.¹⁰ 4 Ağustos 1919 itibarıyla Uşak'ta da Kuva-yı Milliye için iaşe dercine başlandı. 16 Ağustos 1919'da Denizli Kalem Reisi İsmail, Dinar Heyeti Milliyesi'nin 40 dikik çuval ile 217 lirayı Aydın Müdafaa-i Milliyesi'ne sevk ettiğini haber verdi¹¹.

14 Ağustos'ta Aydın savaşına yardım amacıyla Çivril Heyeti Milliyesi 200 lira gönderdi¹². Ayrıca Çivril kazası Ziraat Muallimi, Çivrilli zenginler hakkında Köşk cephesine özetle şu şikâyetlerde bulundu; bütün çevre kazalardan ordu için asker, silah, cephane, erzak, para gönderilirken Çivril zenginlerinin hükümetten gönderilen şifreleri bahane ederek, bu seferberliğe iştirak etmediklerini, Çivril zenginlerinin nakit olarak olmasa dahi zahire dolu ambarlarından 10.000 liralık malı, Çivril'in beş, on zenginin vermeye gücü yettiğini bildirdi. Ayrıca ordunun gözünü boyamış olmak için 10.000 lira

⁷ ATASE Arş., K:461, G:38, B:1, ATASE Arş., K:143, G:119, B:3, 22.11.1919 Tarihinde Harbiye Nezaretinden, 12 Kolordu Komutanlığına gönderilen şifrede biran evvel buğday vesair hububat toplama işinden vazgeçilmesi istenmekteydi. Bkz. ATASE Arş., K:198, G:204, B:1.

⁸ ATASE Arş., K:461, G:38, B:1.

⁹ ATASE Arş., K:461, G:62, B:1.

¹⁰ ATASE Arş., K:258, G:117, B:1.

¹¹ ATASE Arş., K:258, G:123, B:1.

¹² Köstüklü, a.g.e., s.128, ATASE Arş., K:462, G:49, B:1.

göndermeye karar vermelerine karşı, bu parayı biçare köylünün sırtından çıkartmak istediklerini, bunun içinde köylüyü tehdit ettiklerini bildirerek, gereğinin yapılmasını rica etti¹³. Toplumun varlıklı kesimi hatırlanacağı üzere başlangıçta da mücadeleye şiddetle karşı çıkmıştı. Bunun altında yatan gerçek sebep mücadelenin maddi sorumluluğunu üstlenme korkusu idi. Fakat Yunan işgalcilerinin işgal ettikleri yerlerde Türklerin ne canını emniyette, ne de malını yarınde koymadıklarının görülmesi üzerine zenginlerde mücadeleye zorunlu olarak iştirak eder olmuşlardı. Fakat Çivril örneğinde de çok iyi görüldüğü gibi zenginler mallarını korumak, kendilerine yüklenen sorumlulukları fakir halktan çıkarmaya çalışmaktadırlar. Elbette tüm zengin eşraf buna dahil olmamakla beraber, genel manzara bu şekildedir.

Atça Müdürü Zühdü, sürüm hayvanatından elde mevcut iki merkep ile inek, öküz, buzağı olmak üzere 12 baş hayvanın mevcut olup, emirlerine hazır olduğunu Binbaşı Hacı Şükrü'ye bildirdi¹⁴. 21 Ağustos'ta Aydın Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü, fevkalade aceledir kaydıyla Nazilli Heyeti Milliyesi'nden; harekâtın gösterdiği acil durum üzerine, yarın acilen 20 beygir semerinin gönderilmesini istedi¹⁵. Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarının karşılanmasında Heyeti Milliyeler büyük sorumluluk üstlenmişti. Halkın yardımları organize edilerek, Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçları karşılanmakta idi. Heyeti Milliyeler Kuva-yı Milliye'nin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması yanında, örnekte olduğu gibi acil ihtiyaçların karşılanmasında da büyük görev ifa ettiler.

Aydın ve Havalisi Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Demirci Mehmet Efe'nin 18 Ekim'de Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafı, Kuva-yı Milliye'nin ne yokluklar için de mücadeleyi yürüttüklerini göstermesi bakımından şöyledir: “*Cepheye giden efradın ayakkabıları yoktur. Bunların içinde birçok Yörük kızları da vardır. Himmeti Celilenize intizar eylerim.*”¹⁶ Demirci Mehmet Efe, bir diğer telgrafında ise; “*...dağ başlarında savaşların elbise yetersizliğinden dolayı her gün hastalandıklarını*” belirterek, 10.000 kaput o kadar da küçük battaniyeye gönderilmesini Harbiye

¹³ ATASE Arş., K:462, G:49, B:1.

¹⁴ ATASE Arş., K:461, G:18, B:1.

¹⁵ ATASE Arş., K:462, G:224, B:1

¹⁶ ATASE Arş., K:197, G:50, B:1, 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey tarafından 27.1.36 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderilen şifrede” lüzumu acile mebni yeniden, 1000 adet bomba fitilini posta ile göndermeniz kıymettarımızdır ” denilmektedir. Bkz. ATASE Arş., K:204, G:40, B:1.

Nezareti'nden istedi¹⁷. Bu telgraflar Kuva-yı Milliye'nin yapısını ve şartlarını bize çok iyi göstermektedir. Kuva-yı Milliye Yörük kızlarının dahi katıldığı, hem de pek çoğunun ayakkabılarının, üzerlerine alacak battaniyelerinin dahi olmadığı, doğrudan halkın içinden çıkmış bir hareketti. Mücadele yürütülürken giyecek ayakkabının, üzerlerine alacak battaniyenin dahi bulunmasında sıkıntıların yaşanması, türlü imkânsızlıklara rağmen direnişin nasıl bir azimle gerçekleştiğini bize göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Harbiye Nazırı 2 Kasım'da 96 balyada 2000 kürk, 400 kilim, 145 baştan geçme elbise, 65 sivil palto ve iki sandıkta 1.500 ayakkabının Hilal-i Ahmer'e teslim olduğunu ve Nazilli'deki fırkaya verileceğini Fahrettin Bey'e bildirdi¹⁸. Hükümetin baskısıyla çoğu zaman Kuva-yı Milliye aleyhinde emir vermekten çekinmeyen Harbiye Nezareti'nin, Hilal-i Ahmer vasıtasıyla da olsa gönderdiği bu yardım, el altından Kuva-yı Milliye'yi desteklemeye çalıştığını ortaya koymaktadır.

Isparta'dan da Kuva-yı Milliye birlikleri için daha 24-25 Haziran 1919'da köy ve ilçelerden önemli miktarda para toplanmaya başlanıyordu. Aydın'a yardım için Belediye Reisi Süldürzade Nadir Efendi'nin başkanlığında, esnaftan Hacı Mustafa Ağa ile Hacı Ahmet ve birkaç üyeden oluşan bir komisyon kuruldu. Bu komisyonca toplanan 3-4 bin liralık ilaç, erzak, eşya vs., komisyon üyelerinden Hacı Hafız İbrahim Efendi vasıtasıyla Denizli'ye gönderildi. Aydın geri alındığı sırada ise Hafız İbrahim, Cemiyeti İlmiye namına teberriatın büyük bir kısmı ile 100 çuval un vs. sevk etti¹⁹.

1919 Ağustos'u başında Isparta ve Eğridir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından, cepheye yardım olarak 1.000 lira gönderilmesine karar verildi. 22 Ağustos'ta Keçiborlu'dan 50 çuval buğday trenle Denizli'ye sevk edildi. Ekim 1919'dan Nisan 1920'ye kadar Isparta Cemiyeti tarafından, Nazilli'ye pek çok erzak ve para yardımı yapılmaya devam edildi²⁰. Özellikle et, yağ, gaz, kuru sebze ve sair satın almak için fazla paraya ihtiyaç duyulmaktaydı.²¹ Albay M. Şefik bu konuyla ilgili şu açıklamayı

¹⁷ Belgenin devamında "İtilaf Devletlerinin dikkatini çekmemek için bu levazımın muhacirlere verilmek üzere, demiryolu ile Milas'ın Güllük iskelesine sevki ile yola çıkarılmasının emredilmesini rica ederim." denilmektedir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:200, G:42, B:1.

¹⁸ **ATASE Arş.**, K:198, G:98, B:1.

¹⁹ Köstüklü, **a.g.e.**, s.131.

²⁰ Köstüklü, **a.g.e.**, s.132.

²¹ **ATASE Arş.**, K:331, G:67, B:1, Bu konuda Harbiye Nazırı tarafından 4.12.35'de Konya'dan 12. Kolordu Komutanlığına gönderilen şu telgraf dikkat çekicidir: "Gayet mahrem ve zata mahsustur. 3 Teşrinisani 35 tarihli tahrirata zeyldir. Kuva-yı Milliye'nin kıtaatı nizamî misillü taahhüt suretiyle iâşesinin temini telgrafla, 23. Fırka Kumandanlığı tarafından Kütahya Kuva-yı Milliye Kumandanı Süleyman Sururi Efendiye tebliğ edildiğinden, mumaileyh tarafından dahi telgrafla şubeye müracaat

yapar: “İaşe maddelerinden et ve diğerleri Milli Heyetler aracılığıyla, Merkez Heyetinden gönderilen yazı üzerine, kendi dairelerinden ya satın alma veya doğru bir oranda alınan vergiler suretiyle tedarik edilmekteydi. Merkezi Hükümetin sırf Tümen birlikleri adına verdiği havalelerin, mallarından tahsiline imkân olmadığından düzenli birliklerin iaşesinde, Tümen zorluklara maruz kalıyordu²².” Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin fedakârane çalışmasının Demirci Mehmet Efe tarafından takdir edilmesi üzerine, Hafız İbrahim 30 Kasım’da gönderdiği cevapta; “bütün milleti İslamiye’nin hayat ve saadetine, kanyla, canıyla ve celaletle hizmet eden mücahitlerimize yardım etmek vecibemizdir” dedi.²³

17 Ağustos’ta Söke Komite Reisi Ömer Ağazade ve Söke Mevki Komutanı Binbaşı Mehmet Saip, para hususundaki mektubu aldıklarını, Söke eşrafı muteberesine okuduklarını ve öteden beri hamiyetiyle bilinen eşrafın, bundan böyle de fedakârlıktan geri durmayacaklarını ve hamiyeti vataniye neyi icap ederse asla çekinmeyeceklerini vaat ettiklerini, Aydın ve Havalisi Müdafaa-i Milliye Komutanlığına bildirdi²⁴.

Cepheden gelen yaralıların tedavisi bakımından, sağlık hizmeti ayrı bir önem arz etmekte idi. 21 Haziran 1919’da Çine istikametinde çarpışmalar başladığı zaman, Çine’de Tümen Başhekimî Binbaşı Galip’in gayreti ve Çine Milli Heyeti’nin yardımıyla bir hastane açıldı. Aydın muharebelerinin ardından Nazilli’de de Milli Heyetin çalışması sonucu bir hastane açıldı. Hastane Başhekimliğini Nazilli Hükümet Tabibi Rifat Bey üstlendi. 1919 yılı sonlarında Kızılay’ın yardımı bölgeye yetiştirdi. Nazilli Hastanesi Kızılay Sağlık Heyetine verildikten sonra, hastane birkaç bina genişletildi. Kızılay Baştabibi Ömer Lütfi Bey, Tabip Lebip Bey ve özellikle Operatör Burhanettin Bey’in yaralıların tedavisi ve ameliyatlarında gösterdikleri başarı ile pek çok yaralının tekrar cepheye dönmesini sağladı. Denizli’de de birkaç büyük bina, Milli Heyetin çabasıyla hastane haline getirilmişti²⁵.

olunduğu Kütahya Ahzı Asker Şubesi Riyasetinden telgrafla, 25. Kolordu Kumandanlığına işaret olunmuştur. Muhafaza-i mahremiyetine dikkat olunması işaret olunur. Emrin açık telgrafla mevaki ve merakize teatisi.. ve bu yüzden düveli itilafiyeye karşı hükümeti müşkül bir vaziyete ika edeceğinden ve Kuva-yı Milliye iaşesi hakkında emrin bütün memlekete temsili muvafık olamayacağından, kıtaatı nizamiyece iaşe edilecek Kuva-yı Milliye (yalnız) İzmir cephesinde düşman karşısında bulunanlar olabileceği yoksa dahil memlekette halli içtimada ve silah altında Kuva-yı Milliye’nin mevcudatı şayanı kabul olmadığından, iaşesi de mevzu bahs olamayacağı cihetle alakadarane bu miktarda ve mahremiyeti temin edebilecek tebligatın ifası temenni olunur.” Bkz. **ATASE Arş.**, K:328, G:91, B:1.

²² Aker, **a.g.e.**, s.241.

²³ Köstüklü, **a.g.e.**, s.132.

²⁴ **ATASE Arş.**, K:462, G:146, B:1.

²⁵ Aker, **a.g.e.**, s.243.

19 Temmuz 1919 tarihinde 23. Fırka Komutanlığına gönderilen telgrafta, Aydın'dan çıkan yaralıların tedavisine sarf edilmek üzere, kâfi miktarda tıbbi malzemenin bir zabıt eşliğinde Denizli'ye gönderilmesi istenilmiştir. Ayrıca giden zabıtın Denizli Ahz-ı Asker Kalemi Reisini görerek, Denizli ve havalisi hakkında malumat edinmesi rica edilmiştir²⁶. 16 Ocak 1920 tarihinde, Denizli hastanesine para yardımıyla bulunulması lüzumu, Hilal-i Ahmer Merkezinden Nazilli'deki Hilal-i Ahmer Heyetine emredildiği ve yardım kâfi geldiği takdirde Heyeti Merkeziyelerden para tertip ve sevkine gerek kalmayacağı, 20. Kolordu tarafından 12. Kolordu Komutanlığına haber verildi²⁷.

Hastanelerin tıbbi malzeme ve para ihtiyacı, çeşitli şekillerde karşılanmaya çalışılırken, Balyanbolu ve Köşk Alay merkezlerinde birer revir açıldı. Ordunun düzene girip güçlendiği zamana kadar geçen bir yılı aşkın süre içinde, Aydın cephesinde bulaşıcı bir hastalığın çıkmasına meydan verilmedi. Tümen Başhekimî Yarbay İsmail Hakkı, Kuva-yı Milliye Başhekimî Aydınlı Sabri, Yüzbaşı Ziya, Mustafa Cemil ve Galip Beyler fedakârca çalıştı²⁸.

Cephe gerisinde Kuva-yı Milliye adına yürütülen faaliyetlerden haberdar olma, farklı bölgelerde bulunan Kuva-yı Milliye birlikleri arasında irtibat sağlama, Yunan faaliyetleri hakkında bilgi edinme açısından haberleşme bu dönemde ayrı bir önem sahip oldu.

Aydın'ı işgal eden Yunanlılar, bu merkezden geçen telgraf haberleşmesine başlangıçta engel olmadılar. Aydın telgraf merkezinden Yunanlılar hakkında yeterli bilgi edinilmekle birlikte, Yunanlılar aleyhinde Söke, Denizli ve hatta İzmir'le de haberleşme sağlanabiliyordu. Fakat bu durum çok fazla devam etmedi.

Aydın'ın 10 km doğusunda Umurlu mevkiindeki Binbaşı Hakkı Müfrezesiyle, hem telefon, hem de telgraf haberleşmesi kurmak amacıyla, Menderes köprüsü başında Baltaköy, Gölhisar, Mesutlu köyleri üzerinden Umurlu'ya bir hat uzatılmaya çalışıldı. Bu hat için çeşitli yerlerin harap olan telefon hatlarından yararlanılması düşünüldü.

²⁶ **ATASE Arş.**, K:258, G:5, B:1, 21.7.1919'da II. Ordu Müfettiş Vekili Miralay Selahattin tarafından, Konya'dan Köşk'te 175. Alay Komutanlığına gönderilen telgraf şöyledir: "18.7.35 Telle talep edilen miktarın yarısı, Denizli eşrafından Hulusizade Mehmet Efendi vasıtasıyla götürüldü. İkmale çalışmak üzere mazhar-ı tevfiyat aslımedane olmanızı temenni ve muhafaza-i intizama ve ehemmiyete fevkalade vermenizi rica ederim. 57. Fırka Kumandanlığıyla irtibatta bulunarak, ahvale dair raporlarını beklerim. Fedakâr mücahitlerinize selam ederim." Bkz. **ATASE Arş.**, K:460, G:231, B:1,

²⁷ **ATASE Arş.**, K:274, G:93, B:1.

²⁸ Aker, **a.g.e.**, s.244.

Muğla telgrafhanesinden 6 sandık demirli fincan getirildi. Muğla'dan Fethiye-Kalkan-Elmalı-Burdur hattının da, Muğla'da bulunan posta ve telgraf müfettişiyle haberleşilerek, Kalkan'da düzeltilmesi sağlandı²⁹. Sayıları artan Köprübaşı'ndaki müfrezinin Çine ile haberleşmesini sağlamak zorunlu hale geldi. Fazla olan telgraf tellerinin yardımı ile bu hat kurularak, müfreze ile tümen karargâhının bulunduğu Çine arasında telefon haberleşmesi sağlandı³⁰. Ayrıca Nazilli Heyetinden verilen emirle, Köşk'ten Sultanhisar istasyonuna kadar tren hattıyla köprülerin muhafazası için karakol tesis edilerek, istasyonlardaki telefon makinelerinden istifade yoluna gidildi³¹.

Bozdoğan Heyet-i Milliyesi de haberleşmenin temini için, Köşk'te Kuva-yı Milliye Umum Komutanlığına; Bozdoğan ve Nazilli arasında toplanmış tel olmadığını bildirerek, Yenipazar'la haberleşmenin temini için Bozdoğan'a 13 km'ye kadar tel rabt edildiğini bildirdi. Fakat Dalama hattı ikmal edilemediği için yakın bir karakola telefon rabtıyla, fırka ile muhaberenin sağlanabileceğini bildirdi³². 5 Ocak 1920'de Miralay Refet Bey tarafından 50'şer km kablo ile münasip miktarda telefon makinesi ve malzemeleri ile vaat buyrulan telgraf zabitlerinin Nazilli ve Alaşehir'e sevkleri 12. Kolordu Komutanından rica olundu³³. Bir hafta kadar sonra gönderilen cevapta, 20 km kablo ile 10 telefon makinesinin gönderildiği, telefon zabitanın ise Nezaretten istediği bildirildi³⁴. Bu belgelerde de görüldüğü gibi haberleşmenin sağlanabilmesi için mevcut imkânsızlıklar içinde, yapılabilecek olanın en iyisi yapılmaya çalışıldı.

Demiryolu o gün itibarıyla en önemli ulaşım vasıtalarındandı. Eğridir'e kadar uzanan Aydın demiryolunun, Aydın muharebeleri ve cephenin açılması nedeniyle, Köşk-Umurlu istasyonu arasındaki kısmı tahrip edilmişti. İzmir'den Umurlu'ya kadar olan işgal bölgesindeki kısmı, şirket tarafından işletilmeye devam etti. Köşk'ten Eğridir'e kadar olan kısmı ise, şirketin alakası ve müdahalesi dikkate alınmadan Kuva-yı Milliyece işletildi. 7 lokomotif ile farklı cins ve genişlikte 260 vagon, Nazilli'de bir imalathane, yoldan çıkan veya devrilen vagonları hatta bindirmek için değerli bir

²⁹ Aker, **a.g.e.**, s.180.

³⁰ Aker, **a.g.e.**, s.163.

³¹ **ATASE Arş.**, K:462, G:196, B:1.

³² **ATASE Arş.**, K:463, G:60, B:1.

³³ **ATASE Arş.**, K:328, G:203, B:1.

³⁴ **ATASE Arş.**, K:328, G:203, B:1, "Söke'de telefon hattının hızlı bir şekilde uzatıldığı, müfrezinin arttığı ve guruba hastanesinin beş yataklı bir revir hastanesine çevrildiği " bildirilir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:439, G:127, B:1.

makine Kuva-yı Milliye'nin elinde kaldı. Fakat hattın bu tarafında kalan kısmının bütün çalışanları Rum ve Ermeni idi³⁵.

Mevcut kömürün kısa sürede bitmesi sonucu, I. Dünya Savaşında işletilmiş olan Nazilli civarındaki kömür madenlerinden, kömür temin yoluna gidildi. Çevre halktan işi bilen insanlar vasıtasıyla kömür çıkarılmaya çalışıldı. Nazilli istasyonuna kadar kömür nakliyatı nöbetleşe ve milli yükümlülükler suretiyle çevre ilçelerin develeriyle yapıldı. Kömürün çıkarılması ve tren nakliyatının yürütülmesi, merkez heyeti özel şubesi tarafından temin edildi. Haziran 1920 muharebelerinin başlaması üzerine, demiryolu nakliye faaliyeti önem kazandığından, işletme işlerine Tümen baktı. Hat komiserliğine ise Topçu Üsteğmen Kemal ve İşletme Müdürlüğüne İzmirli Eşref Bey getirildi. Trenlerin geceli gündüzlü on binlerce insan taşınması o oranda yük ve askeri nakliyatın olaysız, tam bir düzen içerisinde yapılması, Kuva-yı Milliyecilerin fedakarane çalışması sonucu başarılı³⁶. Tüm bu yaşananlar, öldü hükmü verilen bir milletin her türlü imkansızlığı hiçe sayarak, vatanı ve bağımsızlığı uğruna yeniden dirilişini, kendine güvenişini ve zoru başarışını ortaya koymaktadır.

B- SİLAH VE CEPHANE İKMALİ

Bölgedeki komutanların vatanın geçirdiği bu nazik zamanda, gereken ciddiyet ve gayreti göstermeleri sayesinde mücadelenin başlangıç itibarıyla harp malzemeleri sağlanabilmişti. Fakat sayıları giderek artan Kuva-yı Milliye birliklerinin harp malzemelerinin karşılanması her gün biraz daha zorlaşmaktaydı. Silah ve cephane ikmali için her yola başvuruldu. İzmir işgalinden sonra, bölgeye 17. Kolordu Komutan Vekili olarak atanan Albay Bekir Sami, Manisa, Bergama ve Ayvalık'taki askeri komutanlara gönderdiği emirde, "*askerin tek bir silah dahi bırakmaya tahammülü yoktur. Top, makineli tüfek, hafif silahları götürmek, askeri namusun bir gereğidir*³⁷"

³⁵ Kuva-yı Milliye tarafından kalan ve şirketin tek makinesi olduğu anlaşılan, devrilen vagonları kaldırma makinesinin, Yunan tarafına iadesi için Aydın demiryolu şirketinin yaptığı baskıyla, Harbiye Nezaretinden emir alındı. Bu durum o zaman ki hükümetin bazı yöneticilerinin düşmandan ziyade düşman taraftarı olduğuna bize göstermektedir. Harbiye Nezaretinden gönderilen telgraf için bkz, Aker, a.g.e., s.242-243.

³⁶ Aker, a.g.e., s.242, İstenilen vagon ve bujilerin bir kısmının gönderileceği bildirilmesine karşı, Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü, Heyet-i Milliye Riyasetine ve Nazilli istasyonuna gönderdiği telgrafta, "İlk gelecek trenle gönderiniz. Mahsusen trenin kaldırılması lazımdır" demektedir. Bkz. ATASE Arş., K:461, G:17, B:1.

³⁷ Ünal, a.g.e., s.35.

diyerek, canları pahasına her türlü harp malzemesinin Yunan işgalinden korunmasını emretti.

10 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nezareti “Yunanlıların işgaline karşı her fırsattan yararlanmak ve engelleme çarelerine başvurmak şarttır...” şeklinde bir telgraf gönderdi³⁸. Albay M. Şefik bu telgrafa verdiği cevapta, Aydın silah ve mühimmat depolarının İngiliz zabitlerinin daimi kontrolü altında olmasından ve muhteviyatının kilitli olmasından dolayı, iç kısımlara sevkinin mümkün olmadığını bildirmiştir. Depodaki silahların sürgü kolları çıkartılmış ve sandıklara konarak gizli bir mahalde saklatılmıştır. Bu silahlardan birkaç yüzü ise İslam ahali eline geçmiştir. Ayrıca Denizli’deki 57. Topçu Alayın mühimmatı ve fazla silahları ile toplardan altısının işgal ihmaline binaen şimendifer güzergâhı haricine nakledilmiştir. Ödemiş deposundaki silahların ise Yunan çetelerine karşı müdafaa için halka dağıtılması emredildiği ve Mentеше livasındaki silah ve cephanenin Yunan işgaline maruz kalmasının muhtemel olduğunu bildirilmiştir³⁹.

Mücadele aleyhtarlarının gölgesinde, çeşitli zorluklarla oluşturulan Sarayköy müfrezesinin silahlandırılması içinde, Burdur Askerlik Dairesine emir verildi. Bu görevin yerine getirilmesi için, Burdur Askerlik Dairesi Başkanı Albay İsmail’in ciddi fedakârlık yapması gerekecekti⁴⁰. Bir parti silah yola çıkarılmışsa da zorluklar devam etmiştir. Burdur’dan 11 Haziran’da gönderilen telgraf yaşanan zorlukları göstermesi bakımından şöyledir:

“Mekanizmalar yerlerine konarak, 300 silah ve mühimmat 10 Haziran 1919’da Dinar’a sevk edilmiştir. İngiliz temsilcisi tarafından, bunların doğruca İzmir’e sevk edilmeleri için, Dinar sevk memurluğuna emir verildiği anlaşılmıştır. Trenle İzmir’e sevk edilen vagonun alıkonulması, silahların alınması ve karadan sevk edilmesi için Denizli Askerlik Dairesi Başkanı Sarayköy Müfreze Komutanıyla haberleşilmektedir. Memleket savunması için kesin emirle Burdur’daki yerel idarecilerin katkılarına ilişkin işlemler hakkında bilgi verilmesi⁴¹” istenmektedir.

19 Haziran’a kadar sevk edilen silah ve mühimmat sayısı 694 tüfek ve 103.057 fişeğe ulaştı. Bu sevk işleri Burdur Mutasarrıfının engellemeleri karşısında çok güç

³⁸ Aker, a.g.e., s.143.

³⁹ ATASE Arş., K:37, G:105, B:1.

⁴⁰ Aker, a.g.e., s.150.

⁴¹ Aker, a.g.e., s.151.

şartlarda yapılıyordu. Temmuz'un ilk haftasından sonra Burdur'dan Denizli'ye silah sevkine başlandı. Burdur Mutasarrıfı bunu öğrenince, silah sevkini mütarekeye aykırı buldu. Keyfiyeti İtalyan mümessillerine, Konya Valisine şikâyet etmiş, silahlar Dinar'dan geri çevrilmişti. Ancak tüm engellere rağmen Burdur'dan silah sevkine devam edilmiştir⁴².

Antalya'dan Söke'ye hareket edecek Taburla fazlaca silah ve cephaneye naklettirmek isteyen Albay M. Şefik, kişisel dostluğu olan Doktor Necrato ile görüşmek suretiyle, İtalyan üst makamlarından izin alınarak, epeyce silah getirilmesi sağladı⁴³.

30 Haziran'da Umum Kuva-yı Milliye Komutanı, Denizli Heyeti Milliyesinden mevcut silahların ve cephanenin gönderilmesini istedi⁴⁴. Temmuz 1919 itibarıyla II. Ordu Müfettişliği asayiş ve harekât bakımından emrinde bulunan 57. Tümen bölgesiyle daha yakından ilgilenmeye ve elinden gelen yardımı yapmaya başladı⁴⁵. II. Ordu Müfettişliği Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin silah ve cephaneye ihtiyacı olduğunu Harbiye Nezaretine bildirdi. Harbiye Nezaret buna cevaben; depolardaki silah ve cephanenin İngilizlerce kayıtlı olduğunu, insanca takviyesinin ise Meclisi Vükela tarafından yasaklanmış olduğunu belirttikten sonra, *“şu halde Aydın intikamını almak için, bu defa daha büyük kuvvetlerle ve her türlü harp vasıtalarıyla geldikleri halde, çok büyük mezalim yapacaklarına daha önceki örnekleriyle şüphe olmayan Yunan Kuvvetleri karşısında, Aydın'da halkımızı yardımsız ve yalnız bırakmaya ve Aydın'da yapılacak facialara karşı seyirci kalmaya mahkûm olacağız”* dedi⁴⁶.

Albay Selahattin Harbiye Nezaretinden bu cevabı almasına karşı, duruma seyirci kalmak yerine silah ve mühimmat sağlama çalışmalarına devam etti. 19 Temmuz 1919'da, İstiklal uğrunda bunca fedakârlıkta bulunan Kuva-yı Milliye'nin silah, mühimmat, yiyecek ihtiyaçları ile kuvvet olarak miktarının artırılmasının civar bölgedeki bütün askeri ve sivil makamlar ve halk ileri gelenleri için bir hamiyet vazifesi olduğunu belirterek, Kuva-yı Milliye'nin ikmalinin herkes için bir zorunluluk olduğunu Denizli Askerlik Dairesi Reisliğine bildirdi⁴⁷. 7 Temmuz 1919'da ise 23. Fırka Komutanı silahların henüz Ankara'dan gelmediğini, geldiğinde icabına bakılacağını haber vermekte idi.

⁴² Köstüklü, **a.g.e.**, ss.134-135.

⁴³ Aker, **a.g.e.**, s.158.

⁴⁴ Köstüklü, **a.g.e.**, s.128.

⁴⁵ **TİH**, C.2, K.1, s.195.

⁴⁶ **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4155.

⁴⁷ **TİH**, C.2, K.1, s.195.

19 Temmuz 1919 tarihinde Burdur Kalem Reisi, Yunan Kuvvetlerinin Umurlu'da ki milli kuvvetlere taarruz ettikleri ve acilen cephaneye yetiştirilmesi isteğine karşı; 60 sandık cephanenin Alay vasıtasıyla gizlice Baldız'a sevk edildiğini, peyderpey sevk olunmaya devam edileceğini II. Ordu Müfettişliğine ilettiler⁴⁸. 20 Temmuz 1919 tarihinde Aydın Kuva-yı Milliye kurucularından Denizli eşrafından Helvacıade Mehmet Efendi ve iki arkadaşı 23. Fırka Komutanı Ömer Lütfi Bey'e giderek silah, cephaneye ve sıhhi malzeme isteğinde bulundular. Ömer Lütfi Bey her türlü yardımın yapılacağını, nakliyatın da her neye mal olursa olsun sarfiyattan çekinilmeyeceğini belirtti ve durumu Ali Fuat Paşa'ya da bildirdi⁴⁹.

24 Temmuz'da nereden geldiği hakkında bilgi verilmemekle beraber, 136 sandık cephanenin Yörük Ali Efe'ye geldiğini öğrenen Binbaşı Hacı Şükrü, 20 sandığının kendisinde alıkonmak şartıyla, 116 sandığının kendileri cihetine gönderilmesini istedi⁵⁰. 26 Temmuz'da Binbaşı Hakkı, Çine'den gönderilen 140 sandık cephanenin ne tarafta kaldığının bulunamadığını bildirerek, Hacı Şükrü'den tahkikat yapılmasını rica etti⁵¹. Bu durum gönderilen cephanenin bazen istenilen yere ulaşmadığını ve haberleşmede bazı zorluklarla karşılaşıldığı göstermektedir.

Muğla ve ilçelerinden Ula, Marmaris, Milas depoları Kuva-yı Milliye'nin silah tedariki için oldukça önemli bir kaynaktı⁵². 27 Temmuz 1919'da 175. Alay Komutanlığından, gerek Muğla'da ve gerekse Ula'daki tüm cephaneye ve tüfeklerin bir zabıt ve muhafızlara teslim edilerek, develerle en kısa yoldan Nazilli'ye süratle sevk edilmesi istenildi⁵³. Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü, 30 sandık bombanın tedarikiyle süratle irsalinin hamiyet-i vataniyelerinden beklendiğini, Denizli Kalem Riyasetine bildirdi⁵⁴.

⁴⁸ ATASE Arş., K:258, G:8, B:1.

⁴⁹ TİTE Arş., K:297, G:41, B:41001.

⁵⁰ ATASE Arş., K:461, G:20, B:1.

⁵¹ ATASE Arş., K:461, G:39, B:1.

⁵² Aker, a.g.e., s.183, 22.8.1919 Tarihinde Atça'dan Köşk'e Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığına gönderilen telgraf şöyledir: "Muğla'dan Marmaris'e giderken Marmaris'e 4 Km mesafede, etrafı çamlık ile çevrili debbo çevresinde 300 develik muhtelif cins silah ve cephaneye ve külliyyatlı miktarda bomba bulunduğu, maiyetimize mevsum bir zatın olan istihbarı üzerine bera-yı taallukat-ı maruzdur." Bu belgeyi destekleyici bir başka belgeye rastlanmadığı için, bu belgenin ne derece kesin olduğunu bilemiyoruz. Bkz. ATASE Arş., K:462, G:129, B:1.

⁵³ ATASE Arş., K:435, G:181, B:1.

⁵⁴ ATASE Arş., K:461, G:72, B:1, Denizli Heyet-i Milliyesine gönderilen telgraf: "Baldız istasyonuna 80 sandık cephaneye kasası gelmiştir. Dinar'a gelecek ilk trenle bir memur gönderiniz. Oradaki cephaneye memuruyla birlikte, cephaneleri doğruca Köşk'e göndersinler. Ahzı sevk ve inbası rica olunur." Bkz. ATASE Arş., K:462, G:107, B:1.

Kuva-yı Milliye'nin takviyesi için asker toplanmasına devam edilirken, imkân varsa bulunduğu yerden silahlandırılmasına da çalışılıyordu. 30 Temmuz 1919'da Koçarlı'da toplanan 200 kûsür efradın hepsinin silahlandırıldığı, bundan başka tekrar asker toplanması ihtimaline karşı 80 kadar silahında Koçarlı'da bırakıldığı arz edildi⁵⁵.

Kuva-yı Milliye'nin başarısını malzeme yetersizliği ve malzeme niteliği önemli ölçüde etkilemekteydi. Çeşitli mevkilerden yardım yapılmaya çalışılıyorsa da, bu istenilen ölçüde gerçekleşmemekteydi. 30 Temmuz 1919'da Dersaadet'ten hiç olmazsa tüccardan alınmak suretiyle 26.000 adet 88 model sürgü kolunun gönderilmesi istenildi⁵⁶. 3 Ağustos 1919 tarihinde Niğde'de bulunan 11. Fırka Komutanlığına müracaatla, kısmen Amerikalılardan sağlanacak, kısmen de ucuz olarak satın alınacak benzinlerle işletilecek otomobiller vasıtasıyla, daha önce bazı aksamı Niğde'ye nakledilen Kolsuz'daki 4.000 silahın bir an evvel Niğde'ye nakilleri istenildi. Daha sonrada Kolsuz deposundaki sürgü kollarının Nazilli'ye sevk edilmesi talebinde bulunuldu⁵⁷.

5 Ağustos'ta 135. Alay Komutanı Yarbay Mazhar, Söke'den Bağarası'na gönderilmiş olan dinamitin 9 sandık içine konarak ve 11.600 adet olarak memura teslimen gönderildiğini bildirdi⁵⁸. 57. Tümen Komutanı, Söke cephaneliğinde 37 mm'lik mermi topuna mahsus 12 sandık mermi mevcut olduğunu, bunların tedarik edilecek vesait ile tamamen Köşk'e sevkini, Söke'de bulunan Yüzbaşı Faik'ten istedi⁵⁹. 5 Ağustos'ta Köşk'e gönderilen telgrafta; silahlı asker ve cephanenin hazırlandığı, lokomotifin kazan kızdırmaya başladığı ve iki saate kadar hareket edeceği bildirilmekte idi⁶⁰. 11 Ağustos'ta ise Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, 30 sandık cephane ile bir sandık bomba gönderdi. Yine 11 Ağustos tarihine kadar, Buldan Heyeti Milliyesi tarafından cepheye sevk edilmek üzere, Nazilli Heyeti Merkeziyesine pek çok silah ve

⁵⁵ ATASE Arş., K:461, G:76, B:1. İtalyanların işgal mıntıkasında fazlaca üzerinde durmadıkları yerlerden biri de Koçarlıdır. Bu nedenle burada Heyeti Milliye'nin oluşması çok zor olmamıştır. Nitekim Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgalinden sonra Koçarlı'da Hacı Yunuszade Mehmet, Cihanoğlu Mustafa, Hafız Tefik, Hacı Halil İbrahim gibi nahiyenin ileri gelenleri ve mühendis Mithat gibi zatlar birleşerek muvakkat bir hükümet kurmuşlardır. Müslime Güneş, "Milli Mücadele'de Koçarlı", Milli Mücadele'de Koçarlı ve Menderes'in Öte Yakası Paneli, 2007, s.37.

⁵⁶ ATASE Arş., K:258, G:13, B:1-2.

⁵⁷ ATASE Arş., K:322, G:17, B:1.

⁵⁸ ATASE Arş., K:438, G:158, B:1, 17.8.1919 Tarihinde Söke Komite Reisi Ömerağazade ve Söke Mevki Komutanı Binbaşı Mehmet Saip tarafından, Aydın ve Havalisi Müdafaa-i Milliye Kumandanlığına gönderilen telgrafta "... 2- Burada her ne kadar kapsül ve dinamit var ise de, oradan gönderilecek kapsül ve dinamitlere şiddetle muntazır bulunulduğu..." bildirilmektedir. İki hafta önce Söke'den dinamit gönderilirken bu tarihte dinamit istenmesi önemlidir. Bkz. ATASE Arş., K:462, G:146, B:1.

⁵⁹ ATASE Arş., K:439, G:81, B:1.

⁶⁰ ATASE Arş., K:462, G:25, B:1.

cephane gönderildi. Peyderpey gönderilen bu yardımlar 4 sandık cephanesi ile 43 Alman tüfek, 1 sandık cephanesiyle 23 muaddel martin, müteferrik olarak 20 Osmanlı mavzer fişeği ve 150 adet Rus mavzer fişeğini ihtiva etmekte idi⁶¹.

23. Fırka Komutanı Ömer Lütfi Bey 31 Ağustos 1919 tarihinde 20. Kololdu Komutanlığına milis kuvvetlerin Burdur'dan cephaneye götürdükleri hakkında önemli bir telgraf göndermiştir. Telgrafta, Nazilli cihetinden Burdur'a gelen 150 milis kuvvetin Burdur cephaneliğinden 200 sandık piyade mermisi ve 30 sandık seri sahra mermisi götürdükleri bildirilmiştir⁶². Bu durum şartlara göre doğrudan milis kuvvetlerin cephaneye temininde kullanılabildiklerini göstermektedir.

Nazilli'ye yerleşmiş olup askeri harekâtın sevk ve idaresinden ziyade cephenin ihtiyaçlarının karşılanmasıyla uğraşan Demirci Mehmet Efe,⁶³ 4 Eylül 1919'da yanına Çerkez İsmail, Dede ve Hurşit isimli çetelerle 80 kadar Aydın zeybeğini alarak, cephaneye almak için Burdur'a gelmişler, fakat herhangi bir müdafaa tertibatı almaya gerek kalmadan, bir trenle Aydın cihetine geri dönmüşlerdir⁶⁴. 250 tüfek, bir bomba, bir sandık Alman fişeği 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey tarafından vaat edildiği halde gönderilmediği için, Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü 13 Eylül'de isteklerini yenileyerek, malzemenin Afyonkarahisar'da Mehmet Efe'ye teslimi için Denizli eşrafına emir verilmesini rica etti⁶⁵.

Demirci Mehmet Efe, 15 Ekim 1919 itibarıyla Anadolu ve Rumeli Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf gönderdi. Demirci Mehmet Efe'nin bu telgrafı, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği ilk telgraf olup olmadığı kesin olmamakla beraber Efe telgrafında; hain Yunanlılara karşı bir hayli zamandır mücadele ettiğini, kendisi gibi muhterem bir komutanın mücadeleye katılmasının maneviyatlarını oldukça takviye ettiğini belirtmiştir. Yunanlılar her yerde kuvvetlerini ikmale devam ettiğinden umumi bir hareketin yapılması da pek yakındır. Sayıları hayli artan köylerde, dağlarda sefil ve perişan bir halde yaşamlarını devam ettirmeye çalışan muhacirinin, bir an evvel yurtlarına dönebilmeleri için yapılacak mücadelede acilen cephaneye ihtiyaç

⁶¹ Bu konuda Köstüklü şu açıklamayı yapar: "Çeşitli yollarla temin edilip, cephaya gönderilen silah ve cephanenin çok önemli bir kısmı, işe yaramaz durumda olan silah ve cephanenin tamir edilmesiyle elde edildi. Özellikle mütarekeden sonra kamaları ve nişangâhları, İtilaf Devletlerince alınıp işe yaramaz hale gelen toplar ve kapsülleri olmayan top mermileri, Denizli vatanseverlerin hüsnü gayretleri ile işe yarar hale getirildi." Bkz. Köstüklü, **a.g.e.**, s.128.

⁶² **TİTE Arş.**, K:301, G:84, B:4001.

⁶³ Apak, **a.g.e.**, s.103.

⁶⁴ **ATASE Arş.**, K:24, G:117, B:1.

⁶⁵ **ATASE Arş.**, K:319, G:96, B:1.

vardır. Bu konuda Kolordu Komutanları ve icap edenlere gereken işaretin yapılmasını ve hangi cihetlerden, ne suretle ne vakte kadar yardım olunacağını süratle irsalinin bildirilmesi istenmiştir⁶⁶. 16 Ekim 1919'da Anadolu ve Rumeli Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Demirci Mehmet Efe'nin telgrafına cevaben; *“zalim ve alçak Yunanlılara karşı mukaddes topraklarımızı ve masum milletimizi kurtarmak azmiyle vuku bulan cihad-ı mukaddesinizi takdir ederim... Yunanlılar tedarikatda bulunabilirler, fakat sizin gibi milletin hakiki fahrimanları cihad yolunda oldukça katiyen endişeye mahal yoktur”* diyerek ihtiyaç duyulan cephaneye için Konya'ya Refet Beyefendiye ve Fuat Paşa Hazretlerine yazıldığını, onlarla haberleşilmesini ve sonucun bildirilmesini rica etti⁶⁷.

Kasım sonlarında Demirci Mehmet Efe, Mustafa Kemal Paşa'ya genel durum hakkında bilgi vermek için gönderdiği telgrafta:

“Yunanlılar General Milne tarafından gösterilen hattı çok üstün kuvvetlerle işgale başladılar. Ödemiş tarafında üç günden beri kanlı muharebeler oluyor. Hain Ferit Paşa kabinesi zamanında hiçbir yerden yardım alamadık. Bir aydan beri her tarafa silah ve cephaneye için aralıksız başvurulduğu halde sadece az miktar Konya'dan geldi. Bu günde Burdur'dan 100 sandık gönderiliyor. Savaş bu şekilde devam edecek olursa mevcut cephaneye ile düşmana nihayet 10 gün mukavemet gösterilebilir.

Bir hafta içinde 15.000 mücahidi cepheye getirmek kolaydır. Bunlar silah ve cephanesizlik yüzünden getirilemiyor. Bazı yerlerden kuvvetli vaatler alınıyorsa da durum aleyhimize döndüğü takdirde yapılacak yardımın hiçbir değer ve hükmü kalmayacaktır. Allah korusun bu cephe bir felakete uğrarsa her tarafta büyük değişiklikler meydana gelecek ve memleket karmakarışık olacaktır...” diyerek mevcut durumun ne derece hassas olduğunu dile getirdi⁶⁸.

Telgrafta silah ve cephaneye olan ihtiyaç ısrarla belirtilmekle beraber, bir hafta içinde 15.000 mücahidinin cepheye getirmenin kolay olduğunu bildirilmesi, insan ihtiyacının büyük ölçüde ortadan kalktığını göstermektedir. Efe, bazı vaatler aldığını

⁶⁶ ATASE Arş., K:271, G:67, B:2.

⁶⁷ ATASE Arş., K:271, G:67, B:1.

⁶⁸ TİH, C.2, K.1, s.127.

fakat durum bir tersine dönerse, yapılacak yardımların dahi hiçbir fayda vermeyeceğini bildirerek çok önemli bir hatırlatmada bulunmakta idi. Çünkü mevcut durumda cephedeki felaket, Yunan işgalini dizginsiz bırakabileceği gibi, Türk halkının da tüm umitlerini kaybetmesine yol açabilecekti.

Demirci Mehmet Efe 20 Ekim 1919'da, Umum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği telgrafta; ahali elinde bulunan kasaturaların toplanmasını ve karargâha gönderilmesini bildirirken⁶⁹, 25 Ekim'de 12. Kolordu Komutanlığına taarruz için daha önce istediği 8.000 silah ile o nispette cephanenin acilen cepheye yetiştirilmesi için gerekenlere kati emrin verilmesini bildirdi⁷⁰. Demirci Mehmet Efe 12 Aralık 1919 tarihinde 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in Aydın cephesine göndermek üzere Amasya'dan Kolorduya gönderdiği sekiz makineli tüfeğin ikmal edilerek acilen gönderilmesini 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'dan istedi⁷¹. 15 Aralık 1919 tarihli bir telgraf bundan sonra Aydın cephesine silah ve cephanenin temininde en büyük sorumluluğu 20. Kolordu üstleneceğini göstermektedir. Telgrafta 12. Kolordu depolarının İtilaf Devletleri tarafından mühürlenmesi üzerine gereken azami yardımın 20. Kolordu tarafından yapılacağı Nazilli Tabur Komutanlığına bildirilmiştir⁷².

Albay Refet Bey'in bölgeye gelmesinin ardından Ali Fuat Paşa ile Refet Bey arasında silah ve cephane tedariki hakkında haberleşme devam etmiştir. 1 Ocak 1920 tarihinde 700 kadar muaddel Rus tüfeği ile bir o kadar cephane 20 Kolordudan Aydın cephesine gönderilmek üzere sevk edilmiştir⁷³. Fakat bu malzemelerin nakliyatında ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır⁷⁴. Bu durum ise malzemelerin istenilen zamanda cepheye ulaşmasını engellemektedir. Refet Bey 14 Ocak 1920 tarihli telgrafında "*mezkur eslihanın kasabadan kasabaya Heyeti Milliyeler vasıtasıyla irsalinin*" nakliyatı kolaylaştıracağından bahsetmiş ve gönderilenden başka bin tüfek daha gönderilmesini istemiştir. Ayrıca arazinin yapısından dolayı cebel topuna çok ihtiyaçları olduğunu bildirmiştir⁷⁵. Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa da 30 Ocak 1920 tarihinde 12. Kolordu Komutanlığına gönderdiği telgrafta; Yenişehir'deki süvari alayının en fedakar dört zabitan komutasında 150 mevcutlu bir süvari bölüğüyle makineli tüfek ve

⁶⁹ ATASE Arş., K:274, G:57, B:1.

⁷⁰ ATASE Arş., K:324, G:89, B:1, EK-12.

⁷¹ TİTE Arş., K:313, G:52, B:52001, Bu konudaki yazışmalar hakkında bkz. TİTE Arş., K:313, G:67, B:67001.

⁷² TİTE Arş., K:313, G:64, B:64001.

⁷³ TİTE Arş., K:322, G:27, B:27001.

⁷⁴ TİTE Arş., K:322, G:33, B:33001.

⁷⁵ TİTE Arş., K:322, G:12, B:12001.

diğer aksanı da tamamlanarak Nazilli'ye gönderilmesini istemiştir. Telgrafın sonunda “*mezkur makineli tüfeklerin tehire uğratılmaksızın*” hemen gönderilerek durum bildirilmesi istenmiştir⁷⁶.

15 Aralık 1919'da 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey, cephenin emir ve komutasının tanzimi, silah ve mühimmatın ikmal ve milis kıtaatın teşkili gibi hususların Refet Bey ile müzakere edilmek suretiyle kararlaştırıldığını Heyeti Temsiliye Riyasetine ilettikten sonra; 300 tüfekte, 50 sandık cephan ve 2 cebel topunun Nazilli'ye hareket ettirildiğini bildirdi⁷⁷. Fahrettin Bey'in bölgedeki mevcut durumla ilgili gelişmeleri Heyeti Temsiliye'ye bildirmesi, bölgedeki komutanların Sivas ile yakın ilişki kurmaya çalıştığını göstermektedir.

Silah ve cephan temini konusunda, İtalyan işgal bölgelerinde bulunan depolardan da faydalanma yoluna gidildi. 5 Ekim 1919'da 176. Piyade Alay'ı Komutanı Vehbi, mahalli hükümet ve Heyeti Milliye'nin teşebbüsü neticesinde, Antalya deposundaki silah ve cephanenin bir kısmının, Aydın cephesi için gizlice sevkine İtalyan Komutanlığından müsaade olduğu ve nakliyatında Heyeti Milliyece temin edilmekte olduğu hakkında bilgi verdi⁷⁸. Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milli'ye Komutanı Demirci Mehmet Efe 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya 18 Ekim 1919 tarihinde gönderdiği telgrafında, “*Yunanlıların tedarikat-ı harbiyesine mukabil cephedeki mücahidine iltihak etmek üzere davete icabet eden mücahidine derhal teslimi için*” acil olarak on bin silah ve bir o kadar da cephan ile 10.5'luk seri ateşli silahlar için cephan gönderilmesini istemiştir⁷⁹. Ali Fuat Paşa üç gün sonra istenilen şeylerin mntıka dahilinden tedarikine çalışıldığını Demirci Mehmet Efe'ye bildirmiştir. Ayrıca durumdan 12. Kolordu Komutanı da haberdar ederek her ne kadar silah ve mermi tedarik edilirse Aydın havalisine gönderilmesini istemiştir⁸⁰. 18 Aralık 1919'da ise Burdur Kalem Reisi İsmail, Demirci Mehmet Efe'nin yaveri İhtiyat Zabiti Rüştü Bey'in Antalya deposundan silah almak üzere gittiğini, 12. Kolordu Komutanlığı'na bildirmişti⁸¹.

Nazilli'den Umum Komutan namına Müşavir Nuri Bey, 8.000 tahmin edilen düşmana karşı Keles, Balyanbolu cihetlerinde harbin devam ettiğini, Efe'nin üç gündür

⁷⁶ TİTE Arş., K:318, G:54, B:54001.

⁷⁷ ATASE Arş., K:274, G:86, B:1.

⁷⁸ ATASE Arş., K:438, G:24, B:1.

⁷⁹ TİTE Arş., K:309, G:20, B:20001.

⁸⁰ TİTE Arş., K:309, G:48, B:48001, TİTE Arş., K:309, G:70, B:70001.

⁸¹ ATASE Arş., K:319, G:129, B:1.

harbin başında olduğunu, fakat cephanesizlik nedeniyle bazı mevkihlerin düşman eline geçtiğini bildirdi. Nuri Bey ayrıca, Burdur'da kalan 100 sandık cephane ile Karahisar'dan cephanenin kendilerine yetiştirilmesi esbabının, acilen temin edilmesini 12. Kolordu Komutanlığından istedi. Telgrafi alan Fahrettin Bey sol alt kısmına şu notları düştü: “Burdur'dan 100 sandık vermiştik. Mütebakisi 100 sandık irsali mümkün olmayacağını oradayken yazmıştım. Karahisar'dan 100 sandık cephane yola çıkarılmıştır. Bunu da yazmıştım⁸².” Bu not tüm imkânların nasıl seferber edildiğinin bir açıklaması niteliğindedir.

Heyeti Temsiliye nezdinde Demirci Mehmet Efe tarafından heyete murahhas olarak gönderilen Hakkı Selim ve eşraftan Yusuf Efendilerle icra edilen müzakere neticesinde, Demirci Mehmet Efe ve maiyetinin kendi kendine hareket etmeyip, Refet Bey'in emri altında hareket etmeleri kararı alındığını, Ali Fuat Paşa ve 12. Kolordu Komutanlığı'na bildirdi. Ayrıca Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin en mühim ihtiyacı olan kâfi miktarda Alman cephanesiyle, 5-6 yüz kadar tüfeğin gönderileceği ve defaatle Afyankarahisar'a bu maksatla tüfek gönderilmiş olduğu, Ali Fuat Paşa tarafından haber verildi⁸³.

Demirci Mehmet Efe'nin Temsil Heyetine murahhas göndermesi önemli bir gelişme olup, Efe'nin maiyetiyle tamamen Refet Bey ile beraber hareket etmesinin istenilmesi, Heyeti Temsiliye'nin Demirci Mehmet Efe'yi nüfuzu altına almaya çalıştığını göstermektedir.

Aralık 1919 itibarıyla cephane temin etmek için haberleşmelere devam edildi. İhtiyaç duyduğunda sıkıyönetim kararlarına benzer emirler vermekten çekinmeyen Demirci Mehmet Efe, 5 Aralık 1919'da Isparta'ya oradan da Burdur'a geçerek, ahali elindeki bilimum silahların toplanarak cepheye süratle irsalini emretti⁸⁴. 12 Aralık'ta Nazım Bey tarafından “*fevkalade acildir, tehiri caiz değildir*” kaydıyla gönderilen telgrafta; tüfek ve cephanenin en şedid dereceye geldiğini, en yakın yerlerden bir an evvel cephane yetiştirilmesini, Kolordu mıntıkası dahilinde icap eden mahallere emir

⁸² ATASE Arş., K:319, G:122, B:11, ATASE Arş., K:319, G:122, B:5, I. Şube Müdürü tarafından 12. Kolordu Topçu Kumandanlığına “11. Fırka için Karaman tarihiyle ve hafiyen 500 adet el bombasının 41. Fırka kıtaatına sevk ettirilmesinin inbası medhaline muhtıra takdimi” Bkz. ATASE Arş., K:319, G:122, B:1.

⁸³ ATASE Arş., K:319, G:122, B:13, Konya'da 12. Kolordu Komutanlığına 12. Kolordu Nakil Tabur Takımı Kumandanı tarafından gönderilen şifre şöyledir: “Evvelce Topçu Mülazımı Nazmi Efendiyle gönderilen, 143 sandık kudretli topçu cebel mermisi ılığında mülazım olan Mustafa Efendi vedaatıyla 23. Fırkaya teslim edilerek alınan musaddak makbuz rabten takdim kılındı...” Bkz. ATASE Arş., K:319, G:122, B:14.

⁸⁴ ATASE Arş., K:274, G:79, B:1.

verilmesini 12. Kolordu Komutanlığına rica etti⁸⁵. Bunun üzerine Fahrettin Bey Burdur Ahz-ı Asker Riyaseti'nden, oradaki mühimmat deposunda ne kadar piyade cephanesinin bulunduğunu; Beyşehir Süvari Alayı Komutanlığına ise, şimdiye kadar Eğridir'e ne kadar silah ve cephane gönderildiğinin Karahisar'a işaretini istedi⁸⁶. Fahrettin Bey Jandarma Komutanlığına da, Demirci Mehmet Efe için 300 tüfek, 10 sandık cephane ve 2 cebel topunun yarın yola çıkacağını bildirdi⁸⁷.

12 Aralık 1919 tarihinde Albay M. Şefik, 12. Kolordu Komutanlığına önemli bir telgraf gönderdi. Telgraf mevcut durumu ve yapılması uygun yolları göstermesi bakımından şöyleydi:

“Fırka Taburlarında kalan esliha pek cüzidir, her ihtimale karşı bunların elden çıkarılmaması daha muvafıktır. Sanırım alelhusus Yunanilerin Menteşe ve Antalya sahillerine vuku-i mahsusi teşebbüslerini de nazar-ı dikkate almak lazım geliyor. Ahalide silah var. Bunlarında meydana çıkarılarak ihtiyacın tehvini çaresi tekrar icab edenlerin nazarı dikkatine vaz edeceğim. Binaenaleyh cephede vuku bulacak bu babda ki metalibi münasip mazeretli karşılanmasına müsadeleri maruzumdur⁸⁸.”

Silah ve cephane konusunda ciddi sıkıntıların yaşandığı bu zamanda, Albay M. Şefik'in Fırka Taburlarında kalan pek az olan silahların ellerinde bulundurulmasının önemli olduğunu bildirmesi, ihtiyati bir tedbir olarak düşünülmüş olsa gerektir.

Fahrettin Bey, Albay Şefik Bey'in bu telgrafını almış olsa gerek ki; *“Aydın cephesi Komutanı aralıksız istiyor. Hâlbuki gönderilecek silah kalmamıştır”* dedikten sonra, Muğla'daki tabura kayıtlı 316 silahtan 100 tanesinin, Burdur'daki Taburda kayıtlı 366 tüfekten 200 tanesinin gönderilmesinin uygun olacağını bildirdi⁸⁹.

Silah temini yolunda sürdürülen muhabereleler sonunda netice verdi. 4. Kolordu Şube Reisi İsmail, Konya'da 12. Kolordu Komutanına mahrem tutmak kaydıyla 672 mavzer, 218.958 cephane ve 12 makineli tüfeğin alınmasını ve tabur deposuna nakledilmesini bildirdi⁹⁰.

⁸⁵ ATASE Arş., K:338, G:1, B:1.

⁸⁶ ATASE Arş., K:319, G:126, B:1.

⁸⁷ ATASE Arş., K:319, G:126, B:2.

⁸⁸ ATASE Arş., K:319, G:126, B:4.

⁸⁹ ATASE Arş., K:438, G:53, B:1.

⁹⁰ ATASE Arş., K:338, G:1, B:1.

Kuva-yı Milliye'nin silah ve cephane temini tam olarak bir türlü sağlanamamış, bu yolda her çareye başvurulmuştur. Düşman karşısında on günlük cephanenin kaldığı zamanların yaşanmış olması milletçe ne büyük tehlikelerin aşıldığını göstermektedir. Silah tedarikindeki bu zorluklar, Kuva-yı Milliyecilerin zaman zaman moralini olumsuz etkilemiştir. Fakat durumu oldukça iyi değerlendiren Demirci Mehmet Efe, yapılan tüm çabaların boşa gitmemesi için her yere silah isteğini yenilemekten geri durmamıştır.

C- ASKER TOPLANMASI

Osmanlı Devleti'nde Türklerin yıllardır savaşların yükünü tek başına sırtında taşıması, her evden en az bir kaç şehit verilmesi, halkın askerliğe, askere, mücadele fikrine olan bakışını tamamen değiştirmişti. Başlangıçta bu yorgun halka, İtilaf taraflarının, İstanbul Hükümeti'nin İngiliz adaletine güvenmekten başka hiçbir çarenin olmadığı yönündeki telkinleri sıcak gelmekte idi. Diğer yandan vatanın her türlü imkânından sonuna kadar faydalanılarak zenginleşen, küstahlaşan Rumlar halka, İtilaf Devletleri'ni arkasına alan Yunanlılara itaat etmekten başka çarelerinin olmadığını telkin etmekteydiler. Yine Rum çetelerinin tedhiş hareketi ile halkı sindirmeleri, mücadele fikrinin oluşturulması bakımından oldukça kötü bir durum yaratmıştı.

Albay M. Şefik Bey'in kitabında ayrıntılı şekilde yer verdiği gibi firar hadisesi, Kuva-yı Milliye'nin belli bir olgunluğa ulaşmasına kadar devam etmişti. Özellikle başlangıçta firar hadisesi, mücadeleyi oldukça olumsuz etkiledi. Fakat Albay M. Şefik ve Albay Bekir Sami Bey gibi fedakâr, cesur ve kararlı komutanların, yine aydın, çalışkan ve pervasız kişiliği ile bölgede hemen herkesin takdirini kazanan Hacı Süleyman Efendi'nin ve hiç yorulmadan aralıksız asker celbine devam eden Ahmet Hulusi Efendi'nin ve daha pek çok Kuva-yı Milliyecinin gayretle çalışması sayesinde o karanlık günler aşılmıştır.

Yunanlıların özellikle Aydın içerisinde Türklerin kutsal değerlerine karşı yaptıkları tecavüzler, Türk ağır başlılığının ve asabiyetinin pek fazla hiddetlenmesine sebep olurken, başlangıçta halktaki kararsızlığın aşılmasında da önemli ölçüde etkili olmuştur. Mücadele için gönüllü asker toplama işi, durumun ciddiyetinin farkında olan vatanseverlerin, köy köy dolaşarak, Yunan işgalinin neler doğuracağını anlatmalarıyla başlamıştı. Efelerin mücadeleye dahil edilmesi ile birlikte, mücadelenin yüzü halk nazarında biraz güçlenmiş ve halkın iştiraki artmıştı.

İlerleyen dönemde Kuva-yı Milliye'nin asker ihtiyacı, Tümen bölgesini oluşturan Milli Heyetler vasıtasıyla⁹¹, cephe komutanlığının göstereceği lüzum üzerine askerlik şubeleri defterlerine bakılarak yürütüldü. Bu işlerin daha düzenli şekilde yapılması için 6 Ağustos 1919'da I. Nazilli Kongresi, 19 Eylül 1919'da II. Nazilli Kongresi toplandı. 1884-1898 doğumlu asker için mecburi askerlik tatbik edilmiş, bunun aşağısı ve üstü gönüllü ve maaşlı olarak askere alınmıştı. Gönüllü ve milli asker her üç ayda mahallelerinden gönderilen diğerleriyle tebdil edilmek suretiyle düzene konuldu. Yedek subaylar hakkında da böyle muamele yapıldı. Mecburi hizmete tabi olanlar başlangıçta 50, sonra 100 ve daha sonra 300 lira mukabilinde askerlikten muaf tutuldular⁹².

Teşekkül eden Kuva-yı Milliye birlikleri Aydın, Nazilli cephelerinde düşmanla temas halinde iken, bir yandan da devamlı yeni kuvvetlerle güçlendiriliyordu. Görünüşte Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri vasıtasıyla yapılan bu faaliyetler, aslında yer yer askeri makamların bilgisi dahilinde yapılıyordu. Örneğin Temmuz 1919 başlarında Burdur Sancağından Aydın cephesine sevk edilecek asker, Burdur'daki 68. Alay Komutanı vasıtasıyla gönderiliyordu⁹³.

27 Temmuz'da Harbiye Nezaretinden gönderilen telgraf, halkın düşmana karşı mücadele amacıyla harekete geçmeye başladığını göstermesi bakımından şöyledir: *“Yunan işgali üzerine 1310-1313 tevellüdatından 25 Kanunievvel 34 tarihinden evvel firari ve bakayadan bazılarının şubelerine dehaletle Aydın cihetine sevklerini talep etmektedir. İktizasının iradesi maruzdur⁹⁴.”*

30 Temmuz 1919'da Fehmi Bey imzasıyla gönderilen telgrafta, Koçarlı'dan 200 küsur efradın toplanarak silahlandırıldığı, Karahayt'ta yemek yedirilerek istirahat ettirildiği, akşam üzeri ise cepheye sevk edilecekleri bildirildi. Nazillili Tevfik Bey ve Sökeli Ali Efe'de bu tarihlerde Bağarası taraflarında asker toplamaya devam etmekte idi⁹⁵.

⁹¹ Aker, **a.g.e.**, s.240.

⁹² Apak, **a.g.e.**, ss.110-111, 14. Kolordu Komutanı Miralay Yusuf İzzet, Harbiye Nezaretine Kuva-yı Milliye'ye celb edilenlerle ilgili şu telgrafi gönderdi: “Yaşlıları silah altında bulunan efradın, talep ve rızaları olsa dahi Kuva-yı Milliye'ye dahil ettirilmemesi ondan mebni Kolorduca takip edilmekte ve katiyen müsaade edilmemektedir ve böyle kaydolmuş asker varsa derikab kıtaat nezaretine tevzii sureti katidir...” Bkz. **ATASE Arş.**, K:201, G:245, B:1.

⁹³ Köstüklü, **a.g.e.**, s.122.

⁹⁴ **ATASE Arş.**, K:172, G:42, B:2.

⁹⁵ **ATASE Arş.**, K:461, G:76, B:1.

Galip Hoca takma adını kullanan Celal Bayar, Temmuz ortalarında hâkimiyeti eline almaya başlayan Demirci Mehmet Efe'nin icraatlarında yönlendirilmesi ve Efe'nin sürekli kontrol altında tutulması amacıyla Efe'ye müşavir oldu. Efe bir gün Galip Hoca'dan, Kuva-yı Milliye'nin takviyesi için Padişah'a asker toplama hakkında kendisine izin verilmesini isteyen bir telgraf yazmasını istemişti. Gali Hoca telgrafi ağdalı bir dille ve asker toplama konusunu pek açıklamadan, kaleme almıştı. Efe asker toplama konusuna değinilmediğini anlayarak, “*Askere alma işini yazmadın neden?*” demesi üzerine Galip Hoca; “*Padişahın yanındaki adamları tanımıyoruz. İyidir diyenler var, kötüdür diyenler var. Ya bu sonuncular Padişah'a “hayır olmaz” diye bir cevap yazdırırlarsa ne yaparız? Davamız için faydalı bulduğumuz bir işi yapmaktan vazmı geçeceğiz?...⁹⁶*” şeklinde cevap vermişti.

20 Temmuz 1919 tarihinde Demirci Mehmet Efe ve Binbaşı Hacı Şükrü imzası ile iki emir yazıldı. Birinci emirde 1310-1314 doğumluların silah, teçhizat ve elbiseleriyle askerlik şubelerine müracaat etmeleri, firar vakalarına son verilmesi ve bu emre riayet etmeyenlerin mahkemesiz idam edilecekleri bildirildi⁹⁷. Diğer emir ise Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü imzası ile yazıldı. Bu emirde de ordudaki muvazzaf maaş kadar verilmek suretiyle, yedek subayların Kuva-yı Milliye'ye katılmaları istendi. Bu emirler biran evvel Kuva-yı Milliye'nin sayısının artması için verilmiş olmasına karşı, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'yı endişelendirmiştir. Ali Fuat Paşa 23. Fırka Komutanına 27 Temmuz 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta; Demirci Mehmet Efe'nin bu emrinin maksadının tam olarak anlaşılmadığını belirterek, efradın zorla silah altına alınmasının Kuva-yı Milliye'nin bölünmesine yol açacağını belirtmiştir⁹⁸. Nitekim bu emrin gönüllülerin artmasına ve

⁹⁶ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2098.

⁹⁷“Gayet müstaceldir. Konya vilayetinden alınan 23 Temmuz 335 tarihli şifre telgrafnamenin suretidir. Isparta Mutasarrıflığından şimdi şifreyle tebliğ olunan iki kıta beyannamenin sureti bervecch-zir arz ve takdim olunur. Vali Cemal suret, 1310-1311, 1312-1314 tevellütlü olan asker bütün esliha ve teçhizat ve elbiseleri ile 40 saat zarfında şubelerine müracaat edecek, etmedikleri takdirde tebligata ademi riayet göstermedikleri anda derdest edilerek bila muhakeme idam edileceği, evlatlarını kıtasına göndermeyen pederleri derhal idam ve hanelerini ihrak edeceğini bütün millete selameti vatan namına istiklal-i Osmaniye temin maksadıyla ilan ediyorum. Fimabad kıtalarından firar baki olmayacaktır. Her kazada münadiler vasıtasıyla ilan edilecektir. Bu telgraf aynı zamanda şube riyasetine aynen gönderilecektir. 20 Temmuz 335 çete Reisi Demirci Mehmet Efe, Diğer Suret: Kalbi vatan aşkıyla memlü istiklal-i Osmani için istihkarı hayat-ı minnet addeden ne kadar ihtiyat zabitanı kendilerine ordu-yu Osmani de verilen mahsusat kadar bir para ile Kuva-yı Milliyeden bera-yı istihdam bu şartla gelecek zabitan varsa hemen gönderilmesi hususunun icab edenlere tebliğ ve sürat-ı inbasını rica ederim. 20 Temmuz 335 Aydın havalisi Kumandanı Hacı Şükrü, Bkz. **ATASE Arş.**, K:20, G:67, B:1.

⁹⁸ **TİTE Arş.**, K:297, G:77, B:77001.

fırarın azalmasına olumlu etkisi olmuşsa da Kuva-yı Milliye muhalifleri emirden istifade ile mücadele taraftarlarını karalamaktan geri durmamışlardır.

Bu telgraflara İstanbul'un da tepkisi gecikmedi. Hükümet Demirci Mehmet Efe'nin yakalanması ve Kuva-yı Milliye'nin dağıtılmasına yönelik faaliyetlerini arttırdı⁹⁹. Binbaşı Hacı Şükrü ve Demirci Mehmet Efe'nin beyannamelerinden yaklaşık on gün sonra, cepheye gitmek üzere Acıpayam'dan Denizli'ye 6 yedek subay ve çok sayıda asker geldi. Bu gönüllüler Denizli Heyeti Milliyesi vasıtasıyla cepheye sevk edildi. 3Ağustos'ta Denizli Heyeti Milliye Reisi Ahmet Hulusi Efendi Hacı Şükrü Bey'e yazdığı şifrede, asker toplamak için her türlü tedbire müracaat ettiklerini, her zaman arzu edilen sayıda asker gönderebileceklerini bildirdi. Bu durum cephenin ikmalinde Denizli'nin ne derece gayretli çalıştığının en güzel örneğidir¹⁰⁰. Nitekim çok geçmeden 9 Ağustos 1919 tarihinde Ahmet Hulusi Efendi tarafından 105 silahlı asker, 4 sıhhiye neferi, 3 zabıt komutasında Nazilli Milli bölüğüyle, (Sekizin) Çallı Efe'nin sevk edildiği Köşk'te Milli Ordu Komutanlığına bildirildi¹⁰¹. 1 Ağustos 1919 itibarıyla 105 kişi Hasan Fikri Efendi maiyetinde Milas'tan Çine'ye geldi. Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü bunlara Çine'den silah ve cephaneye verilmesi için, Denizli'yi ve 57. Fırka Komutanlığını haberdar etti¹⁰².

5 Ağustos 1919 tarihinde Muğla'da Heyeti Milliye yeniden teşkil edildi. Nazilli Kuva-yı Milliyesi'ne katılmak üzere asker toplanmasına başlandı¹⁰³. Aynı tarihte Denizli Heyeti Milliyesi Askeri Müşaviri Tahir tarafından, silahlı efradın trenle gönderildiği, Köşk'te Zeybek Ordusu Komutanlığına bildirildi¹⁰⁴. Denizli Kalem Reisi İsmail, Aydın ve civar ahali için yüzbaşı ve mülazım rütbesinde cesur ve fedakâr zabıte ihtiyaç olduğunu, 13. Kolordu Komutanlığına ve II. Ordu müfettişliğine arz etti. Ayrıca gelecek olanlara zabitan maaşlarından gayrı, Kuva-yı Milliyece “*şehri mükafat-ı nakdiyeninde*” verileceği belirtilerek, arzu edenlerin bir an evvel yönlendirilmesi rica

⁹⁹ **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4168, II. Ordu Müfettişliği 7.8.1915 tarihli istihbarat ve asayiş raporu şöyledir: “Aydın Kuva-yı Milliye Reisi Demirci Mehmet Efe ve Kumandanı Hacı Şükrü imzasıyla, Temmuz'a doğru Burdur ve Denizli Sancakları mücessibat ve müessibatına yazılan telgrafta, 1310 ve 1314 tevellüdatlarının 48 saat zarfında teçhizatlarıyla şubelerine müracaatları, gelmeyenlerin idam edilecekleri hakkında işaret yapılmış ise de, Şubatın tebligata mukavemet etmemeleri için icaba edenlere müfettişlik tarafından emr verilmiştir.” Bkz. **ATASE Arş.**, K:194, G:195, B:3.

¹⁰⁰ Köstüklü, **a.g.e.**, s.122.

¹⁰¹ **ATASE Arş.**, K:462, G:52, B:1.

¹⁰² **ATASE Arş.**, K:462, G:2, B:1.

¹⁰³ **ATASE Arş.**, K:462, G:29, B:1.

¹⁰⁴ **ATASE Arş.**, K:462, G:25, B:1.

edildi¹⁰⁵. Bu telgraf Kalem Reisi İsmail Bey'in, Demirci Mehmet Efe'nin her gün biraz daha güçlenen hâkimiyetine karşı, Kuva-yı Milliye'nin askeri komutanlarca idare edilmesi kaygısından gönderilmiş olabileceği gibi; Kuva-yı Milliye'nin daha iyi sevk ve idaresi için de gönderilmiş olabilir. Gelecek olanlara zabitan maaşından hariç mükâfatın verileceğini bildirilmesi ise, bu konuya verilen önemi göstermektedir.

16 Ağustos'ta Koçarlı Çete Reisi Tevfik, 226 mevcutlu bir bölük asker ile Dalama'da Ali Efe çetesine iltihak ederek, II. Taburun I. Bölüğünü teşkil eylediklerini, bölüğün emre amade olarak beklediklerini Binbaşı Hacı Şükrü'ye haber verdi¹⁰⁶. Muğla Mutasarrıfı Hilmi Bey'in, 24 Ağustos'ta Milas'ta ele geçirdiği Yörük Ali Efe'ye ait beyanname, asker toplanması ile alakalı olması bakımından özetle şöyledir:

1- 1300'den 1309'a kadar olan doğumlu olan efradın Kuva-yı Milliye'ye iştirakinin mecbur olduğu,

2- 1300 ile 1313 doğumluların şubelerine müracaat etmelerinin mecbur olduğu,

3- Emri ifaya Jandarmaların memur ve mecbur edildiği,

4- Ötede beride silahlı gezerek mal gasp edenlerin idam olunacağı,

5- Jandarmaların emrine şu sıra herkesin itaat etmesi ve emri ifa etmeyeceklerin ve icabet etmeyeceklerin idam edileceği bildirildi¹⁰⁷.

Yörük Ali Efe bu beyannamede, “*bu emre itaat etmeyenler idam edileceklerdir*” diyerek, cephenin güneyinde adeta seferberlik ilan ettiği gibi, Demirci Mehmet Efe'ye karşıda bölgesinde kesin hâkimiyetini ilan etmiş oluyordu. Beyannamede, ötede beride silahlı gezerek mal gasp edenlerin idam olunacağı maddesi, Yörük Ali Efe'nin milletin can ve mal güvenliğine ne kadar önem verdiğini ortaya koymaktadır.

Kuva-yı Milliye'nin sayısının ve gücünün artması ile firar hadisesi eskiye nazaran oldukça azalmış olmakla beraber, nadiren de olsa hala görülebiliyordu. 16 Eylül 1919 tarihinde, davete icabet eden 15 nefer ile cepheden firar eden 6 neferin silah ve cephanesi ile derdest edilerek Köşk'e gönderildiğini, Çine Heyeti Milliye Reisi bildirdi¹⁰⁸. Cephenin ihtiyacına göre her türlü yetkiyi elinde bulunduran Demirci Mehmet Efe, 5 Aralık 1919'da Isparta'ya, oradan Burdur'a geçerek, ihtiyat zabitanıyla

¹⁰⁵ ATASE Arş., K:258, G:124, B :1.

¹⁰⁶ ATASE Arş., K:462, G:137, B:1.

¹⁰⁷ ATASE Arş., K:25, G:70, B:1.

¹⁰⁸ ATASE Arş., K:463, G:57, B:1.

1308 ve 1310 doğumlu askerden Isparta'dan 1000, Burdur'dan 500 ve Tefenni'den 200 neferin celbiyle cepheye sevkini emretmişti¹⁰⁹.

Hükümet Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak amacıyla, Harbiye Nezareti vasıtasıyla askeri birliklere emirler göndermeye devam etti. 12. Kolordu Komutanı 3 Aralık 1919 tarihinde, Harbiye Nezaretinden kendisine tebliğ edilen tamimi aynen tekrar tebliğ ettiğini bildirerek, bir sureti de İngiliz Komutanlarda olan tamimin sorumlularının gizlice takip edildiğini, bu yüzden çok dikkatli hareket etmesini 57. Tümen Komutanına bildirdi. Tamim sureti ise şöyle idi¹¹⁰: “*Ordu mensuplarından hiç kimseye Kuva-yı Milliye için asker kayıt etmeye ve toplamaya izin verilmemesi, bu gibi teşebbüslerde bulunanlar olursa haklarında kanuni takip yapılması, halktan bu gibi teşebbüste bulunanlara karşı, güvenliğin korunması konusunda orduya düşen görevin hükümetle birlikte çalışarak yerine getirilmesi.*” Hükümetin, muhaliflerin ve İtilaf Devletleri temsilcilerinin asker toplanması konusunda tüm engellemelerine rağmen, Kuv-yı Milliyeciler halkın mücadeleye katılımını arttırmak için ellerinden geleni yapaya devam ettiler.

D- YUNAN İŞGALLERİ KARŞISINDA GÖÇ HAREKETİ

İşgal öncesinde Rum çeteler tarafından sürekli taciz edilen, köyleri basılan, öldürülen İslam ahali, işgalden hemen sonra İzmir'de Yunanlıların yaptıklarını duyduktan sonra, daha 16 Mayıs 1919 gibi çok erken zamanda göçe başladı¹¹¹. İşgal ettikleri her yerde çoğunluğu sağlamaya çalışan Yunanlıların¹¹², Manisa'da pek çok mezalim yapmaları, Manisa Müftüsü Alim Efendi'yi öldüresiye dövmeleri, belediye zabitanını bacağından asmaları, ileri gelenleri hapsedmeleri nedeniyle İslam ahali korku halinde Salihli istikametine göçe başlamışlardır¹¹³.

26 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, İzmir ve civarının işgali üzerine, Bergama'da hâsıl olan korku ve telaş soncunda halkın ve subay ailelerinin Soma'ya doğru göç etmekte olduklarının haber alındığını, bunun mutlaka önüne geçilmesi gerektiğini Albay Bekir Sami Bey'e bildirdi. Albay Bekir Sami ise, 28 Mayıs 1919'ta bölgedeki Mevki Komutanları ile Askere Alma Daire Başkanlarına şu

¹⁰⁹ ATASE Arş., K:274, G:79, B:1.

¹¹⁰ ATBD, Y.51, S.113, B.No: 4184.

¹¹¹ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 16 Mayıs 1919, No:2.

¹¹² ATASE Arş., K:102, G:66, B:1.

¹¹³ ATASE Arş., K:97, G:49, B:1-2.

telgrafi gönderdi. Gönderdiği telgrafta, Bergama’da subayların halkın heyecanını teskin ederek göçü engellemek yerine kendilerinin soğukkanlılıklarını kaybettiklerinin öğrenmiş olduğu bildirilerek çok önemli şu ihtarlarda bulunulmuştur. “Herkes zihnine yerleştirmelidir ki, artık göç edecek bir yerimiz yoktur. Göç kesinlikle olmayacaktır. Bu günkü ortamda en önemli görev, herkesin gücünü kullanarak bu hastalığın önüne geçmeye çalışmasıdır¹¹⁴.”

Yunan işgali karşısında halkın fevc fevc göç ettiğini öğrenen Sadaret de, İslam ahalinin hicretinin, bölgede Rum nüfusunun ekseriyeti teşkil ettiği gibi çok elim bir sonuç doğuracağını, 1 Haziran 1919’da Harbiye Nezareti ve Dâhiliye Nezaretine bildirerek “*cihet-i askeriye ve mülkiyece bu babda ahaliye itminan bahş olunacak surette, tebligat-ı lâzime ifa ederek teskin-i heyecana çalışmakla beraber, diğer taraftan dahi hicretin katiyen önüne geçilmesi için tedabir ve tertibata hemen tevessül edilmesini*” bildirdi¹¹⁵.

12 Haziran 1919 tarihinde Bergama’nın ilk işgalinde ve 20 Haziran 1919’daki ikinci işgalinde Yunanlılar, İslam ahaliye yapmadıkları zulmü bırakmadılar¹¹⁶. Yunan mezalimini görüp, yaşayan ağızlardan Yunan vahşetine dair 107 madde kaydoldu¹¹⁷. Vicdanları sızlatan bu maddelerin her biri, bir büyük kara leke olarak Yunan tarihe geçti. Rumların çoğunlukta olduğu köylerin halkı, Rum nüfusu fazla göstermek için Yunan işgal bölgelerine aktı. Yunanlıların işgal bölgelerinde Türklere uyguladıkları mezalim ile bölge halkını göçe zorlaması da bu amaca yönelikti¹¹⁸. Yunanlıların İzmir’i işgalinden 5 Haziran 1919’a kadar 7.000 Türk göç yollarına düşmüştü. İstanbul Hükümeti son toplantısında göç hareketinin engellenmesi için bölgeye “*tavsiye heyetleri*” gönderilmesi kararı aldı. İzmir’de yayınlanan gazetelerden Ahenk ise, Türklerle Rumlar arasında kardeşliğin kurulması lüzumunu savundu¹¹⁹.

Manisa, Menemen, Akhisar, Bergama, Edremit ve Burhaniye taraflarındaki Türk halkı, dalgalar halinde Balıkesir’e göç etmekte idi. Balıkesir’de çıkan Söz gazetesi de halkı ikaza çalışarak şunları yazdı: “*İslam ahalinin sahibi bulunduğu toprakları bırakarak öteye beriye hicret etmesini lüzumsuz addediyoruz. Mezalime karşı metanetle, sabırla dayanarak yerlerinizi yurtlarınızı terk etmeyiniz. Yunanlılar öteden beri*

¹¹⁴ Ünal, a.g.e., ss.50-51.

¹¹⁵ ATASE Arş., K:97, G:34, B:1.

¹¹⁶ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 20 Haziran 1919, No:33.

¹¹⁷ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2378.

¹¹⁸ ATASE Arş., K:42, G:36, B:1, ATASE Arş., K:102, G:66, B:1.

¹¹⁹ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 5 Haziran 1919, No:20.

*geldikleri yerlerde, ora halkını hicretle ortadan kaldırdılar*¹²⁰.” Hâlbuki Yunan mezalimi karşısında yaşamak isteyen Türk’ün (özellikle kadınların), mevcut şartlarda göçten başka çareleri yok görünmekte idi.

Aydın muharebesi sonrasında Aydın ve civar halkından canını kurtarabilen Nazilli, Çine, Yenipazar, Denizli kasaba ve köylerine iltica ettiler¹²¹. Bunlardan önemli bir kısmı da Milas ve Muğla tarafına göç etmiştir. Birkaç gün zarfında Muğla’ya sekiz yüz kadar muhacir gelmiştir¹²². Göçmenlerin pek çoğu altlarında ve üstlerinde bir şey olmayan aç ve çıplak kalmış, büyüklü, küçüklü, kadınlı, erkekli olup düşmandan, yangından kaçan insanlardı¹²³.

57. Tümen Erkan-ı Harbi Selahattin Bey, 1 Temmuz 1919’da 135. Alayı teftiştten dönerken, Koçarlı’da istirahat için durduğunda, Eski Aydın Belediye Reisi Emin Bey ile görüştü. Koçarlı’ya gelişi sorulan Emin Bey, Aydın’daki Yunan mezalimi ve gurur kırıcı muamelesine tahammül edemeyerek kıyafet değiştirmek suretiyle ailece Koçarlı’ya ilticaya mecbur kaldığını, buna da güçlüklerle muvaffak olduğunu belirtti. Bir gün hanesindeki baldızının genç kızlarından birine hitaben, “*Sizi seven bir Yunan genci imzasıyla*” yazılmış bir tehdit ve daveti içeren mektubun hanesine atıldığını, gözyaşı dökerek anlatmıştır. Yunanlıların tüm yaptıklarının yanlarına kar kaldığını, büyük tehlikelerin mevcut olduğunu ve Aydın’da pek çok namuslu aileye tecavüz edildiğini sözlerine eklemiştir¹²⁴.

Yalnız Çine bölgesinde göçmenlerin sayısı, 25.000 kişi olarak tespit edilmişti. Bu göçmenler namına ileri gelenlerle, ihtiyar heyetlerinden 177 kişinin imzaladığı ve Çine Belediye Reisliğinden tasdikli bir “*mazbata*” hazırlandı. Aydın Kızılay Başkanı Hoca Esat Efendi, Aydın Belediye Reisi Reşat Bey ve tercüman olarak Şemseddin Bey’in bu mazbata ile İstanbul’a gönderilmelerine karar verildi. Heyet, İtilaf Devletleri Temsilcileri ile İstanbul Hükümetine muhacirin perişanlığını anlatacak ve işgalin kaldırılması için teşebbüste bulunacaktı¹²⁵.

Bu Heyet önce Rodos’a uğramış ve İtalyan işgal Kuvvetleri Umumi Komutanı ve Rodos Genel Valisi Batsenoni ile görüştüktan sonra İstanbul’a gittiler. Fakat ne Babîâli’de, nede Sarayda “*hüsnü kabul*” görmeyerek geri döndüler. Heyette bulunan

¹²⁰ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 4 Haziran 1919, No:19.

¹²¹ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2375.

¹²² TİTE Arş., K:111, G:2, B:3a001.

¹²³ Bayar, a.g.e., C.7, s.2102.

¹²⁴ HTVD, Y.41, S.93, B.No:2377.

¹²⁵ Bayar, a.g.e., C.7, s.2102.

Hoca Esat Efendi, İstanbul'un muhacirlere ve Kuva-yı Milliye'ye bakışını şu cümlelerle ifade etti:

“Elimizde Çine ilçesine sığınmış 25.000 Aydın'lı göçmen namına eşraf ve muteber kimselerle, muhtarların imza ve mühürleri taşıyan “mazbata” olmasa idi, İstanbul Hükümeti bizi tevkif ile İngilizlere teslim edecekti. Mazbatanın varlığı elçiler nezdinde sözlerimizin dinlenmesine sebep oldu. Yalnız Babiâli ve saray bize bagi nazarıyla baktı. Efradımız hafiyeler ve sivil polislerce çevrildi¹²⁶.”

Hoca Esat Efendi'nin anlattıkları halk ile hükümet arasında ne derece büyük bir uçurumun açıldığını en iyi şekilde açıklamaktadır. Özellikle az kalsın yakalanarak İngilizlere teslim edileceklerinin belirtilmesi, Hükümetin halkın sıkıntılarını dile getirmek için uğraşan bir vatandaşını İngilizlere teslim edecek kadar insafsızlaştığının bir göstergesidir.

Yunan işgali sırasında en çok tahrip olan yerleşim birimlerinden birisi Germencik'ti. 920 evi olan ilçe merkezi ile istasyonun hemen tamamı, Yunanlılar tarafından yakılmıştı. Vahşi öldürme ve işkence olayları tüyler ürpertecek cinste idi¹²⁷. Haziran'ın 26. günü Hakimlerden Mehmet Efendi Yunan askeri tarafından öldürülerek, kızı ve karısı Yunan askeri tarafından alınmış, akıbetleri ise meçhuldür. Aynı gün Germencik Nahiyesi istasyonunda, İngiliz ve Fransız zabıtları çağırıyor bahanesiyle götürülenlerin hanımlarına tasallut ve taarruz ile eşyaları yağmalanmıştır. 26 Haziran'da Germencik ahalisinden Kasap M. Ağa ve Hacı Mehmet'in paraları gasp edildikten sonra öldürülmüştür. Molla Osman Oğlu Ahmet incir ağacına bağlanarak, gözleri oyulmak suretiyle öldürülmüştür. Yaklaşık 6.000 nüfusa sahip olan nahiye merkezinde 150 kişi, Yunan askeri tarafından kurşuna dizilerek katledilmiş ve malları yağmalanmıştır. Germencik köylerinden tutulup getirilen 30 erkeğin Yunan askerlerine teslim edilmesinden sonra, zavallılar karılarının önünde yaylın ateşine tutulmuştur. Sonrada kafaları kesilerek köy civarında sarıklar üzerine sokularak mıntıka tayin edilmiştir.... Daha pek çok kız ve kadın namusları kirletilerek, her biri feci surette katledilmişti. Germencik civarında köy denebilecek yer kalmadı. Ayrıca Ağustos başında Erikli istasyonunda 46 kişi katledildi¹²⁸. Germencik mezalim listesi Yunan kanlı vahşetini, on

¹²⁶ Bayar, a.g.e., C.7, ss.2103-2105.

¹²⁷ Yalazan, a.g.e., s.161.

¹²⁸ ATASE Arş., K:435, G:55, B:1-2-3.

dolu sayfada ortaya koymaya çalışmaktadır. Yazılanlar yaşananların çok az bir kısmı olsa da, yaşananlar Türk halkının canını ve namusunu kurtarmak için, göç yoluna koyulmasına fazlasıyla yeter şeyler olmuştur.

Söke kazası Sisam adasına yakın olması nedeniyle, Rum çetelerinin uğrak yeri oldu. Rumlar hazırladıkları çetelerle İslam ahaliye taarruz ettiler¹²⁹. Bu çeteler 1919 Ağustosunun ortasında Domatça ve çevresindeki bütün memurin ve jandarmayı kovarak, İslam ahaliyi katlettiler. Ayrıca binlerce baş sığır, koyun gibi hayvanatı gasp ile Sisam adasına gönderdiler¹³⁰.

Yunan askeri elbisesi giyen Rum çeteleri, Söke'de de İslam ahaliye rahat vermemiş ve pek çok cinayet işlemişlerdir. Bunlardan bazıları İslam ahalinin göç yollarına düşmesini zorunlu kılması bakımından şöyledir: 10 Haziran 1919'da Subiçe Karyesi'nden Topal Süleyman Oğlu Hüseyin, Yeniköy Rumları tarafından evvela köylerden geçirilip dağa götürülmüş, orada boğazlanmıştır. Söke'nin Konak mahallesinden Balcı Koca Murat, çevre karyelerden birine giderken Rum çetelerince tutulup kesilmiş, cesedi de kendi kuşağı ile çam ağacına asılmıştır. Söke'de eşraftan Hacı Kazımzade Tevfik Efendi'nin koyun çobanlarından Süleyman ve Arnavut Ali'yi Rum çeteleri koyun güderlerken tutup ağıldan almış ve meçhule götürmüşlerdir. Daha sonra cesetlerinin büyük kısmını çevreye atmışlar ve şehitlerin cesedi teşhir ile Söke İtalyan karargâhı askerisine nakledilmiştir. Söke Hükümet dairesinde 34. Alaydan İtalyan zabıtları gelmiş ve 34. Alay Sertabibi şühedanın muhtelif vaziyetlerde fotoğrafını alarak, Roma'ya General Hazretlerine göndermiş ve Paris'te murahhaslara da takdim edilmiştir.

20 Temmuz'da İslam ahali Domatça nahiyesi civarından geçerken, Söke Jandarma mürettebatından Sarı Kemerli Veli, Şefik Hüseyin, Domatça Rumları tarafından pusuya düşürülmüş ve cümlesi de katledilmiştir. Cesetleri almak isteyen köylüler üzerine de ateş açılmıştır... Söke'deki Rum cinayetleri bu şekilde devam etmektedir¹³¹. Çok az bir kısmına yer verebildiğimiz bu olaylar, Türk halkın dimağlarından yıllarca silinmeyecek izler bırakmıştır. Bu vahşetler erkek nüfusun Kuva-yı Milliye'ye katılmasına, kadınların, yaşlıların ise yalın ayak, yarı çıplak, sırtlarında çocuk ve bohçalarıyla çamur yollarda göç etmelerine sebep olmuştu.

¹²⁹ ATASE Arş., K:324, G:89, B:1.

¹³⁰ ATASE Arş., K:461, G:122, B:5.

¹³¹ ATASE Arş., K:461, G:122, B:1.

Dinar muhacirler için önemli bir kaçış yönü idi. 9 Temmuz'da Aydın'dan ikinci bir kabile olarak, Dinar'a cansız bir vaziyette 200'e yakın göçmen geldi. 24 Temmuz 1919'da Nazilli cihetinden 200 muhacir¹³², 29 Temmuz'da Denizli'den 50 kadar muhacir¹³³ ve Ağustos başında ise Aydın cihetinden 110 kadar muhacir Dinar'a gelmeye devam etti¹³⁴. 1919 Ağustos'u başında Sinirteke, Gaziköy, Emirli, Cevizalanı, Reisköy ve daha pek çok köy Yunanlılar tarafından basılarak ahalisinin pek çoğu öldürülmüş, malları ise tamamen yağmalanmıştı. Yunan barbarlığından canını kurtarabilen 20.000'e yakın Türk, Söke ve Koçarlı'da her türlü muavenete muhtaç, sefilâne bir surette hayatlarını devam etmek zorunda kaldılar¹³⁵. Yunanlıların Germencik ve çevresinde yaptıkları mezalime dayanamayan halk, Yunan vahşetinden ürkmüş, korkmuş olarak Menderes nehri kıyılarına¹³⁶, İtalyan işgal bölgelerine hicrete devam etti¹³⁷.

Konya'dan Harbiye Nezaretine gönderilen II. Ordunun istihbarat raporunda da, Aydın cihetinden Marmaris'e 80 nüfus muhacirin geldiği belirtildi¹³⁸. Aydın vilayetinden Dâhiliye Nezaretine, 28 Haziran 1919 tarihinde gönderilen telgrafta; *"İtilaf Devletleri tarafından bir müfreze yetiştirilmezse, İslam ahalinin can kaygısı ile topluca İzmir'e göç edeceklerinin"* bildirilmesi, durumun vahametini ortaya koymaktadır¹³⁹. 57. Fırka Komutanı Albay M. Şefik Bey, 8 Ağustos 1919 tarihli telgrafında Yunan göç siyasetini,

*"Yunanlılar ayak bastıkları mahallerde, İslam ahaliye karşı vahşice mezalim irtikâp etmektedirler. Bunu doğuran sebep ise, şimdiki elim vaziyetimizi fırsat sayarak, işgal ettikleri arazide ki İslam nüfus çoğunluğunu, Yunanlılar lehine kovalayıp, yok etme siyasetinin merhametsizce uygulanmaktan ve Yunan terbiye ve yaradılışında ki vahşiliğin eserlerinden ibarettir"*¹⁴⁰ diyerek açıkladı.

Beynelmillel Tahkik Heyeti refakatine memur Kadri Bey'de, Harbiye Nezaretine verdiği 5 Ekim 1919 tarihli raporunda;

¹³² ATASE Arş., K:258, G:30, B:1, ATASE Arş., K:163, G:15, B:1.

¹³³ ATASE Arş., K:258, G:69, B:1; ATASE Arş., K:258, G:53, B:1.

¹³⁴ ATASE Arş., K:258, G:1, B:1.

¹³⁵ ATASE Arş., K:461, G:117, B:1.

¹³⁶ ATASE Arş., K:435, G:55, B:1.

¹³⁷ ATASE Arş., K:461, G:117, B:1.

¹³⁸ ATASE Arş., K:194, G:195, B:1.

¹³⁹ Hamdi Buytulluoğlu, "Milli Mücadele Başlıyor", **BTTD**, C.III, S.18, Mart 1969, s.7.

¹⁴⁰ Hamdi Buytulluoğlu, "Milli Mücadele Başlıyor" **BTTD**, C.IV, S.29, Eylül 1969, s.28.

“Yunan işgali karşısında Aydın’dan 63.000’den fazla kişi Nazilli, Çine, Söke ve civarına, Bergama’dan 60.000’den fazla kişi Soma, Balıkesir, Kırkağaç ve havalisine muhaceret etmiş. Bunların hane, eşya, çiftlik ve tarlaları, mahsulleri tamamıyla Yunanlıların ellerinde kalmış, zavallı muhacirler her türlü şeye muhtaç halde, pek elim şerait-i hayatiye içinde bulunuyor” şeklinde durumu belirtmiştir¹⁴¹.

Temmuz başı itibarıyla Dinar muhacirleri için ancak 10.000 liralık bir tahsilât mümkün olabildi. Gerek Karahisar, gerekse Denizli’de muhacirin için sarf edilmek üzere 20.000 lira tahsisi için muhacirin müdüriyeti nezdinde teşebbüste bulunuldu. Hicret eden ahalinin iâşe ve iskânlarının temini için lazım olan miktarın, nakden irsaline dair gönderilen telgrafnameler üzerine gerekli hulasanamelerin gönderilmesi amacıyla Maliye Nezareti’ne başvurular şöyle idi:

Aydın Mutasarrıflığının 18 Temmuz 1919 tarihli telgrafında, Nazilli, Çine Bozdoğan, Karacasu kazalarından toplanan 10.000’e yakın muhacir için tahsisatın nakden irsali.

Denizli Mutasarrıflığının 21 Temmuz 1919 tarihli telgrafında, Merkez Ziraat sabık sandıklarında 3.000, Tavas sandığında 6.000, Çal’da 7.000 lira mevcut olduğundan husulü ita olunduğu takdirde maksadın temin edilebileceğine dair.

Aydın Mutasarrıflığı’nın 2 Ağustos 1919’daki telgrafında, Nazilli, Çine, Bozdoğan, Karacasu kazalarında mevcut 10.000 kadar Aydın muhacirini pek sefil bir halde bulduklarından, belediye bütçesinde de para olmadığından, Ziraat Bankası’ndan alınmak suretiyle irsaline dair.

Menteşe Mutasarrıflığının 3 Ağustos 1919 tarihli telgrafında, Çine ve Söke’de bulunan Aydın muhacirini için Denizli, Nazilli ve Soma’da emniyet ve asayiş olmadığından, merkez livadan nakden irsal olunmak mümkün olmayacağına dair.

Çine Kaymakamlığı’nın 13 Ağustos 1919’daki telgrafi, 250.000 kuruşluk hulasanameden istifade olunmakta olduğu, kaza Duyun-u Umumiyesi’nin nakdi mevcut olmadığından havalenamenin emir ve irsali. Aynı tarihteki bir diğer telgrafta, paranın alınmadığı Ziraat Bankası veya Duyun-ı Umumiye dairesine havale olunması istenildi¹⁴².

¹⁴¹ Turan, a.g.e., s.445.

¹⁴² Cum. Arş., F:272.0.0.74, Y:68.42.18, EK-10.

Bu telgraflar da görüldüğü gibi, muhacirinin iaşesi için sürekli lazım olan nakit paranın sağlanması, Maliye Nezareti'nden Ziraat Bankası ve Duyun-u Umumiye'ye gönderilen hulasanamerler vasıtasıyla sağlanmaya çalışılmakta idi. Fakat çoğu zaman mümkün olmamaktaydı.

Aydın muhacirlerinin Çine, Balıkesir ve diğer kasabalardaki feci hallerine yardım etmek ve sıhhi durumlarını teftiş amacıyla, mahalline gönderilecek Hilal-i Ahmer Heyetinden başka, görülen acil ihtiyaç üzerine bir imdad heyetinin daha teşkili ve acele gönderilmesi kararlaştırıldı. Denizli'de ise Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin başkanlığında kurulan Denizli Heyeti Milliyesi, Yunan karşısında hicret edenlere yardımla meşgul olmak üzere, Nakibüleşref Ziya Efendi'nin başkanlığında bir büro açarak faaliyete geçti. Ege bölgesinde perişan olan muhacirler arasında, 1912 Balkan Harbinde Rumeli'den kaçıp gelenler çoğunluk oluşturmaktaydı¹⁴³.

Ağustos 1919 itibarıyla 80.000'e yakın Türk göç yollarına düştü. Hükümetin İngiliz tavrına karşı, kıt imkânları ve sayılı hasta bakıcılarıyla Hilal-i Ahmer Heyeti göçmenlere yardımda bulundu¹⁴⁴. Denizli Heyeti Milliye Reisi Ahmet Hulusi Efendi, İkaz gazetesinde çıkan yazısında; Yunanlıların Aydın'da, Germencik'te, Erikli istasyonunda yaptıkları katliamların, halkın göçüne sebep olduğunu belirtti. Ayrıca Aydın livasından kaçan binlerce kadın, ihtiyar ve çocuğun bugün Denizli, Bozdağ, Yenipazar, Nazilli, Çine, Muğla civarında aç ve perişan olduklarından bahsederek, Damat Ferit Hükümetinin vurdumduymazlığından yakındı¹⁴⁵.

9 Ağustos 1919'da Albay M. Şefik, muhacirlere “*iane-i milliye*” ile yardım edilmeye çalışıldığını ve bunların mühim bir kısmının muhtelif köylere yerleştirildiği bildirdi¹⁴⁶. 13 Ağustos 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne önemli bir telgraf gönderildi. Telgrafta,

“İzmir ve civarında hicrete mecbur kalan ahalinin iskân ve iaşeleri için lazım gelen hulasanamerler muhacirin tahsisatında tertip ve irsal edilmekte ise de bu havalenamerlerin tediyesi için karşılık olmaması yüzünden muhacirin elim bir vaziyette açlıktan, tedavisizlikten telef olmakta olduğu, istihbarattan anlaşılıyor. Muhacirin muhafazası için hükümetçe alınan pek çok tedbir parasızlık yüzünden yarım kalıyor.”

¹⁴³ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 25 Temmuz 1919, No: 65.

¹⁴⁴ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 3 Ağustos 1919, No:71.

¹⁴⁵ İHG, Der. Ömer Sami COŞAR, 7 Ağustos 1919, No:75.

¹⁴⁶ ATASE Arş., K:37, G:133, B:3.

denildikten sonra; Aydın için Nazilli'ye 10 bin, Denizli, Karahisar livalarına 5'er bin, Çine kazasına 2.500 ve Soma Kaymakamlığı'na 2 bin lira toplamda 24.500 lira banknotlarının Duyun-u Umumiye ve Banka-i Osmaniye şubelerinden nakden alınması için gerekli muamelenin acilen ifası bildirildi¹⁴⁷. Bu telgraf, Aydın ve çevresindeki muhacirlerden yükselen feryadın, hükümet tarafından kayda alınmaya başlandığını göstermektedir. Fakat yapılan tüm yardımlar, her gün sayıları artan muhacirin için yeterli gelmemektedir.

Muhacirin müdürü Hamdi Bey, Yunan işgalinden dolayı Çine kazasına iltica eden muhacirlerin birçoğunun meskensiz kalarak, ovalarda açlıktan sefil ve perişan olduklarından cihet-i askeriyece kullanılmayan çadırların 200 kadarının süratle irsali için gerekli emrin verilmesini, Harbiye Nezaretine rica etti¹⁴⁸. 20 Eylül 1919 tarihinde muhacirin müdürü, Karahisar'a 10 balyan derununda 300 battaniye, 6 balya derununda 1500 (kürk), 15 balyan derununda ise 750 kilim gönderildiği bildirilerek, bunların hüsnü muhafazasına itina gösterilmesi istendi¹⁴⁹. Muhacirlere 4 Aralık 1919'da, Anadolu Milli Mahsulât-ı Osmanlı Anonim Şirketi Müdüriyeti tarafından 2.500 lira yardımda bulunuldu¹⁵⁰.

Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif Paşa, 14 Aralık 1919 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Alisine gönderdiği telgrafta şunlara değindi: Balıkesir, Nazilli havalisindeki muhacirin için nakde ihtiyaç olduğu, muhacirin müdüriyeti ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin şimdiye kadar gönderdiği eşya ve malzeme-i sıhhiyenin mühim bir baliğe ulaştığı, toplanan ve toplanacak olan nakdi ianelerin Balıkesir, Soma, Aydın, Denizli, Afyon ve Nazilli'de lüzum olan ihtiyaçlara sarf edilmek üzere bir an evvel nakden irsali bildirildi¹⁵¹. Telgrafta gönderilen eşya ve malzemenin mühim bir miktara erişmesi, muhacirler açısından önemli bir durumdur. Ayrıca bu durum, muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında, belli bir düzenin sağlandığını göstermektedir.

28 Ocak 1920 tarihinde Akhisar'dan gönderilen telgraf, muhacirlerin iskân ve iaşesi hakkında oldukça olumlu gelişmeler içerir. Muhacirler hakkında önemli bilgiler veren telgraf şöyledir:

¹⁴⁷ Cum. Arş., F:272.0.0.74, Y:68.43.4.

¹⁴⁸ Cum. Arş., F:272.0.0.14, Y:75.22.3.

¹⁴⁹ Cum. Arş., F:272.0.0.14, Y:75.22.7.

¹⁵⁰ Cum. Arş., F:272.0.0.74, Y:63.45.5.

¹⁵¹ Cum. Arş., F:272.0.0.12, Y:38.27.13.

“Mahalli muhacirin komisyonu tarafından tutulan defterde, şimdiye kadar tespit edilmiş nefsi kasabada 700 muhacir mevcuttur. Bunlar Yunan işgali tahliyesinden sonra fîrar etmiş Rumların hanelerine yerleşmiş olup, hiç kimse açıkta değildir. Kuva-yı Milliye’den alınan zahirenin bir kısmı çürümüş olduğundan satılarak, bunların bedeliyle kömür ve iaşesi hususi temin edilmektedir. Kaza kaymakamı vasıtasıyla 15 yataklı bir hastane oluşturulmuştur. Götürdüğüm eşyanın bir kısmı tevzi edilmiş, kalanı da ya sonra dağıtılacak veya Soma’ya gönderilecektir. Ayrıca giyecek, iaşe ve meskeni tam olarak temin edilmiş olan muhacirinin bir kısmına, Hilal-i Ahmer’den gönderilmiş olan 2.000 liradan ayrıca yevmiye 30 ve 25 kuruş tevzi edilmektedir. Tabip azlığı ve bazı sair hastalıkların bu günlerde serzede zuhur olması hasebiyle, küçük sıhhiye memurlarına acilen lüzum olduğu, muhacirin komisyonuna bildirilmiştir¹⁵².”

Çoğu kadın, yaşlı ve çocuklardan oluşan muhacirlerin hali, tüm imkânların seferber edilmesini zorunlu hale getirmişti. Boş ev ve binalara göçmenler yerleştirilmekte, çeşitli yerlerden sağlanan yiyeceklerle iaşeleri sağlanmaya çalışmakta ve küçük sağlık birimleriyle hastaların tedavisine çalışılmaktaydı. Telgrafta, Akhisar muhacirlerinin iaşe ve mesken ihtiyaçlarının tam olarak temin edildiğinin ve günlük 25-30 kuruş yevmiye dağıtıldığının bildirilmesi, muhacirlerin perişanlığını giderme, acılarını biraz olsun hafifletebilme adına yapılan gayretli çalışmalar olarak değerlendirilse gerektir.

Muğla’da da Mutasarrıf Hilmi Bey göçmenlere yardım için Hilal-i Ahmer heyeti teşkilini istemiştir. Müftü Mehmet Zeki Efendi, Bozöyükü Hacı Süleyman Efendi başkanlığında Hürriyet ve İtilafçılar ile eski Kuva-yı Milliye heyetinden oluşan on beş kişilik bir Hilal-i Ahmer Cemiyeti teşkil edilmiştir. Koca Han’da yapılan toplantıdan sonrada göçmenlerin iaşesi için un toplanmıştır. Sayıları her gün artan göçmenlerin bakımı için ilerleyen zamanda Muğla’da da gayretli çalışmalar yürütülecektir¹⁵³.

Tasvir-i Efkâr gazetesi muhabiri olan Arif Oruç, Batı Anadolu’ya giderek efelerle, Hacı Şükrü ve diğer vatanseverlerle görüştü. Bu gezide önemli durumlara şahit olan Oruç, muhacirler hakkında da önemli bilgiler verdi. Her yerde muhacirinin durumu

¹⁵² Cum. Arş., F:272.0.0.11, Y:15.55.7.

¹⁵³ TİTE Arş., K:111, G:2, B:3a001.

aynı değildi. Afyonkarahisar’da muhacirler kasaba kenarlarında, bayırlarda, çadır, han ve medrese köşelerinde bedbaht bir halde sürünmektedir. Sıtmanın tesiri biraz azalmış olmasına karşı, kinin mevcudu çok azdır. Çadırlar önünde epeyce çıplak bacaklı, sıska çocuklar vardır. Afyonkarahisar’ın muhacirleri yinede diğer yerlere göre daha iyi muavenet görmektedir¹⁵⁴.

7 Ekim 1919 tarihinde Sandıklı’ya gelen Arif Oruç, Sandıklı’daki muhacirlerin muayene edildiği yeri şöyle tarif etti;

“hastane diye üç isli odalı basık ve harab bir bina bulunmuş. Cami çerçevesi yok. Burada karyola olduğunu zannederseniz yanılırsınız. Toprak odalarda bir hasır bile mefkud. Portal bir çuval üzerinde bir hasta gördüm. Titreyüb duruyor.

Hükümet doktoru frengi koğuşu olduğunu söyleyerek beni kömürlüğe benzeyen loş ve rutubetten toprak sukufu çatlamış odaya soktu. Çamur rengindeki kirli paçavraları yırttıklarından fırlamış yerde serili bir yatak boş duruyordu¹⁵⁵...”

Arif Oruç, Demirci Mehmet Efe ile görüşmesinde Efe’ye de muhacirleri sordu. Demirci’nin cevabı şöyle idi:

“Eh onları savunuverme bana. İç yarası kardeşim. Hükümet düşünmez. Üstte başta yok. Aç, çıplak. Hastalıktan, hummadan kırılı kırılı veriyorlar. Düşmanda çok itti kalktı. Kolları elleri silah tutmayan milletin, yüreğim rahat etmeye bir türlü. “Çine öyle Koçarlı” 20.000’den ziyade var. Nazilli muhacirlerine yemek dağıtıyorduk. Bir az yatak, yorgan buluversem, gayrı düşüncem olmayacak. Böyle giderse tek zeybek kalıncaya kadar dayanacağım¹⁵⁶.”

Arif Oruç Nazilli’de Feridun Bey ve riyasetindeki heyetten övgü ile bahseder. Yine Oruç’tan öğrendiğimize göre, bir ay zarfında bu faal doktor, Nazilli’de 3.100 hasta tedavi etmiştir. O frengili olup da dispanserde, ayakta tedavi edilenlerden başka bu güne değin 9.150 hastaya kinin ve ilaç tevdi edilerek, tedaviye alınmışlar. Hilal-i Ahmer’in de burada da önemli hizmetleri olmuştur. Sıhhi Müdür Muavini Sabri, Kaymakam

¹⁵⁴ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele’de Ege Çevresi**, T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları, Ankara 1994, ss.69-70.

¹⁵⁵ Özkaya, **a.g.e.**, ss.86-87.

¹⁵⁶ Özkaya, **a.g.e.**, s.107.

Mustafa Ziya Beyler, çadır, gocuk ve hastane malzemesiyle gelerek, Nazilli’de büyük bir seyyar hastane kurma çalışmalarına başlamışlardır.

Oruç, Batı Anadolu’nun farklı bölgelerindeki muhacirleri gördükten sonra, şu değerlendirmeyi yapar: “Aydın’dan 63.614 muhacir göç etmiş, bunlardan 3.000’i Nazilli’de, 2.700 Pazar’da, 6.000 Söğüt’de, 6.000 Çine’de, 1.500 Koçarlı Karahayt’ta, 6.000 Kuşadası’nda, 4.000 Antakya’da, Ceman 42.374 muhacir var, üst tarafı ne olmuş meçhul¹⁵⁷...”

Anlaşılabacağı üzere önemli bir kısmı açlık, salgın hastalık, bakımsızlık ve sair nedenlerle telef olmuşlardır. Pek çok konuda ciddi sıkıntılar çekilmekle beraber, bölgedeki idarecilerin, Kuva-yı Milliye önderlerinin kıt imkânlarla muhacirlere kol kanat germeleri takdire şayan bir durumdur.

II- AYDIN CEPHE GERİSİNDE MEYDANA GELEN ÖNEMLİ OLAYLAR VE CEPHEDEKİ DURUM

A- İNGİLİZ GENERALİ HUMPHREY’İN KUVA-YI MİLLİYE KOMUTANI İLE GÖRÜŞMESİ

1919 Ağustos başında Aydın’da bulunan İngiliz General Humphrey’in yaveri olduğunu söyleyen bir Yüzbaşı, Dalama’ya gelerek Celal Bey ile görüştü. Görüşmede Generalin cepheye gelerek komutanlarla görüşmek isteğini bildirdi. Celal Bey ise, komutanın emrini sonra tebliğ edileceğini söyleyerek geri çevirdi. Durumdan Tümen Komutanı da haberdar edildi.

Nazilli’de hükümetçi ve İtilafçı kesim, İngiliz General’in Yunanlıların İzmir’i tahliyesi veya benzer önemli bir teklifle geldiğini her yerde söylemeye başlamışlardı¹⁵⁸. Bu sırada Demirci Mehmet Efe, Nazilli’de bulunmadığı için bir heyet oluşturulmaya çalışıldı. Heyete Celal Bey, Mahmut Esat Bey ve Nazilli Milli Heyeti’nden iki kişinin gönderilmesi istendi. Fakat Mahmut Esat gelmeden, Nazilli’den gönderilen üç kişilik heyet, Tümen Komutanın yanına uğramadan Dalama’ya gitmişti.

Nazilli’deki Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri, Demirci’yi kandırarak bu heyette bulunmasını istemedikleri, Kazım Nuri Bey’i tutuklattılar. İtilafçı Heyet’in tek başına Generalle görüşmesini istemeyen Albay M. Şefik, Binbaşı Hacı Şükrü’yü de Dalama’ya

¹⁵⁷ Özkaya, a.g.e., ss.118-119.

¹⁵⁸ Bayar, a.g.e., C.7, s.2247.

gönderdi. 27 Mayıs 1919 tarihinde Dalama'ya gelen General, heyet ve Hacı Şükrü Bey tarafından karşılandı. Dönüşünde de Albay M. Şefik'in yanına uğramayan İtilafçı Heyet, Generale yaptıkları görüşmede, "*Kayıtsız şartsız İngiliz işgalini onaylayacaklarını*" bildirmişlerdi. Hacı Şükrü Bey ise, Generalin ertesi gün Köşk'e gelme teklifini kabul etmişti¹⁵⁹. General Humphrey, Milne hattının tespiti için oluşan Heyet'in bir üyesiydi. Bölgeyi dolaşma isteği de bu maksada dayandığından,¹⁶⁰ Hacı Şükrü Bey'in General'in teklifini kabul etmesi hata olarak değerlendirildi.

İtilafçılar Hacı Şükrü Bey'in Generalin teklifini kabul etmesini, kasıtlı yapılmış haince bir hareket gibi Demirci Mehmet Efe'ye ulaştırdılar. Demirci Mehmet Efe, General'in geleceği gün Köşk'teki Zeybek Ordusunun başına, özel bir talimatla Yaşar adındaki arkadaşını gönderdi. Yaşar, Hacı Şükrü Bey'i hainlikle suçlayan sözler söyleyerek tehdit etti. Hacı Şükrü Bey, kendi ikametgâhından Topçu Komutanın ikametgâhına çekildi¹⁶¹.

Köşk'e gelen General, Yaşar tarafından karşılandı. Burada dinlenmeden sınıra, siperlerin olduğu yere doğru gitmek isteyen Generali, Yaşar durdurmuştu. Generalin cesaretle ilerlemek istemesine karşı, Yaşar ve arkadaşlarının silahlarını Generale çevirmeleri üzerine, Generalin maiyeti Generali durdurmak zorunda kalmıştı. General Humphrey'in, "*Bir İngiliz Generaline silah yöneltmenin, ateş etmek istemenin neye mal olacağını bilmez misin?*" demesi üzerine Yaşar: "*sende zeybekleri bilmez misin, biz kendi devletimizi tanımadık, tanımıyoruz, sizinkini hiç tanımayız*¹⁶²!" diyerek ne derece kararlı olduğunu sözleriyle gösterdi. Yaşar'ın söylediği söz oldukça önemlidir. Yaşar, Genarel'e adeta içindeki bağımsızlık ateşini haykırmıştır. Her ne kadar bu söz görünürde Generale söylenmişse de aslında General adına tüm İngiltere'ye söylenmişti.

Münakaşa biter bitmez Demirci Mehmet Efe'nin vagonu istasyona geldi. Efe sakin ve saygılı bir tavırla İngilizleri alarak, onlara alaturka kahve ikram etti. Gönüllerini hoş tutmaya çalıştı. General Humphrey'in cepheyi gezmek istemesine ise, "*Yabancılar cepheyi göstermek askeri usullere aykırıdır. Siz bunu benden daha iyi takdir edecek mevkedesiniz*" şeklinde cevap verdi. Heyet uğurlanırken bir Binbaşı Kuva-yı Milliye'nin lokomotiflerini görünce, Köşk-Aydın arasındaki güzergâhı görmek için, şimendiferle Aydın'a gidelim diye ısrar etti. Bunun üzerine Celal Bey; "*Raylar*

¹⁵⁹ Aker, a.g.e., ss.270-271.

¹⁶⁰ Aydınel, a.g.e., s.259.

¹⁶¹ Aker, a.g.e., ss.272-273.

¹⁶² Bayer, a.g.e., C.7, s.2250.

sökülmüştür, köprülerde sağlam değildir” diyerek bunu engellemeye çalışmıştı¹⁶³. Böylece General Humphrey’in heyeti İtilafçıların çevirdiği oyunlar nedeniyle, çeşitli badireler atlatılmak suretiyle gönderildi. Ayrıca İngilizlerin, Yunanlıların en büyük destekçisi oldukları bir kez daha görülmüş oldu.

B-DEMİRCİ MEHMET EFE’NİN YENİ DANIŞMANI, HACI ŞÜKRÜ’NÜN UZAKLAŞTIRILMASI, ALBAY M. ŞEFİK’İN İSTİFA TEŞEBBÜSÜ VE REFET BEY’İN BÖLGEYE GELMESİ

Demirci Mehmet Efe’yi saflarına almaya çalışan İtilafçılar, General Humphrey olayında da görüldüğü gibi, mücadele aleyhindeki faaliyetlerini artırdılar. İtilafçılar Kuva-yı Milliye’yi içten yıkmak için, Demirci Mehmet Efe’yi gizlice Nazilli’ye çağırarak; *“Köşk’te seni ellerine alanlar İttihatçıdır. Galip Hocanın adı Celal Bayar’dır. Adını gizlemekteki amacı, İttihatçı olduğunu gizlemek içindir. Eğer İngilizler, Fransızlar bunların İttihatçı olduklarını bilseler, hemen askerleriyle cephemizi dağıtırlar. Hacı Şükrü de kim oluyor, Kuva-yı Milliye Genel Komutanı sensin...”* şeklinde telkinlerde bulundular¹⁶⁴. Bu telkinlerden etkilenen Efe, vatanseverlerden uzaklaşarak İtilafçıların etkisi altına girmeye başlamıştı.

Celal Bey, Hacim Muhittin Çarıklı’nın da ısrarı üzerine Akhisar Milli Alay Komutanlığı görevini alarak, Eylül 1919 ayı içinde bölgeden ayrıldı¹⁶⁵. Ekim ayı başlarında Efe’ye danışman olarak Antalya’dan Nuri Bey getirtildi. Nuri Bey vilayet mektupçuluğu yapmış olup, Hürriyet ve İtilafçıların adamlarındandı¹⁶⁶.

Celal Bey’in uzaklaştırılmasından sonra, sıra Hacı Şükrü Bey’e gelmişti. Hacı Şükrü Antalya’da ki İtalyanlardan silah almak için özel bir trenle Dinar’a gönderildi. Tren Burdur’un Baradiz istasyonunda iken *“Kuva-yı Milliye birlikleri Komutanlığı görevine son verildiği”* kendisine tebliğ edildi¹⁶⁷. Hacı Şükrü Bey’in Tümen Komutanlığına haber verilmeden, Kuva-yı Milliye Komutanlığından el çektirilmesini, Tümen Komutanlığının nüfus ve haysiyetine bir darbe olarak gören Albay M. Şefik Nazilli’ye gitti. Meseleyi Demirci Mehmet Efe ile görüşen Albay M. Şefik’e, Efe bir telgraf verdi. Telgraf, üst komutanı (yani Albay M. Şefik) aleyhinde Efe’yi tahrik edici

¹⁶³ Bayar, a.g.e., C.7, s.2251.

¹⁶⁴ Aker, a.g.e., s.273.

¹⁶⁵ Bayar, a.g.e., C.7, s.2292.

¹⁶⁶ Aydınel, a.g.e., s.263.

¹⁶⁷ Aydınel, a.g.e., s.264.

bir telgraftı. Fedakârlık ve vatanseverliliği ile tanıdığı Hacı Şükrü Bey'in bu telgrafını araştıran Albay M. Şefik, fesat ellerinin rollerini oynayarak tamamıyla yalan ve yanlış sözlerle Hacı Şükrü Bey'i kandırdıklarını gördü¹⁶⁸. Böylece Celal Bey'den sonra değerli bir komutan daha cepheden uzaklaştırılmış oldu.

İtilafçı Nuri Bey, başlangıçtaki sahte tavırlarıyla Albay M. Şefik Bey'i dahi kandırmıştı. Fakat zamanla Nuri Bey'in vatan ve millet yerine, kendisi için çalıştığı anlaşıldı. Nuri Bey'in vatan menfaatleriyle bağdaşmayan davranışlardan bazılarını Albay M. Şefik, şu şekilde yer verdi:

1- Nazilli'de bir büro açması, bürosuna zeybekler dikerek, her yere onlarla gidip gelmesi,

2- Demirci Mehmet Efe'ye bir mühür kazandırarak, evrak imzalama bahanesi ile mührü üzerine alması,

3- Kuva-yı Milliye Genel Komutanlığı adına her yerden ve herkesten gelen telgraf, mektup gibi evraklara kendisi cevap vermesi,

4- Efe'nin kaldığı binaya herkesin girmesine engel olarak, yalnız kendisinin başvekil tavrıyla girip çıkması,

5- Herhangi bir iş için kim olursa olsun, başvekil sıfatıyla kendisini başvuru makamı olarak tanıtması¹⁶⁹.

Nuri Bey görüldüğü gibi, Demirci Mehmet Efe'yi elinde bir oyuncağa çevirerek, onu dahi kendi gölgesinde bırakmaya çalışmakta idi.

Çok geçmeden Nuri Bey ile Albay M. Şefik'in arası açıldı. Albay M. Şefik Kuva-yı Milliye'nin ve Nizamiye Kuvvetlerinin doğrudan doğruya Tümen Komutanlığına bağlı olduğunu kabul ettirmeye çalışmakta idi. Hâlbuki Nuri Bey, Kuva-yı Milliye'nin Demirci Mehmet Efe'ye bağlı olduğunu ve bunların Efe adına bir vekil tarafından komuta edilmesini istiyordu. Nuri Bey, Efe vekilliği için bir süre subay aradı. Sonunda Denizli'ye gelen bir Jandarma Yüzbaşısı "*Hareket-i Harbiye Reisi*" gibi bir unvan ile Kuva-yı Milliye birliklerinin başına geçirdi. Nuri Bey Tümen Komutanını da bölgeden uzaklaştırmak için bir hayli uğraştıysa da, başarılı olamadı. Efe ise Albay M.

¹⁶⁸ Aker, a.g.e., s.292.

¹⁶⁹ Aker, a.g.e., s.294.

Şefik'in ifadesine göre, Nuri Bey'in yalan ve hilelerine rağmen, Albay M. Şefik Bey'e saygı ve hürmette kusur etmedi¹⁷⁰.

57. Tümen Komutanlığının bölgedeki nüfusu, bahsettiğimiz sebeplerden dolayı oldukça azalmıştı. Bu arada Heyeti Merkeziye üyelerinden bazıları, Tümen Komutanlığına danışmadan, düşmanı Aydın'dan atmak için genel bir taarruz yapılması kararı aldı. Hâlbuki o günlerde 1.200 nizamiye, 3.500 milis kuvvet olmak üzere toplamda 4.200 kişilik Milli kuvvet vardı. Buna karşı Yunan Kuvvetlerinin miktarı 15.000 kişiyi buluyordu. Sadece sayı yönünden mukayese edilse bile, bu taarruzun başarılı olmasına imkân olmadığı görülebilirdi¹⁷¹.

Sorumluluğu üzerinde gören Tümen Komutanı, taarruza şiddetle karşı çıktı. Nuri Bey ise Aydın'a taarruz kararını, Efe'nin kuvvetlerini İstanbul'daki resmi makamlara büyük göstermek için bir vesile sayarak, Harbiye Nezaretine bildirdi. Nuri Bey'in Tümen Komutanlığını tamamen devre dışı bırakmak istemesine karşı Albay M. Şefik, Kuva-yı Milliye taraftarı olan Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya, istifasını sundu.

Harbiye Nazırı, Paris'ten gelen heyetin araştırmaları sayesinde, Yunan mezalimi tüm açıklığıyla ortaya çıkarken, taarruz fikrinden vazgeçilmesini bildirdi. Ayrıca Tümen Komutanına da “...nüfusunun devamını engelleyen her ne ise onu bertaraf etmeye çalışalım; bu hususu bana bildirmenizi rica eder ve şimdiye kadar olduğu gibi idareye devam etmenizi temenni ederim” demişti¹⁷².

Cephe gerisinde bu gelişmeler olurken, 57. Tümen'in bağlantısı da değişti. İzmir'in işgalinden 18 Ekim 1919 tarihine kadar, doğrudan doğruya Harbiye Nezareti'ne bağlı olan Tümen, bu tarihten itibaren Konya'da 12. Kolorduya dâhil edildi. Kasım ayı başlarında 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin Bey, 57. Tümen'in kendi Kolordusuna bağlanması nedeniyle, sorumluluk bölgesini denetlemeye geldi. Dönüşünde Kurmay Binbaşı Nazım Bey'i, 57. Tümen'de bıraktı. Bu durum karşısında Albay M. Şefik, başka bir göreve tayinini istedi. Fakat bu istek 8 Aralık 1919 tarihinde, 12. Kolordu Komutanlığı'ndan gelen cevapla kabul edilmediği bildirildi¹⁷³.

Albay M. Şefik'in uzun zamandır beklediği ve hatta hakkında 23. Tümen Komutanına “*Albay Refet'in Aydın cephesine gelmesini minnet ve şükranla*

¹⁷⁰ Aker, a.g.e., ss.296-297, Nuri Bey'in Demirci Mehmet Efe'nin müşaviri olmaya uygun olmadığına dair Bkz. ATASE Arş., K:326, G:21, B:1, EK-14.

¹⁷¹ Aydınel, a.g.e., s.264.

¹⁷² Aker, a.g.e., ss.298-299.

¹⁷³ TİH, C.2, K.2, s.108.

karşılایacağız. Yeri bilinmediği için doğrudan doğruya kendilerine yazamadığımdan, aracılığınızı rica ederim” şeklinde telgraf yazdığı Albay Refet Bey,¹⁷⁴ Kasım ortalarında bölgeye geldi. İki subayla gelen Albay Refet Bey, Tümen Komutanı tarafından Denizli’de karşılandı. Ertesi gün Nazilliye gidildiğinde Albay Refet Bey, Demirci Mehmet Efe ve zeybek müfrezesi tarafından karşılandı. Refet Bey kalabalığa, olumlu tesirde bulunacak bir konuşma yaptı¹⁷⁵.

Albay Refet Bey’in Köşk cephesine gönderilmesi ile Demirci Mehmet Efe ve maiyetinin kendi başlarına buyruk hareket etmelerinin engellenmesi amaçlanıyordu¹⁷⁶. Nitekim Mustafa Kemal Paşa 8 Ekim 1919 tarihinde Ali Fuat Paşa’ya gönderdiği telgrafta Demirci Mehmet Efe’nin Şükrü Bey yerine aldığı Ödemiş Jandarma Tabur Komutanı Tahir Bey’in cahil bir kişi olduğunu, bu nedenle raporlarının çok dikkatli okunması gerektiğini bildirmiři¹⁷⁷.

Refet Bey, Ekim 1919’dan beri Demirci Mehmet Efe’nin danışmanı olan ve büyük ölçüde Efe’yi çıkarları yönünde kullanan Nuri Bey’in mücadele aleyhinde olan tavırlarını görmede gecikmedi. Fakat Nuri Bey’i bölgeden uzaklaştırmada acelele etmedi. Nihayet Aralık 1919 sonlarında, Nuri Bey’i bölgeden uzaklaştırmayı başardı. Efe’nin mührünü, güvendikleri bir subay olan Denizlili Yüzbaşı Şükrü Bey’e teslim etti¹⁷⁸. Refet Bey’in bu başarısı bölge ve mücadele için en büyük hizmetlerden biri oldu. Ayrıca bu durum, Refet Bey’in bölgede otoritesini ölçüde tesis etmeye başladığını göstermekteydi.

C- MİLLİ KUVVETLERİN YENİDEN TEŞKİLATLANMASI VE YUNAN KUVVETLERİNİN DURUMU

Bölgede 1920 yılı başlarında, Gediz Nehrinden Küçük Menderes Nehrine kadar olan cephe karargâhı, Alaşehir’de olan Yarbay Ömer Lütfi Komutasındaki 23. Tümen sorumluluğunda idi. Küçük Menderes ile Büyük Menderes Nehirleri arasındaki bölge ise, 57. Tümen sorumluluğuna aitti. Söke ve Kuşadası da 57. Tümen bölgesindeydi.

¹⁷⁴ Aker, **a.g.e.**, s.303.

¹⁷⁵ Gökbel, **a.g.e.**, s.309.

¹⁷⁶ **TİTE Arş.**, K:313, G:19, B:19001.

¹⁷⁷ **TİTE Arş.**, K:310, G:50, B:50001.

¹⁷⁸ Aydınel, **a.g.e.**, s.275.

Albay Refet Bey 1920 Mart ayının sonlarına kadar, iki Tümen Cephesinin Komutasını da üzerine aldı. Yani 23. Tümen Komutanı Yarbay Ömer Lütfi ile 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, Albay Refet Bey'in komutası altında idi. Albay Refet Bey ise doğrudan doğruya Ankara'da Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın emrindeydi¹⁷⁹.

Paris Barış Konferansından her hangi bir sonuç çıkmadığı halde Yunanlılar, hiç durmadan tahkikat yaparak, tel örgülerle cephelerini emniyete almaya çalıştılar. Bu durum Kuva-yı Milliye birliklerinin daha etkili baskınlar yapmasını zorunlu kılıyordu¹⁸⁰. Albay Refet Bey 6 Şubat 1920'de verdiği bir emirle Küçük ve Büyük Menderes Nehirleri çevresindeki bütün kuvvetleri, “*Menderesler Grubu*” adı altında birleştirdi. Bu grup 57. Tümen ile Kurmay Binbaşı Nazım Komutasında, 3. Milli Tümen'den oluşuyordu. 3. Milli Tümen Birlikleri, Büyük Menderes Valisindeki Milli Menderes, Milli Aydın Alayları ile Milli Aydın Dağ Taburundan oluşmaktaydı. Bu Tümen'in Karargâhı Köşk'te olup, birlikleri Aydın Köşk karayolu ve kuzeyinde yerleşmişti. Menderes grubu Komutanı, 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik'ti. Karargâhı da Nazilli'de bulunuyordu¹⁸¹.

Menderesler grubu cephesi 6 bölgeye ayrıldı:

1- Balyanbolu (Beydağ) Bölgesi: Keles (hariç), Kaymaklı Gediği (dahil) hattı ile Bademiye (hariç) Beydağı (hariç) hattı arasındaki cephe kesimini kapsamakta idi. Bu bölgenin kuzeyinde kalan kısım 23. Tümen sorumluluğuna verildi.

2- Adagide Bölgesi: Bademiye (dahil) Beydağı (dahil) hattı ile Çakmak Tepe, Çakal Tepe, Evliya Tepe (dahil) hattı arasında kalan cephe kesimini kapsamaktaydı.

3- Aydın Bölgesi: Adagide Bölgesiyle Büyük Menderes Nehri arasında kalan cephe kesimini kapsamaktaydı ki, bu bölgede Menderesler Grup Komutanlığı birliklerinin çoğunluğu yer aldı.

4- Koçarlı Bölgesi: Aydın-Çine yolu üzerindeki Menderes köprüsünden başlayıp, Koçarlı batısında Menderes dirseğine kadar uzanıyordu. Büyük Menderes Nehrinin güney kıyısı boyunca uzanan bu bölgede,

¹⁷⁹ Aker, a.g.e., s.314-315.

¹⁸⁰ Aker, a.g.e., s.317.

¹⁸¹ Aydınel, a.g.e., s.278.

İtalyan Kuvvetleri vardı. Küçük Milli Müfrezeler, muhtemel Yunan tecavüzüne karşı bu bölgede gözetleme, keşif ve emniyet görevini yapmaktaydı.

5- Söke Bölgesi: Menderes dirseği ile batıda Balatçık, Gümüşdağ köyü arasında kalan, cephe kesimini kapsamaktaydı. Bu bölgede emniyet ve baskın müfrezeleri yer almaktaydı.

6- Kuşadası Bölgesi: Söke bölgesinin daha batısında kalan ve Ege kıyılarına kadar uzanan bölgeyi içine alan bir cephe kısmıydı¹⁸².

Menderesler grubunun ikmal bölgesi Aydın, Muğla, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya sancaklarıyla, İzmir'in Kuşadası ve kısmen Ödemiş kazalarını içine almaktaydı¹⁸³. Mahalli Heyeti Milliyeler birliklerin ikmal işlerini üzerlerine almışlardı. Nazilli Heyeti Merkeziyesi hepsinin üzerinde bir yetkiye sahipti. Grup Komutanlığı ile Nazilli Heyeti Merkeziyesi sıkı bir ilişki içindeydi. Bu ilişkinin istikrarlı şekilde devam etmesinde, Demirci Mehmet Efe, Albay Refet ve Albay M. Şefik'in büyük yardım ve hizmetleri görüldü¹⁸⁴.

1920 yılının başından itibaren mevcutları tamamlanarak cepheye gönderilen, 57. Tümeneye bağlı piyade taburları şunlardı: Sarayköy'deki 135. Alay'ın 2.Tabur'u, 24 Ocak 1920'de Köşk'te ihtiyata alındı. Antalya'daki 176. Alay 3. Tabur, 19 Şubat 1920'de 181 mevcutla Balyanbolu bölgesine getirildi. Bu bölgeyi koruyan Kuva-yı Milliye askerleri, zeybek grupları hariç, Taburun bölüklerine dağıtıldı. Bölgenin korunması görevi de, mevcudu 1.000'i geçen bu Tabura verildi.

Çine'deki 176. Alay'ın 1. Tabur'u, 23 Ocak 1920'de Sarayköy'e getirildi. Bunun iki bölüğü Albay Refet'in talibiyle, 7 Mart 1920'de bir tabur halinde 478 silahlı mevcutla, Alaşehir'e 3. Milli Tümen emrine gönderildi. Sarayköy'de kalan aynı mevcuttaki iki bölükte, 12 Mart 1920'de bir tabur halinde Nazilli'ye yerleştirildi.

Muğla'daki 175. Alay'ın 2. Tabur'u, İtalyanların mevcut kuvvetlerine karşı sahilin belli başlı önemli noktalarını müfrezeleriyle tutuyordu. Yunanlılar Çine köprüsü civarındaki kuvvetlerini artırdıklarından bu Tabur büyük kısmıyla 10 Mart 1920'de, Çine-Aydın yolunun Menderes'in güneyindeki Dervişkahve ve noktasına sevk edildi. 11 ve 12 Şubat 1920 tarihindeki emirlerle; biri 135. Alay, diğeri de 176. Alay için

¹⁸² **TİH**, C.2, K.2, ss.142-143.

¹⁸³ Aker, **a.g.e.**, s.317.

¹⁸⁴ **TİH**, C.2, K.2, s.143.

Sarayköy'de birer makineli tüfek bölüğü oluşturuldu. Konya'dan 12. Kolordudan gönderilen 8 adet hafif makineli tüfek birliklere dağıtıldı¹⁸⁵.

Bölgedeki 1. ve 2. Yunan Tümenlerinin mevcut durumları ise şöyle idi:

1.Yunan Tümeni karargâh ve bağlı birlikleri Umurlu'da

5.Piyade Alayı (3. Tabur eksik) ve 1. Dağ Topçu Grubu: İncirlioiva'da

5.Piyade Alay 3. Tabur: Erbeyli'de, 2 /38 Efzon Alayı, İzmir Kolordusunun 9. Sahra Topçu Alayından bir batarya,

4.Piyade Alayı ve Dağ Topçu Grubu: Umurlu'da

2.Yunan Tümen Karargâh ve bağlı birlikleri: Bayındır'da

1.Piyade Alayı 1. Taburu: Güre'de

7. Piyade Alayı (1.Tabur eksik): Adagide'de

7. Piyade Alayı 1. Taburu: Kaymakçı' da

34. Alay'dan bir Tabur, 2. Dağ Topçu Grubundan bir batarya: Birgi'de

34. Alay (bir tabur eksik) 2. Dağ Taburu (bir batarya eksik) Dağ Topçu Grubu (bir batarya eksik) 3. Süvari Alayı

2. Bölüğü Ödemiş'te

1. Piyade Alayı (1. ve 3. Taburları eksik) : Tire'de

1. Piyade Alayı, 3.Tabur 2. Dağ Topçu Grubundan bir Batarya: Bayındır'da

Tümen emrine verilen birlikler:

28. Piyade Alayı (iki tabur eksik) : Akıncılar' da

28. Piyade Alayı'ndan bir Tabur: Germencik'te

28. Piyade Alayı'ndan bir Tabur: Balatçık'ta

Yunan ikinci Tümeni genellikle Menderes vadisinde yani cephenin Keles, Balyanbolu, Bademiye, Üçyol kesiminde; 1. Tümeni ise Büyük Menderes vadisinde Aydın cephesine karşı takviyeler ile mevzilenmiş bulunuyordu¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Aker, a.g.e., ss.320-321.

¹⁸⁶ Aydınel, a.g.e., ss.279-280.

D-YUNAN GENEL TAARRUZUNA KADAR CEPHE VE GERİSİNDEKİ GELİŞMELER

Yunanlılar cephede tahkimata devam ederken, yeniden teşkilatlandırılan Kuva-yı Milliye birlikleri de ikmal ve iaşe bakımından güçlendirilmeye çalışıldı. Mütarekeden sonra kamaları ve nişangâhları İtilaf Devletlerince alınıp, işe yaramaz hale gelen toplar ve kapsülleri olmayan toplar için, 57. Tümen Topçu Alay 3. Tabur Komutanı Latif Bey'in başkanlığında, top kaması imaline çalışıldı. Başta Latif Bey olduğu halde, Pandozoplu değirmenindeki torna, matkap, bileği taşı ve pota ocağından istifade edilerek, zor şartlarda 45 gün çalışmak suretiyle top kaması imal edildi¹⁸⁷. Kuva-yı Milliye birliklerin bu şekilde top kaması dahi dönebilmesi, tüm güçlüklerle rağmen imkânların en iyi şekilde değerlendirilmeye çalışıldığını göstermektedir¹⁸⁸. Toplar 4 Mart 1920 tarihinde denenerek, aynı gün cepheye gönderildi. Fakat bu kamalar genleşme açısından niteliği eksik demirden yapıldığı için, umulan derecede yarar sağlamadı.

Skoda dağ obüslerinin mermileri buralarda, hatta gerilerde mevcut değildi. Bunlardan yararlanmak amacıyla, aynı çapta bulunan diğer obüs mermilerini atabilecek hale getirebilmek için, namluları ve kovan yatakları hafif bir tornadan geçirilerek denendi ve başarıda sağlandı. Antalya'daki depoda bulunan silahlardan yeterince faydalanılamamakta idi. 1.477 adet Rus tüfeği, 872 adet Alman tüfeği ve 22 adet maksim makineli tüfek ile bir miktar cephanenin bulunduğu depodan silah sağlamak için Refet Bey, Antalya'ya gitti. Yaptığı teşebbüsler sonucunda, bu depodan da silah tedarikine başlandı¹⁸⁹.

Bir yandan bu işlerle uğraşılırken, diğer yandan muhtemel bir taarruza karşı mevzilerin tahkimine çalışıldı. Demiryollarının tahribi için Milas'tan¹⁹⁰, Söke'den, Fethiye'den dinamit teminine¹⁹¹ uğraşıldı. Büyük Menderes'in Yenipazar bucağı yolu üzerindeki kısımda, topların nakline uygun sal inşasına, yüksek yaylalara sahra toplarının çıkabilmesi için yol yapılmasına çalışıldı¹⁹².

Ocak 1920'den 22 Haziran 1920 Yunan genel taarruzuna kadar geçen sürede, muharebeler genellikle keşif kollarının karşılıklı taarruzları, baskın, pusu ve tahripler

¹⁸⁷ Köstüklü, a.g.e., s.129.

¹⁸⁸ Enver Behnan Şapolyo, **Kuva-yı Milliye Tarihi**, Ankara 1957, s.89.

¹⁸⁹ Aker, a.g.e., s.321.

¹⁹⁰ Aker, a.g.e., s.322.

¹⁹¹ **ATASE Arş.**, K:438, G:158, B:1.

¹⁹² Aker, a.g.e., s.323.

şeklinde gerçekleşti. Küçük çaplı bu çatışmalar Küçük Menderes Vadisinde, Küçük ve Büyük Menderes Nehirlerini ayıran Aydın dağları üzerinde, Söke ve Kuşadası'na komşu Yunan işgal bölgelerinde cereyan etti¹⁹³.

Nazilli Heyet-i Merkeziye Reisi Namına Tahsin Bey, 2 Ocak 1920'de, cephede düşmanla mutad zamandan fazla piyade ve makineli tüfek ateşi olduğunu, Üçyol-Üzümlü tarafından gelen bir tayyarenin cephe üstünde uçtuğunu, Ankara Heyeti Temsilîyesine bildirdi¹⁹⁴.

İzmir'e Doğru gazetesinin 10 Ocak 1920 tarihli nüshasında; 1 Ocak 1920 tarihinde Bademiye istikametinde düşmana taarruz edilerek, külliyyatlı telefat verildiği yazıldı. 3 Ocak 1920'de de, Türk akıncı kollarından birinin düşman hududunun gerisinde, nakliye kollarından birine taarruz ederek, develerini ele geçirdiklerine yer verildi. Ayrıca cephenin sağ cenahında düşman mevzilerine sokulan bir keşif kolumuzun, Yunan Kuvvetlerinin saatlerce topçu ve mitralyöz ateşi açmasına neden olduğu okurlara haber verildi¹⁹⁵. 4 Ocak 1920 tarihinde Keles bölümünde, Yunanlıların Milne hattı ilerisinde hakim arazi kesimlerini ele geçirmek maksadı ile yaptıkları sınırlı taarruzda, bölgedeki milli kuvvetlerin Tabur Komutanı Ali Gadban şehit oldu. Kuva-yı Milliye birlikleriyse mevzilerini terk ederek daha doğuya çekildi¹⁹⁶.

13 Ocak 1920 tarihinde Bayındır garbındaki İkizdere sırtlarında, 10 kişilik bir Yunan müfrezesi imha edilerek silah ve cephaneleri ele geçirildi. Germencik ile Balatçık istasyonları arasında bir akıncı müfrezesi, kuvvetli bir Yunan postasını tamamen imha etti. 14 Ocak 1920'de Adagide cephesinde düşman tesirsiz topçu ateşi açtı. Kısa sürede Bademiye karyesinde topçu ateşi içine alındı. 15 Ocak 1920 tarihinde cephelerde hafif makineli ve piyade ateşi olup, vaziyette değişiklik yoktur¹⁹⁷. 17 Ocak 1920 gecesi Aydın mıntıkasında Hasan Hüseyin Efe komutasındaki milli müfrezeler

¹⁹³ Aydınel, a.g.e., s.280.

¹⁹⁴ ATASE Arş., K:120, G:67, B:1.

¹⁹⁵ İzmir'e Doğru Gazetesi, 10 Ocak 1920, No:17, 22.1.1920 Tarihinde Harbiye Nezaretine gönderilen günlük vukuat raporu şöyledir: "17/18 Ocak gecesi, Aydın mıntıkasında Hasan Hüseyin Efe'nin Kumandasındaki Milli Müfrezemiz, erzak nakleden bir Yunan deve kafilesini yüklerle beraber zabt ve iğnam ederek, Bademiye'ye getirmiştir. Kafilenin muhafızı olanlar, baskın esnasında firar etmişlerdir. Zayıyatımız yoktur. 19.1.1920'de düşman Bademiye cephemize topçu ateşi açmış olup, tarafımızdan mukabele edilmiştir." Bkz. ATASE Arş., K:330, G:155, B:1.

¹⁹⁶ İDG, 24 Ocak 1920, N:21.

¹⁹⁷ İDG, 28 Ocak 1920, N:22.

erzak nakleden bir Yunan kafilesini zabt ederek Bademiye'ye gönderdi. Kafilenin muhafızı Yunanlılar ise baskın esnasında firar etmişlerdir¹⁹⁸.

21 Ocak 1920'de Aydın'ın kuzey doğusundaki Kenker Köyü civarında bulunan düşmanın Çadırlı ordugâhına, Karaköy'de bulunan makineli tüfek takımıyla yakın mesafeye kadar sokularak bir baskın yapıldı. Bu baskında düşmana 50 kadar zayıat verdirildi. Yunanlılar bu baskından sonra, Karaköy'de Türk mevzilerine o gece topçu desteği altında taarruz ettiler, fakat başarı sağlayamadılar¹⁹⁹. Aynı gün 12 Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'in Harbiye Nezaretine gönderdiği günlük vukuat raporu şöyledir: "1- Cephelerde sükunet vardır. Aydın cephesinde 3 Yunan tayyaresi uçmuştur. 2- Bozdoğan cephesinde çıkarılan bir akıncı kolumuz, dağlık arazide düşmanın 2 bölük piyade ve bir toptan mürekkep bir müfrezesiyle müsademe ederek, 20 kadar zayıat vermiştir. Bir şehit vardır²⁰⁰."

İzmir'e Doğru gazetesinde Ocak 1920 sonuna kadar cephelerdeki olaylar hakkında şu bilgiler verildi:

"26 Ocak 1920 de bütün cephe boyunda piyade ve topçu ateşi teati edilmiştir. Vaziyette değişiklik yoktur²⁰¹. 31 Ocak 1920 gecesi sağ cenahtaki mevzimize takarrüb etmek isteyen bir düşman keşif kolu tard edilmiştir. Gündüz Üçyol da topçumuzla düşman topçusu arasında, müteakabil ateşler teati edilmiştir. Aydın şimalindeki dağlık arazide sevk olunan akıncı müfrezemiz tarafından, Aziziye ve Balatçık civarındaki Yunan Müfrezelerine muvaffakiyetli baskınlar yapılmış ve zayıat verdirilmiştir. Balyanbolu cephesindeki topçumuz, düşman ordugâhlarını müessir topçu ateşi altına almıştır. Düşmanın pek şedid muharebesine rağmen, zayıat yoktur. Keles cephesinde de 31 Ocak gecesi, düşman hatlarımıza otomatik tüfeklerle sokulara, taarruz etmek istemişse de mukabil ateşimizle tard edilmiştir²⁰²."

Görüldüğü gibi büyük çaplı olmamakla beraber, küçük çaplı çatışmalar devam ediyordu. Baskın harekât ile birlikte düşmanın asker, iaşe ve cephane naklini sekteye uğratmak için demiryollarında da gerekli tahribatı yapmak gerekiyordu. Fakat bu işi

¹⁹⁸ TİTE Arş., K:18, G:51, B:51001.

¹⁹⁹ İDG, 29 Ocak 1920, N:23.

²⁰⁰ ATASE Arş., K:59, G:88, B:1.

²⁰¹ İDG, 6 Şubat 1920, N:26.

²⁰² Aker, a.g.e., ss.334-335.

yapacak istihkâm subayı ve tahrip malzemesi bulmakla güçlük çekilmekte idi. O günlerde Tümen Komutanına, kendisini yedek subay olarak tanıtan Ragıp isimindeki genç vazife istedi. Bu genç, subay ihtiyacı olduğundan yedek subaylık belgesi sorulmadan, sözüne itimat edilerek, Köşk'te bulunan 175. Piyade Alayının Başçayır bölgesindeki taburuna verildi. Fakat bu şahısta subaylık vasfına yakışmayan haller görülünce, askeri disiplini bozmaması için geri iade edildi. Tümen Komutanı Ragıp'a bu defada, Nazilli hastanesinde İnzibat subaylığı görevini verdi.

Düşmanın askeri treninin imhası için, subay arandığını öğrenen Ragıp, emir subayı vasıtasıyla kendisinin gönüllü olduğunu Tümen Komutanına ilettili. Kendisine 25 Ocak 1920'de Bademiye'ye giderek, Sinekçilerli Hasan Hüseyin Efe ile bu vazifeyi ifası emredildi. Öncelikle Hasan Hüseyin Efe'nin seçtiği 25 kişi ile beraber, Ödemiş civarındaki köylerden bilgi toplandı. 2 Şubat 1920 Cuma gecesi, Ödemiş-Hacı İlyas istasyonu arasındaki demiryolunu tahrip amacıyla hazırlandılar. Tahrip yapılacak mevki etrafına mevzilendiler. Bu sırada Ödemiş istikametinden bir Yunan muhafız birliğinin, demir yolunu kontrol için geldiği haber alındı. Birliğin önündeki bir çavuş, iki er, pusuya düşürülerek esir edildi. Yunan müfrezesi, öncülerin kaybolduğunu fark edince ateşe başladı. Hasan Hüseyin Efe, Bayram ve Emin Efe ateş edilen tarafa gittiler. 15 dakika kadar devam eden mûsademe sonrası, Hasan Hüseyin Efe ve Emin Efe'nin kaybolduğu, daha sonrada Hasan Hüseyin Efe'nin şehit olduğu, müfreze komutanı tarafından haber verildi. Bu durum karşısında müfreze askerleri geri çekilmek istemişlerse de engel olundu. Bu arada tren Hacı İlyas istasyonundan hareket etti. Tahrip maddelerinin konduğu noktada, bir patlama sesi ile vagonların kısmen tahrip olduğu görüldü. Sonradan öğrenildiğine göre vagonlarda, 300 kadar asker ve Vilahopulos isimli Yunan Generali de bulunuyordu. Yunan Generali yara almadan kurtulurken ölü ve yaralının 13 olduğu tahmin edilmekte idi²⁰³.

Söke'den 135. Alayın kalan kısmı da çekilince, orada bir manga kadar küçük bir kuvvet bırakılmıştı. 1919 yılı sonlarında Söke'ye yeni bir teşkilat yapmak üzere, Yüzbaşı Faik isiminde vatansever bir subay gönderildi. Faik Bey Söke'ye geldikten kısa zaman sonra, bir mangalık kuvveti Söke Heyet-i Milliyesi ile iş birliği yaparak, 100 kişiye çıkardı. Söke köylerine daha önce kaçırılan silahlarla, bunları silahlandırdı.

²⁰³ Fahrettin Bey'in 29 Şubat tarihli vukuat raporunda, gelişmelere şöyle yer verilir: "... Ödemiş mıntkasında berhava edildiği arz edilen askeri trende, 300 kadar asker ile 2. Fırka Kumandanı Vilahopulos bulunduğu, mumaileyh kurtulmuş ise de yaverinin yaralandığı, askerlerden hayli telefata ve mecruh olduğunu, Yunan askerleri ifade etmiştir." Bkz. **ATASE Arş.**, K:299, G:47, B:1, 9 Şubat 1920 tarihine ait harp raporu için bkz. **TİTE Arş.**, K:20, G:12, B:12001.

Nazilli'den de cephane gönderildi²⁰⁴. Yüzbaşı Faik Menderesler Grup Komutanlığına 19 Şubat 1920'de gönderdiği telgrafta, Söke mıntıkasında emri asayiş ve inzibatın sağlanması için üç inzibat mıntıkasına ayrıldığını bildirerek, mıntıklar hakkında şu bilgileri verdi:

“1- Söke ileri inzibat ve mücahidin mıntıkası: Kemer karyesinden Menderesin sağ sahili, İzmir-Aydın hattı ve Kuşadası hudut mevki arasındaki mıntıkadır. Bu mıntıkaya, halkında güvenini kazanmış Hüseyin Çavuş adındaki arkadaşı, memur ettim. Birinci görevi, mıntıkanın asayişini sağlamak ve baskınlarla düşmanı taciz etmek. Asayişin sağlanması için, mıntika dahilinde köylüye zulüm yapan uğursuz takımının elinden silahları toplanmıştır. Namuslu mücahidini bu mıntıkada arttırmaya çalışıyorum.

2- Söke Merkez İnzibat Mıntıkası; kasabada polis refakatinde civarda jandarma refakatinde devriyeler dolaştırılarak asayiş sağlıyorum.

3- Söke geri İnzibat mıntıkası; Yeniköy'ün batısından Menderes'in sahil Kuşadası hududu mülkisi, adalar denizi arasındaki mıntıkadır. Bu mıntıkanın asayiş için jandarma ile 20 askerden mürekkep bir kuvvet dolaştırmaktayım.

Ova yollarını nezaret ve muhafaza etmek için İslam karyelerinde güvenlik yerleri oluşturmaktayım. Domatça tariki üzerinden gerekli bütün jandarma ve asker kuvvetiyle devriye yapacağım...²⁰⁵”

Yüzbaşı Faik'in raporundan ne derece gayretli çalıştığını anlamak mümkündür. Öncelikle halkın emniyetini sağlamaya çalışan Yüzbaşı Faik, bunu sağlarken gönüllü Kuva-yı Milliye birliklerinden, polis ve jandarmadan da faydalanmıştır. Mıntıkanın asayiş ile sorumlu olanlar aynı zamanda düşmana baskınlar yapmakla da görevlidir.

Yüzbaşı Faik 26 Şubat itibarıyla Söke'deki durum hakkında bize önemli bilgiler vermeye devam eder. Bu tarih itibarıyla mıntıkada vukuat yoktur. Telgraf hattı hızla uzatılmaktadır. Müfrezede asker sayısı da artmaktadır. Guraba hastanesi beş yataklı bir askeri revir yapılmıştır. Askeri pavyonlar Aydın ve havalisi muhacirini tarafından işgal edilmektedir. Pavyonların bazı camları ve kapıları Hristiyanlar tarafından kırıldığından,

²⁰⁴ Aker, a.g.e., s.340.

²⁰⁵ ATASE Arş., K:439, G:124, B:1, EK-16.

pavyonların tamiri için 300 lira ile 800 adet cam, 96 pencere ile çerçevesi lazımdır. Camların Kuva-yı Milliye'ye mübayaa ettirileceği, çerçevelerin ise boşalan Rum karyelerinden temin edileceğini bildirmektedir²⁰⁶.

16/17 Şubat gecesi Değirmencik-Balatçık arasındaki 2.5 m yükseklikte, 11 m uzunluktaki köprü, Söke'nin 9 numaralı mücahidini tarafından tahrip edildi. Köprü düşmanın dört karakolu arasında bulunduğu ve bir de nöbetçi tarafından beklendiği için tahribi zor olmuştu. Köprü, pek karanlık bir zamanda kuvvetli bir muharebeye tutuştuktan sonra, torpilin infilakıyla tahrip edildiği için, müfrezenin geriye dönüşü sıkıntılı olmuş, fakat karanlıktan faydalanılarak teker teker firar etmek suretiyle kurtulmuşlardır. Bu köprünün tahribinde sağlanan başarı halkın gözlemlerine göre şöyledir: *“şimdi Yunan işgalinde olan köylerden bir Türk geldi. Şimendifer köprüsünün külliye harap olduğu, telgraf direk ve tellerinin parçalandığı, birçok rayların başka taraflara atıldığı, demir malzemelerinden eser kalmamıştır*²⁰⁷. ”

Şubat 1920 itibarıyla Yunanlılar, topçu kuvvetini artırdılar. Aydın tarafına ehemmiyet verip, sevkiyatın büyük kısmı bu hat üzerinden yaptılar. Yunanlılar 7 top ile 2 piyade taburunu da Aydın istikametine getirdiler²⁰⁸.

Kuşadası'nda ise Mahmut Esat Bey²⁰⁹, cansiperane çalışarak biri daimi, biri nizamiye bölüğü gibi muntazam teçhiz edilmiş bir askeri kıta; diğeri ise İsviçre usulünce görev verildiğinde silah başı yapabilecek bir kıta teşkil etmişti. Sisam ve diğer adalara yakın Kuşadası'nda, Yunan ve yerli Rumların hayvan kaçakçılığı gibi asayiş bozan yolsuzluklarına meydan vermedi. İşgal bölgesine hayli baskınlar düzenlenerek, Yunanlılar taciz edildi. Mehmet Şefik Bey tarafından gönderilen Hıfzı Efendi isimli yedek istihkâm subayı ile Selçuk civarında bir demiryolu köprüsü de tahrip edildi. Yunanlılar bu baskın hareketleri üzerine, Söke ve Kuşadası bölgelerine taarruza geçmiş

²⁰⁶ ATASE Arş., K:439, G:127, B:1.

²⁰⁷ ATASE Arş., K:439, G:123, B:1, EK-15.

²⁰⁸ ATASE Arş., K:439, G:123, B:1.

²⁰⁹ İtalyanlara gereksinimleri olan malzeme ile birlikte bir miktarda asker getiren Liççiri adlı İtalyan nakliye gemisi Kuşadası'na demir attığında, İsviçre'den İtalya'ya geçen ve Napoli'de gizlice gemiye binen Mahmut Esat ve Saraçoğlu Şükrü Bey'de gemide bulunuyordu. Bunlar “mahalli hükümete teslim edersiniz” denilerek Teğmen Ugo Luca'ya verilmişti. Teğmen Luca bir manga askerin eşliğinde gençleri odasına götürmüş ve kahve ile sigara ikram etmiştir. Bu duruma şaşırان gençlere odada bulunan ve Kuşadası'nda mücadeleyi örgütlemeye çalışan Hasan Reis “kumandan bizdendir, sizleri serbest bırakıyor” diyerek karşılık vermiştir. Ertesi gün kaza Kaymakamı Ferruh Bey gençlerin kendisine teslimini istemiş de, Teğmen Luca iki gencin “nöbetçilerin uyumasından yararlanarak” kaçtıklarını söylemiştir. Mahmut Esat Bey serbest bırakılmasının hemen ardında Yunanlılara karşı mücadele için faaliyetlere başlamıştır. Bkz. Şaduman Halıcı, “Milli Mücadele'de Kuşadası Cephesi Ve Mahmut Esat Bozkurt”, Milli Mücadele'de Kuşadası Cephesi Ve Mahmut Esat Bozkurt Paneli, Kuşadası 2007, ss.49-50.

ve kendilerini karşılayan İtalyanlarla çarpışmak zorunda kalmıştı²¹⁰. 19 Şubat itibarıyla bölgedeki durum hakkında 14. Kolordu riyasetine özetle şu bilgiler verildi:

1- Sarayköy'den 100 mevcutlu bir tabur piyade, kırk mevcutlu bir bölük süvari ve bir takım sahra topunun Nazilli-Aydın üzerine hareket ettirildiği,

2- Aydın'ın 98 km güneyinde Menderes köprüsünde, 50 mevcutlu bir tabur piyade 2 makineli tüfek, bir takım cebel obüsü, 200 mevcutlu milli kuvvetin hala Yunanlılarla temasta olduğu,

3- Söke'de Kuva-yı Milliye birlikleri 150 olup, yerli Rum çeteleriyle çarpışmakta olduğu,

4- Kuva-yı Milliye'nin Yunanlılarla muhtelif yerlerde çarpışmaya devam ettiği²¹¹.

Görüldüğü gibi Yunan birliklerine hiçbir surette rahat verilmemektedir. Mümkün olan her yerden saldırılara devam edilmektedir.

12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey ise bölgedeki gelişmeler hakkında şu bilgileri verdi²¹²:

“1- 2 Ocak 1920 Gecesi Deli İsmail Efe Kumandasındaki Milli Müfreze, Aydın-İzmir şimendifer yolunda Erikli'deki Yunan askeri kuvvetleri ikametgâhına, bombalarla baskın yaparak, düşmana büyük zayıat verdirildi. 3 şehit 8 yaralı vardır.

2- 21 Ocak 1920'de Aydın'ın kuzey doğusunda Karaköy'deki müfreze, bir makineli tüfekle karşısındaki düşmana sokularak, yakın mesafeden bir ateş baskını yapmış ve düşmana 50 kadar zayıat verdirmiştir. Bu baskına karşı Yunanlılar, 21/22 gecesi topçu ateşi himayesinde bir taarruz yapmışsa da, iki saat süren müsademedden sonra tard edilmişleridir.

²¹⁰ Aker, a.g.e., ss.340-341, Yüzbaşı Faik 26.2.1920 tarihli telgrafında Mahmut Esat Bey için, “evvelce arz ettiğim gibi bir fikri vatanperverliğe melakini gayrı kabili inkardır. Ancak icraatta bir amik ve fikrinde bir yorgunluk vardır” demektedir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:439, G:127, B:1.

²¹¹ **ATASE Arş.**, K:434, G:123, B:1.

²¹² **ATASE Arş.**, K:205, G:21, B:1, 12 Şubat 1920 tarihli bir belgede, “... Bozdağ ve Keles cephelerinde sükûnet vardır. Aydın cephesinde bu hafta zarfında, Milli Akıncı Müfrezelerimizden biri düşmana baskın yaparak, biri çavuş olmak üzere 3 Yunan neferi esir edilmiştir.” İzmir'e Doğru Gazetesinin 13 Şubat 1920 tarihli nüshasında da “Aydın cephesinde 8.2.36'da Akıncı kollarımızın, düşman gerilerinde yaptıkları muvaffakiyetli akınlar neticesinde, birisi çavuş olmak üzere düşmandan bir miktar esir alınmıştır. Vaziyette tebdil yoktur. Balyanbolu cephesinde de fasılalı topçu ateşine devam edilmektedir ” şeklinde gelişmelere yer verilir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:59, G:109, B:1.

11.2.1920'de Balyanbolu cephesinde düşman bütün gün siperlere topçu ve piyade ateşi açmış, 12 Şubat'ta ise bir akıncı müfrezemiz, Balatçık civarında demiryolu hat muhafızlarından 5 kişiyi imha etmiştir²¹³."

29 Şubat itibarıyla cephelerde keşif kolu müsadematı ile hafif piyade ve topçu ateşi devam etti²¹⁴. Düşman tahkimat ve tel örgü inşasıyla meşgul olmaktadır. Adagide'de bulunan bir düşman müfrezesi de, taarruz ederek bazı haneleri yakmıştır²¹⁵.

1920 yılı itibarıyla cephede ikmal ve taciz faaliyetleri bu şekilde devam ederken siyasi teşebbüslerde bulunmaktan da geri durulmadı. 2 Şubat 1920 tarihinde Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı Demirci Mehmet Efe imzasıyla İtilaf Devletleri Fevkalade Komiserlerine "*mühim ve pek mevsuk mevaddı ihtiva eyleyen*" bir muhtıra gönderilmiştir. Muhtırada;

"Yunanlılar İzmir ve Havalisinde bir çok zeybek elbisesi tedarik ederek bunların bir kısmını işgal mıntıkası dahilindeki Yunan çetelerine giydirdikleri ve bir kısmını da işgal haricinde bulunan Rumlardan fikirlerine hizmet edecek olanlara gönderdikleri ve bunlarında hazırlandıkları umumi bir taarruz esnasında bu zeybek elbiseli çetelerle işgal mıntıkası dahil ve haricinde İslam ve Hristiyan ahaliye karşı tecavüzlerde bulunarak Yunan taarruzuna mukabil Hristiyan ahalinin bizim tarafımızdan katliam edildiğini iddiaya kalkışacaklardır²¹⁶."

denilerek bu müthiş facianın en kısa zamanda tatbiki konacağı bildirilmiş ve bu durumun ne feci neticeler doğuracağını düşünülerek mutlak surette önüne geçilmesi İtilaf Devletlerinden istenilmiştir. Muhtırada da açık olarak görüldüğü gibi Kuva-yı Milliyeciler iki ateş arasında kalmışlardır. Bu durum ise gerek cephede ve gerekse cephe gerisinde sürekli dikkatli hareket edilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Yunanlıların 22 Haziran 1920'deki genel taarruzlarına kadar, Kuva-yı Milliye'nin Yunan birliklerine karşı keşif kollarının²¹⁷ ve akıncı müfrezelerinin faaliyeti devam etti²¹⁸. Yunanlılar bazen tesirli, bazen de tesirsiz top ateşini sürdürdü²¹⁹. Yunan

²¹³ İDG, 20 Şubat 1920, N:32.

²¹⁴ ATASE Arş., K:299, G:47, B:1.

²¹⁵ İDG, 5 Mart 1920, N:38.

²¹⁶ TİTE Arş., K:314, G:39, B:39001.

²¹⁷ İDG, 14 Mart 1920, N:42.

²¹⁸ "Aydın cephesinde 28.4.36'da sabahleyin seyyar müfrezemiz Adagide cephesinde, kuvvetli bir Yunan karakoluna şiddetli baskın yapmıştır. İş bu baskından Yunanlılardan bir zabitle, 30 nefer itlaf edilmiştir..." Bkz. İDG, 2 Mayıs 1920, N:58.

tayyareleri ise çeşitli aralıklarla cephe üzerinde keşif uçuşuna devam etti²²⁰. Büyük çaplı muharebelerin olmadığı bu dönemde Yunanlılar, cepheyi tahkim ve kuvvetlerini her bakımdan takviye imkânı buldu. Haziran sonuna gelindiğinde Yunanlılar, aylardır sürdürdükleri ikmal faaliyeti sonucu, genel taarruza hazır hale gelmişlerdir.

²¹⁹ İDG, 28 Mart 1920, N:48.

²²⁰ İDG, 9 Haziran 1920, N:69.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUĞLA KUVA-YI MİLLİYESİ VE FAALİYETLERİ

I- MUĞLA'DA KUVA-YI MİLLİYE'NİN OLUŞUMU VE İÇ ÇEKİŞMELER

A- MUĞLA KUVA-YI MİLLİYESİ

Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kurulmasının ardından da Aydın Denizli, Nazilli ve çevresinden Muğla'ya sürekli telgraflar gönderilmeye devam etmiştir. Bu telgraflarda Yunanlılara karşı müdafaa etmek amacıyla Kuva-yı Milliye'nin hazırlanmakta olduğu bildirilerek, yardım için Mentешenin de lazım gelen teşkilatı yapması istenilmekteydi. Telgraflara Muğlalı vatanseverler Müdafaa-i vatan emelinde bulunanların “*kuvva-yı maneviyelerini*” yükseltmek amacıyla “*varacağız, yapacağız, size her türlü muavenette bulunacağız şeklinde*” şeklinde cevaplar vermişlerdi. Fakat Muğla'daki muhaliflerin yarattığı kararsız hava mücadeleyi olumsuz etkilemeye bir süre daha devam edecekti¹.

Milli teşkilat için çalışanlar İttihatçılık ve Bolşeviklikle suçlanmaktan kurtulamıyordu. Hürriyet ve İtilafçılar Meclis-i Ali neye karar verirse ona tabiiyetin zorunlu olduğunu, mukadderata razı olunmasını, Kuva-yı Milliye fikrinden vazgeçilmesinden başka çarenin olmadığını her fırsatta yeniliyorlardı. İdari Heyete seçilenlerin çoğunun İttihatçı yani komiteci olduklarını ve bunların herkesten zorla para topladıkları mücadele aleyhinde olanların halka sürekli telkin ettiği şeylerdendi. Bu tarz telkinler zaten karasızlık içinde bulunan halkın mücadele şevkini daha da kırmaktaydı². Mevcut durumda Muğla'da genel bir fikri birliktelik sağlanamamış olup, halk ve aydınlar guruplara bölünmüş durumdadır. Muğla'daki bu bölünmüşlüğü şu şekilde özetlemek mümkündür;

1- İstanbul'u ne pahasına olursa olsun dinlemek eğiliminde olanlar. Bunlar çoğunlukla Hürriyet ve İtilaf taraftarlarından oluşmakta olup, Heyet-i Nasiha'nın uyuşturucu telkinleri ile İstanbul Hükümetinin sükûnet tavsiye eden politikalarına hizmet etmekteydiler.

2- Efelerle güç kazanan Kuva-yı Milliye'yi destekleme taraftarı olanlar. Bunlardan bir kısmı, mücadelenin Yörük Ali Efe öncülüğünde devam ettirilmesini

¹ TİTE Arş., K:111, G:2, B:34001.

² TİTE Arş., K:111, G:2, B:2a001.

isterken, diğerk kısmı ise Nazilli Heyeti ile ilişki kurarak bir merkezden hareket edilmesini istiyorlardı.

3- Mücadelenin doğrudan Sivas ve Ankara merkezleri ile yürütülmesini istemekteydi ki bu gurubun başını çeken ilerde Mutasarrıf Hilmi Bey olacaktı.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve işgal hareketinin şimendifer hattı boyunca genişlemesi Muğla livasını merkezi hükümetten ayırmıştı. İşgallerin mahiyeti hakkında tam bir malumat alınamaması meçhuliyet içinde kalan livandaki heyecanın artmasına sebep olmuştu. Bu gibi nedenlerle Menteşe livası namına harekete salâhiyettar ve Menteşeliler Cemiyeti ismiyle müteşekkil heyet şu kararları almıştır:

“1- Cemiyetimiz, balada zikr olunan esbab dolayısıyla merkezden tecerrüd etmiş bulunan livamızın bu inkılabatın güna gün içinde bi-hareket kalması, menafi-i devlet ve millete gayr-i kabil-i telif görüldüğünden menafi-i Osmaniye ile hema-henk olan Menteşe livası mukadderatını bir esasata rabt edilmek üzere teşebbüsat-ı lâzımede bulunacaktır.

2- Livamızın muhik ve meşru olan metalibini Paris'te münakid sulh konferansına isma ve iblağ için evvel emirde elan kendisi ile münasebatdar olan İtalya hükümetine müracaat edecektir³.”

Muğlalılar gelişmelere livanın kayıtsız kalmaması için Paris Sulh Konferansında meşru haklarının korunması amacıyla, İtalya nezdinde siyasi teşebbüslerde bulunulması yönünde karar aldılar. Yapılan içtimada Belediye Reisi Rağıp Bey, Müftü Efendi, Eşraftan Bekir Ağa, Murat Bey, Hacı Tahir Ağa, Fehmi Bey gibi şahıslar bulunmuştu. Toplantıda bulunanlar bu kararları aldıktan sonra bir beyanname ile durumu Mutasarrıflık makamına bildirdi. Mutasarrıftan Marmaris Kaymakamı vasıtasıyla oradaki İtalyan askeri komutandan liva mümessilleri ile zaman ve mekânı tayin etmek üzere Roma hükümetini temsil edecek bir zatın gönderilmesi için gerekli tebligatta bulunulmasını istemişlerdi. Mutasarrıf ise heyetin talebini kabule mecbur olarak gerekli makamlara tebligatta bulundu. İki gün sonra Marmaris Kaymakamlığından alınan cevapta İtalyan Hükümetinin yetkili bir memur görevlendirdiğinin haber alınması üzerine bir heyet seçildi⁴. Heyette Dava Vekili Fevzi, Muğla Sandık Emini

³ TİTE Arş.,K:111, G:2, B:2001

⁴ TİTE Arş., K:111, G:2, B:34001.

Hacıkadızade Hafız Sabri, İl Genel Meclis Üyesi Datçalı Emrullah ve Hürriyet İtilaf Fırkası Reisi Müftüzade Saadettin Efendiler bulunmaktaydı⁵. “*Mutasarrıflık makamı vasıtasıyla muhabere edilmek şartıyla*” heyet temsilcilerine bir de talimatname verilmişti. Talimat ise şöyleydi:

“1- İşgallerin muvakkat mahiyeti haiz olacağına nazaran hâlihazırda fiilen muhafaza ve idamesini İtalyan Hükümetinden talep eder ve cevabı muvafakat alınuncaya kadar Menteşe ahalisi de hâlihazırda bir güne inkılâp yapmamağı taahhüt eder.

2- Paris Sulh Konferansınca livamızın vaziyeti siyasiyesi hakkında mukadderatı cedide ittihaz edilecekse, mevcut 200.000 nüfusun %93’ünü teşkil eden İslam ahalisi hukuku siyasiye ve medeniyesi nazarı dikkatte bulundurulacak, şimdiye kadar işgal ettiği yerlerde Rum ve Yunan olmayan her millet ve hususiyile Türk ve İslam olanlar hakkında takip ettiği imha politikasıyla Wilson Prensiplerine ve muktezayı medeniyet ve insaniyete mugayir ve münafi harekâta bulunan Yunan Hükümetinin livamıza el uzatmasına meydan verilmemesi ve çünkü aksi halde huzur ve sükûn içinde yaşayan Menteşe ahalisini Düveli Muazzamaca arzu edilmeyen buhranlı harekâta sevk edileceğini beyana lüzum ve mecburiyet görür ve huzur ve sükûnun her suretle muhafaza ve idamesini İtalya Hükümeti muzaheretini asliyyei siyasiyyesinden ümit ederiz.

3- Sulh konferansı mukarreratının icap ettireceği tehavvulat ve inkılabı siyasiye ve mülkiyede Menteşe livası gibi alakadar ve müteessir olan evliye-i mücavirede aynı fikri perverde etmekte oldukları vechle İtalyan hükümetinin bu babdaki nokta-i nazarına ittıla arzusunu izhar ile teyit ihtiramata eyleriz⁶.”

Talimatnamede işgallerin muvakkat olduğuna itimat edildiği, mevcut halin devamının İtalya’dan beklenilmekte olduğu, % 93’ünü İslam ahalinin oluşturduğu Muğla’ya Yunanlıların tecavüzüne meydan verilmemesi gerektiği aksi halde bu durumun liva halkını arzu etmeyeceği hareketlere sürükleyebileceği uyarısında bulunulmuştur. Bu durum İtalya’ya duyulan güveni göstermekle beraber, Yunan

⁵ Türkeş, a.g.e., ss.205-206.

⁶ TİTE Arş., K:111, G:2, B:2001

tecavüzüne mahal verilmesi veya işgallerin geçici olduğu hakkında bir değişiklik yapıldığı takdirde, Muğla halkının da tavrının değişeceği uyarısında bulunulması önemlidir. Talimatnamede Aydın'ın işgali hakkında herhangi bir teşebbüste bulunulmasından bahsedilmemesi, Muğla ileri gelenlerinin daha çok bölgeleri ile ilgilendikleri kanısını doğurmaktadır. Muğla kazalarının İtalyan işgalinde oluşu ve İtalyanların halka iyi muamelede bulunmaları, Muğla ileri gelenlerini Yunan işgalinden korunmak için İtalyan politikasına yaklaşarak onların görüş ve onayını almaya yöneltmiş olsa gerektir.

Marmaris Heyetinin dönüş tarihi olan 5 Haziran 1919'da Mutasarrıf Hilmi Bey, livanın bütün bucak ve köy temsilcilerinin katıldığı 120 kişilik bir kongre topladı. Heyetin raporunun ele aldığı ilk gün Marmaris heyeti adına ilk sözü Muğla Sandık Emini Hafız Sabri Bey alarak görüşmeler hakkında okuduğu raporda şu izlenimlerden bahsetti:

“...İtalyan Mümessilleri tarafından Menteşe Livası muhitinin nerelere kadar imtidat ettiği sul olunması üzerine kendilerinin getirmiş olduğu harita üzerinde livanın hududu aslıyesi gösterildikten maade, Antalya, Isparta, Burdur, Denizli tarafları Müslüman ahalisinin dahi bizimle hem fikir ve emel bulduklarının beyanıyla o havali hududu dahi livamız hududuyla birleştirilerek bir kütle halinde gösterilmiş ve Heyet-i Milliyemizin maksadı evvela: Hükümeti Osmaniyeye olan merbutiyeti muhafaza,

Saniyen: Yunanlıların muvakkat zaman için olsun memleketimize duhullerini siyaseten ve indel icap men eylemektir.

Salisen: Müsellehan vuku bulacak mukavemetimize İtalyan hükümetinin mani olmamasını ve bilakis zahir ve muin bulunmasını talep ve temin eylemektir.

Rabian: Muhik ve meşru olan metalibimizin sulh konferansına arzı için, İtalyan hükümetinin delalet buyurmasını istirhamdan...

Hamisen: İtalyan hükümeti menafi ile ve Yunan hükümeti amali harisanesi arasında kuvvetli bir surette tezat ve ihtilaf olması hasebiyle her iki hükümet arasında bir müsademe vuku bulur ve nihayet ilan-ı harbi intac ederse, İtalyanların bize karşı gösterecekleri müzaheret ve

muavenete mukabelen bizim dahi İtalyan askerlerini takviye için Kuva-yı Milliyemizi Yunanlılar üzerine sevk edeceğimizi beyan ve teminden hülasa: İtalyanlarla şimdilik Yunanlılar aleyhine akd-i ittifak mümkün değilse de hafıyyen tevhidî mesai hususunu tahtı temine almak maksadından ibaret bulunduğu ifade kılınmış ve bu mütalaamız kabul ve tasvip kılındığı halde İtalyanların bize gösterecekleri muavenet ve müzaharete mukafeten onlara livamız dahilinde diğer hükümetlere tercihan her türlü menafî iktisadiye bahş ve temin kılınacağı vaad kılınmıştır⁷.”

Mümessil Muğla heyetinin ifadelerini aynen not almıştır. Sonra cevabında, Yunanlılara karşı ilanı harp ve silahlı hareket hususunu kabul etmenin kendi salahiyeti haricinde olduğundan bahsederek, bu konuda şimdilik bir şey söyleyemeyeceğini yalnız Roma'ya bu konuda ayrıntılı bir rapor takdim edeceğini söylemiştir. Diğer istekleri ise tamamının tasvip ve kabul ederek bunların kendileri vasıtalarıyla Sulh Konferansına süratle arz edileceğini ve Orlando Hazretlerinin Türkiye lehine çalıştırılacağını ifade etmiştir. Sulh Konferansında Menteşe livasının ve On iki adanın Yunan idaresine verilmesi durumunda bunun kesinlikle kabul edilmeyip Yunanlıların Menderes'ten ileri geçirilmeyeceğini de ifade etmiştir. Alfiredo Birar Dinallo Menteşe livasının huzurunu kimsenin bozamayacağını, sahilin İtalyanlar tarafından geçici olarak işgalinin Yunanlıların o havaliye gelmesi şayiası üzerine yapıldığını belirtmiştir. İşgalin mahiyeti ise umuru idareye müdahale edilmeyerek bu memleketlerin yine Osmanlı Hükümetine bağlı kalacağı, İtalyan hükümetinin Osmanlılara ve memleketlerine karşı fikir ve emelinin iktisadi menfaati teminden ibaret olduğu şeklinde ifade edilmiştir. İtalyan temsilci ayrıca “*Sulh Konferansı az bir zamanda sulhü takrir edemezde mübahat ve münakaşat devam ederse yeni bir harp zuhur edeceğini ve o vakit Türklerin İtalyanlarla beraber müştereken ve ihtimal müttefiken harbe gireceklerini...*” söylemiştir⁸.

Heyet İtalyanlardan işgalin ilhak niteliği taşımadığı yönünde söz almıştır. İtalya Yunanlıların livayı işgalini siyaseten engelleyecek ve Sulh Konferansında da Türklerin haklarını savunacaktır. İtalya Yunanlarla yapılacak silahlı mücadeleyi engellememesi ve yapacağı yardımlar karşılığında livadan her türlü iktisadi menfaati temin edebilecektir. Muğla heyetinin istekleri, İtalyanların her durumda istedikleri gibi idare edebilecekleri

⁷ TİTE Arş., K:111, G:2, B:2-17a001-20001-21001.

⁸ TİTE Arş., K:111, G:2, B:2-20001-21001

konular olmasına karşı, İtalyanların livanın her türlü iktisadi faaliyetlerinden sonuna kadar faydalanabilecekleri vaadinde bulunulması, Yunana karşı büyük devletlerden birini arkalarına alma düşüncesinin bir sonucu olsa gerektir. Muğlalılar İtalyanlara verdikleri bu vaatle Yunan mezalimine karşı, Türk halkını ve vatanını sömürge haline getirmek isteyen işgalci İtalyanların üstünlüğü kabul etmiş oluyorlardı. Nitekim İtalyan temsilci diğer istekleri onaylar görünürken, Yunanlılara karşı silahlı kaşı koyma konusunda yetkili olmadığını belirterek, gerekli makamlara bildireceğini söylemekle yetinmiştir.

Kongrenin birinci günün de bu rapor üzerine tartışmalar yapılarak, heyetin girişimleri oybirliği ile kabul edildi. 6 Haziran 1919 Cuma günü açılan Kongrenin ikinci oturumunda Mutasarrıf Bey⁹, heyetin İtalyanları davet amacıyla gittiği yönündeki şaibelere cevap verdi. 10-15 kişilik bir heyet tarafından yapılan müracaat üzerine dört kişilik bir heyetin Marmaris'e gönderilmesi halk tarafından pek yanlış şekilde yorumlanmıştı. Hilmi Bey bu yanlış telakkiye şu şekilde açıklık getirdi:

“güya Menteşe İtalyanların himayesinde olmak üzere istiklalini istemiş. Mutasarrıf prens olacakmış. Hatta bunun için falan eflan kimselerden müteşekkil bir heyet bera-yı müzakere Marmaris'e gönderilmiştir. Hatırı hayale bile gelmeyecek böyle bir teşebbüsün vukuu bulmadığı tezkip ile beraber kütüphanede akd olunan meclide Marmaris'e gönderilen heyete verilen talimatın ancak elyevm mazharı asayiş buluna livamızın Yunan istilasından tahlisi için, vuku bulacak milli müdafaaya İtalyanların müzaheretini temin ve daha ziyade bizim için yirmi beş gündür karanlık kalan ve hususiyetiyle Aydın Vilayeti ile livamızın sevahiline vukubulan istilalar üzerine pek meşuk bir şekle giren ahvali hazıra hakkında malumat istihsaline matuf olup, yoksa işaret edilen üvcufe gibi neticesi hiçe müncer olacağını bir çocuğun bile hiç derk edeceği gülünç bir teşebbüsün vukuu bulmadığını beyan ederim...¹⁰” demiştir.

Muğla'daki bu gelişmelerden habersiz olan Albay M. Şefik Haziran başı itibarıyla Muğla'daki vaziyeti öğrenmek üzere Teğmen Kadri'yi livaya göndermişti. Teğmen Kadri'nin 10 Haziran 1919 tarihte gönderdiği telgraf: *“Muğla'ya geldim. Belediye Başkanı Ragıp Bey'den başka şehrin ileri gelenleri mücadelenin aleyhindedir.*

⁹ Türkeş, a.g.e., ss.213-214.

¹⁰ TİTE Arş., K:111, G:2, B:16001.

*Halk bunların sözüne bakıyor. Şimdilik burada iş yapmak mümkün değil. Çalışmaya devam ediyorum*¹¹” şeklindeydi. Muğla halkının mücadeleye yönlendirilmesini zorunlu gören Albay M. Şefik, Denizli halkının ağzından Muğla halkını mücadele lehine galeyana getirmek amacıyla, etkili bir telgraf kaleme alarak Muğla’ya göndermişti. Albay M. Şefik’e göre bu telgraf Muğlalıların mücadele yönündeki heyecanını büyük ölçüde arttırmıştır¹².

Muğla Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey, Dahiliye Nezareti’nden aldığı Kuva-yı Milliye’nin engellenmesi yönünde telgrafın ve Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının baskısı altında bir süre daha mücadele taraftarlarına oldukça soğuk davranacaktı. Bu dönemde Muğla’da Belediye Başkanı Rağıp Bey ve Hacıkadızade Hafız Sabri Bey en gayretli çalışanlardandır. Bu iki mücadele taraftarının çalışmaları sonucunda yetmiş seksen kadar gönüllü toplanmışsa da Tabur Komutanının silah vermemesi üzerine sonuç alınamamıştı¹³. O sırada Kuv-yı Milliye lehine propaganda için Muğla’da bulunan Kadri Bey yanında ihtiyat zabitanından Mehmet Cemal, Orman Muamelat Memuru Hüseyin, İhtiyat Zabitanından Tokuşzade Ömer, Belediye Sandık Emni Mehmet, Askeri Baytar Refet Efendi gönüllü toplamaya devam etmişlerdi. Gönüllülerin ianesi için Rağıp Bey ile Hafız Sabri Bey yüz lira vermişlerdi¹⁴.

İtalyanların Çine’ye kuvvet sevk ederek Menderes köprüsünü tutmaları, sık sık Muğla’ya gidip gelen İtalyan neferlerinin Yunanlıların Menderesin güneyine geçmelerine kesinlikle izin verilmeyeceklerini söylemeleri halkın mücadeleye bakışını oldukça olumsuz etkilemişti. Öncesinde Yunana karşı mücadeleden bahsedenler artık direnişi lüzumsuz bulurken, mücadele hususunda halka telkinlerde bulunmak dahi olumsuz karşılanır olmuştur. Aydın’ın Yörük Ali kuvvetlerince alındığının öğrenilmesi Muğla’da da kısa süreli bir sevince neden olmuştu. Fakat Aydın’ın tekrar Yunanlıların eline geçmesi Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının Kuva-yı Milliye aleyhindeki olumsuz propagandalarına fırsat vermiştir.¹⁵

Muğla’daki havanın giderek mücadele lehinde gelişmesine karşı, Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey Temmuz ortalarında, Kuva-yı Milliye örgütlenmesi konusunda olumsuz bir tavır içine girdi. Mutasarrıf “...her ne nam ile olursa olsun hususi bir takım

¹¹ Aker, a.g.e., s.139.

¹² Aker, a.g.e., s.140.

¹³ TİTE Arş., K:111, G:2, B:23001.

¹⁴ TİTE Arş., K:111, G:2, B:23001

¹⁵ TİTE Arş., K:111, G:2, B:23001

teşkilat vukuuna ve ahaliden mali olsun ve bedeni metalibde bulunulmasına cihet-i askeriye ve mülkiyece katiyen meydan verilmemesi ve müteşebbisleri hakkında şedide yapılması” yolundaki Meclisi Vükela kararının etkisi altına girmişti¹⁶. 175. Alay 2. Tabur Komutanı, 17 Temmuz’da Albay M. Şefik’e gönderdiği telgrafta, “*Buradaki yönetim Kuva-yı Milliye’nin hareketlerini ve girişimlerini uygun bulmaması nedeniyle yardımda bulunmadıklarını*” bildirdi. Muğla idarecileri, Kuva-yı Milliye’nin iaşesinin sağlanması için Muğla aşar ambarından faydalanırken, “*Ambar Duyun-ı Umumiye’ye bağlıdır*” diyerek, aşar ambarlarından iaşe alınmasını engellemeye çalıştılar. Ayrıca Kuva-yı Milliye için teşkilat yapacak veya kuvvet toplayacaklara muhalefet amacıyla, Muğla bölgesini kapsayacak şekilde sıkıyönetim ilan etmek istediler¹⁷.

Muğla’daki idarecilerin gösterdiği dördüncü muhalefet, en ağırı idi. 16 Temmuz 1919 tarihinde Askerlik Şubesi Başkanlığından Albay M. Şefik’e gönderilen şifrede, Muğla Askerlik Şubesinden celb ve sevki gereken ve vatanın her tarafında silâh altında bulundurulmuş 1899 ile 1897 doğumluların sevkinden vazgeçilmesinin Menteşe Mutasarrıflığından bildirildiği, bu yüzden firari ve diğer kişilerin celb ve sevkine imkân kalmadığı yazıyordu. Muğla’daki muhalif hareketin bu derece ileri gitmesine karşı, 25 Temmuz 1919 tarihinde Albay M. Şefik Muğla’ya giderek, Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey’le görüştü. Sıkıyönetim ilanı hakkındaki fikrinden Mutasarrıf vazgeçirilememiş olmakla beraber, Albay M. Şefik bunu dolaylı yollardan engelledi. Mutasarrıf asker celbi konusunda “*Benim amirim Dâhiliye Nezaretidir. Görevimi yaptım*” dediyse de, daha sonra ikna olarak bu karardan vazgeçmişti. Albay M. Şefik, mutasarrıfa mücadele aleyhindeki fikir ve cereyanlara fırsat verilmesinin gerek Yunanlılar ve gerekse İtalyanlar karşısında ülkeyi zora sokacağından bahsederek, bunların önlenmesini rica etmişti¹⁸.

¹⁶ Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, s.180, Dahiliye Nezaretinden vilayet livalara, 18 Haziran 1919 tarihinde gönderilen tamimin bir kısmı şöyledir: “... o felakette Milli ordu teşkil etmek, ilhaka fiilen mani olmak, Müdafaa-i Milliyeyi hazırlamak gibi endişelerin, şu sıralarda son derece muhtaç olduğumuz asayiş memleketi ihlal eylemek ve Müslüman’a Hristiyan’a adavetle husumeti yeniden fiilen uyandırarak, memleketimizdeki İtilaf mümessillerinin hoşnutsuzluğunu celb etmek, kanunsuzluk şekavet devirlerini büsbütün kapamak zaruretinde iken yeniden açmak... Bu devletin selametine son bir darbe mesabesinde bulunan, bu musibetin önünü almak için ne lazımsa yapmaktan asla çekinmeyeceğiz. Bu sefaletle safdilane bir vatanperverlik saikasıyla kapılanları, nasihatlerle ikaz ediniz. Olmazsa cebren yola getiriniz. Eskiden beri me’luf oldukları için saikayı menfaatle bu yolu tutanlara karşı insafsızca davranınız. Hükm-ü kanunu var şiddetiyle kullanınız. Hatta icab ederse idareyi örfiyenin ahkâmını tatbik ederek, böyleleri taht-el hıfz payitahta gönderiniz...” Çelebi, **a.g.e.**, s.123.

¹⁷ Aker, **a.g.e.**, s.244.

¹⁸ Aker, **a.g.e.**, s. 246.

Menteşeliler Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, Hürriyet ve İtilaf Partililerin ve İstanbul Hükümetinin telkinlerine aldanarak, iç çekişmelerle uğraşması ve ciddi bir varlık gösterememesi¹⁹, Demirci Mehmet Efe'nin öfkesine sebep oldu. Demirci Mehmet Efe, maiyetinde on kadar efe ile Karacasu Askerlik Şubesi Başkanı Yakup Bey'i Muğla'ya gönderdi. Yakup Bey Demirci Mehmet Efe'nin Muğla mutasarrıfı ve müftüsüne yumşak bir lisanla yazılmış olan mektubunu, Muğla'ya getirdi²⁰. Mektup da cemiyetin bir an evvel faaliyete geçmesini, aksi halde Demirci Mehmet Efe'nin 200 süvari ile geleceğini haber verilmekteydi²¹. Belediye Başkanı Rağıp Bey ve Hafız Sabri Bey'in Yakup Beyle yaptığı görüşmemelere Mutasarrıf Serficali Hilmi Bey'de katılmıştır. Bu konuşmalarda Yakup Bey'in Demirci Mehmet Efe'nin cahil olmasına karşı sayıları dört beş bini bulan mücahidini idarede fevkalade başarılı olduğunu söylemesi üzerine Muğla'nın görüşü şu şekilde belirtilmiştir:

“Demirci Efe cahil olmakla beraber mücahidini idarede fevkalade tedbirli ve kiyasetli olabilir. Fakat... muntazam bir düşman kuvvetine karşı harbi idare için mücahidinin başında tecrübeli, askerlik fennine vakıf, Erkan-ı Harbiye zabitanının bulunması lazım gelir. Esaslı ve şümüllü bir teşkilat yapılmadan vaki olan hattı hesabıyla evvelce maruz kıldığımız Aydın felaketi gibi bir duruma düşer olmamak için Kuva-yı Milliye teşkilatının böyle mevzii kalmayarak Konya, Ankara, Sivas gibi Anadolu içerlerine kadar tevsi' ve teşmili ve oralarda faaliyette bulunmakta olan Mustafa Kemal Paşa riyasetiyle birleşerek umumi bir Türklük kıyamı husule getirilmesi iktiza ettiğini çünkü böyle yapılmazsa bugün İzmir ve havalisinde yapılacağımız mevzii ve münferit hareketle Yunanlılar işgal ettikleri yerlerden tard edilseler bile bunun Türkiye siyaseti umumiyesi üzerinde esaslı bir tesir icra edemeyecektir.”²²”

Muğlalıların görüşü karşısında Yakup Bey biraz şaşırılmış olmakla beraber, fikrin pek münasip bulunduğunu söylemiş ve bu amacın gerçekleşmesi için el birliği ile çalışılmasını belirtmiştir. Ayrıca bu fikrin gerçekleşmesi için cepheye ulaşmasının ardından gerek efeler gerekse Heyeti Milliyeleler nezdinde gereken mücadeleyi vereceğini ifade etmiştir. Muğla ileri gelenleri mücadelenin sadece işgal kuvvetlerine

¹⁹ TİTE Arş.,K:111, G:2, B:23001.

²⁰ TİTE Arş.,K:111, G:2, B:4a001.

²¹ Çanlı ve Türkeş, a.g.e., ss.15-16.

²² TİTE Arş.,K:111, G:2, B:4a001-5001.

karşı değil, aynı zamanda ülkenin umumi siyasetine de tesir yapacak şekilde yürütülmesini istemekteydiler. Bunun içinde mücadelenin askerlik mesleğinin tüm özelliklerine vakıf kişilerce yürütülmesi şart görülmekteydi.

Ertesi gün yapılan görüşmelerde Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey kendisinin daha başlangıçtan beri Mustafa Kemal Paşa ile mücadelenin birleştirilmesi taraftarı olduğunu belirtmiştir. Fakat Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının bu fikre muhalif olmaları hükümet adamlarının bu fikri Bolşeviklik ve İttihatçılıkla itham edecek olmaları ve bu ithamların efeler elinde bulunan mıntikalarda fena tesir yapacağından dolayı Hilmi Bey şimdiye kadar bu fikrini kimseye açıklamamıştır. Mutasarrıf Hilmi Bey fikirlerini bu şekilde açıkladıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı telgrafı orada bulunanlara göstermiştir. Telgrafta “*Abdinizi tebrik eder, mücahedatı milliyenizde muvaffakiyetinizi temenni eylerim*” denilmektedir²³. Bu telgraf Hilmi Bey'in söylediklerinin düşüncede kalmayıp uygulamada da Mustafa Kemal Paşa ile temas halinde olduğunu göstermektedir.

Mutasarrıfın Mustafa Kemal Paşa ile birleşilmesi yönündeki fikrinin öğrenilmesinin ardından eski heyet azaları Belediyede içtima ettiler. Muğla Kuva-yı Milliyecileri cephelerde ve yakın yerlerde incelemeler yapmak ve devam etmekte olan I. Nazilli Kongresindeki genel havayı öğrenmek üzere Aydın ve Denizli tarafına yapılacak gezi için Mütেকaid Binbaşı Hüsnü Bey, Hacıkadızade Hafız Sabri Bey seçilmiştir. Hafız Sabri Bey heyetin İttihatçılık ve Bolşeviklikle itham edilmesini engellemek amacıyla Hürriyet ve İtilaf azalarından Saadettin Efendi'nin de kendilerine refakat etmesini istemiş orada bulunanlar tarafından da bu öneri kabul edilmiştir²⁴.

Muğla'da bu gelişmeler yaşanırken İtalyanlar Güneybatı Anadolu'daki işgallerinin son durağı olarak Muğla'ya yöneldiler. Haziran'ın son günlerinde, 5 otomobil ile bir çavuş komutasında 10 askerden oluşan İtalyan birliğinin, telsiz telgraf kurmak için Muğla'ya gelmesi, işgal sırasının Muğla'ya geldiğini göstermekteydi. General Battistoni'in Muğla Mutasarrıfına, “*Muğla'ya sadece asayişini sağlamak için asker göndereceğini*” haber vermesinden bir gün sonra, 23 Temmuz'da Muğla'da İtalyanlar tarafından işgal edildi. İşgal, askeri ve mülki makamlar tarafından protesto edildi²⁵. İtalyanların Muğla'da işgalden sonra yaptıkları ilk iş, Menteşe gazetesinin

²³ TİTE Arş., K:111, G:2, B:5001

²⁴ TİTE Arş., K:111, G:2, B:4a001

²⁵ Çelebi, a.g.e., s.114.

yayımına son vermek oldu²⁶. İşgalden sonra Muğla'nın ileri gelenleriyle bir görüşme yapan İtalyan İşgal Kuvvetleri Komutanı General Bongiovanni, İtalyan Kralı adına, "Osmanlı Devletinin istiklali taraftarı olduklarını, Muğla'da bulunmalarının bir işgal mahiyetinde olmayıp sırf mütareke şartlarına istinaden geldiklerini, şayet Barış Konferansı buraları İtalya'ya verecek olursa kabul etmeyeceklerini, sırf terakki ve ticaretin geliştirilmesinden başka bir şeyle meşgul olmayacaklarını²⁷" söylemişti.

Çine, Dalama, Köşk, Nazilli ve Denizli'ye giderek incelemelerde bulunan Mentеше heyeti 18 Ağustos 1919 tarihinde Muğla'ya döndü. Yapılan gözlemlerden çıkartılan önemli sonuçlar vardı. Bu sonuçlar Muğla Heyeti Milliyesi'ne bir raporla takdim edildi. Rapora göre yapılan gözlemlerin sonuçları şöyleydi;

"Çine, Nazilli, Denizli ve mülhakatında muntazam teşkilat azim faaliyet vardır. Her sınıftan halk büyük fedakarlıklar ihtiyar etmişlerdir. Efradın iyi iâşe olduğu gibi esliha ve levazımatı da oldukça mükemmeldir. Denizli ve Nazilli Heyeti Milliyelerinden aldığımız talimat ve mukarreratta görüleceği vechle mezkur heyetlerde ahval ve vezaif-i şubata taksim olunmuş ve faaliyet bir intizam tahtında cereyan etmekte bulunmuştur. Teşkilatı Burdur, Isparta, Uşak, Alaşehir, Karahisar ve havalilerine kadar tevessü etmektedir. Teşkilatı idare eden Milli Heyetlerde ziniüfus olan zevatın ifadat ve beyanatlarına nazaran harekatı milliyenin hedefi asliyesi bir tarafta düşmanı ezelimiz olan Yunanileri Aydın vilayetinden tamamen tard ve ihraç ve diğer taraftan makamı muallayı hilafet ve saltanata sadık ve merbut kalmak üzere milli harekate muhalefet etmek isteyen herhangi bir hükümet hilafında teşkilatı bütün Anadolu'da tevsi ve teşmil ile umum Türklük ve İslamiyeti müdafıadır. İstihbaratımıza göre vilayeti şarkıye de başlayan harekâtın hedefi ile bu havalideki teşkilatın gayesi bu noktada ittihat etmektedir²⁸."

Verilen bilgilerden sadece cephede değil cephe gerisinde de tam bir Türk seferberliği olduğu anlaşılmaktadır. Askerlerin iâşe ve ikmalleri için tüm imkânlar seferber edilmiştir. Heyetler ciddi bir görev taksimi içinde faaliyetlerini ifaya

²⁶ TİTE Arş., K:111, G:2, B:4001.

²⁷ Çelebi, a.g.e., s.115.

²⁸ TİTE Arş., K:111, G:2, B:2-9001.

çalışmaktadır. Teşkilat sahası ise Isparta, Uşak, Alaşehir, Karahisar'a kadar genişlemiştir. Harekâtı milliye iki gayeye dayalı olarak yürütülmekte olup bunlardan birincisi, Yunan işgal kuvvetlerini Aydın'dan çıkarmaktır. İkincisi ise, milli harekete karşı durmak isteyen hükümet karşısında teşkilatı tüm Anadolu'ya yayarak Türklük ve İslamiyeti müdafaa etmektir. Birinci hedefin sınırlılığına karşı ikinci hedef daha kapsamlıdır. Verilen bilginin devamında Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin hedefi ile doğuda Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen kongre hareketleri arasında bağlantı kurulmuş olması oldukça önemlidir. İstanbul hükümeti şayet mücadeleyi engelleme yollarına başvurursa hükümete karşı da mücadele verilmekten geri durulmayacaktır.

Heyetin izlenimlerine göre Aydın'da Muğla'nın Kuva-yı Milliye hareketine bigâne kaldığı gibi bir yanlış anlaşılma söz konusudur. Bunda etkili olan sebep ise mevcut durum ve hareketin şümulü hakkında yeterli bilgi alınamamasıdır. Bazı “*çalıkapçıların*” efeler namına livada yaptıkları cinayetler ve yolsuzluklar Muğla halkının daha temkinli hareket etmesine sebebiyet vermiştir. Fakat Muğla heyetinin Aydın cephesinde yaptığı inceleme sonucu Muğla livasının da “meşru ve kutsi” olan bu harekete gücü derecesinde iştirak ederek yardımda bulunması kabul edilmiştir²⁹.

Heyetin dönüşünden bir gün önce Mutasarrıf Hilmi Bey Yörük Ali Efe ile haberleşmiştir. Yörük Ali Efe Muğla'ya “*Kuva-yı icraiye*” olarak Mülazım Necmeddin Bey komutasında otuz zeybek gönderdi. Heyet bundan sonra faaliyete geçerek Belediye salonunda bir içtima yaptı. Bu içtimada Uldan Hamza Bey, Yerkesikten Ömer Bey, Pisi'den Osman Efe, Ahiköy'den Fehmi Efendi, Kavaklıdereden Hacı Mehmet Efe ve daha bazı köy ve nahiye ileri gelenleri davet olunmuştu. Yapılan görüşmeler sonucunda Denizli Heyeti Milliyesi'nin talimatnamesi kabul edildi. Bu talimatname gereğince Heyeti Milliye maliye, ahz-ı asker, mübayaat ve nakliye, sıhhiye, irşad ve istihbarat, iaşe-i muhacirin şeklinde altı şubeye ayrıldı. Her şubde bir müdür ve ikişer aza bulunuyordu. Yapılan seçimde Hamza Bey heyete başkan seçilirken, Belediye Başkanı Rağıp Bey maliye şubesine, Cavit Bey ahz-ı asker şubesine, Şerif Efendi mübayaat ve nakliye şubesine, Müftü Mehmet Zeki Efendi irşat ve istihbarat şubesine, Doktor Hüseyin Avni Bey sıhhiye şubesine müdür olarak seçildiler. Hacıkadızade Hafız Sabri Bey ise veznedar olarak seçildi³⁰.

²⁹ TİTE Arş., K:111, G:2, B:8001/9001.

³⁰ TİTE Arş., K:111, G:2, B:13001.

Heyet hemen faaliyete başlayarak halktan iane toplamaya başladı. Ayrıca heyet başkanı Hamza Bey de bin bir lira yardımda bulunacağı vaadinde bulunmuştu. Ahz-ı asker şubesi de gönüllü toplamaya başladı. Bu gayretli çalışmalar sonucunda önemli ölçüde iane ve gönüllü toplanabildi. Fakat Demirci Mehmet Efe toplanan gönüllülerin kendisine, ianenin ise Nazilli Heyetine gönderilmesini istemekteydi. Yörük Ali Efe ise toplanan tüm gönüllü ve ianenin kendisine gönderilmesini istemişti. Efelerin bu isteklerine karşı Muğla heyeti her iki efeyi de dinlemeyerek Kuva-yı Milliye'nin daha ziyade genişletilerek her tarafça umumi bir merkez tayin edilinceye kadar Nazilli'yi Heyeti Merkeziye tanımamakta kararlıydı. Toplanan gönüllüler ne Demirci Mehmet Efe'ye ne de Yörük Ali Efe'ye verilmeyerek, cephede ayrı bir mıntika olmak şartıyla Menteşe Gurubu namıyla müstakil bir tabur teşkiline karar verilmişti. Yörük Ali Efe'nin Necmeddin Bey komutasında gönderdiği kuvvetler ise ihtiyaç olmadığı belirtilerek Çine'ye geri gönderildiler. Necmettin Bey'in bu şekilde gönderilmesi Yörük Ali Efe'nin Muğla heyetine bakışını olumsuz etkiledi. Fakat Hamza Bey'in Necmettin Bey gitmeden Ula'da taltif etmesi Yörük Ali Efe'nin ona karşı tavrının değişmemesini sağlayacaktı³¹.

II. Nazilli Kongresi öncesinde delegasyonlardan bazıları kendi buldukları yörelerde ön toplantılar yaparak, kongreye götürecekleri görüşleri oluşturdukları anlaşılmaktadır. Mutasarrıf ve kongre delegesi Serficeli Hilmi Bey, 17 Eylül 1919'da Muğla delegeleri ile kentin ileri gelenlerini bir toplantıya çağırdı³². Bu günlerde Sivas Kongresi kapanmış ve Mustafa Kemal Paşa 12 Eylül'de, bütün komutan ve valilere İstanbul'la ilişkilerin kesildiğini bildirmişti. 13 Eylül'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye'si bir bildiri yayınlandı. Bildiride Hükümetin başarısız tutumu anlatılarak, milli hakların ve varlığın muhafazası için biran evvel seçim yapıp, Milli Meclisin toplanması gerektiği bildirildi. Mustafa Kemal Paşa 13/14 Eylül gecesi yayınladığı bildiride, "*milli güvene dayanan meşru bir hükümet kuruluncaya kadar, haberleşme merciinin Sivas Umumi Kongre Heyeti Temsiliyesi olacağını*" haber vermişti³³. Ayrıca idarecilerin 15 Eylül 1919 akşamına kadar düşüncelerini bildirmelerini istedi. Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey'in bu isteği yerine getirmek için yaptığı toplantıda, İstanbul hükümetinin siyasetinin iflas ettiğinde fikir birliği sağlanarak, Heyeti Temsiliye yolunun izlenmesi kararlaştırıldı. Nitekim Serficeli Hilmi

³¹ TİTE Arş., K:111, G:2, B:13001.

³² Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.219.

³³ Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, Ankara 1969, s.116.

Bey Nazilli'ye giderken yanında 17 Eylül görüşmelerinde oybirliği ile alınmış kararlar vardı³⁴.

Demirci Mehmet Efe'nin Nazilli'ye gelmesinden sonra Nazilli merkez üs haline geldi. Milli Komiteler bundan istifade ederek, siyasi birlik için ilk adımı attı. Milli mücadelenin bölge ile ilgili sorunlarını görüşmek, gerekli askeri ve idari kararlar almak amacıyla Muğla ve Aydın Kuva-yı Milliye Komitelerinin temsilcileri Nazilli'de toplanacaktı³⁵.

Başlarında on üç zabitan bulunan Muğla gönüllülerinin sayısı dört yüze ulaşmıştı. Bunlardan Mütেকait Binbaşı Şerafettin Bey komutasında bir tabur teşkil edildi. Gönüllüler Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reisi Hamza Bey ve maliye şube müdürü Rağıp Bey, ahz-ı asker müdürü Cavit Bey ve Bozüyük Heyeti Milliye reisi Fehmi Bey olduğu halde parlak bir törenle Nazilli'ye yolcu edilirler. Muğla heyetinin hareketinden sonra maliye şubesi azasından Ahmet Saadettin Efendi başkanlık vekâletinde bırakıldı³⁶. Sonradan riyasete geçmiş olan Rağıp Bey'in yokluğunda, Hafız Sabri Efendiye ve Ahmet Saadettin Bey'e şifahen muamelelerin kendileri tarafından ifası beyan kılınmış olduğundan bir müddet bu iki kişi işleri birlikte yürüttü.

18 Ekim 1919'da cepheye yola çıkan heyetten on gün sonra haber alındı. Sık sık teğrafhaneye giden Hafız Sabri Bey telğrafla Rağıp Beyle görüşme fırsatını bulmuştur. Rağıp Bey gelişmeler hakkında Hafız Sabri Bey'e oldukça önemli bilgiler vermiştir. Mutasarrıf Hilmi Bey Demirci Mehmet Efe'nin pek ziyade teveccühünü kazanmıştır. Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının Sivas hareketini Bolşeviklik ve İttihatçılık şeklinde göstererek Demirci Mehmet Efe'yi kandırmaya çalışmalarına karşı Hilmi Bey Efe'yi umumi hareket idealine yöneltmeye büyük üçlüde muvaffak olmuştur. Demirci Mehmet Efe'nin Hilmi Bey'e muhabbeti o derece büyüktür ki Hilmi Bey'in İstanbul Hükümeti tarafından mutasarrıflık makamından azlinin öğrenilmesinin ardından Efe çok müteessir olmuş ve derhal Dahiliye Nezaretine bir telgraf çekmiştir. Telgrafta;

“Ferit Paşa Hükümetinin cümle-i siyasetinden biride amal-i milliye ile namuskâr memurları azletmekdi. Üç seneden beri kemal-i iffetle ifa-yı vazife eden ve ahiren teşkilat-ı milliyenin daha ma'kul ve muntazam bir şekilde ifrağına hizmet eden Menteşe livası Mutasarrıfı Hilmi Bey'in

³⁴ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.219.

³⁵ Alçıtepe, a.g.e., s.93.

³⁶ TİTE Arş., K:111, G:2, B:6a001.

yerine bir diğzerinin tayinini gazetelerden öğrendik. Hükümet-i sabıkadan muntazır bulunan bu kabil münasebetsiz icraattan başka bir şey olamayacağından onun hiçbir emrini kabul infaz etmemeğe evvelce karar vermiştik³⁷”

denilerek bu hareketin kabul edilemeyeceği açıkça dile getirilmiştir. Bu durum Muğla Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Demirci Mehmet Efe üzerindeki etkisini oldukça iyi göstermektedir. Hilmi Bey telgraf başındaki Hafız Sabri Bey'e durumu bu şekilde anlattıktan sonra Muğla heyetinin de aynı mealde bir telgraf çekmesini istemiştir. Hafız Sabri Bey'de zaman kaybetmeden aynı içerikli bir telgrafi Dahiliye Nezaretine çekmiştir. Hilmi Bey yaptığı gayretli çalışmalara karşı, Hilmi Bey'e karşı kin besleyen bazı şahıslar Yörük Ali Efe'yi Muğla Heyeti aleyhine sevk etmek için bunu fırsat saydılar. Özellikle Hamza Bey bu durumu kendi yerini güçlendirmek için kullandı. Hatta Rağıp Bey Muğla'ya dönüşünü Dalama ve Çine yolu ile yapamayarak Denizli ve Tavas yolunu kullanmaya mecbur olmuştu³⁸.

Hafız Sabri'ye Nazilli'de bulunana Menteşe Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reisi Rağıp Bey'den birde telgraf gelmiştir. Rağıp Bey telgrafta henüz işleri bitmediği için gelemeyeceklerini bildirerek Milas ahalisinden Çavdarlı Hüseyin Bey'in teslim olduğunu ve Milas'taki Rumların faaliyetlerinin önlenmesi için kuvvet gönderildiğini bildirmiştir³⁹. Bu telgraf Rağıp Bey'in Nazilli'de bulunduğu dönemde de bölge ile de ilgilenmekten geri durmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Hafız Sabri Bey'in Ahmet Saadettin Bey'e haber vermeden Rağıp Beyle görüşmesi üzerine, Ahmet Saadettin Bey Muğla'da riyaset işlerini Hafız Sabri Bey'e bıraktı. Hafız Sabri Bey, Kuva-yı Milliye Tahrirat Müdür-ü Sabıkı Hüseyin Efendi ile birlikte çalıştıkları bu dönemde, bazı uygunsuz faaliyetlerde bulundu. Muğla ambarından alınan malzemeler, hiçbir karara dayanmaksızın müzayedesiz olarak Hüseyin Efendi sarfiyatıyla pazara çıkarılmış, esnaftan alınan yünler ise, Kuva-yı Milliye debboyuna mal edilmeksizin ve miktarı tespit olunmaksızın kestirilip biçtirilmişti⁴⁰.

II. Nazilli Kongresinde örgütlenme konusunda, Muğla ile Nazilli delegeleri arasında bir görüş ayrılığı belirmişti. Muğla delegeleri, “*Harekât-ı Milliye Reddi İlhak*

³⁷ TİTE Arş., K:111, G:2, B:14001.

³⁸ TİTE Arş., K:111, G:2, B:14001.

³⁹ TİTE Arş., K:111, G:37, B:1001.

⁴⁰ ATASE Arş., Yörük Ali Efe Dosyası, K:3, G:536, B:1-2.

Aydın ve Havalisi Heyet-i Merkeziyelerine bağlı kalacak livalar, kendi ilçe ve köylerinden kendileri sorumlu olmalı, bu ilçe ve köyler Nazilli'ye, livalar Kuva-yı Milliye başkanlığınca yani müteselsilen bağlanmalıdır” fikrini savundular. Muğlalı delegeler livaların Heyeti Merkeziye'ye göre gücünü artırmak istemişlerse de, Nazilli delegeleri tüm örgütün doğrudan Nazilli Heyeti Merkeziyesine bağlı olmasını savunmuşlardı⁴¹.

Muğla Heyetinin bu teklifi sunmasında, Muğla'ya bağlı bazı köy ve kazaların Nazilli'ye çok yakın olması etkili oldu. Bu sorun sonraya bırakılmak suretiyle tartışmalar engellemeye çalışılmışsa da, bir bakıma ileriki çekişmelerin temeli atılmış oldu. Muğla Cemiyeti bundan sonra ilişkilerini Nazilli'den çok Sivas ile yapmaya başladı. Cemiyetin bu tavrı yazışmalara da yansdı. Nitekim Demirci Mehmet Efe'nin Muğla'dan asker ve levazımat isteği geri çevrilerek, cemiyet merkezinin haberi olmadan kaza ve köy şubelerinin hiçbir şekilde yardım yapmamasını istedi⁴².

Muğla teşkilatının ilerleyen zamanda, İstanbul ile ilişkisini keserek Sivas ile ilişkisini artırmasında Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey etkili oldu. Nitekim kısa bir süre sonrada Mutasarrıf Hilmi Bey, II. Nazilli Kongresinden Sivas'a gitme karar almıştı⁴³. Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey'in böyle bir karar almasında Muğla'daki iç çekişmeler etkili olmuştur. Bunun için görevden alınış evrakını, yerine bıraktığı vekilinden ortalığın karışmaması için gizli tutulmasını istedi. Fakat Hürriyet ve İtilafçıların vilayeti basması üzerine bu evrak bulunmuş ve bundan sonra vilayet tamamen İtilafçıların eline geçmiştir. Bu durumdan haberdar olan Hilmi Bey, tekrar Muğla'ya dönmeyerek Sivas'a gitmişti⁴⁴.

Muğla Cemiyetinin Nazilli'den uzaklaşıp Sivas'a yakınlaşmasının en bariz etkisi, 13 Ekim 1919 Pazartesi günü yapılan Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Heyeti Milliyesinin Kongresinde alınan kararlarda görüldü. Kongreye katılan temsilcilerden, Cemiyetin kazalarda ve diğer yerlerde teşkilatlanmasını tamamladığı görülür. Kararlara bakıldığında ise, çevre iller Cemiyetlerinin programlarının farklılığı dile getirilerek bunların birleştirilmesi istenmiş, Nazilli Kongresinde tartışma konusu olan kazaların müteselsilen bir merkezde toplama konusu halledilerek, Muğla'ya bağlı

⁴¹ Türkeş, a.g.e., s.330, TİTE Arş., K:111, G:30, B:30001.

⁴² Çanlı ve Türkeş, a.g.e., s.18.

⁴³ Uluğ İğdemir, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, Ankara 1975, ss.39-58.

⁴⁴ Çanlı ve Türkeş, a.g.e., s.18.

kaza ve köylerin merkeze (Muğla'ya) bağlanması kararı alınmıştır. Bu karar Mutasarrıf Hilmi Bey'e verilerek, Sivas Heyeti Temsiliyesine bildirilmiştir⁴⁵.

Muğla'da Nazilli'den biraz farklı sesler yükselmektedir. Muğlalılar, Nazilli'nin her konuda merkez haline gelmesine karşı, yerel örgütlenmeleri güçlendirmeyi amaçlamışlardır. Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey başkanlığında Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti üyeleri, düşmana karşı yürütülen mücadelenin mutlaka Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan hareketle birlikte yürütülmesini istemektedir. Muğlalılar zaman zaman Demirci Mehmet Efe'nin öfkesini de üzerlerine çekmişlerse de, henüz ciddi bir olay meydana gelmemiştir.

B- HAMZA BEY, RAGIP BEY MÜCADELESİ

27 Ekim 1919 tarihine kadar, Hilmi Bey ile Nazilli'de kalan Ragıp Bey, aynı gün Hilmi Bey'i Sivas'a yollayarak Muğla'ya döndü. Nazilli'de Hamza Bey'in Muğla'da iken kararlaştırıldığı gibi Sivas yönlü bir tavır sergilememesi, Ragıp Bey'in ve kurulun, Hamza Bey'e tavır almasına neden oldu⁴⁶.

Durumun farkında olan Hamza Bey, Nazilli dönüşünde Muğla'ya dönmek yerine Çine'de kalarak, Milli Aydın Alayı Milis Komutanı Yörük Ali Efe ile yakın ilişkiye girdi. Muğla'ya dönen kurul, Hamza Bey'i kurulun kararları yönünde hareket etmediği gerekçesi ile başkanlıktan alarak, Ragıp Bey'i Başkan, Müftüzade Saadettin Bey'i de başkan yardımcısı seçti. Bu arada Yörük Ali Efe ile Hamza Bey'in dostluğu o dereceye vardı ki, Yörük Ali Efe'nin Hamza Bey'e karşı tavrı şu üç kelime ile tamamen özleşir hale gelmişti: "*Emmim iyi bilir*⁴⁷."

Yörük Ali Efe'yi tamamen yanına alan Hamza Bey, Kardeşi Bekir Ağa'ya Çine'den çektiği telgrafta, 13 Kasım 1919 günü Yörük Ali Efe ile 75 zeybeği olduğu halde, Muğla'ya geleceğini bildirdi. Menteşe Kuva-yı Milliyesi Ragıp Bey başkanlığında yaptığı toplantıda, Ulusal kahraman Yörük Ali Efe'nin şanına yakışır şekilde misafir edilmesi kararını aldı⁴⁸.

⁴⁵ Çanlı ve Türkeş, **a.g.e.**, s.19.

⁴⁶ Türkeş, **a.g.e.**, s.345.

⁴⁷ Türkeş, **a.g.e.**, s.346.

⁴⁸ Türkeş, "Yörük Ali Efe", **Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe**, Editör: Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yay. 13 Nisan 2007, Aydın, s.152.

1919 Kasım ayı zarfında “*mücahid-i muhterem*” Ali Efe’nin Muğla’ya teşriflerinde, yolsuz ahval ve hareketleri görülen ve kısmen ötede beride dağılmış Heyeti Sabıka yerine, Efe’nin gözetiminde ahalinin iştirakiyle, usullere uygun olarak Kurşunlu Camiinde seçim yapıldı⁴⁹. Yeni Heyeti oluşturan kişiler şunlardı:

Başkan: Akşehirlizade Mehmet Hilmi Efendi (Müderris)

Üyeler: Hamza Bey

Müftüzade Saadettin Bey (Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi)

Erzurumlu Cemal Bey (Ağır Ceza Reisi)

Beki Ağa (Çiftçi)

Şerif Efendi (Çiftçi)

Mercanzade Hamdi Bey (Dava Vekili)

Hacı Abdurrahmanzade Ethem Efendi

Düğerekli Hafız Mehmet Efendi

Kara Hafızoğlu Hakkı Efendi

Kökçüzade Osman Efendi (Tüccar)

Hacı Arapzade Mehmet Ali Efendi (Tüccar)

Adı geçenlerden Hakkı Efendinin bir müddet sonra ayrılması, Hamza Bey’in cepheye gitmesi, Ethem Efendi’nin Muğla murahhası olarak Nazilli’ye gitmesi ve Bekir Bey’le, Hafız Mehmet Efendi’nin sonradan istifaları üzerine, tüccardan Mehmet Ali ve Hacı Çakırzade Raşid Efendilerle, esnaftan Mehmet Ağa Heyete girdiler⁵⁰.

Daha sonra 73’e kadar çıkacak olan karargâh mürettebatı, yeni kurul zamanında, yani Kasım 1919 tarihi itibarıyla 42 kişiden oluşmakta idi. Bu kişilerin isimleri şunlardı⁵¹: Karargâh Komutanı Kazım, Salih Oğlu Mehmet, Halil Oğlu Ömer (Yerköy), Mustafa Oğlu Mehmet (Hastanede-Yerköy), Ahmet Oğlu Salih (Çavuş), Mehmet Oğlu Osman, Bakkal Hüseyin Oğlu Mehmet Salih, Ahmet Oğlu Halil, İsmail Oğlu Seyfi, Hasan Oğlu Hüseyin, Mehmet Ali Oğlu Osman, Mustafa Oğlu Hüseyin, Mehmet Oğlu Hasan, Halil Oğlu Musa (Çavuş), Mustafa Oğlu Hasan, Mehmet Oğlu Mehmet (Çavuş),

⁴⁹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:531, B:1, EK-20, Yeni seçilen Heyet-in çoğunlukla İtilafçılardan olduğu belirtilir. Bkz. Çanlı ve Türkeş, a.g.e., s.20.

⁵⁰ ATASE Arş., YAED, K:3, G:531, B:2.

⁵¹ ATASE Arş., YAED, K:5, G:998, B:1, EK-13.

Osman Oğlu Necati, Ali Oğlu Musa (Çavuş), İsmail Oğlu İsmail, Hacı Hasan Hafız Oğlu Şükrü, İsmail Oğlu Mehmet, Mustafa Oğlu Mustafa, Salih Oğlu Mehmet, Osman Oğlu Feyzullah, Hacı Mehmet Oğlu İbrahim, ... Oğlu Ali, Mehmet Oğlu Ali Rıza, Halil İbrahim Efendioğlu Feyzullah, Kel Hasan Oğlu Halil İbrahim, Halil Oğlu Süleyman (Gedikli), Abdullah Oğlu Hasan, Feyzullah Oğlu Kaşif, Hasan Oğlu Ali, Mantar Mehmet Oğlu İbrahim, İsmail Oğlu Mustafa, Hüseyin Oğlu Mustafa, Hüseyin Oğlu Salih, Ahmet Oğlu Recep, Abdi Osman Oğlu Yusuf, Hacı...Oğlu Hüseyin (Gedikli), İsmail Oğlu Mehmet, Hacı Mehmet Oğlu Hamdi (Gedikli- Başçavuş), Mehmet Oğlu Kasım, Avanak Mehmet Oğlu Mustafa.

Yeni komite bu dönemde önemli bir takım faaliyetle de bulundu. Serficeli Hilmi'nin yerine bıraktığı Kamil Bey yerine, Muğla Kadısı Faik Efendi getirildi. Müftü Hacı Hamzazade Mehmet Zeki Efendi de, İstanbul'dan sağlanan bir azilnameyle yerinden uzaklaştırıldı. Yaklaşan Mebusan Meclisi seçimleri için, Sivas yörengesindeki adayların seçilebilmesi amacıyla III. Komitenin Fethiye'ye gönderdiği Hafız Sabri Bey ile Köyceğiz gönderilen Müftü Mehmet Zeki Efendi çok acele geri çağrıldı⁵².

13 Kasım 1919'da Yörük Ali Efe'nin baskınından sonra, Muğla tam kaos içine girmişti. Belediye susturularak Kuva-yı Milliye içindeki hizipler iyice belirginleşmişti. Bu durumu hazmedemeyen Zorbazade Ragıp Bey, Demirci Mehmet Efe'nin desteğini almak üzere Muğla'dan ayrıldı. 24 Kasım 1919 tarihinde Yatağan'dan gelen haberde, Demirci Efe'ye bağlı 200 kişilik milis kuvvetin Muğla'da Yörük Ali Efe üzerine doğru yürüdüğü ve “*Yörük Ali Efe'nin Muğla'yı derhal terk etmesi*” bildirildi. Kuva-yı Milliye Komitesi fena bir durumun olmasını engellemek amacıyla, Yatağan'a bir uzlaştırma kurulu gönderme kararı aldı⁵³.

Yörük Ali Efe'nin Hamza Bey'le birlikte kendini Muğla'da hakim görmesine karşı Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali'nin kendisine bağlı şekilde hareket etmesini istiyordu. Aralarındaki anlaşmazlık bu olaylarla iyice su yüzüne çıkmıştı.

Ahi köye gidecek heyete Müftü Hacı Mehmet Efendi, Maarif Müdürü Kamil Bey, Şerif Efendi, Dr. Hüseyin Avni Bey, Müderris Ethem Efendi ve Hususi Kalem Müdürü Kamil Bey seçildi. Heyetin, Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinin Muğla'ya girmemeleri ve acıklı olayların yaşanmaması isteğine karşı; Yüzbaşı Koca Cavit Bey şu isteklerde bulundu: 1- Hamza Bey'in bundan böyle Mebus seçimleri ile Hükümet

⁵² Türkeş, a.g.e., s.349.

⁵³ Çanlı ve Türkeş, a.g.e., s.21.

işlerine karışmaması, 2-Yörük Ali Efe'nin Muğla'dan Tavas yoluyla hemen çekilmesi. Bu şartlara Hamza Bey'in cevabı ise mücadele yönünde oldu.

Ula, Muğla, Yerkesik ve Pisi'den getirilen silahlı zeybekler, Batı'da Sülüklü'den Eğergedığıne, Doğuda Basmacı Deresinden Sabunhane'ye üç savunma hattı oluşturularak, Demirci birliklerine karşı mevzilendiler. 27 Mayıs 1919 sabahı beklenen çatışma başladı. Kısa sürede Eğergedığı ve Sülüklü mevzileri bozularak, Demirci Mehmet Efe birliklerince tutuklanan zeybekler etkisiz hale getirildi⁵⁴. Cavit Bey, Zurnacı Ali Efe, Belediye Başkanı Ragıp Bey, Bekir Ağa Köşk'üne yaklaştılar. Çatışmanın önlenmesi için Müftü Hacı Hamzazade Mehmet Zeki Efendi, Zorbazade Emin Kâmilî Bey, Hacı Gazezoğlu Fettah Efendi, Sinanzade M. Cemal Efendi ve Murtazaoglu Hacı Ali Efendi, baskın birlikleri başındaki Cavit Bey ile Zurnacı Ali Efe'yi yumuşatmak için gayret sarf ettiler. İtalyan siyasal temsilcisi Dr. Necrato da, uzlaşma kuruluna haber yollayarak, çatışmanın önlenmesini aksi halde kendisinin de harekete geçeceğini bildirdi. Nihayet Çine'de işin içine girerek, Muğla telgrafhanesine Hidayet imzasıyla bir telgraf gönderdi. Gelen telgrafta, Yörük'e bir şey olursa Muğla'nın harap edileceği bildirmekteydi⁵⁵.

Gelişmeler karşısında Yörük Ali Efe ile Hamza Bey içeride durumu değerlendirerek, Yörük Ali Efe'nin teslim olmasını, Hamza Bey'in ise içeride kalarak altı zeybek tarafından korunmasını kararlaştırdılar.

Demirci zeybekleri arasından Cavit Bey'e doğru ilerleyen Yörük Ali Efe, "*Hoş geldiniz... Haber verip yalnız gelseydin, karşılamaya gelirdim, şerefle karşılardım.*" diyerek ilerlemiş; Koca Cavit Bey'in "*Demirci Efe'nin emri var, size tebliğe geldim...*" demesine üzerine Yörük Ali Efe, "*Biz vatan kurtarmaya çalışıyoruz, sizse baskın yapıyorsunuz*⁵⁶..." diyerek, durumdan kendisinin de memnun olmadığını belirtmiştir.

Görünürde Hamza Bey ve Ragıp Bey arasındaki güç ve nüfus mücadelesi aslında, Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe arasındaki gizli rekabetin ve üstünlük sağlama mücadelesinin tamamen ortaya çıkmasına neden olmuştu. Başlangıç itibarıyla Yörük Ali Efe'nin arkasını Muğla'ya dayaması ve burada hâkimiyetini tesisi, Demirci Mehmet Efe'nin durumdan rahatsız olmasına yol açmıştı. Muğla'daki maddi imkânlar ve nüfus potansiyeli Demirci Mehmet Efe'nin bölgede hâkimiyet kurma gayretinin en

⁵⁴ Türkeş, a.g.m., s.153.

⁵⁵ Türkeş, a.g.e., s.354.

⁵⁶ Türkeş, a.g.m., s.153.

önemli sebebiydi. Muğlalılar zaman zaman Demirci Mehmet Efe'ye dik başlılık göstermişlerse de daha ileriye gidememişlerdi. Fakat iki efe arasındaki mücadelenin tamamen ortaya çıkması ile Muğla ileri gelenleri bazen Yörük Ali Efe'yi, bazen de Demirci Mehmet Efe'yi tutarak istediklerini yaptırmaya çalışmışlar ve bu güç mücadelesinden istedikleri şekilde faydalanmışlardır.

C- MUĞLA'YI KARIŞTIRAN MUHALİF HAREKETLER

Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe arasındaki husumet şimdilik giderilmiş görünse de, Muğla'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraflarının oyunları bir türlü bitmedi. Vatan topraklarında düşman işgalinin her gün biraz daha genişlediği, milletinse varlık ve yokluk savaşı verdiği bu dönemde, Muğla'da devam eden ayrılıkçı hareketler, livanın mücadeleye yapacağı hizmet potansiyelini olumsuz etkilemekte idi. Ocak 1920'de Muğla bölgesine gözlem amacıyla gelen İngiliz Yüzbaşı P. Hadkinson'a göre, bölgede bu iki Efe'nin çekişmesi devam etmektedir. Hatta genel seçim nedeniyle kendi adaylarının seçilmesi için, kıyasıya mücadele verilmektedir⁵⁷.

Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin VI. Kongresinde seçilen heyet, Muğla'da bir süre daha göreve devam etti. Yani Hamza Bey ve İtilafçılar, Cemiyette bir süre daha etkili oldu. Meclis-i Mebusan İngilizler tarafından dağıtılınca, Mustafa Kemal Paşa yeni bir meclisin oluşturulması için, tekrar seçimlere gidilmesini istedi. 19 Mart 1920'de yapılan seçimlerde, cemiyetin gösterdiği adayların hepsi seçildi. Daha sonra bazı değişiklikler olsa da, bu adayların seçilmesi İtilafçılar için önemli bir başarı idi⁵⁸.

22 Mart 1920 tarihi itibarıyla Muğla Heyet-i Milliyesinde, çekişme ve oyunların en uygun yaşanacağı dönem başlamıştı. 22 Mart 1920 tarihinde Ağır Ceza Reisi Erzurumlu Cemal Bey Mentesheliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reisi, Ahmet Saadettin Bey'de Reis-i Sani olmuştu. Azalar ise; Hamdi Bey, Mehmet Hilmi Bey, Bekir Bey ve Hacı Ahmet Beylerdi⁵⁹.

⁵⁷ Ahmet Özgiray, "İngiliz P. Hadkinson'un 1020 yılında Kuşadası Muğla Fethiye Antalya ve Burdur'a ait gözlemleri" **Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri**, Haz.: Tuncer Baykara, İzmir 1993, s.217.

⁵⁸ Çanlı ve Türkeş, **a.g.e.**, s.21.

⁵⁹ **ATASE Arş., YAED**, K:4, G:837, B:1

Muğla'da endişe verici gelişmeler 1920 boyunca da devam etti. Muğla Milli Heyeti, İstanbul'un işgaline dair 23 Mart 1920 tarihinde yayınladığı bildirimde, İstanbul'un işgalini kederlenecek bir şey değilmiş gibi gösterdi⁶⁰.

23 Mart 1920'de Muğla Heyet-i Milliye Reisi Cemal Bey, Reis-i Sanisi Mehmet Saadettin, Azalar Bekir, Hamdi, Mehmet Hilmi, Hacı Ahmet tarafından önemli bir telgraf gönderildi. Telgrafta; Muhasebeci Kamil, Tahrirat Müdürü Lütfi, Belediye Reisi Ragıp, Çekirge Müdürü Cevad, Belediye Eczacısı Osman Efendilerin seyyidat-ı hakikalarıyla beraber, fesat ve yalan ile memleketin asayişini ihlale uğraştıkları bildirildi. Ayrıca muhasebecinin, Kara Hafızların Hakkı Efendinin dükkânının önüne, “İtalyanlar memleketi işgal edecek herkes silaha sarılsın” şeklinde yalan haberde bulunduğu, yine bunların tertibiyle hükümet yoktur, “Kuva-yı Milliye mürtekildir” gibi yazılar yazıldığından bahsedilerek, adı geçen şahıslar hakkında vilayet kanununun 13. maddesi, diğerleri hakkında da kanuni muamelenin yapılmasından çekinilmemesi bildirilmekteydi⁶¹.

Muğla Heyetinin ismi geçen şahıslar hakkındaki bu suçlamaları, Muğla'da eski Cemiyet üyeleri ile yeni Cemiyet üyeleri arasında çekişmenin devam ettiğini göstermektedir. Ragıp Bey gibi başlangıçtan beri milli mücadele taraftarı bir şahsa bu tarz davranışların yakıştırılması ise oradaki çekişmeden olsa gerektir.

Cemal Bey ve arkadaşlarının bu tarz şikâyetlerde bulunmalarına karşı, bu şahısların Cemiyet idaresinde buldukları dönemde de çeşitli olumsuzluklar yaşanmıştır. 26 Mart 1920'de Milli Mücadeleye yabancı kaldığı bahanesiyle, Fethiye'ye gitmiş olan Muğla Kuva-yı Milliye Reisi Cemal ve maiyetinin yaptığı fenalıklar, mücadeleye zarar vermesi ve bölgede işgalci İtalyanlara milli davanın kötü aksettirilmesi bakımından dikkat çekmektedir⁶². 30 Mart 1920'de Muğla Heyet-i Milliye Reisi Cemal Bey'in Yörük Ali Efe'ye gönderdiği diğer bir telgrafta, asayiş ihlal eden, halk arasına nifak sokan ve kötü hareketleri görülen muhasebeci Kamil, Tahrirat Müdürü Lütfü, Belediye Reisi Ragıp, Çekirge Müdürü Cevad, Belediye Eczacısı Osman ve akranlarının vazifelerine nihayet verilmesi ve Yerkesik Müdürü Hüseyin Efendi'nin ahalinin arzusuna binaen, memuriyeti ifasının Makamı Mutasarrıflığa tebliği ve bu kişilerin uygunsuz durumlarının dikkate alınmasını, aksi halde heyetin zor duruma

⁶⁰ Aker, a.g.e., s.392.

⁶¹ ATASE Arş., YAED, K:4, G:835, B:1.

⁶² ATASE Arş., YAED, K:4, G:783, B:1, EK-18/1-2

düŖeceęi Yörük Ali Efe'ye bildirildi⁶³. Muğla Heyeti Milliye Reisi Cemal Bey'in, ilk telgrafının tekrarı mahiyetinde olan bu telgrafında da adı geçen kiŖiler hakkında gerekli muamelenin yapılmasını istemesi, Reisi Cemal Bey'in muhaliflerini bertaraf etmek için Yörük Ali Efe'yi kullanmaya alıŖtığını göstermektedir.

Damat Ferit'in 30 Mart'ta yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmesi, Muğla Heyetini harekete geçirdi. Muğla'da İtilafçılar tüccardan bir zatı, Damat Ferit'e bağlılık içeren Hürriyet ve İtilaf Partisi mührüyle mühürlü bir mektupla İstanbul'a gönderdiler. Fakat bu zat, Marmaris Heyeti Milliyesince yakalandı. Muğla'da bu günlerde meydana gelen ikinci bir olay ise, Albay M. Ŗefik'in Muğla'da sansür işlerine subayların bakmasını bildirilmesine karŖılık, Muğla Milli Heyetinin buna da müdahale ederek, subayları engellemeleri ve bir bakıma sansür işlemine İtilafçıların müdahil olmalarıydı.

Muğla'daki İtilafçıların hareketleri bunla da kalmadı. Hükümetin İngiliz yönlü siyasetine uygun olarak Muğla'daki İtilafçılar, bir İngiliz Heyetini Dalama'daki Mısır Hidivi'nin çiftliğine davet ettiler. Bu durum gizli tutulmaya alıŖılmışsa da, kısa sürede Kuva-yı Milliyeciler tarafından öğrenilmişti⁶⁴. Albay M. Ŗefik böyle bir heyetin kabul edilmemesi için, öncelikle Heyetin esir edilmesi amacıyla Demirci Mehmet Efe'den yardım istedi. Efe, bu işi başaracak Zurnacı Efe'nin hasta olduğunu, diğerlerinin ise heyete zarar verebileceklerini söyledi. Bunun üzerine Albay M. Ŗefik, Muğla'ya İngiliz Heyetinin kabul edilmemesi için, Demirci Mehmet Efe'nin ağzından sert bir dille yazılmış telgraf gönderdi.

4 Nisan 1920'de Albay M. Ŗefik'in Nazilli'de olmadığı bir gün Muğla'dan gelen telgrafta, İngiliz Heyetin geleceğine tekrar dikkat çekilmişti. Bunun üzerine Kurmay BinbaŖı Kazım, Muğla'ya Demirci Mehmet Efe ağzından sert bir telgraf daha gönderdi. Böylece heyetin Dalama'ya gelmesi engellenmiş oldu⁶⁵. Muğla Heyetinin olumsuz faaliyetleri, bu defa da Necmettin Bey'in dikkatini çekti. Necmettin Bey Yörük Ali Efe'yi durumdan haberdar etmek amacıyla 4 Nisan 1920 tarihinde gönderdiği telgrafta, Muğla Heyetinin günden güne Ŗiddetlenen galeyan karŖısında mevkilerini muhafaza edemeyerek birbirlerine düŖtükleri ve Fethiye'den getirdikleri paranın halen ellerinde olduğunu belirterek, bu konudaki talimatı beklediğini bildirdi⁶⁶.

⁶³ ATASE ArŖ., YAED, K:4, G:828, B:1.

⁶⁴ Aker, a.g.e., s.391.

⁶⁵ Aker, a.g.e., s.392.

⁶⁶ ATASE ArŖ., YAED, K:3, G:569, B:1.

Necmettin Beyin uyarısını dikkate alan Yörük Ali Efe “iki kıta telgrafınızı aldım. Muğla Kuva-yı Milliyesi'nin hain olduğunu ve memleket aleyhinde bir galeyana olduğunu size söyleyenler kimler ise isimlerini bildirmenize dair mukaddema yazdığım telgrafa halen cevap vermediniz. Cevabınızı serian bekliyorum. Tahkikatınıza devam ediniz. Ancak bize vereceğiniz havadisleri kimlerden işitmişseniz haber veriniz” şeklindeki telgrafını Necmettin Bey'e gönderdi⁶⁷.

6 Nisan 1920'de Reis Cemal Bey, istifasının Nazilli Heyet-i Milliyesince ve Umum Komutanlıkça kabul olunmadığını ve Kılıoğlu Hüseyin Efe'nin emrine binaen bu günden itibaren tekrar vazifeye başladığını Yörük Ali Efe'ye bildirdi⁶⁸. Cemal Bey'in uygunsuz halleri nedeniyle yapılan baskı ve şayialar sonucu istifa edip etmediğini, istifasının ise Nazilli Heyeti Merkeziyesince ve Umum Karargâhça nasıl karşılandığını bilmediğimiz için Cemal Bey'in telgrafına itimat ediyoruz. Fakat Cemal Bey'in Yörük Ali Efe'ye istifasını değil de, istifasının kabul edilmeyip tekrar göreve başlayacağını bildirmesi ve Yörük Ali Efe'nin birinci adamı sayılan Kılıoğlu'nun emri ile göreve başladığını haber vermesi bu olayda da bir oyun olduğu kanısını uyandırmaktadır. Cemal Bey'in bu şekildeki hareketinde ise, kendisi hakkında ki söylentileri Yörük Ali Efe'nin duymuş olduğunu endişesi etkili olsa gerektir.

Cemal Bey, istifasının kabul edilmediğini Yörük Ali Efe'ye arz ettiği gün, muhaliflerini bastırmak için vatan ve millet adına çalışmaya devam edeceğini beyan ederek, vahdeti milliyeye muhalif harekâta bulunanlara şedit muamelede bulunacağını da bildirdi⁶⁹.

Muğla'da bu çekişmeler yaşanırken, Nisan ortasına doğru Yörük Ali Efe tekrar Muğla'ya geldi⁷⁰. Albay M. Şefik, Yörük Ali Efe'nin de İtilafçılar tarafından zehirlenmesi ihtimaline karşı, 10 Nisan'da Efe'ye iltifat dolu bir telgraf gönderdi. Bölgenin zenginlerinden olan Hamza Bey ve İtilafçılar, Yörük Ali Efe'yi arkalarına alarak, Fethiye seçimlerine müdahale ederek çeşitli yolsuzluklar yaptılar. Muğla Heyetinin bu şayialı durumu karşısında, Muğla'da Nazilli Heyeti Merkeziyesi Azası Ali Zühtü Bey, Muğla Heyetinin her türlü kayıtlarının incelenmesi ile görevlendirildi. Ali Zühtü Bey, Heyet kayıtları ve faaliyetleri üzerinde yaptığı inceleme sonucunda, soru işareti bulunan kısımları Muğla Heyeti Milliyesine bildirdi. 11 Nisan 1920 tarihinde

⁶⁷ ATASE Arş., YAED, K:3, G:553, B:1.

⁶⁸ ATASE Arş., YAED, K:3, G:559, B:1.

⁶⁹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:567, B:1-2-3.

⁷⁰ Aker, a.g.e., s.392.

Cemal Bey, Ali Zühtü Beyin sorularına cevap verdi. Sorular ve cevaplar Muğla Heyeti çalışmaları hakkında önemli bilgiler vermesi bakımından özetle şöyle idi:

1- Merkez ve çevre ahalisinden toplananların ne miktarı irsal, ne miktarı raporda mevcuttur? Elbise gibi depoda bulunan ayniyatın bir kısmı defterde olduğu gibi cepheye sevk edilen efrada verilmiş, bir kısmı da sevkiyat vuku buldukça verilmek üzere depoda bırakılmıştır. Ciheti askeriye ait ambarlarda ve iaşe ambarlarında zahire yoktur.

2- Hisse-i iaşe namıyla ahaliden alınan yağ ve zahire gibi şeylerin bedeli verilmiş midir? Hisse-i iaşe namıyla ahaliden alınan zahirelerin bedeli, Duyun-u Umumiye'den verilen bordroları ahaliye verildi. Ayrıca Ziraat Bankasından alınan 10.000 liranın 4.000 lirası Aydın muhacirini için Çine'ye, kalanı da Muğla'ya iltica eden memurin ve muhacirine sarf edilmiştir.

3- Kömür nakliyesi için şimdiye kadar kaç deve gönderilmiştir? Ahi köy nahiyesi ahalisinden Hacı Molla Ömer Oğlu Hamdi'nin 2, biraderinin 2, Musa'nın 2, Fettahoğlu Mehmet'in 6, Kasap Musa'nın 3, Billur Oğlu Mehmet'in 4, Eyyüp Oğlu Osman'ın 2, Teke Oğlu Mehmet'in 3, Köçek Yusuf Oğlu Kazım'ın 2, ceman 31 devenin maden kömürü nakliyatında istihdam edilmek üzere Ahi köy Heyeti Merkeziyesine yazılmış, fakat alınan cevapta istenilen develerin Ahi köy ambarından Çine'ye muhacirin için zahire nakletmekte oldukları, kalan develerin ise işe yaramayacağını bildirildiği,

4- Karargâh asker ve zabitanına verilen yevmiye ve maaşat nedir? Ne gibi bir karara dayanır? Mevcut heyet zamanında karargahta müstahdem zabitan maaşlarından başka bir şey verilmemiştir. Önceki Heyet kararıyla efrada verilmekte olan yevmiye 50'şer kuruşun kasa mevcudunun azalması, tasarrufa riayet amacıyla 25 kuruşa çekildiği, zabitan maaşının ise rütbelere göre düzenlendiği,

5- Merkez ve çevreden Heyet-i Merkeziye kasasına girmiş meblağdan 9 bin küsür liranın gönderilmesi emir buyruluyor. Kasa mevcudunun cepheye irsali tabii ise de Muğla'da misafir olan Yörük Ali Efe ile 200 kişilik maiyetinin iaşe ve masraflarının bu meblağdan sağlandığı, bunların gidişi ile ihtiyaç fazlasının teslim edileceği,

6- Birçok kimsenin çeşitli unvanlarla memuriyete alındığı ve askerlikle alakası olmayanların istihdamı durumunda tasarruf eylemek mümkün iken, buna riayet edilmediği bildiriliyor. Heyetin yazılı muamelatı asker tarafından tutulamayacağından, önceki Heyet tarafından bir tahrirat müdürü ile muavini efrada verilen yevmiye

miktarında istihdamına lüzum görülmüş ve bunlara lazım olan yazıcılar verilmiş, Heyetimiz de aynı kadroyu kabul etmiştir. Karargâhta müstahdem zabitanından Akif Efendi fahriyen istihdam edilmekte, Ömer, Kamil ve Ali Beyler ve Şube Müdürü İskender Bey'e de mülkiyedeki memuriyet maaşından pek cüzi bir miktar verilmektedir.

7- Bir yazıcıya 2.500 kuruşa bir tabanca alındığı sual ediliyor; Yazıcı İbrahim Efendi'ye verilen tabanca bedeli hariçten satın alınarak verildiği, Kılıoğlu Hüseyin Efenin kardeşi Osman Efe'nin yazıcı İbrahim Efendi'nin silahını almasına karşılık, İbrahim Efendi'ye alınacak silah için kasadan 2.500 kuruş kıymet takdir edildiği,

8- Birçok kişinin yüksek meblağda harcırah verildiği soruluyor; Heyet-i Temsiliyenin mahrem olan emri üzerine Cemiyeti İslamiye teşkilatı için, nahiyeler nüfus Başkâtibi Tahir ve Mehmet Hilmi, Sinanzade Abdulkazım, Baytar Akif Saadettin, Meclis-i İdare Başkâtibi Reşitzade Kemal Efendiler izam kılınmış ve teşkilatı icraiye İslam nüfusu tahrir ve tespit için haftalarca gittikleri mahallerde vazife ifa etmiş olduklarından, her birine memur oldukları nahiyenin mesafesine göre 12 liradan 25 liraya kadar cüzi bir harcırah verilmiştir.

9- Cephede müstahdem İhtiyat Zabitanına cepheden maaş verilmekte olduğu halde, buradan da maaş verildiği ve bunlarında cephe Heyet-i Merkeziyesince kabul edilemeyeceği işar buyruluyor. Cepheye sevk edilen İhtiyat Zabitanına bir defaya mahsus olmak üzere ve kıtalarına iltihaklarında istihkaklarına mahsup olmak üzere, avans olarak önceki heyetinde kararına müsteniden, rütbeleri nispetinde maaş verilmekte ve bu hususi bedellerin her şeyi kaydedilmektedir.

10- Umumi varıdatın kâmilten fuzuli masraflara sarf edilip, cepheye hiç gönderilmediği ifade ediliyor. Mevcut heyet zamanında zaten ahaliye ikinci bir tevzi yapılmamış ve merkez ve etraftan cepheye gönderilen üç dört gurubun sevkiyatına ve Yörük Ali Efe'nin ziyaretindeki masraflarına ve o sırada Demirci M. Efe tarafından gönderilen 200 kadar efradın iaşelerine sarf olunmuştur.

11- Duyun-u Umumiye'den dörtyüz altmış yedi buçuk arpa alınarak millet kasası ızrar edildiği; milletin seçmesiyle vazifeye başlayan heyetimiz, her türlü mesuliyeti deruhte eylemiş, milletin hayvanatına sarf edilmiş arpa bedelinin yine milletin kendi parasıyla karşılanması ekseriyetle karar verilerek, arpanın mebayi tedarikine lüzum görülmüş ve heyet bundan zarar değil hakiki bir sarfiyat yaptığına kani olmuştur.

12- Neticeye azimet eden zevata harcırah olarak heyetimizce takdir olan paranın çok olduğu beyan ediliyorsa da; beş günlük yolculuk ve meşakatlere katlanarak Milli Harekete başından beri iştirak eylemeyen mezkûr kazanın teşkilatının kurulması ve 12.000 liraya yakın bir meblağ derç ve umum efradı cem ve cepheye sevk ettikleri, 5 Mart 1920'den beri vazifeyi geceli gündüzlü icra ettikleri, hatta bu uğurda Cemal Bey'in Ceza Riyasetindeki görevinden fedakârlık etmesi karşısında meblağın az dahi olduğu görülür. 150.000 kuruş ise Köyceğiz'den itibaren cepheye kadar 270 neferin iaşeleri, ayakkabı, çarık gibi ihtiyaçları ve yevmiyelerine karşılık, Köyceğiz ve Muğla Heyeti Milliyeleri ve Tabur Komutanı Mustafa Hilmi Efendi marifetiyle sarf edilen mebayi için, Köyceğiz Heyetine mazbata mukabilinde dörtüzkırkikibuçuk, Muğla Mebayi Komisyonu ile heyetine 403.87 kuruş 30 para Mustafa Hilmi Efendiye senet mukabilinde 17.675 ve alınan arpa için Muğla Duyun-u Umumiye veznesine 936 ve maaş ve zorunlu masraflar için zabitan ve saire için 36.500 kuruş ita edilmiştir.

13- Karargâh asker ve zabitanına teçhizat masrafiyla yevmiye ve maaşlarının fazla olduğu ve bu kadar asker istihdamına ne lüzum olduğu; önceki Heyet zamanında 50'şer kuruş yevmiye ile 73 nefer istihdam edilmekte iken, karargâh kadrosunu 61, yevmiyelerinin dahi 25 kuruşa indirilmesi tasarrufa riayet edildiğini gösterir. Bu meblağ ile bir neferin zaruri ihtiyacı temin edilemediği görüldüğünden artırılması ile haddi layığına çıkarılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Gönderilen efradın firar etmeden cepheye teslimi için ve firarilerin derdest ve takibinde de faaliyet gösterildiği için, daha az mevcutla başarılı olmak çok mümkün görülmemektedir. Karargâh efradına 24 kuruş maaştan başkaca para verilmemiştir. Sadece cepheye sevk edilen efrada cepheye sevklerinde şevklerini artırmak için, bir maaş ve bilahare yarım maaş verilmişse de, sonra bundan da safi nazar edilmiştir. Binaenaleyh asker yevmiye ve maaşının çok görülmesi, sadece kazamız efradının ihtiyaçları karşılandığı yönündeki zehaptan kaynaklandığı, hâlbuki kazalardan gelen efradın cepheye muvasalatlarına kadar iaşelerinin mahsuben yevmiyelerde buraca tesviye edilmiştir.

Kurban derileri hâsılatıyla, nakdi bedel akçeleri gönderilmemiştir. İzah edildiği vecihle heyetimiz zamanında üç kez vuku bulan sevkiate Heyet-i Sabıkadan devralınan para kâfi gelmeyip bedeli nakdiye ile bu masarif ikmal edilmiş, ayrıca cepheye kalmış yekûn hayvanın bedelatı da heyetçe karşılanmıştır.

12 Nisan 1920 tarihinde müfettiş Ali Zühtü Bey, Cemal Bey'in cevabını aldıktan sonra yaptığı araştırmanın ayrıntılı bir suretini de Yörük Ali Efe'ye sundu. Ali Zühtü Bey'in, Cemal Bey'in raporundan tatmin olup olmadığını bu rapordan takip etmemiz bakımından rapor özetle şu şekildedir:

1- Burada bulunan İhtiyat Zabitanından bazılarının, muhtelif memuriyetlerle şimdiye değin cepheye sevkleri görülmüş fakat Heyeti Milliye'de azaların ve müstahdemlerin ifa edebileceği bazı işlere de zabitan istihdam edildiği görüldü. Alaylarda zabitan duyulan ihtiyaca karşı burada bazı zabitanın istirahatta, bazısının ise ticaretle vakit geçirdikleri aşikârdır. Bunların bu vaziyeti uygun görülmemiş olup, listede isimleri yazılı zabitanın cepheye gönderilmeleri için bir an evvel Heyeti Milliyelere emir verilmesi,

2- Heyeti Milliye Karargâhında 62 neferin istihdam kılındığı görülmüş olup, bunların içinde çok garip ve lüzumsuz memuriyetler vardır. Bazı efradın hiçte ihtiyaç olmadığı halde istihdam edilmekte olduğu, 6 nefer yazıcı, 4 sıhhiye neferi, 7 mekkâreci istihdamındaki maksat anlaşılammıştır. Cephedeki ihtiyaca karşı bu şekilde lüzumsuz istihdamların önlenmesi, karargâh efradı mevcudunun 20 nefere ve yazıcı mevcudunun 4 nefere düşürülerek, diğerlerinin hemen cepheye gönderilmesi için Heyeti Milliye'ye emir verilmesi,

3- Muğla Merkez Kazasında şimdiye değin 1.119.808 kuruş ianeyi milliye ahz-ı tahsil edildiği, hâlbuki bunun Muğla servetiyle uyumlu olmadığı anlaşılmiş ve Muğla'nın cepheye yardıma layıkıyla iştirak etmediği görülmüştür. Atça ve Sultanhisar gibi nahiyelerin başlangıçtan beri cansiperane çalıştıkları ve 15'er bin liraya yakın nakdi yardımlarına rağmen, bunca tüccarlarıyla Muğla ve karyelerinden yapılan yardımın derecesinin takdirini size bırakıyorum.

4- Efradın cepheye sevkinde elbise tedarik edileceği beyan edilmişse de, yapılmadığı ve halen depoda mevcut 113 çift pabuç, 6 kum torbası, 61 don, 107 gömlek, 84 pamuklu, 100 mendil, 507 çorabın hemen cepheye ve 109 oğlak derisi, 120 kilo tel çivi, 156 kilo kösele ve 68 kilo keteninde derhal Heyeti Merkeziyemize gönderilmesi konusunda emrin itası.

⁷¹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:530, B:1-2-3, EK-21.

5- Cephe ve gerilerdeki Kuva-yı Milliye efradı ve hayvanatı için aşar ve iaşe ambarlarından 57. Fırka vasıtasıyla tebdil edilmek üzere, geçici mazbatalarla alınacak zahire ile temin edilmesi, Heyeti Merkeziyemizin kararları ahkâmından olduğu ve bilumum Heyeti Milliyelerin bu suretle hareket etmekte oldukları halde, Muğla Heyeti Milliyesi'nin hayvanat ve iaşe bedelinin şimdiye değin livamız hilafında, Duyun-u Umumiye'den dört yüz atmış yedi buçuk liralık arpa mubayaa ettiği anlaşılmış ve millet kasasının zarara uğratılması bir nevi israf olduğundan bundan sonra izleyecekleri yolun tebliği.

6- Karargâh komutanlığı, depo memurluğu, şube müdürü, muhasebeci ve sair gibi bir takım fuzuli memuriyetlerle doldurulan maaşlı müstahdem için, bilumum liva ve kaza Heyeti İdarelerinde olduğu gibi, makul bir maaşın verilmesi. Bir karargâh komutanı, bir veznedardan başka maaşlı memur bulundurulmaması, 4 yazıcı neferin yazı işleri için ve ahz-ı asker debboy mubayaa ve sair hususatin ise diğer heyetlerde olduğu gibi azalarca yerine getirilmesinin temin buyrulması.

7- Halen debboydaki mevcut silah, cephane, kayış ve sairenin cephedeki şedit ihtiyaca binaen, hemen gönderilmesinin temin edilmesi.

8- Başlangıçtan bu güne değin cepheye maalesef nakden ciddi bir yardımda bulunmayan, bulunmak istemeyen Heyeti hazıranın şimdiye değin tahsil ettiği mebalighden yirmi iki bin küsür liranın zaid masraflara harcanması sorulmuş, bunun efradın sevklerinde iaşe ve diğer ihtiyaçları için kullanıldığı beyan edilmiş ise de; Muğla'nın Fethiye, Köyceğiz gibi kazalarından örnek olarak şimdiye değin 2.000 nefer sevk edilmiş, bunların beherine yevmi 25 kuruştan, dört günde Köşk'e ulaşacaklarına nazaran hepsine ancak dört günlük yevmiyeleri için 2.000 lira verilmesi iktiza eder ki, buda Muğla'daki harcanan paraya verilen cevabı çürütmeye yeterlidir. Sarfıyatta yapılmış olan müthiş israfı Eğridir, Atça, Burdur, Çine, Isparta, Tefenni, Antalya, Denizli, Çivril Heyet-i Milliyesi hesabatını teftiş etmiş bir müfettiş ve Umum Heyeti Milliye'nin hesabatını içeren raporların Heyeti Umumiye de okunmasını ve müzakeresinde bulunmuş bir Heyeti Merkeziye azası sıfatıyla arz ediyorum. Hiçbir yerde görmediğim ve işitmediğim bu israfat bir de su-i istimal demektir ki, buda milletin fakir ve zengininden can ve namus muhafazası yolunda toplanan bu paranın fena kullanılmış olduğunu göstermektedir.

9- Heyet-i Milliye Azalarına harcırah namı altında, mühim miktarda para verildiği görülmüştür. Bu durum incelendiğinde, yalnız 12 bin kuruşluk harcırah verildiği beyanına karşı, Nazilliye murahhas giden Ethem Efendiye 100, çeşitli yerlere giden Reis-i Sani Saadettin Efendiye 100-150-180 liralık birçok harcırahlar, Reis-i Cemal Beyin Fethiye'ye giderken aldığı 200, azadan Hilmi Efendi'nin aldığı 145 ve saire gibi birçok harcırah sarf edildiği halde bunları setr ve ihfa ile yalnız 12 bin kuruşluk harcırah vaki olduğunun söylenmesi pek gülünçtür.

10- Başlangıçtan bu güne değin Fethiye Heyet-i Milliyesinden 10.155 lira altı kuruş on para, Köyceğizden 379.137 kuruşluk paranın önceki heyet zamanında tahsilât yapıldığı gösterilmişse de, Fethiye'den alınan telgrafta evradı nakdiye olarak 14 bin lira ile 247 altın lira ki ceman 15.086 lira 80 kuruş ve Köyceğiz Heyeti Milliyesince sabık ve lahik heyetler zamanında 7.652 lira 17 kuruş gönderildiği anlaşılmış, bu suretle her iki Heyetin gönderdiği paranın 22.738 lira 97 kuruşa baliğ olduğu halde kasada başka surette gösterilmekte ve şu suretle orada 8.401 lira 93 kuruş bir fark görülmektedir. Keyfiyet bu sabah sual edilip maateessüf henüz cevap alınamadığı gibi, nezdime davet edilen veznedar Efendide davetime icabet etmedi.

11- Fethiye'ye giden Reis Cemal Bey'in, Hilmi Efendi'nin aldıkları 400 küsür lira masraf parasından başka, Fethiye'den başkaca 1.200 küsür lira masraf bedeli namıyla para almaları ve bunlardan başka 340 lira harcırah ahz etmeleri, millet kasasının nasıl bir suretle israf edildiğini gösterir.

Hülasa, heyeti hazıranın yukarıda beyan ettiğim israfı aşan boyuttaki faaliyetlerine karşı göreve devam etmeleri uygun görülmeyp, seçim yapılması uygun görülmektedir. Sivas Kongresi kararlarına göre liva, vilayet azalarının miktarı 12'dir. heyeti hazıradaki 5 aza mevcuttur. Buda kanuna aykırıdır. Liva heyeti azaları o livaya merbut umum kaza ve nahiye Heyeti İdareleri ile merkez ismi mürettebatı tarafından seçileceği, nizamname ahkâmında olduğu halde, heyeti hazıra Muğla ahalisince seçilmiştir. Bu seçim usulsüz ve nizamsız olduğu için Heyetin göreve devamı caiz değildir.

Heyet-i Merkeziye Azasından Müfettiş Ali Zühtü⁷²

Heyeti Merkeziye levazım reisi ve istihbarat 1. Şube Müdürü 17 Nisan 1920'de Yörük Ali Efe'nin emr-i âlileri üzerine, Muğla Heyeti Merkeziyesinin tekrar teftiş

⁷² ATASE Arş., YAED, K:3, G:535, B:1-2-3.

edildiğini bildirerek raporunda şunlardan bahsetti⁷³; Heyeti Merkeziye hesabı üç devreye ait olup, her üç devre için ayrı tahkikat icra olduğunu bildirildi. Bunlardan Hamza Bey'in reis bulunduğu heyet icraatlarında bir yolsuzluğa rastlanmadığı, Ragıp Bey'in döneminde de su-i istimal görülmediği, heyeti hazıra zamanındada ciddi bir su-i istimal görülmediği fakat hala kasada bulunan 5 bin liradan 3 bin lirasının acilen cepheye irsali için emir verilmesi belirtildi. Mevcut heyette maaşla çalışan debboy memuru veya tahrirat kâtibine ihtiyaç olmadığı, 12 zattan oluşacak heyet erkânı bu işleri ifa edebilecek olduğundan, debboy ve iaşe memurlarının vazifelerine son verilmesi ve tahrirat müdürü olduğu halde, tahrirat kâtibine ihtiyaç olmadığı, halen çalışan 8 yazıcıdan ikisi hariç diğerlerinin lağvına emir verilmesini istenildi. Ayrıca halen depoda mevcut kasatura, palaska kayışı, mendil, gömlek, çorap vs... ile askeri teçhizata cephede şiddetle ihtiyaç duyulduğu için, acilen gönderilmesine emir buyrulmasını istedi. Bu raporda, Cemal Bey Heyeti döneminde yapılanların biraz daha yumuşatılarak Yörük Ali Efe'ye bildirildiği görülmektedir.

İkinci raporda da görüldüğü gibi, Cemal Bey ve arkadaşlarının Muğla Heyetinde bulunduğu dönemde, cephenin ikmalî konusunun ihmal edildiği, gereksiz memurlukların ihdas edildiği, belli kişilerin çeşitli görevlerle gönderildikleri yerler için harcırah olarak normalin çok üstünde para verildiği, milletin dışından tırnağından artırarak heyete teslim ettiği paraların gerektiği şekilde kullanılmadığı ve ortamın ciddi bir güvensizliğe doğru sürüklendiği görülmektedir. Bu durum ise o gün için düşmanın ve İstanbul hükümetinin oyunlarına fırsat vermesi bakımından en tehlikeli şeydir. Müfettiş Ali Zühtü Bey'in küçük ilçelerle kıyaslayarak Muğla'nın Kuva-yı Milliye'ye yeterli ölçüde yardımda bulunmadığına hükmetmesi, ayrıca yapılan fuzulî masrafları birer birer inceleyen Ali Zühtü Bey'in hiçbir yerde böyle bir israfın yapılmadığını belirtmesi, milletin malının nasıl heba edildiğini bize göstermektedir. Yine Ali Zühtü Bey'in, Heyetin göreve gelişini kabul edilen kararlara uygun görmemesi, Heyetin meşruluğu açısından da ayrıca sorun teşkil etmektedir. Nitekim yapılan uygunsuz hallerden olsa gerek, Mentеше Heyeti Milliye Reisinin ve Reisi Evvelinin divanı harbe gönderileceği şayiaları dahi ortalıkta dolaşmaya başlamıştır⁷⁴. Muğla'daki kargaşa bir süre daha devam etmiş, Cemal Bey'in görevden alınıp Mehmet Ragıp Bey'in Heyetin başına geçirilmesiyle Muğla tekrar düzene kavuşmuştur.

⁷³ ATASE Arş., YAED, K:3, G:493, B:1-2.

⁷⁴ ATASE Arş., YAED, K:3, G:479, B:1.

Muğla'daki bu ve benzer gelişmeler karşısında Albay M. Şefik, 22 Nisan'da Muğla'ya vardı. Muğla'daki durumu gözlemledi ve ortalığı dinledi. Kendi ifadesi ile durum şöyle idi: *“Maşallah Muğla'da ne fesat ocağı var, nede İstanbul'a adam gönderen. Her taraf Kuva-yı Milliyeci. Yörük Ali Efe ve Hamza Bey, Kuva-yı Milliyeciliği kuvvetlendirdiklerini, Hürriyet ve İtilaf Partisi kulübünü kapattırıp mührünün mutasarrıflığa teslim edildiğini söylediler. Merak etme dediler. İster istemez memnun oldum⁷⁵.”*

23 Nisan 1920'de Cuma namazından sonra, Muğla'da da Büyük Millet Meclisi'nin açıldığına dair Mustafa Kemal Paşa'dan gelen ve Padişah'a zamanın gerektirdiği saygılı sözleri içeren telgraf okunarak kutlama yapılmıştır. Yörük Ali Efe ve kalabalık maiyetinin misafir edilmesi, Muğla halkını oldukça yormuştu. Bu durumu gören Albay M. Şefik, 24 Nisan'da Yörük Ali Efe ile Muğla'dan hareket etti. Böylece Muğla'da ağır bir yükten kurtulmuş oldu⁷⁶.

Anadolu'nun pek çok yerinde çıkarılan isyanların bastırılması amacıyla, Ankara'dan Albay Refet Bey'in kuvvet istemesi üzerine, Albay M. Şefik Yörük Efe'den 100 kadar zeybeğin Nazilli'ye gönderilmesini istedi. Yörük Ali Efe göndereceği atlıları hazırlamaya girişmişken, Mıstık Efe, Şeyh Mehmet ve 50 kadar zeybeğin firar ettiği öğrenildi. Albay M. Şefik yine itilafçıların bir oyunu ile karşı karşıya kaldıklarını anlayarak, kardeşlerin birbirine kırdırılmasını engellemek için, Yörük Ali Efe'den bunların takibine çıkılmamasını istedi. Gelen haberlerden firarilerin civar köylerden silahlı adamlar topladıkları, Jandarma deposundan zorla silah aldıkları ve Muğla'dan Çine'ye giden yola hakim sırtları tahkime başladıkları öğrenildi. Diğer yandan Muğla Milli Heyeti, Yörük Ali Efe'yi Demirci Mehmet Efe'ye şikâyet ederek, Efe'nin himayesini ister göründü⁷⁷.

İstanbul Hükümetinin Kuva-yı Milliye'yi içten yıkmak için var gücüyle çalıştığı bu dönemde, bu muzır faaliyetlerin tesiri, her yerde olduğu gibi Muğla'da da bu şekilde kendini gösterdi.

Durumun ciddi çatışmalara doğru gittiğini görün Albay M. Şefik, her iki efenin yanlarında taşıdıkları küçük kardeşlerini yanına alarak, efelerin birlik olduğunu

⁷⁵ Aker, a.g.e., s.394.

⁷⁶ Aker, a.g.e., s.395.

⁷⁷ Aker, a.g.e., s.403.

göstermek amacıyla 11 Mayıs 1920 tarihinde, Muğla'ya üç saatlik Ahi köye vardı⁷⁸. Albay M. Şefik buradan Mutasarrıfa telefon açarak, heyeti yanına almasını ve söyleyeceği şeyleri aynen heyete iletmesini istedi. Sonrada Heyete hitaben şunları söyledi:

“Bilirsin ki Aydın çevresindeki köylüler ve zeybeklerin gözünde Muğla'nın zenginleri çoktur. Onlar öyle bilirler. Şunu söylemek istiyorum ki: “Muğla'da aznavur isyanı var, peşimden 100 kişi gelsin” desem bütün Aydın köylülerinin özellikle Yunanlılardan bize sığınan çıplak zavallı Aydın köylü muhacirinin kısaca 1.000'lerce kişinin silahlı, sopalı, hatta yağmalayacağı eşyasını yükleyecek yük hayvanıyla beraber, Muğla'ya döküleceklerinden şüphemiz olmasın. Burada oynanan ikiyüzlü oyunun ne olduğunu anlamadığımızı zannediyorsanız aldaniyorsunuz. Fakat ben bir kişinin bile bir damla kanının dökülmesine meydan vermemek için, yalnız geldim. Vekili sıfatı ile Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe kendi kardeşlerini yanıma verdiler. Onlar arkamda binlerce kişi ile her ikisi birden Muğla üzerine yürümeye hazırlar. Benden bir işaret bekliyorlar. Yaptığınız işin Muğla için ne büyük facialara neden olacağını, varın kendiniz düşünün. Taş taş üstünde kalmayacak, masum kanlar dökülecek. Şimdi sizden cevap bekliyorum. Şeyh Mehmet, Mistik ve yanındakiler ya hemen cepheye, ya Yörük Ali Efenin emrine yahut Nazilli'ye cepheye gideceklerdir. Topladığınız köylüleri köylerine göndereceksiniz. Jandarma deposundan alınan silah ve cephaneyi tamamen teslim edeceksiniz, bunların yapılacağı cevabını sizden şimdi bekliyorum⁷⁹.”

Mutasarrıf kısa bir süre sonra Albay M. Şefik'e telefonla, dediği her şeyin yapıldığını ve yapılacağını *“Yörük Ali Efenin Muğla'yı vurmak için geleceğini işittikleri için, can kaygısıyla savunma tertibatı aldıklarını”* bildiren cevabını verdi⁸⁰.

13 Mayıs'ta Albay M. Şefik, Muğla'ya vardı. 14 Mayıs 1920 de Muğla Milli Heyeti istifa ederek, mührü Albay M. Şefik'e teslim etti. Muğla halkı yeni heyeti, hiçbir

⁷⁸ Aker, a.g.e., s.404.

⁷⁹ Aker, a.g.e., s.405.

⁸⁰ Aker, a.g.e., s.405.

baskı altında kalmadan seçti. Kongrede seçilen yeni idari heyet, şu kişilerden oluşuyordu:

1. Başkan: Hamza Bey

2. Başkan yardımcısı: Ragıp Bey

Üyeleri: Sinanzade M. Cemal Efendi

Serezlizade Memiş Efendi

Süleyman Beyzade Murat Bey

Selimzade Molla İsmail Efendi

Karamollazade Ethem Efendi

Karahafızade Hakkı Efendi

Mehmet Zeki Efendi (Müftü)

Bekir Efendi (Dava Vekili)

Dr. Hüseyin Bey

Bu idari heyet, düzenli ordunun kurulmasına kadar göreve devam etti. Aynı zamanda bu idari heyet döneminde, cemiyet Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını aldı⁸¹.

Albay M. Şefik bölgeyi ve bölgedeki gurupları, kişileri çok iyi tanıyan biri olarak, mevcut durumdan zararsız şekilde kurtulmak için, akıllıca hazırladığı planı uyguladı. Bu plan sayesinde, Muğla'da ki nifak gurupları dağıtıldı. Muğla tekrar bir düzene kavuşarak, potansiyelinin tamamını mücadele yönünde kullanmaya başladı.

⁸¹ “Ş. Aker, 5. Kongre sonucu olarak sadece Ragıp Bey'in başkan seçildiğinden bahsetmektedir. Ancak Miralay Şefik Bey beraberinde Giritli Zekai Bey olduğu halde, 13 Mayıs 1920'de Nazilli'den Muğla'ya geldiğinde, Muğla Heyet-i Milliyesi idaresinin hemen istifasını istemiştir. 14 Mayıs 1920'de istifa eden ve 15 Mayıs 1920'de yapılan yeni seçimlerde, Muğla'da karışıklığa sebebiyet vermemek için, Hamza Bey'in yeni Heyete alınması uygun görülür ve seçimde en çok oy alan Hamza Bey olmamasına rağmen, Hamza Bey başkan seçilir. Hamza Bey bundan sonra işlere fazla karışmaz. Haziran 1920'de milletvekili seçilmesiyle yerine, Ragıp Bey başkan olur.” Bkz. Çanlı ve Türkeş, **a.g.e.**, ss.22-23.

II-İTALYANLARIN KUVA-YI MİLLİYE'YE BAKIŞI VE YÖRÜK ALİ EFE'NİN BÖLGEDEKİ ROLÜ

A-İTALYANLARIN KUVA-YI MİLLİYE İLE İLİŞKİSİ VE BÖLGEYE YAPILAN YABANCI ZİYARETLER

Batı Anadolu'da Yunan işgallerine karşı oluşturulan Kuva-yı Milliye birliklerinin, İtalyan işgal bölgelerindeki faaliyetlerinden bahsetmek, İtalyanların milli mücadeleye bakış açılarını görmemize yardımcı olacaktır. İtalyanlar Kuva-yı Milliye birlikleri için çoğunlukla, “*Türk çeteleri*” tabirini kullanmışsa da, yer yer “*Milliyetçi çeteler*” , “*düzensiz çeteler*”, “*Mustafa Kemal'in çeteleri*” gibi tabirleri de kullandılar. İtalyanlara göre sivil halka yapılan Yunan zulmü nedeni ile ortaya çıkan “*Kuva-yı Milliye birliklerinin öncelikli amacı, Yunanistan birlikleri tarafından işgal edilen bölgeleri kurtarmaktır. Gelişmeleri yakından gören İtalyanlar, Osmanlı hükümetinin durumunu ise çeteleri zapt edecek hiç bir güce sahip olmadığı*” şeklinde özetleyerek doğru bir tespitte bulunmuşlardır⁸².

İtalyanlar başlangıçtan itibaren, Kuva-yı Milliye'nin Yunanlılara karşı faaliyetlerinde tarafsız kalmışlardı. Yer yer askeri müfrezeleri olmakla beraber bunlar hemen hiçbir şeye karışmayarak bölgede bir gölge gibi gezmişlerdir⁸³. Fakat Albay M. Şefik'e göre İtalyanlar, Yunanlıların iddia edikleri gibi maddi bir yardımda bulunmadılar⁸⁴. Bu konuda Albay M. Şefik, bölgede İtalyan temsilcisi Doktor Negrato'nun pek çok defa “*arzu ederseniz yardım ederiz*” şeklindeki teklifine karşı, Kuva-yı Milliye birliklerine skoda dağ mermisi verip vermeyeceklerini sorduğunu belirtir. Doktor Negrato durumu üstlerine yazacağını söyledikten birkaç gün sonra, Albay M. Şefik'in yanına gelerek, Rodos'taki İtalyan İşgal Kuvvetleri komutanı ile görüşmesi gerektiğini söylemiştir. İtalyanlara, daha önce gördüğü bazı hareketlerinden dolayı güvenemeyen Albay M. Şefik, bölgesinden ayrılmaya yetkili olmadığını bildirmişti. Daha sonra Doktor Negrato durumu Roma'ya yazdığını bildirmişse de sonuç alınamamıştır⁸⁵. Buna rağmen İtalyanlar nezdinde yapılan teşebbüsler sonucu, İtalyan

⁸² Çelebi, a.g.e., s.175.

⁸³ Uran, a.g.e., s.136.

⁸⁴ Aker, a.g.e., s.359.

⁸⁵ İtalyanların açıktan yardım yapmamalarına rağmen, Antalya deposundan silah ve cephane alınmasına izin vermeleri, önemli bir gelişmedir. Bkz. Aker, a.g.e., s.137, “Hükümet meclisi ve Heyet-i Milliye'nin vuku bulan teşebbüsat ve müracaatı neticesinde, Antalya mühimmat ambarındaki silah ve cephaneden bir kısmının, Aydın cephesi için gizlice sevk ve ihracına İtalya Kıtaatı Kumandanlığı tarafından müsaade olmuştur. Sevkiyat ve nakliyatta Heyet-i Milliyece temin edilmekte bulunmuş olduğu maruzdur.” Bkz. ATASE Arş., K:438, G:24, B:1.

subaylar el altından az bir para karşılığı makineli tüfek, silah ve diğer askeri malzemeleri Kuva-yı Milliye satmaktan geri durmadılar⁸⁶. Ancak bu silahların yalnızca Yunanlılara karşı kullanılacağından emin olmak için, Heyeti Temsiliyeden belge istemişlerdir⁸⁷.

Güney Batı Anadolu’da geniş bir alanı işgal eden İtalyanların, işgal bölgelerinde Kuva-yı Milliye kuvvetlerine göz yummalarında,⁸⁸ Türkleri karşılarına almak istememeleri ve Yunanlılarla olan anlaşmazlıkları önemli olmuştur⁸⁹. İtalyanların Kuva-yı Milliye faaliyetlerine göz yummaları Yunan ve İngilizlerin hiddetini çekerek, İtalyanları protesto etmelerine neden oldu⁹⁰. Venizelos 2 Temmuz da Paris’te, “*Anadolu’daki İtalyanların Türkleri Yunan işgaline karşı direnmeye kıskırttıklarını*” iddia etmişse de, İtalyanlar bunu reddetmiştir⁹¹. 24 Ekim 1919 tarihinde benzer şikâyetleri tekrar dile getiren Yunan ve İngiliz askeri yetkililerine, İtalyan Yarbay Eduardo Giordano da bu iddiayı yalanlayarak, Türklerin işgal bölgelerindeki köprüleri kullanarak Yunanlılara saldırma tekliflerini geri çevirdiklerini bildirmişti⁹².

İtalyanların dolaylıda olsa en önemli yardımlarından biri, hiç şüphesiz Yunanlıların Menderes’in güneyine geçmelerini engellemiş olmaları idi. Bu sayede Güney Batı Anadolu gerek Kuva-yı Milliyeciler, gerekse göçmenler için emniyetli bir merkez durumuna geldi⁹³. İtalyanlar, işgal bölgelerinde emniyet ve asayişe ayrıca önem verdiler. Türklerin kendilerine yaptıkları şikâyetleri dikkate alarak, gerekli tedbirleri almaya gayret ettiler⁹⁴. Ahi köy taraflarındaki Mıstık ve Şeyh Mehmet Efeler, Mandalyat taraflarında ise diğer çetelerin mütecevazane hareketlerinin Kuva-yı Milliye’ye zarar verdiğini ve asayişi bozduklarını; bu durumun kendilerini de alakadar

⁸⁶ Sökmensüer, **a.g.e.**, s.72, Albay Mehmet Şefik Aker, “... İtalyanlar Yunanlılar aleyhinde Milli menfaate manen ve pek cüzi bomba ve dinamit vermek suretiyle yardım ettiklerini” belirtir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:326, G:21, B:1.

⁸⁷ Çelebi, **a.g.e.**, s.177.

⁸⁸ **ATASE Arş.**, K:434, G:123, B:1.

⁸⁹ Çelebi, **a.g.e.**, s.359.

⁹⁰ **ATASE Arş.**, **YAED**, K:5, G:1007, B:1.

⁹¹ Smith, **a.g.e.**, s.123.

⁹² Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3, TTK Yay., Ankara 1979, s.274.

⁹³ **ATBD**, Y.51, S.113, B.No:4164, 57. Fırkaya 14. Kolordu ile 12. Kolorduya “Antalya’dan 500 kadar İtalyan askerinin Söke’ye gidecekleri ve bu sevkle Yunanlıların Kuşadası ve Söke cihetlerinde mevcut ileri hareketlerine muhalefet için olduğu haber alındı.” Bkz. **ATASE Arş.**, K:104, G:36, B:1, 57. Fırka Komutanı Şefik tarafından 12. Kolordu Komutanlığına gönderilen telgrafta, “... Menderes havalisinde Yunanlılar karşısındaki İtalyan karakolları vaziyetinde, şimdilik bir tebdil olmadığı Söke Mıntıka Komutanlığının işaretine atfen maruzdur.” demektedir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:335, G:198, B:1.

⁹⁴ **ATASE Arş.**, K:434, G:207, B:1, “... Menteşe Sancağından Fethiye Yunan salib-i Ahmerinde mensup doktorun vaziyete müdahalesi ve bununla da kalmayarak rovdölver ile üç el ateş etmesi üzerine, devriyeler tarafından dahi mukabele edilerek maktul düştüğü ve bu babda mahallinde tatbikat yapıldığı” belirtilir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:194, G:139, B:1.

ettiği için, devamı halinde müdahale edeceklerini Milas Kaymakamlığı vasıtası ile mutasarrıflığa bildirdiler. Fakat sonuç almayan İtalyanların teşebbüsü üzerine durum, Milas Heyeti Milliye Reisi Fehmi Bey tarafından Yörük Ali Efe'ye bildirilmişti⁹⁵.

İtalyanlar kıyılarda da Türklerle iyi ilişkiler kurmak sureti ile faaliyetlerini yürütmeye gayret ettiler. Marmaris Heyeti Milliye Reisi Edip 14 Nisan 1920 tarihli telgrafında, Marmaris limanına kömür tahliye etmek üzere gelen İtalyan vapuru içinde bulunan müslim ve gayrimüslim 70 amelenin memlekete çıkarılıp çıkarılmayacağını ve daha önce limana gelipte hareket etmek isteyen İtalyan bandıralı Rodoslu bir kayığında hareketlerine müsaade edilip edilmeyeceğini Yörük Ali Efe'ye sordu⁹⁶. Bodrum Heyeti Milliye Reisi Yusuf, İtalyan hükümetinin verdiği teminat üzerine, İtalyan pasaportu taşıyan tüccarların içeri girmesine müsaade edilmesi hakkındaki telgrafın alındığını ve itimada şayan şahısların adalara ve Osmanlı memleketi iskelelerine gitmelerine müsaade edildiğini bildirdi⁹⁷.

Anadolu'daki işgal bölgelerinde yumşak bir yol izleyen İtalyanlar, bölgelerindeki Rum çetelerin faaliyetlerine çoğunlukla karışmadılar. Örneğin, Söke kazasının Sisam adasına yakın olması nedeni ile Rum çeteleri sürekli İslam ahaliye taarruz etmekteydi. 24 Ekim 1919 tarihinde Akköylü kaptan Alako'nun Sisam'a geldiği ve oradan 2 bin kişilik Rum çetesi ile Menderes Nehri kenarındaki Söke ile hudut Koçarlı istikametinde Kuva-yı Milliye'ye taarruz edecekleri öğrenildi. Bu durum İtalyanların işgal bölgelerinde asayişin bozulması demek olduğundan, memnuniyetsizlik yaratan bir durum olmuştur. Ayrıca Ekim sonlarında 50 kişilik bir İtalyan müfrezesi ile Söke Jandarma Komutanı Yüzbaşı Mustafa Efendi'nin Balatçık cihetinde 60 kadar Rum eşkıyası ile müsademesi sonucu, bir İtalyan Başçavuşu telef, 4 nefer yaralı ve 3 jandarma şehit, 4 neferinde kaybolduğu İtalyan Komutanlığının ifadesine atfen bildirildi⁹⁸.

Yunanlılar ile İtalyanlar arasındaki ilişki her zaman aynı seviyede gitmedi. Örneğin Temmuz başında Yunan askerlerinin İtalyan askerlerine ateş açması üzerine, 12 Temmuz 1919'da konferanstaki İtalyan temsilcisi Yunanistan'a bir protesto verirken,

⁹⁵ ATASE Arş., YAED, K:4, G:827, B:1.

⁹⁶ ATASE Arş., YAED, K:4, G: 749, B:1

⁹⁷ ATASE Arş., YAED, K:3, G: 524, B:1

⁹⁸ ATASE Arş., K:324, G: 89, B:1; ATASE Arş., K: 195, G: 39, B:1, Bu çeteye karşı alınan tedbirler için Bkz. TİTE Arş., K:111, G:34, B:34001.

belgelerde Ekim sonları itibarı ile Yunanlılarla İtalyanların aralarının yumuşadığına ve iyi ilişkiler kurulmaya başlandığına yer verilmektedir⁹⁹.

İtalyanlar Türk halkını kendilerine bağlamak için farklı yöntemler uyguladılar. Halka ipotekli borç vermek için, “*Bank di Roma'nın*” şubesini açmak, İtalyan papazların kontrolünde okullar açmak, çok düşük fiyata yolcu taşımak, getirilen traktörlerle tarlaları sürmek, önemli mevkilerdeki yolları tamir etmek bunlardan sadece bazılarıydı¹⁰⁰.

Çine kazası ile Aydın'a bağlı Subiçe nahiyesi ve Söke'nin Bağarası nahiyesinde müstahdem muvazzaf ve Milli Jandarma efradının hepsi üzerlerine İtalyan elbisesi giymiş oldukları halde görülmüştür. Subiçe nahiyesi müdürünün ifadesine göre, bu elbiselerin parası verilmişti. Bağarası Nahiye Müdürünün ifadesine göre ise bedeli verilmemişti. Görüldüğü gibi İtalyanlar, Osmanlı zabitanını İtalyan şekline sokarak gerek yabancılar, gerekse halk üzerinde manevi bir tesir kurmaya çalışmaktaydılar. Vaziyetten haberdar olan nahiye müdürleri ise, İtalyan siyasetini fark edemediklerinden, İtalyan siyasetine alet olmuşlardı¹⁰¹.

Subiçe ve Bağarasında bir diğer dikkat çeken olay; bazı İslam efradının İtalyan hizmetine dahil oluşudur. Bu iki nahiyede, bir binbaşı kumandasındaki süvari kıtasının askerleri terhis edilmiş olmasından, süvari ve mekkâre hayvanatını baktırmak amacıyla nahiye müdürlerinden asker istenmiş ve İslam efradı İtalyan hizmetine kayıt olmuştur. Bunlardan 20-25 yaşlarındaki üç kişiye sorulan suallere bu kişiler şu cevabı vermişlerdir: “75 Müslüman asker var. Günde 9 lira verip yiyeceklerimizi de veriyorlar. Şimdi silahsız talim ediyoruz, sonra silah da vereceklerini söylüyorlar. Hepsi Koçarlı'dan Mehmet Bey isminde tahsil görmüş bir zatın taht-ı idaresinde bulunuyor.” Durum kendilerine sorulan müdürler ise, bu gençleri İtalyanların yeni askerleri gelinceye kadar geçici bir süre için bu hizmete verdiklerini, İtalyanların ücret verme konusundaki tekliflerini kabul etmediklerini, bunların çoluk çocuktan ibaret olduklarını

⁹⁹ ATASE Arş., K:324, G:89, B:1

¹⁰⁰ Aker, a.g.e., ss.360-361, ATASE Arş., K:439, G:119, B:1, “2 Ağustos tarihli raporun üçüncü maddesinde İtalyan Binbaşının ifadesine nazaran, Aydın havalisine otomobillerle gelmekte olan şeker çay... vesaire Kuva-yı Milliye tevzi edileceği bildirilmişse de, ahiren yapılan tahkikat neticesinde İtalyanlar tarafından böyle bir muavenetin olmadığı, hiç birisi tevzi edilmediği anlaşılmıştır.” Bkz. ATASE Arş., K:194, G:139, B:1.

¹⁰¹ ATASE Arş., K:326, G:21, B:1.

ve İtalyanlara bunları altı ay talim ettirdikten sonra iade edilmelerini teklif ettiklerini, fakat kendilerinin kabul etmediklerini beyan etmişlerdir¹⁰².

Albay M. Şefik'e göre Bucak müdürlerinin bu tavrı ya bir çıkar amaçlı veya İtalyanları gücendirmemek düşüncesindendi. İtalyanları halka çok iyi davranmalarına karşı, kendi askeri kıyafetini Türk gençlerine giydirmeleri, onları İtalya için paralı birer asker haline getirmeye çalışmaları, yavaş yavaş Türkler üzerinde hakimiyetlerini tesis etme ve kendilerine bağlamak amacıyla yapılan şeylerdendi. Türk halkını devletine ve birbirine olan güvenden ve birliktelikten mahrum ederek, İtalyanlara bağlamak ve kendilerine hizmetçi haline getirmek istemeleri, İtalyanların ülkeyi sömürgeleştirme çabalarının en bariz örneğidir. Albay M. Şefik'in de çabaları sonucu bu gençler İtalyanların elinden alınmıştır.

Bölgeye gelip gelişmeleri yakından izleyen ve İtalyan siyasetinin oldukça tehlikeli gören Albay Refet Bey 24 Ocak 1920 tarihindeki telgrafında, halkın İtalyan siyasetine meyledişini ve bir an evvel bölgede etkili olabilecek idarecilerin gönderilmemesi durumunda acı sonuçlara katlanılmak zorunda kalınacağını belirten telgrafi şöyledir:

“İtalyanlar muslihane siyasetlerine devam ediyorlar. Yıllardır kötü idare ve savaşıardan yorgun düşen halk ve özellikle zengin kesim yavaş yavaş İtalyan idaresini daha güzel buluyorlar ve onların memlekette kalmasını istiyorlar. Asayiş durumu tam olarak sağlanamadığından halk arasına giren bazı fena kişiler, halka İtalyan siyasetinin lehimize olduğu propagandası yapıyorlar. Bu durumdan istifade İtalyanlar, halk üzerindeki tesirlerini bir kat daha artırmak için her şeyi yapıyorlar. Bazı yerlerde kıtalarını terk eden gönüllüleri yanlarına almakta, bazı yerlerde jandarmalarımızı kendileri tayin etmekte. Ethem Bey idaresi pek kötü olan Canik Sancağını idare edemediği gibi, her türlü fikri teşebbüsten mahrumdur. Hâlbuki buralarda gerek İtalyan siyasetine ve gerekse dağlardan inip her yerde işe başlayan çetelere karşı kuvvet ve kudretten yoksun şahsi kabiliyetten ibaret Aydın ve Kuşadası kazasının hiçbir sahibi yok. İzmir'deki Vali ve Aydın'daki mutasarrıfın hiç faydası yok. Hâlbuki İtalyanların en mühim faaliyet sahası Kuşadası, Söke, Çine kazaları ve Koçarlı nahiyeleri. Yunan işgali haricinde kalan buralara,

¹⁰² ATASE Arş., K:326, G:21, B:1.

ikinci Aydın Mutasarrıfı gönderilmesi uygun olacağına, Kuşadası, Söke, Koçarlı ve Aydın Sancağında kalan yerler içinde bir zatın buralara gönderilmesi şart. Tahakküm etmek, istenilen yöne çekmek bakımından yeryüzünde buradaki zatlardan uygunu yok. Şayet gönderilecek Mutasarrıf buradakilere benziyorsa, boşuna zahmet edilmesin. Buralara sıradan mutasarrıf değil, her türlü fedakârlığa hazır, hakiki devlet adamlarına ihtiyaç var. Üç mutasarrıf ve ikisi ilçelere müfettiş Heyeti ile beş büyük şahsın her nasılsa bulunup gönderilmesini son kez istirham ediyorum. Konferans lehimize karar verse bile İtalyanlar ve Yunanlıların bu şekilde buralarda kalacakları ve İtalyanların zaten uygun ortamı hazırladıkları. Bu maruzatımın bekletilmeye fırsatı yok olup, gereğinin elden verilmek suretiyle yapılmasını rica eder, üzerimdeki vatana ait vazifemi ifa ederek mesuliyetten kurtulduğuma inanıyorum¹⁰³ .”

Refet Bey telgrafında çok önemli uyarılarda bulunmuştur. Halkın ve özellikle zenginlerin İtalyan işgalini güzel bulur olmaları ve memlekette kalmalarını istemeleri kötü gidişin tehlikeli sinyalleri niteliğindedir. İtalyanlar, hakimiyetlerinin tesisi için halk arasına gönderdikleri kişiler aracılığıyla kendi propagandalarını yaptırmakta, pasif idareciler üzerinde etkili olmaktadır. Albay Refet Bey “*istenilen yöne çekme bakımından buradaki zatlardan uygunu yoktur*” diyerek, oynanan kurnaz ve tehlikeli oyunu görerek, gerçek devlet adamlarının bir an evvel bölgeye gönderilmesini ısrarla istemektedir.

Bölgede farklı aralıklarla İngiliz, Fransız ve bazen de İtalyan temsilcilerinin, gezi adı altındaki istihbarat çalışmaları eksik olmuyordu. Gelenler Kuva-yı Milliye'nin azim ve heyecanını sekteye uğratmak amacıyla çeşitli şayialarla halkın kafasını karıştırmaktan geri durmuyorlardı. 8 Kasım 1919'da Söke'den Jandarma Tabur Komutanı Tahir, “*Bir miktar Fransız askeri Yunanlılar tarafından işgal edilmiş yerlerden bir kısmına, Yunanlılar yerine kaim olmak üzere yola çıkarıldığından*” bahsedildiğini Yörük Ali Efe'ye haber verdi¹⁰⁴. 9 Kasım 1919 tarihli raporda, birisi Miralay olmak üzere 4 İngiliz zabitanın Söke'ye gelerek bir haneyi işgal ettikleri

¹⁰³ ATASE Arş., K:111, G:37, B:2.

¹⁰⁴ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1003, B:1.

belirtilmekteydi¹⁰⁵. İtalyanların hizmetine girmiş olan seksene yakın Türk gencine bir İtalyan Generalinin söylediğine göre yolların süratle tamir edilmesi gerekmektedir. Çünkü dünya bir daha karışacak, Almanlar ve Türkler ittifak edecek, ancak Yunanlılar hem Türklerle hem de İtalyanlarla düşman olduğundan, onlarla harp ilan etmek gerekecektir. Balatçık istikametine sevki muhakkak olan ağır topların nakli için bu yolların süratle ikmalî gerekmektedir¹⁰⁶. Bölgedeki işgal kuvvetleri temsilcileri, faaliyetlerindeki gerçek niyetlerini gizlemek amacıyla bu tarz uydurma sözlerle Türk halkının kafası karıştırılmışlardır. Yabancıların söyledikleri her söz halk arasında kısa sürede yayılarak kafalardaki soru işaretini arttırmakta idi. Bu durum ise bölgeyi tamamen kendi menfaatlerine hizmet eder hale getirmek isteyen işgalci güçlerin her bakımdan işine gelmekte idi.

Çine Kuva-yı Milliyesi'nden Mustafa Faik 8 Kasım 1919 tarihli telgrafında, İngiliz Bahriye Miralayı Papaz Mösyö İmling'den bahsetti. Mustafa Faik, İmling'in evvelce Çine'ye geldiğini ve muhacirin için 800 lira verdiğini belirtti. İzmir'de de Yunanlılar tarafından hapsedilmiş İslamlara birçok yardımda bulunduğu anlaşılan Mösyö İmling'in, bu kere gelmesi de sırf muhacirine yardım yapmak üzere olduğu Yörük Ali Efe'ye bildirilmiştir. Bu ziyaret nedeniyle gerekli yerlerinde bilgilendirildiği haber verilmiştir¹⁰⁷. Köşk'ten Hasan Zekai ise gelen İngiliz Miralayın Karahayat'tan doğruca Sultanhisar'a geldiğini, oradan da Nazilli'ye geçtiğini Yörük Ali Efe'ye bildirmiştir. Hasan Zekai Bey'e göre Miralay Türk dostudur¹⁰⁸. Albay M. Şefik ise 3 Aralık 1919 tarihli raporunda Çine'den dönüşünde, İzmir'den Aydın yoluyla gelen Miralay İmling'e rastladığını bildirmiştir. Miralay İmling'in göçmenlerin ihtiyacını incelemek üzere geldiğini beyan etmiştir. Miralay ayrıca Yunanlıların on beş güne kadar Ayasluğ'u boşaltacaklarını yerlerine ise İngiliz ve Fransız askerlerinin çıkacağını söyleyerek, göçmenlerin geri dönüp dönmeyeceğini sormuştur. Aydınlı zevat ve Çine Hayeti Milliyeleri azaları ise İngiliz ve Fransızların Yunanlılara karşı harekete izin verip vermeyeceklerini sormaları üzerine Miralay buna müsaade edilmeyeceği zannında olduğunu söylemiştir¹⁰⁹.

Türk dostu olan bir İngiliz Generalinin bölgede dolaşıp, gerçek bir samimiyetle muhacirlere ve Yunan işgalindeki Türklere yardım etmesi başta İngilizlerin genel

¹⁰⁵ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1002, B:1.

¹⁰⁶ ATASE Arş., YAED, K:5, G:994, B:1.

¹⁰⁷ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1013, B:1.

¹⁰⁸ ATASE Arş., YAED, K:7, G:1300, B:1.

¹⁰⁹ ATASE Arş., YAED, K:326, G:21, B:1, ATASE Arş., YAED, K:5, G:994, B:1.

siyasetine ters bir durumdur. İngilizlerin yüksek rütbeli bir askeri yetkiliyi bölgeye göndererek, İtilaf Devletlerinin aslında o kadar da kötü olmadığını, Türk halkına yardım için çalıştığı göstermeye çalışmaktadır. Yunanistan'ın İzmir'i işgali için Yunanistan kadar uğraşmış olan İngilizlerin, “*suret-i haktan*” görünmeye çalışmaları büyük İngiliz oyununun önemli bir parçası olsa gerektir. Ayrıca her bakımdan yardıma muhtaç durumdaki Türk halkının durumu çok iyi tespit edilerek, farklı görevlerle bölgeye gönderilen kişilerin kurtarıcı rolüne bürünmeleri, Türk halkını aldatma ve etkisiz hale getirme siyasetinden başka bir şey değildi.

30 Mart 1920 tarihinde İtalyanların Söke civarındaki süvari bölükleri subaylarından olduğu söylenen Yüzbaşı Ferrari de Nazilliye gelerek, Kuva-yı Milliye Komutanı olarak tanıdığı Demirci Mehmet Efe ile görüştü. Görüşmede Yüzbaşı Ferrari, “*Yunanlılar Küçük Menderes'e kadar çekilip Aydın'ı tahliye edeceklerdir. Barış Konferansında Yunanlıların İzmir temsilcisi İtalyan temsilcisine Aydın'ın İtalyanlar tarafından işgalinin kararlaştırıldığını söylemiş, bunun üzerine İtalya temsilcisi beni Aydın'a, Aydın'dan da bura gönderdi*” demiştir¹¹⁰. Ferrari'nin söylediklerinden de anlaşılacağı üzere, İtalyanların en önemli amaçlarından biri Yunanlılar yerine tercih edilir hale gelmektir. İtalyanlar bu sayede Konferansta kendilerinin önüne geçmiş olan Yunanlıların önüne geçmiş olacak ve bölgenin hakimi haline geleceklerdir.

B- ASAYİŞ OLAYLARI VE YÖRÜK ALİ EFE'NİN BÖLGEDEKİ ROLÜ

Yörük Ali Efe ve arkadaşları Milli Mücadele'nin başlatılmasında ve halkın mücadeleye inandırılmasında oynadıkları önemli rolle, bölgede önemli bir güç unsuru oldular. Bir süre sonra Yörük Ali Efe, özellikle Muğla ve ilçelerinde güvenilen, bağlanılan biricik otorite durumuna geldi. Halkın hükümete bağlı idari birimlerinden beklediği fakat bulamadığı adalet ve güvenlik gibi konular, Yörük Ali Efe sayesinde belli bir düzene kondu. Efe'ye müracaat edilen konular, birinin elbisesinin çalınmasından, öldürme olaylarına, para ve at gaspına pek çok konuyu içermekteydi. Ayrıca kıyılarda yapılacak muameleler, firariler gibi tüm konularda Yörük Ali Efe en önemli danışma ve karar mercii idi.

Alınan çeşitli önlemlere rağmen Yunan adalarına yakın Milas, Marmaris, Köyceğiz gibi yerlerde halk, gerek Rum çetelerinden ve gerekse çeteciliği bırakmayıp

¹¹⁰ ATASE Arş., YAED, K:3, G:464, B:1.

her fırsatta bölge halkına zarar veren efelerden hayli zor günler yaşamakta idi¹¹¹. 6 Kasım 1919 tarihinde kendisinin Yörük Ali Efe tarafından gönderildiğini söyleyen Şamlı Hacı Mustafa Oğlu Ali, bir aydan beri Denizli havalisindeki halkın hayvanlarını, paralarını gasp etmekte, ahaliyi dövmek, öldürmek, kadınları taciz etmek suretiyle halkın huzurunu bozmaktadır. Birkaç gün zarfında Hacı Ömer Oğlu İbrahim'in 150 lirası ile bir kısrağını, Karatay Ahmet ile Kurt Ali'nin birer atını gasp etmiştir. Şamlı'nın çeşitli ikazlara rağmen bu hareketlerine devam etmesinden dolayı, Denizli Heyeti Umumisi tarafından Şamlı Hacı Mustafa Oğlu Ali'nin yakalanması veya yakalamaları için kendilerine emir verilmesi, Yörük Ali Efe'den istenilmişti¹¹².

Bölgede adalet ve güvenliğin temel kaynağı olarak görülen Yörük Ali Efe, sevdiği ve saydığı kişilerin baskısıyla olsa gerektir ki, bazen suçluların tahliyesini isteyebilmiştir. Bu konuda Denizli Heyeti Milliye Reisi Ahmet Hulusi Efendi'nin Çine'de Yörük Ali Efe'ye gönderdiği telgraf, duruma en iyi örnektir. Ahmet Hulusi Efendi telgrafında:

“Dede Efenin kayınbiraderinin tahliyesi hakkında son derece iltimas ve ısrarda bulunuyorsunuz. Halbuki dedenin kayınbiraderi hem emsali cephede düşman karşısında din ve devleti milletin selamet ve muhafazası için cansiperane çalışırken başına topladığı hempalarıyla liva dahilindeki kurrada cebir ve şiddet ve fukara ahalinin emval ve eşyasını gasp etmek gibi efal ve harekata cüretle ahaliyi İslamiyeyi rencide etmesi üzerine hükümetçe derdest olunarak tahtı tevkif olunmuş ve haklarında tahkikatı adliye icra olunmakta bulunmuş olduğunu bildirerek, adı geçen kişinin tahliyesinin kanuna uygun olmadığı gibi tahliyesine teşebbüs olunursa hem hükümete hem de namına leke geleceğini ve bu gibi kişilerin tahliyesinin Allah indinde hoş karşılanmayacağını bu yüzden bu babda ki ısrardan sarfi nazar edilmesini” istedi¹¹³.

Şeyh Mehmet ve adamları bölgede asayışı bozan önemli unsurlardan biriydi. 2 Şubat 1920 tarihinde Şeyh Mehmet bir eve çete gönderip martini isteğinde bulunmuştur. Gönderdiği kişilerin “*martini vermezsen fena olur seni Şeyh Mehmet'e söyleriz*”

¹¹¹ ATASE Arş., K:435, G:136, B:1.

¹¹² ATASE Arş., YAED, K:5, G:1048, B:1.

¹¹³ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1019, B:1.

demelerine karşı ev sahibi, “oda kim oluyor, onu Yörük Ali Efe’ye bildireyim de alacaksa gelsin alsın” demiştir. Bu durum Yörük Ali Efe’ye bildirilerek yardım istenilmişti¹¹⁴.

Şeyh Mehmet ile Mıstık Efe’nin arası çok iyi değildir. Bu iki efenin barıştırılarak cepheye gönderilmesi için Necmettin Bey, Cavit Bey, Heyeti Milliye Reisi Cemal Bey ve Hacı Süleyman Efendi büyük gayret sarf ettiler. Aksi halde cephe gerisinde efeler ve adamları, bölgede istenilmeyen olaylara sebep olmaktadır. Necmettin Bey 3 Mart 1920 tarihli telgrafında;

“... Cavit Bey, hakikaten Çine’den bu taraflara vakit vakit geçip ahalinin parasını, koyun, at gibi hayvanatını gasp edip tekrar o tarafa geçen adam hakkında şikâyet etmiştir. Tabi bu haksızlığa herkes göz yummaz. Sizden bir ricam vardır. Oradaki bu gibi adamlara şiddete nihayet verüb, bir daha ahaliye böyle sarkıntılıklar yapmasınlar. Bu gibi şeyler ahalinin nefretini artıracığından sonu vahimdir” diyerek Yörük Ali Efe’ye ciddi bir hatırlatmada bulunmakta idi¹¹⁵.

26 Mart tarihinde Heyeti Milliye Reisi Cemal Bey, Pisi karyesine giderek Mıstık Efe ve maiyetini Muğla karargâhına getirmiş ve cepheye gitmesi için Şeyh Mehmet’e gerekli emri tebliğ etmiştir. Akköy Heyeti istifa etmiş olduğundan gerek istifa sebeplerini öğrenmek ve gerekse Şeyh Mehmet’in cepheye gidip gitmediğini öğrenmek amacıyla Reis-i Sani Saadettin Efendi buraya gönderilmiştir. Cemal Bey bu durumdan Yörük Ali Efe’yi de haberdar etmiştir. Saadettin Efendi’nin ifadesine göre ise Şeyh Mehmet, başına topladığı pek çok adam ile heyete baskı yaptığından, nahiye Heyeti Milliyesi istifa etmiştir. Şeyh Mehmet evvelki gün cepheye sevk edilen 12 sandığı Ahi köyüne indirerek, cepheye gitme niyetinin olmadığını bir kez daha göstermiştir¹¹⁶.

Kazıklı ve Mandalyat Nahiyelerine gelen Koca Hüseyin Efe, Açıncedid karyesinden aldığı kısrak ve paraları iade edeceğini söylemesine karşı iade bunları etmemiştir. Sökeli Ali Efe’nin biraderi namını veren Ahmet Efe, beraberindeki sekiz süvariden oluşan efelerle Mandalyat’a geçerek, halktan 201 lira ve Açıncedid karyesinden bir at alarak Söke’ye gitmiştir. Bölgedeki İtalyan işgalinden dolayı bu tarz

¹¹⁴ ATASE Arş., YAED, K:6, G:1119, B:1.

¹¹⁵ ATASE Arş., YAED, K:4, G:829, B:1.

¹¹⁶ ATASE Arş., YAED, K:4, G:791, B:1.

hareketler, Kuva-yı Milliye'yi çok müşkül durumda bırakmıştır¹¹⁷. 25 Mart gecesi Dibekdere karyesinden Hatip Mustafa'nın hanesine, 20 silahlı şahıs gelerek altın ve banknotlarını gasp ile savuşup gitmişlerdi. Bunların reisinin cinayetle mahkûm olarak Muğla hapishanesinde tutuklu iken çıkarılan ve Çine Kuva-yı Milliyesi'nde müstahdem bulunan Kırobalı Kör Ahmet olduğu öğrenildiğinden, bu şahsın bir an evvel yakalanması, Milas'tan Çine Heyet-i Milliyesi'ne gönderilen telgrafla istenildi¹¹⁸.

Milas'ta asayiş olayları artarak devam etti. Milas köylerindeki halk, merkeze göçme hazırlığına başladı. Çine karyesinden Hasan Deli Oğlu Hacı Halil'in, iki bilinmeyen şahıs ile Milas'ın Yusufça Deresinde Çöreci Oğlu Hacı Hasan Oğlu Hasan'ın hanesini basmalarına karşı, haneden mukabele edilmesi üzerine firar ettikleri, Kargıcık karyesinde bir şahsıda katlettikleri Milas Heyet-i Milliye Reisi Fehmi tarafından Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu'na bildirildi¹¹⁹.

Milas Heyeti Milliyesi bir türlü önleyemedikleri olaylar karşısında, Feyzullah Bey'i asayiş konularını görüşmek üzere Yörük Ali Efe'ye gitmesi kararını aldı. Fakat Kılıoğlu Hüseyin Efe'nin Milas'a geleceğinin haber alınması üzerine,¹²⁰ Kılıoğlu Hüseyin Efe'nin geliş tarihinin bildirilmesi istenildi¹²¹.

3 Nisan 1920 tarihinde, Domanca karyesinde keçi çobanlarını tehdit eden bazı Müslüman çapulcular yakalandı¹²². 10 Nisan'da Hacı Ali, Muğla'dan gönderilen Bayır karyeli Molla Bekir Oğlu Bekir'in zeybek elbisesini, Mıstık Efe'nin mahiyeti efradından Öküz Mehmet'in zorla aldığını, adı geçen Bekir'in elbisesiz kaldığından ya elbisenin veya parasının verilmesini istediğini Yörük Ali Efe'ye arz etti¹²³.

11 Nisan 1920 tarihinde Yörük Ali Efe; Şeyh Mehmet'in 6 kişiden toplam 120 lira talep ettiğinin haber alındığını, bu şahıslara para vermemelerini ve para vermeleri için kendilerini tehdit eden olursa bildirilmelerini istedi¹²⁴.

¹¹⁷ ATASE Arş., YAED, K:5, G:876, B:1, ATASE Arş., YAED, K:4, G:796, B:1.

¹¹⁸ ATASE Arş., YAED, K:4, G:799, B:1, "Bağarası müdürlüğüne Koca Hüseyin'den aldığımız ve elanda binmekte olduğuz, sahibini gönderdiğimiz halde halen göndermediğiniz kısrağ hakkında, ben bu gün Milas Heyet-i Milliye Reisi tarafından şikayete havi bir telgraf aldım. Mezkur kısrağı Açıncedid karyesinde, sahibine göndermenizi ve bize malumat vermeniz ehemmiyetle maruzumdur." Bkz. ATASE Arş., YAED, K:4, G:797, B:1.

¹¹⁹ ATASE Arş., YAED, K:4, G:826, B:1.

¹²⁰ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1058, B:1.

¹²¹ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1060, B:1.

¹²² ATASE Arş., YAED, K:5, G:544, B:1.

¹²³ ATASE Arş., YAED, K:3, G:543, B:1.

¹²⁴ ATASE Arş., YAED, K:3, G:529, B:1.

Bozöyük'ten Küçük Kadızade Mehmet Fahri, Yörük Ali Efe'ye gönderdiği mektubunda: Çoktan beri özellikle son iki aydır şekavet olaylarının memlekette ve bilhassa nahiyelerinde haddini aştığını, herkesin can ve mal korkusuyla yaşadığını bildirdikten sonra şöyle devam etti:

“Karye ahalisinden Hacı Halil Oğlu Mehmet'in mahdumu Mehmet'in giyecek çamaşırının dahi kalmayacak şekilde birkaç kez soyulmuştur. Bu serserilerin başında Topbaş Oğlu Mehmet olup, Karakuyu Karyesinden ve sabıkalı olan İsmail Memiş Oğlu Mehmet ve Refikleri ile başka karyeden Deli Mestan Oğlu Mehmet, Süvari Oğlu Mehmet'te bunlardandır. Bunlar ahali elinde ne beş para, nede bir eşya bırakmadı. Hükümet tarafından vergi toplanırcasına herkesten geliri üstü para talep ediyorlar. Deli Mestan Oğlu Mehmet bazen yalnız, bazen da Topbaş çetesiyle hareket etmektedir. Fakat bunların takibi için hiçbir fert gönderilmiyor. Birkaç gün önce Deli Mestan Oğlu Mehmet Hacı Süleyman Efendiye bu işlerden vazgeçtiğini söylemişse de, bildiğini yapmaya devam etti¹²⁵.”

Muğla Heyeti Reisi Cemal, cebren kız kaçırmaktan dolayı zanlı bulunan Ulalı İnce Oğullarından Mehmet Oğlu Osman'ın yakalanarak, Ula Heyeti Milliye Riyasetinden Muğla'ya gönderildiğini ve hakkında yapılacak muamelenin bildirilmesini Yörük Ali Efe'den istedi¹²⁶.

28 Nisan 1920 tarihinde Milas Heyeti Milliye Reisi Fehmi, Kargıcık Nahiyesinden Habib'in hanesini soyarak, 12 yaşındaki çocuğun katledilmesinden dolayı hükümete teslim edilmişken, para vermek suretiyle adliye memurları tarafından salıverilmesi üzerine, Çine Heyeti Milliyesi vasıtasıyla mahfuzen gönderilen üç kişiden Torba Karyeli Ali Oğlu Mehmet'in Oğlu Ali hakkında ne yapılmasının gerektiği Yörük Ali Efe'ye sordu¹²⁷.

6 Mayıs'a gelindiğinde nihayet yapılan gayretler sonuç vermişti. Ahi köylü Mıstık Efe ile Şeyh Mehmet Efe Kılıoğlu Hüseyin Efe'ye; Çine'den ayrılırken Allahısmarladık demediği için kendilerine fena bir muamelede bulunacağını düşündüklerini, bu yüzden Muğla'ya hareket ettiklerinde sevk edilen kuvvete tesadüf

¹²⁵ ATASE Arş., YAED, K:3, G:533, B:1.

¹²⁶ ATASE Arş., YAED, K:3, G:517, B:1.

¹²⁷ ATASE Arş., YAED, K:3, G:528, B:1.

ettiklerinden onlarla birlikte Muğla'ya geldiklerini, memleketin selameti için her fedakârlığa hazır olduklarını bildirdiler¹²⁸. Belgelerde de görüldüğü gibi, tüm gayretlere rağmen Muğla ve ilçelerinde asayiş olaylarının önüne tam olarak geçilememiştir. Halkın üzerinden geçinmeyi huy haline getirenleri bu huylarından vazgeçirmek hiçte kolay olmamıştır.

Asayiş olayları bölgede bu şekilde devam ederken, Yörük Ali Efe tarafından Söke-Balatçık hattında yolcu ve emtia nakli kati surette men edilmesine karşı, bunda memleket menfaatine ters bir durum olmadığı, bu yüzden bir an evvel durumun tahkik ettirilerek gerçeğin ortaya çıkarılması istenmekteydi¹²⁹. 16 Nisan 1920'de Marmaris Heyeti Milliye Reisi Edip, hariç ve dahile yolcu geçirilmemesine dair emri aldığını Yörük Ali Efe'ye bildirdi. Ayrıca Fethiye, Dalyan, Dalaman'dan yerli kayıklarla getirilen zahire men edilmiş olduğundan, kayıkların seyrüseferi tatil edildiği takdirde aç kalma tehlikesinin olduğu, yolcu nakil olunmamak şartıyla kayıkların seyri seferine ve Rodos'a ihracı yasak olmayan ticari malların nakline müsaade edilip edilmeyeceğinin bildirilmesi istendi¹³⁰.

26 Nisan 1920 tarihli telgrafta Köyceğiz, Fethiye, Marmaris arasında kayıkçıların seyri seferi yasak değilse bildirilmesi istenirken;¹³¹ aynı tarihte Köyceğizde kayıkçıların Rodos'a seferine müsaade edilmekte olduğundan, Marmaris'teki kayıkçıların hareketlerine de müsaade edilmesini istenilmekte idi¹³².

Yörük Ali Efe'nin bölgede hemen pek çok konuda müracaat mercii olduğunu daha birçok konuda görmemiz mümkündür. Muğla Heyeti Milliye Reisi Cemal Bey Muğla muharebatına aracılık eden Yenipazar telgraf merkezinin, Muğla Merkezinden yazılan telgrafları almadığını bildirerek bu durum neyi gerektiriyorsa onun yapılmasını Yörük Ali Efe'den istemiştir¹³³. Çine Kuva-yı Milliye Reisi M. Faik'in, Kumkum Ali'nin sığırlarına müşteri çıktığından Ali nerede ise gelmesine izin verilmesini Yörük Ali Efe'den rica etmiştir¹³⁴. Milas Eski Müftüsü oğlunun yanında kalmasını isteyen bir mektubu Yörük Ali Efe'ye göndermiştir. Milas Müftüsünün mektubu Efe'nin bölgede

¹²⁸ ATASE Arş., YAED, K:6, G:1117, B:1.

¹²⁹ ATASE Arş., YAED, K:7, G:1297, B:1.

¹³⁰ ATASE Arş., YAED, K:3, G:483, B:1, ATASE Arş., YAED, K:3, G:510, B:1.

¹³¹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:516, B:1.

¹³² ATASE Arş., YAED, K:3, G:520, B:1.

¹³³ ATASE Arş., YAED, K:4, G:792, B:1.

¹³⁴ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1090, B:1.

koru unsuru olmaktan çok, her türlü sıkıntının dile getirilebildiği bir güven unsuru olduğunu göstermesi bakımından şöyledir:

“... Oğlum Abdullah oralarda Yunan elinde şehit oldu oğlum, Abdulmecit askerden hasta gelip vefat etti oğlum, Kazım hastalığına binaen askerden mezun olarak vefat etti, mektubu size takdim eden biraderiniz Osman Zeki askerden gelüp benim ihtiyaç olduğum ve muavenete muhtaç olduğum zamanda benim yarama merhem ve umuruma nezaret edeceği zamanda Yunan düşmanı gailisi ile cepheye bulunmasına lüzum görülmüş ise de ben babanıza ve hocanıza eşedd-i lüzumu nazarı itibarınıza alarak, benim başımda bulunmak ve buraca Heyet-i Milliye'nin bir işinde istihdam edilmek üzere, yedine tarafınızdan vesika verilerek geriye iade edilmesini merhametinizden beklerim oğlum¹³⁵.”

Örnekleri ile açıkladığımız gibi Muğla ve ilçeleri cepheye gönderilemeyen, eski alışkanlıklarını devam ettirme eğiliminde olan efelerden hala sıkıntı çekmektedir. Demirci Mehmet Efe emri haricinde hareket eden olduğu takdirde doğrudan cezasını vermesine karşı, Yörük Ali Efe'nin biraz daha yumşak yollarla halkı taciz eden şahısları yola getirme çabası, yer yer su-i istimal edilerek kötü fiillerini devam ettirmeye açık kapı şeklinde yorumlanabilmiştir. Her şeye rağmen hiçbir ciddi otoritenin olmadığı bu dönemde, Yörük Ali Efe'nin en uygun yollarla sorunları halletmeye çalışması, ona duyulan güven ve itimadın daha da artmasını sağlamıştır.

III- MUĞLA VE ÇEVRESİNİN KUVA-YI MİLLİYE'Yİ DESTEKLEME FAALİYETLERİ

A- MUĞLA VE İLÇELERİNDEN ASKER TOPLANMASI

Muğla'nın, Yunan işgal bölgeleri içinde olmaması, keza İtalyanlarında Yunanlılara karşı alınan önlemleri görmezden gelmeleri, buranın bir ikmal merkezi halinde faaliyetlerin sürdürme alanı olmasını sağlamıştı. Süreç içinde bazı aksamalar yaşanmasına rağmen, Muğla idarecileri ve eşrafı Kuva-yı Milliye safına çekilmek

¹³⁵ ATASE Arş., YAED, K:5, G:875, B:1.

suretiyle, gerek askeri kuvvetlerin toplanmasında ve gerekse maddi açıdan destek sağlanmasında önemli görevler üstlenmişlerdi¹³⁶.

Başlangıç itibari ile Muğla Serdengeçtiler Müfrezesinin kurulmasından sonra, Muğla yöresi dağlarında ve ovalarında daha birçok müfrezeler teşkilatlandı¹³⁷. İtalyanların bölgede yumşak bir siyaset izleyerek halkın gönlünü hoş tutmaları ve Muğla'da hiç bitmeyen iç çekişmeler zaman zaman cephe için yeterli desteğin sağlanmasını önledi. Fakat bir süre sonra Yörük Ali Efe'nin bölgeyi denetim altına alması ile cepheye yönelik hizmetin devamı sağladı.

Yunan kuvvetlerinin Aydın'ı ikinci kez işgalinden sonrada “*jandarma muavenet efradı*” adı ile 200 kişilik bir kuvvet meydana getirildi¹³⁸. Bölgede kuvvet toplanması konusunda, en çok dikkat çeken konu firar olaylarıdır. Albay M. Şefik mücadelenin başlangıcı itibari ile en çok yakındığı konu firar olayları olmasına karşı, ilerleyen aylarda firar hadisesinin oldukça azaldığından bahseder. Muğla ve ilçelerinde firar olaylarının 1920 yılı ortalarında dahi dikkat çekici şekilde devam etmesinde, şu üç sebep etkili olsa gerektir. Birincisi; Aydın halkı gibi Yunan işgalini birebir yaşamış olmak yerine, olaylardan dolayı olarak etkilenen konumunda olmaları. İkincisi; Muğla ve ilçelerinin İtalyanlar tarafından işgal edilmesi ile bölgenin Yunanlılara karşı adeta korunaklı bir alan durumunda gelmesi. Üçüncüsü ise; Yörük Ali Efe'nin bölgede Demirci Mehmet Efe gibi katı ve kesin kurallar uygulamamasıdır. Demirci Mehmet Efe firar olayları karşısında en önemli tedbiri çoğunlukla firar eden şahsın öldürülmesi şeklinde iken, Yörük Ali Efe ise genelde firar edenlerin yakalanarak cepheye gönderilmesi için uğraşmıştır.

26 Ağustos 1919 tarihinde Merkez Takım Komutanlığına, 20 neferden 19'unun firar ettiği bildirildi¹³⁹. 27 Ağustos'ta ise Muğla Askerlik Şube Reisi Mehmet, nasihat edilerek gönderilen 20 neferden birinin firar ettiğini Necmettin Bey'e haber verdi¹⁴⁰. Necmettin Bey 28 Ağustos 1919 tarihinde Ula Kuva-yı Milliye Heyet-i Reisi Hamza Bey'e, Semerci Oğullarından Hacı Mehmet oğlu Mehmet'in iki gün evvel cepheye sevk edildiğini, sevk öncesi nasihat edilerek firar edenlerin kurşuna dizileceğinin söylemesine karşı kendisi firar ettiğinden, emredilmiş hususatın icrasının firar edenlere

¹³⁶ Aydın, a.g.e., s.155.

¹³⁷ Aydın, a.g.e., s.154.

¹³⁸ Aydın, a.g.e., s.155.

¹³⁹ ATASE Arş., YAED, K:7, G:1254, B:1.

¹⁴⁰ ATASE Arş., YAED, K:7, G:1255, B:1.

ibret olması bakımından gerektiğini bildirdi¹⁴¹. Bir gün sonra Menteşe Kuva-yı Milliye Müfrezesi Komutanına, firar eden Hacı Mehmet oğlu Mehmet Ali'nin yakalanarak cezasının verildiği iletildi¹⁴².

Necmettin Bey bir yandan firarilere karşı çeşitli önlemler alarak, firarın önüne geçmeye çalışırken, diğer yandan da peyderpey adam isteyerek firarilerin yerini doldurmaya çalışmaktaydı¹⁴³. Cephe gerisinde lüzumsuz görevlerle asker alıkonmamasına da ayrıca dikkat ediliyordu. 29 Kasım 1919 tarihinde Milas Heyeti Milliye Reisi Halil İbrahim Efendi'ye, Milli Jandarma kadrosunun 280 olduğu ve 250 mevcudunun bulunduğu öğrenildiği, milletin zorluklarla Heyeti Milliye'ye yaptıkları yardımların bu gibi lüzumsuz masraflara israf edilmesinin kabul edilemeyeceği bildirilerek, “*yoksa orda dahi bir cephe mi var?*” denilmiş, bu kuvvetlerden 10 neferin Milas'ta bırakılarak, kalan 240'nın silahları ile cepheye sevki istenilmiştir¹⁴⁴.

Milas Heyeti Milliye Reisi, Söke kazasından Mustafa oğlu İbrahim'in ve Milas'tan Cemal Efendi oğlu Emin'in uygunsuz hallerinden dolayı cephedeki Milas Süvari Bölüğü ile değiştirilmek üzere gönderdiğini bildirdi¹⁴⁵.

2 Mart 1920 tarihinde 1300-1309 arası doğumlulardan 10 nefer, 1310-1315 doğumlulardan 7 nefer Köşk'e sevk edildi¹⁴⁶. Marmaris'in önde gelen Kuva-yı Milliyecilerden olan İstanbullu Emekli Edip Bey¹⁴⁷ 9 Mart 1920 tarihinde, asker celbi için karyelere bir zabıt kumandasında bir müfreze gönderildiğini, Süleymaniye nahiyesi ve köylerinin merkez kazaya 3-4 günlük mesafede olmasından dolayı bunların bir kaç güne kadar gönderileceğini ve Reşadiye nahiyesinden 14 kişinin sevk edileceğini haber verdi¹⁴⁸. 5 Nisan 1920'de ise 15 süvarinin çok acele yola çıkarılması istenmekteydi¹⁴⁹. Bölgede özellikle asker toplanması konusunda Yörük Ali Efe ile Hacı Ali sürekli irtibat halinde oldu. 7 Nisan 1920'de Koçarlı ve Bağarası'ndan gelen 17 süvariden birisi Koçarlı'da firar etti. Milas Kuva-yı Milliye Riyasetinden efradın iki güne kadar yola çıkarılacağı bildirilirken, Yenipazarlı Mustafa Bey, Atçalı Kara Mehmet ve Yaylalıdan

¹⁴¹ ATASE Arş., YAED, K:7, G:1245, B:1.

¹⁴² ATASE Arş., YAED, K:6, G:1090, B:1

¹⁴³ ATASE Arş., YAED, K:5, G:994, B:1

¹⁴⁴ ATASE Arş., YAED, K:7, G:1298, B:1.

¹⁴⁵ ATASE Arş., YAED, K:7, G:1303, B:1.

¹⁴⁶ ATASE Arş., YAED, K:5, G:881, B:1.

¹⁴⁷ Türkeş, a.g.e., ss.282-283.

¹⁴⁸ ATASE Arş., YAED, K:4, G:790, B:1.

¹⁴⁹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:546, B:1.

Mustafa'nın firar etiklerinden derdestleri için Yenipazarlı Mehmet ağaya telgraf çekildi¹⁵⁰.

10 Nisan tarihinde Hacı Ali, Koçarlı ve Bağarası'ndaki 15 nefere Muğla'dan gelen 15 neferin katılmasıyla mevcudun 30 nefere ulaştığını ve halen Milas'tan gelecekleri beklendiklerini, fakat Koçarlı'da 3 neferin firar ettiğini Yörük Ali Efe'ye bildirdi¹⁵¹. Üç gün sonra Milas'tan silahsız 10 neferin daha geldiğini¹⁵² aynı gün Yaylalı Koca Hüseyin'in üç arkadaşının katılmasıyla mevcudun 50 olduğunun, fakat 16 efradın silah ve cephanelerinin olmadığından nereden tedarik edilecekse bildirilmesi Yörük Ali Efe'den istendi¹⁵³.

14 Nisan'da ise, Fethiye'den Mustafa oğlu Ramazan, Salih oğlu Hüseyin, Mustafa oğlu Süleyman, Muğla'dan Ali Osman ve Elek oğlu Kâmil kaçtıkları için bunların yerine Çine Kuva-yı Milliyesinden asker alındı¹⁵⁴. Firarilerin orada burada dolaşarak halkı rahatsız etmesi ve cephedeki askerin şevkinin kırılmaması için firarilerin yakalanarak tekrar cepheye gönderilmesine ayrı bir önem verilmekteydi. 3 Nisan'da Bağarası Kuva-yı Milliye Reisi Mahmut, Yörük Ali Efe'den Aydın'ın Arap kazasından Halil oğlu Derviş Ali'nin firari olup olmadığını sordu¹⁵⁵. 9 Nisan 1920'de Milas Kuva-yı Milliye sevkiyat efradından, Arap Hacı Mehmet oğlu Osman silahıyla beraber, Hacı Ahmet Efendi'nin hayvanını da çalarak Şeyh Mehmet'e iltica ettiği, şimdi Muğla'da bulunduğunu ve daha öncede benzer harekette bulunduğu için merkumun derdesti ile silah ve hayvanın iadesine istendi¹⁵⁶. 19 Nisan 1920'de Bağarası'nda olup, buradan firar eden iki süvarinin bedeli nakdi ödediklerinden, yerlerine sevk edilen iki süvarinin nereye sevk edilecekleri soruldu¹⁵⁷.

Koçarlı Kuva-yı Milliye Reisi Hüsni Bey, Yörük Ali Efe'nin daha önce kendinden istediği hayvanları kuvvetli, kendileri cesur 8 süvarinin gönderildiğini; Ahmet Emin ise, Bağarası'dan 10 süvarinin hareket ettirildiğini bildirdi¹⁵⁸. Milas'ta 11 baş hayvanın mubayaasının Mandalyat'ta başladığı, heyetin ise hayvanların takımlarını

¹⁵⁰ ATASE Arş., YAED, K:7, G:760, B:1.

¹⁵¹ ATASE Arş., YAED, K:4, G:757, B:1, ATASE Arş., YAED, K:4, G:754, B:1.

¹⁵² ATASE Arş., YAED, K:4, G:758, B:1.

¹⁵³ ATASE Arş., YAED, K:4, G:752, B:1.

¹⁵⁴ ATASE Arş., YAED, K:3, G:460, B:1.

¹⁵⁵ ATASE Arş., YAED, K:3, G:546, B:1.

¹⁵⁶ ATASE Arş., YAED, K:4, G:759, B:1, ATASE Arş., YAED, K:4, G:756, B:1.

¹⁵⁷ ATASE Arş., YAED, K:4, G:761, B:1.

¹⁵⁸ ATASE Arş., YAED, K:3, G:566, B:1.

hazırladıkları haber verildi¹⁵⁹. 9 Nisan'da 11 hayvanın takımları ile birlikte hazırlanmış olup, merkezden celp edilen altı nefere hayvanları verilmiştir. Geri kalan 5 neferinde merkezden gönderilmesi ile 11 neferin yola çıkarılacağı bildirilmiştir¹⁶⁰.

Cemal Bey'in Muğla Heyeti Başkanlığı döneminde, asker toplama konusunda bazı değişiklikler yapıldı. Asker celbiyle alakalı başlangıç itibarıyla Muğla Ahz-ı Asker şubesinde alınan 1300 ile 1309 doğumlulara ait gayri muntazam bir defter üzerine muamele edilmekte idi. Cemal Bey'in Heyeti Reisliği zamanında bazı eksik künyeler görüldüğünden daha esaslı olması için 1300 ve 1309 doğumlulara ait nüfus idaresi esas kılınmış, künyeler ve mahalleri Heyeti İhtiyariyeleri celp edilerek yeniden yoklama muamelesi icra edilmiştir. Emirlere ve kararlaştırılan meblağa uygun olarak tecil ve terki icap edenlere özel dosyalar tanzim edilmişti. 1314-1315 doğumlular için Ahz-ı Asker Şubesinden defter alınarak, bu defterlere istinaden yalnız 1314 doğumlular hakkında muamele yapılmış, diğerlerinin celp ve sevkleri hakkında bir emir gönderilmediğinden, yoklama muamelatının tamamlanmasıyla uğraşmıştır. Tecil işlerinde şu esaslar uygulanmıştır:

- 1- Tıbbi muayene neticesinde ma'luliyet ve sıhhi muayenesi uygun olmayanlar.
- 2- İki kardeşi silâh altında olup, ailenin işlerini yürütecek başka kardeşleri olmayanlar.
- 3- Esaretten gelmiş olanlar.
- 4- 22 Ağustos 1919 tarihinden önce imam-hatip, müezzin olanlarla, devlet memuru olanlar.
- 5- Aynı zamanda Kuva-yı Milliyece silah altına çağrılan isnada dahil bulunursa, bir diğer postanın gelmesine kadar geçici olarak tecil olunmaktadır.

Karargâhta askere alma muamelatını ifa eylemek üzere bir müdür, karargâh mürettebatının tedbir ve inzibatı temin eylemek için bir karargâh komutanı, asker ve hayvanatın iaşe ve iskânlarıyla sevkıyatı tanzim eylemekle mükellef bir iaşe zabiti istihdam edilmekteydi¹⁶¹.

30 Mart 1920 itibari ile Muğla merkezine ait Kuvve-i Umumiye cetveline göre;

300 ile 309 mevcud-u umumisi: 788,

¹⁵⁹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:557, B:1.

¹⁶⁰ ATASE Arş., YAED, K:4, G:758, B:1.

¹⁶¹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:531, B:1-2

Bidayet-i harpten itibaren cepheye sevk edilen efrat mevcudu: 105

Elyevm cephede bulunan efrat mevcudu: 17

Tebdilen terhis edilen efrat mevcudu: 88

Ma'luliyet dolayısıyla vusür-u muhtelifle ile tecil edilen ve bedel-i nakdiye mevcudu: 203

Gayrı müsellah efradın mevcudu: 39

Esaretten hayat ve memat-ı meçhulü şüpheye fevti ihraç vs. mevcudu:448

Firara bekaya mevcudu:22

Muğla merkezine merbut kura yekunu;

300 ile 309 mevcud-u umumisi: 940

Bidayet-i harpten itibaren cepheye sevk edilen efrad mevcudu: 123

Elyevm cephede bulunan efrat mevcudu: 15

Tebdilen terhis edilen efrad mevcudu: 98

Ma'luliyet dolayısıyla vusür-u muhtelifle ile tecil edilen ve bedel-i nakdiye mevcudu: 87

Gayrı müsellah efradın mevcudu: 30

Esaretten hayat ve memat-ı meçhulü şüpheye fevti ihraç vs. mevcudu: 658

Firara bekaya mevcudu: 82¹⁶²

B- MUĞLA'DA İAŞE VE İKMAL FAALİYETİ

Başlangıç itibari ile Kuva-yı Milliye'nin iaşesi, Duyun-u Umumiye bağlı aşar ambarlarından sağlanması yoluna gidildiğinden bahsedilmişti¹⁶³. Bu konuda Muğla aşar ambarı, oldukça büyük önem taşımaktaydı. Kuva-yı Milliye birliklerinin iaşesinin sağlanmasında, Muğla'dan önemli ölçüde faydalanılacaktı. Fakat Muğla'daki yöneticiler bir zaman sonra, ambarlar Duyun-u Umumiye ye bağlıdır diyerek, bu ambarlardan Kuva-yı Milliye için faydalanılmasına karşı çıktılar. Buna karşı Albay M. Şefik, Muğla'da ki 175. Alay 2. Tabur Komutanına verdiği talimatla ambardan

¹⁶² ATASE Arş., YAED, K:3, G:486, B:1-2, EK-22/1-2.

¹⁶³ Aker, a.g.e., s.241.

gerekirse zor kullanarak mutlaka hububat alınarak gönderilmesini bildirdi. Nitekim bundan sonra Muğla'dan erzak nakline devam edildi¹⁶⁴.

Muğla zaman zaman Ragıp Bey ile Hamza Bey'in çekişmesine sahne almasına karşı, yine bunların önderliğinde Kuva-yı Milliye fikrini tamamen benimseyerek, Kuva-yı Milliye birlikleri için pek çok fedakârlıklarda bulundu.

22 Ağustos 1919 tarihinde Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reisi Hamza Bey dönemine ait mazbatada, Kuva-yı Milliye birlikleri için yardımda bulunan şahıslar ile verdikleri miktar hakkında Ünal Türkeş ayrıntılı bilgi vermiştir¹⁶⁵.

Yörük Ali Efe gerek Muğla'daki iâşe ve ikmal işlerinde, gerekse çevre yerlerin mücadeleye yaptığı hizmetlerde, üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye devam etti. Nitekim 3 Kasım 1919 tarihinde Denizli Heyeti Milliye Reisi Ahmet Hulusi Efendi, "*Vusulünün işarı ile çuvalların iadesi matlubumdur oğlum*" diyerek, Yörük Ali Efe'ye talep edilen buğdayın gönderildiğini bildirdi¹⁶⁶. 5 Kasım 1919 tarihinde ise Mücahidin Reisi Demirci Mehmet Efe emri ile Sultanhisar Heyeti Milliyesi tarafından, Koçarlı Heyeti Milliye Riyasetine altı kalem zahire gönderildi. Bunlar¹⁶⁷: 743,125 kilo hinta, 4,244 kilo çayır, 710 kilo çavdar, 544,500 akdarı, 27 kilo kum darı, 910 kilo mısır darısından oluşmaktaydı.

Dönemin en önemli ulaşım aracı ve savaşın en önemli unsurlarından olan atların yem ihtiyacının karşılanması, hafifsemeyecek bir konu idi. 7 Kasım 1919'da iâşe sevk memuru, istenilen samanların tedariki için samanların toplattırılmaya başladığını, tahminen 10 araba kadar saman çıkacağını, Alanlı, Kırıklar, Gönderen ve Yenipazar cihetindeki samanlarında toplattırılacağını, ayrıca Sultanhisar'a bırakılan zeytinyağı lambası ile iki adet lamba camının gerekli olup olmadığının bildirilmesini Yörük Ali Efe'den istedi¹⁶⁸. Milas'tan çuval istenmesine karşı, o hafta hükümetin zahirelerini nakil için çuval arandığından istenilen 200 çuvaldan ancak 100'ü gönderilebilmişti¹⁶⁹. 29 Kasım 1919 tarihinde ise Tavas'tan Ali Kozatlı Dede köprü için 16 adet direk, hayvanlar için 18 çuval arpa ve bir tuluk peyniri gönderdi¹⁷⁰.

¹⁶⁴ Aker, **a.g.e.**, ss.244-245.

¹⁶⁵ İmza edilen defter haricinde iane verecek kişilerin isimleri ve verecekleri miktar için Türkeş'in ilgili sayfalarına bkz. Türkeş, **a.g.e.**, ss.321-323.

¹⁶⁶ **ATASE Arş., YAED**, K:5, G:1023, B:1.

¹⁶⁷ **ATASE Arş., YAED**, K:5, G:1047, B:1.

¹⁶⁸ **ATASE Arş., YAED**, K:5, G:1024, B:1.

¹⁶⁹ **ATASE Arş., YAED**, K:6, G:1091, B:1.

¹⁷⁰ **ATASE Arş., YAED**, K:5, G:1018, B:1.

Çok sık rastlanmamakla beraber, Kuva-yı Milliye'ye yardım adına usulsüz şekilde halktan iane alınabiliyordu. Söke Heyeti Milliyesi, 29 Mart 1920 tarihli telgrafta bildirilen para ve etin rızaen olmayıp, cebren alındığının Milas Heyeti Milliyesinden bildirildiğini, tahkikat yapıp hakikatin ortaya çıkarılarak paraların ve etin bu şahıslardan alınarak geri verilmek üzere gönderilmesi ve şayet bu mümkün olmazsa karşılığının heyet veznesinden gönderilmesi istendi¹⁷¹. Bu telgraf usulsüz iş yapılmamasına ne kadar dikkat edildiğini bize göstermektedir. Heyeti Milliyeler sayesinde yapılan her türlü usulsüzlükten kısa zamanda haber alınabiliyor ve gerekenin yapılmasına çalışılıyordu.

Kuva-yı Milliye birliklerinin ihtiyaç duyduğu şeyler, değişen duruma göre sürekli farklılık gösterebilmekteydi. Çine Heyeti Milliye Reisi Hidayet Bey, İtalyanların Köprübaşında bir süvari müfrezesi bırakarak çekilecekleri cihetle, Menderes civarında bir tarassut karakolu yapmak mecburiyeti olduğunu, işin ehemmiyetinden dolayı telefon hattının uzatılması gerektiğinden, Muğla'da tel ve fincan var ise gönderilmesini Yörük Ali Efe'den istedi¹⁷². 28 Nisan 1920 tarihinde 6 usta yerine 10 usta gönderilerek, işin daha kısa zamanda bitirilmesinin uygun olup olmadığının bildirilmesi istendi¹⁷³. Muğla'dan gönderilen telgrafta ise, ustalarla beraber altı torbada 108 okka 300 dirhem mih gönderildiği, mihların bedelinin 5980 kuruş 10 para olduğu, ustalar için iki araba kira ve 40 banknot kendilerince verildiği Yörük Ali Efe'ye bildirildi¹⁷⁴.

Fethiye Müdafaa-i Vatan Reisi Osman Nuri Bey 14 Mart 1920'de, 1.111.270 kuruşun Muğla Cemiyeti Reisi Cemal Bey'e gönderildiğini ve ayrıca kalan efradında geldiklerinde gönderileceğini, 29 baş hayvanın dahi gönderildiğini bildirdi¹⁷⁵. 12 Nisan 1920 tarihinde, Fethiye'den Nazilli Heyeti Merkeziyesi namına, postaya teslimen 5.000 lira gönderildi. Asker ise ertesi gün sevk edilecekti¹⁷⁶. Köyceğiz Heyeti Merkeziye Reis-i Sanisi Hacı Osman, 50 baş hayvanın istenilmesi üzerine tedarik edilen 49 baş sığırdan 42 başı Muğla, 7 başı Batı Karaağaç Heyeti Milliyeleri vasıtası ile irsal olduğunu, fakat malumatı olmayan bir şahsın sığırların gönderilmediğini söylenmesine karşı, fakir ahaliden tekrar toplamanın mümkün olmadığını bildirdi¹⁷⁷. 25

¹⁷¹ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1061, B:1.

¹⁷² ATASE Arş., YAED, K:3, G:542, B:1.

¹⁷³ ATASE Arş., YAED, K:3, G:527, B:1.

¹⁷⁴ ATASE Arş., YAED, K:6, G:1206, B:1.

¹⁷⁵ ATASE Arş., YAED, K:5, G:877, B:1.

¹⁷⁶ ATASE Arş., YAED, K:3, G:539, B:1.

¹⁷⁷ ATASE Arş., YAED, K:3, G:540, B:1.

Nisan 1920’de Orhaniye Karyesi Heyeti İhtiyariyesi, cephe ihtiyacı için Kuva-yı Milliye’ye bağışlamak üzere 26 kıyye tütün, Marmaris Heyeti Milliyesine gönderdi¹⁷⁸.

Menteşe Heyeti Milliyesi’nden Nazilli Heyeti Milliyesi namına, Milli Aydın Alayına sevk edilmek üzere Çine’ye 15 kalem malzeme gönderildi. Bunlar şöyleydi: Gömlek 122, don 57, pamuklu 85, çorap 54, mendil 100, pabuç 101, tel çivisi 125, bez palaska kayısı 118, çuval 439, urgan 4, ... Kösele 121, mavzer kasaturası 69, Alman kasaturası 8, Rus süngüsü 9¹⁷⁹.

Kuva-yı Milliye’nin desteklenmesi için gerekli teşebbüslere devam edilirken, her gün biraz daha artan muhacirler için de muavenet sağlanmaya gayret edilmekteydi. 21 Kasım 1919 tarihinde Mentешeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanı Müderris Ahmet Hilmi, memleketleri düşman eline geçen ve her suretle muavenet ve muzaherete muhtaç bulunan Aydın muhaciri için, gerekli yardımın sağlanması amacıyla komisyonlar teşkil ettiler. Ayrıca hükümetçe günlük birer kilo buğday verilmesi kararlaştırıldı¹⁸⁰. Umum muhacirin namına Molla Mustafa; ciddi iaşe güçlüğü çektiklerini, Bozdoğan Kaymakamlığına acil iaşe yetiştirilmesi için emir verilmesini Yörük Ali Efe’den rica etti¹⁸¹. Muğla ve çevre ilçeleri mücadele için çalışan Kuva-yı Milliyecilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, imkânları zorladılar. Heyeti Milliye Reisleri hemen her hareketlerinden, Yörük Ali Efe’yi bildirmeye gayret ettiler. Yörük Ali Efe bir bakıma cephe ile Heyeti Milliyeler arasında koordinasyonu sağlamaktadır. Cephedekiler ve cephe gerisindeki Heyeti Milliyeler, Yörük Ali Efe sayesinde güvenli bir şekilde görevlerini yerine getirebildiler. Ayrıca bu şekilde sağlanan muhabere sayesinde, Kuva-yı Milliye birliklerinin ihtiyaçları en hızlı şekilde karşılanmaya çalışıldı.

IV- MUĞLA’NIN İLÇELERİNDE KUVA-YI MİLLİYE

A- FETHİYE KUVA-YI MİLLİYESİ

11 Mayıs 1919 tarihinde İtalya’nın Ligorya Kruvazör Komutanı, üstlerinden aldığı emir gereği mahalli emniyeti sağlamak amacıyla, 50 kadar silahlı askerle Fethiye’yi işgal ettiğini bildirdi¹⁸². İtalyanlar halkın işgal hadisesini en az hissetmesi ve

¹⁷⁸ ATASE Arş., YAED, K:3, G:519, B:1.

¹⁷⁹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:500, B:1.

¹⁸⁰ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1016, B:1.

¹⁸¹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:496, B:1.

¹⁸² Çelebi, “Milli Mücadelede...”, s.402.

en kısa zamanda kabullenmesi amacıyla ne gerekiyorsa yaptılar. Yunanlılar uğradıkları her yerde İslam ahalinin kanını dökmelerine karşı, İtalyalar asayişin bozulmaması için sabit ve seyyar devriyeler çıkardılar¹⁸³.

Fethiyeliler 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgaline karşı oldukça sert tepki gösterdiler. 23 Mayıs 1919 Cuma günü yapılan mitingden sonra, limanda demirli bulunan İtalyan Liguria savaş gemisi komutanlığına işgali protesto için bir mektup gönderdiler¹⁸⁴. Miting sonunda Heyet Başkanı Belediye Reisi Osman Nuri, Aza Doktor Vasfi, Aza Doktor Pürşah, Aza Mekteb Müdürü Şaban Hilmi tarafından alınan kararlarda; İtalyan Kruvazörü Komutanına miting heyeti tarafından bir protestoname takdim edilemesi, "*Tamamiyeti mülkiye ait*" isteklerin kabul olmadığı takdirde milli gayeye kanlarına ulaşmaya ahd ve iman ettikleri, düşmanın yaptıkları karşısında cihan hakimi devletlerin kayıtsız kalmaları durumunda müdafaa kudretinde olanların gereken mücadeleyi verecekleri ve "Netice-i mukarrerat olarak zulüm ve şenaate karşı ölmeyi tek bir Türk kalmayınca kadar hayatımıza kasteden avamil-i vahşet-i efna-yı Allah'ımıza Peygamberimize kasem ederek teyit ederiz¹⁸⁵" denilerek gereken mücadele azmi gösterilmiştir.

Fethiye İtalyanlar tarafından işgal edildiği sırada, Ulalı Jandarma Yüzbaşı Cavit Bey Fethiye'de görev yapıyordu. İşgalden hemen sonra Yüzbaşı Cavit Bey, Fethiye'de bir Kuva-yı Milliye teşkilatı kurmak için harekete geçti. Bunun üzerine Yüzbaşı Cavit Bey, Kaymakam, Kayacık Bucak Müdürü Hasan Bey, Belediye Başkanı Çeşmeli Osman (Maro) Bey ve Askerlik Şube Başkanı'ndan oluşan ilçedeki üç önemli amirin katılımı ile Fethiye Kuva-yı Milliye teşkilatı kurulması için çalışmalara başlandı.¹⁸⁶ Memleketin "*bagiyane*" bir şekilde Yunanlılar tarafından işgaline mani olmak ve bir milli mevcudiyet göstermek amacıyla 28 Mayıs 1919 tarihinden Şube Reisi Hamdi, Jandarma Kumandanı Cavit, Piyade Yüzbaşı Süleyman, Piyade Bölük Kumandanı Rıdvan Efendilerden oluşan bir cemiyetin teşkilinin ardından, kabul edilen program dahilinde heyet milliye faaliyete başlamıştır. Bu program Fethiye yürütülen faaliyetlerin hangi amaçlara dayanarak yürütüleceği, teşkilatın her türlü ihtiyacının ne

¹⁸³Aker, a.g.e., s.47.

¹⁸⁴Çelebi, "*Menteşe Sancağından...*", s.44.

¹⁸⁵Mevlüt ÇELEBİ, "Menteşe Sancağından İzmir İşgaline Gösterilen Tepkiler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C:XX, S:1, Temmuz, 2005, s.43.

¹⁸⁶ Bayram Akça, "Milli Mücadele Döneminde Fethiye", *Muğla Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002, S.9.

şekilde karşılanacağını ve ne surette hareket olunacağı hakkında oldukça önemli bilgiler vermesi bakımından şöyledir:

“Vaziyet-i Umumiye

1-Kuvvetin mecmu; şube riyaseti tarafından yapılacak.(Hali hazırda beş ihtiyat zabitanı vardır.)

2- Kuvvetin elde tutulabilmesi; maneviyata ait.

3- Eslihanın mıntıkaya...menatik: Orhan, Kemer, Üzümlü, Ovacık, Kestep.

Yer Silah

Seki 150

Üzümlü 350

Ovacık 100

Kestep 100

4- Kıtaatın taksimi sonra yapılacak.

5- Ahaliyi bu fikre ihzar; propagandistler eşhası; Döğeri Hilmi Bey, Kemerli Müderris Mehmet Arif Efendi, Ceylanlı Halil Ağa, Hacı Mustafa Efendi, Ovacıklı Hamdi Hoca, Üzümlülü Müderris Mustafa Efendi, Hayri Bey.

6- İaşe Duyun-u Umumiye ve iaşe ambarlarından ahali ambarlarından (bundan made her neferin üzerinde üç günlük ekmeği bulunacak)

7- Mühimmat; her neferde 150 fişek (cephanenin ihtiyati umumisi Kemer'dedir)

8- Vesayit-i nakliye; ahali vesaitinden.

9- Menzil hizmeti; silahsız kalacaklardan.

10- Tahkimat vesaiti; köylü(kazma ve küreklerinden)

11- Süvari teşkilatı; ahali bineklerinden.

12- Telefoncu kıtaatı; Jandarma ve ahaliden.

13- Sıhhiye teşkilatı; doktor Pürşah ve Vasfi Beyler arasından.(mümkün olursa memurin zabitan aileleri Hila-i Ahmer'e dahil olacaklar)

Vazife-i Esasiye

1- Cemiyeti teşkil eden zevat Kuva-yı icraiye dir.

2- Yapılan teşkilat-ı milliyenin izharı halinde iş bu kıtaat bila kaydı şart kuvva-i icraiye .. ve her hususda maiyette bulunacaktır.

3- Cemiyet gayet hafî olacak ve aza-yı cemiyetten hiçbir kimse hiçbir surette harice bir sır vermeyecektir.

4-Maksadın teşkili sırf namusu memleketin pamal-i hakaret olmasına matuf bir ayine takip ettiğinden hiçbir fert iş bu vezai fin icrası esnasında menfaat-i hususiyesi namına hareket edemeyecektir.

Vezaif-i Hususiye

1- Herşeyden önce teşkilatın sürati tamamı..vesaitin izharı.

2- Teşkilatın izharı için vaziyet-i siyasiye nazarı dikkate alınacaktır.

3-Aza-yı cemiyet ve vaziyet-i siyasiyenin inkişaf-ı katiyyesinde mütevelliler tarafından yakalanmamak için hükümetten hafî siyasetinden yekdiğerini haberdar edecek ve süratle izhar edilen teşkilatın başına geçecektir.

4-Ani bir vaziyet-i işgaliye karşısında bulunulursa, Jandarma ve kuvve-i askeriye derhal reis-i askerinin tahtı kumandasında olarak hattı müdafaaya çekilecek, çekilmezse vakit kazanmak için şiddetli bir sokak muharebesiyle aheste aheste çekilmeye çalışacaktır.

5- Jandarma süvarileri kasabadan tedarik edilecek süvarilerle süratle teşkilatın merkezine i'tayı malumat edilecek ve hangi hattın müdafa edileceğini bildirecektir.

7- Rumların bir taarruzu vuku bulursa kasaba ihrak ve katliam edilecek.

8- (Kaya) yolu ve sağ cenah Ovacık ve (Faralya'dan) gelecek kuvvetin vuruduna kadar şiddetli bir tarassut altına alınacak.

9- Yerli Rumlar şiddetli bir tarassut altına alınarak ahval-i hareketleri daima bahsi ve aza-yı cemiyet yekdiğerini derhal haberdar edecektir.

10- İtalyanlara katiyen taarruz edilmeyecek yalnız bir taarruza maruz kalırlarsa müdafa-i meşrua da bulunulacaktır.

11- Birinci hattı müdafaa sağ cenahı..müstenit sol cenah..istinat etmek üzere teşkil edecek hattır.

12- Diğer taraftan teşkil edilen milli ordularla süratle tesisi irtibat edilecektir.

13- Vaziyet harbi icap ettirince hiçbir fert hattı harpten çekilmeyecek ve bila emr çekilenler derhal amiri tarafından itlaf edilecekler.

14- Efrat ancak mesai-yi maneviye ile elde tutulabileceğinden bilhassa vecaibi diniyyeye şiddetle riayet edilecektir.

15- Menzil hizmetına..edilen efrat şimdiden tayin ve vezaifi temdid edilecektir.

16- Kestep mıntikasından geçen telgraf hattının telofonla istifade edecek ve bir makinası daima ekseride bulunacaktır.

17- Üzümlü ..tahdid edilecektir.

18- ...Kemer hatları süvari muharebe postalarıyla temin edilecektir¹⁸⁷.”

Mücadele eldeki silahlarla başlatılacak, iaşe halktan ve Duyun-u Umumiyyeden sağlanacak, bunun haricindeki ihtiyaçlar ise halktan karşılanacaktır. Halk mücadeleyi tümünden üzerine almıştır. “Sırf namusu memleketin pamal-i hakaret olmasının” engellenmesi için yürütülecek faaliyetler gizli tutulacaktır. Ani bir işgal durumunda gerekli askeri kuvvetler derhal irtibatlı şekilde hatt-ı müdafaaya çekilecektir. Rumlar tarafından bir taarruzda bulunulursa gereken karşılık verilecektir. Nizamnameye göre İtalyanların durumu Yunanlılar ve Rumlara göre daha sonraya bırakılmış bir meseledir. Gerektiğinde İtalyanlara yardımın öngörülmesi de bunu göstermektedir. Durum harbi zorunlu hale getirdiğinde hiçbir fert harpten çekilmeyecek, çekilen olur ise amiri tarafından vurulacaktır. Nizamnamede alınan kararlardan da anlaşılacağı üzere Fethiye ileri gelenleri mücadele konusunda oldukça azimlilerdir. Ayrıca tüm yetkili makamlar arasında da tam bir işbirliği yapılması öngörülmüştür.

Fethiye Kuva-yı Milliyesi kabul edilen bu Nizamname çerçevesinde önemli faaliyetler yürütmüştür. Teşkilatın başkanlıklarını ise sırası ile şu kişiler yapmıştır;

1- Çeşmeli Osman (Maro) Bey.

2- Kâmil (Şıkman) Bey

3- Salih Zeki (Pekin) Bey

¹⁸⁷ TİTE Arş., K:111, G:3, B:3-2001/2a001(6.madde silinmiş olduğundan okunamamıştır).

4- Doktor Vasfi Bey

5- Hilmi (Dögerli) Bey

Fethiye Kuva-yı Milliye Teskilatı Üyeleri ise şu kişilerdi;

1- Hoca Süleyman Efendi

2- Mehmet Ali Efendi

3- Eski Komiser Arif Bey

4- Ali Ulvi (Akannaç) Bey (Eşen Bucak Müdürü)

5- Mahmut Tarhan Bey

6- Doktor Pürşah Halit Bey

Fethiye Milis Kuvvetleri Komutanı Karaçulhalı Aliman Ağa (Ali Boğa) idi¹⁸⁸. Ulalı Jandarma Yüzbaşısı Cavit Bey Fethiye’de görev yaptığı süre içinde. Fethiye Kuva-yı Milliye teşkilatının komşu ilçe Köyceğiz Kuva-yı Milliye teşkilatı ile iş birliği yaparak, oradan Fethiye’ye silah teminini sağladı. Ayrıca bölgede Kuva-yı Milliye adına asker, silah ve para yardımı toplamaya çalışan başıbozuk kızanların tedip ve tenkilinde de başarı sağladı.

Fethiye’deki bu durum 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik’e şikâyet edildi. Albay M. Şefik bu mektup üzerine, Muğla’da Yörük Ali Efe’ye aşağıdaki telgrafi gönderdi:

“Fethiye’den on iki maddelik acı bir şikâyet geldi. Kuva-yı Milliye namına yapılan bu yolsuz hareketler ve zulümler düşman için bir nimet, zavallı vatanımız için ise bir felaket olur. Bu meseleyi sureti ciddiye de nazara almanızı ve Fethiye ahalisinin kırılmış olan kalplerinin yerine getirilmesini ve Fethiye Heyet-i Milliyesi’nin usulü dairesinde umum ahali tarafından intihap edilmesi hususunun temini ve neticenin inbasını müsellemler olan hamiyet ve vatanperverliğinizden rica ve intizar ederim oğlum¹⁸⁹.”

Muğla’nın en büyük ve nüfus bakımından en kalabalık kazası olan Fethiye’de, son Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılan seçimlerde, İttihatçılar Mustafa Kemal Paşa

¹⁸⁸ Türkeş, a.g.e., ss.271, 272.

¹⁸⁹ Türkeş, a.g.e., ss. 273-274.

tarafklararını seçtirmek için, İtilafçılar ise İstanbul Hükümeti tarafklararını seçtirmek için mücadele etti¹⁹⁰. Muğla'dan Hacıkadızzade Hafız Sabri Bey Fethiye'ye giderek, Sivas nizamnamesi mucibince yapılması kararlaştırılan yeni teşkilat için köylere yeni memurlar gönderdi. Fakat daha fazla faaliyette bulunamadı¹⁹¹. nk Hacıkadızzade Hafız Sabri Bey'in yapılacak mebus seçimlerinde Mutasarrıf Hilmi ve Dersaadetli Baha Beylerin seçilmesi için faaliyette bulunduğunu Yörük Ali Efe tarafından öğrenildi. Yörük Ali Efe, halkın mebus seçimini hiç bir baskıya maruz kalmadan gerçekleştirmesi için Hafız Sabri Bey'in hemen yakalanarak gönderilmesini Heyeti Milliye'ye bildirdi¹⁹².

17 Kasım'da Fethiye Heyet-i Reisi Vasfi, Muğlalı Hafız Sabri Efendi ile refikinin muhafızlarla Muğla'ya hareket ettirildiğini, seçimin ise henüz başlamadığını, “*intihapatın bitarafane icrasına son derece gayret edileceği maruzdur*” diyerek durumdan Yörük Ali Efe'yi haberdar etti¹⁹³. Fakat mesele bu şekilde kapanmadı. Aynı gün Hafız Sabri Yörük Ali Efe'ye gönderdiği mektupta, teşkilatın ilk kuruluşundan bu yana kendisi ile beraber çalıştığını, kendisinin buraya mebus propagandası için gelmediğini, bütün Fethiye ahalisini şahit gösterebileceğini belirterek, şimdiye kadar Fethiye'nin tahsilât, asker toplama ve sair konularda gereken faaliyeti gösteremediği için orada bulunduğunu bildirdi.

Aynı gün ilginç bir şekilde Kuva-yı Milliye Reisi Vasfi, Heyet-i Muvakkate azasından Tahsin Nahid, Heyeti Milliye Muvakkat Reisi Mehmet Faik, Aza Cemal, şükrü, Süleyman imzası ile bir telgraf gönderildi. Telgrafta, Sabri Bey'in yakalanarak gönderilmesi istenmesine karşı Hafız Sabri'nin gösterdiği vesikada, Sivas Kongresince ittihaz kılınan kararlar gereği burada Heyeti Milliye teşkilatına memuren gönderildiğinin görüldüğü, Sabri Bey'in fiilen değil kavlen dahi mebus propagandası ile ilgili bir söz sarf etmediği, mebus propagandası konusunda en kk bir hareketi olursa yakalanarak gönderileceği, Yörük Ali Efe'ye haber verildi¹⁹⁴.

19 Kasım 1919 tarihinde fevkalade aceledir kaydı ile Reis-i Sani Zühtü ve Azadan şükrü Bey, Reis Vasfi Bey'in istifa ettiğini, Sabri Bey'in ise Nizamiye Bölük Komutanı tarafından iki asker ile Marmaris yolu ile gönderildiğini bildirildi¹⁹⁵. 21 Kasım 1919 tarihinde Heyeti Milliye Reisi Vasfi tarafından Yörük Ali Efe'ye

¹⁹⁰ Akça, a.g.m., s.127.

¹⁹¹ TİTE Arş., K:111, G:2, B:25001.

¹⁹² ATASE Arş., YAED, K:5, G:993, B:1.

¹⁹³ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1009, B:1.

¹⁹⁴ ATASE Arş., YAED, K:7, G:1296, B:1.

¹⁹⁵ ATASE Arş., YAED, K:7, G:1301, B:1.

gönderilen telgraf, durumu en iyi açıklaması bakımından özetle şöyledir: 15 Kasım'da Hafız Sabri ve maiyetinin tutuklu olarak gönderilmesi Yörük Ali tarafından istenmesi üzerine, durum Sabri Bey'e tebliğ edilmiş, fakat Sabri Bey Muğla Heyetinden emir olmadıkça gitmeyeceğini beyan etmiştir. Bunun üzerine Fethiye Heyeti Umumiyesi ictimaya davet edilerek, mesele tekrar görüşülmüş ve Hafız Sabri Bey'in tutuklu olarak gönderilmesi kararı alınmıştır. Hafız Sabri ve maiyeti Milas Heyeti Milliyesinden Salih Efendi maiyeti efradı ile gönderilmek istenmişse de; Hafız Sabri Bey Tahsin Efendi'nin hanesine iltica ederek, Nizamiye Bölük Komutanı Rıdvan Efendi, Ali Rıza Efendi gibi şahısların himayesine girmiş ve bu suretle Muğla'ya gitmeyeceğini, aksi halde iki taraf arasında arbede yaşanmasının kaçınılmaz olacağını söylemiştir. Sonradan Hafız Sabri kara yoluyla tam sevk edileceği sırada, Tahsin ve Rıdvan Efendiler bilfiil duruma müdahale ederek, Sabri Bey'i hayvanından indirmiş ve kayığa bindirerek göndermişlerdir. Aynı zamanda telgrafhane ve Kuva-yı Milliye dairesinde silahlı asker ikamet ettirerek işgal eylemişlerdir. Ayrıca her şeyden habersiz ahaliyi toplayarak, Heyetin görevinin sona erdiğini beyan etmişlerdir. Bu sırada Reis-i Sani Heyeti derhal ictimaya davet ederek, silahlı işgalden dolayı Bölük Komutanı protesto edilmiş ve halk bir süre sonra dağılmıştır¹⁹⁶.

Görüldüğü gibi Fethiye siyasi çekişmelerin en yoğun yaşandığı yerlerden biri olmuştur. İttihatçı-İtilafçı çekişmesi hala devam etmektedir. Bu durum halkı da olumsuz etkilemektedir. Fakat birliğe en çok ihtiyaç duyulan bu dönemde bu tarz çekişmeler Kuva-yı Milliye'yi de olumsuz etkileyerek, düşmana karşı milleti daha küçük guruplara bölmüştür.

7 Mart 1920 tarihinde Fethiye Kuva-yı Milliye teşkilatını ikmal etmek üzere, Muğla Heyeti Milliye Reisi Cemal Bey ve maiyeti Fethiye'ye gitti¹⁹⁷. Fakat Fethiye'den iyi haberler gelmedi. Fethiye Cemiyeti İslamiye Reis ve azalarının 26 Mart'ta Muğla Heyetine gönderdikleri raporda, Cemal Bey ve maiyetinin pek çok fenalıklarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum bize Cemal Bey ve heyetinin su-i istimallerinin yalnızca Muğla ile sınırlı kalmadığını göstermektedir. Yaşanan zor günlerde bu şekilde hareket edilmiş olması, mücadelenin ve mevcut durumun tam olarak kavranamadığını göstermesi bakımından şöyledir:

¹⁹⁶ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1021, B:1-2

¹⁹⁷ ATASE Arş., YAED, K:4, G:801, B:1

“1- Heyet-i mezkure buraya geldiği gün Sivas kongresine tevfiikan teşekkül etmiş bulunan Fethiye Kuva-yı Milliyesi azaları evvelce istifa ettiğinden heyet idaresi münhal bulunuyordu. O gün Kuva-yı Milliye intihapı için Fethiye kasabası halkı Cuma namazına camiye davet edildi. Caminin kapısında iki müsellağ nefer bulunduğu halde, camiden Cemal Bey maiyetinde bulunan Hoca Hilmi Efendi evvela elindeki kağıttan okuyarak ahalinin Belediye Reisi Osman, Makri'den Komiser Muavini Arif ve Hükümet Tabibi Vasfi, Makri'den Kadı Yusuf Ziya ve Topçu Şükrü ve Belediye Katibi Hüseyin Bey ve Efendileri intihap etmek mecburiyetinde bulunduğunu ve bu Efendileri Muğla Heyetinin intihap etmek salahiyeti dahilinde ise de bir kere ahalinin fikirlerini anlamak istemiş ve o gün sabahtan beri Muğla Kuva-yı Milliye efradının ötede beride silah atmak, ötekini berikini sürüklemek gibi hareketi şiddetkaraneleri yüzünden korkmuş bulunan halk, bittabi Hoca Hilmi Efendinin gösterdiği ve öteden berü su-i halleri ile müste'hir vatan aleyhindeki bunca hıyanetleri ile bu vatana zerre kadar alakası olmadıklarını göstermiş olan ve binaenaleyh milletin kendilerine külliyen itimadı olmayan salif-ül-arz namzetleri Hoca Hilmi Efendi bir rey pusulası yazmak sureti ile intihap etmişlerdir.

Hâlbuki bu intihapın Sivas kongresine ve temsil kaidesine tevfiikan karyelerin dahi iştiraki ile olması icab ederdi. Muğla Heyeti Reisinin bu suretle ahaliye intihap icra ettirmeye selahiyetdar olup olmadığını öğrenmek istiyoruz.

2- Reis Cemal Bey'in maiyetinde gelmiş olan efradı şarabüileyhünnehar denecek kadar sarhoş olduklarından efeleri bulunan Mehmet Ali Efe sokaktan geçerken ayağa kalkmadıkları bahanesi ile Tüccardan Hüsnü, Bakkal Abdullah Efendilerle vs. kırbaçla dövmüşler.

3- Mehmet Ali Efe Tüccardan Cemil Efendi'yi mahfuzen eski hana gönderüp bir odaya hapsedirmiş ve bir köylünün kendisinden alacağı olan on yedi Osmanlı altın lirasını tahsil ettikten sonra serbest bırakmıştır.

4- Fethiye Kuva-yı Milliyesi efradı eşyanın Köyceğize nakli için bir katırcının 5-6 esteri Muğla Heyet-i Milliyesi tarafından alınmış ve fakat merkumun bilahare Muğla Kuva-yı İcraiye efradından Bekir Efendiye 55 sim mecidiye vermesiyle katırlar serbest bırakılmıştır.

5- Asker derc ve cemi için Muğla efradının taşraya gideceği gün bu asker rast geldikleri ahali ve memurin ellerinden cebren şahsiyelerini almışlar ve taşraya getirmişlerdir.

6- Bu asker pek çok mağazalardan parasız emtia almışlar ve bazen aldıkları eşyanın kıymetinden pek dun olarak bedelini vermişlerdir. Bundan dolayı halk dükkânlarını kapatmaya mecbur olmuşlardır.

7- Mumaileyh Cemal Bey ve Cemal Beyin nüfusundan istifade etmekte bulunan biraderi Fevzi ve maiyetinde Hoca Hilmi ve Bekir Efendiler dahi bizzat ve bilvasıta mağazalardan kazmir, çorap, fistanlık kumaş, lavanta, kolonya vs. eşya almışlar ve bedelini vermemişlerdir.

8- Cemal Bey'in biraderi Fevzi Efendi'nin şahsının gösterişine rağmen isnat dahilinde olduğu muhakkaktır. Cemal Beyin bunu sırf askerlikten... için Fethiye eytam müdüriyetine tayin ettirecek biraderini getirdiği şüphesizdir. Halbuki milli seferberlik tarihinden sonra olan memuriyet tayinlerini katiyen muteber almamak lazım gelir. Mumaileyh Fevzi Efendi biraderini Cemal Bey'den aldığı ve herkesin nazarına pek müthiş olarak büyüüttüğü kuvvete istinaden burada pek çok usulü na-layika tasaddi ve cebr etmektedir.

9- Burada namusu ve haysiyeti vatan ve millete ve bahusus Kuva-yı Milliye'ye olan hizmet ile umumi millet nazarında muhterem bir mevki işgal etmekte olan tüccardan Kamil Efendi'ye geçen gün kapısı önünde 4-5 el silah atmakla beraber hanesinden cebren çıkartarak mumaileyhi polis komiseri huzurunda darp etmiştir.

10- Tevaturen ve mısırın söylediği üzere Muğla Kuva-yı Milliye efradına Fethiye sandığından Cemal Bey'in emri ile lüzumundan fazla masraf edilmiş, binaenaleyh milletin verdiği iane heder edilmiştir.

11- Yunanlılara karşı mücadele eden mücahitlerimiz bir kuruşu fidan-ı mühimmattan sarf etmek için düşünürken bile Muğla efradı burada gece

gündüz çarşılarda ötede beride binlerce mermiyi hevesleri uğruna mahvetmişlerdir.

12- Cepheye sevk için toplanmış Fethiye efradından bir kısmı ma'lul veyahut ma'luliyet zahiriyesi ile gayri müsellaah olduğu halde, Muğla Heyeti istediğini muayene ettirmişler ve istemediğini muayene ettirmeyerek bazı ma'lulleri fuzuli olarak sevk ettirmişlerse de onlardan bazıları ma'luliyetleri dolayısıyla raporla iade edilmişlerdir.

13- Cemal Bey ve maiyetinin buraya azimet ve avdetleri için pek kuvvetli harcırah aldıkları şayidir. Böyle olduğu halde burada buldukları müddetçe bütün iaşelerini ve masraflarını bura Kuva-yı Milliyesinden temin etmişlerdir¹⁹⁸.

Cemal Bey ve arkadaşlarının vatanın geçirdiği bu sıkıntılı dönemde şahsi heves ve menfaatleri yönünde bu tarz hareketleri ibret vericidir. Tahsil görmemiş olmasına karşı, Yörük Ali Efe'nin seçimlerde halkın hiç bir baskıya maruz kalmadan reyini vermesine oldukça önem göstermesine karşı, Cemal Bey ve arkadaşlarının belli kişileri halka zorla seçtirmeleri, zorla para almaları ve uygunsuz pek çok harekette bulunmaları kabul edilemeyecek şeylerdir.

Mart 1920 ortalarından sonra, Fethiye Müdafaa-i Vatan Reisi Osman Nuri Bey olmuştur. Osman Nuri Bey, Yörük Ali Efe ve Muğla Heyeti ile yakın ilişki kurularak, mücadele yönünde önemli hizmetler yapmıştır¹⁹⁹.

B- MARMARİS KUVA-YI MİLLİYESİ

Mütareke döneminde yoğun İtalyan faaliyetine sahne olan Marmaris'te, Fethiye gibi İtalyanlar tarafından 11 Mayıs 1919 tarihinde işgal edildi. Marmaris'te mahalli yetkililer ve halk İtalyanlara karşı nazik davranmakla beraber, işgal Kaymakam Fevzi Bey tarafından İtalyan birliklerinin komutanına verilen bir yazıyla protesto edildi²⁰⁰.

Marmarisliler ilçelerinin işgalinden sadece dört gün sonra, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine ciddi şekilde tepki gösterdiler. Bu durumun kabul

¹⁹⁸ ATASE Arş., YAED, K:4, G:783, B:1-2-3.

¹⁹⁹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:537, B:1, ATASE Arş., YAED, K:3, G:539, B:1.

²⁰⁰ Çelebi, a.g.e., s.93.

edilemeyecek bir durum olduğunu, işgal günü İstanbul İtalyan Yüksek Komiserliğine gönderdikleri şu telgrafta bildirdiler:

“İtalya Mümessili Siyasiliğine

İzmir ve Havalisini Yunanlıların işgal ettiğini hayretle işittik. Yurdumuza böyle sefil Yunan katiline teslimine ırza edilmesi imkânını muhayyelemizle kabul edemiyoruz. Muhtac-ı vesayet isek medeni ve bir milletin irşadad ve muavenetine terk edilmemiz icab eder. Aksi takdirde tarih-i Yunan pek feci fedakârlıklar kaydedecektir. İcraat-ı gayr-ı insanisinin canlı delilleri meydanda iken yeniden bir milyon Türk'ün mahrum-u medeniyet olmağla esir kılacak bir karar neticesinin mesuliyet-i maneviye ve tarihiyesi takdir buyrulacağı kanaati şu dakikada meşbu'-ı teessür ve teheyyüc yaşayan Menteşe halkının hissiyat ve ulüv-i vatanperveranesine tercüman olarak arz eder ve hak ve adaletle kabil-i telif ve bizi tatmin edecek açık ve sarih tebşiratlarına intizar eyleriz.

Marmaris Ahalisi Namına

Eşraftan

Belediye Reisi Ziya

Mehmet Emin²⁰¹”

Marmaris halkı 15 Mayıs 1919 günü orada bulunan İtalyan Askeri Temsilcisi Yüzbaşı Pretti'ye de, Marmaris Heyeti Milliye Reisi Edip ve üyelerin imzasıyla bir protesto telgrafı daha gönderdiler. Telgrafta İzmir ve çevresinin Yunanlılar tarafından işgalinin büyük bir acıyla öğrenildiği bildirilmiştir. İzmir ve çevresinde yaşayanların büyük çoğunluğunu Türkler meydana getirmektedir. Marmarisliler vatanlarını son kişi kalana kadar savunmaya karar vermiş olup “İzmir'in mümkün olan en kısa zamanda tekrar Türk hâkimiyetine iade edilmesi” istenmişlerdir. Protesto telgrafına rağmen bir gelişme göremeyen Marmaris Reddi İşgal Heyet-i Milliye Reisi Edip ve Azalar, Belediye Reisi Mehmet, Mehmet Celal, Hüseyin, Hasan, Mustafa, Halil Himmet, Kamil, M. Nuri, Yusuf, Hakkı, Salih imzasıyla Marmaris'te bulunan İtalyan temsilcisine birde mektup gönderdiler²⁰².

O günlerde Marmaris'te ciddi bir İtilafçı-İttihatçı çekişmesi yaşanmaktadır. Marmaris'in önde gelen eşrafi bölünmüş durumdadır. Marmaris'te mücadele

²⁰¹ Çelebi, “Menteşe Sancağından...”, s.45.

²⁰² Çelebi, “Menteşe Sancağından...”, s.46.

heyecanının oluşmasında, Kuva-yı Milliye'nin desteklenmesinde İstanbullu emekli Binbaşı Edip Beyin, Dede Rıfki Efendi ile birlikte çalışması büyük ölçüde etkili olmuştur. Yörenin zeybek liderlerinden Dayım Haliloğlu Hüseyin Efeyle, Mustafa ve Raşit zengin kardeşlerin Kuva-yı Milliye safında yer almaları mücadele yanlılarını güçlendirmişti.

Marmaris'te Kuva-yı Milliye Komite Başkanı Binbaşı Edip Bey'dir.

Üyeleri ise: Dede Rıfki Efendi,

Hafız Mehmet Efendi,

Hafız Kamil Efendi,

Aydın Halil Bey Avukat Saitoğlu Münir Bey

Hamdi Yüzak'tır²⁰³.

Marmaris deposunun boşaltılmasında, ilçe Kuva-yı Milliyecileri önemli rol oynadılar. 100-200 arap devesinin sırtına yüklenen silah ve cephaneler, Muğla Kuva-yı Milliyesinin Ula-Gökova kesimiyle ilgilenen Karaböğürtlenli Balcı Hocaya ve yakın mücadele arkadaşlarına teslim edildi. Muğla Kuva-yı Milliyesinin ünlü zeybeği Topaloğlu Mehmet Efe, zaman zaman nüfusu az fakat stratejik bakımdan önemli olan Marmaris'e gelerek, Rum çetelerine göz dahi vermekten geri durmadı²⁰⁴.

Kasım 1919 itibari ile diğer ilçelerde olduğu gibi son Osmanlı Mebusan seçimlerine katılacak kişilerin seçilmesi konusunda Marmaris'te de ciddi bir çekişme yaşanmaktaydı. 17 Kasım 1919 tarihinde Marmaris Heyeti Milliyesinden gönderilen telgrafta, Marmaris müntahab sanilerinin, 7 Kasım 1919 tarihinde ictima ile eski Mutasarrıf Hilmi ve mülkiye müfettişlerinden Mustafa Hilmi Beylerin reylerini vererek, mazbatalarının livaya gönderilmiş olduğundan bu mazbataların fes edilip iade edilmedikçe ikinci bir intihap yapılamayacağı bildirildi²⁰⁵. 18 Kasım 1919'da ise Marmaris Heyet-i Milliye Riyasetine, mebus seçimlerinde yolsuzluk olduğu belirtilerek Muğla'ya gönderildiği bildirilen mazbatanın geri alınması suretiyle, yeniden seçim yapılması halkın selameti için istendi²⁰⁶. Marmaris Heyeti Milliyesinin mazbatanın gelmesi ile yeniden seçim yapılacağını 19 Kasım 1919'da Yörük Ali Efe'ye bildirildi²⁰⁷.

²⁰³ Türkeş, a.g.e., ss.282-283.

²⁰⁴ Türkeş, a.g.e., s.284.

²⁰⁵ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1010, B:1.

²⁰⁶ ATASE Arş., YAED, K:5, G:1014, B:1.

²⁰⁷ ATASE Arş., YAED, K:7, G:1302, B:1.

Bu muhabereleden de anlaşılacağı üzere, Marmaris'te de seçimler güvenli şekilde yapılamamış ve seçimlere şayia karışmıştır.

1920 itibari ile Marmaris'te asayiş olayları devam etti. Yörük Ali Efe güvenliğinin sağlanması amacıyla çeşitli tedbirler aldı. Yörük Ali Efe'nin, Marmaris'in dahil ve hariç ile seyrüseferini yasaklaması üzerine, Nisan 1920'de Marmaris Heyeti Milliye Reisi Edip, aç kalma tehlikesinin olmasını beyanla yolcu nakil olunmamak şartı ile kayıkların seyrüseferine müsaade edilip edilmeyeceğini Yörük Ali Efe'den sordu²⁰⁸. Bu durumun karşısında Yörük Ali Efe Marmaris Heyeti Milliye Riyasetine, memleketin ihtiyacı olan zahire mevcut değilse tahkik edilip yalnız Köyceğiz ve Dalaman iskelelerine müsaade edilmesinin zaruri olduğunu bildirdi²⁰⁹. Yörük Ali Efe 26 Nisan'da kayıkçıların seyrüseferine müsaade edilmemekte olduğu Marmaris Heyeti Milliyesi tarafından şikâyet edildiğinden,²¹⁰ Köyceğiz Heyeti Milliyesinden durumun süratle tahkik edilerek bildirilmesini istedi²¹¹.

Yörük Ali Efe düzen ve emniyetin sağlanması için faaliyetlere devam etmesine karşı, Marmaris gibi stratejik açıdan önemli bir yerde bulunan kazada düzeni sağlamak oldukça zor hale gelmişti. Güçlü bir devlet otoritesinin yokluğu her yerde hissedilmektedir. Önceki konularda da işlendiği gibi, bazı efeler özellikle Marmaris'i mesken haline getirmiş olup, halka rahat yüzü göstermemektedirler. Bu durum ise Marmaris'te kargaşa ve anarşinin bir süre daha devam etmesine neden olacaktır.

C- MİLAS, KÖYCEĞİZ VE BODRUM KUVA-YI MİLLİYELERİ

Bodrum İtalyanlar tarafından 11 Mayıs 1919 tarihinde işgal edildi. İtalyanlar Bodrum'a Fuvayit torpidosunda, 60 askeri karaya çıkardılar. Bodrum Kaymakamlığına “*bu işgalin İtilaf Devletlerinin bilgisi dahilinde olduğunu*” bildirdiler²¹². Bodrumlular İzmir'in işgalini 23 Mayıs 1919 tarihinde protesto ettiler. Daha sonra orada bulunan İtalyan birliğinin komutanına, İtilaf Devletleri temsilcilerine iletmek üzere bir mektup gönderildi. Mektupta “*adalet ve milliyet prensibine aykırı olarak, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin büyük bir üzüntü meydana getirdiği*” bildirilerek, “*yapılan*

²⁰⁸ ATASE Arş., YAED, K:3, G:483, B:1.

²⁰⁹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:505, B:1.

²¹⁰ ATASE Arş., YAED, K:3, G:520, B:1.

²¹¹ ATASE Arş., YAED, K:3, G:510, B:1.

²¹² Aker, a.g.e., s.47.

haksızlığın düzeltilerek İzmir'in tekrar Türk egemenliğine verilmesi istendi." Bu mektup da Bodrum merkez ve çevre köyleri temsilen pek çok imzaya yer almıştır²¹³.

Bodrum'da çetecilerin Kuva-yı Milliye safına kanalize edilmesinde ve Kuva-yı Milliyecilerin derlenip toparlanmasında, Milaslı Hoca Halil İbrahim'in önemli rolü olmuştur. Bodrum'da Kuva-yı Milliye'nin güçlenmesinde, Belediye Başkanı Resulzade Hacı Halil Efendi, Müftü Edirneli Yusuf Ziya Bilgiyar, İl Genel Meclis Üyesi İsmail Ağaoğlu Hasan Zengin büyük gayret sarf etmişlerdir..

Bodrum Kuva-yı Milliye Başkanlarından birincisi Hasan Zengin'dir. Bu ilk seçimde büyük ölçüde parti çekişmeleri etkili oldu. İtilafçılar Başkanlığa Avni Efendi'yi getirmek istedilerse de, sonra hep birlikte Hasan Zengin'i Başkan seçmişlerdir. Hasan Zengin'den sonra Müftü Yusuf Ziya Bilgiyar, daha sonrada Resulzade Hacı Efendi (Eski Türk) başkanlık yaptı. Üyeleri ise; Dede Rıfkı Oğlu Fuat Bey, Ahmet Toker, Süleyman Efendi Oğlu Mehmet Efendi, Nazmi Günal ve Bodrum Askerlik Şubesi Başkanı idi²¹⁴.

17 Kasım 1919 tarihinde Bodrum Heyeti Milliye Reisi Yusuf, "*dünkü on altı gün gün burada mebus secimi neticelendi. Mülki müfettişlerden Ethem Efendizade Hilmi Bey ile Milas müderrisinden Hacı Hatipzade Halil İbrahim Bey'in seçildikleri arz olunur*"²¹⁵ diyerek Yörük Ali Efe'ye bilgi verdi.

Nazilli Kongrelerine Bodrum delegesi olarak katılan Müftü Ziya Bilgiyar, dolaştığı Bodrum köylerinden 8000 lira kadar toplayarak, Demirci Mehmet Efe'nin güvenini kazanmıştır²¹⁶. İlerleyen zamanda da mücadele için çalışmaya devam edilmiştir.

²¹³ Bu isimler şöyledir: Bodrum Belediye Başkanı Ali, Miting Düzenleme Heyeti Başkanı Yusuf Ziya, Abad Kazası Müdürü Halil, Tepecik Köyü Halkı adına Muhtar Hasanoğlu Hüseyin, Karakaya Köyü Adına Muhtar Mustafa, Nebi Köyü Adına Muhtar Hüseyin, Pınarlı Belen Köyü Adına Asaf, Dirmil Köyü Halkı Adına Muhtar Mustafa Mehmet, Kelebek Köyü Halkı Adına Muhtar Mustafa, Sandıma Köyü Adına Muhtar Mehmet, Yaka Köyü Halkı Adına Muhtar Hasan, Kerim Köyü Adına İmam Ömer, Faralya Köyü Adına Muhtar Hasan Fehmi, Bitez Köyü Halkı Adına Muhtar Ali, Dere Köyü halkı adına Mehmet, Peksimet Köyü halkı adına Muhtar Mustafa Mehmet, İslam Haneleri Köyü adına Mehmet Halil, Akçaalan Köyü halkı adına Çakır Ahmet, Umuçça Köyü halkı adına Ömer Ali. Bkz. Çelebi, "**Menteşe sancağından...**", s.48.

²¹⁴ Türkeş, **a.g.e.**, ss.265-266.

²¹⁵ **ATASE Arş., YAED**, K:7, G:1295, B:1.

²¹⁶ Türkeş, **a.g.e.**, s.266.

Milas, 2 Haziran 1919 tarihinde İtalyanların bir taburluk kuvvetiyle işgal edildi²¹⁷. Milaslılar da İzmir'ini işgalini Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetleri temsilcilerine gönderdikleri telgrafla protesto etiler. Milas Reddi İlhak Heyeti adına Müftü Sadık, eşraftan Fehmi, Ethem, Cafer, Ahmet Hamdi ve bir Musevi imzası ile gönderilen telgrafta, işgal esnasında pek çok Türk'ün Müttefik Devletlerin gözleri önünde katliama şiddete maruz kaldıkları, değerli eşyalarının yağmalandığı anlatılarak, “*Yunan hâkimiyetinde yaşamaktansa ölmeyi tercih edeceklerini*” bildirdiler²¹⁸.

Milas'ta da, Milaslı Halil İbrahim Efendi ile Halil Bey şahsındaki çekişme İtilaf ve İttihat çekişmesinden başka bir şey değildi. Milas'taki bu ikilemde Hoca Halil İbrahim Efendi pek ileriye gidemezken, Milli Mücadele yönünde karşılaşılan sorunların halledilmesinde Halil Bey daha fazla etkili olacaktır.

Milas Kuva-yı Milliye Komitesi ve Başkanları şu kişilerden oluşmuştur:

1- Halil İbrahim Efendi (15 Mayıs-9 Ekim 1919)

2- Feyzullah Ağa (9 Ekim 1919-23 Nisan 1920)

3- Halil İbrahim Efendi (23 Nisan 1920-1922)

Başkan Vekili Ceza Reisi Fehmi (Algün Bey)

Üyeler: Yüzbaşı Rifat Bey

Yüzbaşı Gazi Bey

Müftü Mehmet Rüştü Efendi

Ethem Efendi

Karahafız Bey

Eski Subay Emin Bey

Arifzade Hamdi Efendi

Nazmi Akdeniz

²¹⁷ Aker, **a.g.e.**, s.118, Milas Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Murahhası Celal tarafından, 27.6.1919 tarihinde 57. Fırka Kumandanlığına gönderilen telgrafta “Milas'ta Müdafaa-i Vatan Teşkilatı tesis ederek faal-i işe mübaşeret etmiş olduğumdan badema emri alilerinin doğruca Heyetimize tebliğ ile gayr-ı mesul ve memur olan zevatın tavassut buyrulması rica olunur.” denilmektedir. Bkz. **ATASE Arş.**, K:434, G:159, B:1.

²¹⁸ Çelebi, “**Menteşe Sancağından...**”, ss.49-50.

Çandarlı Mülazım Salih Efendi

Mehmet Çavuş

Karargâh Komutanı: Müftüzade Osman Zeki (Özer Bey)

Kaymakam: Mehmet Fahri Akın

Belediye Başkanı: Mehmet Ali (Akarca Bey)

Nazilli Murahhası: Müftü Mehmet Rüşti Efendi²¹⁹.

Milas, Yunan ve İtalyan ara bölgesi olması bakımından gerek Muğla liva merkezi, gerekse 57. Tümen Komutanlığı ile yakın irtibat kurulabildi. 57. Tümen Komutanı Muğla ve Çine milisleri ile geliştirilen ortak direniş hareketinde, Milaslı Teğmen Celal Bey'den büyük yarar sağladı. İyi bir gerillacı olan Celal Bey, cephelerde bir ayağını kaybetmiş olmasına rağmen, tahrip malzemelerinin kullanılmasında oldukça bilgili ve tecrübeli idi. Albay M. Şefik, Celal Bey'den istifade ederek genç subaylarında tahrip yöntemlerini öğrenmelerini sağlandı²²⁰. Milaslılar Müftüzade Osman Zeki Bey ile İstihkâmcı Mustafa Heper komutasında oluşturdukları düzenli Milis müfreze ile Aydın'a, Köşk'e ve Nazilli'ye uzandılar. Yörük Ali Efe'nin Milli Aydın Alayında ve diğer Muğla müfrezeleri ile beraber gerilla ve hücum savaşlarına katıldılar²²¹.

Köyceğiz halkı da, 23 Mayıs 1919 günü Fethiye limanında demirli bulunan İtalyan savaş gemisi Liguria'nin Komutanı Paolo Catani'ye; Amerika, İtalya, İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanlarına iletilmek üzere, İzmir'in işgalinin kabul edilir bir durum olmadığı yönünde bir mektup gönderdiler. Mektupta şu kişilerin imzası bulunmaktaydı: Müftü Ali Rıza, Belediye Reisi Hamit, ulemadan Hafız Hasan, eşraftan Mehmet Nuri, eşraftan Osman, eşraftan Yusuf Cemil, eşraftan Hacı Musa, tüccardan Mehmet Nuri, tüccardan Hacı Halim, tüccardan Bekir Sıtkı, esnaftan Hasan, esnaftan Mehmet Halil, tüccardan Halil²²².

Tavaslı oğlu Hacı Osman Efendi ve daha sonra Tahir Ağa oğlu Osman Ağa Köyceğiz Kuva-yı Milliye Başkanlığı yaptılar.

Köyceğiz Kuva-yı Milliye üyeleri ise şunlardı:

²¹⁹ Nisan 1920 itibarıyla Milas Heyeti Milliye Reisi olarak karşımıza, Fehmi Bey çıkmaktadır. Bkz. Türkeş, **a.g.e.**, s.287.

²²⁰ Aker, **a.g.e.**, s.141.

²²¹ Türkeş, **a.g.e.**, s.28.

²²² Çelebi, "**Menteşe Sancağından...**", s.50.

Tavaslı oğlu Hacı Osman Efendi,
Aşar Başkâtibi Tevfik Baykent Bey,
Telgrafçı Selahi Gültekin Bey,
Reji Memuru Şükrü İlhan,
Sabri Başoğlu,
Sekreter Müstalik Ahmet Tevfik Efendi,
Belediye Başkanı Arnavut Hamit Ağa
Müftü Giritli Ali Rıza Efendi
İl genel meclis üyesi Ethem Efendi,
Milisler Başkanı: Çerkez Cemil Efe'dir²²³.

Köyceğiz'de İstanbul ve Damat Ferit taraftarlarından Arnavut Yahya ve Ödemişli Ahmet adlarındaki iki Osmanlı jandarması, yörede ki Kuva-yı İnzibatiyeci hareketlerinden dolayı, hemen tedbir alınması zorunlu kılmakta idi. Demirci nezdinde bulunan Köyceğiz Milis Güçleri Komutanı Çerkez Cemil Efe'nin Nazilli'den kaçtığı şayiası uydurularak, Arnavut Yahya, Çerkez Cemil Efe tarafından ortadan kaldırılmıştır²²⁴. Bundan sonra Köyceğiz, mücadele yolunda yapacağı faaliyetlerde büyük ölçüde rahatlamış, Kuva-yı Milliye'nin güçlenmesi için faaliyetlerine hız vererek devam etmiştir²²⁵.

²²³ Türkeş, **a.g.e.**, ss.277-278.

²²⁴ Türkeş, **a.g.e.**, ss.278-279.

²²⁵ 17 Eylül 1919 tarihinde Köyceğiz Şubesi Reisi namına Ethem tarafından, Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Heyet-i İdare Riyasetine gönderilen telgrafta, "lütfen takdim kılınan irsaliye mucibince 207.567 kuruş memuru, Heyet-i İdareden Bekir Efendiyi tevdiyan irsal ve takdim kılınmakla makbuzun irsali" bildirildi. Bkz. Türkeş, **a.g.e.**, s.280.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KONGRE HAREKETLERİ VE DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ

I-KONGRE HAREKETLERİ

Düşman karşısında mücadelenin uzun soluklu yürütülmesi için, her alanda organize şekilde hareket etme zorunluluğu vardı. Fakat devletin bunu yapabilecek ne gücü, ne de otoritesi kalmıştı. Mücadelenin zorunluluğuna mutlak inanan kişiler, devlet tarafından sahip çıkılmayan Milli Mücadelenin devamı için, hemen pek çok yerde kongre adı altında örgütlendiler. Bu kongreler vasıtası ile mücadelenin zemini sağlamaştırılırken, pek çok alanda da birlik ve düzen sağlanmıştır.

Bu dönemde kongrelerin oldukça yaygın bir şekil almasında, farklı nedenler vardır. Bunlardan belki de en önemlisi, hemen hepsinin Paris'te ki Barış Konferansını etkilemek istemesidir. Paris'te ki Konferansın söylemi ise, Wilson Prensiplerince belirlenmiştir. Konferansı etkileyebilmek için ileri sürülecek taleplerin uluslar adına yapılması zorunlu olduğundan, bu talepler kongreler vasıtası ile ifade edilmiştir¹.

Kongre hareketlerinin bir diğer nedeni; direniş örgütlerinin halktan yapacakları talepleri meşru bir tabana oturtabilmek ve İstanbul hükümeti üstünde etkili olabilmek istekleri ile ilgili idi. Bu isteklerin gerçekleşebilmesinin ancak bir temsil temeline bağlı olduğunu bilen önde gelenler, önemli bir yol olarak gördükleri kongre hareketlerine yönelmişlerdir.

Kongrelerde dikkat çeken diğer bazı özellik şunlardır; devletin kimi işlevlerine sahip çıkılmak istenilmesine karşı, açıkça var olan iktidarın yadsınmasından kaçınılmakta ve dolayısı ile hükümetle karşı karşıya gelmek istenilmemekteydi. Kongreler toplumsal tabanları konusunda oldukça gerçekçiydiler. Var olan iktidarı doğrudan yadsımanın yaratacağı sorunlar dolayısıyla, söylemlerini Padişah ve Halife'ye sahip çıkarak ifade yoluna gitmişlerdi.

Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Kongreleri ile mücadele aşama aşama genelleşerek, tüm Batı Anadolu'yu temsil eder hale gelecekti. Diğer taraftan Erzurum ve Sivas Kongreleri ile vatan toprağının kurtarılması yönünde ciddi kararlar alınmıştır. Özellikle Sivas Kongresi, tüm hareketleri birleştiren bir üst kongre şeklinde organize edilmeye çalışılmıştır. Heyeti Temsiliye Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, yerel

¹ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.170.

kongrelerle tam bir bütünlük sağlamak amacı ile Umumi Anadolu Kongresini toplamak istemişti². Böyle bir kongre toplanmamış olmasına karşı, Mustafa Kemal Paşa adım adım Ege'deki hareketi denetim altına almayı başarmıştır. Özellikle Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kurulması ile Ege'de Kongreler yoluyla oluşturulan direniş örgütleri, Ankara'da yeni oluşan merkezi otoriteye bağı hale gelecektir³.

A- BİRİNCİ NAZİLLİ KONGRESİ

Aydın'a yapılan saldırılarda elde edilen başarının korunamayışı, örgütlenme zorunluluğunu ortaya çıkardı. Köşk'te yeni kurulan cephedeki kuvvetlerin sayısı, her gün biraz daha artmaktaydı. Artan bu kuvvetlerin ihtiyaçlarının karşılanması, çevre il ve ilçelere paylaştırılarak sağlanmasını zorunlu hale getirmişti. Aksi halde efelerin başlarına buyruk hareketlerini önlemek, mümkün olamayacaktı. Galip Hoca'nın (Celal Bayar) Demirci Mehmet Efe'ye müşavir olması ve Nazillili Hacı Süleyman Efendi'nin telkinleri sayesinde Efe'de, düzenli Kuva-yı Milliye örgütlerinin gerekliliğine inandırılmıştı⁴.

Batı Anadolu içlerine doğru hızla ilerleyen Yunan işgal kuvvetlerine karşı kurulan cephenin ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla, pek çok yerde Heyeti Miliyleler kurulmuştu. Çine'de Hisarbahçe'de Zekai ve Necmi Beyler, 57. Tümen Yaveri İsmail Hakkı, Çerkez Ahmet, Giritli Memduh, Aksekili Hacı Abdurrahmanoğlu Mehmet ve Asaf Gökbel Beylerin katıldığı bir toplantıda Faik Bey:

“Yunanlılara karşı açacağımız mücadelede muvaffak olmak ve halkı mücadelemizin meşruiyetine inandırmak istiyorsak, Heyet-i Müteşebbise halinde Madran dağının münasip bir mahalline çekilmemizi, buradan civardaki bütün şehir ve kasabalara mektuplar göndererek bir kongre akdi için, selahiyetli murahhasların davet edilmesini, bu kongrenin vereceği karara göre hareket olunmasını, açacağımız mücadelenin ancak bu suretle meşru bir mahiyet alarak, milletin müzaheretine nail olabileceğimizi”

² Goloğlu, a.g.e., s.170.

³ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.170.

⁴ Tekeli ve İlkin, a.g.e., ss.179-180.

belirterek, daha çok erken dönemde kongre toplanmasının zorunluluğunu ifade etmişti⁵.

Nazilli’de Heyeti Milliye’nin kuruluşu, Yunanlıların Nazilli’yi terk etmesinden sonra oldu. Yörük Ali Efe çetesinin Nazilli’den ayrıldığı 21 Haziran 1919’da, Sarayköy Müfrezesi Komutanı Binbaşı Hakkı Bey Nazilli’ye geldi. Bozulan asayiş ve emniyeti sağlayarak, Heyeti Milleye’nin kurulmasına yardım etti⁶. Nazilli’de sükûn ve asayişin sağlanmasından sonra,⁷ Giritli İsmail Hakkı (Akdeniz) Bey Başkanlığında kurulan Nazilli Heyeti Milliyesi’ne; Avukat Ömer Lütfi, Hoca Hacı Süleyman, Molla Oğlu Hasan, Palamutçu İbrahim, tüccardan Ali Haydar, Müftü Salih ve Sultanoğlu Sadık Bey ve Efendiler katıldı. Nazilli Heyeti Milliye Üyeleri Nazilli eşrafı ile ilk toplantılarını, Nazilli’de avukatlık yapan Ömer Lütfi ve Sami Kutluğ Bey’in yazıhanesinde yaptılar⁸. Temeli bu şekilde atılan Nazilli Heyeti Milliyesi, Heyeti Milliyeleler arasında fikir ve iş birliği kurmak ve görev dağılımı yaparak, teşkilatlanmayı sağlama gayesi ile Nazilli’de bir kongre toplanmasına karar verdi⁹. Cepheye yakın oluşu ve ilçe kaymakamını kontrol altında tutulabiliyor olması, kongrenin Nazilli’de toplanmasında etkili olan sebeplerindendi¹⁰.

Nazilli Heyeti Milliyesi 1919 Temmuz sonlarında, Aydın Vilayetine bağlı il ve ilçelere duyurularda bulunarak, tüm Heyeti Milliyelerin kongreye ikişer delegeyle katılmasını istedi. Kısa süre sonra bu yöndeki çalışmalarına da başladı. Hükümetin baskısı ve muhaliflerin yürütecekleri menfi faaliyetlere karşı, bölgede en önemli güç ve otorite olarak görülen Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe’nin nüfuslarından faydalanılmaya çalışıldı.¹¹ Nazilli’yi temsilen Muğla’ya giden Karacasu Askerlik Şubesi Başkanı Yakup Bey, Mutasarrıf Serfıceli Hilmi Bey ve Müftü Mehmet Zeki Efendiye, altında Demirci Mehmet Efe’nin imzasının bulunduğu iki ayrı mektup getirdi. Mektuplarda Galip Hoca’nın düzenli Kuva-yı Milliye örgütünün kurulması gerekliliğini anlatan önerisi ve yapılacak çalışmalar hakkında bilgilere yer verilmekte idi. Aynı zamanda bu mektup kongreye daveti de içermekte idi¹².

⁵ Gökbel, **a.g.e.**, s.113.

⁶ **ATASE Arş.**, K:257, G:185, B:1, “... Sarayköy Müfrezesi Yunanlıların Nazilli’yi tahliyesi akabinde, Nazilli’de asayışı temin ve yağma edilmiş eşyayı toplatarak ashabına iade ettiği...” Konya’da 2. Ordu Müfettişliğine bildirildi. **ATASE Arş.**, K:434, G:134, B:1.

⁷ **ATASE Arş.**, K:257, G:172, B:1.

⁸ Dayı, **a.g.e.**, s.63.

⁹ Dayı, **a.g.e.**, s.65.

¹⁰ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2229.

¹¹ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2226.

¹² Türkeş, **a.g.e.**, s.315.

6 Ağustos Çarşamba günü toplanan I. Nazilli Kongresine katılan delegelerin bölgeleri şöyleydi:

Bozdoğan kazası (Aydın): Birgili Mehmet

Çal Kazası (Denizli): Mehmet Emin, Tevfik ve Derviş Beyler

Denizli (Merkez): Mehmet Emin

Garbi Karaağaç, Acıpayam Kazası (Denizli): Mehmet Hilmi

Gülbeyli: Mustafa Kazım

Güney Buldan Kazası (Denizli) : Hilmi (Eyüp)

Isparta (Merkez): Hacı Hüsnü Efendi, Uçkurcuzade Ali Efendi

Kadıköy, Babadağ, Sarayköy Kazası (Denizli): Mehmet Cemal, Mehmet Sabri, Mehmet Hilmi

Karacasu Kazası (Aydın): Mehmet Vehbi, Mustafa Hulusi, Mustafa Talat, Mehmet Lütfi

Muğla (Merkez): Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey, Müftüzade Saadettin Bey, Emekli Binbaşı Hüsnü Bey

Nazilli Kazası (Aydın): Zühtü

Tavas Kazası (Denizli): Hacı Hüseyin Mazlum Baba,

Yenipazar, Bozdoğan Kazası (Aydın): Kazım Kadri Beyler¹³

Tütenk'in verdiği bilgiye göre I. Nazilli Kongresine Denizli Sancağından Tavaslı Şahalzade Mahmut Kemalettin, Nakip Mehmet Ziya, Acıpayamlı Mehmet Kamil, Buldanlı Müderris Hacı Salih ve Çallı Mehmet Tevfik Efendiler katılmıştır¹⁴. Bayar'ın verdiği bilgiye göre, Çal kazası adına kongreye katılan Orta Köylü Müftüzade, asıl Çal delegesi olmayıp kendiliğinden delegeler arasına sokulup menfi faaliyetler için kasıtlı olarak gönderilmiştir¹⁵. Gökbel, kongre başkanlığını Mustafa Talat Efendi'nin yapmış olduğunu belirtir¹⁶. Konuyu inceleyen Dayı'ya göre ise, kongre kararlarında

¹³ Dayı, **a.g.e.**, s.67.

¹⁴ Tütenk, **a.g.e.**, s.32.

¹⁵ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2228, Dayı konuyla ilgili araştırmasında kongreyi düzenleyen, Heyet-i Milliye'nin üye sayısına dayanarak, tam listenin tespit edilebilenlerden fazla olması gerektiğini belirtir. Ayrıca Heyet-i Milliye'nin kurulması için çalışan ve teşkilatta yer alan hem de kongrenin toplanmasında gayret gösteren Hacı Süleyman ismine de rastlanmaması, bu durumu destekler niteliktedir. Bkz. Dayı, **a.g.e.**, ss.68-69.

¹⁶ Gökbel, **a.g.e.**, s.295.

Karacasu delegesi Mustafa Hulusi'nin imzasından hareketle, Hulusi Bey hem kongrenin, hem de Heyeti Milliye'nin başkanlığını yapmıştır¹⁷.

Bayar kongre çalışmaları devam ederken, olumsuz propaganda ve faaliyetlere karşı Kuva-yı Milliye önderleri ile kongre üyelerinin yakın temas halinde bulunmasını önerdi. Bu istek dikkate alınarak, Bayar'ın kongre delegelerine bir konuşma yapması kararlaştırıldı. Bayar Köşk'te öğlen yemeğinde yaptığı konuşmada, Papaz Frew'un propagandası ve hükümetin politikası hakkında uyarılarda bulunarak, silahlı mücadeleden başka çarenin olmadığını anlattı¹⁸.

I. Nazilli kongresinin 8 Ağustos 1919 tarihinde, oy birliği ile kabul ettiği maddeler şunlardır:

1- Yunan işgal ve mezalimi sebebi ile yer yer teşekkül etmiş ve etmekte olan Heyet-i Miliyeler, cemiyetler kanununa tevfikan hükümeti mahalliyeye bir beyanname vererek kuruluşlarını tescil ettireceklerdir.

2- Heyet-i Milliyelerin teşekkülünden maksat ve gaye işgal altında bulunan yurdumuzun Yunan tecavüzünün masum bulundurulması için, siyasi, idari ve fiili müdafaada bulunmak ve hükümetin bu yüzden vukuu bulacak tessebbüsüne yardımcı olmaktır.

3- Bir gayeye varmak için Aydın livası namına Nazilli Merkez Umumi olmak üzere, Denizli ve Muğla livaları ile Çine, Karacasu, Bozdoğan, Sarayköy, Buldan, Çal, Garbi Karaağaç (Acıpayam), Tavas kazalarında Sobuca, Karahayt, Köşk, Sultanhisar, Atça, Kuyucak, Burhaniye, Kadıköy, Irla, Kale-Tavas, Honaz nahiye merkezlerinde birer şube teşkil edilmiş, Denizli ve Muğla livaları depo ittihaz olunmuştur. Kaza Heyeti Milliyelerinin karar ve muvafakati ile köylerde de teşkilat kurulabilir.

4- Heyeti Milliyelerin siyasi görevleri Hükümet-i Haziranın (amal ve maksadına) uygun olarak, vilayetimizde bulunan Yunanlıların tart ve tedibine münhasırdır.

5- Cephelere lüzumu kadar mücahit ve gönüllü temin eylemek Heyeti Milliyelerin başlıca vazifeleri cümlesindedir. Cepheye celp ve sevk olunacak miktarı vesaiti müdafaanın yeterine göre karargâh komutanları tarafından tespit olunur. Asayiş mahalli için silahlandırılması gereken kuvvetin miktarı Heyeti Milliyelerce

¹⁷ Dayı, a.g.e., s.69.

¹⁸ Bayar, a.g.e., C.7, s.2231.

tain ve iaşeleri de yine bu heyetlerce temin olunur. Şu var ki, asayiş kuvvetleri nüfus-u hükümeti temine matuf olarak çalıştırılırlar.

6- Heyeti Miliyleler, lüzum görecekları memur ve müstahdemleri ücretle istihdama yetkilidirlar. Muhtaç mücahidin ailelerine yardım ederler.

7- Heyeti Milliyelerin gerek cephe ve mücahidin, gerekse mahalli masrafları ahalinin nakdi veya aynı bağışları ile temin olunur. Yapılacak bağış miktarı mahalli ihtiyar heyeti ve bilirkişiler tarafından verilecek bilgiye göre, Heyeti Milliye'nin vereceğı karara müsteniden kabul ve tahsil olunur. Nakdi veya aynı tekâliften kaçınanların cezasını mücahidin rüesasını tayin ve tatbik ederler.

8- Harekât-ı Milliye sebebi ile muhtacı iaşe olan muhacirin ve mücahidin ailelerine tevzi edilmek üzere aşar ambarındaki hububatın Heyeti Merkeziye emrine tahsisi hükümetten istenecektir.

9- Heyeti Milliyelerce silah altına davet olunan esnan erbabından isteyenler, 100 lira bağışta buldukları takdirde kendi işleri ile meşgul olunmak üzere 3 ay müddetle tecil olunurlar. Heyeti Milliye Rüesa ve Azaları ile müstahdemini ve mükellefiyeti askeriye kanunda istisnaları yazılı olanlar silâh altına davet olunmazlar.

10- Mücahidin Reisleri, Ümera ve Zabitan sınıfına dahil bulduklarından mumaileyhim için yukarıdaki madde hükmü tatbik edilmez.

11- Heyeti Milliyelerin vazife hizmetlerinin tetkik ve teftiş için Kongre Umumi Heyeti'nin nezareti altında ve hiç bir Heyeti Milliye'ye bağılı olmamak şartıyla, müfettişler tayin ve icap eden yerlere gönderilirlar. Müfettişlere masarifi zaruriye olarak, merkezce 3 lira verilir. Müfettişlerin tanzim edecekleri teftiş raporları, doğruca kongre heyetine verilir. Müfettişler mesuliyeti sabit olan heyet ve müstahdemleri tebdile yetkilidirlar.

12- Merkez-i Umuminin tayin ve tespit edeceğı mahalde her ayın iptidasında 3 gün devam etmek üzere kongre toplanır ve mukarrerat ittihaz eder. Olağanüstü hallerde umumi merkezin daveti caizdir.

13- Umumi Merkez ile Denizli ve Muğla şubelerinde maliye, irşat, istihbarat, gönüllü, esliha derç ve cemi fedakaran ve muhacirine yardım nakliyat mubayaat ve sıhhiye şubeleri teşkil ve bu şubelerin müdürleri Heyeti Milliye azayı tabiyelerinden olacaktır.

14- *Mucahidin mahiyetinde bulunan muvazzaf veya gönüllü efradın mükellefiyet ve terhisleri mucahidin reislerine aittir.*

15- *Heyeti Milliyelerin bağış sureti ile temin edecekleri gelir fazlası, derhal umumi merkeze gönderilecektir.*

16- *Gerek Heyeti Milliye Umumi Merkezinin ve gerekse şubelerin vazifeleri ve bunlar hakkında yapılacak teftişler, elyevm yürürlükte bulunan hükümet konun ve nizamlarına tabidir.*

17- *Birinci defa toplanmış bulunan iş bu kongre mukarreratının birer tasdiki örneği, Heyeti Merkeziye tarafından merbut listede isimleri yazılı Heyeti Milliyelere gönderilerek, kongrenin ikinci inikadında noksanları tamamlanmak üzere mevadı mezkure derhal mevki tatbiki konulacaktır.*

18- *Heyeti Milliyeler, gerek merkezde ve gerek diğer liva merkezlerinde 12, kazalarda 9, nahiyelerde 7 ve köylerde 5 kişiyi geçmemek üzere mahallin ileri gelenleri tarafından gizli reyle intihap ve tayin olunurlar. Bu heyetler aralarından bir reis ve ikinci bir reis seçerler. Kongrenin kendisine seçtiği etki alanı Denizli ve Muğla livalarıyla Aydın livasının işgal dışı olanlarını kapsamaktadır. Nazilli, Umumi Merkez olmaktadır. Alınan kararları yürütmek için 45 kişilik bir merkez Heyeti seçilmiştir¹⁹.*

Kongrenin gayesi ilk karardan da anlaşılacağı üzere, topraklarımızı haksız yere işgal eden Yunanlıların halkımıza yaptığı mezalimden dolayı meydana gelen ve artık önüne geçilmesi mümkün olmayan milli galeyana iyi idare etmek, ortaya çıkacak asayişsizliği önlemek, milli hareketi birleştirmektir²⁰.

Kongrenin kendisine seçtiği etki alanı Denizli ve Muğla livalarıyla, Aydın livasının işgal dışı alanlarını kapsamaktadır. Nazilli Umumi Merkez olmaktadır. Alınan kararları yürütmek için 45 kişilik bir merkez heyeti seçilmiştir²¹.

Kongre gerçekte devletin askere alma, iç güvenliği sağlama, düşmanla savaşma, vergi toplama, hatta bir ölçüde yargılamaya ilişkin işlevleri üzerine alırken; Heyeti Milliyeleri dernek statüsüne sokarak, bir yasallık vermek istemekteydi²². Hükümetin

¹⁹ Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, ss.181-183.

²⁰ Dayı, **a.g.e.**, s.74.

²¹ Şerafettin Turan, "Kurtuluş Savaşında Kongreler", **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri**, TTK Yay., Ankara 1975, s.154.

²² Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.219.

mücadele lehine her türlü örgütlenmeyi yasakladığı bu günlerde kongre, hükümeti doğrudan karşısına almama yönlü bir siyaset izlemeyi uygun görmüştür.

Muğla, Aydın'ın işgale uğramayan kesimi ve Denizli merkezindeki örgütlenme, idari teşkilatın kademelenmesini izleyerek, köylere kadar uzanabilecekti. Bu örgütlenme iki önemli sorunu çözmek için ortaya çıkmıştı. Bunlardan birincisi, direniş için gerekli kaynağın yeterli ve adil olarak sağlanması; ikincisi ise, yeterli sayıda mücahidinin, gerekli yerde gerektiği zamanda bulunmasını örgütlemektir. Birinci meseleye 7. madde ile çözüm getirilmeye çalışılarak, herkesin yükümlülüğünü Heyeti Milliyelerin kararlaştırılması temel alınmıştır. Heyeti Milliyeleler yaptırım gücünü mücahidin rüesasına bırakarak, Kuva-yı Milliye'nin bir direniş gücü olması kadar, içte de zorlayıcı güç olmasını sağlamışlardır. Askeri kuvvete olan ihtiyacı, Kuva-yı Milliye önderleri belirleyecek; bunların toplanarak cepheye sevkinde ise Heyet-i Miliyeleler mesul olacaktır. Askerlik konusunda artık bir gönüllülükten çok mükellefiyet vardır. Bu mükellefiyeten ancak 100 lira verenler 3 ay için muaf olabileceklerdi.

Heyeti Milliyeler kaynakların teminini sadece halktan sağlama eğiliminde değildiler. 8. Maddedeki, aşar ambarlarında bulunan hububattan faydalanmak için hükümete başvurulacağı söylemi, Kongrenin yasal prosedüre de uyma çabası içinde olduğunu göstermektedir.

Kongrede bir bakıma, Heyeti Milliyelerle yerel hükümetler oluşturulmuştur. Bu yerel hükümetler, her ayın başında 3 gün toplanarak alınan kararları uygulayacaktı. Kongre kural koyucu temel organdır. Kongrede İstanbul Hükümeti'ne doğrudan karşı çıkılmadığından, iki başlı bir durum ortaya çıkmıştır. Bu durum 5. Maddede açık şekilde kendini gösterir. Heyeti Miliyelerle cephe haricinde mahalli asayiş için birde kuvvet oluşturacaklardır. Bunda asayişin sağlanması ile halkın mücadeleye desteğini artırmanın yanında, Heyeti Milliyelerin güvenliğini sağlamak ve onlara yaptırımcı bir nitelik kazandırmak hedeflenmekte idi. Bu durumu kapatmak için ise, "*asayiş kuvvetleri nüfusu hükümeti temine matuf olarak çalıştırılır*" ibaresine yer verilmiştir²³.

Muhacirler için mevcut zahirenin dağıtımının Heyeti Merkeziyece yapılmak üzere teslimi hakkında, hükümetten izin istenileceğinin belirtilmesi; Heyeti Umumiye'nin bütün şubelerinin vazifesi, heyetler üzerindeki kontrolü ve vereceği kararların bugün uygulanan hükümet kanunlarına tabi olduğunun ifadesi, hükümetle iyi

²³ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.184.

ilişkileri devam ettirme tavrının açık göstergesidir. Kongre otokontrolü sağlamak amacıyla, Heyeti Milliye Merkez şubelerine bağımlı olmayan, tüm masrafı 3 lirayla karşılanan ve Kongre Heyeti'nin kontrolü altında çalışacak bir müfettiş tayin edilebileceğini de kaydetmiştir. Merkez Denizli ve Muğla şubelerinde sosyal ve milli dayanışmayı sağlayacak Maliye, irşadiye, istihbariye, gönüllü ve silah toplama, fedakârlara, muhacirlere yardım için muavenet-i nakliyat ve mubayaat sıhhiye dairelerinin kurulması ile örgütlenme yönünde önemli gelişmeler sağlanmıştır²⁴.

B- İKİNCİ NAZILLİ KONGRESİ

I. Nazilli Kongresi'nin 12. ve 17. maddelerinin bir gereği olarak, Alaşehir Kongresinde alınan kararlar çerçevesinde, Güney Ege'de yapılacak yeni düzenlemeleri belirlemek amacıyla, II. Nazilli Kongresi toplandı. II. Nazilli Kongresinin toplanmasında, tüm Ege'deki direnişin siyasi odağı olan Encümen-i Müdiran'ın kurulabilmesi ve Güney Ege'deki direnişin tümünü temsil edecek Nazilli Heyeti Merkeziyesinin teşekkülü diğer önemli hedeflendendi²⁵.

Kongrenin toplandığı tarih hakkında farklı görüşler vardır. Bayar'a göre kongre 23 Eylül 1919 günü başlayıp, ertesi Cumartesi günü sonuçlanmıştı²⁶. 1920 yılında basılan "*Aydın Cenub Mıntıkası Heyeti Merkeziyesi'nin Kongre Mukarreratıyla Nizamnamelerini Mübeyyin Risaledir*" adlı risalenin ilk başında, II. Nazilli Kongresinin

²⁴ Dayı, a.g.e., ss.76-77.

²⁵ İlhan Tekeli, Selim İlkin, "Aydın Cenub Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesinin Kongre Mukarreratıyla Nizamnamelerini Mübeyyin Risale Üzerine", **85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi**, Aydın, 31 Mart 2006, s.115, Alaşehir Kongresinde kabul edilen Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Encümen-i Müdiran Talimatnamesine göre:

Madde 1: Heyet-i Merkeziyeyi muayyen gaye etrafında idare ve beyat-ı Milliyenin faaliyetini tanzim tasrih etmek üzere, "Encümeni Müdiran" namıyla bir meclis teşkil edilmiştir.

Madde 2: Encümen-i Müdiran Meclisi Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Heyet-i Merkeziyelerince ve kendi aralarında veya o sahanın Heyet-i saire-i milliyesinden müstehap, "3" aza ile kudret ev kifayet-i ilmiiye ve siyasiyesi mücenep ve her "3" Heyet-i Merkeziyenin, itimadına mazhar bir Reisten mürekkep olarak "4" zattan ibarettir. Umum Kumandan; Aza-yı tabiiyededir.

Madde 5: Hareket-i Miliye Redd-i İlhak Encümen-i Müdiranı, Hareket-i Milliyenin istihdaf ettiği gayeyi ve milletin hukuk ve zübde-i amalini kafe-i mehafil deteşrih ve resen müdafaa etmekle mükellef ve muazzaftır. Ancak mesail-i mühimmede karar-ı kati itası için bir kongre akdine lüzum görüldüğü takdirde, derhal Heyet-i Merkeziye ile bilmuhabere münasip göreceği mahalde Umumi kongre akdini temin eder.

Madde 6: Encümen-i Müdiran, Hareket-i Milliyenin gayesine temas eden, vaziyet-i siyasiye hakkında peyder pey istihsal edeceği kaffe-i malumattan, Heyet-i Merkeziyeyi ve indeliktiza cephe Kumandanlarını haberdar eder ve icabatı siyasiyeye göre veseyada bulunur; iş bu vesaya muta'dır.

Talimatnameye göre, 5. Maddede belirtilen siyasi işlevi yükümlenecek olan "Encümen-i Müdiran" 2. Maddede de belirtildiği gibi 5 üyeli olacaktır. 5 kişi Balıkesir Nazilli ve Alaşehir Heyet-i Merkeziyelerinin seçtiği 3 üye, Umum Cephe Kumandanı ve her üç Heyet-i Merkeziyenin, Kongrenin saptayacağı 3 ve 4 kişilik liste içinden onaylanacak reisten oluşacaktır. Bkz. Tekeli, İlkin, a.g.e., s.201.

²⁶ Bayar, a.g.e., C.7, s.2368.

13 Eylül 1919'da maddeler başlamadan yapılan açıklamada ise, 19 Eylül 1919'da toplandığı belirtilir²⁷. 6 Ekim 1919 tarihinde toplanan III. Nazilli Kongresin de oluşturulan Heyeti Merkeziyenin dahili Nizamnamesinin birinci maddesinde ise, “23 Eylül 1919 tarihinde Nazilli’de inikad eden kongre ...” kaydından, II. Nazilli Kongresinin 19 yada 23 Eylül tarihlerinde toplanmış olduğu çıkarılmaktadır²⁸.

Kongre Nazilli’de Ali Beyzade Ali Bey’in evinde, Antalya delegesi Nuri Bey’in başkanlığında toplandı. Başkan yardımcıları, Denizli delegesi Helvacızade Mehmet Emin Bey ile Karacasu delegesi Müftü Hulusi Efendilerdi. Kongrede kâtiplik görevini ise Çal delegesi Müftüzade Emin ve Nazilli delegesi Ömer Lütfi Beyler üstlenmişti²⁹.

II. Nazilli Kongresi’ne katılan delegelere ve temsil ettikleri yerlere Aydın Cenub Mıntıkası Heyeti Merkeziyesinin Kongre Mukarreratıyla Nizamnamelerini Mübeyyin Risalesinde yer verilmiştir³⁰. Kongre’ye en çok katılım 18’er kişiyle Aydın ve Denizli livalarından olmuştur. İzmir 4, Manisa 4, Isparta 5, Antalya 2, Afyon 2, Burdur 2 kişi ile kongrede temsil edildiler. Risalede kongreye katılanlar hakkında bu bilgiler verilirken, Muğla’nın yer almaması Risalenin katılanlarının tümünü içermediği ihtimalini akla getirmemektedir. Ünal Türkeş Muğla hakkındaki çalışmasında, II. Nazilli Kongresine Muğla ilini temsilen Muğla Mutasarrıfı Serficali Hilmi Bey, Muğla Belediye Başkanı Zorbazade Ragıp Bey, Muğla Livası Kuva-yı Milliye Genel Başkanı Hamza Hayati Bey, Kuva-yı Milliye Ahiköy (Yatağan) Şubesi Başkanı Yerkesik Kadızade Fehmi Bey, Yüzbaşı Leyneli Cavit (Oral) Bey, Milas Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Gazi Bey, Muğla Hastanesi doktorlarından Muhsin Ertuğrul Bey, Tabur Komutanı Yüzbaşı Seyfettin Efendi ile Muğlalı iki yedek subayın yönetiminde 530 kişilik piyade ve süvari birliği de yanlarında olarak, 18 Eylül’de Nazilli’ye yola çıktıklarını belirtir. Hatta Muğla merkez delegeleri, Nazilliyeye ulaştırmak için 11 bin liradan fazla para yardımını da beraberinde götürmekteydiler.

II. Nazilli Kongresi’ne Köyceğiz’den delege olarak katılan Necmettin Aydın Alay’ın 1972 Mart’ın da Ünal Türkeş’e verdiği bilgiye göre, Muğla iline bağlı ilçeleri temsilen Kongre’ye katılan kişiler şunlardır:

Muğla (Merkez), Müftüzade Sadettin Bey

²⁷ Tekeli ve İlkin, **a.g.m.**, s.132 vd.

²⁸ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s.2373.

²⁹ Dayı, **a.g.e.**, s.84.

³⁰ Tekeli ve İlkin, **a.g.m.**, s.132.

Borum Kazası, Dede Rıfkıoğlu Fuat Bey

Fethiye Kazası, Eski Komiser Arif Bey

Köyceğiz Kazası, Necmettin (Aydınalay) Bey

Marmaris Kazası, Hafız Mehmet Efendi

*Milas Kazası, Eski Subay Emin Bey*³¹

Birinci ve ikinci maddeler de kongreye katılanlar ile kongre divanına yer verildikten sonra alınan kararlar şöyledir:

Madde 3- Heyeti Merkeziye'nin bu cepheye ait bütün Heyeti Milliyelerden gönderilecek birer üyeden oluşmasına; şimdilik Nazilli'de, savaş dolayısıyla gerek görülürse başka yerde toplanmasına; çeşitli kişilerden oluşacak, Heyeti Merkeziye'nin çoğunlukla karar vermesine; Heyeti Merkeziye'nin kararlarının her yerde geçerli olmasına karar verildi. Heyeti Merkeziye üyeleri 1 Ekim 1919'da Nazilli'de toplanacaklardı.

Madde 4- Fakat bu Heyeti Merkeziye'nin kurulmasına kadar, Nazilli Heyeti Merkeziyesi eskisi gibi vazifesine devam edecektir.

Madde 5- Ayrıca kurulacak Heyeti Merkeziye'nin görevlerini gösterir yedi maddelik bir kanun kabul edilmiştir.

Madde 6- Mevcut siyasi durum değerlendirmesi yapıp, I. Nazilli Kongresince oluşturulan Maliye, İrşadiye, Muavenet, Nakliyat, Mübayaat ve Sıhhiye Encümenlerinin bu ana kadar ki çalışmaları fikirleri kongreye szunularak aynen kabul edilmiştir.

Madde 7- Karahisar ve Alaşehir Kuva-yı Milliye Kumandanlığı tarafından Sivas Kongresi kararlarına dair gönderilen tebligata karşılık yazılacak telgrafta; kararları kabul etmek için yapılan teklifi red veya kabule yanaşılmayarak, kongrenin toplanma gayesinin ve hükümlerini gerektiren sebeplerin bildirilerek, Heyeti Milliye'nin aydınlatılması istenmiştir.

Madde 8- Alaşehir Kongresi kararları kabul edilmiş olup, bu kararların muhit ihtiyaca göre tatbik yetkisi Heyeti Merkeziye'ye bırakılmıştır.

Madde 9- Askere çağrılanlar 50 lira bağışta bulduklarının da, o defaya mahsus üç ay affedileceklerdir. Ancak daha sonra Heyeti Merkeziye'nin aldığı kararla bu

³¹ Türkeş, a.g.e., ss.329-331.

*miktar 200 liraya çıkartılır, daha önce 50 lira verenlerden üç ay sonra bedel vereceklerden 150 lira alınmasına karar verilmiştir*³².

Heyeti Merkeziye'nin oluşumunu gösteren kongre kararlarının eki olan 5 maddeden birincisinde; Heyeti Merkeziye'ye üye gönderecek 38 kaza ve nahiyenin ismi sayılıdır. Ünal Türkeş'e göre Heyeti Merkeziye'nin bu şekilde oluşumuna Muğla delegeleri karşı çıkarak, illerin kendilerine bağlı köy ve kazalardan sorumlu olmalarını ve bundan sonra müteselsilen illerin Nazilli Heyeti Merkeziyesi'ne bağlanmalarını savunmuşlardır. Bunda da Muğla'ya bağlı bazı köy ve kazaların Nazilli'ye çok yakın olması etkili olmuştur³³.

Merkezi Heyetin ilçelere kadar örgütlenmiş Heyeti Milliyelerden gönderilecek birer üyeden oluşması, kararların halka mal edilmesi demektir. Bu sayede tüm Heyeti Milliyeler bir çatı altında toplanarak, aralarında sıkı ilişki kurmaları sağlanacaktı. İstek ve sıkıntılar, durum hakkındaki değerlendirmeler çok daha sağlıklı yürütülebilecekti. Heyeti Merkeziye'de alınan kararlar Milli Heyetlerin temsilcileri tarafından bölgelerine iletilebilecek, hatta her delege bir bakıma alınan kararların bölgesinde takipçisi olacaktı. Sonuçta kararlar çok daha hızlı ve çok daha başarılı alınıp uygulanabilecekti.

Heyeti Merkeziye'nin çoğunluğa göre karar alması ve kararların her yerde geçerli olması, Heyete üstün bir emretme yetkisi ve sorumluluğu yüklemekte idi. I. Nazilli Kongresinde oluşturulan yedi encümenin çalışma ve fikirlerinin aynen kabul edilmesi, artık bu encümenlerin faaliyetlerinin belli bir düzen içerisinde uygulandığını göstermekteydi.

8. Madde de yer alan Alaşehir Kongresinin kararlarının kabul edilmesinin ve çevrenin özelliklerine göre nasıl uygulanacağını Heyeti Merkeziye'ce saptanacağını belirtilmesinin en önemli sonucu, Alaşehir Kongresindeki Umumi Seferberlik ilanının bu yörede de geçerli olmasıdır³⁴.

Kongre'nin vermek zorunda olduğu en önemli karar, Sivas Kongresi ve daha sonraki gelişmeler konusunda nasıl hareket edileceği olmuştur. 13 Ağustos 1919'da Denizli'den Sivas Kongresi'ne katılmak üzere üç delege istenmesi üzerine, Denizli Heyeti Milliyesi Belevli Baş Agazade Yusuf Bey, Küçük Agazade Ali Necip Bey ile Dalamanlızade Mehmet Şükrü Beyleri murahhas seçerek, Alaşehir Kongresine gidecek

³² Dayı, **a.g.e.**, ss.89-91.

³³ Çanlı ve Türkeş, **a.g.e.**, s.18.

³⁴ Tekeli ve İlkin, **a.g.m.**, s.117.

murahhaslarla yolcu etmişti³⁵. Alaşehir Kongresi ise Sivas Kongresi'ni bir eşdeğer Kongre olarak gördüğünden, Alaşehir'in Hâkim Macit Bey'le temsilini yeterli bulmuştu. Alaşehir Kongresi Başkanı Hacim Muhittin Bey'inde, Sivas Kongresine çektiği telgrafta, kurulacak Encüman-i Müdiranı, Heyeti Temsiliye ile eşdeğer bulduğu ve Sivas Kongresi ile kurulacak ilişkiyi eşitler arası bir işbirliği olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır³⁶. Alaşehir Kongresinde yaptığı konuşmada İbrahim Bey “*Sivas'taki Kongrenin ne gibi esas üzerine içtima ve ne gibi müzakerat cereyan ettiğini bilmiyorum, oda bizim gibi mahallidir. Binaenaleyh onlarla anlaşmak lüzumu bendeniz için yoktur...*” demekte idi³⁷. Bu durum Alaşehir Kongresinin, Sivas Kongresi hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığını göstermektedir. II. Nazilli Kongresinde de durum çok farklı değildir. 23. Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey, Sivas Kongresi Kararlarını II. Nazilli Kongresine bildirerek, İstanbul ile ilişkinin kesilmesini istemiştir³⁸. Bu durum karşısında alınacak vaziyeti belirlemek için kongrenin oluşturduğu siyasal encümen, kongreye “*Husus-ı Mezkûr hakkında hala lazım gelen malumatı haiz olmadığımızdan ve meselenin derkar olan ehemmiyetine binaen şimdilik ittihaz-ı karar için hiçbir teklifte bulunmamayı*” kararlaştırmıştı. Kongrede Nazilli Heyeti Merkeziye'since “*red veya kabulü muntazaman olmamak üzere Heyeti Milliye'yi tenvir etmek talebini havi bir telgraf çekilmesine*” karar verilmişti. II. Nazilli Kongresinin böyle ihtiyatlı bir tutum izlemesinde Hürriyet ve İtilafçıların faaliyetlerinin etkisi kadar, mevcut siyasi durumun belirsizliği de etkili olmuştur. Bu belirsiz dönem de Balıkesir Kongresinin İstanbul'a müzakerede bulunmak üzere bir heyet göndermesi, Alaşehir'in ise kararsız tutumu da bunu göstermektedir³⁹.

Muğla'da ise durum biraz farklıdır. Delegeler II. Nazilli Kongresine katılmadan önce 17 Eylül'de, Mutasarrıf Serfıceli Hilmi Bey'in tertiplemediği bir toplantıya katıldılar. Hilmi Bey, Alaşehir ve Havalisi Komutanı Albay Ömer Lütfi Bey'in tebligatını benimsemiş olarak, Mutasarrıflık binasının da topladığı kalabalığa; İstanbul'un iflas ettiğini, İstanbul ile ilişkilerin kesilmesini, Sivas Kongresi kararlarının kabul edilip Mustafa Kemal Paşa ile birleşmesi yönünde önemli açıklamalar yapmıştı⁴⁰. Bu fikirlerle II. Nazilli Kongresine katılan Muğla delegelerine karşı, Nazilli'deki

³⁵ Tütenk, a.g.e., s.33.

³⁶ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.207.

³⁷ Hacim Muhittin Çarıklı, **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklının Kuva-yı Milliye Hatıraları, (1919-1920)**, Ankara Üniv. Basm., Ankara 1967, ss.179-180.

³⁸ Gökbel, a.g.e., s.300.

³⁹ Tekeli ve İlkin, a.g.m., s.120.

⁴⁰ Türkeş, a.g.e., s.331.

delegelerin tereddüt içinde olmaları, fikir ayrılığını kaçınılmaz kılmıştı. Nitekim II. Nazilli Kongresinden sonra Muğla, Nazilli ile ilişkilerini tamamen kesmemekle beraber, Sivas ile ilişkileri geliştirmeye daha çok önem verecektir⁴¹.

Kongrede Heyeti Merkeziye'nin "*Suret-i Teşkilinin*" esaslarına şu şekilde yer verilmişti:

"Madde 1- Nazilli, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya, Muğla, Milas, Çine, Karacasu, Bozdağ, Çal, Tavas, Karaağaç, Dinar, Çivril, Sarayköy, Buldan, Sandıklı, Uluborlu, Yalvaç, Eğridir, Tefenni, Elmalı, Turgut, Kaş, Honaz, Güney/Günay, Kadıköy, Bademiye, Kuyucak, Apa, Atça, Yenipazar, Balyanbolu, Sultanhisar, Keles, Dalama, il, kasaba ve nahiyelerin ve daha sonra bunlara ilave edilecek bölgelerin sorumluluğunu alacak şimdilik Nazilli'de, eğer icap ederse başka yerde olmak üzere Heyeti Merkeziye teşkil edilmiştir.

Madde 2- Daha önce merkeziyeti kabul edilen Nazilli Heyeti Milliyesi, bütün idari ve siyasi görevlerini devam ettirecek, taşradaki milli şubelerle irtibatı sağlayıp, Heyeti Merkeziye azalarını davet edecektir. Heyeti Merkeziye üyeleri 1919 Ekim ayı başında toplanacak, çoğunluk üyelerin kararıyla kararı verecek, oy çoğunluğu sağlanamayıp beraberlik söz konusu olduğunda, başkanın bulunduğu tarafın kararı kabul edilecektir. Heyeti Merkeziye kurulduğu andan itibaren gerekli gördüğü Encümenleri teşkil edebilecektir.

Madde 3- Heyeti Merkeziye'nin azaları, kazaların Umumi Heyetlerinin en azından üçte ikisi tarafından seçilip, yine bu üçte ikisinin iznini gösterir bir belge ile merkeze gönderilecektir.

Madde 4- Heyeti Merkeziye'nin Reisi, azalar arasından seçildiği gibi ayrıca kâtiplerde tespit edilecektir. Bunların maaşı seçildikleri bölgelerce uygun görülecek miktarda tespit edilecektir.

Madde 5- Heyeti Merkeziye gerekli görürse, kadrosunu kendisinin tespit edeceği süvari ve piyadeden meydana gelen bir inzibat kuvveti

⁴¹ Çanlı ve Türkeş, a.g.e., s.18.

bulundurabilecektir. Hatta taşra Heyeti Milliyeleri de lüzumlu görürlerse aynı teşkilatı kurma hakkına sahiptirler⁴².”

Nazilli Heyeti Merkeziyezi, kapsamı alanındaki Heyeti Milliyelerin bulunduğu 32 il ve ilçe ve nahiyelerden gelecek birer kişiden oluşturulacaktı. Gerekliği takdirde bu listeye başka il, ilçe ve nahiyeler dahil edilebilecekti. Heyeti Merkeziye kurulduğu andan itibaren gerekli gördüğü Encümenleri teşkil edebileceğinin kabul edilmiş olması, Heyeti Merkeziye'nin ağırlığının oldukça belirginleştiğini göstermektedir. Merkezi Heyet 8. Madde ile adeta Hükümetin bazı yetkilerini açıktan üzerine almakta idi. Gerekli görüldüğünde kadrosunun kendisinin oluşturacağı süvari ve piyadeden mürekkep inzibat kuvveti bulundurabilmesi, kongrenin bölgede lüzumuna inandığı şeyi, uygun gördüğü şekilde yapma gücünü göstermektedir. Aynı teşkilatın taşrada da kurabileceğinin belirtilmesi ise, bölgede yetkisini de açık şekilde kullanabildiğini göstermektedir. Dikkat çeken bir diğer konu da alınacak kararlarda ve Heyeti Merkeziye'nin azalarının seçiminde oy çoğunluğunun sağlanmasının esas alınmasıdır. Bu suretle alınan kararlara millet ortak edilmekte ve seçilecek azaların toplumun itimadını en fazla kazanan kişilerden oluşmasının sağlanması amaçlanmaktaydı.

Kongrenin kabul ettiği karkaralara göre Heyeti Merkeziye'nin görevleri şunlardı:

“Madde 1- Heyeti Merkeziye cephe ve cephe gerisi hizmetlerinde aracı olup, vatanın kurtuluşu için mühim vazifeler üstlenmişti.

Madde 2- Ayni ve nakdi bağışların toplanması ve haberleşmenin sağlanması, mücahit reislerinin görevlerinin önemlerinden dolayı, onlar tarafından değil de Heyeti Merkeziye tarafından yapılacaktır.

Madde 3- Cephelerin levazım ve her türlü ihtiyaçları mücahit reislerinin bildirmesi üzerine Heyeti Merkeziye tarafından derhal temin edilip gönderilecektir.

Madde 4- Heyeti Merkeziye askeri konularda mücahit reislerine asla müdahale etmeyecektir. Cemiyetin kuruluş maksadı ve amacı Yunan işgaline karşı koymak ve onları topraklarımızdan kovmak olduğu için, Yunanlılar topraklarımızdan çekilirken, askeri tedbirler konusunda

⁴² Dayı, a.g.e., s.92-93.

karar alınırken Heyeti Merkeziye ile Kuva-yı Milliye birlikte karar verecektir.

Madde 5- Heyeti Merkeziye genel masrafların karşılanması için, bağışların sancak ve kazalara göre tespiti, duruma göre azaltılması veya çoğaltılması sonucu alınan kararların gerekli yerlere bildirilmesiyle görevliydi. Cephenin masraflarını ve diğer ihtiyaçların aynı ve nakdi bağışlarıyla karşılayan sancak ve kazalara ait hususi cetvelleri inceleyip, bağışta bulunmayan kaza ve sancaklardan dolayı yükleri artan diğer mahallelerin mükellefiyetini azaltabilecektir.

Madde 6- Her ayın sonunda sancaklar gelirlerini ve masraflarını gösterir bir cetvel hazırlayıp, Heyeti Merkeziye'ye göndereceklerdir. Hatta sancak ve kazalar kendilerine bağlı köylerden temin edeceği cetvelleri düzenlenip, yine merkezlere gönderecektir⁴³.”

Heyeti Merkeziye'nin görevi cephe ve cephe gerisindeki hizmetlerin düzenli bir şekilde yürütülmesi, bağışların toplanması, haberleşmenin aksamadan sağlanması şeklinde belirlenmişti. Cephenin her türlü ihtiyaçları mücahit reisleri tarafından bildirilmesi üzerine heyetçe karşılanarak, mücadele önderlerinin tüm enerjisinin düşmana karşı kullanılması hedeflenmiştir. Askeri konular, alınacak tedbir ve yapılacak askeri harekâtlar, Heyeti Merkeziye'nin çalışma sahası dışında olup, asla müdahil olunmayacaktı. Çalışma alanının bu şekilde belirlenmesi, ilerde yaşanabilecek sorunlara daha başta tedbir alınmış olması bakımından oldukça önemlidir. Bağışların sancak ve kazalara göre tespiti, duruma göre azaltılıp çoğaltılabilmesi Heyeti Merkeziye'nin en önemli görevlerindendir. Heyeti Merkeziye adaletin sağlanması amacıyla, cephe masrafları için sancak ve kazalardan sağlanacak bağışları duruma göre ayarlayabilecekti. Her ay sonunda sancak ve kazaların hatta bağlı köylerin gelir ve gider cetvellerini Heyeti Merkeziye'ye göndermeleri zorunlu idi. Bu durum sürekli bir oto kontrol açısından ve duruma göre yükümlülüklerin azaltılıp, çoğaltılması açısından oldukça önemlidir. Görüldüğü gibi Heyeti Merkeziye, cephe ihtiyaçlarının tam olarak giderilmesi ve cephe gerisinde düzen ve adaletin sağlanması için mühim vazifeler üstlenmiştir.

⁴³ Dayı, a.g.e., s.95-96.

Siyasi encümen ise, Yunan işgaline karşı sürdürülen silahlı mücadelenin meşrutiyeti üzerinde durduktan sonra, Yunanlılar yurdumuzdan tamamen çekilinceye kadar silahların bırakılmamasına karar verdi. Alaşehir Kongresi toplandığındaki durumla şimdi ki durum arasında çok fark olmadığından hareketle, cephede taarruza geçilmeden savunmada kalınması istemekteydi. Siyasi encümenin bu şekilde karar almasında, Batı Anadolu’da inceleme yapan Amiral A.L. Bristol Heyetinin incelemelerin olumlu sonuçlar doğuracağına olan güven etkili olsa gerektir. Siyasi encümen mazbatasında ele alınan bir diğer konu da; İstanbul hükümetinin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmemesi nedeniyle, hükümet değişinceye kadar İstanbul ile ilişkilerin kesilmesidir. Ayrıca Sivas kongresi kararlarının kabulü hakkında teklifin incelendiği fakat bu önemli durumlar hakkında yeterli bilgi olmadığından, bu durum hakkında ki karar, Heyeti Umumiye’ye bırakılmıştı⁴⁴.

C- ÜÇÜNCÜ NAZILLİ KONGRESİ

I. Nazilli Kongresinin 12. maddesine göre, her ayın ilk günlerinde kongre toplanmasına karar verilmişti. Ancak üçüncü kez kongrenin toplanmasının asıl sebebi, Alaşehir Kongresinin 14. maddesine karar verilip, II. Nazilli Kongresinin 3. maddesinde kabul edilerek kurulan “*Nazilli Heyeti Milliye-i Merkeziyesinin*” ilk toplantısını yapmasıdır. Zaten alınan karara göre, Heyeti Merkeziye üyeleri 1 Ekim 1919’da Nazilli’de toplanacaklardı.

Nazilli Heyeti Milliyesinin yaptığı davet üzerine, 57. Tümenin coğrafi bölgesini teşkil eden Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Muğla, Antalya, Isparta illeri, İzmir’in Kuşadası ve Ödemiş kazalarından birer delegelerin katılması neticesinde III. Nazilli Kongresi 6 Ekim 1919’da Nazilli’de toplandı⁴⁵.

II. Nazilli Kongresi’nde Heyeti Merkeziye’ye katılması öngörülen, 38 yerleşim temsilcilerinden katıldığı tespit edilenler şunlardır⁴⁶:

Acıbadem-Garbi Karaağaç Nahiyesi (Denizli) : Kamil Bey

Atça (Nazilli Kazası): Cemal Bey

Buldan Kazası (Denizli): Osman Bey

⁴⁴ Tekeli ve İlkin, **a.g.m.**, s.137.

⁴⁵ Dayı, **a.g.e.**, s.103.

⁴⁶ Dayı, **a.g.e.**, s.104.

Denizli (Merkez): Mehmet Bey

Dinar Kazası (Afyon): Ali Rıza

Honaz Merkez Kaza Nahiyesi (Denizli): Ahmed Ziya

Tavas Kazası Nahiyesi (Denizli): Hacı Sadık

Karacasu Kazası (Aydın): Tahsin Hulki

Nazilli Kazası (Aydın): Ömer Lütfi

Sarayköy Kazası (Denizli): Mustafa Nazmi ve Mustafa Beyler

Sultanhisar Nazilli Kazası (Aydın): Ali Zühtü

Tavas Kazası (Denizli): Mehmet Bey

III. Nazilli Kongresinin yapıldığı tarihlerde Nazilli’de bulunan Muğla delegelerinden hangilerinin II. Nazilli Kongresi sonrasında döndüğünü bilememekle beraber, Belediye Başkanı Ragıp Bey ve Mutasarrıf Hilmi Bey’in Ekim sonuna kadar Nazilli’de olmalarından hareketle, III. Nazilli Kongrelerine katılmış olmaları muhakkaktır⁴⁷. Esin Dayı konu ile ilgili araştırmasında, III. Nazilli Kongresi’ne katılan yukarıda belirttiğimiz 12 temsilciye yer verildikten sonra, Sami Kutluğ Bey’in o tarihte tuttuğu notlara dayanarak, 49 kişilik Heyeti Merkeziye üyelerine yer vermiştir⁴⁸. Bu ilk toplantıya Honaz temsilcisi Ahmet Ziya Efendi, Heyeti Merkeziye Reisi seçilmiştir⁴⁹.

III. Nazilli Kongresi’nde Heyeti Merkeziye kendisi için bir iç tüzük yaptı. Bir kongre ya da genel kurul benzeri temsili ve taban seçimine dayalı bir yapılanmaya giden Heyeti Merkeziye, kendi iç işleyişini düzenlerken yasama meclislerinin iç tüzüklerine nazire yaparcasına, bu düzenlemenin adını “*nizamname-i dahili*” olarak belirlemişti. Ayrıca Heyeti Merkeziye’yi kuran II. Nazilli Kongresinin buna ilişkin “*mukarreratının*” 5. maddesinde bu Heyetin “*sureti teşkil*” ve “*vezaifi*” ile ilgili olarak kabul edilen metinden söz edilirken, “*kanun*” deyimini kullanılmıştı⁵⁰.

III. Nazilli Kongresinde kabul edilen örgüt yapısı, Alaşehir kongresiyle kabul edilenden çok, Denizli Heyeti Milliyesi ile bir model şeklinde beliren ve sonra I. Nazilli

⁴⁷ Türkeş, a.g.e., s.333.

⁴⁸ Dayı, a.g.e., ss.110-111.

⁴⁹ TİTE Arş., K:311, G:24, B:24001.

⁵⁰ Günver Güneş, “Milli Mücadelenin Başlarında Heyet-i Milleyeden Heyet-i Merkeziyeye Nazilli’de yerel örgütlenme”, 85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçinde Yeri ve Önemi, Aydın, 31 Mart 2006, s.50.

Kongresi ile Nazilli ve Muğla'da yaygınlaştırılan örgüt yapısına benzemektedir. Burada “*Hareketi Milliye Reddi-i İlhak Aydın ve Havalisi Heyeti Merkeziyesi*” içinden, seçimle bir riyaset ve 6 encümen oluşturuldu. Encümenler; maliye, levazım, nakliyat, sıhhiye, teşkilat, istihbarat ve teftişat adlarını almaktaydı. Bu örgüt şemasında güçlü bir reis yoktur. Kuvvet encümenler ile Heyeti Merkeziye genel kurulunda toplandı. Encümenler riyasetin değil, temsili bir kurul olarak Heyeti Merkeziye'nin emrinde olması kabul edildi. Encümen Reisleri, Şube Müdürleri ve Azaları da Heyeti Merkeziye üyeleri arasından ve bunlar tarafından yapılan seçimle göreve gelmekte idi⁵¹.

III. Nazilli Kongresi tarafından kabul edilen Heyeti Merkeziye “*Nizamname-i Dahilisi*” oldukça ayrıntılı düzenleme ve güvenceler getirdi. Heyeti Merkeziye'nin gizli oyla seçimi (Madde 3), üyelerin oy ve ifade serbestliği (madde 6), müzakerelerin sağlıklı yürütülmesi ve bunu ihlal edenlerin müzakerede hariç tutulması (madde 5), ciddi hataları görülen üyelerin kademeli şekilde ihraçları (madde 10), encümenler arasında işbirliği ve yardımlaşma (madde 12), encümen Reislerinin izinleri için Heyeti Merkeziye Reisinin izninin alınması (madde 16), her azanın meşru sebeplerle istifa edebilmesi (madde 17) ve encümenlerin nizamnamedeki kararlara harfiyen riayeti (madde 18) gibi pek çok önemli karar alındı⁵².

Her encümen için ayrı bir nizamname kabul edildi. Bu encümenler Heyeti Merkeziye emrinde çalıştı. Maliye encümeni, Harekatı Milliye'nin gelir ve giderlerini düzen altına almak; İstihbarat Encümeni, bilgi toplamama iç ve dış kamuoyu oluşturma ve Heyeti Merkeziye'nin siyasal amaçlı ve basına verilecek yazılarını hazırlama; Teşkilat encümeni, cepheye efradın toplanması, kaydının tutulması ve sevkiyatı, binek ve taşıma hayvanlarının sağlanması; Teftiş Encümeni Heyeti Merkeziye şubelerinin ve Heyeti Milliye'nin faaliyetlerinin nizamnamelere uygunluğu ve su-i istimal yapıp yapılmadığının denetlenmesi; Levazım encümeni, cephedeki efradın ve hayvanların beslenmesi, silah, cephan ve elbisenin sağlanması, demir yolu ve cephenin yakıt ihtiyacının temini ve ulaşım olanaklarının sağlanması; Sıhhiye encümeni cephe ve gerisindeki Kuva-yı Milliye'nin sağlığının korunması, baytarlık hizmetleri vermesi, hastanelerin teftiş işlevlerini yüklenmekteydi.

Risale içinde yer alan önemli bir diğer nizamname de gençlik yurdu nizamnamesidir. Bunlar Heyeti Milliyelerde mahalle düzeye inerek kurulacaktır. Bunlar

⁵¹ Bülent Tanör, *Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, İstanbul 1992 s.159.

⁵² Tekeli ve İlkin, *a.g.m.*, ss.138-140.

rehberlik edebilecek bir belde ileri geleninin fahri rehberliği altında faaliyet göstererek, Türk ve Müslüman gençlerini fikren ve bedenen geliştirmeyi amaçlamaktaydı. Gençlik yurdu üyelerinin tezahüratı milliye de bulunmak için, mitingler protestolar düzenlemesi Heyeti Milliyelerin izniyle olacaktı⁵³.

Devletin örgütlü kurumları ile yürütülebilecek işlerin, bu dönemde Batı Anadolu'da başarılı şekilde gerçekleştirilmiş olması oldukça önemlidir. Cephenin ihtiyaç duyduğu her türlü gereksinimin ne şekil ve surette temin edileceği, cephe gerisinde ise düzenin sağlanmasından, yükümlülüklerin yerine getirilmesine kimlerin sorumlu olacağı ve uygulanacak yöntemler hakkında Heyet-i milliye nizamnamesi bize oldukça önemli bilgiler vermektedir⁵⁴.

D- NAZILLI VE SIVAS İLİŞKİSİ

Sivas Kongresinin toplandığı tarihten önce, I. Nazilli Kongresi toplantısını yaparak bir takım kararlar almıştı. Nazilli Kongresi'nin hatta Alaşehir Kongresinin esaslarını kabul etmiş kişiler, Sivas Kongresine katılacaklardı. Sivas Kongresinde Batı Anadolu'yu temsil eden delegeler şunlardı:

Başaağzade Yusuf Bey (Denizli)

Küçük Ağazade Necip Ali Bey (Denizli)

Hakkı Behiç Bey (Denizli)

Macit Bey (Alaşehir)

*Rauf Bey (Alaşehir)*⁵⁵

Miralay Mehmet Arif Bey hatıralarında, Sivas Kongresine Aydın vilayetinin Denizli ilinden Başaağzade Yusuf Bey, Küçük Ağazade Necip Ali Bey, Dalhanlı Ağazade Mehmet şükrü Bey, Hakkı Behiç Bey ve Manisa ilini temsilen İbrahim Sürayya Bey'in katıldıkları yazmaktadır⁵⁶.

Milli mücadele içinde faal olarak yer alan Asaf Gökbel'de, Aydın ilini temsilen Sivas Kongresine katılım olup olmadığını bilmediğini, incelediği Nazilli Heyeti Merkeziye dosyalarında da bu konu ile ilgili bir belgeye rastlamadığını belirtmesine

⁵³ Tekeli ve İlkin, **a.g.m.**, ss.123-124.

⁵⁴ Dayı, **a.g.e.**, s.113 vd.

⁵⁵ **TİH**, C.2, K.2, s.349.

⁵⁶ Mehmet Arif, **Anadolu İnkılâbı Milli Mücadele Anıları**, İstanbul 1987, ss. 30-31.

karşı⁵⁷; bir başka ifadeye göre Hacı Süleyman Efendi, Rauf Bey'in aracılığıyla Sivas'a çağrılarak, Kongreye Nazilli'yi temsilen katılmıştı⁵⁸.

Tutanaklarda cephelerle ilgili yapılan bir görüşmede Reis Paşa'nın,⁵⁹ “*beyler burada Nazilli cephesi murahaslarıdır, o cephe ile de alakadar olursunuz*” şeklindeki ifadesinden de, kongrede Aydın, Nazilli'den üstelik birden fazla temsilcinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kongrede Batı Anadolu ile ilgili uzun görüşmeler yapıldı. Görüşmelerin sonucu 11 Eylül 1919'da yayınlanan beyannamenin 3. maddesine şu şekilde yansdı⁶⁰: “*Memalik-i Osmaniye'nin herhangi bir cüzine karşı vaki olacak müdahale ve işgale bilhassa vatanımız dahilinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâta karşı Aydın, Manisa ve Balıkesir cephelerindeki mücaheda-tı milliyede olduğu gibi müttehiden müdafaa ve mukavemet esası meşru kabul edilmiştir.*” Bu ifade ile batıdaki Milli Mücadele örnek olarak gösterilmektedir. Buna karşı kongreler bölümünde de değinildiği gibi, Batı Anadolu'da fikri mücadelenin veya fiili mücadelenin liderliğini yapan kişilerin, ilk zamanlar gerek sadece adını duydukları Mustafa Kemal Paşa, gerekse Doğu Anadolu'da yapılan kongreler hakkında yeterli bilgilerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Sivas Kongresi'nin 11 Eylül günkü toplantısında, 16 kişilik Heyet-i Temsiliyenin altısının Batı Anadolu ve Orta Anadolu'dan seçilmesine karar verildi. Bu kişiler ve temsil yerleri şöyleydi.

Miralay Vasıf Bey (Karahisar)

Hüsrev Sami Bey (Eskişehir)

Hakkı Behiç Bey (Bursa)

Ömer Mümtaz Bey (Ankara)

Mazhar Müfit Bey (Denizli ve Aydın)

*Ratıpzade Mustafa Efendi (Niğde)*⁶¹

⁵⁷ Gökbel, a.g.e., s.311.

⁵⁸ Borak, a.g.e., s.86.

⁵⁹ Uluğ İğdemir, *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, TTK yay., Ankara 1989, s.73.

⁶⁰ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, TTK yay., Ankara 1999, s.113.

⁶¹ İğdemir, a.g.e., s.103.

Bu suretle batı ile doğudaki Milli Hareketlerin birleştirilmesine, Heyeti Temsiliyenin o bölgelerde tanınmasına ve etkinliğinin arttırılması çalışıldı. Fakat bu kişilerin batıdaki, özellikle Aydın cephesindeki Kuva-yı Milliye hareketini temsil ettikleri söylenemezdi. Çünkü Mazhar Müfit Bey Kongreye Denizli ve Aydın'ı temsilen katılmamıştı. Aydın vilayeti ile yakından uzaktan ilgisi yoktu. Hakkı Behiç Bey ise Bursa'yı değil, Denizli'yi temsilen katılmıştı. Aydın vilayetini temsil eden kişilerin seçilmemiş olması dikkat çekicidir⁶².

12 Ekim 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya Aydın cephesi ile ilgilendiklerini bildirerek, Cemal Paşa'dan bu cepheyi düzene sokması için Refet Bey'in resmi olmadan görevlendirilmesini istedi⁶³. Heyeti Temsiliye'nin bu isteğinin altında yatan asıl sebep ise, Batı Anadolu'yu Heyeti Temsiliye'nin kontrolünde ve tek bir komuta altında toplamak için görevlendirilen Ali Fuat Paşa'nın, 14 Eylül'de Heyeti Temsiliye'den Aydın Kuva-yı Milliyesi için Refet Bey'in gönderilmesini istemesi idi⁶⁴. Heyeti Temsiliye 23 Ekim 1919'da, Refet Bey'in Batı Anadolu'ya giderek, 23. ve 57. Tümenlerin idaresini alarak, Aydın Cephesi Kuva-yı Milliye Komutanlığı görevini üstlenmesine; Ali Fuat Paşa'nın ise Ankara'da Kolordusu başına dönmesine karar verdi⁶⁵.

II ve III. Nazilli Kongrelerinden sonra, Sivas Kongre'si kararlarını tanımakta tereddüt gösteren Nazilli Heyeti Merkeziyesi, çevresinde Muğla, Denizli ve Alaşehir Heyeti Milliyelerinin de tesiri ile, Doğu Anadolu'daki Milli Hareketle birleşmeyi ciddi olarak düşünmeye başladı⁶⁶. Nazilli'deki bu tavır değişikliğinde, Mustafa Kemal Paşa tarafından yürütülen siyaset sonucu Damat Ferit Hükümetinin düşürülerek, Mustafa Kemal Paşa'nın gücünün artması da etkili olmuştu⁶⁷. Nihayet 27 Ekim 1919'da Nazilli Heyeti Merkeziye üyelerinden olan Hacı Süleyman Efendi'nin başkanlığında, Denizli'den Başağazade Yusuf ve Muğla Mutasarrıfı Hilmi Bey görüşme yapmak üzere Sivas'a gönderildi⁶⁸. Nazilli'den Dinar'a giden heyet, Dinar'dan Afyonkarahisar'a,

⁶² Dayı, **a.g.e.**, s.165.

⁶³ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü II**, Ankara 1982, s.164.

⁶⁴ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları I**, İstanbul 1953, ss.197-198.

⁶⁵ Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara 1974, s.31.

⁶⁶ Dayı, **a.g.e.**, s.168.

⁶⁷ Dayı, **a.g.e.**, s.169.

⁶⁸ Mehmet Başaran, "Hacı Süleyman Efendi", Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri, Aydın 2006, s.106.

Afyon'dan Ulukışla'ya ve Ulukışla'dan Niğde ve Kayseri yolu ile 13 Kasım'da Sivas'a ulaşmıştı⁶⁹.

Nazilli Heyeti Sivas'a varır varmaz, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmelerde bulundu. Görüşmelerin konusu, Eylül ayından itibaren Sivas Kongresi kararlarını tanıtmakta tereddüt etmelerine sebep olan çelişkilere ve sorunlara cevap aramak, doğudaki milli hareketi ve Mustafa Kemal Paşa'yı yakından tanımak hakkında olmalıydı⁷⁰. Ali Fuat Paşa Heyeti Temsiliye'nin 22 Kasım 1919'da ki toplantısında, *“Demirci Mehmet Efendi bile bize bir heyet gönderdi, ahval ve vaziyete dair malumatımız oldu. Hâlbuki Demirci Efe küçük bir mıntıkada bulunuyor. Onlar ise koca bir vilayetin murahhaslarıdır...”*⁷¹ şeklindeki sözlerinden Nazilli'den gelen heyetten bahsettiği anlaşılmaktadır. Heyetin Batı Anadolu hakkında esaslı bilgi verdiği ve Heyeti Temsiliye'nin Aydın vilayetini temsilen gelen bu heyet vasıtası ile batı ile ilişkilerini kuvvetlendireceği anlaşılmaktadır.

Heyeti Temsiliye'nin 26 Kasım 1919 günkü toplantısında, Demirci Mehmet Efe'nin İzmir'den gönderilen telgrafların çekilmemesi hakkında bir emir vermediği ve Kuva-yı Milliye'nin silah ve cephane ihtiyacı olduğu, İngilizlerin kontrolünde olan Afyon Karahisar'daki cephanenin ele geçirilmesi işinin 12. Kolordu'ya ve Efe'ye yazılması görüşülmüştü. Ayrıca Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Bey'in tutuklanması veya yargılanması hakkında, İstanbul Hükümeti'nin bir isteği olmalı ki Reis Paşa; *“Mutasarrıfın tahtı mahkemeye alınmasını gerektiren durumdan haberleri olmadığını”* belirtmiş ve *“Hilmi Bey hakkında hiçbir malumatımız yoktur. Oradaki Kuva-yı Milliye bunu gösterdi. Kuva-yı Milliye'nin gönderdiği bir murahhası gayri malum ve garı muayyen esbattan dolayı reddetmemiz olmaz. Binaenaleyh tahtı muhakemeye alınması icap ediyorsa, hükümeti bundan menedecek kuvvet yoktur”*⁷² şeklindeki sözlerinden, Hilmi Bey'in Heyeti Temsiliye gündeminde bir süre daha kaldığını göstermektedir⁷³. Heyeti Temsiliye 2 Aralık 1919'da, Yunanlılar tarafından taarruza maruz kalan Aydın Cephesine büyük ölçüde silah ve cephane yardımı yapılmasını, 12 Kolordu Komutanı Fahrettin Bey ve Albay Rafet Bey'e yazarak, bu durumun Demirci Mehmet Efe'ye

⁶⁹ Mehmet Başaran, Nazilli Kongrelerinin Sivas Kongresi ile Birleşme Yolculuğu, **85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçinde Yeri ve Önemi**, Aydın, 31 Mart 2006, ss.80-83.

⁷⁰ Dayı, **a.g.e.**, s.169.

⁷¹ İğdemir, **“Heyeti Temsiliye...”**, s.85.

⁷² İğdemir, **a.g.e.**, s.111.

⁷³ İğdemir, **a.g.e.**, s.112.

bildirilmesine karar vermişti⁷⁴. Heyeti Temsiliye nezdinde bu görüşmeler yapılırken, Aydın Cephesi'nde çok önemli bir gelişme oldu. Nazilli Heyeti Merkeziyesi Sivas Kongresi kararlarını, Sivas'a gönderdikleri heyet henüz geri dönmeden, 3 Aralık 1919'da kabul etti. Bu karar Demirci Mehmet Efe'nin 6 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşaya gönderdiği şu telgraftan anlaşılmaktadır:

*“Sivas'ta Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
3 Aralık 1919'da Sivas Kongresi mukarreratının bizlerce kabil-i tatbik ve icra olan aksamı Nazilli Kongresince kabul edilmiştir. Ancak bu cihetin hususiyet ve istisnaiyet-i cihetle Nazilli Kongresi mukarreratına dahi riayet edilecek Antalya'dan da... bura Heyet-i Merkeziyesinde bir aza bulundurulması cihetiyle ve Sivas ihtiyacatı için pek azim menfaat temin eyleyeceğinden tayin edilen azanın sürat-i mümkün ile gönderilmesi icap edenlere emir ve irade buyrulmasını rica ederim efendim⁷⁵.”*

Böylece Nazilli Kongresi'nin 3 Aralık 1919'da, Sivas Kongresinin kendilerince uygun ve tatbik edilebilir kısımlarını kabul ettiği görülmektedir. Fakat Aralık 1919 Nazilli Kongresinin toplandığına dair bir kayıta rastlanmadığından, Kongreden kasıt Nazilli Heyeti Merkeziyesi ve onun yaptığı toplantı olsa gerektir.

3 Aralık 1919'da Sivas Kongresi kararlarını kabul eden Nazilli Heyeti Merkeziyesi, aynı zamanda Heyet-i Temsiliye'nin varlığını kabul ederek, onun hâkimiyetini tanınmış oluyordu⁷⁶. Sivas Kongresi kararlarını kabul eden her Heyeti Milliye gibi Nazilli Heyeti Merkeziyesi'de, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi haline geliyordu⁷⁷.

Nazilli'de Heyeti Temsiliye kuruluşu hakkında, Mevki Komutanı Servet'ten; 20 Kolordu Komutanı ve Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen 24 Ocak-3 Şubat 1920 tarihli yazılardan, ilk teşebbüsün Ocak ayında başladığı çıkartılabilir. Çünkü 3 Ocak 1920'de Heyeti Umumiyece, Heyeti Merkeziye'nin alacağı şekil ve idaresi hakkında çoğunlukla kabul edilen, 4 maddelik kararlar ile konuya açıklık getirilmişti. İlgili kararlar şöyledir:

⁷⁴ Baykal, a.g.e., s.68.

⁷⁵ Dayı, a.g.e., s.174.

⁷⁶ Dayı, a.g.e., s.175.

⁷⁷ Tunaya, a.g.e., s.502.

“3.1.35’de Heyeti Umumiyyece Heyeti Merkeziye’nin Şekil ve İdaresi Hususunda Müttefikân İttihaz Olunan Mukarrerat:

Madde 1: Nazilli Kongresi kararları ile kurulan Aydın ve Havalisi Harekât-ı Milliye Redd-i İlhak Heyeti Merkeziyesi ve ona bağlı bütün Heyeti Milliyeler, Sivas Kongresi kararlarını kabul etmiştir.

Madde 2: Cephe harekâtı dolayısıyla ve Sivas Heyeti Temsiliyesi’nin de kabul ettiği gibi, Nazilli Kongresi kararlarına göre kurulmuş olan Heyeti Merkeziye, eskisi gibi faaliyetine devam edecek; heyet, bundan sonra Aydın Cenub Mıntıkası Heyeti Merkeziyesi adını taşıyacaktır.

Madde 3: Aydın Cenub Mıntıkası Heyeti Merkeziyesi, Sivas Kongresi kararlarına göre kurularak Aydın ve Havalisi Harekât-ı Milliyesi’ne katılan ve ihtiyaca göre bundan sonra katılacak olan bütün Heyeti Merkeziye ve İdariyelerinin cephe harekâtı ve idaresi itibarıyla aracısız ve bağımsız bir makam ve cephenin ihtiyaçları hakkında Heyeti Merkeziye’nin kararlarına uyacaklardı.

Yalnız Heyeti Merkeziye, kaza idarelerine karşı gerek teftişler ve gerekse tebliğler konusunda, gerekirse Sancak Heyeti Merkeziye ve İdarelerinden aracı olarak yararlanabilirdi.

Madde 4: Her Sancak, merkez kazada dahil olmak üzere, kaza adedince Heyeti Merkeziye’ye delege gönderecektir. Her kazadan bir delege seçilecektir. Bu delegeler, kazalarını temsil ettikleri gibi, tüm sancağı da temsil edebilirler. Heyeti Merkeziye üyelerine zaruri masrafları karşılığı olarak, Heyeti İdarelerce verilecek miktar en fazla 60 liradır.

Cepheye yakın sancakların mevcut bütün nahiyeleri de, kaza delegelerinin haklarına sahip olarak, Heyeti Merkeziye’ye üye gönderebilirler. Ancak, bu görevlerinden dolayı onlara hiçbir ödeme yapılmaz. Yani masrafları para olarak ödenmez⁷⁸.”

Nazilli Heyeti Merkeziyesi, “cephe harekâtı dolayısıyla” tamamen kendini fes edip, Sivas’taki Heyeti Temsiliye’nin emrine girmek istemiyordu. Bölgede savaş devam ettiğinden ve başlangıçtan beri cephe ihtiyaçlarını Heyeti Merkeziyeler temin

⁷⁸ Dayı, a.g.e., ss.175-177.

ettiğinden, Nazilli Heyeti Merkeziyesi sadece bir isim değişikliği ile aynı görevini sürdürmeye devam etmiştir.

II- DENİZLİ OLAYI:

İşgal öncesi başlayan Rum azınlık faaliyetleri, işgal sonrasında da Yunan ordusuna her türlü desteği sağlamak şeklinde devam etmişti. Bir yandan Yunan kuvvetlerinin Sarayköy önlerine kadar ilerleyerek Denizli'yi tehdit etmeleri, diğer yandan ise iç isyanlarla uğraşılırken Denizli'de meydana gelen hadise, bölge halkı üzerinde menfi tesirler bırakmış olmakla beraber düzenli orduya geçilme zorunluluğunu iyice ortaya çıkarmıştır.

Rum azınlığın zararlı faaliyetlerinden ve alınacak tedbirlerden bahseden Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın 1 Eylül tarihli harp telgrafı, Rumların genel tutumu hakkında bilgi vermesi bakımından özetle şöyledir:

“1-Vatanın saadet ve felaketinde insanlık nokta-i nazarından dahi kader ortaklığına mecbur bulunan Ermeni ve Rum vatandaşlarımız, üzüntüyle belirtmek gerekir ki, casusluk ve her çeşit ihanet gibi memleketin savunmasını zayıflatacak hareketlerden geri durmadılar. Binaenaleyh, Müslümanlığa has olan şefkate artık takat bırakmadılar.

2-Bu durum karşısında Anadolu'nun haklı galeyanını durduracak tek çare Hristiyan vatandaşlarımızı surf insani bir his sebebiyle koruma altına almak, bunun için aşağıdaki tedbirleri almak derhal uygulamak lazımdır. Binaenaleyh, bu emri alan mülki makamlar, askeriyenin de her hususta yardımlarını alarak icraata başlamalıdır. Garp cephesi Mıntıkası sayılan Geyve, Bilecik, Bolu, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Denizli, Burdur, Isparta livaları dahilinde bulunan Rum ve Ermeni unsurlarına mensup 20-40 yaş arası olan erkekler istisnasız cephe mıntıkası dışına çıkarılacaktır. Bunlardan hareket edemeyecek derecede sakat ve hasta olanlar istisna edilecektir. Sevk edilenlerin yolculuk sırasında ve vardıkları ikamet yerlerinde can, mal ve ırz güvenlikleri sağlanacak, bu işte mahalli hükümetler ve korumalarına verilecek jandarmalar kesinlikle sorumlu bulunacaklardır. Bu emre

uymayan her kim olursa olsun, suçunun derecesine göre, kanun altında ağır cezaya çarptırılır. Cana ve ırza kastedenler idam olunur.

3-...Afyonkarahisar, Burdur, Isparta ve Denizli livaları dahilindekiler, trenle ve karardan Konya vilayeti dahiline ve Ankara, Konya Vilayetinin ortak sınırları civarına nakledilecektir⁷⁹.”

3 Aralık 1919 tarihinden beri, Denizli’de Mutasarrıf olarak Faik Bey bulunmaktaydı⁸⁰. Demirci Mehmet Efe 1920 Mayıs’ında, ailesini Denizli’ye yerleştirmişti. Ailenin geçimini Denizli Heyeti Milliyesi karşılamaktaydı. Efe’nin ailesi nedeniyle sıkça Denizli’ye gelmesi, yerel yönetim ve kurumlara etkisini duyurmakta gecikmedi. Bu durum yetkilileri ve esnafı oldukça rahatsız etmişti. Ayrıca bu dönemde, Denizli’de bulunan Demirci’nin kızanlarından Kara Ali ve arkadaşları bazı kişilerce soyulmuştu⁸¹. Demirci Mehmet Efe, Mutasarrıfa haber göndererek, suçluların derhal bulunmasını, aksi halde Faik Bey’in Hükümete girmemesini bildirdi. Mutasarrıf’ın durumu Ankara Dahiliye Vekaleti’ne bildirmesi üzerine, Mutasarrıf yeni bir görev verilme üzere Ankara’ya çağırılmıştı. Faik Bey’in 19 Mayıs 1920 tarihinde görevini Tahrirat Kâtibi’ne devrederek Denizli’den ayrılması, Denizli de otorite boşluğu yarattı. Çünkü Demirci Mehmet Efe, Tahrirat Müdürü’nün Mutasarrıf Vekilliğini kabul etmeyerek, o tarihlerde Denizli’den geçen Muğla Mutasarrıfı Müştak Lütfi Bey’i Denizli’de alıkoyarak, Mutasarrıf Vekili tayin etmişti⁸². Fakat Denizli olayından iki gün evvel, yani 6 Temmuz 1920 günü Müştak Bey’de Denizli’den ayrılarak Muğla’ya gitmişti. Ağır Ceza Reisi Kahraman Seyfi Bey Mutasarrıf Vekili olarak görev yapmaya başlamıştı⁸³.

Yunan işgalinin yayılmasına karşı Aydın, Umurlu, Köşk, Sultanhisar, Atça ve Nazilli Rumları lüzumlu bir tedbir olarak Denizli’ye nakledilmişti. Bunlardan başka Balyanbolu, Ödemiş köyleri ve Nazilli’den de bir kısım Türk muhacirleri Denizliye gelmişti. 24 Haziran 1920 tarihinde Muğla Kuva-yı Milliye Riyasetine gönderilen bir telgrafta bu durumdan şu şekilde bahsedilmiştir: “...24 Haziran tarihinde öğleleyin Nazilli’de Yunan geliyor şayiası zuhur etmesine mebni herkes trenlere hücum etmiş

⁷⁹ Köstüklü, **a.g.e.**, ss.177-178.

⁸⁰ Aydın, **a.g.e.**, s.330.

⁸¹ Bayram Bayraktar, “Milli Mücadelede Denizli Olayı”, **AAMD**, C:VIII, Kasım 1991, S.22, s.145.

⁸² Aydın, **a.g.e.**, s.331.

⁸³ Sındırgılı Süreyya, **Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe**, İstanbul 1955, s.27.

kaçabilen Denizli'ye kapağı atmış mütemadiyen hicret varmış burada Nazillinin düşmana geçtiğine dair hiçbir malumat yoktur⁸⁴”.

Denizli'de yaşanan bu izdiham karşısında Denizli Mevki Komutanı Albay Tevfik Bey, asayişin muhafazası için Albay M. Şefik Bey'den halk adına bir milis jandarma kuvveti teşkiline izin verilmesini istedi. 5 Temmuz 1920 tarihinde ise, Denizli Milli Heyet Başkanı Müftü Ahmet Hulusi Efendi telgraf makinesi başında Efe'ye hitaben şunları söylemişti; *“Denizli de Rumlar önemli bir çoğunluk teşkil ediyor. Geçen sene Müslümanlar aleyhine Yunanlılarla cinayetler işlemişlerdi. Bu durumda Denizli'de kalan Müslümanların hayatı ve cephe kuvveti tehlikede kalacaktır. Hiç olmazsa erkeklerinin Denizli'den kaldırılarak dahile sevk edilmesini Müslüman halk adına rica ederim...”* Müftü Ahmet Hulusi Efendi ayrıca, Denizli Milli Heyeti'nin Başkanı olmasından dolayı, muhalif bazı kişilerin düşmanlığını üzerine çektiğinden, Tavas'a gitmek için Demir Mehmet Efe'den izin istemişti⁸⁵.

Denizli'de toplanan Rumların mevcudu, Denizli'deki Müslümanlara ve Sarayköy'deki az olan kuvvetimizin mevcuduna göre dikkate alınacak bir çoğunlukta idi. Ayrıca yaklaşan Yunan işgaline karşı Denizli halkı da göç hareketine başlamıştı⁸⁶.

Şehirde tam bir kargaşanın hüküm sürdüğü bu günlerde, Albay Şefik Bey'in yaklaşımlarına göre; ordunun Sarayköy yönünde çekildiği zamanda, Denizli'de Hürriyet ve İtilaf Partisi kurucularından olan H. G. ile N.'in önderliğinde, belediye binasında atılmış kişiden oluşan bir kurulca toplantı yapılmıştı. Bu toplantıya başta Belediye Başkanı olmak üzere aydın ve esnaftan oluşan kişiler katılmış ve görüşmelerde Ankara Hükümeti'nin Denizli için bir şey yapamayacağı, İstanbul'un olaya seyirci kalacağı gibi konular tartışılmıştı. Bir görüş olarak, İtalya'nın himayesini tanıma fikrinin de değerlendirildiği toplantıda, şehrin terk edilmemesi hakkında karar alınmıştı. Bunu gerçekleştirmek amacıyla, Hakim Kahraman Seyfi Bey'in başkanlığında *“Göç Etmeyeceklerin Haklarını Koruma Derneği”* adı altında bir dernek kurulmuştu⁸⁷.

⁸⁴Telgrafın devamı ise şöyledir: “Bozgunluk Adagide de başlamış. Cepheye sirayet etmiş. Sarayköyde cephe tutulmak için çalışıyormuş. Nazilli'den Denizli'ye mühimmat nakl oluyormuş. Düşman köyü işgal ettiği yerde Yunan ve İngiliz bayrğı keşide edilmiş. Yunanlılara İngilizler maddaten yardım ediyormuş. İcap ederse Mutasarrıf Müştak Bey'i makine başına çağırır emirlerini telakki ederim.” Bkz. **TİTE Arş.**, K:111, G:21, B:21001.

⁸⁵ Aker, **a.g.e.**, s.454.

⁸⁶ Köstüklü, **a.g.e.**, s.176.

⁸⁷ Aker, **a.g.e.**, ss.472-473.

Bu heyetin başkanlığına Mutasarrıf Vekili Hakim Kahraman Seyfi Efendi, üyelerine ise, Belediye Başkanı Hacı Tevfik, Kara Hacıoğlu Salih, Feyzullah oğlu Ahmet Şırvanoğlu, Nakip Ahmet Ziyat, Saraçoğlu Hacı Salih, Odabaşoğlu Halil, Şırvanoğlu Gıyasi Efendilerle, Jandarma emeklisi Namık Bey getirildiler. Bu Cemiyetin kuruluşu esnasındaki tartışmalarda, Denizli Mutasarrıflığına Vekâlet eden Müştak Bey’i küçük düşürücü sözler edildi. Aynı şekilde Müftü’ye de bir tezkere gönderilerek “*Başının çaresine bak, eğer Yunanlılar gelirse seni elimizle teslim ederiz, buradan gitmeye bak*” şeklinde tehditte bulunuldu. Bu durum karşısında Müştak Bey, Komiser Hamdi Bey ile birlikte 6 Temmuz 1920 günü Muğla’ya gitti. Müftü Ahmet Hulusi Efendi ile birlikte Heyeti Milliye Birinci Şube Müdürü Müftüzade Kazım, Doktor Müftü (Müftüler) ve Polis Komiseri İbrahim Beylerde aynı gün Tavas’a gittiler.

Bu durumda Denizli’de otoriteyi sağlayacak kimse kalmadığı gibi, ortam tamamen Hürriyet ve İtilafçıların eline kalmış oluyordu. Denizli Mevki Komutanı olarak bulunan Albay Tevfik Bey dahi Hürriyet ve İtilafçıların muzır faaliyetlerinin önüne geçememiş ve hatta Tevfik Bey’de İtilafçıların etkisine girmiştir⁸⁸.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin Rumların nakli konusunda istediği yardıma karşı, Tümen Komutanı Jandarma Yüzbaşısı Rıfat Bey ile Jandarma Teğmeni Fazıl’ı Denizli’ye gönderdi. Albay M. Şefik, on beş yaşından büyük eli silah tutan Rumların trenle nakil işinde görev alacak demiryolu görevlilerine ve Eğridir’de bunların yerleştirilmesinde sorumlu olanlara emir vermişti.

Yüzbaşı Rıfat ve Teğmen Fazıl hükümet konağına giderek vazifelerini söylediklerinde yerli halktan birkaç kişi, Rumların nakli halinde Yunanlılar Denizli’ye girdiklerinde göç edemeyecek olan Müslüman halka zulüm edeceklerinden bahsederek, bu nakil işinden vazgeçilmesini söylemişlerdi. Denizli Mutasarrıf Vekili ve Yüzbaşı Rıfat, Demirci Mehmet Efe’ye, Denizli’de Polis ve Jandarmaların aileleriyle göç etmiş olduklarından, idarenin nakil işinde kuvveti olmadığını bildirilerek, bu nakliyat işinden vazgeçilmesini istemişlerdi⁸⁹. Demirci Mehmet Efe idareye yardımcı olmak üzere, Sökeli Ali Efe komutasında zeybeklerden ve zeybeklerle bir arada çalışan milislerden oluşan 40 kişilik bir Milli Müfreze’yi Denizli’ye gönderdi⁹⁰.

⁸⁸ Aydınel, a.g.e., ss.332-333.

⁸⁹ Aker, a.g.e., ss.454-455.

⁹⁰ Konya’da İstiklal Mahkemesine gönderilen, olay hakkında görülen duyulan bilgileri içeren yazıda, Sökeli Ali Efe’nin Denizli’ye gönderilmesinin sebebinin Efece bir maksadı olduğu, Demirci Mehmet Efe’nin yanında kalan az bir maiyetine karşı Sökeli’yi tekrar celb etmek amaçlı olduğu belirtilir. Ayrıca

Bu gelişmeler yaşanırken Denizli’de ise durum şöyle idi: Kuva-yı Milliye’nin Yunanlılar karşısında geri çekilmesi ile cephe gerisinde asayiş olayları artmış⁹¹ ve düşmanın yakında Denizli’ye geleceği şayiaları her yere yayılmıştı. Düşman Denizli’ye geldiği zaman, Hristiyan ahaliye kötü muamele yapıldığı bahanesiyle, Yunanlıların da İslam ahaliye aynı mukabelede bulunacağı düşüncesi hâsıl olmuştu. Daha önce Müdafaa-i Hukuk Heyetince, Hristiyanların geriye nakli için Demirci Mehmet Efe’ye müracaat edilmesine rağmen, ahali Hristiyanların hicretine bu sebepten dolayı taraftar değildi. Bu fikir ise Hristiyanları himayeden ileri gelmeyip, Yunanlıların mukabelede bulunmalarından duyulan endişe ile alakalı idi⁹².

Sökeli Ali Efe ve maiyetinin Denizli’ye varmasından sonrada Rumların nakledilmemesi için aynı baskı yapıldı. Efe bunları dinlemeyerek, Yüzbaşı Rıfat ve Teğmen Fazılla beraber, Rum erkeklerinden isteyenleri aileleri ile birlikte trene bindirmeye başladı. Denizlili bir iki kişinin haber vermesi üzere, İslamlardan bazılarının Rumları evlerinde sakladığını öğrenen Sökeli Ali Efe tellal çağırarak, Rumları her kim gizlerse, bu davranışın cezasız kalmayacağını bildirmiştir. Denizli zenginlerinin bazılarının evinden Rum azınlığın çıkması üzerine Sökeli Ali Efe, onları darp ve tahkir ettirmişti. Aynı gün Mevki Komutanı Albay Tevfik, Albay M. Şefik’e gönderdiği telgrafta, Rumların dahile naklinin siyaseten zararlı olacağından bahsederek, bu işten vazgeçilmesini rica etmişti. 7 Temmuz 1920 akşamına kadar Rum erkekleri trenle Eğridir’e gönderilmesine devam edildi⁹³.

Olayla alakalı yapılan araştırmalar için Konya İstiklal Mahkemesi’ne gönderilen yazılarda, Sökeli ve maiyetinin Denizli’ye gelir gelmez soygunculuğa başladıkları, yoklanmadık ev, açılmadık sandık kalmadığı, Denizli’deki Hristiyanların dahi

“Efeler için tehcir demek soygunculuk demektir.” denilmektedir. Aynı belgede Sökeli’nin Denizli’ye gönderilmesini hiçbir sebep olmadığı, çünkü Denizli’de nakil işini engelleyecek kimsenin olmadığı ve Denizli’de düzenli Jandarma Kuvvetini olduğu belirtilir. Belgede yazılanlara karşı, Albay Mehmet Şefik kitabında durum hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vererek, tehcirin engellenmesi için Heyet dahi kurulduğuna ve Denizli’de Jandarma kuvvetinin bulunmadığına yer verir. Bkz. **TİTE Arş.**, K:331, G:1, B:a001.

⁹¹ Belgede geride olay çıkaran Kuva-yı Milliye mensupları için, “bunlar düşmana değil, halka ve zabıtana tecavüz için toplanmış kurt sürüleridir” şeklinde bahsedilmektedir. Bkz. **TİTE Arş.**, K:333, G:1, B:11001.

⁹² **TİTE Arş.**, K:333, G:1, B:11001.

⁹³ Aker, **a.g.e.**, s.456, Belgede Sökeli Ali Efe’nin Nazilli’deki boşalan evlerden topladıkları eşyaları, Tavas mıntikasına bıraktıktan sonra, bütün avanesiyle Denizli’ye geldiği, makine başında Demirci Mehmet Efe ve Albay Mehmet Şefik ile yaptığı muhabere sonucunda, Denizli hapisanesinde ne kadar mücrim varsa tahliye ettikleri ve sonrasında Goncalı’da bulunan Demirci Mehmet Efe ve Albay Mehmet Şefik nezdine geldiği belirtilir. Bkz. **TİTE Arş.**, K:331, G:1, B:3a001, EK-23.

soyularak, kızların namusunun kirletildiği belirtildi⁹⁴. Yine bu ifadelerde, efelerin düşmanın memlekete girmek üzere olduğuna dair geceleyin yaydıkları havadis ile memlekette bir fevkaladelik ihdas edilmek istenildiği bildirilmiştir. Efeler bu sayede halkın büyük bir telaş içinde kalarak, Tavas'a ve diğer mahallelere dağılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Fakat böyle bir şeyin aslının olmadığı kısa sürede öğrenilmiştir⁹⁵.

Bu şayialı durumdan faydalanarak durumu kendi istedikleri yöne çevirmek isteyen Kuva-yı Milliye muhalifleri, aynı gece Demirci Mehmet Efe'ye bir telgraf çektiler. Mutasarrıf Vekili ile beraber dokuz kişinin imzasını taşıyan telgrafta: “*Buraya gönderdiğiniz zeybekler halkın malına, ırzına tecavüz etmekte olduklarından vukua gelecek müessif hadisenin mesuliyetinin size raci olacağını beyan ederiz*” deniliyordu. Efe'nin yazı işleri memuru Denizlili Yüzbaşı Şükrü Bey, bu telgrafı Efe'ye vermeden Albay M. Şefik'e verir. Fakat Albay M. Şefik, bunu birkaç zeybeğin yapmış olduğunu düşünerek durumdan endişe etmedi⁹⁶. 8 Temmuz 1920 sabahı Albay Mehmet Şefik'in, durumdan Efe'yi haberdar etmesi üzerine Demirci Mehmet Efe hemen Sökeli Ali Efe'yi telgraf başına isteyerek, “*ben sizi oraya milletin malına, ırzına dokunmanız için mi gönderdim...? Bunları kim işlediyse onları senden isterim...*” demiştir. Sökeli Ali Efe aynı hiddetli sesle “*Milletin malına ırzına dokunanın, sana sormadan kafasına sıkarım, bunu sana kim söylediye gelsin bana göstereyim, bu yalandır. Yalnız dün Murat Bey'in adamlarından bir ikisi istasyonda Rum kadınlarından birinin parasını almışlar. Onları istedim gizlenmişler, daha gelmediler*” demiştir⁹⁷. Bu konuşma da Sökelinin bu derece kesin ve kendinden emin konuşması önemlidir. Özellikle, Konya İstiklal Mahkemesine olayı yaşayanların gönderdikleri malumatta, Sökeli ve maiyetinin adeta yağma için gönderilmiş olduklarını ve bu olaylar nedeniyle Denizli Vakasının cereyan ettiğini belirtmelerine karşı; bu iki efenin kendilerinden bu derece emin ve bu derece şiddetli

⁹⁴ Belgeye göre Demirci'ye yapılan telkinler sonucunda Demirci Mehmet Efe, ısrarla Sökeli'yi gittiği gece geri çağırmasına karşı, Sökeli'nin o gece Denizli'de kaldığına yer verilerek, “ çünkü yapılacak fenalıklar, hink edilecek namuslar vardı” denilmektedir. Bkz. **TİTE Arş.**, K:331, G:1, B:a001.

⁹⁵ **TİTE Arş.**, K:331, G:1, B:17001, Müftüler, **a.g.e.**, s.74.

⁹⁶ Aker, aklına takılan şu sorulardan bahseder: “bu zeybekler iki gündür Denizlidedir. Şimdiye kadar kötü bir şey yapmadılar da bu gecenin yarısından sonra neden yapsınlar? Yunanlıların Denizli'ye geleceği söylentisi üzerine, şehirde bir göç hareketi başladı da zeybekler acaba bunlara karşı mı saldırıda bulunuyorlar? Fakat buna da ikna olamıyorum. Çünkü Sökeli Ali Efe, emrindekiler üzerinde sözü geçen bir kişidir ve emrindekilerin halkın malına, ırzına tecavüz etmelerine kesinlikle izin vermez. Bu gibi ahlaki noktalarda dürüstlüğüyle tanınmış bir adamdır diye düşünüyor ve belki onun haberi yokken, bir iki edepsiz zeybeğin bir suç işlediğine hükmediyorum.” Bkz. Aker, **a.g.e.**, ss.456-457.

⁹⁷ Aker, **a.g.e.**, s.458.

konuşmaları, verilen malumatların abartılı veya kasıtlı olabileceğini akla getirmektedir⁹⁸.

Bu konuşmadan sonra, Demirci Mehmet Efe ile Albay M. Şefik Bey'in dışarıda kahve içtiği bir sırada, Denizli yönünden gelen iki zeybeğe karşı Efe; "*imansızlar, milletin malına ırzına dokunursunuz ha...*" diyerek kızgınlıkla bir zeybeğin üzerine yürüdü. O sırada Denizli'den gelmekte olan bir köylü, "*efem sen bana inan, kızanların hiç birinin kabahati yok. Bu haber yalandır. Bu işte anzavurluk var*" demesi, bu olaylarda Kuva-yı Milliye muhalifleri tarafından bir kasıt olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir⁹⁹.

Demirci Mehmet Efe, Sökeli Ali Efe'yi kurtarmak üzere 30-40 kadar zeybeği yanına alarak, her an harekete hazır bekletilen trene bindiğinde, gelişmelerden endişelenen ve Efe'nin durumunu iyi görmeyen Albay M. Şefik Bey'de trene binmişti. İstasyona geldiklerinde ise ortalıkta hiç kimseyi görmezler. Etrafa yayılan zeybekler, yakaladıkları bir adamın elinde Koca Mustafa Efe'nin silahını görünce, oracıkta adamı öldürürler. Yakalanan bir diğer şahıs ise sorulara verdiği cevapta; "*eli silahlı, sopalı 500 kadar kişinin istasyona geldiğini, istasyon memurunu tutukladıklarını, tren yaklaşınca hepsinin kaçtığını, Sökeli Ali Efe'nin ve arkadaşlarının vurulduğunu işittiğini*" söylemiştir. Daha birkaç kişiden Sökeli ve arkadaşlarının öldürüldüğünün öğrenilmesi üzerine Demirci Mehmet Efe, öfkesini zapt edemez hale gelmiş ve korkunç sözler söylemeye başlamıştır¹⁰⁰.

Konu ile ilgili yazılanlardan anlaşıldığına göre olay şu şekilde ceryan etmiştir: 8 Temmuz 1920 sabahı müfrezenin hükümette toplandığı bir sırada, Askerlik Şubesi ile Tophane'ye kadar olan istasyon caddesi üzerinde, Denizli ahalisinden pek çok silahlı kişi toplanmış. Bu gurup yüksek sesle; "*artık bu millet ne Kuva-yı Milliye, nede zabıt görmek ister. Bunlar def olup gitsinler*" gibi sözler söylemişler. Eski Denizli Tabur Komutanı Emekli Binbaşı İbrahim Namık Bey, sayıları 100'ü bulan bu silahlı gurubun başında yer almaktadır¹⁰¹. Durumun nazikliğini anlayan Sökeli Ali Efe, Demirci'nin emri ile istasyona giderken, hükümet konağından 30-40 adım yürüdükten sonra sağda bir sokağın başında duran silahlı gurup, Sökeli Ali Efe ve arkadaşlarına "*durunuz*"

⁹⁸ Belgede Sökeli'ye karşı alınan tavrın kesinlikle bir "hareket-i irticaiye" veya "anzavurlukla" hiçbir alakası olmadığı aksine, Efelerin taarruzuna karşı Denizli halkının "müdafaa-i meşruası" olduğu belirtilir. Bkz. **TİTE Arş.**, K:331, G:1, B:1a001.

⁹⁹ Köstüklü, **a.g.e.**, s.184.

¹⁰⁰ Aker, **a.g.e.**, ss.462-463.

¹⁰¹ Köstüklü, **a.g.e.**, s.184.

demişler. Tabakhaneler tarafından ve gerilerde de silahlı guruplar görüldüğü için, Sökeli ve maiyeti yerlerinde durmak zorunda kalmışlardır. Bu silahlı gurubun başındaki adam, Efe'ye hitaben, *“halk sizden şüpheleniyor. Bir kötülük yapmayacağınıza halkı inandırmak için silahlarınızı bize teslim ediniz. Vagonlara girdiğinizde size veririz... Arada bir kötülük olmasın...”* şeklinde sözler söylemiş. Bir diğer rivayete göre ise Jandarma Binbaşı Hamdi o teklifi yapanlara hitaben, *“silahlarını teslim ederlerse kedilerine dokunulmayacağını, namusunuzla temin eder misiniz?”* demiş, onlarda *“evet”* cevabını vermişlerdir. Sökeli Ali Efe, *“Halka kötülük yapmamıza sebep neymiş? Biz kime ne kötülük yapmışız...? Kötülük yapan oldu ise şimdi gösteriniz”* gibi sözler söylemiş ve Yüzbaşı Rıfat'ın bir kötülüğe meydan verilmemesi için yaptığı telkinler sonucunda, Efe ve arkadaşları üzerlerinde her ne varsa vermişlerdir. Bir müddet yürüdüktan sonra, Tabakhanelerin bulunduğu sağdaki sokakta mevzi alan silahlı bir diğer gurubun hizasına gelindiğinde, hiçbir şey denilmeden Efe ve maiyeti üzerine ateş açılmıştır.

İlk ateşte yere düşmeyen Sökeli Ali Efe, ateş edenlere *“yahu yazık ediyorsun, ayıptır. Biz size kötülük etmeye gelmedik. Biz millete hizmet etmeye geldik. Bizim size bir zararımız yok”* demiş. Fakat buna verilen cevap, Efe'ye edilen kaba bir küfür ve *“daha ne duruyorsunuz? Bu haini halamı konuşturuyorsunuz?”* şeklinde olmuş ve Efe atılan kurşunlarla yere düşmüştür¹⁰².

Müfreze on beş dakika kadar ateş altında tutulduktan sonra, Binbaşı Namık Mutasarrıf Vekili Seyfi, Müdde-i Umumi Abidin, Liva Baytarı, Denizli ahalisinden Ali Beyzade Nuri Efendi ve bir takım kişiler hükümet binasına gittiler. Bunlar Askerlik Şubesi Başkanı ve diğerlerine bir kâğıt imzalattıktan sonra orada bulunanlara; *“Efendiler! Çekilmeyiniz. Millet istediğini yapmaya muktedirdir. Biz artık Kuva-yı Milliye vs.den bıktık. Her ne olursa olsun, her kim gelirse gelsin, sokak ortasında gebertip, ianesini köpeklere yedireceğiz”* demişlerdir¹⁰³.

¹⁰² Aker, **a.g.e.**, ss.463-464, Denizli eşrafından saf Sabrinin yazdıklarına göre İbrahim Namık, Dalamanlızade Mehmet Şükrü, Hoca Mahdumu Rüştü, Hocazadeoğlu Baytar Ali, Şakir Efendi, Hocazade Esat, Mehmet Hüsnü Efendiler silahlı ve süvarili olarak içtima ettiklerini ve bu sırada alaturka saat 10 sıralarında, en önde Yüzbaşı Rıfat Bey'in yanında tanımadığı bir adam ile hükümete doğru gittiklerini, bundan beş dakika sonra bir çete ve bundan beş yüz metre geride 6-7 avanesiyle, Sökeli Ali'nin uçuk bir çehre ile hükümete doğru gittiklerini ve bundan sonra tek tek duyulan silah seslerinin giderek arttığını belirtir. Bkz. **TİTE Arş.**, K:331, G:1, B:17001.

¹⁰³ Köstüklü, **a.g.e.**, s.185.

Olayı ayrıntılarıyla öğrenip, Sökeli'nin ve diğer bazı zeybeklerin naşını gören Demirci Mehmet ve zeybekler, intikam alma hırsı ile vuracak, kıracak, yakacak hedef arar hale gelmişlerdir. Bundan sonrası belgelere şu şekilde yansdı;

“... Demirci Mehmet Efe refakatinde 57. Fırka Kumandanı Şefik, Dinar ve Sarayköy Jandarma Kumandanları Şevki ve Fazıl Beyler olduğu halde, maiyyet-i efradıyla gelerek, ordunun esliha, top, ve mitralyözlerini sekene-yi memlekete tevcih edip vakayı irticai bir şekil ve maiyette göstermek için, müsebbiplerinin siyaseten idamları lazım geldiği işaasıyla Mutasarrıf Vekili ve liva naibi Kahraman Seyfi Efendi, Kalem Reisi Miralay Tevfik ve Liva Müdde-i Umumisi Abidin Beylerle, eşraf ve ulema ve ahali-yi memlekette altmış mütecaviz zevat ve eşhası katl ve ifna ve çarşı ve haneleri gasp ve gayret ettirmiş ve makamat ve devair-i hükümetten memur nasb ve azledilmiş olduğuna ve Demirci'nin celladı ve bu faciaların yegane kahramanı olan ve muahharen İğdecik Harekat-ı Askeriyesi üzerine Demirci Mehmet Efe'nin safından firar ederek derdestle taht-ı tevkife alınan Yörükoğlu Cellat Mustafa nam şahsın, selefül vatan altmış mütecaviz zevat ve eşhası balta ve kama ile bil fiil boyun arkasından suret-i faciadan katl ve şehit ettiği...¹⁰⁴” belirtildi.

Demirci Mehmet Efe, Albay Mehmet Şefik Bey'in¹⁰⁵, Aydın Sulh Hâkimi Sındırgılı Süreyya Bey'in¹⁰⁶ ve Sarayköylü Şeyh Tahir'in telkinleri ile yatıştırıldı. Olayların yaşandığı günün gecesi ve sonraki günlerde Demirci Mehmet Efe'nin adamları şehirde evleri, dükkânları, yoldan geçenleri soyup yağmaladı. Bu durum üzerine halk Tavas istikametine kaçmaya başladı. Binbaşı Hamdi ve Mülazım Şevki

¹⁰⁴ Bayraktar, “**Milli Mücadele...**”, ss.148-149, Belgeye göre Sökeli ve arkadaşlarının vurulmasından bir buçuk saat kadar sonra Demirci, Fırka Kumandanı Şefik Bey'le beraber yanlarında mitralyöz, top gibi malzemelerle çete ve askerden mürekkep muhtelif bir kuvvetle kamilen trenle gelmişlerdir. Bundan yarım saat kadar sonra ise, çete fertleri kapıları kırmak suretiyle bulduğu kişileri hükümete doğru götürdüler. Saraçzade Hacı Salih Efendiyi kesmişler, Esat Efendiyi kurşunla vurmuşlar, Dalamanlızade Mehmet Şükrü Bey'i dahi vurmuşlardır. Götürülenlerinde büyük kısmı kesilmiştir. Elektrikler söndürüldüğü için karanlıkta pek çok evin kapısı kırılarak, evler soyulmuştur. Sabahında ise dükkânların soyulup yağmalanmasına devam edilmiştir. O günde, Efelerin “buda vardı” dediği bazı kişiler daha öldürülmüştür. Bkz. **TİTE Arş.**, K:331, G:1, B:17001.

¹⁰⁵ Aker, **a.g.e.**, s.453 vd.

¹⁰⁶ Süreyya, **a.g.e.**, ss.64-65.

Beyler hayvanlarına binerek, hicreti engellemek amacıyla Efe'nin tüm ahaliyi affettiğini duyurdular¹⁰⁷.

Yunanlılarla çarpışmaların yoğun oldu günlerde, yakın tarihimize “*Denizli Olayı*” şeklinde geçen hadisenin araştırılması için bir komisyon kuruldu. Komisyon yaptığı araştırma sonunda bir rapor hazırladı. Bu raporda belirtildiğine göre Denizli olayının meydana gelmesinde rolü olan kişiler şunlardı: Dava Vekili Dalamalızade Şükrü ve Ahmet, Hoca Esat, Mevlüd Hoca, Otabaşıoğlu Halil, Saraçzade Salih, Gıyasettin ve kardeşi, Nakib Hoca, Belediye Reisi Tefvik, Emekli Binbaşı İbrahim Namık, Helvacızade Mehmet Efendi, Eşraftan Nuri Bey ve Müftüzade Fevzi. Raporda ayrıca Askerlik Şubesi Başkanı Tefvik Bey’inde, bu olaylarda parmağı bulunduğunu belirtilmektedir¹⁰⁸.

Buraya kadar anlatılanları dikkate alınarak, yakın tarihimiz de önemli bir yeri olan Denizli Olayı şöyle değerlendirilebilir:

1- Bu olayda Demirci Mehmet Efe'nin tutumunun yanlışlığı, başta belirtilmelidir. Gerek o gün ve gerekse ilerleyen günlerde mücadele açısından bu durum, oldukça kötü tesirler bırakmıştır.

2- Olaylar öncesinde Denizli'deki durum, adeta böyle bir hadisenin vukuu için uygun ortamın, mücadele aleyhtarları tarafından hazırlandığı düşüncesini doğurmaktadır. Denizli'de rahatının bozulmasından korkan bazı zenginler ile Hürriyet ve İtilafçıların önderliğinde “*Göç Etmeyecek Halkın Haklarını Korumak İçin Hükümete Yardım Heyetinin*” kurulması, bazı zenginlerin Rum ailelerini saklamaları, önce Fazıl Bey'e sonrada Sökeli'ye bu nakil işinden vazgeçilmesi için baskı yapılması ve başlangıçtan itibaren mücadele için cansiperane çalışan Müftü Ahmet Hulusi Bey'in ve birkaç arkadaşının Kuva-yı Milliye aleyhtarlarının menfi faaliyetleri karşısında Tavas'a gitmeleri, bize Denizli'nin içten içe kaynadığını göstermektedir.

3- Bu olayda Sökeli'nin tavır söylemlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Sökeli'nin, Demirci Mehmet Efe'nin sert hitabına karşı, en az onun kadar sert bir şekilde; “*Milletin malına ırzına dokunanın, sana sormadan kafasına sıkarım*” demesi, trene giden Sökeli'nin karşısına çıkanların, kötü bir olay çıkmaması için silahlarını istemelerine karşı, “*Biz kime ne kötülük yapmışız*” diyerek, yinede silahını vermesi,

¹⁰⁷ **TİTE Arş.**, K:331, G:1, B:17001, **TİTE Arş.**, K:331, G:1, B:3a001.

¹⁰⁸ Köstüklü, **a.g.e.**, s.186.

üzerlerine ateş edilmesine karşı ise “*yahu yazık ediyorsunuz. Biz millete hizmete geldik*” şeklindeki sözleri, Sökeli'nin Demirci Mehmet Efe'nin verdiği görevi, en iyi şekilde yapma gayretinde olduğunu göstermektedir. Buna karşı olayın başrolünde oynayan şahısların “*Biz artık Kuva-yı Milliye falan tanımıyoruz, kim gelirse gelsin sokak ortasında gebertip iâşesini köpeklere yedireceğiz*” demeleri, Denizli'deki bir gurubun Kuva-yı Milliye taraftarlarına duydukları hıncı göstermesi bakımından önemlidir.

4- Sökeli ve maiyetinin Denizli'de soygunculuk yapıp yapmadıkları hakkında Albay M. Şefik Bey özellikle durmuş ve konu hakkında araştırma yapmıştır. Fakat Albay, pek çok kişinin ağzında Sökeli ve maiyetinin soygunculuk yaptığı dolaşmasına karşı, somut bir olay bulamadığını belirtir. İncelediğimiz belgelerde ise tecavüz olayına rastlanmamakla beraber, Sökeli maiyeti hakkında bazı soygun olaylarına rastlanmıştır. Fakat efelerin maiyetinden üç beş kişinin soygunculuk yapma alışkanlığı, bölge halkı tarafından öteden beri pekiyi bilinmekte idi. Soygun ve benzeri olayların bölgede sıklıkla rastlanan hadiseler olması bakımından, birkaç hırsızlık hadisesinin olayları bu şekilde tırmandıracak düzeyde olduğu fikrinde değiliz. Olayların gelişimi ve Kuva-yı Milliye muhaliflerinin bölgedeki faaliyetleri, olayların önceden hazırlandığı fikrini kuvvetlendirmektedir.

III- DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ

Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan yaklaşık üç ay sonra, Kuva-yı Milliye yerine düzenli ordu kurulması yolunda tartışmalar başladı. 1920 Haziran'ı sonlarında başlayan Yunan genel taarruzu karşısında, Kuva-yı Milliye birlikleri çoğu zaman başarılı mukavemette bulundular. Fakat sürekli yeni kuvvetlerle takviye edilen ve savaş malzemeleri olarak Kuva-yı Milliye'den kat kat üstün olan Yunan kuvvetlerinin taarruzlarına karşı adım adım geri çekilme başlamıştı. Hatta Yunan ordusunun düzensiz kuvvetlerle durdurulamayacağı, 24 Ekim 1920 günü yapılan Gediz muharebesinde de alenen ortaya çıktı. Bu yenilgi, yeni arayışları zorunlu hale getirdi.

Başlangıçtan düzenli ordunun kurulmasına değin, Yunan ordusuna karşı mücadele veren Kuva-yı Milliye, oluşumu itibarıyla pek çok farklı gurubu bünyesinde barındırmakta idi. Bunlar gönüllülerden başlayıp hapisneden çıkarılan mahkûmlara, asker kaçaklarına ve dağlarda gezen zeybeklere kadar geniş bir yelpazeden

oluşmaktaydı¹⁰⁹. Bunların içinden yiğitlik ve cesaretleriyle bilinen Efeler Kuva-yı Milliye'nin içinde öne çıkmışlardı. Kuva-yı Milliye dediğimiz bu birliğin belli bir düzen altında sevk ve idaresi çoğu zaman ciddi sıkıntılar doğurmaktaydı. Özellikle efe ve zeybeklerin şimdiye kadar bir disiplin altında yaşamamış olmaları ve emir komutaya pek riayet etmemeleri, mutlak başarıyı engelleyen önemli sebeplerden biriydi.

Kuva-yı Milliye'nin önemli bir unsurunu oluşturan gönüllüler ise kazanılan küçük başarıları kâfi görüp, “*bizim işimiz bitti*” diyerek evlerine gidebiliyorlardı. Konuyla alakalı olarak, Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa (Çakmak) şu tespitlerde bulundu;

“Malumu âliniz her sınıfın bazı esrarı olduğu gibi, sanatı askeriyenin de bazı sırları vardır. Bu askerlere (Kuva-yı Milliye'ye) dikkat ettim. Hep köylerinin yanından toplanmış... Tecrübe göstermiştir ki, böyle müdafaa yapan kuvvetler sıkı bir tazyik altında inhilale uğruyorlar. Oda bizde vatan mefhumu ile aile mefhumunun tesirati neticesidir. Bu hal milletin zihniyetinde büyük bir yer edinmiştir... Düşmana uzak mahaller ahalisi daha metin bulunmuşlardır. Düşmana yakın ve ailesini kurtaracak yerlerde bulunanlar daha az metin çıkmışlardır”¹¹⁰.”

Kuva-yı Milliye sayı itibarıyla sürekli farklılık göstermekteydi. Başarıların arttığı zamanlarda asker sayısı da artarken, yenilgilerin arttığı durumlarda doğrudan asker sayısı da azalabilmekteydi. Sabahattin Selek'inde bahsettiği gibi, Kuva-yı Milliye Müfrezelerinin insan sayısının genel toplamı, en kuvvetli seviyeye ulaşmaya kadar artmıştır. Fakat bu halde bile istikrarlı artış yoktur. Bu durum milis kuvvetler has bir özelliktir¹¹¹. Bu durum Kuva-yı Milliye'nin lojistik yönden ihtiyaçlarının tam olarak karşılanmasını olumsuz etkilemekteydi. Çünkü sürekli değişen sayılar karşısında silah, teçhizat, elbise, personel ve benzeri ihtiyaçların tam olarak karşılanamaması, düşman karşısında başarıyı etkileyen en önemli sebeplerdendi. Ayrıca lojistik destek kaynaklarının kimi zaman adaletsiz ve keyfi şekilde dağıtılması da ayrı bir sorun teşkil etmekteydi¹¹². Fevzi Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 9.10.1920 günkü gizli oturumunda bu konuya dikkat çekerek “*Efendiler; galeyanı milli muntazam çevreler ve*

¹⁰⁹ Selek, a.g.e., s.120.

¹¹⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., s.53.

¹¹¹ Selek, a.g.e., s.124.

¹¹² Köstüklü, a.g.e., s.215.

usuller dahiline alınmazsa çarçabuk söner...” demektedir¹¹³. Yine aynı konuşmasında “*Medid, muntazam bir harbi idare etmek için mutlaka muntazam ve iyi terbiye edilmiş kuvvetler lazım geldiğini*” ısrarla belirtmiştir. Fevzi Paşa haklı olarak 15. Kolordunun zaferlerinden bahsederek, kesin başarı elde edilemeyişinin en önemli sebebi olarak, düzenli kuvvetlerin kurulmasını gösteriyordu¹¹⁴. Mustafa Kemal Paşa’da Mecliste yaptığı konuşmalarda, Avrupa tarafından en ileri harp malzemeleriyle donatılmış Yunan ordusunun yenilebilmesinin, düzenli bir Türk ordusunun kurulması ile mümkün olabileceğini belirtti¹¹⁵.

Düzenli orduya geçme zorunluluğu bakımından, bahsettiğimiz konulara daha eklenebilecek sebepler olmakla beraber; düzenli ordunun kurulmasını zorunlu kılan bir diğer önemli konuda, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin otoritesini tesis etmek ve hükümet varlığını ispat etmektir. Devlet ve onun icra organları olan hükümet, milletin can ve mal güvenliğini temin etmekle mükelleftir. Türk tarihinin her devrinde millet, devletini adaletle görmek istemiş ve Türk devlet hayatı da bu prensipler üzerine bina edilmiştir¹¹⁶.

IV-YÖRÜK ALİ EFE VE DEMİRCİ MEHMET EFE KUVVETLERİNİN DÜZENLİ ORDUYA DAHİL EDİLMESİ

23 Haziran 1920’de başlayan Yunan genel taarruzu karşısında başarı sağlanamaması üzerine subaylarla efelerin birlikte çalışması sonucu yeni kuvvetler organize edilmeye başlanılmıştır. 8 Temmuz 1920’de Ahmet Süreyya Yörük Ali Efe’ye Muğla’da bir Numune Taburu teşkiline çalışıldığını bildirerek uygun olup olmadığını sormuştur¹¹⁷. 29 Temmuz’da ise Seyyar Jandarma Tabur Komutanı Molla Hasan, Hacı Halil’in kızanlarının tamamının Tabura katıldığını Yörük Ali Efe’ye bildirerek, Seyyar Jandarma teşkilatının ikmal edilmesi için Yenipazar’a yüz atmış kat elbise göndermesini istemiştir¹¹⁸. 175.Alay Komutanı Osman 29 Temmuz 1920 tarihli telgrafında Muğla Kuva-yı Milliyesi’nce dikilmiş kumaştan üç yüz kat elbisenin tabura

¹¹³ TBMM GCZ, C.1, s.253.

¹¹⁴ TBMM GCZ, C: 1, s.254.

¹¹⁵ Selahattin Salıhık, **Tarih Boyuca Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eteryay**, İstanbul 1968, s.234.

¹¹⁶ Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği**, Ankara 1988, s.217 vd.

¹¹⁷ ATASE Arş.,YAED, K:4, G:699, B:1.

¹¹⁸ ATASE Arş.,YAED, K:4, G:735, B:1.

alındığını Yörük Ali Efe'ye bildirdi¹¹⁹. 10 Ağustos 1920 tarihi itibarıyla Aydın Alayı Numune Taburu kuvveti 5 zabıt, 150 nefer, 6 hayvan, 156 silah ve 1200 oluşmaktadır¹²⁰. Yörük Ali kuvvetleri olarakta anılan bu taburlar gittikleri hemen her yerde büyük rağbet görmekte olup halk bunlardan oldukça memnundur¹²¹.

Yörük Ali Efe'ye karşı duyulan bu memnuniyete karşı halkın Demirci Mehmet Efe ve adamlarına bakışı hiçte iyi değildir. Hatta Demirci Mehmet Efe kuvvetlerine karşı duyulan öfke giderek artmaktadır. Tavaslılardan toplanan 50-60 kadar nefer “biz Demircinin amaline hadim olmayız” diyerek dağılmışlardır¹²². Demirci Mehmet Efe'nin adamları Yörük Ali Efe mıntıkasına asker toplama bahanesi ile gelerek her türlü fenalığı yapmaktadırlar¹²³. Yapılanlar karşısında dayanamayan Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe'ye 17 Ağustos 1920'de gönderdiği bir telgrafta kızanlarının yaptığı fenalıklardan bahsederek “son sözümü söylüyorum ve cevabınızı bekliyorum” demiştir¹²⁴. Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinin Muğla ve havalisinde yaptıkları uygunsuz hareketler, yer yer çatışmalara dahi neden olabilmektedir¹²⁵. Nitekim Yörük Ali Efe halktaki bu yaygın huzursuzluğu Ankara'ya kadar bildirmekten de geri durmamıştır¹²⁶.

Bölgeye kargaşanın hakim olduğu bu ortamda Mustafa Kemal Paşa 19 Ağustos 1920 tarihinde Yörük Ali Efe'ye nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda bilgiler içeren bir telgraf göndermiştir. Telgrafta;

“..Muğla ve Havalisine bir Kumandan göndereceğim. Onunla tamamen tevhid-i mesai ederler ve bu kumandan oraya vasıl oluncaya kadar mühim mesail varsa Muğla Mutasarrıfı şifresiyle doğrudan doğruya Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa hazretlerine müracaat etmelidirler. Denizli civarında bulunan 57. Fırka Kumandanı Erkan-ı Harp Kaymakamı Nazmi Beyle dahi muhabere ederek ittihatla bulunmak muvafıktır...¹²⁷”

denilerek birlikte hareket edilmesinin gerekliliği ortaya konmuştur. Ayrıca telgrafın devamında İtalyanlara karşıda uyanık olunması istenilmiştir.

¹¹⁹ ATASE Arş.,YAED, K:4, G:739, B:1.

¹²⁰ ATASE Arş.,YAED, K:3, G:631, B:1.

¹²¹ ATASE Arş.,YAED, K:5, G:868, B:1

¹²² ATASE Arş.,YAED, K:3, G:608, B:1.

¹²³ ATASE Arş.,YAED, K:2, G:276, B:1.

¹²⁴ ATASE Arş.,YAED, K:2, G:275, B:1.

¹²⁵ ATASE Arş.,YAED, K:2, G:263, B:1.

¹²⁶ ATASE Arş.,YAED, K:2, G:277, B:1.

¹²⁷ ATASE Arş.,YAED, K:2, G:265, B:1.

15 Ağustos 1920 tarihinde Yörük Ali Efe'ye gönderdiği telgraftan Muğla'ya geldiği anlaşılan Muğla ve Havalisi Komutanı Yarbay Nuri Bey vatanın kurtarılması için el birliği ile hareket edilmesi gerektiğini Yörük Ali Efe'ye bildirmiştir. Nuri Bey “*askerlerin celp ve cemine*” kimsenin müdahil olmaması için gereken emrin verilmesini Yörük Ali Efe'den istemiştir¹²⁸. Bu durumdan Nuri Bey'in Yörük Ali'nin nüfuzundan faydalanmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

İlerleyen dönemde Numune ve Seyyar Jandarma taburlarının iaşesi konusunda bazı sıkıntılar çekilmiştir. Yarbay Nuri Bey 5 Ekim 1920 tarihinde Yörük Ali Efe'ye gönderdiği telgrafta “*Numune ve Seyyar Taburlarının iaşeleri için ordudan havale talep edilmiştir. Ordunun son ittihaz ettiği karar vechle bu taburlar sair Nizamiye Taburları misüllü iaşe edilecektir. Başkaca iaşe teminine teşebbüs eden her şâhisa ihanet-i vataniye nazarıyla bakılacaktır*” diyerek, şimdilik iaşenin 57. Fırkadan temin edileceğini bildirmiştir. Telgrafın devamında ise “*bu taburların bir an evvel tertip ve teşkilatına son verilmesini rica ederim*¹²⁹” denilerek düzenli ordu birliklerine geçileceği yönünde ilk işaret verilmiştir. Yörük Ali Efe ise 6 Ekim 1920 tarihli telgrafında;

“Ankara Dahiliye ve Maliye Vekaleti hükümetlere varit olan emirlerle Heyet-i Milliye'nin varidatını kesmişlerdir. Halbuki hükümet buradan kat ettiği varidata makabil diğer bir müessese vücuda getiren, teşkil eden ve edecek olan kıtaatin iaşe ve idarelerini temin etmemiştir. Bugün Çine Heyet-i Milliyesi'nde beş para kalmamıştır. Halbuki Çine'de teşkil ederek cepheye sevk ettiğimiz tabura ihtiyar edilen masraf borç ile yapıldığı malum-u alidir...¹³⁰”

diyerek mevcut durumda yaşadıkları sıkıntıyı dile getirmiştir. Yörük Ali Efe ayrıca bu yoksulluğa bir çara düşünülmesini ve şubeye verilecek emirle iaşe ambarından erzak alınarak hayvanların ve efradın iaşelerinin temin edilmesini istemiştir¹³¹. Taburların iaşesi konusunda bir süre daha çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Nihayet bu taburlar Ekim, Kasım 1920 aylarında Hasköy ve Çine'de vazife yapmışlar, 57. Fırka ile de irtibatla bulunmuşlardır. Düzenli orduya geçildikten sonrada bu teşkilata son verilmiştir¹³².

¹²⁸ ATASE Arş.,YAED, K:3, G:600, B:1.

¹²⁹ ATASE Arş.,YAED, K:2, G:356, B:1.

¹³⁰ ATASE Arş.,YAED, K:2, G:341, B:1.

¹³¹ ATASE Arş.,YAED, K:2, G:341, B:1.

¹³² Aydınel, a.g.e., s.350.

Denizli Olayı sonrası Demirci Mehmet Efe'ye karşı duyulan hoşnutsuzluğun giderek artması ve Demirci Mehmet Efe adamlarının yaptıkları yolsuz hareketler Efe ve adamlarının düzenli birlikler içine dahil edilmesini veya etkisiz hale getirilmelerini zorunlu hale getirmiştir. Demirci Mehmet tenkille görevlendirilen 3. Alay Komutanı Şerif Bey'in (Güralp) yaşadığı bir olay, milletin yeni kurulan devletten beklentilerini en açık şekilde ortaya koyması bakımından şöyledir¹³³: Şerif Bey hangi vazifeyle geldiğini kimseye söylememiş olmasına karşı, bu kuvvetin Demirci'nin üzerine gittiğini tahmin eden yaşlı adama Şerif Bey; *"Yok böyle bir şey bunu nereden çıkardın?"* demesi üzerine yaşlı adam; *"Biz Efelerden, çetelerden Mustafa Kemal Paşa'ya o kadar büyük şikâyetler de bulunduk ki, artık bu adamların faaliyetlerine hükümet son vermeye mecburdur"* diyerek, sözlerine şöyle devam etmiştir: *"Denizli'yi kana boyayan bu adamları memleketi kurtaracağım diyen bir hükümet meydanda bırakır mı? Onların zulmüne göz yuman hükümete inanılır mı?"* Bu konuşmada da görüldüğü gibi, millet artık bir an evvel kendisine sahip çıkacak bir devlete kavuşmak istemektedir.

Mustafa Kemal Paşa Kuva-yı Milliye'nin tasfiyesi ve düzenli orduya geçilmesi hususunda uygulamaya geçişi şöyle anlatır:

"8 Kasım 1920'de Fuat Paşa Ankara'ya geldi. İstasyon da karşıladım. Paşa'yı omzunda bir filinta olduğu halde Kuva-yı Milliye kıyafetiyle gördüm. Genç cephe Komutanını bu kıyafete rağbet ettiren fikir ve zihniyet cereyanının ne derece etki yaptığını anlamak için tereddüde mahal kalmamıştı. Aynı günün gecesi İsmet ve Refet Paşaları davet ederek yeni vaziyet ve vazifelerini kararlaştırdık. Kendilerine verdiğim kati direktif: Süratle muntazam ordu ve büyük süvari kütlesi vücuda getirmekten ibaret idi. Bu suretle 1920 senesi Kasımının 8. günü gayr-ı muntazam teşkilat fikrini ve siyasetini yıkmak kararı, fiil ve tatbik sahasına geçirilmiş oldu¹³⁴."

Bundan sonra Batı cephesi ve Güney cephesi şeklinde ikiye ayrıldı. 10 Kasım 1920 tarihinde Albay İsmet Batı Cephesine, 11 Kasım'da ise Albay Refet Güney Cephesi Komutanlığına atandılar¹³⁵. Düzenli ordu kurulması yönünde atılan bu adım ardından Kuva-yı Milliye'nin tasfiyesine başlandı.

¹³³ Şerif Güralp, **İstiklal Harbinin İç Yüzü**, İstanbul 1958, ss.102-103.

¹³⁴ **Nutuk**, 2. Baskı, C.2, Ankara 1987, s.676.

¹³⁵ Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1983, s.549.

Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği direktif gereği Dahiliye Vekili ve Güney Cephesi Komutanı Albay Refet Bey harekete geçti. Önce Burdur'da Demirci Mehmet Efe tarafından teşkil edilmiş olan Milli Alayı lağvetti. Durumundan endişe duymaya başlayan Demirci Efe 22 Kasım'da Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta özetle: *“Burdur Milli Alay'ının lağvettirildiği haberini aldım. Beni başka gözle tanıdınız. Ben komiteci vatansever memleketin selametinden başka bir şey düşünmez bir kimseyim. Dakika be dakika her emrinize amadeyiz. Bu Alay'ın tekrar kurulması için gerekenleri emir vermenizi rica ederim kardeşim”* diyordu. Bu telgraf aynı zamanda Refet Bey'e 12. Kolordu Komutanlığına ve Milli Müdafaa Vekaletine de gönderildi¹³⁶.

Demirci Mehmet Efe, Kasım sonlarında Delibaş isyanını bastırdıktan sonra, Keçiörlü'nün İğdecik nahiyesine karargâhını kurdu. Burada ikamet etmeye başladı. Efe İğdecik'ten Mustafa Kemal Paşa'ya bir şifre daha gönderdi. Şifre özetle şöyleydi:

“Kuva-yı Milliye Kumandanı ve bizim gibilerin lağv olduğunu istihbar ettim. Tabii Kuva-yı Milliye'nin başlangıcından beri vatan için çalışan Kuva-yı Milliye Kumandanları da vardır. Bu bizim işgale müteakip baş düşman (Yunanın) önüne geçecek hiçbir kuvvet yokken, kalbimde çarpan vatan aşkıyla düşmanın karşısına kendisini atarak bu aziz vatan ve milletin saadet ve selameti uğrunda çalışan bendeniz için bu lağv kararıyla düşmanın karşısından çekilmek utanç vericidir. Zat-ı devletlerinin mükâfatına nail olacağımdan dolayı minnettarım. Vatan hainiyle kanımın son damlasına kadar uğraşacağıma namusum üzerine söz veririm¹³⁷.”

Mustafa Kemal Paşa bu şifreyi alır almaz, Efe'ye kendisini tatmin edici bir cevap yazdı. Mustafa Kemal Paşa acele olarak gönderdiği telgrafta: *“sizdeki vatan hizmetarı arkadaşlarımızın hizmetlerinden her vakit istifade edilecektir. Mütmain ve müsterih olunuz. İşittiğiniz şayialar doğru değildir¹³⁸”* diyerek Efe'yi rahatlatmaya çalıştı..

Albay Refet Bey, Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe emrindeki Kuva-yı Milliye birliklerinin de ordu kuruluşu içine alınması ve düzenlenmesinde kararlıydı. Bunu sağlamak için 22-23 Kasım 1920 tarihinde, Isparta'da bulunan Albay Mehmet

¹³⁶ Aydınel, a.g.e., ss.360-361.

¹³⁷ Köstüklü, a.g.e., s.225.

¹³⁸ Köstüklü, a.g.e., s.225.

Şefik'e ve Demirci Efe'ye nasihat ve teklif yollu bir şifre ve telgraf gönderdi. Bu telgrafta şöyle denilmekteydi:

“Sığınan asilerden askerlikle ilgisi olanlar 57. Tümen'e gönderilmesi, ilgisi olmayanlar memleketlerine iade edilmelidirler. Artık milis teşkilata gerek olmadığından, bunların gördükleri vazifeyi şimdiden sonra ordu görecekti. Kuva-yı Milliye teşkilatı lağv edildiğinden, bundan sonra askeri bir sıfat ve düzen altında “Atlı Takip Kuvvetleri Komutanı” olarak kendi emrinde hizmet etmek üzere, askeri bir sıfatla Demirci Mehmet Efe Konya'ya gelecektir. Bundan sonra Demirci Mehmet Efe yerine Mehmet Beyefendi tabiri kullanılacaktır. Efe maiyetindeki zeybeklerden güvendiklerini de beraberinde Konya'ya getirebilir¹³⁹.”

Bu emirle Demirci Efe sadece Güney cephesi Komutanlığı ile haberleşebilecek, emrinde 300 mevcutlu bir süvari Alayı bulundurabilecekti. Emri alan Efe, başlangıçta Albay Mehmet Şefik Bey'inde telkinleri ile emri uygun bulmuş, fakat bir gün sonra menfi tesirlerin etkisinde kalarak emri kabul etmemiştir. Özellikle Burdur'da ortadan kaldırılan Heyeti Milliye üyelerinden bazılarının, Demirci Mehmet Efe üzerinde olumsuz tesirleri görülmüştür¹⁴⁰.

Demirci Efe ile birebir görüşmelerde bunlar yaşanırken, İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi 9 Aralık 1920'de Mecliste yaptığı konuşmada, Delibaş isyanını bastırmakla görevlendirilen Demirci Efe'nin Antalya'ya gittiği günlerdeki durumdan şöyle bahsetti:

“Günün birinde bir haber aldık ki, Antalya'ya yeni bir muhaceret geliyor. Yunan önünden kaçır gibi köylüler ihtiyarlar kadınlar ve çocuklar, bir takım erkekler yangından kaçır gibi ne kurtarabilirlerse belediyenin etrafına geliyorlar... Mehmet Efe tesisi, asayiş vazifesiyle cenuba inmiştir. Fakat adamları olan Mahmut, Mevlüt Efeler köylerimize musallat olmuşlar ve zavallı köylüler eşeğinin üstüne, katırının üstüne ne yükleyebilirlerse kaçıyorlar. Zira bu adamlar

¹³⁹ Aker, a.g.e., s.511.

¹⁴⁰ Aydınel, a.g.e., ss.361-362.

*köylünün evini yakıyor. Yangın tahrip soygundan kurtularak kaçanlar
Antalya'ya dökülüyor...¹⁴¹”*

15 Aralık gece yarısı Refet Bey ve emrindeki diğer Süvari Alayları harekete geçtiler. Şafakla İğdecik civarına yaklaşılmıştı. Refet Bey 3. Süvari Alay Komutanı Şerif Bey'e taarruz emrini verdi. Şerif Bey süvarileri ile taarruza geçip, henüz İğdecik'e varmadan arkadan topçu atışı başladı. Tenkil kuvvetleri köye geldiğinde Demirci Efe, karısı ve 5-10 atlı ile birlikte kaçmıştı¹⁴². Kuvvetleri diğer köylere dağılan Efe, kendisinde hiçbir mukavemet göstermeden Acıpayam'a doğru çekildi. Bu harekât 18 Aralık 1920'ye kadar sürdü ve 700'e yakın kişi düzenli orduya dahil edildi. Bunların arasında Efe'nin en gözde zeybeklerinden Zurnacı Ali Efe'de vardı. 10 Aralık'ta Demirci'nin 80 kişilik kuvvetiyle Tavas dolaylarında olduğu öğrenildi¹⁴³.

Demirci Mehmet Efe bir süre daha dağlarda gezdi ve takip edildi. Sonunda Nazilli Jandarma Bölük Komutanı iken Milli Menderes Alay Komutanlığı göreviyle harekâta katılmış olan Jandarma Yüzbaşı Nuri Bey, Demirci Efe ile temas sağladı. Efe, Nuri Bey'i seviyor ve güveniyordu. Nuri Bey Efe'yi hükümete güvenmesi konusunda ikna etti. Efe'nin komutasındaki 50 kişilik bir koruma kuvvetiyle beraber, doğduğu köy olan Pirlibeyli'nin hemen batısındaki Dualar köyünde yerleşmesine izin verildi¹⁴⁴.

Daha sonraları Büyük Millet Meclisi'nde yapılan konuşmalarda, Efe'nin keyfi ve yanlış hareketlerinden bahsedilmekle beraber, daha çok onun Milli Mücadelenin ilk günlerinde vatana pek büyük hizmetleri olduğundan söz edildi. Refet Paşa'nın konuyla alakalı Mecliste yaptığı konuşma oldukça önemlidir. Refet Paşa bu konuşmasında şunları söyledi¹⁴⁵:

“Demirci fenalık yaptı. Fakat arkadaşlar yine huzurunuzda itirafa mecburum. Demirci benim arkadaşımdır, onunla 8 sene gezdim. Yalnız ilk silahı beraber patlatmadık ve ben orada yoktum. Ben o şerefe dahil değilim. Fakat ilk zamanlarda kuvvetler yokken orada kendi kuvvetiyle kendi fikriyle ve kendisinde hakikaten pek yüksek olan bir Türk zekâsıyla oradaki işleri idare etti. Demirci'nin fenalığı da fenadır. Fakat

¹⁴¹ TBMM GZC, C.1, s.255.

¹⁴² Güralp, a.g.e., s.105.

¹⁴³ Aydınel, a.g.e., s.365.

¹⁴⁴ TİH, C.4, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, ss.204-212.

¹⁴⁵ TBMM GCZ, C.2, s.878.

Demirci'den ziyade, etrafında bulunan münevver insanlarında kabahatleri vardır. Demirci bu fenalığı yaptı ise, bu fenalığın ziyadesini etrafındakiler yaptılar. Etrafındakiler bunu kazanmak için yaptılar. Demirci'nin vazifeyi vataniyesini tarih kaydederken-ki hiçbir zaman tarih unutmuyacaktır- fenalığını da kaydedebilir. Fakat ben iyiliğini sayacağım... Meselenin en mühim noktası işin ilk gününde orada kendi kendilerine bu müdafaaı tertip eden insanları takdir etmelidir. Bunlar her kim olursa olsun belki bu gibi hatalar olabilir. Fakat hepsi benzenizce büyük insanlardır. Çünkü onlar hatalarından evvel ve herkesten evvel düşman karşısında müdafaaı uyandırmışlar ve düşmana karşı koymuşlardır. İşte bu noktayı nazardan bir hüürmet bir tazim beklemekteyim.”

Demirci Mehmet Efe'nin mücadeleye katılmasından itibaren pek çok konuda Efe'yi aydınlatarak muhaliflerin etkisinden kurtaran ve Efe'nin zekâ ve cesaretinden mücadele yönünde faydalanılmasını sağlayan Albay Mehmet Şefik'te Efe hakkında şunları kaydeder:

“Demirci Mehmet Efe'nin cehaleti ve karakteri sebebiyle etrafını çeviren bir takım ikiyüzlülere kapılmasından dolayı çoğu zaman bizi zorda bıraktığını; fakat aslında bizden, yani Kuva-yı Milliyecilikten ayrılmadığını özellikle en zor zamanlarda bile candan hizmetlerde, yardımlarda bulunduğunu; İstiklal Harbi'nin başarıya ulaşması için onun adıyla oynadığımız rollerin İngiliz ve İtalyanların dolaşan adamları üzerinde bile bazen etkili olduğunu söylemek ve sonuç olarak Demirci Mehmet Efe'nin temsil ettiği zeybeklerin adına, İstiklal Harbi'nde onun o illerde bulunan aleyhtarlarından daha fazla vatanseverlik gösterdiğini ve kıymetli hizmetlerde bulunduğunu söylemek gerekir¹⁴⁶.”

Kanaatimizce de Demirci Mehmet Efe, mücadele taraftarı aydınlar tarafından yönlendirildiğinde, mücadeleye büyük hizmetlerde bulunurken, muhaliflerin etkisinde kaldığı zamanlarda bazı uygunsuz hal ve tavırları görülebilmektedir. Bunda ise Refet Paşa'nın da belirttiği gibi, Demirci Mehmet Efe kadar çevresindeki aydınlarında mesuliyeti vardır. Sonuçta bazı kusurları olmasına karşı Demirci Mehmet Efe'nin

¹⁴⁶ Aker, a.g.e., s.518.

mücadelenin yürütülmesinde ve gerekli otoritenin sağlanmasında oldukça önemli görevler ifa ettiği bir gerçektir.

SONUÇ

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasının ardından, İtilaf Devletleri Anadolu'daki işgalleri için gerekli olan meşru zemini hazırlamış oldular. İngiltere'yi arkasına alan Yunanistan, Paris Barış Konferansında tahrif edilmiş nüfus istatistikleriyle yürüttüğü ısrarlı politikası sonucu, İzmir'in işgali için müttefiklerin onayını almıştır. Türk halkının tepkisiyle karşılaşmamak için işgal hareketi son güne kadar gizli tutulmuştur. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinde yaşanan olaylar ise, Yunan işgal hareketi için sadece bir giriş olmuştur.

Türk halkı bir zamanlar kendi hâkimiyetinde yaşayan bir azınlık unsurun, işgalci olarak Anadolu'nun en güzel yerini işgal etmesine oldukça kızgındır. Yunan işgal kuvvetlerinin İzmir'i işgali pek çok yerden gönderilen telgraflarla protesto edilmiştir. Buna rağmen, düşmana karşı fiili olarak harekete geçmek çok kolay olmayacaktır. Savaşlardan bıkmış olan halk silahlı mücadele hareketine sıcak bakmamakla beraber direnişe geçecek kadarda kendini güçlü hissetmemektedir.

Direnış hareketinin başlatılmasında, Yunan işgalinin doğuracağı sonuçları köy köy gezerek anlatan Celal Bayar'ın, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin İstişare Heyeti toplantısında silahlı direnişten başka çare olmadığını belirtmesi, Cemiyetten pek çok kişinin ayrılmasına yol açmıştır. Hatta işgale karşı çıkan kesim dahi, silahlı direnişten bahsedildiğinde böyle bir şeye taraftar olamayacaklarını belirtmekten geri durmamışlardır. İzmir'in işgali sonrası hemen bölgeye gelerek önemli çalışmalarda bulunan Albay Bekir Sami'nin askeri görevinden dolayı gittiği köye alınmaması, savaşa karşı isteksizliğin açık bir göstergesiydi. Aynı şekilde Binbaşı İsmail Hakkı tarafından temin edilip, Sarayköy'e getirilen 400 kadar silaha kimse sahip çıkmamıştır. Silahlar ilçenin batısındaki Bakırköy'e gönderilmesinin ardından tekrar Sarayköy'e iade edilmiştir. Duacılar köyünden Molla Bekir ve arkadaşlarının silahlara sahip çıkması ile bu silahların Yunanlılara karşı kullanılması mümkün olmuştur.

Yunanlıların Aydın'ı işgal edeceği haberi dilden dile dolaşırken, yapılan toplantılardan direniş iradesi yerine, işgalin sükûnetle kabul edilmesi kararının çıkmış olması özellikle halkı yönlendiren eşrafın işgali mücadeleye tercih ettiklerini bize göstermektedir. Halk bir bakıma kendini mücadeleye inandıracak, harekete geçirecek liderleri beklemektedir. Ciddi bir kararsızlık dönemi olarakta niteleyebileceğimiz bu

dönemde yaşananlar, çok az bir kesim haricinde toplumun genelinin silahlı direnişe taraftar olmadığını bize göstermiştir.

Halk İzmir olaylarına Türklerin saldırılarının sebep olduğunu düşünmektedir. Fakat Yunanlıların İzmir’de yaptıklarının kat ve kat fazlasını Menemen, Bergama, Manisa, Aydın ve işgal ettikleri diğer yerlerde de yapmaya devam etmeleri, Türk halkında tam bir infial yaratmıştır. Yunan işgal kuvvetleri Türk halkını bölgeden kaçırmak, bölgede Rum nüfusu yerleştirerek nüfus üstünlüğü sağlamak amacıyla, Türk halkını yok etme planı uygulamışlardır. Yunan askerlerinin işgal edilen her yerde yaptıkları cinayetler, tecavüzler, hırsızlık ve yağmalar Türk halkının sabrının taşmasına sebep olmuştur. Yunan işgalinde Türk halkına reva görülen her türlü saldırı, halkın mücadeleden başka çare olmadığını görmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Anlatılanların, yapılanlar yanında çok basit kaldığını yaşayarak öğrenen Türk halkı, yapılanların karşılıksız bırakılamayacağını düşünmeye başlamıştır.

Bölgede 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik’in mücadelenin başlatılabilmesi için bileği ve siniri sağlam kişilere ihtiyaç duyulduğunu belirtmesi, mevcut durumun iyi bir tahlilidir. Asaf Gökbel ve çevresinde toplanan vatanseverler halk arasında yürüttükleri faaliyetlerden sonuç alamayınca, Yörük Ali Efe ve arkadaşlarıyla irtibat kurma yoluna gitmişlerdir. Efelere mücadelenin anlatılması ve ikna edilmeleri sayesinde mücadelenin fiili olarak başlatılması payesi Yörük Ali Efe ve arkadaşlarına ait olacaktır.

Efeler kendilerine sağlanan malzemeler sayesinde ilk Malgaç baskını yapmışlardır. Bu baskın Aydın ve çevre halkının işgale karşı durulabileceğine inandırılmasında büyük bir öneme sahiptir. Malgaç baskını, Erbeyli baskını, Tellidede muharebeleri, Kızılçay pusu olayı izleyecektir. Baskınlar yapılması, köprülerin bombalanması, telgraf tellerinin tahribi gibi faaliyetlerle işgal kuvvetlerinin sürekli taciz edilmesi, halk nazarında mücadeleye bakışı ve katılımı büyük ölçüde etkilemiştir. Yunan işgaline karşı milli birliğin en güzel gösterildiği yer Aydın taarruzu olmuştur. Türk halkı kadınıyla, erkeğiyle, efesiyle, askeriyle, aydınıyla, cahiliyle düşmanın her türlü üstünlüğüne karşı, Aydın’ı kurtarmak için hiçbir yerden emir almaksızın savaşmıştır. Bahsedilen gelişmelerin detaylı bir şekilde incelenmesinden, Aydın savaşının Türk halkının düşmana karşı mücadele yönünde karar vermesi açısından kırılma noktasını oluşturduğu görülmüştür. Bölge halkı artık kararını vermiştir. Yunanlıların yaptıkları karşılıksız kalmayacak ve düşman vatan toprağından atılacaktır.

Muğla’da ise İtalyan işgalleri daha önce başlamış olmasına karşı, Yunan işgal hareketinden önemli farklar içermektedir. Öncelikle iki devletin işgal amaçları farklıdır. Yunanlıların ilhak amaçlı işgallerine karşı, İtalyanların işgal hareketi ekonomik çıkar sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle bölge halkı İtalyanlar için önemlidir. İtalyanlar bölgeye daha işgal öncesinde yaptıkları gezilerle işgali dikkat çekmeden ve tepki almadan nasıl yapacaklarını planlamışlardır. İşgal bölgelerinde Kuva-yı Milliye’nin teşkilatlanmasına karışmayan, göçmenlere dahi yardımda bulunan ve her fırsatta işgalin geçici olduğunu, memleketin imarı için geldiklerini yenileyen İtalyanlar bu ve benzer tutumlarıyla Yunan işgalcilerden ayrılmışlardır. Nitekim işgalin hemen ardından İtalyanlar bölgeden uzun vadede sağlanacak menfaatler için gerekli altyapı çalışmalarına başlamışlardır. İtalyan işgal siyasetinin getireceği sonuçları değerlendirerek, tehlikeli gidişi fark eden bölgedeki askeri yetkililer, Harbiye Nezaretini durumdan haberdar ederek yetkili idarecilerin bölgeye gönderilmesini ısrarla istemişlerdir. Tüm bu durumlar bize İtalyanların halkı her bakımdan kendilerine bağlamak suretiyle, bölgeden sağlamayı planladıkları ekonomik çıkarlar için bir araç olarak kullanmayı amaçladıkları göstermiştir.

Aydın’ın kurtarılması bazı sorunlarında tamamen ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aydın’a girilmesiyle birlikte yağmanın başlaması ve Kuva-yı Milliye birliklerinin, “*Aydın kurtarılmış iş bitmiştir*” diyerek evlerine dönmeleri, teşkilatlanmaya gidilmeden kazanılan başarıların sürdürülmesinin mümkün olmadığı göstermiştir. Türk halkı tüm yapılanlara karşı Aydın’da ele geçirilen yüzlerce Rum halkın her türlü ihtiyaçlarını karşılayarak, üstün insani vasıflarını bir daha ortaya koymuşlardır.

Aydın’ın kurtarılmasının ardından Kuva-yı Milliye’nin büyük ölçüde dağılması sonucu vatanseverler oldukça zor günler yaşamışlardır. Kısa süre sonra takviye edilmiş kuvvetlerle ve daha büyük katliam yapma hırsıyla Yunanlılar Aydın önüne gelmişlerdir. Elde kalan az sayıdaki kuvvetlerle vatanseverler adım adım Menderes nehrine doğru çekilmişlerdir. Çekilme sırasında Yörük Ali Efe kuvvetleri baskına uğramışsa da ağır zayıyla kurtulabilmişlerdir. Binbaşı Hacı Şükrü’nün 6 Temmuz 1919’da Torunlar köyünden Albay M. Şefik Bey’e gönderdiği raporda “*dünkü coşkulu halk neredeyse gönderiniz. Topların başında dahi bir kişi bile yoktur*” demesi, yaşanan çaresizliği en açık şekilde ortaya koymaktadır. Konuyla ilgili yaptığımız incelemeler bize,

vatanseverlerin nasıl bir varlık ve yokluk savaşı verdiklerini göstermiştir. Tüm varlığını ortaya koyan vatanseverler, aslında bir milletin var olma savaşını vermişlerdir.

Albay M. Şefik'in İtalyan işgal bölgesini dikkate alarak, birliklerin Menderes nehri güneyine çekmesi yönünde aldığı karar sonucu, dağılan Kuva-yı Milliye birlikleri Umurlu'da tekrar toplanmaya başlamışlardır. Binbaşı Hakkı'nın Umurlu'da kuvvetlerin arttığı yönünde gönderdiği telgraf, halkın mücadeleye devam edeceği yönündeki ümitleri tekrar kuvvetlendirmiştir. Umurlu cephesindeki asıl teşkilatlanma Demirci Mehmet Efe'nin dağdan inerek, mücadeleye katılmasıyla olmuştur. Demirci Mehmet Efe gibi gerek dağda gerek şehirde sözü geçen bir efenin mücadeleye katılması, halkın azim ve iradesini takviye etmiştir. Demirci Mehmet Efe'nin mücadeleye katılmasından kısa süre sonra cephe ve cephe gerisinde Efe'nin nüfuz ve otoritesi hayli kuvvetlenmiştir. Doğru kişiler tarafından yönlendirildiğinde büyük hizmetlerde bulunmuş olan Efe, muhaliflerin tesirlerine bırakıldığında uygun olmayan bazı faaliyetlerde bulunabilmiştir. Demirci Mehmet Efe'nin gerek cephede ve gerekse cephe gerisinde aldığı tedbirler sayesinde asayiş ve firar olayları gibi mücadeleyi olumsuz etkileyen olaylar en aza indirilebilmiştir. Efenin bölgede sağladığı otorite sayesinde, asker toplamadan iase faaliyetlerine, göçmenlerin bakımına kadar pek çok işin düzenli bir şekilde yürütülmesi sağlanmıştır. Efenin faaliyetleri bütün olarak değerlendirildiğinde, bazı hataları görülebilmekle beraber, bölgede mücadelenin yürütülmesinde çok büyük hizmetleri oldu görülmüştür.

Batı Anadolu'daki işgallerini genişletmeye devam eden Yunan birlikleri, Türk baskınlarından çıkarttıkları dersler çerçevesinde, kuvvetlerini takviye ederek ileri harekete devam etmişlerdir. Gerek teçhizat ve gerekse kuvvet bakımından üstün Yunan kuvvetlerine karşı Kuva-yı Milliye birlikleri Köşk'e çekilmek zorunda kalmışlardır. Köşk cephesinin kurulmasından sonra Yunanlılar 23 Haziran 1920 tarihine kadar, yapacakları genel taarruz için tahkimat yapmakla uğraşmışlardır. Bu süre zarfında Kuva-yı Milliye'de Yunan işgal birliklerine rahat vermemiştir. Bu döneme ait belgeler dönemde keşif kolları arasında sürekli çatışmaların devam ettiğini göstermektedir. Yunan işgalinin başlamasından yaklaşık 15-20 gün sonra teşekkül etmeye başlayan Kuva-yı Milliye, Yunan ileri hareketini 23 Haziran 1920'ye kadar baskın, vur-kaç ve taarruzlarla durdurmuştur. Düşmanı durduran birlikler içinde ordu kuvvetleri de olmasına rağmen, asıl gücün Kuva-yı Milliye'nin elinde olması çıkarılan bir diğer sonuçtur.

Yunan işgal kuvvetlerinin ileri harekâtı durdurarak cepheyi tahkimata geçmeleri üzerine, Türk tarafında da Nazilli Kongreleri sayesinde teşkilatlanma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Cephe gerisinde bulunan halkta boş durmamaktadır. Pek çok il, ilçe ve köylerde Heyet-i Milliyeler kurulmuştur. Nazilli’de toplanan Kongreler sonucunda oluşturulan Heyeti Merkeziye sayesinde, bölgede bulunan Heyet-i Milliyelerin bir merkezden koordine edilmesi sağlanmıştır. Asker toplama, iaşe, ikmal gibi konulardan artık tüm Heyet-i Milliyeler yani tüm bölge halkı sorumludur. Cephe gerisi işlerinin düzenli şekilde sürdürülebilmesi, cephe ihtiyaçlarının karşılanması, Heyet-i Milliyelerin yükümlülüklerinin takibi açısından Heyet-i Merkeziye üstün bir yürütme organı olmuştur. Bu durumdan bize Türk halkının teşkilatlanma konusunda da gerekenleri yapacak olgunluğa ulaştığını göstermiştir.

Faaliyetlerin başarılı bir şekilde yürütülüp, halka mal edilmesinde bölgedeki askeri ve idari görevlilerin, aydın ve dini liderlerin, belediye başkanlarının, efelerin tam bir güç birliği yapmış olmaları oldukça önemlidir. Vatanseverler bir bakıma devletin tüm sorumluluklarını gönüllü olarak üzerlerine almışlardır. Hükümetin emirlerinin etkisinde kalan mutasarrıf ve kaymakamlar zaman zaman sorun çıkarmışlarsa da bunlarda etkisiz hale getirilmiştir. Vatanın kurtarılması yönünde verilen mücadele Albay M.Şefik, Albay Bekir Sami, Binbaşı Hacı Şükrü, Binbaşı İsmail Hakkı, Yüzbaşı Selahattin, Yüzbaşı Rıfat, Yüzbaşı Faik, Teğmen Zekai, Teğmen Kadri, Teğmen İsmail Hakkı, Teğmen İdris gibi askeri görevlilerin; Celal Bayar, Saraçoğlu Şükrü Bey, Mahmut Esat (Bozkurt) Bey gibi gönüllü liderlerin; Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, Muğla’da Bozhöyükü Hacı Süleyman Efendi, Çal Müftüsü Ahmet İzzet gibi din adamlarının; Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe, Kılıoğlu Hüseyin Efe, Gökçen Efe gibi efelerin ve daha sayamadığımız pek çok vatanseverin cansiperane çalışmaları sonucunda başlamıştır. İsimlerinden sadece çok azını sayabildiğimiz bu fedakar insanlar, kanları pahasına işgali reddetmişlerdir. Türk milletinin her bakımdan bu insanlara borçlu olduğu çıkarılan bir diğer sonuçtur.

Vatanseverlerin bu derece gayretli çalışmalarına rağmen İstanbul’da Padişah ve hükümetin “*Allah’tan ve İngilizlerden başka kimseden ümitlerinin*” olmadığını söyleyecek kadar İngilizlerle özdeşleşmiş durumda olmaları, İngiliz temsilcisinin hükümet için “*bizi mahcup edecek derecede emirlerine amade olduklarını bildirmesi*” İstanbul’un kime güvendiğini ve kime hizmet ettiğini bize en iyi şekilde göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Dahiliye Nezareti’nin sürekli idari birimlere

gönderdikleri emirlerle, Kuva-yı Milliye hareketinin ülke menfaatlerine tamamen zararlı olduğu ve hiçbir surette yardım edilmeyip, başlarının en kısa zamanda ezilmesinin zorunlu olduğunu bildirmişlerdir.

Harbiye Nezareti ise hükümetin ve dolayısıyla İngilizlerin baskısında kalarak tutarsız emirler vermekle beraber, her türlü imkânla Yunan işgaline karşı kullanılması yönünde emirler vermekten de geri durmamıştır. Bölgedeki 17. Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami, 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik, 12. Kolordu Komutan Vekili Fahrettin Bey, II. Ordu Müfettişi Selahattin Bey aralarında sağladıkları işbirliği sayesinde Harbiye Nezaretini tüm gelişmelerden haberdar etmişlerdir. Bu komutanlar askeri depolardan silah temin edilmesinden, toplanan askerlerin sevk ve idaresine, iâşe ve ikmal faaliyetlerine daha pek çok önemli konuda etkili olmuşlardır. Bu durumdan çıkardığımız sonuç, İstanbul hükümetinin kendine güvenmediği gibi Türk milletine de güvenmediği, mücadeleyi boğmak için elinden geleni yapmış olduğudur. Buna karşı bölgede ki görevliler, İstanbul'dan gönderilen emirlere doğrudan karşı çıkmamakla beraber, bildikleri ve inandıkları doğruları yapmaktan da geri durmamışlardır.

Bölgede dikkat çeken önemli bir konuda göç sorunu olmuştur. Yunan işgal kuvvetlerinin Türk halkını bölgeden kaçırmak için Rum azınlıkları da kullanarak uyguladıkları mezalim sonucu, Türk halkı daha İzmir'in işgalinin hemen ardından göçe başlamıştır. Muğla'nın ilçeleri, Denizli, Afyon, Dinar göçmenlerle dolmuştur. Göçmenlerin durumu ise her bakımdan içler acısıdır. Göçmenler çayırın üzerinde, her türlü sağlık hizmetinden mahrum salgın hastalıklarla boğuşur durumda bulunmaktadır. Göç etmek zorunda kalanların büyük çoğunluğunu kadınların, çocukların, yaşlıların oluşturduğu düşünülürse ne çileli günlerin geçirildiği daha iyi ortaya çıkar. Kıt imkânlarla rağmen Kuva-yı Milliyeciler göçmenlerin iâşe, iskân gibi ihtiyaçlarını karşılamak için büyük gayret sarf etmişlerdir. Yunan işgalini genişlemesi ile göç dalgalarının da hızla büyümesi bir yandan göçmenlerin sayılarını ve çaresizliklerini arttırırken, diğer yandan da Kuva-yı Milliye'ye katılımı arttırmıştır.

Çalışmamızda belirtmeden geçemeyeceğimiz bir konuda Yörük Ali Efe'nin bölgedeki etkin rolüdür. Efe'ye ait yazışmalardan Yörük Ali Efe'nin Muğla ve çevresindeki en önemli otorite kaynağı olduğu görülmüştür. Yörük Ali Efe bölgede bazen askeri bazen mülki bazen de adli bir yönetici gibi karşımıza çıkmaktadır. Yörük Ali Efe'ye gelen şikâyetlerden Efenin bölgede en önemli güven kaynağı olduğu sonucu

çıkarılmıştır. Bölge halkı Yörük Ali Efe'ye güvenmekle beraber, onunla birlikte olmaktan da memnundur.

Kuva-yı Milliye dönemi boyunca hükümet taraftarı olan muhaliflerin muzır faaliyetleri tüm engelleme gayretlerine rağmen devam etmiştir. Denizli olayı da başlangıç ve gelişimi açısından Denizli'deki muhaliflerin halkı kışkırtmasının bir sonucudur. Olayın devamında Demirci Mehmet Efe'nin kontrolsüz hareketi ise düzenli orduya geçiş zorunluluğunu en açık ortaya koyan sebep olmuştur. Nihayet 1920 Kasım'ın da düzenli orduya geçiş çalışmaları başlamıştır.

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER

I-ATASE ARŞİVİ:

K: 18, G: 38, B: 1
K: 18, G: 42, B: 1
K: 18, G: 84, B: 1
K: 20, G: 67, B: 1
K: 20, G: 108, B: 1
K: 22, G: 7, B: 1
K: 22, G: 41, B: 1
K: 22, G: 53, B: 2
K: 24, G: 117, B: 1
K: 25, G: 46, B: 3
K: 25, G: 70, B: 1
K: 28, G: 54, B: 1-2
K: 31, G: 33, B: 1
K: 36, G: 58, B: 1
K: 37, G: 2, B: 1
K: 37, G: 105, B: 1
K: 37, G: 118, B: 4
K: 37, G: 130, B: 1-4
K: 37, G: 133, B: 2-3
K: 37, G: 138, B: 3-4
K: 37, G: 170, B: 1
K: 39, G: 149, B: 1
K: 42, G: 33, B: 1
K: 42, G: 36, B: 1
K: 59, G: 88, B: 1
K: 59, G: 109, B: 1
K: 92, G: 39, B: 1-2-3-4-5
K: 94, G: 2, B: 1-10
K: 94, G: 7, B: 1
K: 97, G: 34, B: 1
K: 97, G: 46, B: 1
K: 97, G: 49, B: 1
K: 102, G: 66, B: 1
K: 104, G: 36, B: 1
K: 105, G: 39, B: 1
K: 105, G: 84, B: 2-3
K: 111, G: 37, B: 2
K: 120, G: 67, B: 1
K: 143, G: 119, B: 3
K: 163, G: 15, B: 1
K: 163, G: 115, B: 1
K: 172, G: 42, B: 2

K: 193, G: 8, B: 1
K: 194, G: 72, B: 1
K: 194, G: 139, B: 1
K: 194, G: 195, B: 1-3
K: 194, G: 228, B: 1
K: 195, G: 33, B: 1
K: 195, G: 39, B: 1-2
K: 197, G: 44, B: 1
K: 197, G: 50, B: 1
K: 198, G: 204, B: 1
K: 200, G: 42, B: 1
K: 201, G: 245, B: 1
K: 204, G: 40, B: 1
K: 205, G: 21, B: 1
K: 257, G: 85, B: 1
K: 257, G: 127, B: 1
K: 257, G: 172, B: 1
K: 257, G: 178, B: 1
K: 257, G: 185, B: 1
K: 257, G: 202, B: 1
K: 257, G: 227, B: 1
K: 257, G: 235, B: 2,3
K: 257, G: 244, B: 1
K: 257, G: 271, B: 1
K: 258, G: 1, B: 1
K: 258, G: 5, B: 1
K: 258, G: 8, B: 1
K: 258, G: 9, B: 1
K: 258, G: 13, B: 1-2
K: 258, G: 18, B: 1
K: 258, G: 30, B: 1
K: 258, G: 32, B: 1
K: 258, G: 53, B: 1
K: 258, G: 69, B: 1
K: 258, G: 117, B: 1
K: 258, G: 123, B: 1
K: 258, G: 124, B: 1
K: 271, G: 59, B: 1
K: 271, G: 67, B: 1-2
K: 274, G: 79, B: 1
K: 274, G: 86, B: 1
K: 274, G: 93, B: 1

K: 289, G: 163, B: 1
 K: 296, G: 93, B: 1
 K: 299, G: 47, B: 1
 K: 317, G: 133, B: 2
 K: 319, G: 96, B: 1
 K: 319, G: 122, B: 1-5-11-13-14
 K: 319, G: 126, B: 1-2-4
 K: 319, G: 129, B: 1
 K: 320, G: 69, B: 1
 K: 322, G: 17, B: 1
 K: 324, G: 46, B: 1
 K: 324, G: 89, B: 1
 K: 325, G: 119, B: 1
 K: 326, G: 21, B: 1
 K: 328, G: 33, B: 1
 K: 328, G: 91, B: 1
 K: 328, G: 203, B: 1
 K: 330, G: 155, B: 1
 K: 331, G: 67, B: 1
 K: 334, G: 142, B: 1
 K: 335, G: 198, B: 1
 K: 338, G: 1, B: 1
 K: 343, G: 143, B: 1
 K: 400, G: 136, B: 1
 K: 432, G: 215, B: 1
 K: 433, G: 6, B: 6
 K: 433, G: 60, B: 15-16
 K: 433, G: 85, B: 1
 K: 433, G: 138, B: 1
 K: 433, G: 175, B: 1
 K: 434, G: 123, B: 1
 K: 434, G: 124, B: 1
 K: 434, G: 134, B: 1
 K: 434, G: 146, B: 1
 K: 434, G: 159, B: 1
 K: 434, G: 165, B: 1-2
 K: 434, G: 177, B: 1
 K: 434, G: 181, B: 1
 K: 434, G: 207, B: 1
 K: 435, G: 55, B: 1-2-3
 K: 435, G: 127, B: 1
 K: 435, G: 136, B: 1
 K: 435, G: 181, B: 1
 K: 436, G: 29, B: 1
 K: 436, G: 70, B: 35-46
 K: 436, G: 71, B: 9
 K: 437, G: 195, B: 1
 K: 438, G: 24, B: 1
 K: 438, G: 53, B: 1
 K: 438, G: 158, B: 1
 K: 439, G: 81, B: 1
 K: 439, G: 119, B: 1
 K: 439, G: 123, B: 1
 K: 439, G: 124, B: 1
 K: 439, G: 127, B: 1
 K: 460, G: 110, B: 1
 K: 460, G: 112, B: 1
 K: 460, G: 114, B: 1
 K: 460, G: 136, B: 1
 K: 460, G: 143, B: 1
 K: 460, G: 165, B: 1
 K: 460, G: 167, B: 1
 K: 460, G: 171, B: 1
 K: 460, G: 174, B: 1
 K: 460, G: 184, B: 1
 K: 460, G: 214, B: 1
 K: 460, G: 216, B: 1
 K: 460, G: 231, B: 1
 K: 461, G: 5, B: 1
 K: 461, G: 7, B: 1
 K: 461, G: 17, B: 1
 K: 461, G: 18, B: 1
 K: 461, G: 20, B: 1
 K: 461, G: 28, B: 1
 K: 461, G: 29, B: 1
 K: 461, G: 38, B: 1
 K: 461, G: 39, B: 1
 K: 461, G: 62, B: 1
 K: 461, G: 72, B: 1
 K: 461, G: 74, B: 1
 K: 461, G: 76, B: 1
 K: 461, G: 88, B: 1
 K: 461, G: 95, B: 1
 K: 461, G: 116, B: 1-2
 K: 461, G: 117, B: 1
 K: 461, G: 122, B: 1-5
 K: 462, G: 2, B: 1
 K: 462, G: 25, B: 1
 K: 462, G: 29, B: 1
 K: 462, G: 49, B: 1
 K: 462, G: 52, B: 1
 K: 462, G: 77, B: 1
 K: 462, G: 107, B: 1
 K: 462, G: 129, B: 1
 K: 462, G: 137, B: 1
 K: 462, G: 138, B: 1
 K: 462, G: 146, B: 1
 K: 462, G: 196, B: 1
 K: 462, G: 224, B: 1
 K: 463, G: 33, B: 1

K: 463, G: 57, B: 1
K: 463, G: 60, B: 1

K: 463, G: 155, B: 1-2-3

II- ATASE ARŞİVİ YÖRÜK ALİ EFE DOSYASI

K: 1, G: 27, B: 1
K: 2, G: 263, B:1.
K: 2, G: 265, B:1.
K: 2, G: 275, B:1.
K: 2, G: 276, B:1.
K: 2, G: 277, B:1.
K: 2, G: 341, B:1.
K: 2, G: 356, B:1.
K: 3, G: 460, B: 1
K: 3, G: 464, B: 1
K: 3, G: 479, B: 1
K: 3, G: 483, B: 1
K: 3, G: 493, B: 1-2
K: 3, G: 496, B: 1
K: 3, G: 500, B: 1
K: 3, G: 505, B: 1
K: 3, G: 510, B: 1
K: 3, G: 516, B: 1
K: 3, G: 517, B: 1
K: 3, G: 519, B: 1
K: 3, G: 520, B: 1
K: 3, G: 524, B: 1
K: 3, G: 527, B: 1
K: 3, G: 528, B: 1
K: 3, G: 529, B: 1
K: 3, G: 530, B: 1-2-3
K: 3, G: 531, B: 1-2
K: 3, G: 533, B: 1
K: 3, G: 535, B: 1-2-3
K: 3, G: 536, B: 1-2
K: 3, G: 537, B: 1,
K: 3, G: 539, B: 1
K: 3, G: 540, B: 1
K: 3, G: 542, B: 1
K: 3, G: 543, B: 1
K: 3, G: 546, B: 1
K: 3, G: 553, B: 1
K: 3, G: 554, B: 1
K: 3, G: 557, B: 1
K: 3, G: 559, B: 1
K: 3, G: 560, B: 1
K: 3, G: 561, B: 1
K: 3, G: 566, B: 1
K: 3, G: 567, B: 1-2-3

K: 3, G: 569, B: 1
K: 3, G: 600, B:1.
K: 3, G: 608, B:1.
K: 3, G: 631, B:1.
K: 4, G: 699, B:1.
K: 4, G: 735, B:1.
K: 4, G: 739, B:1.
K: 4, G: 749, B: 1
K: 4, G: 752, B: 1
K: 4, G: 754, B: 1
K: 4, G: 756, B: 1
K: 4, G: 757, B: 1,
K: 4, G: 758, B: 1
K: 4, G: 759, B: 1,
K: 4, G: 761, B: 1
K: 4, G: 783, B: 1-2-3
K: 4, G: 790, B: 1
K: 4, G: 791, B: 1
K: 4, G: 792, B: 1
K: 4, G: 796, B: 1
K: 4, G: 797, B: 1
K: 4, G: 799, B: 1
K: 4, G: 801, B: 1
K: 4, G: 826, B: 1
K: 4, G: 827, B: 1
K: 4, G: 828, B: 1
K: 4, G: 829, B: 1
K: 4, G: 835, B: 1
K: 4, G: 837, B: 1
K: 5, G: 544, B: 1
K: 5, G: 868, B:1
K: 5, G: 875, B: 1
K: 5, G: 876, B: 1
K: 5, G: 877, B: 1
K: 5, G: 881, B: 1
K: 5, G: 993, B: 1
K: 5, G: 994, B: 1
K: 5, G: 998, B: 1-2
K: 5, G: 1002, B: 1
K: 5, G: 1003, B: 1
K: 5, G: 1007, B: 1
K: 5, G: 1009, B: 1
K: 5, G: 1010, B: 1
K: 5, G: 1013, B: 1

K: 5, G: 1014, B: 1
K: 5, G: 1016, B: 1
K: 5, G: 1018, B: 1
K: 5, G: 1019, B: 1
K: 5, G: 1021, B: 1-2
K: 5, G: 1023, B: 1
K: 5, G: 1024, B: 1
K: 5, G: 1029, B: 1
K: 5, G: 1047, B: 1
K: 5, B: 1048, B: 1
K: 5, G: 1058, B: 1
K: 5, G: 1060, B: 1
K: 5, G: 1061, B: 1
K: 5, G: 1090, B: 1
K: 6, G: 1090, B: 1
K: 6, G: 1091, B: 1

K: 6, G: 1117, B: 1
K: 6, G: 1119, B: 1
K: 6, G: 1206, B: 1
K: 7, G: 1245, B: 1
K: 7, G: 1254, B: 1
K: 7, G: 1255, B: 1
K: 7, G: 1295, B: 1
K: 7, G: 1296, B: 1
K: 7, G: 1297, B: 1
K: 7, G: 1298, B: 1,
K: 7, G: 1301, B: 1
K: 7, G: 1302, B: 1
K: 7, G: 1303, B: 1
K: 7, G: 760, B: 1
K: 7, G: 300, B: 1

III-TÜRK İNKILAP TARİH ENSTİTÜSÜ (TİTE) ARŞİVİ

K: 18, G: 51, B:51001
K: 20, G: 12, B: 12001
K: 111, G: 2, B: 2-17a001
K: 111, G: 2, B: 2-9001
K: 111, G: 2, B: 2001
K: 111, G: 2, B: 2a001
K: 111, G: 2, B: 2-9001
K:111, G: 2,B: 2-17a001,20001,21001
K: 111, G: 2, B: 2-20001-21001
K: 111, G: 2, B: 3a001
K: 111, G: 2, B: 4a001-5001
K: 111, G: 2, B: 6a001
K: 111, G: 2, B: 3001
K: 111, G: 2, B: 4001
K: 111, G: 2, B: 8001/9001
K: 111, G: 2, B: 10001
K: 111, G: 2, B: 13001
K: 111, G: 2, B: 14001
K: 111, G: 2, B: 16001
K: 111, G: 2, B: 23001
K: 111, G: 2, B: 25001
K: 111, G: 2, B: 34001
K: 111, G: 2, B: 38001,39001,40001
K: 111, G: 3, B: 3-2001/2a001
K: 111, G: 21, B: 21001
K: 111, G: 30, B: 30001
K: 111, G: 34, B: 34001
K: 111, G: 35, B: 1001

K: 111, G: 37, B: 1001
K: 297, G: 41, B: 41001
K: 297, G: 77, B: 77001
K: 301, G: 84, B:4001
K: 309, G: 20, B:20001
K: 309, G: 48, B:48001
K: 309, G: 70, B:70001
K: 310, G: 50, B:50001.
K: 310, G: 84, B:84-2001
K: 311, G: 24, B: 24001
K: 313, G: 19, B:19001
K: 313, G: 52, B:52001
K: 313, G: 64, B:64001
K: 313, G: 67, B:67001
K: 314, G: 39, B:39001
K: 318, G: 54, B:54001
K: 322, G: 12, B:12001
K: 322, G: 27, B:27001
K: 322, G: 33, B:33001
K: 331, G: 1, B: 1-17001
K: 331, G: 1, B: 1-1a001
K: 331, G: 1, B: 1-3a001
K: 331, G: 1, B: 1-a001
K: 333, G: 1, B: 1-11001

IV-CUMHURİYET ARŞİVİ

F: 272.0.0.11, Y: 13.45.5
F: 272.0.0.11, Y: 15.55.7
F: 272.0.0.11, Y: 15.55.12
F: 272.0.0.11, Y: 15.56.5
F: 272.0.0.11, Y: 15.56.9
F: 272.0.0.12, Y: 38.25.13
F: 272.0.0.14, Y: 75.22.3
F: 272.0.0.14, Y: 75.22.5
F: 272.0.0.14, Y: 75.22.7
F: 272.0.0.74, Y: 63.45.5
F: 272.0.0.74, Y: 68.42.18
F: 272.0.0.74, Y: 68.43.4

B- MECLİS ZABITLARI

TBMM Gizli Celse Zabıtları C. 1-2

C- SÜRELİ YAYINLAR

I. GAZETELER

İrade-i Milliye

İzmir'e Doğru

II. DERGİLER

Askeri Tarih Belgeleri

Atatürk Araştırma Merkezi

Atatürk Yolu

Belgelerle Türk Tarihi

Belleten

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi

Tarih İçinde Muğla

Tarih İncelemeleri Dergisi

Tarih ve Toplum

D- HATIRALAR

AKER, Mehmet Şefik, 57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920), Yayına Hazırlayan; Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz, Genel Kurmay ATASE Bşk. Yay., Ankara 2006.

ALPKAYA, Şükrü Oğuz, Yörük Ali Efe, Der. Atilla Oral, Demkar Yay., İstanbul 2009.

APAK, Rahmi, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu? T.T.K. Bas., Ankara 1990.

ARİF, Mehmet, Anadolu İnkılâbı Milli Mücadele Anıları, İstanbul 1987.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk, Haz. Birol Emil, Melin Haser, Mehmet Ali Aydın, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.

ATATÜK, Mustafa Kemal, Nutuk, 2. Baskı, C. 2, Ankara 1987.

BAYAR, Celal, Bende Yazdım C.1/5/6/7, İstanbul 1968.

BELEN, Fahri, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1983.

CEBESOY, Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları I, İstanbul 1953.

ÇARIKLI, Hacim Muhittin, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklının Kuva-yı Milliye Hatıraları, (1919-1920), Ankara Üniv. Basm., Ankara, 1967.

GÖKBEL, Asaf, Milli Mücadelede Aydın, Aydın 1964.

GÜRALP, Şerif, İstiklal Harbinin İç Yüzü, İstanbul 1958.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, Bir Roman Gibi, İzmir 1955.

MORALI, Nail, Mütarekede İzmir Olayları, İstanbul 1976.

MÜFTÜLER, Lütfi, Milli Mücadelede Aydın Cephesinin Kurucusu Denizli Heyet-i Milliyesi, Balıkesir 1947.

ÖZALP, Kazım, Milli Mücadele (1919-1922), TTK Bas., Ankara 1998.

SÖKMENSÜER, Cevat, Milli Mücadelede Aydın Nazilli Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler, İzmir 1979.

SÜREYYA, Sındırgılı, Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe, İstanbul 1955.

URAN, Hilmi, Hatıralarım, Ankara 1959.

E- KİTAPLAR

AKÇA, Bayram, Sosyal, Siyasal ve Ekonomik yönüyle Muğla (1923-1960), AAM, Ankara 2002.

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem yay., Ankara 1974.

AKYÜZ, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1920), Ankara 1988.

ALBAYRAK, Mustafa, Mili Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri, 17 Mart 1919, 2 Ağustos 1920, Ankara 1998.

ALÇITEPE, Ali Galip, Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

ARMAĞAN, A. Munis, Bozenderes'ten Bozdoğlara Kuva-yı Milliye, İzmir 2005.

ARMAOĞLU, Fahir, 20.y.y. Siyasi Tarih, Ankara 1983.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.III, Haz. Nimet Arslan, Ankara 1981.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2006.

AVCIOĞLU, Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi, İstanbul Matb. İstanbul 1974.

AYBARS, Ergün, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmeleri Yayınları. No:87, İzmir 1998.

AYDIN İL YILLIĞI, Aydın 1976.

AYDINEL, Sıtkı, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi, Vadi Yay., Ankara 2008.

BAŞARAN, Mehmet, Çine Heyet-i Milliyesi, İstanbul 2006.

BAYKAL Bekir Sıtkı, Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara 1974.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâp Tarihi, C.3, K.4, TTK yay., Ankara 1967.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara 1973.

BERBER, Engin, Sayılı Yıllar, İzmir (1918-1922), Ayraç Yayınları, Ankara 1997.

- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, Türk İstiklal Harbi 1 Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962.
- BORAK, Sadi, Atatürkçü ve Toplumcu Örnek Bir Din Adamı Hacı Süleyman Efendi, İstanbul 1974.
- BORAK, Sadi, Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev-Demeç, Yazışma ve Söyleşileri, Halkevi Atatürk Enstitüsü Araştırma Yayınları:2, Ankara 1980.
- BUĞDAYCI, Aslan, Milli Mücadelede Nazilli (1919-1922), Nazilli Haziran 1996.
- CARTTY, Justin Mc, Ölüm ve Sürgün, Çev. Bilge Umar, İnkılap Yay., İstanbul 1995.
- COŞAR, Ömer Sami, İstiklal Harbi Gazetesi, Derleme, Yeni İstanbul yay. 1969.
- ÇANLI Mehmet ve Ünal Türkeş, Datça (Reşadiye) Kuva-yı Milliyesi, AAM Yay., Ankara 1999.
- ÇELEBİ, Mevlüt, Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri, Akademi Kitabevi, İzmir 1992.
- DAYI, Esin, Nazilli Kongreleri, Atatürk Üniversitesi Yay., N: 866, Erzurum 1998.
- ERDEHA, Kamil, Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul 1975.
- ERGENE, H., Neden Hedef Türkiye?, Kitap yay., Ankara 1993.
- ERGİL, Doğu, Milli Mücadele Sosyal Tarihi, Türkan Kitapevi, Ankara 1981.
- EVANS, Laurence, Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924), Milliyet Yay., Çev., Tevfik Alanay, 1972.
- FROMKİN, David, Barışa Son Veren Barış – Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? (1914-1922), Çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları yay., İstanbul 1994.
- GALANTİ, Avram, Bodrum Tarihi, Işık Yay., İstanbul 1945.
- GOLOĞLU, Mahmut, Sivas Kongresi, Ankara 1969.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, Milli Mücadele Başlarken, C.1, Ankara 1959.
- GÜN İsmail, Ahmet Özdemir, Söke Tarihi ve Coğrafyası, Aydın 1943.
- GÜNER Zekai ve Orhan Kabataş, Milli Mücadele Dönemi Beyannameler ve Basını, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1990.
- İĞDEMİR, Uluğ, Heyet-i Temsiliye Tutanakları, Ankara 1975.

- İĞDEMİR, Uluğ, Heyet-i Temsiliye Tutanakları, TTK yay., Ankara 1989.
- JAESCHKE, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Çev. Cemal Köprülü, Ankara 1971.
- KARPAT, Kemal H., Osmanlı Nüfusu (1830-1914), İstanbul 2010.
- KENT, Marian, Osmanlı İmparatorluğu ve Büyük Güçler, İstanbul 1999.
- KISA, Leman, Aydın Tarihi ve Coğrafyası, Coşkun Matbaası, Aydın 1960.
- KITSIKIS, Dimitri, Yunan Propagandası, İstanbul 1963.
- KODOMA, Bayram, Şark Meselesi Işığı Altında Sultan Abdülhamit'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul 1983.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, AAM yay., Ankara 1999.
- KURAT, Yuluğ Tekin, Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması, Turan Kitapevi, Ankara 1986.
- MEMİŞ, Emin, Milli Mücadelenin Hukukileşme Süreci, Filiz Kitapevi, İstanbul 1999.
- MERAY Seha L. ve Osman Olcay, Osmanlı İmparatorluğu Çöküş Belgeleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 409, 1977.
- MORALI, Nail, Mütarekede İzmir Olayları, T.T.K. Yay., Ankara 1973.
- NAKRACAS, Georgios, Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni, Çev.: İbrahim Onsunoglu, İstanbul 2005.
- ÖKTEM, Haydar Rüştü, Mütareke ve İşgal Anıları, Ankara 1991.
- ÖZKAN, Hülya, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşısı Faaliyetleri, (4 Mart 1919-16 Ekim 1920) Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.
- ÖZKAYA, Yücel, Milli Mücadele'de Ege Çevresi, T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları, Ankara 1994.
- ÖZKAYNAK, Kemal, Efelerden Haber, Aydın, Ocak 2004.
- PALLİS, Alexander Anastasius, Yunanlıların Anadolu Macerası, (1915-1922), Çev., Orhan Azizoğlu, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1977.

- PARLAK, Türkmen, Yunan Egeye Nasıl Geldi Nasıl Gitti, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yay., İzmir 1982.
- POLAT, Nazım H., Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991.
- SAKALLI, Bayram, Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi, İz yay., İstanbul 1997.
- SALIŞIK, Selahattin, Tarih Boyuca Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya, İstanbul 1968.
- SARIHAN, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü II, Ankara 1982.
- SARUHAN, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. 2, Öğretmen Dünyası Yay., Ankara 1973.
- SELEK, Sabahattin, Anadolu İhtilali, Burçay Yay., İstanbul 1968.
- SMİTH, Michael Llewellyn, Anadolu Üzerindeki Göz, Çev. Halil İnal, İstanbul 1978.
- SONYEL, Selahi, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973.
- SU, Kamil, Manisa ve İşgal Acıları, Ankara 1982.
- SÜMER Faruk, Oğuzlar, Ankara 1967.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, Kuva-yı Milliye Tarihi, Ankara 1957.
- ŞENALP, Cemil, Ulusal Kurtuluş Savaşında Yunan İşgal Bölgelerinde Sivil Asker Hükümet Faaliyetleri, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Aralık 2000.
- ŞİMŞİR, Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C: 3, TTK Yay., Ankara 1979.
- TAÇALAN, Nurdoğan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul 1970.
- TANERİ, Aydın, Türk Devlet Geleneği, Ankara 1988.
- TANÖR, Bülent, Yerel Kongre İktidarları (1918-1920), İstanbul 1992
- TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü yay., 6/1, Ankara 1973.
- TEKELİ İlhan ve Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, T.T.K.B., Ankara 1989.
- TOKER, Tahran, Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Denizli, Denizli 1983.
- TOY, Erol, Türk Gerilla Tarihi, İstanbul 1970.

- TOYNBEE, Arnold, Türkiye’de Bir Devletin Yeniden Doğuşu, Milliyet Yay., İstanbul 1971.
- TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiyede Siyasi Partiler (1959-1952), İstanbul, 1952.
- TURAN, Mustafa, Yunan Mezalimi, AAM yay., Ankara 2006.
- TURAN, Şerafettin “Kurtuluş Savaşında Kongreler”, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, TTK Yay., Ankara 1975.
- TÜRK İSTİKLAL HARBİ, Gen.Kur. Harp Dairesi Başkanlığı C.1, Ankara 1962.
- TÜRK İSTİKLAL HARBİ, Gen.Kur. Harp Dairesi Başkanlığı C.2, K.1, Ankara 1963.
- TÜRK İSTİKLAL HARBİ, Gen.Kur. Harp Dairesi Başkanlığı C.2, K.2, Ankara 1965.
- TÜRKEŞ, Ünal, Kurtuluş Savaşında Muğla, İstanbul, 1973.
- TÜRKMEN, Zekeriya, Belgelerle Yunan Mezalimi, Ocak Yay., Ankara 2000.
- TÜTENK, Ahmet Akif, Milli Mücadelede Denizli, İzmir 1949.
- UÇAROL, Rifat, Siyasi Tarih (1789-1919), Filiz Kitapevi, İstanbul 2000.
- UMAR, Bilge, İzmir’de Yunanlıların Son Günleri, Bilge yay., Ankara 1974.
- ÜNAL, Muhittin, Miralay Bekir Sami Günsav’ın Kurtuluş Savaşı Anıları, Cem yay., İstanbul 2002.
- UYKUCU, K. Ekrem, Muğla Tarihi, İstanbul 1968.
- YALAZAN, Talat, Türkiye’de Yunan vahşeti ve Soykırımı girişimi, C. 2, Gen. Kur. Bas., Ankara 1994.
- YAPUCU, Olcay Pullukçuoğlu, Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın, İstanbul 2007.

F- MAKALELER

- AKÇA, Bayram, “Milli Mücadele Döneminde Fethiye”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 9, 2002.
- AKIN, Veysi, “Nazilli Cephesinde Sarayköy Müfrezesi”, Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri, Aydın 2006.

- AKKOYUN, Turan, “İzmir’de Atılan İlk Kurşunun Sahibi Meselesine Dair Notlar”, Tarih ve Toplum, C. 18, S. 105, Eylül 1992.
- AKTÜRE, Sevgi, “XIX. Yüzyılda Muğla”, Tarih İçinde Muğla, Der. İlhan Tekeli, Muğla Belediyesi yay., Muğla 2006.
- AYDINEL, Sıtkı, “Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe”, Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Editör: Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yay., Aydın 2007.
- BAKIRER, Ömür, “Orta Çağda Muğla”, Tarih İçinde Muğla, Der. İlhan Tekeli, Muğla Belediyesi yay., Muğla 2006.
- BARAN, Tülay Alim, “Kuva-yı Milliye Örgütlenmesine Karşı Damat Ferit Hükümetleri”, Atatürk Yolu, C. 6, S. 28, Y. 12, Mayıs 1999.
- BAŞARAN, Mehmet, “Nazilli Kongrelerinin Sivas Kongresi ile Birleşme Yolculuğu”, 85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçinde Yeri ve Önemi, Aydın, 31 Mart 2006.
- BAŞARAN, Mehmet, “Hacı Süleyman Efendi”, Milli Mücadele’de Nazilli Cephesi ve Önderleri, Aydın 2006.
- BAYRAKTAR, Bayram, “İzmir’in İşgali ve Ayvalıktaki Yankıları”, Tarih ve Toplum, C. 17, S. 99, Mart 1992.
- BAYRAKTAR, Bayram, “Milli Mücadelede Denizli Olayı”, AAMD, C: VIII, S. 22, Kasım 1991.
- BERBER, Ferhat, “Söke Kuva-yı Milliyesi”, Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Sökeli Cafer Efe Paneli, Söke 2007.
- BULUÇ, Sevim, “İlk Çağda Muğla”, Tarih İçinde Muğla, Der. İlhan Tekeli, Muğla Belediyesi yay., Muğla 2006
- BUYTULLUOĞLU, Hamdi, “Milli Mücadele Başlıyor” BTTD, C. IV, S. 29, Eylül 1969.
- ÇAPA, Mesut, “İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti”, AAMD, C. VII, S. 21 Temmuz 1991.
- ÇELEBİ, Mevlüt, “İtalyan İşgal Bölgesi Olarak Söke”, Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Sökeli Cafer Efe Paneli, Söke 2007.

- ÇELEBİ, Mevlüt, “Kuşada’ında İtalyan İşgali”, Milli Mücadele’de Kuşadası Cephesi ve Mahmut Esat Bozkurt Paneli, Kuşadası 2007.
- ÇELEBİ, Mevlüt, “Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri”, Belleten, C. LXII, S. 233, Ankara, Nisan 1998.
- ÇELEBİ, Mevlüt, “Menteşe Gazetesi”, Tarih ve Toplum, C. XIX, S: 112, Nisan 1993.
- ÇELEBİ, Mevlüt, “Menteşe Sancağında İzmir’in İşgaline Gösterilen Tepkiler”, Tarih İncelemeleri Dergisi, C. XX, S. 1, Temmuz 2005.
- ÇELEBİ, Mevlüt, “Milli Mücadelede İtalyan İşgalleri”, AAMD, C. IX, S. 26, Mart 1993.
- ÇETİN, Türkan “Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.1, S.3, 1993.
- EFENDİOĞLU, Ahmet Mehmet, “İşgal Öncesinde ve İşgalde Söke’de Güvenlik”, Milli Mücadele’de Söke Cephesi ve Sökeli Cafer Efe Paneli, Söke 2007.
- EMECEN, Feridun, “Aydın” Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.30, İstanbul 2005.
- FAROQHI, Suraiya, “Menteşeoğullarından Osmanlılara Muğla”, Tarih İçinde Muğla, Der. İlhan Tekeli, Muğla Belediyesi yay., Muğla 2006
- GOFFMAN, Daniel, “İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine”, Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul, İstanbul 2003.
- GÜNEŞ, Günver, “Yunan İşgalinin Germencik ve Çevresinde Yarattığı Tahribat”, Milli Mücadele’de Germencik Cephesi ve Önderleri, Germencik 2007.
- GÜNEŞ, Günver, “Milli Mücadelenin Başlarında Heyet-i Milleyeden Heyet-i Merkeziyeye Nazilli’de yerel örgütlenme”, 85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçinde Yeri ve Önemi, , Aydın, 31 Mart 2006.
- GÜNEŞ, Müslime, “Milli Mücadele’de Koçarlı”, Milli Mücadele’de Koçarlı ve Menderes’in Öte Yakası Paneli, 2007.
- HALICI, Şaduman, “Milli Mücadele’de Kuşadası Cephesi ve Mahmut Esat Bozkurt”, Milli Mücadele’de Kuşadası Cephesi ve Mahmut Esat Bozkurt Paneli, Kuşadası 2007.
- İNAN, Huricihan, “Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme”, Toplum ve Bilim, S. 21, İstanbul 1983.

JAESCHKE, Gotthard, “Mondros’a Giden Yol”, Belleten, No:109, C. 28, Ocak 1964.

KIRKPINAR, Kenan, “Milli Mücadele Döneminde İngiliz Basını ve Kamuoyunda Türk İmajı” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.1, S.3, 1993.

METE, Zekai, “Muğla”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.30, İstanbul 2005.

ORHONLU, Cengiz, “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”, Belleten, C. XXXVII, S. 148, Ekim 1973.

Ortaylı, İlber, “XVIII Yüzyılda Akdeniz Dünyası ve Genel Çizgileri ile Türkiye”, Toplum ve Bilim, S.1, 1977,

ÖZBALKAN, Müslim, “Milli Mücadelede İlk Başkaldırı: Yörük Ali Efe Ve Malgaç Baskını”, Milli Mücadele’de Nazilli Cephesi ve Önderleri, Aydın 2006.

ÖZER, İlbeyli, “İzmir’in İşgali Sonrası İşgal Güçlerinin Müdahaleleri”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C. 23, S. 41, Haziran 2000.

ÖZGİRAY, Ahmet, “İngiliz P. Hadkinson’ın 1020 yılında Kuşadası Muğla Fethiye Antalya ve Burdur’a ait gözlemleri” Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri, Haz.: Tuncer Baykara, İzmir 1993.

SAVRAN, Fikret, “Tanıkların ve Yakınlarının Anlatımlarıyla Germencik ve Çevresinde Yunan Mezalimi”, Milli Mücadelede Germencik Cephesi ve Önderleri, Germencik 2007.

SEPETÇİOĞLU, Tuncay Ercan, “Batı Anadolu’da Yunan İşgalinin Temel Argümanları ve Milli Mücadelede Nazilli Cephesi”, Milli Mücadele’de Nazilli Cephesi ve Önderleri, Aydın 2006.

SOFUOĞLU, Adnan, “Anadolu Üzerindeki Yunan Hareketleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikanesi Faaliyetleri”, AAMD, C: X, S: 28.

TEKELİ İlhan, Selim İlkin, “Aydın Cenub Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesinin Kongre Mukarreratıyla Nizamnamelerini Mübeyyin Risale Üzerine”, 85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi, Aydın, 31 Mart 2006.

TEPEKAYA, Muzaffer, “İzmir’in İşgaline İlk Tepkiler İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ve İlhakı Red Heyet-i Milliyesi”, PAÜ.Eğitim Fakültesi Dergisi, S.1, 1996.

TUNALI, Ayten Can, “Milli Mücadele’de Germencik”, Milli Mücadele’de Cephesi ve Önderleri, Germencik 2007.

TÜRKEŞ, Ünal, “Yörük Ali Efe”, Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Editör: Günver Güneş, Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yay. 13 Aydın, Nisan 2007.

YAPUCU, Olcay Pullukçuoğlu, “Yunan İşgali Öncesi Aydın Sancağının Sosyo-Ekonomik Yapısı”, Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Editör: Günver Güneş, Aydın 2007.

EKLER

EK-1

22 Ağustos 1919 tarihinde Reisi Hamza Bey dönemine ait mazbatada, milli kuvvetler için yardımda bulunan şahıslar ile verdikleri miktar şöyledir:

Ulalı Asım Beyzade Hamza Bey	1.001 lira
Hacı Memişağazade Şerif Efendi	1.000 lira
Asım Beyzade Bekir Ağa	1.000 lira
Satır oğlu Hacı Süleyman Efendi	500 lira
Hacı Mahmutzade Süleyman Efendi	500 lira
Gölcüklüzade Emin Efendi	500 lira
Hacı Hamzazade Hamdi Efendi	400 lira
Karahafızade Hakkı Efendi	250 lira
Hacıgazezzade Hakkı Efendi	200 lira
Tavaslı Appak Süleyman Efendi	200 lira
Hacıkadızade Tahir Ağa	150 lira
İskenderzade Osman Ağa	150 lira
Şevket Ağazade Seyfi Bey	150 lira
Kökçüzade Osman Efendi	150 lira
Tavaslı Hacı İbrahim Ağa	150 lira
Süleyman Beyzade Murat Bey	100 lira
Belediye Reisi Ragıp Bey	100 lira
Rıfat Efendizade Fahri Efendi	100 lira
Ucuucu Hacı Şerif	100 lira
Gölcüklüzade Hacı Şuayip Efendi	100 lira
Tavaslı Gümüšoğlan	100 lira
Kabaklızade Molla Mehmet	100 lira
Karahocaoğlu Hacı Süleyman	100 lira
Düğerekli Hafız Mehmet Efendi	100 lira
Hacı Seyyid Mehmet ve Damadı Ali Rıza Efendi	100 lira
Mahmutzade Hacı Hamdi Efendi	100 lira
Abdi Oğlu Hacı Ömer Ağa	100 lira
Topaloğlu Hacı Süleyman ve Mahdumu İsmail	75 lira
Dervişzade Hacı Sadık	75 lira
Hacızade Emin Efendi	50 lira
Silmezade Hamdi Efendi	50 lira

Okkazade Mehmet Efendi	50 lira
Hacı Hüseyin Efendizade Hacı Mehmet Ali	50 lira
Hacı Veli Efendizade Ziya Efendi	50 lira
Şekerci Mehmet Usta	50 lira
Tüloğlu Halil İbrahim Efendi	50 lira
Bahçıvan Süleyman	50 lira
Bahçıvan Hacı Ali	50 lira
Bahçıvan Şerif	50 lira
Hancı İbrahim	50 lira
Hacı Nasuhzade Hacı Halil Efendi	50 lira
Tavaslı Kahyaoğlu Mehmet ve pederi	50 lira
Tavaslı Çolak Halil İbrahim	50 lira
Arap Hüseyin Efendi	50 lira
Müderrişoğlu Hacı Ahmet Hafız	50 lira
Abdal Oğlu Halil İbrahim	50 lira
Altmış Oğlu Hacı Ömer	50 lira
Hacı Gök Ömer Mahdumu Mehmet Ali	50 lira
Hacı Küçük Ali	50 lira
Botacıoğlu Mehmet	50 lira
Köroğlu İbrahim	50 lira
Aynımahların Osman ve İsmail	50 lira
Ömer Efendizade Mehmet Ağa	50 lira
Berber Hafizoğlu Hacı Mehmet	50 lira
Hacı Hasanzade Tahir Efendi	40 lira
Topalların Hacı Hasan Hafız	40 lira
Düğerekli Hacı Cafer Efendi	30 lira
Fıstıkoğlu Hacı Mehmet Ağa	30 lira
Mestan Efendi	30 lira
Nurinin Mehmet Efendi	30 lira
Ulalı Yahya Efendi	30 lira
Balcı zade Tahir	30 lira
Çakır Mehmet	30 lira
Elekoğlu Hacı Emin	30 lira
Kasap Küçük Mehmet, Şerif, Çerkez Süleyman	30 lira
Hancı Arif Ağa	25 lira

Bakkal Şükrü	25 lira
Derviş Hacı Abdullahoğlu Abdülkadir	25 lira
Böcoğlu Osman	25 lira
Köseoğlu Hüseyin Efendi	25 lira
Hacı Hasanzade Halil İbrahim Efendi	25 lira
Ekmekçi Hacı Ali	25 lira
Ekmekçi Mehmet	25 lira
Ekmekçi Hacı Halil İbrahim	25 lira
Ekmekçi Osman	25 lira
Satırların Hacı Tahir	25 lira
Hacı Çakırların Hamdi	25 lira
Ağaların Hacı Ömer Hafız	25 lira
Kahveci Oğlu Mustafa ve biraderi Şükrü Çavuş	25 lira
Belenyalı Hacı Ali Ağa	25 lira
Hacı Asımların İbrahim	25 lira
Uçarcıların Ahmet	25 lira
Hacı Patpatoğlu Hacı Emin	25 lira
Hacı Zeybek biraderi Hacı Ahmet	25 lira
Debbağ Eren Ahmet	25 lira
Kasap Şişman Şerif	25 lira
Hacı Şerif Ali	25 lira
Berber Mehmet Salih	25 lira
Çavuş Oğlu Bakkal Hacı Ömer	25 lira
Hacı Mehmetgazade Fevzi ve Mehmet	25 lira
Tüccardan Demircioğlu Hasan Efendi	25 lira
Hacı Patpatoğlu Şükrü	25 lira
Terzi Princioğlu Mehmet usta	25 lira.

EK-2

II. Nazilli Kongresi'ne katılan delegeler ve temsil ettikleri yerler "Aydın Cenub Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesinin Kongre Mukarreratıyla Nizamnamelerini Mübeyyin Risaleye göre şöyledir:

İZMİR LİVASI

Balyonbolu Nahiyesi: 1. İsmail Hakkı Efendi

2. Abdullah Efendi

Bademiye Nahiyesi: 1. Hacı İbrahim Efendi

2. Ahmet Efendi

AYDIN LİVASI

Bozdoğan Kazası: 1. Ali Bey

2. Hacı Ahmetzade Süleyman Efendi

Karacasu Kazası: 1. Müftü Hulusi Efendi (Kongre Reis Vekili)

2. Tahsin Bey

3. Emin Bey

Nazilli Kazası: 1. İlhami Bey (Alaşehir kongresine katıldı)

2. Ömer Lütfi Bey (Kongre kâtibi)

Atça Nahiyesi: 1. Abbas Bey

2. Tapucuzade Ali Efendi (Alaşehir kongresine de katıldı)

3. Tapucuzade Ali Enveri Bey (olabilir)

Karahayt Nahiyesi: 1. Küçük Mehmet Ağazade

2. Mehmet Efendi

Kuyucak Nahiyesi: 1. Zihni Efendi

2. İsmail Hakkı Efendi

Dalama Nahiyesi: 1. Mustafa Efendi

2. Hacı Hüseyin Efendi
- Sultanhisar Nahiyesi: 1. Ahmet Bey
2. Ali Zühdi Bey

SARUHAN (MANİSA) LİVASI

- Alaşehir Kazası: 1. Mütevellizade Akif Bey (Alaşehir Kongresi'ne katıldı)
2. Mahzar Bey
3. Ömer Bey
- Eşme Kazası: 1. Müftü Hacı Nazif Efendi (Alaşehir Kongresi'ne katıldı)

DENİZLİ LİVASI

- Liva Merkezi: 1. Helvacızade Mehmet (Kongre Reis vekili)
- Emin Bey I. Nazilli Kongresine katılmış ismi I. Madde de değil II. Madde de geçiyor.)
- Buldan Kazası: 1. Hacı Rasif Efendi
2. Kara Ahmetzade Hali Ağa
- Çal Kazası: 1. Müftüzade Emin Efendi (Kongre Katibi)
- Sarayköy: 1. Müftü Ahmet Şükrü Efendi (Alaşehir Kongresi'ne katıldı)
2. Hüseyin Efendi
- Tavas Kazası: 1. Mehmet Kemal
2. Hacı Ali Efendi
- Garbi Karaağaç Kazası: 1. Mehmet Kamil
- (Acıpayam) 2. Ahmet Latif Efendi
- Apa Nahiyesi: 1. Hacı Ahmet Efendi
- Çardak Nahiyesi: 1. Rıza Bey
2. Hulusi Efendi

- Honaz Nahiyesi: 1. Tevfik Bey
2. Hasan Ahmet Efendi
- Güney Nahiyesi: 1. Eyüp Efendi
- Kadıköy (Babadağ): 1. Mehmet Efendi
2. Ahmet Efendi

AFYON LİVASI

- Çivril Kazası: 1. Çorbacızade Mehmet Efendi
- Sandıklı Kazası: 1. Ahmet Efendi

ISPARTA LİVASI

- Merkez: 1. Müfti-i Sabık Hacı Hüsni Efendi
2. Koyunizade Ali Efendi (Uçkurzade ?)
- Eğridir Kazası: 1. Hacı Ahmet Efendi
- Keçiborlu Nahiyesi: 1. Göbeklizade Sadık Efendi
2. Hacı Hüseyin Efendi

BURDUR

- Merkez: 1. Şamdanizade Osman Bey
2. Tayyartzade Osman Bey

ANTALYA LİVASI

- Merkez: 1. Nuri Bey (Kongre Reisi)
2. Tahsin Bey

EK-3

III. Nazilli Kongresi'ne katılan 49 kişilik Heyet-i Merkeziye üyeleri ve katıldıkları yerleri şöyledir:

- 1- Nazilli, Ömer Lütfi Bey (Heyet-i Merkeziye Reisi)
- 2- Karacasu, Binbaşı Tahsin Hulki Bey (Askerlik Şube Reisi),
- 3- Atça, Muallim Cemal Bey
- 4- Sultanhisarlı, Dürükzade Ali Zühtü Bey
- 5- Buldan, Sami Kutluğ Bey
- 6- Sarayköy, Mustafa Nazmi Efendi
- 7- Sarayköylü Hüseyin Efendi
- 8- Sarayköylü Emin Arslan Bey
- 9- Ahmet Ziya Efendi (Nakibüleşraf)
- 10- Garbikaraağaç Mehmet Kamil Bey (Emekli Kaymakam)
- 11- Çal, Tevfik Bey
- 12- Nazilli, Tevfik Bey
- 13- Kuyucak, Hocasade Tevfik Bey
- 14- Çivril, Mehmet Remzi Efendi
- 15- Denizli, Mehmet Efendi
- 16- Hamdi Bey,
- 17- Burdur, Semedanzade Osman Efendi
- 18- Milas, Rüştü Efendi
- 19- Milas, Hüsnü Bey
- 20- Tavas, Mehmet Efendi
- 21- Tavas, Tahsin Bey
- 22- Çine, Hacı Süleyman Efendi
- 23- Çine, Emin Bey
- 24- Kale-i Tavas, Hacı Sadık Efendi
- 25- Karahayt, İhsan Efendi
- 26- Kale-i Tavas, Ali Enveri Bey
- 27- Gönen, Mustafa Efendi
- 28- Bozdoğan, Ahmet Vefa Efendi
- 29- Pirlibeyli, Mehmet Bey
- 30- Dalaman, Mustafa Hoca
- 31- Bodrum, Fuat Bey

- 32- Marmaris, Mehmet Nuri Bey
- 33- Tefenni, Mustafa Fevzi Efendi
- 34- Kadılar Köyü, Mustafa Efendi
- 35- Muğla, Ethem Efendi
- 36- Dinar, Ali Rıza Efendi
- 37- Eğridirli Hüseyin Hüsni Efendi
- 38- Sökeli Muharrem Efendi
- 39- Fethiyeli Arif Efendi
- 40- Yahyazade Şevket Bey
- 41- Manavgatlı Ahmet Talat Bey
- 42- Korkuteli, Hakkı Efendi
- 43- Keçiborlu, Doktor Rıfat Bey
- 44- Uluborlu, Hacı Tahir Efendi
- 45- Kuşadası, Mahmut Esat Bey
- 46- Isparta, Süleyman Turgut Bey
- 47- Köşk, Giritli İsmail Hakkı Bey
- 48- Yenipazar, Hacı Nuri Efendi
- 49- Ödemiş, Aziz Abatlı Bey

EK-4

HEYET-İ MİLLİYE NİZAMNAMESİ:

26 Kanun-ı Evvel 1919 tarihli ilave olunan Mevad:

Madde 19: Heyet-i Milliyelerce, Heyeti Merkeziye üyeliğine seçilecek kişilerin, memleketin mukadderatını en iyi şekilde takdir ve temsil edecek meziyetlere sahip olması şeklinde, bir karar alınmıştır.

Madde 20: Heyet-i Merkeziye üyelerinin değiştirilmesi, mensup oldukları Heyet-i Milliyelere bırakılmamıştır. Değiştirilme sebebi Heyet-i Merkeziye ye bildirilip, Heyeti Umumiye de görüşüldükten sonra, suçu sabit görülürse değiştirilmesi ve yerine başkasının gönderilmesini isteme hakkı Reise verilmiştir.

Madde 21: Heyet-i Milliyeler belirtilen şartlar dahilinde üye seçiminde bir problem yaşadıklarında, Hayet-i Umumiyece üye seçilecekti.

Maliye Nizamnamesi:

Maliye Encümeni, Heyet-i Merkeziyenin emrinde olup; Harekât-ı Milliye Redd-i İlhak Heyetinin, vatanın kurtarılması için yapacağı tüm fedakarlığın mali yönünü desteklemek için kurulmuştur. Bir reis ve iki müdürden meydana gelmektedir. Masraf ve gelir işlerini yürüten iki şubeye ayrılıp, bir de Maliye Heyeti kurulmuştur.

Maliye Heyeti, bir sandık emini ve yapılacak muameleleri yazmak için gerekli sayıda kâtabi görevlendirebilir.

Maliye Encümeni; Şube müdürlerinin, reisin emrinde toplanarak; yaptıkları görüşmenin sonucunu, Heyet-i Umumiye'ye arz ederek; toplanacak nakdi ve aynı yardımlar konusunda, Heyet-i Merkeziyeden yardım isteyebilir.

Maliye Encümenine bağlı şubelerin görevleri:

Şubelerin Vezaifi:

Madde I: Makbuzatı şubesi/1. Şube, bir müdür ve iki üyeden meydana gelmektedir. Heyet-i Merkeziyeye bağlı bütün Heyet-i Milliyeler ve bunların istiad-ı maliyelerini, resmi kayıt veya doğru vesikalara; her Heyet-i Milliye'nin verebileceği miktarı tespit eder. Vezneye girecek gelirlere ait evrakı, vezneye teslim etmekle görevlidir. Dağıtım yapılan paraların gelen ve gelmeyen miktarı hakkında riyasete bilgi verir.

Madde II: Aynı gelirleri, ait oldukları Heyet-i Milliye adına paraya çevirerek, genel hesapların düzenlenmesini sağlar. Aynı bağışların sarf edilmeyen fazlası, zarara meydan vermemek için, paraya çevirerek vezneye koyar. Ancak bu durum, Levazım Heyeti tarafından görüşülüp, sonuç Reis'e bildirilip; onun izni aldıktan sonra gerçekleştirilebilir. Bedelli askerliğin karşılığı olan paranın toplanması da, bu şubeye aittir.

Madde I: 2. Şube, yani sarfiyat şubesi de bir müdür ve iki üyeden meydana gelmektedir.

Bu şube, masrafların Levazım Heyetine her ay gösterilen tasdikli senetlere dayanarak, özel deftere kayıt ettikten sonra bunu Encümen Reisi'ne sunar. Gerekliğinde, Heyetten birinin isteği üzerine kararname karşılığında bir harcamada bulunabilir. Harcamaların iâşe ve teçizat kısımları ayrı ayrı gösterilir.

Madde II: Eğer, Heyet-i Merkeziye gerekli görürse ufak tefek masraflar için de bir defter tutabilir. Her hafta genel masrafları gösterir. Ayrıca, tutulan icmal defterinde bulunan genel masrafların toplamını Reis'e bildirir.

İstihbarat Encümeni Teşkilatı:

Madde I: İstihbarat Encümeni, Encümen Reisi, iki Şube ve bu şubelerden sorumlu iki müdür ile maaşlı ve maaşsız kâtip ve yazıcılardan kurulmuştur.

Madde II: Erzak, iâşe (geçim, beslenme), giyecek ve donanım gibi ordu için gerekli olan haberleşmeyi teşvik ve heveslendirme Milli iradeyi kapsayan dahili ve harici siyasete ait bütün telgraf ve haberleşmeler ve Heyet-i Umumiye'de okunur veya okunması gerekmezse Heyet-i Merkeziye Riyasetinin bilgisi dahilinde İstihbarat Encümenine gönderilirdi.

Madde III: Gönderilen evraklar, Encümen Reisi'nin Başkanlığında toplanan Şube Müdürlerinin görüşmesine sunulur. Evraklar incelendikten sonra şube kâtipleri, sonucu bir yazıyla Heyet-i Umumiye'ye gönderirler.

Madde IV: Tamimler ise, vakit geçirmemek için şube tarafından kaydı yapıp, Encümen Reisinin izniyle Heyet-i Merkeziyeye iletilir.

Madde V: Heyet-i Merkeziye gerekli görürse gezici memurlar çalıştırabilir; Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Mümessilleri ile olan gizli görüşme şifresinin bir kopyasını uygun görürse, Riyaseti Umumiye İstihbarat Encümenine gizli

olarak verebilir; bu bilginin dışarı ve düşman eline geçmesinden Encümen Reis'ini mesul tutardı.

Madde VI: Bu Encümenin evrakları gizli ve görevi resmi olduğundan, evrakların muhafazası ve kayıtlarının tespiti maaşlı bir kâtip görevlendirilmesine karar verilmiştir

1. Şubenin görevleri:

Madde I: Bütün Heyet-i Milliyelere yazılacak tamimleri hazırlayarak, Encümen Reisine sunulacaktır.

Madde II: Mahalli gazetelere ve Osmaniye'ye Türk ve Müslümanların uğradığı mezalimi tasvir eden makaleler hazırlayıp, yazacaktır.

Madde III: Yazılan makalelerin, mektupların Heyet-i Umumiye'de okunması zaman alacağından, doğrudan Heyet-i Merkeziye Riyaseti'ne, görüşlerini almak için sunulur. Eğer, Reis isterse, bunlar Heyet-i Umumiye'de okunur. Yazıda düzeltilecek veya eklenecek noktalar varsa, Reisin fikri alınacaktır, ancak yazının tamamına dokunulmadan gereken eklemeler yapılacaktır.

Madde IV: Bu şubenin önemli bir görevi de, İstanbul'da, diğer vilayetlerde ve yurt dışında çıkan önemli gazetelere abone olmak, bir iki ajans elde etmektir. Böylece hem yurt içi, hem de yurt dışı basını takip ve kontrol edecektir.

Madde V: Şube müdürünün görevi ise bütün muamelelerden mesul olup, evrakın kaybolmamasına dikkat etmektir.

Madde VI: Yazılmak maksadıyla şubeye gönderilen bir yazının o günün akşamı en geç ertesi günü öğleye kadar yazılıp, gönderilmesi mecburidir.

2. Şubenin Görevi:

Madde I: Köyleri, Milli Mücadeleye sevk ve teşvik edici ilannameleri yazar. Memleketin gerek ferdi, gerekse sosyal dertlerine çare olabilecek broşür ve beyannemelerin toplanıp, gerekli yerlere gönderilmesiyle yükümlüdür.

Madde II: Yunanlıları masum milletimize yaptığı mezalimlerin vesikalarını toplatıp; bütün Milletlere, günlük ve haftalık gazetelere iletmesinde aracı durumundadır. Bir matbaaya sahip olmadıklarından, şimdilik vesikaların suretlerinin çoğaltılmasına gidilecektir. Ancak ileride Heyet-i Merkeziyeye bağlı bir matbaa kurulacaktır.

Madde III: Batı Anadolu'daki Yunan mezalimini ve milletimizin içinde bulunduğu durumu tetkik maksadıyla gelen ecneblerle temas kurarak; onlara haklılığımızı, insanlığın ve medeniyetin en yüksek meziyetlerini sahip olduğumuzu anlatmak görevleri arasındadır.

Madde IV: Şubenin önemli işlerinden biride; Merkezde veya çevrede Milli tezahüratta bulunması gerektiğinde, Heyet-i Merkeziye Reisinin bilgisi dahilinde bunun organizesidir.

Madde V-VI: Yine bu şube de, yaptığı bir takım faaliyetlerden dolayı gizlilik esastır. Şubeye ait evrak ve vesikaların muhafazası ile yükümlüdür. Evrak ve vesikaların korunması hakkındaki madde bu şube içinde geçerlidir.

3. Şubenin Görevleri:

Madde I: Bu şubeye bağlı bir fotoğrafçı Yunan mezalim ve vahşetin fotoğraflarını çekmekle görevlidir.

Madde II-III: Encümen Reisi ister ve Heyet-i Merkeziye Reisi kabul ederse; dışarıda faaliyette bulunmak, milletin haklarını koruyacak şekilde her türlü hazırlığı yapmak üzere nöbetleşe seyyar memurlar tayin edilebilir. Bunların masraflarını Heyet-i Umumiye karşılar.

Madde IV: Taşraya giderek, faaliyette bulunacak olan bu memurlar, Heyet-i Merkeziyenin özüne ters düşecek bir harekette bulunurlarsa görevlerine son verilecektir.

Madde V: Şube, yabancı muhabirleriyle de temas kurarak, vatan menfaatlerini müdafaa ederek, onlara haklı olduğumuzu anlatmaya çalışacaktır.

Madde VI: Seyyar memurlar yapacakları işin önemine göre belirlenecek, zaman içerisinde çalışıp dönecekler. Dönüşlerinde, yaptıklarını ayrıntılı bir raporla Encümen Reis'ine bildireceklerdir.

Madde 10: İstihbarat Encümenin, kırtasiye ve yazı malzemeleri encümenin isteğiyle levazımdan temin edilecektir.

Madde 11: Encümenin teşvik ve gayesiyle yaptığı masraflar, Heyet-i Umumiye de görüşülüp, Heyet-i Merkeziye Reisi'nin uygun görmesi üzerine vezneden karşılanacaktır.

Teşkilat Encümeni Nizamnamesi:

Madde 1: Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Aydın ve Havalisi Heyet-i Merkeziyesinin dahili nizamnamesinde de belirtildiği gibi, Heyet-i Merkeziyeye bağlı bir “*Teşkilat Encümeni*” kurulmuştur.

Madde 2: Encümen, bir Reis ve her biri bir müdür ve iki üyeden oluşan iki şubeden oluşmaktadır.

Madde 3: Siyasi vazifesini en iyi şekilde yerine getirmek için; askerden, bulamadığı takdirde sivil kâtipleri, yazı işlerini yürütmek üzere görevlidir. Bu kâtiplerin maaşları Heyet-i Umumiye’ce karşılanır.

Madde 4: Encümen Reisi, şubelerin işlerinin en iyi şekilde yapılmasından mesuldür. Reis, genel işlerle olduğu gibi, özel talimatlar da verebilir.

Birinci Şubenin Vezaifi:

Madde I: Birinci şube Kuva-yı Milliye Kumandanlığının isteği üzerine, Heyet-i Milliyelerin mevcudu dikkate alınarak, askere alınacakları ve milli ordunun ihtiyaçlarını karşılar.

Madde II: Heyet-i Milliyelerin, cepheye sevk ettikleri asker sayısının kesin tespiti için, onların genel kuvvetlerinin mevcudunu isteyebilir.

Madde III: Kuva-yı Milliye'nin ihtiyacı olan binek hayvanların, Heyet-i Milliyelerce karşılanmasına çalışılırken, bunların mevcudu ve dağıtımı hakkında bir defter tutar.

Madde IV: Ordunun tam mevcudunu hesaplayıp; bu bilgiyi dosyada saklar.

Madde V: Heyet-i Merkeziye üye ve diğer görevlilerinin Heyet-i Milliyelerde ki üyelerin, diğer şubelerdekilerin isimlerini özel bir deftere kaydederek muhafaza eder.

Madde VI: Yeniden yapılacak bir teşkilatın listesi hazırlanıncaya ve teşkilat sona erinceye kadar insan ve hayvan kadrosunu muhafaza ederek, ikinci şubeye havale eder.

Madde 7: Birinci şubenin veya kıtanın teşkilatı son bulduğunda, teşkilata ait defterler, insan ve hayvanı ait olduğu yere göndermek üzere, ikinci şubeye devreder.

İkinci Şubenin Vezaifi:

Madde 6: ikinci şubede, bir müdür ve iki azadan meydana gelmiştir.

Madde I: Cepheye gönderilecek askerlerin sayıları ve evraklarını, Encümen Reisine iletilir, Reisin emri üzerine hareket eder. Ancak durum müsait değilse ve acele bir durum varsa; askeri, cepheye gönderip, sonucu Reise bildirebilir.

Madde II: Cepheden ayrılan veya cepheye giden erlerin ulaşımını sağlayıp, bunların miktarını Encümen Reisine bildirir.

Madde III: Yeni kurulacak kıtaya ya da müesseseye katılan kişileri ve lüzumlu olanları muhafaza ederek, teşkilatın sonuna kadar durumdan Encümen Reisini haberdar eder. Bunlara ait defterleri tutmak ve gerekli yerlere sevk etmek bu şubenin görevlerindedir.

Madde IV: Sevk edilecek kişi veya hayvanların sevk pusulaları, mahallerine tasdik ettirildikten sonra Encümen'e verilir, ayrıca bu şubeye bağlı bir misafirhane olup burada kalanların sayısı, sevk memuru tarafından her gün Encümen'e bildirilir.

Madde V: Misafirhanelerin yiyeceği levazım Encümeninince karşılanır.

Madde VI: Her türlü sevk için çeşitli saatlerdeki trenlerden istifade edilip, gerektiğinde özel trenin tahsisini Encümene bildirir.

Teftişat Encümeni Nizamnamesi:

Madde I: Halen Nazilli'de toplanmış bulunan Harekât-ı Milliye Aydın ve Havalisi Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesine bağlı olarak Teftişat Encümeni kurulmuştur.

Madde 2: Bu Encümen, bir Reis ve dört üye ile bir kâtipten oluşmaktadır.

Madde 3: Aşağıda belirtilen şu konular, Encümenin kontrol ve takibine girmektedir.

Merkez şubeler ile Heyet-i Milliyelerinin bütün hesap ve diğer işlerinin Nizamname, kararlar ve genel tebligatlara uygun olup olmadığını kontrol etmek. Satın alma işleminin normal olup olmadığını, aynı ve nakdi bağışlarda bulunmaya gücü yetmeyenler hariç, verebileceklere de bunun adil bir şekilde dağıtımını, daha sonra bağışların toplanıp toplanmadığını, şubelerin ihbarı üzerine kontrol eder.

Gerekirse harcamaların yapılıp yapılmadığını, Kuva-yı Milliye'nin kontrolü altındaki şimendiferlerdeki geliş ve gidişlerini, nakliye işlemini, masraflarını, ticaret mallarını naklinde yolsuzluk olup olmadığını kontrol eder.

Madde 3: Ayni ve nakdi bağışların zamanında hazırlanıp, toplanarak gönderilip gönderilmediğini teftiş ve kontrol eder. Sözü edilen bağışların süratle toplanıp gönderilmesini takip ve teşvik eder.

Madde 4: Teftiş Encümeni, bir işin kontrol ve takibini, ancak Heyet-i Umumiye ve Riyaset-i Umumiye ister ve gerekli görürse yapabilir.

Madde 5: Teftiş Encümeni, kontrol sırasında su-i istimali görülen Heyet-i Milliye üye veya üyeleri, hatta Heyeti değiştirme ya da Heyetin yeniden oluşturulmasını Heyet-i Merkeziyeden isteyebilir. Suçlu bulunan Heyet-i Milliye veya üyelerinin hakkında ne yapılacağını Heyet-i Umumiye karar verir.

Madde 6: Teftiş Encümenin hazırladığı bütün raporlar, Heyet-i Umumiye de görüşülüp, tartışılıp bir karara bağlanırdı.

Madde 7: Teftiş ve kontrol için görevlendirilip, gönderilen kişilerin yol masrafları, Heyet-i Umumiyece karşılanırdı.

Levazım Encümeni Nizamnamesi:

Madde 1: Levazım Encümeni, merkezde, cephede ve cephe gerisinde kurulmuş ve kurulacak olan Kuva-yı Milliye İdari Heyetlerinin ikmal ve temini için bir Reis, dört şube müdürü ve yeterli sayıda üyeden oluşmuştu.

Madde 2: Levazım Encümeni Reis ve müdürleri Heyet-i Milliyece seçilirdi.

Madde 3: Encümen Reisi, şube müdürlerinin amiridir. Kendisine bağlı şube ve İdari Heyetlerini teftiş ve kontrol eder. Nizamnamenin tasdikinden itibaren, “*Cephe ve Geri Levazım Heyetleri*” adını almıştır.

Madde 4: Levazım Heyet-i Milliye Encümeni'nin vereceği yazılı bilginin, Encümen Riyaseti tarafından onaylanmasından sonra, maliye veznesinden ödenmenin yapılması işleriyle uğraşırdı.

Madde 5: Levazım Encümeni, 1. İaşe, mevaşi ve ambarlar, 2. Nakliyat, 3. Techizat, melbusat ve depolar, 4. Mahrukaat olmak üzere dört şubeye ayrılmıştı,

Madde 6: Encümen Reisi, levazımla ilgili önemli işleri, Encümen Müdürlerini toplayarak görüşür ve karara bağlar, Heyet-i Umumiye Riyaseti vasıtasıyla da uygulardı.

Madde 7: Reis, usul ve çerçevesinde hazırlanan senedi göstermek suretiyle, maliye veznesinden en fazla 4.000 kuruş para alabilirdi.

Madde 8: Her şubenin müdürü, emrinde çalışacaklara işleriyle ilgili talimat vermekle mükelleftir.

Levazım Encümenine bağlı birinci yani iâşe şubesi; bir müdür iki üye, bir kâtip bir ambar ile davar ve mal gibi hayvanlardan sorumlu bir memurdan oluşuyordu.

Görevi, Merkezin iâşe ihtiyacını temin ederek; Nakliyat Şubesi aracılığı ile Kuva-yı Milliye İdare Heyetlerince gönderilmesini sağlamaktı.

İâşe Müdürünün emrinde çalışan “ Mübayaat ve Furuhat Komisyonu” yani satın alma işleri ile uğraşan komisyon; Teçhizat Şubesi Müdürü, Maliye Encümeninden bir üye ve Heyet-i Umumiye'nin kararı ile dışarıdan seçilen yetkili iki kişiden, yani toplam 5 kişiden oluşuyorlardı.

Bu şubeye bağlı ambar memuru, bütün erzak ve maddelerin korunmasından sorumlu idi. Gerekirse ihtiyacı olan yardımcı memurları, müdürü vasıtasıyla Levazım Reisi'nden isteyebilirdi.

Mevaşi Memuru ise; kendisine teslim edilen mal, davar ve koyunların otlatılması, korunması ve dağıtımından sorumlu idi.

İkinci Nakliyat Şubesi; Bir müdür, iki üye ve bir kâtipten oluşmuştur.

Görevi ise, diğer şubeler tarafından toplanan malzeme ve diğer eşyanın emin bir şekilde gönderilmesini sağlamaktı.

Şube Müdürü, ihtiyacı kadar memuru, Levazım Riyaseti aracılığı ile Merkezi Umumi Reisinden isteyebilirdi.

Şube, bütün nakliyatı makbuz karşılığı yapardı. Harbin durumuna göre, ordunun hareketini ve levazımını sağlamak için, Harekâtı Harbiyye ve Umum Kumandanlığından özel şubeler ile görüşerek karar alır, tamamlamak için proje hazırlardı.

Madde 7: Olağanüstü durumlarda, şimendifer hattı ile yapılacak nakliyatta, Riyaset-i Umumiye'yi haberdar ederdi.

Üçüncü Techizat ve Melbûsat ve Depolar Şubesi; bir müdür, iki veya bir depo memuru ve kâtipten oluşuyordu.

Görevleri Heyet-i Merkeziye Reisi'nin izni ile toplanan giyecek ve teçhizatın, ihtiyacı olan yerlere Levazım Reisi'nin uygun görmesi üzerine mazbata veya senet karşılığı göndermekti.

Şubeye bağlı daimi üyelerden biri teçhizat, diğeri giyeceklerden sorumluydu.

İmalathaneler, şube müdürünün emrinde olup ithalat ve ihracatta suiistimal veya düzensizliklerden de şube müdürü sorumlu idi.

Madde 8: Depo memuru, toplanan her çeşit malzemenin korunmasından sorumlu idi.

Dördüncü Mahrukat Şubesi de; bir müdür, iki veya bir kâtipten oluşuyordu.

Görevleri ise, şimendiferlerin, cephenin ve merkezin odun, kömür ihtiyacını karşılamaktı.

Şimendiferlerin ihtiyacı olan kömürün ocaklardan çıkarılmasını, gönderilmesini sağlar; günlük kömür ihtiyacının miktarını, Levazım Riyasetine bildirdi.

Şube sorumluluğu dahilinde ki işleri yapabilmesi için gerekli memur ve diğeri çalışanların Levazım Riyaseti aracılığı ile temin edebilirdi.

Madde 9: Şube Müdürüne bağlı üyelerinden biri odun ve ağaç kömürü diğeri de maden kömürü işleri ile ilgilenirdi.

Sıhhiye Encümeni Nizamnamesi:

Madde 1: Sıhhiye Encümeni, Harekât-ı Milliye Redd-i İlhak ve Heyet-i Merkezi Umumisi'ne bağlı olup; bu Encümen Reisi, iki şube müdürü ve her bir şubeye bağlı bir veya iki üye ile müşavir-i sıhhi ünvanı ile bir doktordan oluşuyordu.

Madde 2: Encümenin görevi, gerek cephede gerekse cephe gerisindeki Kuva-yı Milliye'nin sıhhati ile ilgilenmekti.

Madde 3: Kuva-yı Milliye Umum Kumandanlığı emrinde çalışan Kuva-yı Milliye Baştabibi, Sıhhiye Encümenine bağlı idi. Ayrıca bu Encümene bağlı baytarda vardı.

Madde 4: Encümen Reisi, Kuva-yı Milliye ile ilgili sağlık meselelerini müdürleri ve müşavirleri ile görüşerek karar alır; bu karar, Encümen Reisi tarafından Heyet-i Merkeziye Riyasetine bildirildi.

Madde 5: Encümen, Kuva-yı Milliye Hastaneleri ile olan işlerini ve haberleşmesini Kuva-yı Milliye Baştabibi ile yapardı. Önemli dahili haberleşmeler ve dışarı ile haberleşmeler, Riyaset-i Umumiye tarafından yapılırdı.

Madde 6: Encümen Reisi, kendisine bağlı şubelerin görevlerini tam yapıp yapmadıklarını kontrol ederlerdi.

Madde 7: Şube Müdürleri, Encümen Reisinin tebligat ve emirlerini vatan vazifesi bilerek, yerine getireceklerdir. Görevlerini ihmal edenler Encümen Riyaseti tarafından Riyaseti Umumiye'ye bildirilecekti. Encümen, yazı işlerinin yapılabilmesi için maaşlı veya gönüllü bir veya daha fazla kâtip çalıştırabilirdi.

Madde 8: Sıhhiye Encümenine bağlı; Birinci Şube, bir müdür ve iki üyeden oluşmaktadır. Görevleri; hastane ve revir olarak kullanılan yerlerin ve kapasitelerinin, eşyaların kayıt ve tespitini yapmaktı. Onbeş günde bir ihtiyaç cetveli hazırlarlar, Baştabibin yeni bir hastane açılması hakkındaki isteğini inceler, Encümende görüşüldükten sonra, gerçekleştirilmesi için çalışırlardı.

Encümene bağlı bir Sıhhiye deposu olup, her türlü ilaç ve tıbbi malzemeyi muhafaza edip, ecza ve malzemeyi gösterir bir defter tutmakla da görevlidir.

Haftalık veya 15 günlük olarak toptan hazırlanan ilaç sarfiyatı, Baştabibin izniyle olup; Ecza ve tıbbi malzemeden sorumlu memur, bu şubeye bağlıdır.

Hastanelerin yiyecek ve içeceklerinin temini, Baştabiplerin nizamnameye uygun şekilde istekleri üzerine Levazım Encümeni tarafından temin edilir.

Madde 9: İkinci şubenin görevi; Hastaların sayısı, hava değişikliğine gideceklerin gönderilmesi, Kuva-yı Milliye katılanların sıhhi muayeneleri idi.

Madde 10: Bu şube, gerekli görülürse Sıhhiye Encümeni Riyasetinin bilgisiyle, merkezdeki bütün hastaneler ile cephedeki revir ve gezici hastaneleri teftiş edip, ilgili raporu Encümen Riyasetine sunardı.

Madde 11: Hastaneler teftiş edilirken, hastaların yataklarının ve diğer gerekli temizliğin olup olmadığına; koşulların ve hizmetlilerin temizliğine, yiyecek ve içeceklerinin gereğince temini, hastaların aileleri ile haberleşmek için gerekli şartların temin edilip edilmediği; hava değişikliği verilen hastaların lüzumsuz yere hastanede yatırılıp yatırılmadığı; yazılan raporlarda suiistimal olup olmadığı; hastaların rahatı için hekimler tarafından yapılan müracaatlardan faydalı olmayan var mı? var ise; Bu

müracaatlar hangi tarihte hangi makama yapılmış ise incelenmesi; hastaların paralarının nasıl muhafaza edildiği, ölen hastaların paralarının ne olduğu hakkında gerek hastane yetkilileri gerekse hastalar arasında inceleme yapmak, suiistimalleri görülenleri bir rapor ile Encümen Riyaseti'ne bildirmek.

Madde 12: İkinci şubenin bir diğer görevi ise; hastanelerde maaşlı ve maaşsız bütün çalışanların defterini tutmaktı.

Madde 13: Hastaneye giren ve çıkan hastaların sayısının tespiti için, Baştabipten her günkü hasta talebi, mevcut yatak sayısını öğrenirdi. Böylece hangi hastanenin ne kadar kapasitesi var bilinirdi.

Madde 14: Her gün veya belirli günlerde hava değişikliğine gidileceklerin sayılarını ve gidecekleri yerleri bildirir. Onların izin pusulalarını Baştabipten alır. Gerekirse onları tekrar muayene eder. Kara yolu veya trenle yolculuk yapacakların ulaşımını ve rahatlarını temin eder.

Madde 15: Hava değişikliğine çıkanlar, Teşkilat Şubesi'ni ilgilendirdiğinden bu şubeye haberdar eder ve bu şubede onlarla ilgili özel bir deftere kayıt yapardı.

Madde 16: İyileşen hastalar içinde zayıfların muayenesini yaptırmak, alınacak rapor üzerine gerekeni yapmak bu şubenin işidir. Yine 15. Maddedeki gibi, Teşkilat Şubesi ile ilişki halinde hastaneye yatırılan veya taburcu edilenlerin kimliklerini tespit ederdi.

Madde 17: Misafirhane ve askeri birlikler ait koğuşların sağlık şartlarına uygun olup olmadığını kontrol ederdi.

Madde 18: Yapılacak kontrol ve teftişlere Encümen karar verirdi. Hangi bölgede ne zaman teftiş yapılacağıнын sebepleri, Riyaset-i Umumiye'ye bildirilir, sonra uygulanırdı.

Madde 19: Encümen Reisi her zaman bu şubelerin dahili teftişini yapabilir. Dışarı çıkması gerektiğinde, Riyaset-i Umumiye'nin iznini aldıktan sonra yerine bir şube müdürünü vekil tayin edip ayrılabilirdi.

Madde 20: 15 günde bir genel sıhhiye hakkında hazırlanan Encümen raporu, Heyet-i Umumiye de okunmak üzere Riyaset-i Umumiye'ye gönderirdi.

Heyet Azalarının Mezuniyeti Meselesi Hakkında 16 Kanun-ı Evvel 335 Tarihinde Heyet-i Umumiyece Taht-ı Karara Alınan 4 Maddelik Kararname:

Madde 1: İzinli sayılacak üyelerin her biri, bir Encüme'e bağlı olduğundan, Encümen'in görevlerine zarar vermemek şartıyla ancak, Encümen Riyaseti'nin izniyle izinli olabilirlerdi. Encümen Reislerinin de adil ve tarafsız bir sıra takip etmeleri gerekmektedir. Eğer özel bir durum olursa, bu sıranın dışına çıkılabilirdi.

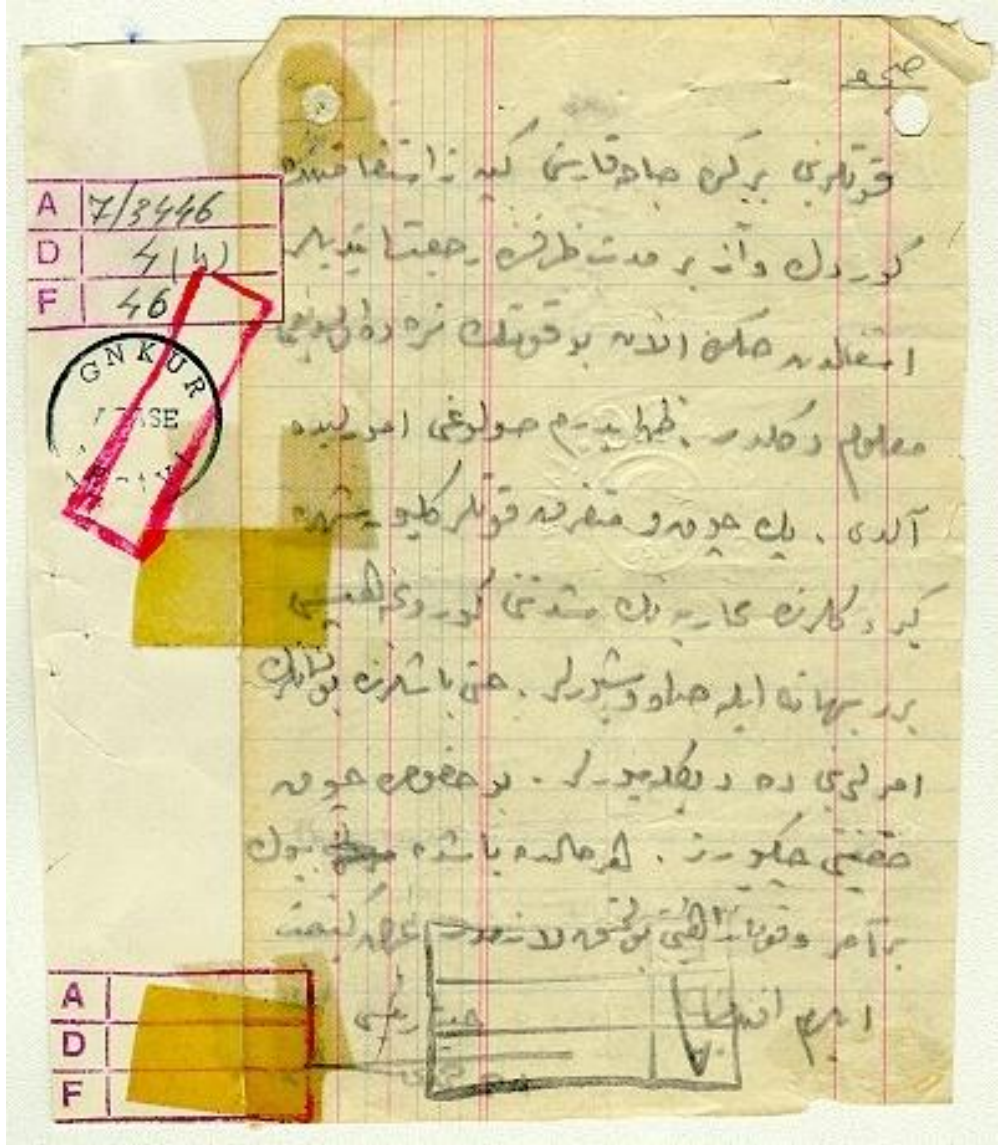
Madde 2: İzin süresini aşanlar ile izinsiz ayrılanlara yapılacak işlemler ise;

I- Üye, hastalık veya geçerli bir mazereti olmaksızın bir hafta kendisine verilen iznin dışına çıkar ve bu durum bağlı bulunduğu Heyet-i Milliyece veya bulunduğu yerin resmi makamı tarafından da doğrulanmak şartıyla, Heyet-i Merkeziye üyeliğinden istifa eder ve bir daha izin verilmezdi.

II- İzinsiz giden üye hakkında ait olduğu Heyet-i Milliyece durum bildirilerek; yerine, yeni birisinin gönderilmesi istenirdi.

III- Riyaset tarafından izinli sayılan kişilere, gidecekleri yerin uzaklığına göre gidiş ve geliş hariç tutularak bir haftadan fazla izin verilmezdi. İzin alan kişinin temsil ettiği Heyet-i Milliyece ayrılış ve dönüş tarihinin bildirilmesi Riyaset makamınca istenirdi.

ATASE Arş., K: 463, G: 155, B: 2, (1335) : Yörük Ali Efe kuvvetleriyle Aydın'a girildiği.

8-14
 3-14
 2-155

عند آیه صوره انسانه مد نظر قوه مقهوره تک
 کسریه صریح الیه صفت - سدی تا حکم صوابی
 و امر قریبانی توهید لایحه لمرحله دهور بازه
 احتیاج دارد - بر این مبنی که برای
 بود صریح و در سینه کونده - جانب انچه
 مقولیه کجای تبارک التیره صفت - در
 دشم بر بر و قوام راهت و مینه بر امر و قوام
 کشنده ها لب و لبی عالمه بزده انچه
 اثر بود - او حقیقه طبع بر این باشد
 مقام لم - افراد تک قوه مقهوره و قوه مقهوره
 تقاضا و زین سینه صریح صفت - باید بر این
 مقام - لمرحله انچه کسریه است - امری

ATASE Arş., K: 462, G: 77, B: 1, (11.8.1335) : Cephedeki mücahitlerin mevcudunu gösterir muhtasar cetvel.

1	طراس محمدی	۱۵۸
۲	صدا ضا ۲ دن	۱۵۹
۳	طراسی هیو کجی	۹۰
۴	آریاز	۹۸
۵	آریازک کاندن نقد بادی	۹۵
۶	عادل	۱۹۹
۷	کوردن	۱۰۵
۸	کوردن کاندن نقدی	۱۵
۹	یک پاد	۸۰
۱۰	پوراح علی نه پاد	۲۷
۱۱	توره وید	۹۰
۱۲	علا کوردن کاندن نقدی	۹۹
۱۳	هنوز پاد	۹۰
۱۴	قورقون سوزلی	۲۹
۱۵	سوکور کاندن	۱۰۸
۱۶	قورقون	۹۹
۱۷	صدا ضا ۲ دن	۷۷
۱۸	کوردن	۹۳
۱۹	مورقون	۲۸
۲۰	آریازک کاندن نقد بادی	۱۱۹
۲۱	مورقون کاندن نقد بادی	۱۱۹
۲۲	قورقون	۲۶
۲۳	پوراح	۱۵۹
۲۴	قورقون	۹۷
۲۵	آریازک	۵۰
۲۶	پوراح	۲۰۳
۲۷	آریازک	۲۸
۲۸	پوراح	۲۵۸
۲۹	پوراح	۹۹
۳۰	پوراح	۵۹
۳۱	پوراح	۲۹۰
۳۲	پوراح	۷۰
۳۳	پوراح	۹۹
۳۴	پوراح	۸
۳۵	پوراح	۱۰
۳۶	پوراح	۱۰۰
۳۷	پوراح	۱۰
۳۸	پوراح	۱۰
۳۹	پوراح	۱۰
۴۰	پوراح	۱۰
۴۱	پوراح	۱۰
۴۲	پوراح	۱۰
۴۳	پوراح	۱۰
۴۴	پوراح	۱۰
۴۵	پوراح	۱۰
۴۶	پوراح	۱۰
۴۷	پوراح	۱۰
۴۸	پوراح	۱۰
۴۹	پوراح	۱۰
۵۰	پوراح	۱۰
۵۱	پوراح	۱۰
۵۲	پوراح	۱۰
۵۳	پوراح	۱۰
۵۴	پوراح	۱۰
۵۵	پوراح	۱۰
۵۶	پوراح	۱۰
۵۷	پوراح	۱۰
۵۸	پوراح	۱۰
۵۹	پوراح	۱۰
۶۰	پوراح	۱۰
۶۱	پوراح	۱۰
۶۲	پوراح	۱۰
۶۳	پوراح	۱۰
۶۴	پوراح	۱۰
۶۵	پوراح	۱۰
۶۶	پوراح	۱۰
۶۷	پوراح	۱۰
۶۸	پوراح	۱۰
۶۹	پوراح	۱۰
۷۰	پوراح	۱۰
۷۱	پوراح	۱۰
۷۲	پوراح	۱۰
۷۳	پوراح	۱۰
۷۴	پوراح	۱۰
۷۵	پوراح	۱۰
۷۶	پوراح	۱۰
۷۷	پوراح	۱۰
۷۸	پوراح	۱۰
۷۹	پوراح	۱۰
۸۰	پوراح	۱۰
۸۱	پوراح	۱۰
۸۲	پوراح	۱۰
۸۳	پوراح	۱۰
۸۴	پوراح	۱۰
۸۵	پوراح	۱۰
۸۶	پوراح	۱۰
۸۷	پوراح	۱۰
۸۸	پوراح	۱۰
۸۹	پوراح	۱۰
۹۰	پوراح	۱۰
۹۱	پوراح	۱۰
۹۲	پوراح	۱۰
۹۳	پوراح	۱۰
۹۴	پوراح	۱۰
۹۵	پوراح	۱۰
۹۶	پوراح	۱۰
۹۷	پوراح	۱۰
۹۸	پوراح	۱۰
۹۹	پوراح	۱۰
۱۰۰	پوراح	۱۰

A	7-3446
B	300
F	82

A	7-3446
D	57
F	82

A	
D	
F	

جمله سوجو راری

غیر محاسبه

این جدول به روزی موجود در این جدول است

مجموعه

ATASE Arş., K: 324, G: 89, B: 1, (25.10.1335) : Söke'de Rum çetelerinin faaliyetleri.

5/2068

۱۰۱ / ۲۰۶

۱۰۱ / ۲۰۶

ATASE ARSIVI

۱ - سوكه فضايف سوا فوكسوف روم غنا فريك كيهي وصال و فطر بوزار روم ۱۰۶ اوله سيبا
 قوتيه بونم سانبند ندمر قضا رولوك اوزه روم تكيك اينده اي جدرله اصال ايدور ندمر
 اجمده درل روم اولغيز بر اوردو بوجنه روسانه اقه كولك قيدرله علفندك او چياردو
 تكيدي بالالاك سيار غنبت ايندي او وارده سوكه ايدريك روم حيه اوزاري تسمبا ندي
 سوكه روم ابراهيم حيدر قوهاري استفا قنده قولى بدير ندمر ايدو حله بيلديور
 بر افعال قانو و احوال قولى بدير ندمر ايدو حله بيلديور

۲ - بوزار قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 افق بوزار قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 بوزار قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 وقتا قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 روم ايدو حله بيلديور قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور

۳ - سوكه ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 ندمر ايدو حله بيلديور قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 ندمر ايدو حله بيلديور قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور

۴ - قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور

۵ - قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور

۶ - قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور

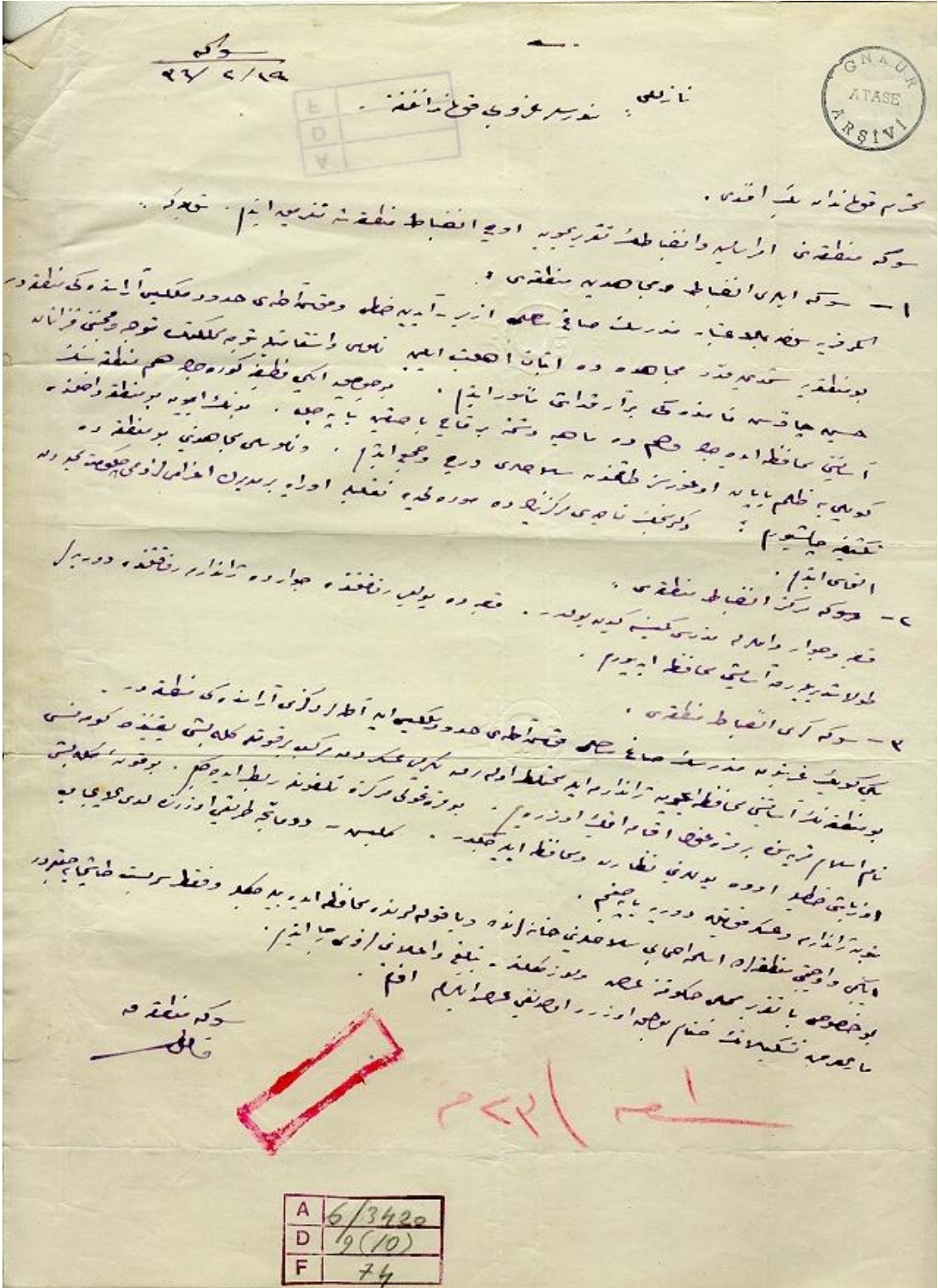
۷ - قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور

۸ - قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور

۹ - قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور

۱۰ - قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور
 قوتيه ندمر ايدريك بوزار بوزار سوكه روم قوتيه ندمر ايدو حله بيلديور

ATASE Arş., K: 439, G: 124, B: 1, (19.2.1336), Söke'nin emniyet ve asayiş bakımından üç guruba ayrıldığı ve hudutları hakkında.

- ۴ - همه علی آنه بخارده جهلا فدی محفوظاً اسی خانه کونند روبر بر او طه به حبس تیره و سه در کوبند
 که نین اکر جنبه اوله اوردید به عفا نه کتوبه لیرانی محصل ایته که بصورت سربسته بر افشده -
- ۵ - فتح قواریلمه سی از ادر استیا سنک کویجه فعلی ایجه بر قاطر صندک سه آلی استری مندر
 کتی طرفنده آنسه و فقط رقبوک بالاضره مند قواری ایجه از ادر نه بکرافه الله سه
 هم مجید به درم سید قاطر سربسته بر افشده -
- ۶ - عده در چ وجهه ایجه مند از ادر نه طکره به کیده صک کوبه بو ادر راست کدیک احوال
 و مادی اللزله جراسه لینه المند و طکره به کتوبیلدو -
- ۷ - بو ادر بر جهوه مغازه لایه یا به سراسره آلمه و بعضاً آلیغه استیا سنک قیمه بک لایه
 ادر عده لینه در مکر و دیونه در لایه خله مکر خوده دکا لینه قیامه مجید اولسه -
- ۸ - مهالیه جهل بک و جهل بک نفور نه استفا اتمیه بولانه بر ادره فیضه و مقیمه بولانه بولانه
 هلی و بک اتمیه و ضی بالذامه و بالواسطه مغازه لایه کازیمه جوراب و قیامه مغازه
 لوانله کولریا و یاره کبی بر جهوه استیا المند بولانه در بره مندو -
- ۹ - جهل بک بر ادره فیضه اتمیه شخصک کوسر نه زلای استیا و اقل ادر لینه محققه
 جهل بک بولی صرف عکس لایه قدر ایجه ایجه و فتح ایتمیه سیریه لایه ایجه بولانه
 کتوبه شیره مندو - هلی بک لایه سنک بک تا کینه صور ادر لایه قاتر بک لایه
 و طهنا معبر ادر سه لایه مکر بولانه فیضه اتمیه بر ادره جهل لایه الله و کتوبه لایه
 بک نه صده ادر نه بولانه بولانه قتره استفا اتمیه بولانه بر جهوه احوال لایه بک لایه و لایه
 اتمیه و
- ۱۰ - بو ادره ناموسی و حقی و طه و ملکه و با حضوره قواریلمه اولایه خدمت ادر عمده لایه لایه محترم
 بدو استفا اتمیه اولایه بخارده کامل افه کجه کجه قلیوس اولس و به سه ال سله اوله
 ادر خانه سنده جدا حقیقته و در موسم البریه بولانه کوسیر حضوره ضری اتمیه
 بولانه فیضه اتمیه بر قواریلمه خانه سنده لایه و در خدمت لایه ایتمیه با کوسیر لایه
 قلیوس اتمیه ایجه خانه ضیاحه فیضه قیامه ضری اتمیه - هلی بک لایه
- ۱۱ - کوا ادره سولایه بولانه ادره مند قواریلمه ادر لایه فتحی خدمت و خدمت لایه و خدمت لایه
 ایلمه و بنا علیه ملک و بولانه اعانه هده ایلمه -
- ۱۲ - بولانه خانه مجار لایه مجار لایه بر کوشونی فتحی اتمیه در لایه صرف ایله ایجه در کوشونه
 بر مند ادر بولانه کتوبه کتوبه جاسور لایه ادر بولانه بک لایه و بولانه ادر لایه
 محترم مندو -
- ۱۳ - ضری سومه ایجه طه بولانه فتحی از ادره قسمی ملکه و با حضوره لایه لایه بولانه
 حله مند کتی ایتمیه بولانه معایر لایه بولانه و ایتمیه بولانه قیامه ایتمیه لایه بولانه لایه -

ATASE Arş., YAED, K: 3, G: 530, B: 1, (11.4.1336) : Muğla'da Aydın Cenup Mıntıkası Heyeti Merkeziye Azasına Müfettiş Ali Zühtü Bey'e cevaben yazılan Tahrirat sureti

548

۵۰

مقدومه آنکه صوبه منظمه حضرت وزیر اعظم فقید علی صاحب کمال جویا از ایالت
ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

۱- ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

۲- ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

۳- ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

۴- ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

۵- ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

ایالت

۱- ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

۲- ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

۳- ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

۴- ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

۵- ایالت تاریخ و جغرافیای آنجا در این صورت است

ایالت

ردیف	شرح	مقدار	واحد	مقدار	واحد	مقدار	واحد	مقدار	واحد	مقدار	واحد
۱	سنگ مرمر	۵۹	متر	۵	متر	۵	متر	۵	متر	۵	متر
۲	سنگ مرمر	۶۲	متر	۸	متر	۷	متر	۶	متر	۵	متر
۳	سنگ مرمر	۷۱	متر	۹	متر	۸	متر	۷	متر	۶	متر
۴	سنگ مرمر	۵۷	متر	۵	متر	۴	متر	۳	متر	۲	متر
۵	سنگ مرمر	۹۶۰	متر	۱۰۰	متر	۹۸	متر	۹۵	متر	۹۲	متر
۶	سنگ مرمر	۷۸۸	متر	۸۰	متر	۷۹	متر	۷۷	متر	۷۵	متر
۷	سنگ مرمر	۱۷۰۸	متر	۱۰۰	متر	۹۹	متر	۹۷	متر	۹۵	متر
۸	سنگ مرمر	۱۷۷	متر	۱۰	متر	۹	متر	۸	متر	۷	متر
۹	سنگ مرمر	۱۰۰	متر	۱۰	متر	۹	متر	۸	متر	۷	متر
۱۰	سنگ مرمر	۵۷	متر	۵	متر	۴	متر	۳	متر	۲	متر

مجموع ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر

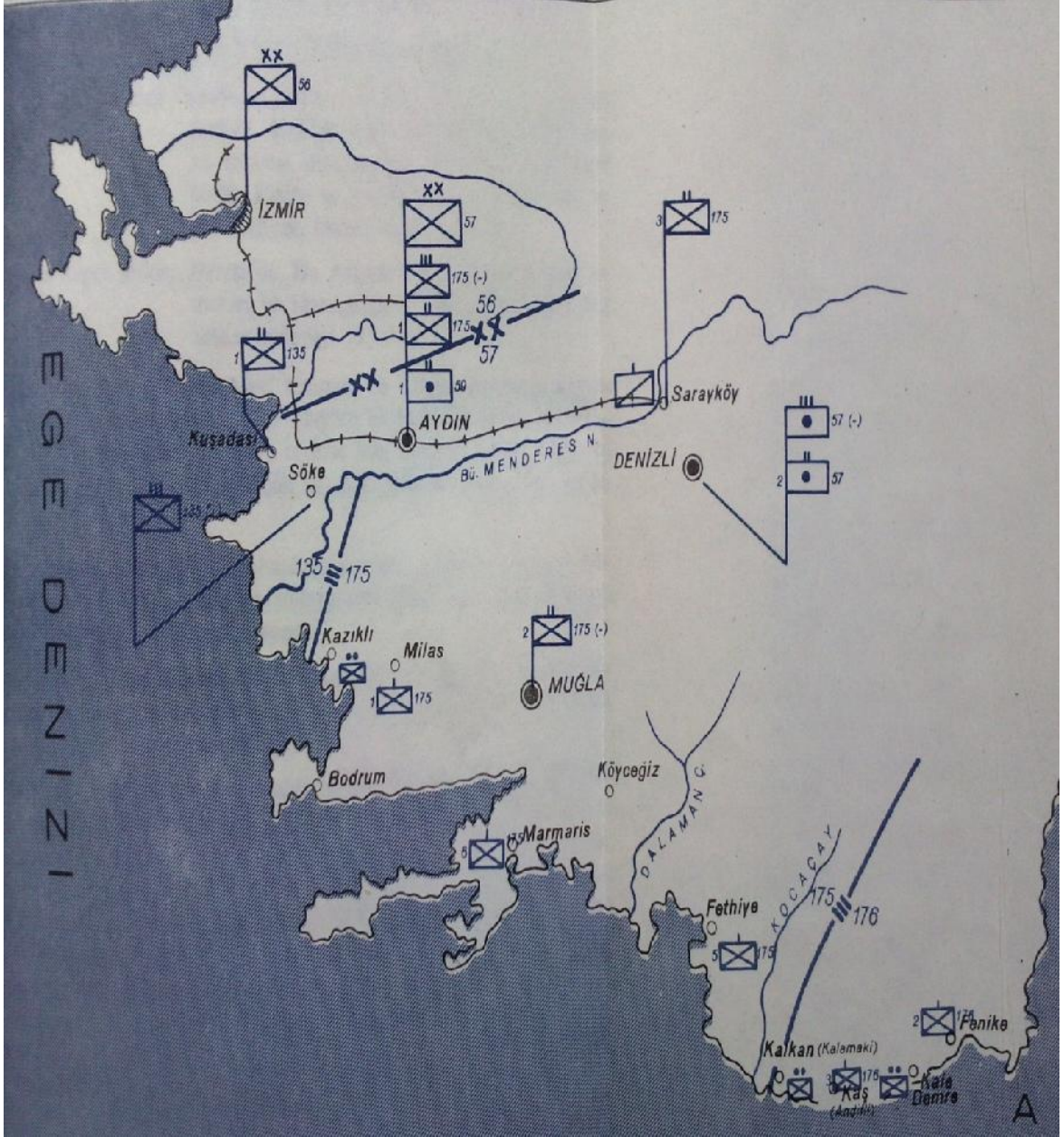
۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر ۱۰۰ متر

TİTE Arş., S: 331, K: 1, B: 1, (29.12.1336) : Nazilli ve Söke'de Kuva-yı Milliye'yi idare eden Demirci Mehmet Efe'nin maiyetinden Sökeli Ali Efe'nin Denizli olayı hakkında.

Handwritten document in Ottoman Turkish script, likely a military or administrative report. The text is dense and covers several pages of a document. At the top right, there is a stamp that reads "TÜRK HUKUK KURUMU" (Turkish Law Institution) with some handwritten numbers and dates. The main body of the text discusses military operations, troop movements, and administrative matters in the region of Nazilli and Söke. The script is in a cursive style typical of the early 20th century. There are some corrections and additions throughout the text, indicated by lines and small marks. The document appears to be a detailed account of the activities of the Kuva-yı Milliye (National Army) during the Turkish War of Independence.

EK-24

57. Tümenin Konuş ve Tertibatı (15 Mayıs 1919)

Kaynak: Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi I. Kısım

EK-25

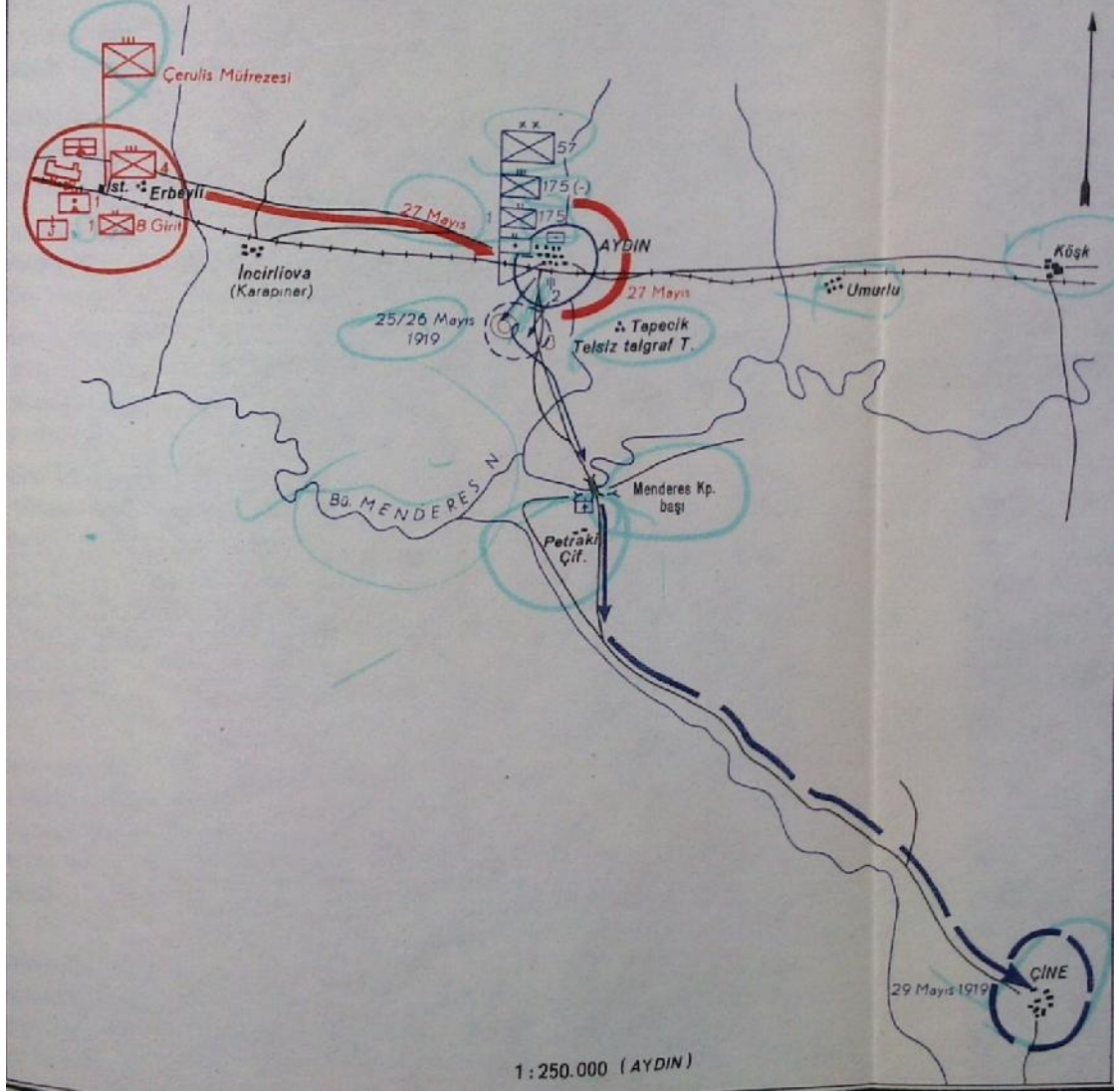
15 Mayıs 1919 sabahı Yunanlılar İzmir'e çıkarken Batı Anadolu'da İtalyan İşgal durumu

Kaynak: Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi I. Kısım

EK-26

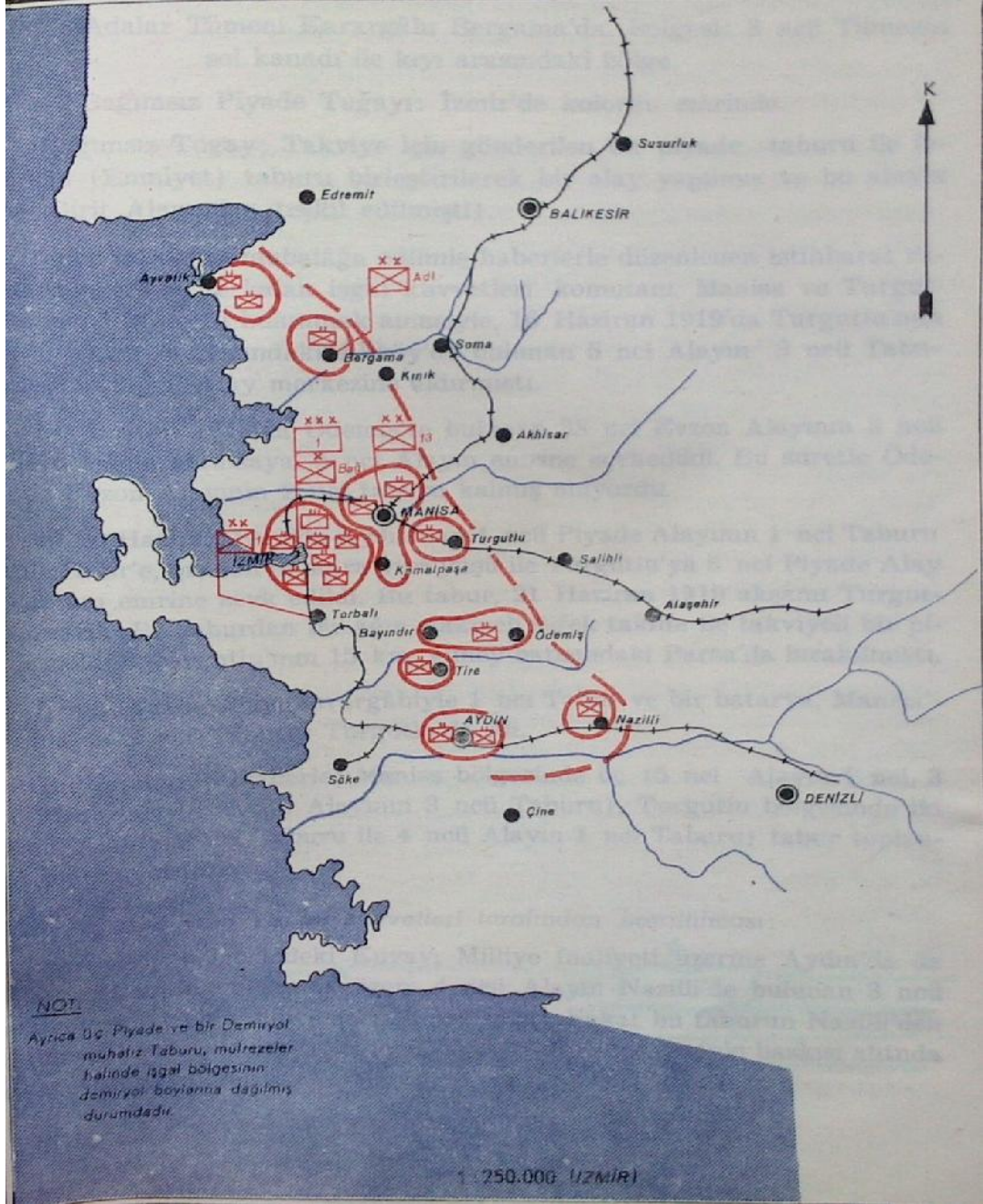
57. Tümenin Aydın'ı tahliyesi ve şehrin Yunanlılar tarafından işgali (27 Mayıs 1919)

Kaynak: Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi I. Kısım

EK-27

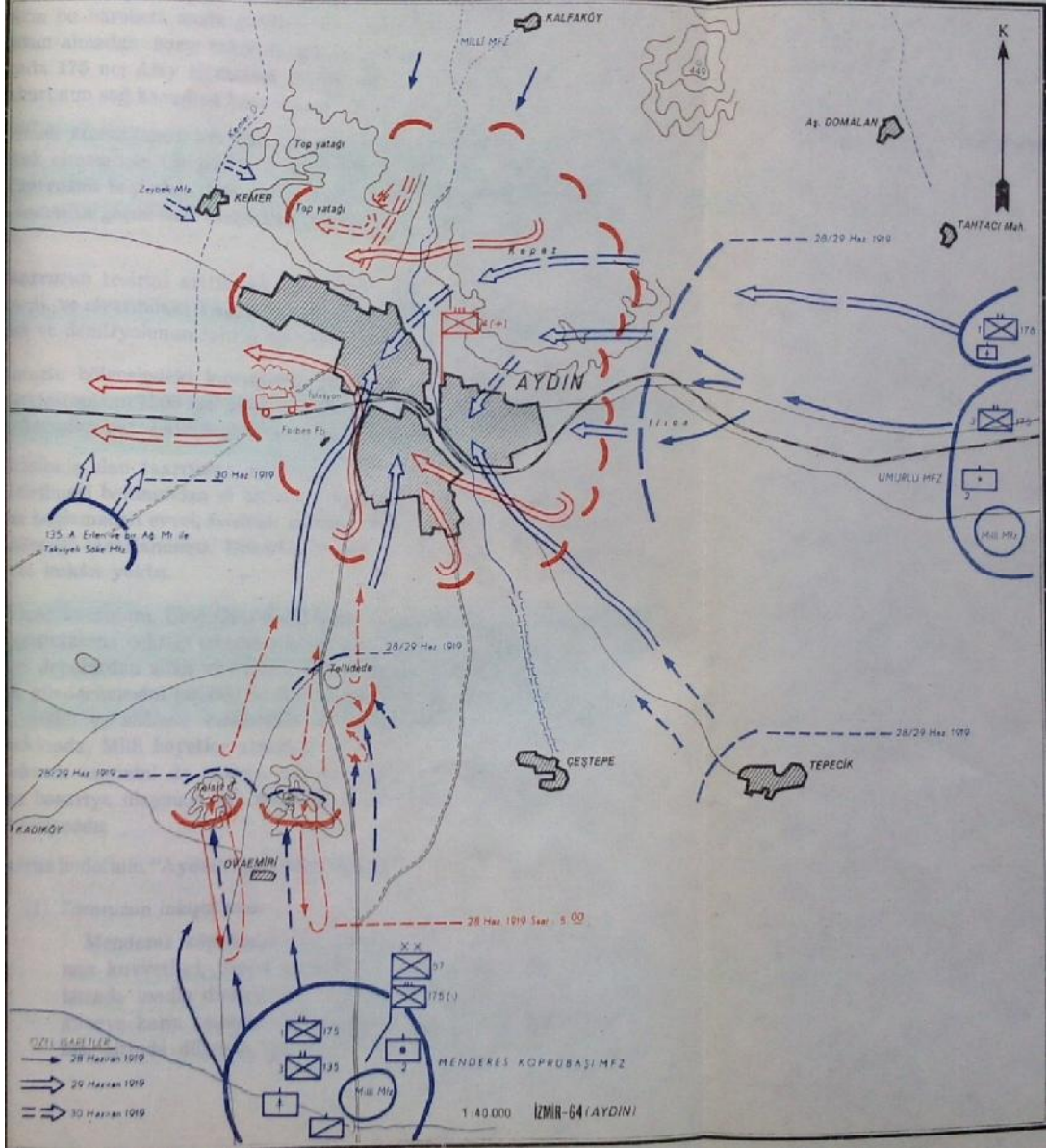
15 Haziran 1919'da Yunan Kuvvetlerinin Kor., Tüm. ve Bağımsız Tugay Kh. ile Tabur olarak miktar ve konuşu

Kaynak: Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi I. Kısım

EK-28

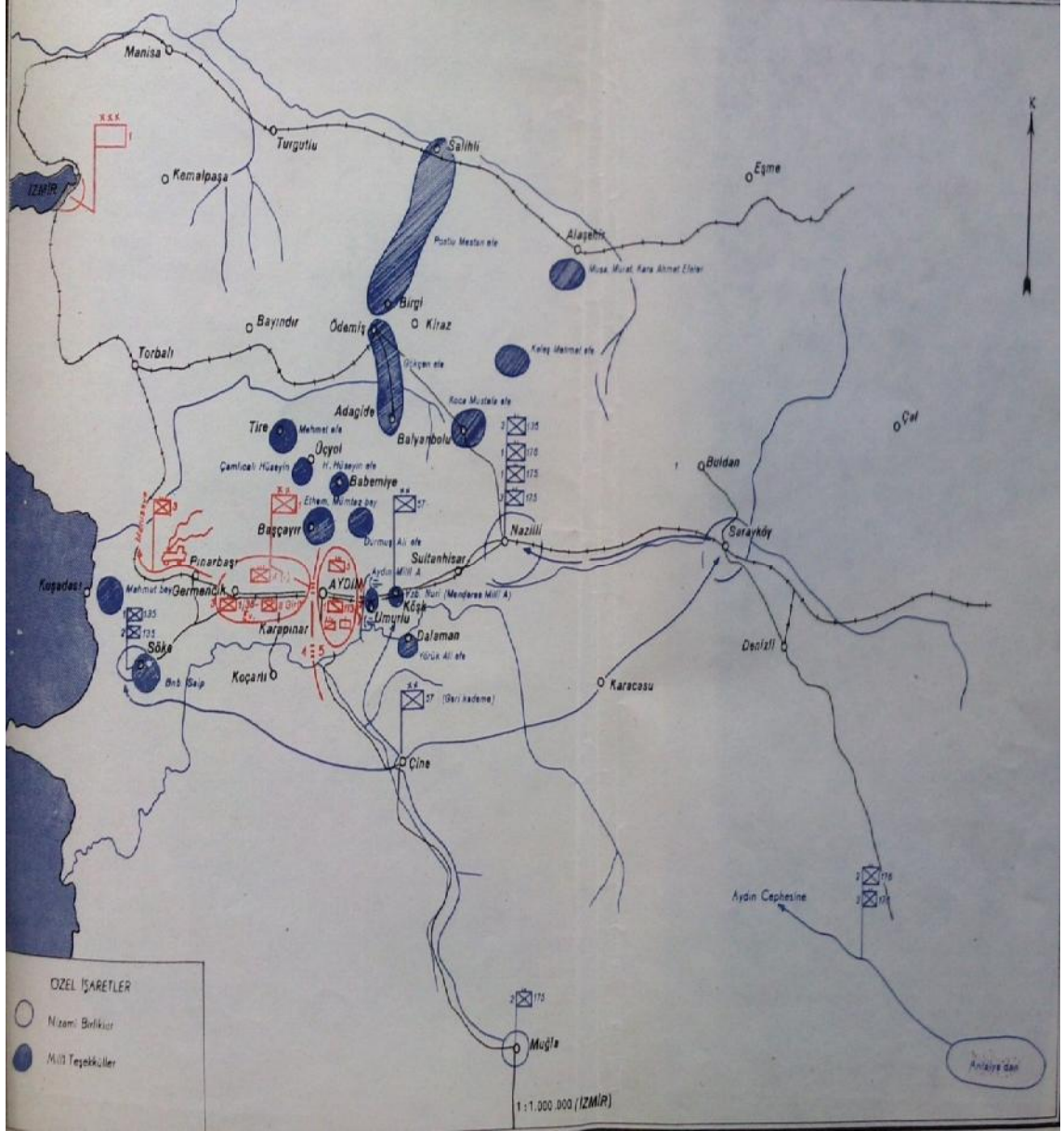
Türk Milli Kuvvetlerinin Aydın'a taarruzu (29 Haziran 1919)

Kaynak: Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi I. Kısım

EK-29

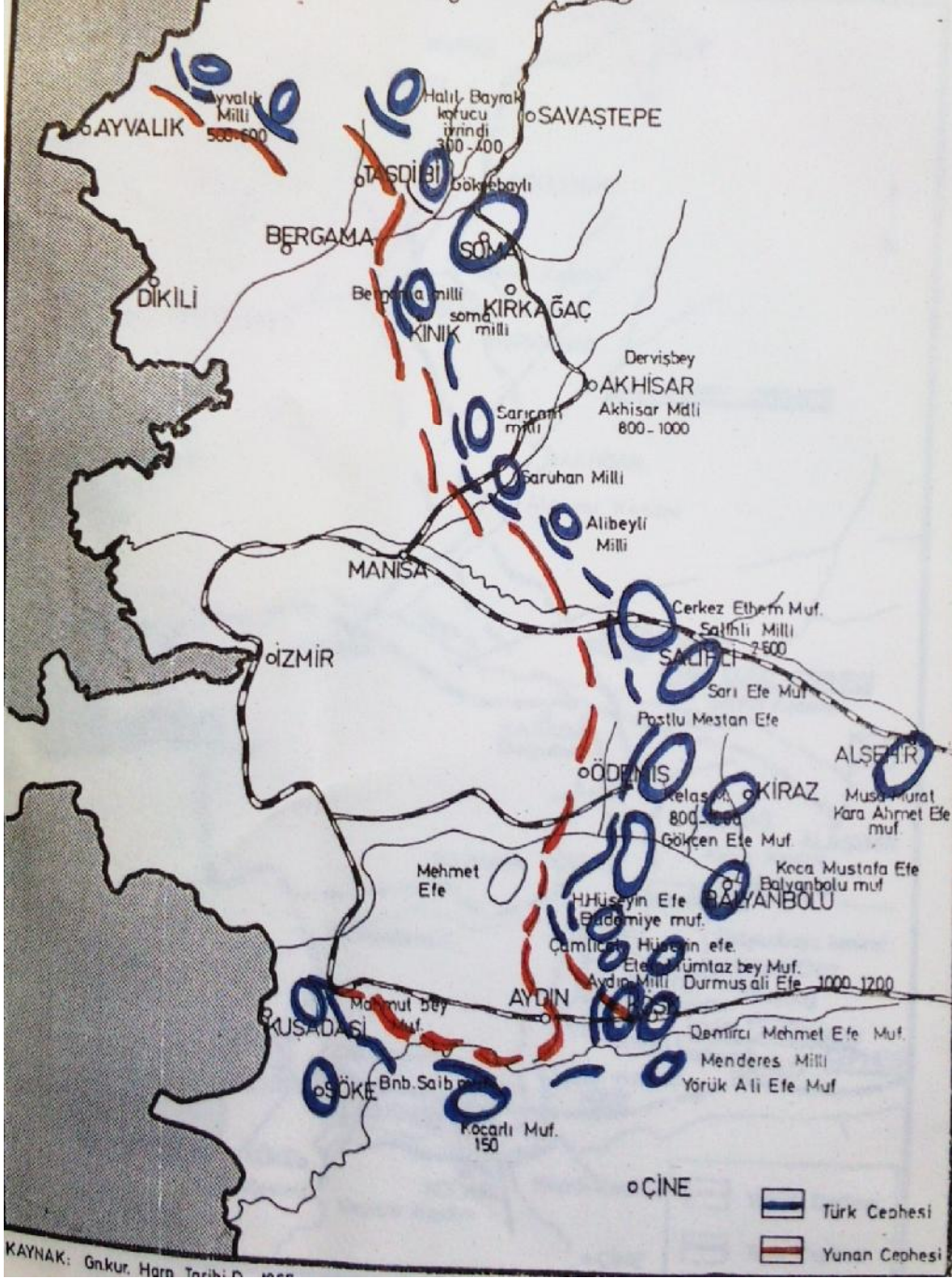
Aydın'ın ikinci işgalinden sonra iki tarafın tertibatı ve istikrarın teessüsü (20 Temmuz 1919)

Kaynak: Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi I. Kısım

EK-30

Batı Anadolu'daki Milli Kuvvetlerin Durumu (Eylül 1919)

Kaynak: Egedeki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyeti
Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç Bey)

EK-31

Yunan işgalinin yarattığı büyük tahribat sonrası Aydın

Kaynak: Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe

EK-32

Albay Mehmet Şefik Aker

Ali Efe

Kaynak: Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük

EK-33

Galip Hoca (Celal Bayar) ve İsmail Efe

Kaynak: 57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi

EK-34

Asaf Gökbel

Kaynak: Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe

EK-35

Yörük Ali Efe

Kaynak: Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe

EK-36

Yörük Ali Efe ve kızanları

Kaynak: Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe

EK-37

Demirci Mehmet Efe

Kaynak: Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe